

Kjøbenhavns
Universitets Historie

fra 1537 til 1621

af

Holger Fr. Rørdam.

Udgivet af den danske historiske Forening.

Første Del.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1868—69.

II

Kjøbenhavns

Universitets Historie

i Kong Christian den Tredies Tid

(1537—1558).

Af

Holger Fr. Rørdam.

Udgivet af den danske historiske Forening.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1869.

Studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, n impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Cicero.

Forord.

Naar jeg herved udsender første Del af et Værk, der har kostet mange Aars Arbejde, da føler jeg Trang til at udtale mig om, hvorledes jeg har betragtet det foreliggende Emne, og hvorledes jeg i Henhold dertil har stillet min Opgave.

Kjøbenhavns Universitet er vort Fædrelands eneste videnskabelige Højskole og har nu snart oplevet sine fire hundrede Aar. Men skjønt «graa Haar ere en dejlig Krone», maa de dog, forat fortjene dette Navn, «findes paa Retfærdigheds Vej». Med andre Ord: Alderen adler kun, hvor Livet har haft et Indhold, der fortjener at mindes. Nu skal det vel indrømmes, at Kjøbenhavns Universitet ikke til enhver Tid lige godt har udfyldt sin Plads; men ingen billig Dommer vil dog negte, at det har gjort Nytte, og at vi vilde have været meget uheldigere stillede, om vi enten skulde have været nødte til at søge vor videnskabelige Dannelse i Udlandet, eller ganske at have undværet den. Gjennem Universitetet lededes i sin Tid for største Delen den almindelige Kulturstrøm ind i det danske Folkelivs Aarer. Nu har Kulturstrømmen mange andre Kanaler, men saaledes har det ikke altid været. Overhovedet handles her ikke om Universitetets nuværende Tilstand og Stil-

ling; men Billedet oprulles af en Tid, hvori Vilkaarene fo
videnskabelig Virksomhed og litterær Meddelelse vare h
andre end dem, hvorunder vi nu befinde os. Her beskjæf
tige vi os med en Tid, da Folket var splittet i Stænde
og da Universitetet udgjorde en Korporation i Staten, e
Tilstand, hvoraf vel ikke ethvert Spor er udslettet, me
som dog i meget er saa forandret, at vi kunne have de
fulde historiske Frihed til at bedømme Forholdene, uden
nogen Maade at røre ved det nærværende. Som en sær
egen Korporation virkede Universitetet ikke blot som Lære
anstalt, men det var Videnskabelighedens Centrum, Litte
raturens Formynder og den øverste kirkelige Domstol her
tillands. Fremstillingen vil derfor i det følgende ikke ind
skrænke sig til de akademiske Forhold i strængere For
stand — Undervisningen, Læremidlerne, Lærerne, Lærlin
gene —; men den vil ogsaa gaa ind paa Videnskaberne
eller Lærestoffets Historie og indeholde Bidrag til Fædre
landets Kirke-, Kultur- og Litteraturhistorie. Hvad der
Tidernes Løb er udgaaet fra Universitetet, eller har staa
i Forbindelse dermed, maatte her komme til Omtale, o
end med forskjellig Udførlighed, i Forhold til dets nærme
eller fjernere Forbindelse med Hovedsagen. Da vore Kon
gers personlige Interesse for den akademiske Opgaves rett
Løsning har været af saa stor Betydning for Universitetet
Fremgang i den ældre Tid, laa det ikke blot nær at be
nytte Kongernes Regjeringstid som Inddelingsbasis for Tids
rummene, men der var ogsaa Grund til at yde Regente
nes Personligheder en særlig Opmærksomhed, forsaavi
samme træde i Forhold til eller afspejle Tidens aandelig
Stræben. Dette vil fornemmelig ske i de Oversigter, hvo
med ethvert større Tidsrum afsluttes. Erkjendelsen af Pe
sonlighedens Betydning baade hos de styrende og hos

rerne har idethele bragt mig til at anvende ikke ringe Flid paa det biografiske Element; men da det ikke uden Besvær kunde indlægges i den almindelige Fremstilling, har jeg foretrukket at anvise det en egen Plads efter denne. Forresten har Fordelingen af Stoffet voldet nogen Vanskelighed; thi medens jeg hvad Hovedsagen angaar maatte holde mig til den fremskridende Tidsorden, var der dog adskilligt, som ikke godt lod sig indordne deri, fordi det var af en almindeligere Karakter og ikke knyttede sig til noget bestemt Aar. Dette har jeg dels maattet henlægge til Slutningsoversigten ved Enden af Tidsrummet, dels maatte det henskydes til senere Afsnit af Værket, hvor det kunde komme til Omtale i Forbindelse med ligeartede Forhold, der ere betegnende for det akademiske Liv i dets ældre Skikkelse.

Skjønt jeg tør mene, at jeg selv har tilvejebragt det meste Stof til nærværende Værk, er det dog baade sømmeligt og tilbørligt her at omtale, hvad andre tidligere have samlet eller udgivet til det samme Emnes Oplysning, selv om det, der er at lære deraf, ikke er meget betydeligt. Hemmingsens »Ann. Antiq. Hafn. Acad.«, som Lyskander nævner og anfører et Stykke af (se den danske Oversættelse af Krags og Stephanius's Christian III's Historie I, 389 Anm.) kjendes nu ikke mere. Hans Slangerups »Oratio de initiis doctrinæ religionis etc.« (en Tale holdt ved Jørgen Dybvads theologiske Doktorpromotion 1590) indeholder enkelte Træk og Meddelelser til Universitetets Historie, som ikke haves andensteds. Det første Forsøg paa en særlig Fremstilling af vort Universitets Historie er forøvrigt Kaspar Bartholins Tale »De ortu, progressu et incrementis Regiæ Acad. Hafniensis«, som han holdt i Vor Frue Kirke, da han 1619 nedlagde sit Rektorat. Den er

kort, men angiver dog Hovedpunkterne af Højskolens Hi-
storie indtil hans Tid. Noget tidligere havde Johanne
Stephanius samlet og afskrevet de vigtigste til Universi-
tetet hørende Fundatser, Privilegier og Gavebreve, og der
til føjet nogle Notitser om Professorerne i hans egen Tid
Hans særdeles smukke og nøjagtige Haandskrift, der e
Stammemoder til en Mængde andre Samlinger af samm
Indhold, bevares endnu i det store kongelige Bibliothe
(Ny kgl. Saml. 1219. 4). Kort Axelsens «Theologisk
oc Historiske beskriffuelse om den Reformerede Religion
(1622, tidligere udgivet paa Latin) indeholder kronologisk
Notitser om Universitetet og Professorerne. Uden Sam-
menligning er dog Rasmus Vindings «Regia Academi
Hauniensis in Regibus, Conservatoribus, Rectoribus, Pro-
fessoribus suis repræsentata» (1664) den vigtigste Kilde t
vort Universitets Historie i Tiden før Enevælden. Værke
bestaar af en Række Biografier, som rigtignok ikke kunn
gjælde som Mynstere i deres Art, men dog mangen Gan
ere uundværlige, da Vinding ofte har kunnet øse af n
tilstoppede Kilder, navnlig den gamle Universitetsmatrik
og Ligprogrammer, der nu ere tabte. Saa megen Bru
jeg har gjort af Vindings Værk, saa haaber jeg dog, a
det følgende skal vise, at jeg i ganske væsentlig Grad ha
kunnet supplere hans Fremstilling, saa jeg har kunne
levere endog temmelig udførlige Biografier af Mænd, or
hvilke han har vidst lidet eller intet. Noget senere en
Vinding samlede Professorerne Peder Resen og Holge
Jacobæus Bidrag til Universitetets Historie; men de blev
ikke udgivne. Resens Samlinger udgjøre en Del af han
store haandskrevne «Atlas Danicus», Jacobæus's ere tildel
optagne i hans haandskrevne Beskrivelse af Kjøbenhav
(Kallske Saml. 39 og 146 Fol. sml. Ny kgl. Saml. 1293 e. 4

Omtrent ved samme Tid gjorde den flittige Jens Bircherod, Forfatteren af den bekjendte Dagbog, Uddrag af Universitetets ældste Matrikel (se Program fra Odense Skole 1866, S. 47—63). Han fik vel ikke selv Lejlighed til at gjøre videre Brug af sine Samlinger; men de kom en anden flittig Arbejder til Nytte, nemlig Albert Thura, som paa Grundlag heraf forfattede sit vigtige Skrift: »Regiæ Academiæ Hafniensis Infantia et Pueritia sub tenebris pontificiis« (1734). Det var Thuras Hensigt og Ønske at gjøre mere for Universitetets Historie. Herom vidner ikke blot hans »Idea Historiæ litterariæ Danorum« (1723), men ogsaa andre Smaaskrifter af ham. I Universitetsbibliotheket (Addit. 189. 4) bevares nogle haandskrevne Tillæg af ham til Vindings Værk. Men hans Fjernelse fra Hovedstadens Samlinger — han var Præst i Lejrskov i Jylland — gjorde det umuligt for ham at gjøre mere derved, skjønt han hverken savnede indre Kald eller ydre Opmuntringer. Senere hen samlede Professor Peder Holm meget om Universitetet — dog især hvad der angik Kommunitetets Historie — men det var dog neppe hans Hensigt at bearbejde det eller at gjøre andet end praktisk Brug deraf i sin Bestyrelse af Kommunitetet og Regensen. Hans Kollektanea gjemmes nu navnlig i den Kallske Samling, men der findes ogsaa adskilligt deraf andensteds. Ogsaa Abraham Kall lod gjøre Uddrag af Konsistoriets Forhandlinger og andet Universitetet vedkommende; men heller ikke han fik gjort nogen Brug deraf. Det samme gjælder tildels Biskop Ludvig Harboe og Professor J. H. Schlegel, hvis Uddrag af de nu tabte Acta Consistorii tildels ere komne mig tilgode. Professor Jacob Badens Universitetsjournal (ni Aargange, 1793—1801) indeholder, ved Siden af det nye fra hin Tid, adskillige Meddelelser om ældre

akademiske Forhold, dog lidet vedkommende det Tidsrum, hvormed jeg nærmest har beskjæftiget mig.

Ved Begyndelsen af dette Aarhundrede indlagde R. Nyerup og L. Engelstoft sig ikke ringe Fortjenester af Universitetets Historie. Den første meddelte nemlig i sin historisk-statistiske Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider (3die Binds 2den Halvpart) hvad han kaldte «Kjøbenhavns Universitets Annaler fra Reformationen af til 1805», ligesom han i 2det Bind af samme Værk under Titel: «Udsigt over vort Fædrelands Litteratur i Middelalderen» havde meddelt adskilligt om Universitetets Historie før Reformationen. Disse Skrifter have den fragmentariske Karakter, som er ejendommelig for det meste af hvad Nyerup skrev, og give derfor ikke noget samlet Billede af de akademiske Tilstande. Vil man skaffe sig en Oversigt over Universitetets Historie, saa har man dog ingen anden Haandbog at ty til end Nyerups Annaler, og det vil derfor vistnok endnu vare længe, inden de blive overflødige. Samme Forfatters «Efterretninger om Regentsen» (Kbh. 1809) fortjene ogsaa at nævnes, skjønt de nu have mindre Betydning, efterat C. E. F. Reinhardt har givet en fuldkomnere Fremstilling af det samme Emne i sin udførlige Afhandling «Kommunitetet og Regentsen fra deres Stiftelse indtil vore Dage» (Hist. Tidsskrift, 3die Række. III). Hvad L. Engelstoft angaar, da meddelte han i sit Tidsskrift «Universitets- og Skole-Annaler, 1808—13» mangt et Aktstykke til Universitetets ældre Historie, som han idethele interesserede sig meget for, hvad han ogsaa viste, da han 1836 i Forbindelse med E. C. Werlauff udgav en «Udsigt over Kjøbenhavns Universitets-Bygnings Historie fra Universitetets Stiftelse indtil 1836», et Indbydelsesskrift til Festen i Anledning af den efter Ødelæggel-

sen 1807 gjenopførte Universitetsbygnings Indvielse. Man maa imidlertid beklage, at de lærde Udgivere af dette Pragtprogram undlod at benytte den vigtigste Kilde til Emnets Oplysning, nemlig Universitetets Regnskaber. Ved den kort efter paafølgende Trehundredeaars-Jubelfest for Reformationen (31te Oktober 1836) udkom Werlauffs «Bidrag til det Kjøbenhavnske Universitets Historie i Tidsrummet fra dets Stiftelse til Reformationens Indførelse», der i omarbejdet og forøget Skikkelse paany udkom som Universitetsprogram 1850 under Titel: «Kjøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse af Kong Christian den Første indtil Reformationen; med Bilag af hidtil utrykte Dokumenter» — et omhyggeligt og grundigt Arbejde, som der vel kan rettes en Smule ved i Enkelthederne, ligesom der kan fremskaffes en og anden ny Oplysning, som Forfatteren ikke har kjendt, men som dog i sin Helhed vil beholde sit Værd og blive en Hovedkilde, som der bestandig maa vendes tilbage til, naar nogen vil vide ret Besked om vor Højskoles ældste Historie.

Hvorvidt jeg vil kunne naa med den her begyndte Universitetshistorie, tilhører Fremtiden. Vel har jeg anlagt Samlinger indtil Aaret 1732 — den holbergske Tidsalder og Christian VI's ny Universitetsfundats — men jeg anser det dog for tvivlsomt, om jeg selv i gunstige Tilfælde vil naa saa vidt. Jeg vilde allerede betragte det som godt, om jeg kunde vinde frem til det Punkt, hvorfra mine Ungdomsstudier til Universitetets Historie udgik, Kjøbenhavns Belejring 1658—60. Indtil videre har jeg gjort Aftale med den danske historiske Forenings Bestyrelse om Udgivelsen af Kjøbenhavns Universitets Historie i Tidsrummet fra Reformationen indtil Aaret 1621, der vil udgjøre et nogenlunde afsluttet Hele. Værkets senere Skjæbne vil ikke

alene bero paa, om Gud skjænker mig Liv og Lyst ti Fortsættelsen, men ogsaa paa det Bifald, det foreliggend Arbejde maatte vinde hos sagkyndige, da vore smaa For hold gjøre det vanskeligt for et Værk af dette Omfang o Indhold at bære sig selv. Jeg kan dog ikke andet en glæde mig over, at det er lykkedes mig at gjøre en vir kelig Begyndelse paa Udgivelsen af et Arbejde, der i mang Aar har beskjæftiget mig og vistnok bliver mit Livs størst litterære Foretagende. Har det, som jeg haaber, noge Værd, da skyldes der den danske historiske Forening Ta for, at den har gjort mig Udgivelsen mulig, ialfald føle jeg for min Del en Taknemmelighed, som jeg ikke kan ande end her offentlig at udtale.

Kjøbenhavn, den 18de Marts 1869.

Forfatteren.

Indhold.

Kjøbenhavns Universitets

Historie

i Kong Christian den Tredies Tid.

(1537—58).

I.
Indledning.

1.
Kjøbenhavns Universitet efter Reformationen.

Det er Livet, der giver Skolen dens Indhold og bestemmer dens Retning; dog vil det ikke kunne miskjendes, hvor stor Betydning Skolen atter har med Hensyn til Ordningen, Fastholdelsen og Udformelsen af det, som Livet indeholder i spredt Mangfoldighed eller i uudviklet Fylde. Dette Forhold mellem disse to Magter vil navnlig vise sig paa betydningsfulde Vendepunkter i Historien, hvor store og ny Tanker trænge sig frem i Folkenes Bevidsthed. Her maa Livet føre an og vise Sporet. Verdenshistoriske Omvæltninger i Menneskenes Tankegang og livskraftige Folkerørelser udgaa ikke fra Skolen; men, forberedte ved en længe følt om end for mange kun halv bevidst Trang, faa de Liv, idet det gives en Personlighed, i hvem Tidens bedste Kræfter ligesom ere forenede, at udtale sin Samtids Brøst og dens Længsler i Ord, der ramme og vække Sjælene, samt klart at paavise Maalet, som der skal stræbes til. Først naar det er kommet saavidt, og naar de ny Tanker have

slaaet Rod i andre Personligheder, der formaa at magte de
og føre dem videre, først da ere Forholdene saavidt fo
beredte, at Skolen med Frugt kan træde til for nærme
at bestemme Retningen, for bestemtere at udfolde, hv
der endnu kun er udkastet i sine store Grundtræk, for
bevare de vundne Resultater og for at afværge de Udskeje
ser og Vildfarelser, der altid grændse nær op til enhv
gjennemgribende Forandring og udgjøre dens Fare. M
paa Grund af den konservative og modererende Tenden
som Skolen saaledes har, og da den nærmest er henvist
at drøfte og fremstille saadanne Forhold, som klart kun
overses, fordi de alt ere gaaede over til Historien, vil d
let være udsat for at komme til at staa stille og forta
sig i Betragtningen af det vundne Udbytte, medens Liv
strømmen ruller fremad uden at ændse Skolen, der ik
længer kan holde Skridt med den. Under saadanne Forho
fremmer Skolen ikke Livet, men hindrer dets fri Udvikli
Trangen til en Reform bliver atter følelig, og Livet vil sø
at sprænge de hemmende Baand, saalænge til Skolen h
eller delvis har omdannet sig saaledes, at den passer
Livets forandrede Skikkelse. Det sidste er Tingenes naturli
og ønskelige Udviklingsgang, men et Blik paa den gam
Verden viser, at der ogsaa er en anden Mulighed, neml
den at Livet hensygner, og at al Aandsvirksomhed saml
inden Skolens Vægge: det er Folkenes Alderdomsstade,
Tegn paa den nær forestaaende Opløsning og Undergan

Dette som Indledning til Kjøbenhavns Universi
tets Historie efter Reformationen; thi Universitet
er en Skole, hvis Formaal er at paavise og forklare de O
gaver, der til enhver Tid maa stille sig som de vigtig
for Livet i alle dets forskjellige Retninger. Efter disse Re
ningers Forskjellighed deler Universitetet sig i forskjelli

Fakulteter: det theologiske Fakultet har Menneskets religiøse, det retsvidenskabelige dets statsborgerlige og sociale Opgaver for Øie, det medicinske fæster sin Opmærksomhed paa Menneskets fysiske Liv, medens det filosofiske beskjæftiger sig med de forskjellige Sider af det menneskelige Aandsliv. Vor Tid med dens mange praktiske Formaal har affødt et femte selvstændigt Fakultet, det saakaldte mathematisk-naturvidenskabelige, der tidligere kun var en Gren af det filosofiske Fakultet.

I Tiden nærmest efter Reformationen maatte det fremforalt være Universitetets Opgave at forklare det rige Stof, hint mægtige Livsrøre havde bragt for Dagen. Men det varede længe, inden Universitetet blev sig bevidst, at det ogsaa havde en fremadskridende Opgave. Sent og halvt modstræbende indlod det sig paa de Opgaver, som Livet med uafviselig Nødvendighed stillede. Dette viser sig især, naar Blikket fæstes paa det juridiske, det medicinske og det filosofiske Fakultet. Hvorlænge varede det ikke, inden disse fyldestgjorde de Fordringer, som med Rette kunde stilles til en fædrelandsk Højskole! Der hengik omtrent 200 Aar efter Reformationen, inden der ydedes Fædrelandets Retsvæsen og Love nogen alvorlig Opmærksomhed fra Universitetets Side. Det samme gjælder i større eller ringere Grad paa mange andre Punkter. Aarhundreder henrandt, inden Fædrelandets Historie, Forfatning og Sprog betragtedes som Ting, der vedkom Universitetet som saadant. Der hengik over 100 Aar efter Reformationen, inden det theologiske Studium, der dog var ulige heldigere stillet end noget andet, kom til at omfatte Kirkens Historie. Men alt dette er Anker, som ikke gjælde Kjøbenhavns Universitet alene, de ramme næsten i samme Grad selv de berømteste Højskoler i Udlandet.

Kjøbenhavns Universitets Historie efter Reformationen falder naturligt i to store Hovedafsnit. Aaret 1732 — Kong Christian VI's ny Universitetsfundats — danner Vendepunktet. Men Holbergs Fremtræden, de pietistiske Rørelser og Hovedstadens Brand 1728 ere vigtige Hængsler, hvorom Tiden drejer sig.

I det første Hovedafsnit (1537—1732) deler Universitetets Historie sig i følgende tre større Tidsrum: 1. 1537-1621. Højskolen gjenoprettes efter flere Aars fuldstændige Opløsning. Alt ordnes paa evangelisk-humanistisk Grund, og gjennem hele dette Tidsrum forbliver alt i ydre Henseende væsentlig saaledes, som det var ordnet ved Kong Christian III's Universitetsfundats og Ordinans. Kampen mellem Filippisterne og de strænge Lutheranere føres og endes med de sidstes fuldstændige Sejr. En friere Videnskabelighed søger at bane sig Indgang. 2. 1621—60. Det ny, som samler sig om Aaret 1621 og gjør dette Aar til et Vendepunkt, er: Kong Christian IV's Novellæ constitutiones, ny Grundsætninger søge at gjøre sig gjældende i Undervisningen, flere ny Lærerstole oprettes, Regensen bygges, Kommunitetet forbedres, Indvandring af tydske Studenter, Sorø Akademi oprettes. Gjennem hele Tidsrummet er den orthodox-kirkelige Retning den raadende. 3. 1660-1732. Kongevældens Guldalder, Servilisme og Nepotisme herske ved Universitetet. Griffenfeld søger at fremme Videnskaberne og Studeringerne. Danske Lov samler de da gjældende Bestemmelser vedkommende Universitetet. Den skolastiske Lærdom strider om Herredømmet med den franske Smag. Den døde Orthodoxi raader i Kirken og i Skolen. Forbud paa et Omslag.

Inden vi indlade os paa en Fremstilling af den kjøbenhavnske Højskoles Historie i det første af disse Tidsrum

maa vi gjøre et Tilbageblik dels paa Unive… storie i Tiden før Reformationen, dels paa de huma… Studier, forat bestemme, hvorvidt disse var fremsk… hertillands, inden Reformationen gav dem et mægtigt Stød fremad og anviste dem en fremtrædende Plads blandt Tidens Dannelsesmidler.

2.

Tilbageblik paa Universitetets ældste Historie (1479—1531).

Efterat allerede Kong Erik af Pommern ved en pavelig Bulle af 26de Maj 1419 havde faaet Tilladelse til at oprette et almindeligt Studium (Universitetet) i et af de nordiske Riger, uden at dog Tidsomstændighederne havde tilladt ham at udføre Planen, udvirkede Kong Christiern den Første ved sin Romerrejse 1474, at Tilladelsen blev fornyet. Sagnet fortalte, at Paven havde paalagt Kongen Universitetets Oprettelse som Bod, fordi han ikke forstod Latin — saaledes som Iver Bertelsens Rimkrønike, der i Frederik II's Dage blev indvævet i Tapeterne paa Kronborg Slot, lader Kong Christiern sige:

> Men Paven maatte jeg love slig Bod,
> For jeg Latine ej forstod:
> Den høje Skole i Kjøbenhavn
> At stifte menige Mand til Gavn.

Men det gaar med dette Sagn som med flere andre, at det vender op og ned paa Historien. Thi der kan ikke være Tvivl om, at Begjæringen blev stillet af Kongen og naadig tilstaaet af Paven.

Ved Pave Sixtus IV's Bulle af 19de Juni 1475 til Ærkebiskop Jens Brostrup i Lund tillodes Oprettelsen af et

fuldstændigt Universitet paa et anseeligt Sted i den danske Konges Stater, og Ærkebispen eller vedkommende Stifts Biskop beskikkedes til Universitetets bestandige Kansler med Ret til at meddele de forskjellige Grader i alle Videnskaber. Der hengik imidlertid dog endnu nogle Aar, inden Planen blev sat i Værk, vistnok især fordi Kong Christiern ikke kunde skaffe de Midler tilveje, som udfordredes til at grundlægge en saadan Højskole. Han forhandlede 1477 med Rigets Bisper om, at de i Forening med deres Domkapitler og andre kirkelige Dignitarier i deres Stifter skulde bidrage til et almindeligt Studiums Stiftelse og Vedligeholdelse; men det er ikke bekjendt, om de i nogen væsentlig Grad have efterkommet Opfordringen. Endelig vare Forberedelserne saa vidt fremmede, at Kongen den 4de Oktober 1478 kunde bekjendtgjøre, at han med sine fleste Raaders Samtykke og Pavens Tilladelse havde stiftet et Universitet i Kjøbenhavn, og nu, efter den roskildske Biskop Oluf Mortensens og Rigsraadets Raad, havde overdraget Mag. art. og Lic. med. Peder Albretsen at rejse ud af Landet for at antage Doktorer og Magistre, der i Forening med ham selv vare skikkede til at holde Forelæsninger i de forskjellige Fakulteter, saaledes som Brug var ved andre Højskoler. Tillige forsynede Kongen det vordende Universitet med dets første kongelige Privilegier, idet han fritog dets Lærere og Studenter for al verdslig Jurisdiktion og stillede dem umiddelbart under Biskoppen, Dekanen og Domprovsten i Roskilde samt Dekanen i Kjøbenhavns Kapitel som Universitetets Konservatorer[1]).

---

[1]) Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. II, 672—3. Werlauff, Kjøbenhavns Universitet, fra dets Stiftelse af Kong Christian den Første indtil Reformationen (Univ.-Progr. 1850). Efterfølgende Udsigt over Universitetets ældste Historie er for en stor Del bygget paa dette grundige og nøjagtige Skrift.

Omtrent samtidig afstod Kapitlet i Kjøbenhavn sin Skole sønden for Vor Frue Kirke til foreløbigt Lokale for Universitetet, indtil det kunde erholde et bedre[1]), og Ærkebiskop Jens Brostrup i Lund og Biskop Oluf Mortensen i Roskilde gave deres Samtykke til Universitetets Oprettelse og tilsagde Lærerne deres Beskyttelse[2]).

Den 26de Maj 1479 holdt M. Peder Albretsen sit Indtog i Kjøbenhavn med endel Magistre, Bakkalavrer og Skolarer, som han havde hentet fra Højskolen i Køln, og den 1ste Juni s. A. foregik Kjøbenhavns Universitets Indvielse i Vor Frue Kirke, i Kongens og mange gejstlige og verdslige Herrers Nærværelse. Først holdtes der en høitidelig Messe, og derpaa fremsagdes Indvielsestalen, der indeholdt en Lovprisning af Videnskaberne, af Kongen og de Mænd, som havde været virksomme ved Stiftelsen af dette «generale studium». Til Universitetets første Rektor valgtes Dekanen i Kjøbenhavns Kapitel, Mag. Jesper Henriksen. Biskoppen i Roskilde blev dets bestandige Kansler, men den fortjente Peder Albretsen, der kort efter kreeredes til Doktor i Kirkeloven, blev dets Vicekansler. Den første Indskrivning af akademiske Borgere foregik, idet Kongens, Dronningens og Bispernes Kanslere, endel anseelige gejstlige og verdslige Mænd, graduerede Personer og studerende fra Danmark, Norge, Island, Tydskland og Nederlandene, ialt 79 Personer, lode sig indtegne i Universitetets Matrikel[3]). Derefter vedtoges en Række almindelige Statuter for Universitetet, nærmest i Overensstemmelse med dem, der gjaldt

---

[1]) Brevet er trykt i mit Skrift, Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelalderen, Tillæg. S. 73—74.

[2]) Disse tvende Breve ere meddelte som Tillæg Nr. 1 og 2.

[3]) C. Bartholin, De ortu, progressu et incrementis Reg. Acad. Hafn. 1620. Bl. B.

for Universitetet i Bologna, som idethele var det Forbillede, hvorefter den kjøbenhavnske Højskole indrettedes. Endelig stadfæstede Ærkebiskoppen i Lund ifølge pavelig Bemyndigelse, d. 28de November s. A., Universitetets Oprettelse og paalagde de enkelte Fakulteter at udarbejde Statuter for deres Virksomhed[1]). Ved Kongens Mægling afstod Borgmestre og Raad i Kjøbenhavn 1479 for et Tidsrum af ti Aar Stadens Raadhus, der laa vest for Vor Frue Kirke paa Hjørnet af Nørregade og Raadhusstræde (som nu kaldes Studiestræde), til Universitetets Brug, da det Forelæsningsrum, Kapitlet havde indrømmet, formodentlig fandtes for indskrænket.

Saaledes var altsaa Danmarks Universitet grundet i Kjøbenhavn, to Aar efterat Sverig havde faaet en lignende Højskole i Upsala. Vistnok var et længe følt Savn derved afhjulpet; thi det havde været saarende for den nordiske Følelse, at Landets Børn forat indsamle videnskabelig Indsigt skulde nødes til at søge fremmede Folk og tigge Kundskaber udenlands, saaledes som Biskop Oluf Mortensen udtrykkelig udtalte det i sit Samtykke til Universitetets Oprettelse, og som Kong Hans gjentog det i sin Stadfæstelse af dets Privilegier. Men dog kom Højskolen i sit ældste Tidsrum ikke til at bære de Frugter, som man havde ventet sig af den. Den var, siger Jens Møller, kun en svag Kopi af fremmede Mønstre, der allerede for længesiden havde overlevet sig selv til mer at burde være Mønstere for ny Indretninger[2]). Tiden var ikke længer gunstig for Oprettelsen af katholske Universiteter. Disse havde haft deres Blomstringstid; men de havde ligesom udtømt deres Kraft

[1]) Brevet er trykt i Scr. Rer. Dan. VIII, 359—60.
[2]) Skandin. Lit. Selsk. Skr. VIII, 60.

i Kampen mod Pavevælden ved de store Kirkemøder i første Halvdel af 15de Aarhundrede. Idet Staternes Styrere for verdslig Vindings Skyld havde opgivet de Fordele, som Universiteterne gjennem en haard Kamp her havde vundet, nemlig Nationalkirkernes delvise Uafhængighed af Paven, havde Universiteterne derved tabt deres væsentlige Betydning og maatte atter i blind Lydighed bøje sig under Kirkens Myndighed.

Den første Stamme af Lærere og Studenter ved Kjøbenhavns Universitet hidførtes fra Køln, hvilket vistnok var en mindre heldig Omstændighed, da Køln som bekjendt mod Middelalderens Slutning var et af Obskurantismens Hovedsæder, og den Aand, som herfra kunde forplantes, neppe var de fri Videnskaber gunstig. Hvad der end mere hemmede Universitetets Fremblomstring, var den Omstændighed, at dets kongelige Stifter paa Grund af sin stadige Pengeforlegenhed kun i yderst ringe Grad formaaede at forsyne det med de nødvendige Midler til Lærernes Underholdning. Der lader sig ikke paavise nogensomhelst Grundbesiddelse eller Indtægt, som Kong Christiern I af sit eget eller Kronens Gods har tillagt Universitetet, skjønt det ellers var Skik, naar Fyrster stiftede et Universitet, at de ved Gaver sørgede for deres Stiftelses Bestaaen. Det er ovenfor omtalt, at Kongen havde lagt Bisperne Sagen paa Hjærte; men heller ikke disse synes med nogen Iver at have taget sig af den, maaske med Undtagelse af Bispen i Roskilde, hvem Sagen nærmest maatte være magtpaaliggende, da Universitetet var anlagt i hans Stift, og Kanslerværdigheden var ham betroet. Den bedste Støtte for Højskolen var Kjøbenhavns Kapitel, idet ikke faa af Lærerne aflagdes og lønnedes med Præbender og Vikarier under Kapitlet[1]).

[1]) Kbhvns Kirker og Klostere, S. 53-54. 60-61. 103. 121-22 o. m. fl. St.

Hvorlidet end Kong Christiern I saaledes sikrede sin Stiftelses fremtidige Bestaaen, tilkommer ham dog Æren som den, der lagde Grundstenen til Kjøbenhavns Universitet. Lod han end meget tilbage at gjøre for sine Efterfølgere, maa det dog ogsaa erindres, at han kun i to Aar overlevede Universitetets Stiftelse.

Kong Hans havde allerede som udvalgt Konge, d. 23 Oktober 1480, tilsagt Universitetet sin Beskyttelse. Efterat han havde besteget Thronen, fornyede han d. 19 Maj 1482 sin Bekræftelse af Universitetets Friheder, stadfæstede de Foranstaltninger, som Vicekansler Dr. Peder Albretsen havde truffet, og forbod alle og enhver at tilføje Lærerne eller Studenterne nogen Overlast. Desuden forpligtede han sig i sin Haandfæstning 1483 til at sørge for, at Universiteterne i Kjøbenhavn og Upsalą bleve holdte ved Magt til evig Tid. Da Kongen imidlertid erkjendte, hvor slet den kjøbenhavnske Højskole var forsørget, kom han 1484 overens med Rigsraadet om, at Gejstligheden og Adelen i Riget skulde give et vist Pengebidrag til Hjælp, at det begyndte Studium kunde blive ved Magt. For de indkomne Penge skulde indkjøbes »en evig Rente (Jordegods) til Studiets Opholdelse[1])«. Det er imidlertid ikke bekjendt, hvor stort Udbyttet har været. Selv ydede Kongen sit Bidrag, skjønt tarveligt nok, da han 1492 med Rigsraadets Samtykke henlagde tvende af Kronens Kirker i Sjæland, nemlig Faxe og Sæby (i Løve Herred), efter de daværende Besidderes Afgang, til Underholdning for en Læsemester i Romerretten og en i Theologien. Da de ti Aar, for hvilke Raadhuset havde været overladt Universitetet til Forelæsningsrum, imidlertid vare udløbne, uden at nogen anden Universitetsbygning imidlertid var skaffet tilveje, havde Borgmester Esbern Jepsen Skriver i Kongens Fraværelse

[1]) Werlauff, Kbhvns Univ., Progr. 1850. S. 17—18.

1491 med Magt frataget Professorerne Raadhuset; men da Kongen erfarede det, drog han Omsorg for, at Bygningen 1492 atter blev udleveret til Universitetets Brug, mod at Vor Frue Kirke ved Mageskifte overdrog Staden en anden Gaard og Grund som Erstatning[1]). I Aaret 1512 modtog Raadhusbygningen saadanne Omdannelser og Forbedringer, at den blev et passende Lokale for de højlærde (doctis aptissima sedes), og indtil Reformationen vedblev denne Bygning, der laa paa den Plads, hvor Bispegaarden nu staar, at være Universitetsbygning.

Da Kong Hans 1498 vendte tilbage fra sit sejrige Tog til Sverig, viste Universitetet sin Deltagelse i den almindelige Glæde over Krigens heldige Udfald ved at afholde en højtidelig Doktorpromotion. M. Peder Skotte, som havde været en af de Lærere, Peder Albretsen havde bragt med sig fra Køln, blev ved denne Leilighed kreeret til Doktor i Theologien af Dr. jur. Erik Nielsen (Rosenkrands). Den syttenaarige udvalgte Prinds Christiern, der havde temmelig gode Kundskaber i Latinen, var tilstede ved denne Højtidelighed og fulgte med megen Opmærksomhed de lærdes Forhandlinger og de akademiske Skikke[2]).

Efterhaanden forøgedes ogsaa Midlerne til Universitetets Bestaaen, om end langsomt og utilstrækkeligt. Saaledes stiftede Rigshofmester Povl Laxmand 1491 et S. Peders Alter i Vor Frue Kirkes Højkor, hvormed han forlenede Dr. Peder Albretsen, og derhos bestemte, at »en Mester in Studio» stadig skulde have Indtægten af dette Alter; 1512 gav Dr. Peder Albretsen selv en Gaard paa Hjørnet af Kannikestræde og Kjødmangerboderne (der hvor Regensen nu

---

[1]) Mageskiftet er trykt i Kbhvns Kirker og Klostere, Tillæg, S. 106-8.
[2]) Svaning, Chron. Joannis Regis. Bl. X. Thura, Infantia et pueritia Acad. Hafn. p. 25.

staar) til dette Alter, som paa Grund af sin Bestemmelse ofte kaldes Universitetets Alter[1]). Samme Dr. Peder Albretsen forærede 1482 nogle Bøger til de fri Videnskabers Fakultet, og 1497 forøgede han denne Grundstamme for Universitetets Bibliothek med en ny Gave af Bøger. Ved Aaret 1498 skjænkede Mester Claus de Polonia, som havde været Dronning Dorotheas Livlæge, det filosofiske Fakultet en saa stor Sum (400 Mark) i Sjælegave, at det derfor kunde kjøbe to Gaarde i Kjøbenhavn[2]). 1497 afstod Dekanen i Kjøbenhavn, Dr. Erik Nielsen (Rosenkrands), med Kapitlets Samtykke S. Margrete Alter i Vor Frue Kirke til Universitetet[3]), og 1505 henlagde Biskoppen i Roskilde, Johan Jepsen (Ravensberg), Gladsaxe og Herløv Kirker, der saavidt vides tidligere havde været annekterede til Vor Frue Kirke, til Underholdning for en Professor i det filosofiske Fakultet. Denne Biskop overgav 1511 Universitetets Syndikus Præsentationsretten til S. Jakobs Alter i Vor Frue Kirke med Forpligtelse, at han skulde beskikke en duelig Magister i det filosofiske Fakultet til Alterets Vikarius, og 1517 gav Dr. Peder Albretsen fire Boder i S. Pedersstræde til dette »Universitets Alter[4])«. Som man ser, var det især af Vor Frue Kirkes Midler Universitetet støttedes.

---

1) Werlauff, Kbhvns Univ., S. 12—13. Kbhvns Kirker og Klostere. S. 203-4 og Tillæget S. 104—6.

2) Kbhvns Kirker og Klostere, Tillæg, S. 126—8. Smst. Tillæg, S. 171 omtales en senere, mindre Sjælegave til Universitetet, som Præsten Peder Pedersen Toller gav i sit Testament.

3) I Grams Fortegnelse over Univ.s Dokumenter (Univ.-Bibl. Addit. 102 Fol.) findes flg. Udtog: »Et Pergaments Brev paa Latine, quibus Ericus Nicolai, Decretorum Doctor, Ecclesiæ Collegiatæ D. Mariæ Virginis Haffnensis Decanus, totumque capitulum ibidem resignant altare Sanctæ Margaretæ Universitati Haffnensi. Dat. 2da feria proxima post Dominicam Lætare an. 1497«. Selve Brevet findes ikke mere.

4) Werlauff, a. Skr. S. 13. 21. 83—85. Kbhvns Kirker og Klostere. *S. 197—8,* samt Tillæg til samme S. 160-61.

Endnu var Universitetslærernes Antal dog kun ringe. Tallet lader sig ikke nøje angive; men der synes kun at have været 2 i det theologiske Fakultet, 2 i det juridiske, 1 eller slet ingen i det medicinske, og 3—4 i det filosofiske. Mange af Lærerne vare fremmede, Tydskere, Skotter og Nederlændere. Blandt de ældste Lærere fortjene især følgende at erindres: Theologerne Dr. Peder Skotte, der døde 1520 efter en 42aarig Lærervirksomhed, og Dr. Anders Christensen; samt Juristerne Dr. Peder Albretsen, Dr. Erik Nielsen (Rosenkrands) og Dr. Tileman Slecht[1]). Rektorvalget foregik indtil 1487 to Gange om Aaret, senere kun een Gang aarlig. Ofte beklædtes Rektorværdigheden ligesom ogsaa andre akademiske Funktioner, saasom Syndikatet, af Mænd, der ellers ikke vides at have staaet i Universitetets Tjeneste, navnlig af Prælater og Kanniker ved Vor Frue Kirke. Om Studierne ved Universitetet vides endnu ikke meget. Da Humanismen ikke havde nogen fremtrædende Repræsentant her, er alt vistnok gaaet i det gamle skolastiske Spor, indtil Reformationsbevægelsen begyndte at bringe noget større Liv. Forholdsvis synes det at have staaet bedst til med Retsstudiet i dets dobbelte Form (Kirke- og Kejserloven), paa Grund af at Retskyndigheden ofte fik praktisk Anvendelse ved Forhandlinger med fremmede Stater og ved Afgjørelsen af kirkelige Retsspørgsmaal. Lægevidenskaben synes derimod at have været mest forsømt. Universitetets Frekvens har neppe været stor; noget sikkert Overslag over Middeltallet af de aarlige Inskriptioner lader sig imidlertid ikke gjøre, da den ældste Matrikel ikke mere er bevaret[2]).

---

[1]) Hos Werlauff, a. Skr., S. 60, findes samlet, hvad der vides om de ældste Universitetslærere.

[2]) A. Thura har i sit Skrift, Infantia et pueritia Acad. Hafn., meddelt nogle Udtog af Matriklen (jfr. Werlauff, a. Skr. S. 33—34). Et

Man finder her intet Spor til Nationsinddelingen, som brugtes ved flere Universiteter i Udlandet. Men Kjøbenhavn besøgtes ogsaa kun af faa fremmede Studenter, efterat den oprindelige Stamme var gaaet bort[1]). Mange af Landets egne Børn vedblev endnu at søge til fremmede Højskoler, især til det nærliggende Rostok, maaske af gammel Vane, men vistnok ogsaa fordi disse frembød rigere Midler til videnskabelig Uddannelse. For at forhindre dette forbød Kong Hans d. 10 Maj 1498, at nogen dansk Student maatte rejse til andre Universiteter, Upsala alene undtaget, medmindre han først havde studeret idetmindste tre Aar i Kjøbenhavn. Overtræderne af dette Forbud skulde have deres kirkelige Len forbrudte, eller miste Haabet om med Tiden at opnaa saadanne[2]). Der kan imidlertid være grundet Tvivl om, at dette Forbud er blevet holdt i Hævd ret længe; et saadant Stavnsbaand var neppe heller den rette Maade til at bringe Kjøbenhavns Universitet i Anseelse. Saameget er vist, at vi i de nærmest følgende Aar finde en stor Mængde danske Studenter i Rostok, uden at det lader sig oplyse, om de forud havde studeret den befalede Tid i Kjøbenhavn[3]).

Da Christiern den Anden blev Konge 1513, forpligtede han sig i sin Haandfæstning til at holde det Studium i Kjøbenhavn ved Magt, saaledes som det var funderet. Denne Konge var selv ikke uden videnskabelig Dan-

---

andet Udtog, forfattet af J. Bircherod, der ogsaa var Thuras Hjemmelsmand, er trykt i Programmet fra Odense Skole 1866.

[1]) Gerhardus Clivendorp, studens Haffnensis nec non clericus Osnaburgensis dioc., forekommer i et Dokument fra 1487 (Pontopp. Ann. II, 688).

[2]) Brevet er trykt hos Nyerup, Fædrel. Litteratur i Middelald. S. 418—9.

[3]) Se Udtoget af den rostokske Matrikel for 1504—9 hos O. Krabbe, Die Universität Rostock im 15. u. 16. Jahrhund. S. 290—91.

nelse, og havde han faaet sine Regjeringsplaner gjennemførte, vilde Universitetet udentvivl have faaet et betydeligt Opsving. Som det gik, blev imidlertid det hele temmelig resultatløst. Strax i Begyndelsen af hans Regjering viste Rigets Bisper, som hidtil kun i ringe Grad havde taget sig af Universitetet trods de Opfordringer, der vare udgaaede til dem, at de begyndte at indse Sagens Vigtighed; de vedtoge nemlig, med Ærkebiskop Birger i Spidsen, den 20 Juni 1514 paa en Herredag i Kjøbenhavn den Bestemmelse, at enhver Sognekirke i Lunds Ærkestift (hele Danmarks Rige) for Fremtiden aarlig skulde yde en Skilling gangbar Mønt til Universitetets Vedligeholdelse. Den nærmere Anordning om Tiden og Maaden for denne Ydelse overlodes til de enkelte Bisper i Samraad med deres Domkapitler. Tillige paamindede Ærkebispen Professorerne om at indskrænke de akademiske Ferier, der i Tidens Løb vare udstrakte længere, end det oprindelig var vedtaget overensstemmende med de Regler, der i den Henseende gjaldt ved Universitetet i Køln[1]).

Blandt Universitetets theologiske Lærere nævnede jeg ovenfor Dr. theol. Anders Christensen, en indfødt dansk Mand, der samtidig var Karmeliterordenens Provincialprior i Danmark. Det kan formodentlig nærmest tilskrives hans Indflydelse saavel hos Kong Christiern II som hos den Orden, hvis Forstander han var, at Kjøbenhavns Universitet fik et af disse klosterlige Kollegier, som ere noksom bekjendte fra de større Højskoler i Paris og Oxford, og hvor et Antal Studenter levede sammen i klosterlig Tugt under Ledelse af en Forstander, der tillige var akademisk Lærer. I Aaret 1517 overgav Kong Christiern S. Jørgens Hospital

[1]) Brevene herom ere trykte hos Werlauff, a. Skr. S. 85—86.

udenfor Kjøbenhavn til Karmeliterklosteret i Helsingør, paa den Betingelse at Karmeliterordenen skulde stifte et Kollegium i Kjøbenhavn, med hvilket Universitetet kunde «forøges og forbedres», til bedste for Klosterbrødrene og andre Studenter. Tillige forpligtedes Ordenen til at holde en Doktor eller Bakkalavr i Theologien, som daglig kunde holde Forelæsninger over denne Videnskab. Til dette Øjemærke blev det helsingørske Karmeliterklosters Gaard i S. Pedersstræde i Kjøbenhavn nu indrettet til Bolig for studerende Munke og forsynet med en Høresal, hvor ogsaa andre Studenter kunde bivaane Forelæsninger. Kollegiet aabnedes 1519 under Lektor Povl Eliesens Forstanderskab. Denne Mand, der var vel forfaren i sin Tids Videnskab og besad gode Lærergaver, forstod at drage Ungdommen til sig, saa at ikke faa af de Mænd, som siden fik et Navn i vor Reformationshistorie, flokkedes om hans Lærerstol. Ved sit vækkende Foredrag og ved den Kjærlighed, hvormed han omfattede de Studenter, der sluttede sig til ham, var han paa Veje til at give det theologiske Studium i Kjøbenhavn en ny, hidtil ukjendt, Tiltrækning, da hans Virksomhed standsedes, derved at Kong Christiern, krænket ved en Prædiken, han havde holdt paa Slottet, og som Kongen vistnok ikke uden Grund ansaa for at indeholde personlige Hentydninger, 1522 atter fratog Karmeliterordenen S. Jørgens Hospital, hvorpaa Povl Eliesen forlod Kjøbenhavn, og Kollegiet tabte sin Betydning[1]).

Et andet Foretagende af Kong Christiern II sigtende til Universitetets Opkomst, nemlig Indkaldelsen af de lutherske Lærere M. Martin Reinhardt og Dr. Carlstadt, kom heller

---

[1]) Dr. C. T. Engelstoft, Paulus Eliæ (Nyt hist. Tidsskr. 2. B), og Kbhvns Kirker og Klostere. S. 290—7.

ikke til at bære varige Frugter, ikke blot fordi Forholdene hertillands endnu ikke vare modne til et saadant religiøst Omslag, men ogsaa fordi Kongen selv, ængstelig for Følgerne, opgav Planen paa Halvvejen. Imidlertid forøgedes Universitetets Lærerbesætning dog i denne Konges Tid med ny Kræfter, der, om de end ikke endnu bestemt havde sluttet sig til Reformationen, dog maa antages for mere eller mindre at have tilhørt den humanistiske Retning, og saaledes kunde forberede et Omslag og en Fornyelse. Hertil maa ikke alene regnes den ovennævnte Povl Eliesen, men ogsaa Juristerne Dr. Amelungus Amelungi, Dr. Vincens Lunge og M. Klavs Pedersen, Medicineren Dr. Alexander Kinghorn, og i det filosofiske Fakultet M. Christoffer Jepsen Ravensberg, M. Christiern Torkelsen Morsing, M. Thomas Allam Skotte og Dr. Matthias Gabler; den sidste kom herhid fra Vittenberg 1520 og var, saa vidt vides, Universitetets første Docent i det græske Sprog. Flere af disse Læreres Virksomhed varede dog kun kort. For at skaffe en Modvægt og erstatte det Tab, Universitetet havde lidt ved Povl Eliesens Bortgang, var det maaske, at Biskop Lage Urne 1522 stiftede et nyt Kannikepræbende i Kjøbenhavn paa de tvende Kirker Smørum og Ledøje, hvis Besidder skulde have en akademisk Grad i Theologien eller i det ringeste i Kirkeretten, og holde offentlige Forelæsninger ved Universitetet og undertiden prædike for Almuen[1]).

K. Christiern II's Planer til at hæve Universitetet og den videnskabelige Dannelse overhovedet lære vi dog bedst at kjende af hans Love. Han begyndte med at reformere Skolerne ved at paabyde Afskaffelsen af de slette og forældede Skolebøger og bestemme Modenhedsgraden, som ud

[1]) Brevet herom er trykt hos Werlauff, a. Skr. S. 88—89.

krævedes for Adgang til Universitetet. Derhos forordnede han, at ingen maatte beskikkes til Skolemester ved Domskolerne, uden han havde «læst» ved Universitetet, saa man kunde have Sikkerhed for, at han egnede sig dertil. Byøvrighederne maatte ikke antage nogen til Skolemester, med mindre han først var prøvet af Universitetet eller af Skolemesteren ved Domskolen, om han havde god Forstand paa at lære Børn efter de ny Skikke. De mindre Kjøbsteder, som hidtil ikke havde haft nogen Skolemester, skulde sende Bud til Universitetet eller Domskolen om «gode, lærde Karle[1])». I sin saakaldte gejstlige Lov søgte Kongen at faa akademisk Dannelse gjort til Betingelse for Adgangen til den gejstlige Ordination, idet der forordnedes, at ingen maatte faa selv de laveste gejstlige Vielser uden at være Magister eller Bakkalavr i den hellige Skrift[2]). Tillige fornyede han sin Faders Forbud mod Studiet ved fremmede Højskoler, inden man havde besøgt den kjøbenhavnske. Hans saakaldte verdslige Lov indeholder nemlig følgende Forordning: «Ville vi, at ingen af Rigens indfødte Børn skulle drage her af Riget til fremmede Universiteter at studere, førend de have taget gradum Baccalaureatus. Hvilken som herimod gjør, skal have forbrudt et hundrede Mark, Halvdelen til os og anden Halvdelen til Universitetet; og skal der tvende tilskikkes udi Universitetet, som der grandgiveligen kunne tage vare paa og tegne op, og gjøre der fremdeles Regnskab for, en Tid om Aaret, for Rector Universitatis og den, vi paa vore Vegne tilskikkendes vorder[3])».

Ved K. Christierns II's Fordrivelse i Foraaret 1523 fik

---

[1]) Danske Magaz. VI, 364—67.
[2]) Rosenvinge, Gamle danske Love. IV, 4. Ny kirkehist. Saml. II, 609—11.
[3]) Rosenvinge, Gamle danske Love. IV, 119—20.

alt, hvad han havde arbejdet paa at gjennemføre, en brat Ende; hans Love bleve afskaffede, og Universitetet led uden-tvivl meget ved Kjøbenhavns langvarige Belejring 1523. Kong Frederik den Første forpligtede sig i sin Haandfæstning til at holde Universitetet ved Magt; men da han samtidig fraskrev sig al Ret til at støtte eller fremme Reformationen, vilde han have berøvet sig Midler til at bringe ny Livskræfter ind i det akademiske Legeme, om han havde været samvittighedsfuld i at holde, hvad han havde lovet. Dette var han dog forsaavidt, som han indtil videre lod Universitetet gaa sin egen Gang under dets Kanslers, Biskop Lage Urnes, Styrelse, uden at blande sig i dets Anliggender, men ogsaa uden i nogen Maade at støtte det. For at forhindre Reformationens Indtrængen ved Universitetet udstedte Lage Urne den 25de Juni 1527 et Forbud imod, at nogen, der ikke var Bakkalavr eller Præst, maatte stedes til at høre theologiske Forelæsninger; tillige befalede han, at de unge, ikke efter eget Valg, men efter Lærernes Skjøn, med Hensyn til Tid og Personer, skulde henvises til de Studier, der mest kunde gavne og mindst skade, og hvortil vedkommende syntes mest skikkede[1]).

Dette aldeles utaalelige Baand paa Studiefriheden maatte virke dobbelt fordærveligt for Universitetet paa en Tid, da alles Tanker var vendte mod Dagens brændende theologiske Spørgsmaal, saa at et saadant Forbud maatte drive de livligere Studenter bort fra Universitetet, der iforvejen stod paa noksom svage Fødder. Imidlertid foregik der dog ingen synlig Forandring, saalænge Biskop Lage Urne levede, uden den, at Universitetets Frekvens vistnok aftog stærkt; men

[1]) Brevet er trykt i Münters Reformationshist. I, 535 (jfr. Werlauff, a. Skr. S. 30. Nyt hist. Tidsskr. II, 123—4).

da Biskoppen døde den 29 April 1529, faldt Katholicismens kraftigste Støtte, og nu indtraadte den afgjørende Krisis snart efter.

Skjønt Lage Urne visselig ikke med sin gode Vilje havde ansat nogen ved Universitetet, som var den lutherske Lære hengiven, havde han dog ikke kunnet forhindre, at Mænd, der vare ansete for gode Katholikker og som saadanne havde faaet Ansættelse, forandrede deres Anskuelser. Dette var navnlig Tilfældet med Lektor Frants Wormordsen, som i sin Tid havde været Povl Eliesens Medarbejder eller Discipel i Karmeliterkollegiet, og M. Oluf Chrysostomus. De bleve begge ansatte ved Universitetet 1527; men den første viste samme Aar, at Katholikkerne ikke længere kunde regne paa hans Bistand. Thi da Kannikerne ved Vor Frue Kirke overdroge ham at prædike der i Kirken for at berolige Borgernes Stemning, der var bleven oprørt mod det gamle Kirkevæsen, især ved den bekjendte Reformator Klavs Mortensens Prædikener, saa udtalte han sig paa en saadan Maade, at Kannikerne fulde af Forbitrelse med Knurren og Raab drev ham ned af Prædikestolen[1]). Formodentlig har han da ikke længe efter maattet forlade Universitetet. Chrysostomus kom først ret til Orde efter Lage Urnes Død. Da Universitetets Rektor, M. Klavs Urne, nemlig overdrog ham at holde den sædvanlige Tale i Vor Frue Kirke ved Rektorskiftet 3die Pintsedag (18 Maj) 1529, saa holdt han en versificeret latinsk Tale, som han siden udgav under Titel »Lamentatio ecclesiæ«, hvori han i stærke Udtryk klagede over den Skade, Kirken hidtil havde lidt derved, at de fri Videnskaber vare blevne forsømte. Talen var vel holdt i en vis Almindelighed, men ingen kunde dog lettelig tvivle

---

[1]) Kirkehist. Samlinger I, 345.

om, hvortil han sigtede, og dette blev end mere klart, da han ikke længe efter udgav Talen forsynet med Randbemærkninger, der indeholdt skarpe Udfald imod den hidtilværende Kirkestyrelse. Kort efter forlod han Universitetet, hvor han vel følte, at han ikke længere havde sin rette Plads, og modtog Ansættelse som Lærer ved den lutherske Præsteskole (Gymnasium), som ifølge kongelig Tilladelse af 5te Juni 1529 var oprettet i Malmø, hvor ogsaa Wormordsen og flere ligesindede Mænd fandt en frugtbar Virkekreds[1]). Allerede tidligere (1526) havde K. Frederik I tilladt M. Jørgen Jensen Sadolin at oprette en fri Højskole i Viborg, som neppe har været uden Betydning for Reformationen i Nørrejylland[2]). Da der nu ogsaa oprettedes et Gymnasium i Malmø, hvor unge Mænd kunde faa en Uddannelse, der i de theologiske og humanistiske Fag vistnok uden Vanskelighed kunde maale sig med den, der meddeltes ved Kjøbenhavns Universitet, og da desuden M. Hans Tavsen ved samme Tid optraadte som Prædikant i Kjøbenhavn og vandt en betydelig Tilhørerkreds ved sin indtrængende evangeliske Prædiken, saa var det at forudse, at Universitetet, hvis der ikke snart skete en gjennemgribende Reform, maatte synke sammen og dø ud som en unyttig Institution, der ikke længere svarede til Tidens Fordringer. Rigtignok viste der sig Tegn til, at Kongen, da han fra den ny Universitetskanslers, Biskop Joachim Rønnovs, Side ikke længere havde nogen alvorlig Modstand at vente for sine reformatoriske Planer, nu vilde antage sig Højskolen med større

---

[1]) Kongebrevet er trykt i Annal. for nord. Oldkynd og Hist. 1847, S. 158—60. Flere gode Efterretninger om Gymnasiet i Malmø findes i Ny kirkehist. Saml. II, 163. 167—71.

[2]) Werlauff, Kbhvns Univ. S. 31, samt mit Skrift, Mester Jørgen Jensen Sadolin, S. 5 ff.

Omhu, end han hidtil havde gjort; men de Lægemidler, han greb til, svarede ikke til Sygdommens Farlighed.

I Erkjendelse af »at der var tillagt Universitetet ganske liden Rente til at lønne og opholde vise og lærde Mænd med«, skrev Kongen nemlig d. 3 Juli 1529 til Domkapitlet i Roskilde og anmodede det om i Forening med Biskoppen og Kapitlet i Kjøbenhavn at gjøre den Bestemmelse, at Universitetets Rektor for Fremtiden skulde have Præsentationsret til alle ledige Kannikedømmer og Vikarier i Vor Frue Kirke, for at han til disse Præbender kunde foreslaa Bispen Mænd, som vare duelige og lærde og daglig kunde læse og lære ved Universitetet den hellige Skrift og andet for Præster, Klerker, Studenter og unge Personer, paa det at Universitetet kunde blive holdt ved Magt, og man kunde faa vise og lærde Mænd, Riget til Ære og Gavn[1]). Vi vide ikke, om Kapitlet gik ind derpaa — det er ikke rimeligt; men i alle Tilfælde kom denne Forholdsregel ikke til at bære nogen Frugt. Den 23 April 1530 stadfæstede Kongen sin Faders, K. Hanses, Gavebreve, hvorved Faxe og Sæby Kirker vare henlagte til Underholdning for Lærere ved Universitetet, og det lader virkelig til, at det i nogen Tid har været hans alvorlige Hensigt atter at bringe Universitetet paa Fode og at reformere det. Herfor taler, at Kongens betroede Sekretær, M. Peter Svave, der var afgjort luthersk sindet, 1530 valgtes til Universitetets Rektor, medens Katholicismens ivrigste Talsmand, Lektor Povl Eliesen, der siden 1523 atter havde været theologisk Docent, samme Aar maatte forlade Universitetet, og at flere Mænd, der maa antages for at have været Reformationen hengivne, nu fik Ansættelse som Læsemestere, saasom M. Christiern Torkelsen Morsing, der

[1]) Nyerup, Fædrel. Lit. i Middelald. S. 426. Werlauff, a. Skr. S. 31-32.

nylig var vendt tilbage fra et flereaarigt Ophold ved fremmede Højskoler, Mester Torbern, saavidt vides Normanden Torbern Olufsen, der senere blev den første evangeliske Superintendent i Throndhjem, og M. Michael (udentvivl M. Michel von Hirstig, der senere omtales som kongelig Livlæge[1]). Endelig har man et mærkeligt Kongebrev fra de sidste Dage af 1530, der i vedkommende Registrant har til Overskrift: «Kgl. Majestæts Hr. Frederiks gode, behagelige og gunstige Svar og Samtykke om det Akademis og Universitets Forbedring og Reformation i Kjøbenhavn». Heri hedder det: «Sammeledes vil og Kgl. Maj. unde, at Graabrødre Kirke og Kirkegaard (i Kjøbenhavn) med de tre Huse, som ligge op til Kirken, skulle blive til et Studium, og skulle samme Huse og Kirke og Kirkegaard ingen forgives (ɔ: ikke gives bort til nogen) eller sælges anderledes, end blive til et Studium, og det andet gamle Studium blive til Rente til Universitetet, og desligeste den Rente, som ligger til det gamle Universitet[2])». Heraf fremgaar det, at det var Planen at bruge det forladte Graabrødrekloster til Universitetsbygning og derimod leje det hidtilværende Universitetslokale ud; samtidig skulde Højskolen rimeligvis gjenrejses i ny og luthersk Stil.

Denne Plan blev formodentlig fastholdt omtrent indtil Udgangen af Aaret 1530; men efter det raa Udbrud af protestantisk Fanatisme, som forefaldt ved Kirkestormen i Vor Frue Kirke, 3die Juledag 1530, indtraadte der en kjendelig Standsning i Reformationens Fremgang i Kjøbenhavn. Og da i det følgende Aar den fordrevne Christiern II's tru-

---

[1]) Om M. Torbern se Ny kirkehist. Saml. I, 342. Om M. Michael se Werlauff, a. Skr. S. 73. D. Mag. VI, 36. Regist. o. a. Lande. 4, 168. Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 12.

[2]) Brevet er trykt i Kbhvns Kirker og Klost., Till. S. 188.

ende Rustninger og senere Landgang i Norge optog alles Tanker og navnlig gjorde K. Frederik I meget forsigtigere i sin Optræden mod de katholske Prælater, saa blev Planen om Universitetets Reformation atter opgiven. Der valgtes ingen ny Rektor 1531, M. Christiern Morsing drog atter udenlands, og de sidste Spor af akademisk Virksomhed forsvandt. Kun ganske enkelte indtegnedes lejlighedsvis i Matriklen. De, som vare forlenede med Universitetets lidet betydelige Gods, beholdt det indtil videre; men Graabrødrekloster med Tilbehør skjænkede Kongen, som om der ikke tidligere var truffet nogen Bestemmelse dermed, 1532 til Helligaands Hospital[1]).

I de sidste Aar af K. Frederik I's Regjering havde Danmark intet Universitet, og det savnedes neppe heller meget; thi da Udsigterne til uforstyrret Nydelse af de kirkelige Præbender, der tidligere vare Studeringernes Løn, nu tabte sig, formindskedes de studerendes Antal stærkt. Det gik, som M. Christiern Pedersen siger i sit Skrift om Børn at holde til Skole og Studium (1531): »Nu Herrerne og Fyrsterne, Riddere og gode Mænd, Borgmestere, Raadmænd, Borgere og menige Almue se og mærke, at Kirkens Stat og Rente, Herredømme, Prælatedømme, Kannikedømme, Abbeddømme, Munke- og Jomfruklostere forfare og ødelægges, at deres Børn kunne ikke nu faa saa Rente, Stat, Ære og Herredømme, som de før plejede at gjøre, og at de ej kunne nøde deres Børn i Kloster fra deres egen rette Arv og Ejendom og ind paa fremmede Folks Gods og Rente,

---

[1]) Kbhvns Kirker og Klostere, Tillæg, S. 201—2. Det sidste Brev, som findes udstedt af Universitetet før dets fuldstændige Opløsning, er udfærdiget d. 1 August 1531 af Univ.s Rektor Peter Svave og angaar Degnestavnen i Sæby. Det er trykt hos Werlauff, a. Skr. S. 89—90. Jfr. Bartholin, De ortu etc. Acad. Hafn., Bl. B 2.

som de før plejede at gjøre, og at de kunne ikke gjøre deres Sønner til Bisper, Prælater, Kanniker, Præster eller til Abbeder i Herreklostere, hvor de kunne faa stor Stat og Rente, Klæde og Føde: derfor vil nu ingen sætte sine Børn til Skole eller Studium[1]». De danske Reformatorer følte fuldkommen det mislige i denne Tilstand og søgte ved kraftige Advarsler at forhindre den om sig gribende Ulyst til og Foragt for Studeringer. Saaledes formanede M. Jørgen Jensen Sadolin i sin danske Katekismus (1532) Præsterne til «klarlig at sætte Almuen for Øjne, hvor saare Skade de gjøre, der ikke ville lade deres Børn lære Bogen, at de kunne siden vorde Sognepræster, Prædikere, Borgmestere, Raadmænd og andre mærkelige nyttige Tjenere blandt kristen Folk, hvilke de kunne hverken miste eller have ulærde foruden alsomsvareste Lands og Kristendoms Skade og Fordærvelse». Han tilføjer: «Der er ingen Tvivl, at Djævelen kommer jo det afsted, at Folk vil ikke sætte deres Børn til Skole, fordi de have ikke nu Haab til saa stor Rente; men det gjør han visselig i den Mening, at Guds Ord skulde saa lentelig nedslaas igjen til Folkets evige Fordærvelse, hvilket Gud skal hannem dog forbyde[2])». Saalænge de kirkelige Forhold imidlertid ikke vare komne til

---

[1]) Chr. Pedersens Danske Skrifter udg. af Brandt. IV, 469—70. Følgende Ytringer i et Brev fra Mogens Gøye til Anders Bilde, dat. Affwintzberg (Avnsbjerg), Canuti Ducis Dag 1530, kunne tjene til at stadfæste ovenstaaende Skildring af Stemningen: «Kiere Her Anders, ieg tacker ether gierne for the nyy thiende, i meg nw tiillskicker. Tückes meg effther sliig leiglighedt, som ieg ther vtinden forfarer, ath nw omgaaes met Cardinaler oc Legater, ath ieg icke will sette nogen aff myne børnn tiill Scholen, vdj then agt eller mening ath the schulle komme vdj then giestlig statt, ther sliigt nederfaldt dagligen tager oc ydermere giøre will etc.». (Orig. i Kgl. Bibl.).

[2]) Kierkegaard, Nordisk Tidsskr. for Kirke og Theologi. III, 229—30.

nogen endelig Ordning, var en Forbedring i Tilstanden ikke at vente. De faa, hos hvem der var nogen alvorlig videnskabelig Stræben, søgte nu til Udlandets Højskoler og da især til Vittenberg, hvor de imidlertid paa Grund af de forvirrede Forhold i Hjemmet som oftest maatte kjæmpe med trange Kaar.

Efter Kong Frederik I's Død 1533 hævede den katholske Kirkemagt sig endnu en Gang og gjorde det sidste frugtesløse Forsøg paa at standse Reformationen i dens Fremgang. Denne Bestræbelse vilde, om den var lykkedes, have faaet Betydning for Universitetet; thi i den under Interregnet efter Kongens Død vedtagne kjøbenhavnske Reces af 3die Juli 1533 finde vi Højskolens Gjenoplivelse udtrykkelig vedtagen. Her beklages nemlig i Udtryk, der have endel Lighed med Christiern Pedersens, den ugunstige Indflydelse, som de sidste Tider havde haft paa Studerelysten, derpaa tilføjes: »Thi ville og samtykke alle Danmarks Riges Raad, til det hellige Evangeliums, Guds Ords og Kristendommens Opholdelse maa og skal her i Riget holdes en almindelig Skole og Universitet, hvor bekvemme Personer af alle Stifter kunne udi læres og opdrages, saa de i Fremtiden kunne lære andre deres Sjæls Salighed og anden kristelig Skik at have dennem udi[1])«. Man har lagt Vægt paa, at der ikke udtrykkelig tales om Gjenoplivelsen af Kjøbenhavns Højskole, og man har ment deri at se et Tegn paa, at Prælaterne ikke ønskede, at Universitetet mere skulde have sin Plads i Hovedstaden, hvor den evangeliske Lære alt var herskende, men hellere i en af Stiftsstæderne, maaske i Roskilde[2]). Af Mangel paa nærmere Antydninger kunne

[1]) Rosenvinge, Gamle danske Love. IV, 149.
[2]) Engelstoft, Paulus Eliæ, Nyt hist. Tidsskr. II, 500.

vi dog ikke sige noget vist herom. Prælaterne fik nemlig ikke Lejlighed til at sætte deres Planer i Værk. Thi kort efter begyndte Grevefejden, og med den ophørte for lang Tid al fredelig Virksomhed, og da Stormen endelig havde lagt sig, vare de fleste gamle Forhold opløste. Den katholske Kirkeordning tilintetgjordes umiddelbart derefter ved Biskoppernes Fængsling d. 12 Avgust 1536, og dermed forsvandt Muligheden til Universitetets Fornyelse i gammel Stil. Skulde det nu opføres igjen, da maatte Grunden væsentlig lægges af ny. Men her gjaldt det om dygtige Bygningsmænd.

3.

Den humanistiske Dannelse i Danmark paa Reformationens Tid.

Skulle vi endnu, inden vi vende os til den ny Højskole, som opbyggedes paa de faa Ruiner, der vare levnede af Kong Christiern I's Stiftelse, kaste et Blik paa det Udviklingstrin, Videnskabeligheden havde naaet i Danmark paa Reformationens Tid, og navnlig undersøge, hvorvidt det var kommet med den humanistiske Dannelse, da maa vi først omtale Skolevæsenet.

Uden Hensyn til K. Christiern II's mærkelige Reformforsøg, er det kjendeligt, at noget nyt havde begyndt at arbejde sig frem indenfor Skolens Omraade i de sidste Tiaar før Reformationen. Den humanistiske Dannelse havde begyndt at vinde Indgang under en Kamp med de overleverede Former. Der er levnet os Navnene paa adskillige fremragende Mænd, der i Gjennembrudstiden forestod de vigtigste

Skoler her i Landet og som neppe have været uden kraftig Indflydelse paa den opvoxende Slægt. Fremmest i Rækken maa den ærværdige D. Morten Børup i Aarhus nævnes. Ved den Iver og Lærerdygtighed, hvormed han i mange Aar forestod sit Kald, vandt han et stort Navn, uden at man egentlig kan sige, at han tilhørte den humanistiske Retning, forsaavidt som Beskjæftigelse med Oldtidens Forfattere og Efterligning af de klassiske Mønstere var et Hovedkjendemærke for denne Retning. Hans Biograf, Rasmus Lætus, vover sig ialfald, med al sin Beundring for ham, ikke videre end til den Paastand, at hvis han havde haft Lejlighed til at tilegne sig den klassiske Dannelse, da vilde han være bleven ikke blot en af Danmarks men en af Evropas største lærde; og han fremsætter det som en Formodning, at Morten Børup maaske ved private Studier — og ikke ad den Dannelsesvej, han havde tilbagelagt — havde erhvervet Kjendskab til Virgil[1]). Børups bekjendte Foraars-

---

[1]) Da man i den nyere Tid ofte udenvidere har betragtet Morten Børup som Humanist, skal jeg her anføre Rasm. Lætus's Ord om ham i Historia de nato baptisatoque primo Friderici II. filio, 1577 (msc.) Lib. III: »Illum ego virum non tantum ut quoddam quasi naturæ miraculum exemplarque virtutis semper admiratus sum, sed ingenii illius amplissimam ac plane divinam vim thrasonicis omnium aliorum venditationibus antefero, affirmareque haud dubito, si ex veris utilibusque philosophiæ scriptoribus cultura accessisset, aut in huius seculi scholas professoresque doctrinæ cælestis ac literarum humanitatis incidisset, vel omnem certe, vel inter præcipuos primam eruditionis laudem, non modo inter Danos suos, sed inter alios late multos assequi eum atque obtinere omnino potuisse. Sed barbaries tum quidem temporis scholarum pene ornamentum fuit. Et tamen inter hanc quantumvis densam multiplicemque ad aliquod purioris literaturæ sermonisque vestigium sic eluctatus est, ut non omnis illa, tametsi late regnans, in huius studia immigrauisse videatur. Dixit scripsitque congrue et concinne: sed scriptioni inerat gratia præcipua et elegantia, cum sermo interea, id quod omnibus in usu fuit, ex consuetudine usurpandique rel-

sang er jo ogsaa med al sin Skjønhed netop et Exempel paa, hvorledes Folkesangen kunde gjenfødes i det latinske Sprog, saaledes som vi kjende det fra flere af Middelalderens dejlige latinske Hymner; men med de klassiske Mønstere har den ikke fjerneste Lighed. Da jeg ser mig istand til at meddele en korrekt Text af dette smukke Digt[1]), skal jeg hidsætte det her, saa meget mere som jeg til Sammenligning senerehen agter at anføre et Brudstykke af et andet latinsk Digt fra denne Tid som Prøve paa, hvorvidt en af de betydeligste danske Humanister havde bragt det i Efterligning af Klassikerne:

In vernalis temporis ortu lætabundo,
Dum recessum frigoris nunciat hirundo,
Terræ, maris, nemoris decus adest deforis, renouato mundo:
Vigor redit corporis, cedit dolor pectoris tempore iucundo.
Terra vernat floribus et nemus virore:
Aues mulcent cantibus et vocis dulcore.
Aqua tempestatibus caret, aer imbribus, dulci plenus rore,
Sol consumptis nubibus radiis potentibus lucet cum decore.
O quam mira gloria, quantus decor Dei,
Quanta resplendentia suæ faciei:
A quo ducunt omnia, summa, ima, media, formam speciei,
Magis hæc distantia, quam sit differentia noctis et diei.

Medens Morten Børup altsaa væsentlig fulgte det gamle Spor, om end med en fremragende og ualmindelig Dygtighed, berettes der om hans samtidige Embedsbroder Rektor Bagge (Nielsen) i Ribe, »at han var den første, der fortrængte de barbariske Skrifter og Versemagere fra denne Skole og indførte smagfuldere (ɔ: klassiske) Forfattere og

---

ligione plerumque redoleuerit ac frequentarit. Elegantiæ causam iudico ciuilis iuris cognitionem maximo ingenio attulisse. Fortasse attigit et Virgilium, sed priuatis studiis; ex cuius lectione indolis ac naturæ vis aliquantulum confirmata est».

[1]) Efter Lætus's i forrige Note anførte Haandskrift. Intet af de tidligere Aftryk af Digtet er uden meningsforstyrrende Fejl.

tydede dem simpelt og klart i Modersmaalet[1])». Noget lignende, ialfald hvad Afskaffelsen af de slette og Indførelsen af bedre Lærebøger angaar, maa man ogsaa antage om Skotten Valter Mortimer, der ved Aaret 1517 var Rektor i Roskilde. Hans Navn og Fortjenester have hidtil kun været lidet bekjendte. Sandt at sige vide vi heller ikke stort mere om ham end hvad en lærd fremmed Bogtrykker beretter om denne «eximius artium professor, moderatorque optimus juventutis Roskildensis» i en Tilegnelse, hvori han priser ham som den første Lærer i Danmark, der trods al Modstand søgte at bibringe Ungdommen Smag for de forædlede Videnskaber (politissimæ litteræ). Da Valter Mortimer levede mange Aar i Roskilde, ialfald som Kannik, er det vel muligt, at hans Indflydelse og Exempel har strakt sig betydelig videre, end vi nu kunne paavise. Navnlig har han vistnok Fortjenesten af at have givet Peder Parvus fra Roskilde den første Smag for de humanistiske Studier[2]).

Til samme Retning som disse tvende Skolemænd maa vi ogsaa regne de noget yngre Rektorer Niels Black i Roskilde og Mester Bent Arvidsen i Lund, der begge vare

[1]) Terpager, Ripa Cimbrica, p. 492.

[2]) Joh. Meyers Fortale til Henrik Boorts Fasciculus morum. Colon. 1517. Efter her at have omtalt nyere Skolemænds Bestræbelser for at fjerne slette Lærebøger siger Meyer: «Quorum in numero tu es Vuoltere optime: qui non sordibus istis foetidissimis: uerum politissimis literis iuuentutem tuam conaris imbuere vel in ista tua regione primus: quod non parum gloriæ: non parum fælicitatis apud doctos bonosque omnes tibi apportabit accumulabitque. Macte ergo uirtute esto: eaque uia gnauiter, nullis deterritus Barbarorum incursationibus, progreditor. Magni enim conatus non nisi magnis perficiuntur laboribus. Collocabitur tandem, uicta superataque inuidia, optime hec gratia apud Scotos tuos, unde ortus: apudque Danos, quibus tantæ rei es author et optimus et fælicissimus» (Jfr. Nyerup, Notitia librorum, qui ante reform. in schol. Dan. prælegebantur, p. 17—9). Om Valter Mortimer se Kbhvns Kirker og Klostere, Till. S. 144, samt Knudsen, Joach. Rønnov S. 174.

Hemmingsens højtagtede Lærere[1]). Den første af disse ere vi tilbøjelige til at antage for Udgiver eller maaske rettere for Medudgiver af Erasmus's latinske Oversættelse af Pauli Breve, der udkom, forsynet med Anmærkninger, i Roskilde 1534 »in publicam studiosorum utilitatem ac inprimis illorum, qui veram amant Theologiam, jam quibusdam in scholis syncere tradi cæptam«. Værket er indrettet til akademisk eller Skolebrug, idet der er ladt Rum mellem Linierne til Anmærkninger, og det var saaledes meget anvendeligt i Niels Blacks Skolepraxis[2]). Mester Bent i Lund var navnlig bekjendt for sin Kyndighed i det græske Sprog[3]), og formodentlig har

---

[1]) N. Hemmingii Commentaria p. 490. Ejusd. Opuscula theol., p. 178. J. H. Paulli, Niels Hemmingsens Pastoraltheologi, S. 10. Ny kirkehist. Saml. III, 659.

[2]) Man antager almindelig Povl Eliesen for Udgiver af denne Bog; men man veed ikke med Vished noget om, at han paa denne Tid har været i nogen offentlig Lærervirksomhed. Derfor ligger det efter min Mening nok saa nær at tænke paa Niels Black som Udgiver, da han bevislig dengang var Roskilde Domskoles Rektor. Biskop Engelstoft har imidlertid gjort opmærksom paa (Nyt hist. Tidsskr. II, 503 Not.), at Anmærkningerne i den først trykte Del af Bogen ere faa men næsten alle polemiske, i den haardeste Tone mod de evangeliske, men at de i den sidst trykte Del ere talrige og af en langt mere ren bibelsk Karakter, saa at de egentlig kun angribe evangeliske Paradoxer. Dette Forhold synes at tyde paa to forskjellige Udgivere, og i den Anledning kunde jeg have Lyst til at fremsætte følgende Formodning til nærmere Prøvelse: Povl Eliesen, der ganske rigtig levede i Roskilde 1534, men med dette Aar sporløst forsvinder, har efter Rektorens Anmodning eller af egen Drift begyndt denne Udgave af Pauli Breve i erasmisk Oversættelse, hvori han da ikke kunde bare sig for efter Sædvane at gjøre skarpe Angreb paa sine evangeliske Modstandere; men han er død under Arbejdet, som da er fortsat af Niels Black, der var Katholik (han var en af det roskildske Kapitels katholsksindede Repræsentanter ved Religionssamtalen 1543), men moderat, ialfald ikke mere udpræget, end at Hemmingsen kunde omtale ham med den største Agtelse.

[3]) Se Tillæg, Nr. 17.

han været en af de første danske Mænd, som grundig forstod sig paa dette Sprog, som langsomt og med Vanskelighed trængte sig frem, saa at endog Melanchton maatte klage over, at han neppe kunde samle 4—5 Tilhørere ved sine Forelæsninger over græske Forfattere. Til de fremragende Skolemænd maa fremdeles regnes den siden saa berømte M. Christiern Torkelsen Morsing, der i Aaret 1519 som Rektor ved Kjøbenhavns Skole udgav en vigtig Samling af grammatiske Regler; samt Borups Discipel og Eftermand M. Torkel Abildgaard i Aarhus[1]).

Omtrent i alle Landets Egne finde vi altsaa ved Reformationens Frembrud i Skolens Tjeneste Mænd, der mere eller mindre maa anses for at have været den ny Oplysnings Talsmænd. Om det skal være, kunne vi nemlig ogsaa faa Odense, Viborg og maaske Randers Skole med. I Odense virkede jo Peder Palladius til 1531, og efter ham Frands Berg, ikke at tale om den danske Dramatiker Christen Hansen, der samtidig var »pædagogus juventutis» ved en anden Skole sammesteds[2]). Frands Berg kom senere som Rektor til Viborg, hvor alt før ham M. Jakob Skønning havde ført Skolen ind i det ny Spor[3]). I Randers var Mads Lang saavidt vides Rektor i Reformationstiden[4]). Af disse blev Palladius, Skønning, Lang og Berg alle senere evangeliske Superintendenter, og selv om vi intet andet vidste om dem, var det dermed tilstrækkelig godtgjort, at de i deres tidligere Skolevirksomhed afgjort maa have tilhørt den nyere Fremskridtsretning, Humanismen, som det ved Siden

---

[1]) Svaning, Christiernus II, 1658, p. 81. Nyerup, Mantissa p. 21—28. A. S. Welleius, Oratio de vita et obitu Jo. Pet. Grundith. 1567.
[2]) Se mit Skrift, Jørgen Jensen Sadolin. S. 20—21.
[3]) Danske Mag. I, 26. Sadolins Levned. S. 6.
[4]) Ny kirkehist. Saml. II, 730.

af den evangeliske Oplysning var Tidsalderens Opgave at tilegne sig, for paa den Maade at slippe ud af den middelalderlige Skolastik og faa et friere Blik saavel for Livet som for Videnskaben.

For vor Betragtning stiller det sig ganske vist nu, som om netop den humanistiske Retnings stærke Fremgang førte længere bort fra Udviklingen af de nationale Kræfter, som i Middelalderens sidste Tiaår havde begyndt at røre sig i Literaturen, og som havde givet sig Vidnesbyrd i Christiern Pedersens, Povl Eliesens og enkelte andre Forfatteres Værker, der udmærke sig ved en ægte dansk Sprogtone. Men ville vi være retfærdige mod Tiden, maa vi ikke blot bedømme den fra vort Stade, men søge gjennem en historisk Betragtning at komme til at se den i dens eget Lys. Der var mange andre Aarsager foruden den humanistiske Dannelses Fremgang, der sammenvirkede til at tilbagetrænge den nationale Bevægelse, som havde rørt sig i Reformationstiden. Betragte vi ikke Historien som en Række Tilfældigheder, men som en Udvikling, gjennem hvilken en højere Fornuft, en Styrelse, giver sig Vidnesbyrd, saa ville vi neppe kunne undgaa at se, at som Forholdene havde udviklet sig, var Humanismens Sejr en nødvendig Betingelse for Menneskeslægtens Frigjørelse fra Papismens Aandstrældom. At man senere lod sig hilde i en ny, om vi saa maa sige, humanistisk Skolastik, et Trældomsforhold under Klassikernes strænge Herredømme, stadfæster kun det bekjendte, at Menneskeslægtens Fremgang aldrig sker uden Fald, og at dens Udvikling mere er at ligne ved de bugtede, uregelmæssige Hedespor end med vore Dages snorlige Landeveje.

Et Blik, som det, vi ovenfor have kastet paa Skolevæsenets Tilstand her i Landet i Tiden umiddelbart før Reformationen eller samtidig med de Kampe, som den ny

evangeliske Oplysning fremkaldte, viser formentlig altsaa, at skjønt Kjøbenhavns Universitet i sit første Tidsrum kun i ringe Grad havde fyldestgjort sin Opgave som en virkelig Højskole, en universitas studiorum, saa havde dog Tidsalderens Krav gjort sig gjældende og tildels ad andre Veje søgt og fundet Tilfredsstillelse. Og her maa det da erindres, at Kjøbenhavns Universitet ingenlunde i dette Tidsrum, trods Kongers og Bispers Forsøg paa ved Tvangslove at gjøre det dertil, havde været den eneste Kilde til akademisk Dannelse for danske Mænd. Udlandets Højskoler besøgtes tvertimod i stigende Forhold af danske Studenter. Vi finde dem studerende i Rostok[1], Vittenberg[2], Leipzig[3], Køln[4], Løwen[5], Basel[6], Paris[7], Montpellier[8], Padua[9]) og formodentlig ved endnu flere fremmede Universiteter. Ogsaa enkelte fremmede Videnskabsmænd besøgte vort Fædreland. Vi maa vel anse det for meget tvivlsomt, om den bekjendte humanistiske Turist Agrippa von Nettesheim er naaet herind til Landet paa sine vidtløftige Rejser, saaledes som nogle have antaget[10]; og vi kunne ikke afgjøre, hvad Indflydelse den berømte eller berygtede Theophrastus Paracelsus kan have øvet, da han ved Aaret 1520 gjæstede Danmark[11];

---

1) Krabbe, Die Univ. Rostock im 15. u. 16. Jahrh. S. 290—3.
2) Ny kirkehist. Saml. I, 561 ff.
3) Ny kirkehist. Saml. II, 517.
4) Bruun, Danske Saml. I, 53.
5) Norske Saml. I, 7—8.
6) Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskr. S. 42.
7) Danske Magaz. 3 R. III, 223.
8) Se Tillæg, Nr. 53. 9) Danske Selskabs Tilvæxt, S. 212—13.
10) Meiners, Lebensbeschreibungen berühmter Männer aus den Zeiten der Wiederherstellung der Wissenschaften. I, 400. I Agrippas Opera, II, 1097 sq. findes en »Oratio pro filio Christierni Regis Daciæ, Norvegiæ et Succiæ in adventu Cæsaris habita«.
11) H. Gram, Om Theophrastus Paracelsus har været nogen Tid i Kjøbenhavn (Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. IV, 243—54).

derimod ville vi drage frem, hvad der berettes om, at den udmærkede nederlandske Humanists, Rudolf Agricolas, Hovedværk »De inventione Dialectica«, som siden i næsten 100 Aar blev den gjængse Haandbog ved Forelæsninger over Dialektikken ved Kjøbenhavns Universitet, inden Værket endnu var trykt, en Tidlang var i en dansk Mands Eje i det eneste fuldstændige Exemplar[1]). Vi ville minde om den Anerkjendelse, Erasmus skjænker de Danskes Iver for Videnskaberne[2]), og om den Ros, Jodocus Badius Ascensius i sit Brev til Biskop Lage Urne 1514 udtaler over de ypperlige Hoveder, han havde lært at kjende blandt de Danske, som studerede i Paris, en Ros, hvis Broderpart forøvrigt falder paa M. Christiern Pedersen, der ganske vist ogsaa var en af vore udmærkede Mænd, som ikke blot havde tilegnet sig sin Tids Lærdom, men fordøjet den saaledes, at den ikke blev ham til Besvær under hans senere flittige Virksomhed som Folkeskribent[3]). Vi ville desuden fremhæve enkelte, der maa regnes blandt Humanismens tidligste og betydeligste Repræsentanter hos os, saasom D. Vincens Lunge, til hvem man knyttede saa store Forventninger om den Indflydelse, han vilde faa paa de klassiske Studiers Fremblomstring hos os, et Haab, der dog tildels glippede, da han kastede sig ind i de politiske Kampe[4]); Henrik Smith (Faber) fra Malmø,

---

[1]) Meiners, Lebensbeschr. berühmter Männer. II, 358.

[2]) Epist. Lib. 26, p. 1021: »Rudi seculo fortassis excitavimus juvenum studia, præsertim apud Cimbros et Batavos«; Epist. ad Capitonem Lib. 1, p. 9: »Politiores litteras jam dudum et Scoti Danique et Hyberni colunt et amplectuntur« (Pontopp. Ann. II, 293).

[3]) Saxo Grammat. ed. Paris., Epist. dedic. (Pontopp. Ann. II, 293-4).

[4]) Svaning, Christiernus II, Udg. 1658, p. 256—7: »Tantam de se spem excitavit ut vulgo omnibus tum fuerit persvasum, fore ut hic clarissimus D. Vincentius, pulsa barbarie, quæ ante ea tempora diu Daniam longe lateque oppresserat, bonas litteras quasi postliminio ab exilio in patriam revocatas, in scholas rursus introduceret«.

Udgiveren af saa mange for deres Tid saare nyttige Skrifter, blandt hvilke dog paa dette Sted kun skal nævnes hans Hortulus Synonymorum (1520), et Værk, som efter Nyerups Mening tilfulde viser den ufortrødne Iver og den anstrængte Flid, de humanistiske Studiers Forkjæmpere hertillands viste for at fortrænge det middelalderlige Barbari paa Videnskabernes Omraade og for at hæve Skolevæsenet ved Indførelsen af bedre Regler for den sproglige Undervisning[1]; M. Peder Parvus, Humanismens begejstrede Tilhænger, en Ven af den berømte parisiske Bogtrykker og Humanist Robert Stephanus og en ivrig Beundrer af Erasmus[2]; Peder Lavrentsen, først Karmelitermunk og Povl Eliesens Discipel eller Medarbejder i Karmeliterkollegiet i Kjøbenhavn, siden Læsemester ved Præsteskolen i Malmø, efter Engelstofts Dom den lærdeste og mest videnskabelige Theolog blandt de danske Reformatorer[3]; endvidere M. Oluf Chrysostomus eller Gyldenmund, som vi tidligere have nævnt som Lærer en kort Tid ved Universitetet og senere ved Gymnasiet i Malmø, en Mand, der fremfor nogen anden synes at have følt sig kaldet til at være de forsømte Videnskabers Talsmand, og som med ikke ringe Held havde søgt at tilegne sig den klassiske Tone. Man læse blot følgende Begyndelse af hans »Lamentatio ecclesiæ«, foredragen ved en Universitetshøjtid i Vor Frue Kirke 1529, hvori han udtaler sin Beklagelse over den bedrøvelige Tilstand, hvori Kirken befandt sig, paa Grund af at Videnskaberne vare ringeagtede:

Dic mihi sponsa Dei, dic sancta ecclesia mater,
Quid lamentaris, quid tantas ore querelas

[1] Nyerup, Mantissa, p. 30—40.
[2] Ny kirkehist. Saml. II, 238 ff.
[3] Scharling og Engelstoft, Theol. Tidsskr. 1 D. II, 100. Saml. til Fyens Hist. og Topogr. I, 226—7. Ny kirkehist. Saml. II, 156.

Fundis, et immenso manant tua lumina fletu,
Sidereis quondam fulgoribus emula stellis,
Non secus ac densus cadit imber nube soluta,
Cum madet omnis humus, decurruntque undique rivi
Montibus, et torrens stagnascit vallibus imis.
Cur dejectus humi vultus? Cur scissa capillos
Mœsta solo resides et plangis pectora palmis,
Pectora, quæ canas vincunt candore pruinas
Scithoniasque nives Pariæ cum marmore terræ.
Sic quondam Niobe bis septem pignora flevit
Cæsa sagittiferi crudeli vulnere Phoebi,
Sic luxisse ferunt Meliagri fata sorores
Ultima conjecto fatali stipite flammis,
Donec aves factæ petierunt aera pennis.
Sic etiam Heliades fleverunt funera fratris,
Qui patris excussus quadrigis pronus in undas
Decidit et pavido nomen vocant ore paternum,
Nunc stant populeæ spectantes flumina frondes.
Fare age, quæ tanta est lachrimarum causa tuarum,
Comprime singultus altoque a pectore ductos
Infelix gemitus et lingvam voce resolve,
Nam magis est animum clausum sub pectore vulnus,
Fit levius, fido quando narratur Achate (etc.).

Naar vi tale om Skrifter fra denne Tid, der vise, hvorvidt den klassiske Dannelse var kommen hertillands, maa Opmærksomheden især henledes paa den saakaldte Seditionum Daniæ liber, et Værk, der i historisk Henseende vel ikke er af særdeles Betydning, men som med Hensyn til Stilen er interessant, da det forraader en Forfatter, der var godt bekjendt med Klassikerne og søgte at efterligne dem. Man kjender vel ikke hans Navn, men der er adskilligt, som taler for, at Skriftet maa tillægges M. Peder Parvus, og at det saaledes er et nyt Vidnesbyrd om denne Mands humanistiske Iver[1]).

Det var dog ikke blot saadanne, som havde sluttet sig

[1]) Skriftet er trykt i Scr. Rer. Dan. VIII, 515—24. En nærmere Undersøgelse deraf findes i min Afhandl. om Historieskriverne i Danmark og Norge efter Reformationen, S. 10—20.

til den evangeliske Lære, der med Kjærlighed omfattede de klassiske Studier; ogsaa hos Povl Eliesen vil man finde Ytringer, der for deres Tid ere mærkelige, og vise, at ogsaa Mænd, der ellers optraadte som Modstandere af den evangeliske Oplysning, havde en bestemt Følelse af, hvad der var Tidens Opgave: som naar han forsvarer sig mod de Beskyldninger, der gjordes imod ham som en Kjætter, fordi han søgte at føre Ungdommen ind paa Videnskabernes Bane[1]), eller naar han med ikke ringe Veltalenhed antager sig Universitetets og Skolernes Sag, og blandt andet siger: »Derpaa hænger al Menighedens Velfærd, at gode Skoler og Studia, store og smaa, holdes ved Hævd og Magt, der have de Mestere, som ikke ere alsomeneste lærde udi Bøger, men der ogsaa ere fromme og ærlige udi Levned, Dyder og gode Sæder — thi det er forgjæves at kunne Bog, og være udydig og skalkagtig. Og dog agte mange denne Ting saare ringe, og mene, at Skoler og Studia ere Menigheden til Besværing; men det kommer af deres store Grovhed og ubesindige Plumphed«. »Skulle vi have vise Bisper, lærde Præster, kloge Forstandere og Raad, mærkelige Sendebud,

---

[1]) Pauli Eliæ epist. ad Petr. Ivari, dat. Schielschør 3 Novbr. 1524 (Olivarius, De vita et scriptis Pauli Eliæ, p. 173): »Sunt, qui nihil aliud cupiunt, quam ut exstingvantur penitus sinceriora studia, quæ putant meis vigiliis in nonnullis Daniæ scholis esse adjuta, etiamsi in hoc falluntur. Conatus sum quidem pro viribus, sed parum efficere potui cum ob meam imbecillitatem tum maxime ob stultos quosdam senes, qui nunquam non reclamant studiorum Mecænatibus, adeoque pietatis studiis sunt obstrepentes, ut malint barbariem perpetuo regnare, quam vel tantillum æstimationis amittere, qui olim habiti sunt Rabbini et Doctores. Non intelligunt, invidum et non religiosum esse, eas odisse literas, quas nesciunt. Nec solidis argumentis quicquam moliuntur, sed tantum strophis et technis instructi, furore et insania perciti clamant hæreticum eum, qui vel Christum, vel Paulum, vel Petrum in scholis interpretatur«.

Prædikefædre og andre vise Mænd til Menighedens Bedste, kunne vi ikke tage dem fra Ploven, ikke fra Kræmmersækken, ikke heller fra Hoftjenesten; men af Skolen skulle vi vente dem, og des bedre Skolen er, des visere Mænd giver hun os. Det som siges almindelig for et Sprog, at de ere Skalke, som til Skole gaa, er ikke altid sandt; dog det kan ske, naar Visdom finder for sig en Skalkenatur, at den bruges ilde; men den Natur var alt ført til Skolen af de onde Exempler, som Børn havde hjemme set og lært, førend de nogen Tid sattes til Skole. Vi fødes op her i Danmark, besønderlig hvor vi komme silde til Skole, blandt galne Piger og løsagtige Drenge, blandt Drankere og Doblere, Pibere og Legere, hvor vi se Hofmod og Gjækkeri og høre megen ubekvem Snak og Tale, at jeg ikke skal sige meget andet, som høviske Øren ikke kunne høre, og fra denne Lærdom sættes vi til Skole. Altsaa er ikke Skolen Aarsag til Skalkhed, men de onde Exempler, vi have hjemme set, hørt og lært; og derfor er det en vrang Mening, som mange have om det Stykke som om andre flere. Den, som bygger mange Huse udi en By og sanker stor Rigdom, kaldes en nyttig Borger, men de, som bygge paa Menighedens Børn med Lærdom, Tugt og Ave, blandt hvilke med Tiden een kan findes, der er bedre end en hel By, og der med Visdom og Snildhed kan ikke alene berede en By, men hele Land og Rige, de holdes af mange for at være Land og Stæder til Tynge og Besværing. Den, som kan skjænde og brænde, tæmme en Hest eller hidse en Hund, han faar Maaneds Sold, Slot og Len, store Skjænk og understundom en ærlig Forsyn i sin Livstid; og den, som optæmmer Menighedens Børn, kan neppelig faa sin daglige Føde. Aldrig stod nogen Menighed saa vel, som naar vise Mænd regjerede samme Menighed eller og vare deres Raadgivere,

som Regimentet havde[1])». — Blandt Kannikerne i Roskilde var der Mænd, der ligesom Povl Eliesen, med al deres Vedhængen ved den katholske Kirkelære, dog paa Videnskabens Omraade vare »meliorum disciplinarum studiosissimi», som Chr. Morsing kalder dem, eller Yndere af den humanistiske Dannelse. Vi tænke ikke blot paa den tidligere nævnte M. Christoffer Jepsen Ravensberg, der sikkert ogsaa i kirkelig Henseende heldede til Reformationen, men navnlig paa M. Klavs Hammer og M. Hans Lavritsen fra Næstved. Den sidste anse vi især for at have været en udmærket begavet Mand; han var Povl Eliesens Ven og Romerkirkens sidste talentfulde Forsvarer her i Landet[2]).

Det vilde ikke være vanskeligt endnu at anføre flere Beviser paa den vaagnende Interesse for Videnskaberne idethele og for de klassiske Studier især deleshed; men vi skulle indskrænke os til at minde om, at selv Biskop Jens Andersen Beldenak, som dog i mange Maader kan betragtes som en Repræsentant for de gamle, langt mere verdslige end aandelige Kirkestyrere, udtalte det som sin Mening, at den lutherske Bevægelse, som han ellers var saare langt fra at billige, dog maaske kunde have den gode Virkning, at de forglemte og tilsidesatte Videnskaber atter vilde komme til

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. II, 791—93.

[2]) Petersen, Lit. Hist. II, 72. Hos Olivarius, Vita Pauli Eliæ, p. 167—9, findes et mærkeligt Brev fra P. Eliesen til M. Hans Lavritsen. Om den sidstes Optræden som den katholske Kirkelæres Forsvarer ved Forhandlingerne med Universitetet 1543 skal tales i det følgende. En samtidig Forfatter, den flittige og fortjente Historiker Petrus Olai, kalder ham »reverendus vir et magnæ prudentiæ ac pietatis nec non sagacitatis». M. Klavs Hammer blev tilligemed M. Christoffer Jepsen Ravensberg 1536 indkaldt som Repræsentant for Roskilde Domkapitel til den Forsamling, der skulde udarbejde Kirkeordinansen (D. Mag. 3 R. VI, 76), han har da rimeligvis været gunstigere stemt for den evangeliske Lære.

Ære[1]). — Fra de forskjelligste Sider kommer saaledes Trangen til og Længselen efter noget nyt og bedre paa Videnskabelighedens og Dannelsens Omraade os imøde. Det følgende skulde vise, hvorledes Opgaven løstes, og i hvilken Grad Tidsalderens Krav tilfredsstilledes her i vort Fædreland.

[1]) Scr Rer. Dan. VII, 240.

II.

Universitetets almindelige Historie

i Kong Christian den Tredies Regjeringstid.

(Morsings og Palladius's Tidsalder).

1.

Universitetets Gjenoprettelse og første Ordning (1537—39).

Kort efter Kjøbenhavns Overgivelse til Kong Christian den Tredie, og som det synes endnu inden de katholske Bispers Fængsling (1536), indgav »Kgl. Majestæts Prædikanter og Guds Ords Tjenere i Sjæland, Skaane og Jylland« et Andragende til Kongen, der blandt andet indeholdt den Begjæring, »at der her i Kjøbenhavn, eller hvor i Riget det maatte findes mere belejligt, efter Kgl. Majestæts Behag, maatte oprettes et godt, drabeligt Universitet og Studium, hvor der kunde blive holdt Forelæsninger for Ungdommen over den guddommelige, hellige bibelske Skrift med andre flere fri Kunster og fremmede Sprog, som Græsk og Hebraisk, og at samme Universitet maatte blive forsynet med fine, oprigtige, lærde Mænd, som i gode Maader og paa ret Vis kunde have deres Underholdning deraf[1])«. Det

---

[1]) Engelstoft, Reformantes et Catholici, p. 185—88. Andragendet, der af Hensyn til Kongen er affattet i det plattydske Sprog, er

samme Ønske møder os atter i det af en Del »lærde Mænd og Prædikanter« i Begyndelsen af Aaret 1537 forfattede Udkast til en Kirkeordinans for den danske Konges Stater, hvori det hedder: »Over alt gjøres og for mangehaande, og synderlig for Kristendommen at holde ved Magt, behov en menig Skole; saa er det aldeles nødtørftigt, at her udi Riget oprettes et højtideligt, skjønt, almindeligt Kollegium, eller og hjælpes paa Fødder det, som nu er, og det styrkes og bekræftes efter den ærlige Sæd, som andre saadanne Skoler pleje, med Fordele og Privilegier, Friheder og redelig Underholdning«. »Men«, tilføjes der, »vi have et stort Haab hertil, at Kgl. Majestæt skal vel selv have stor Omhyggelighed for alt saadant, saasom Hans Naade har en stor, medfødt Vilje og Kjærlighed til Lærdom og gode boglige Kunster[1])«.

Denne Tillid til Kong Christians personlige Omhu for Sagen skuffedes ikke. Under de Forhandlinger, som førtes mellem Kongen og Rigsraadet i Efteraaret 1536 i Anledning af Bispernes Afsættelse, da Spørgsmaalet, hvorledes en ny og bedre Tingenes Orden skulde tilvejebringes, uafviselig paatrængte sig, blev der allerede taget Beslutning om, at Universitetet skulde gjenoprettes[2]). Der var saa meget desto større Grund til med Iver at gribe Sagen an, da Gjennemførelsen af den lutherske Kirkeorden væsentlig beroede paa Oprettelsen af en Højskole, hvor Landets Børn kunde vejledes til en grundig Indsigt i den rette evangeliske Lære. Skulde Reformen nemlig ikke indskrænke sig til den

udateret; men dets Affattelsestid lader sig temmelig nøje bestemme af Indholdet.

[1]) Kirkehist. Saml. I, 115—16. Om dette Udkasts Forhold til de senere Redaktioner af Kirkeordinansen se Bisk. Engelstofts Undersøgelse i Ny kirkehist. Saml. II, 3—21.

[2]) Nye Danske Mag. III, 28.

negative Foranstaltning, som alt var truffen, Forstyrrelsen af den gamle Kirkeorden, maatte et af de næste Skridt nødvendig gaa ud paa at grunde en Stiftelse, hvor de ny Grundsætninger kunde indpodes den opvoxende Slægt. Hensynet til Videnskabernes Fremme i Almindelighed maatte træde i Skygge for Kirkens paatrængende Fornødenhed, forsaavidt begge ikke samtidig kunde tilfredsstilles.

Da det var Kong Christian om at gjøre at faa Kirkeforbedringen gjennemført i stræng luthersk Stil, og han ikke antog, at dette kunde ske ved de Kræfter, Danmark selv frembød, søgte han fra Vittenberg at faa hidkaldt en af Reformationens Hovedledere, der kunde give de fornødne Anvisninger og sætte det hele i Gang. Han havde derfor flere Gange, senest i en Skrivelse af 17de April 1537, henvendt sig til Kurfyrst Johan Frederik af Sachsen med Anmodning om, at han vilde tillade D. Johan Bugenhagen, almindelig kaldet Doctor Pomeranus, at komme til Danmark i Anledning af Kirkeordinansens forestaaende Indførelse[1]. Kongen havde ogsaa ønsket at faa M. Philip Melanchton herind, og man har ment, at han nærmest ønskede dennes Bistand til at reformere Universitetet, medens Bugenhagen var bestemt til at ordne Kirkevæsenet[2]; og denne Antagelse er vistnok rigtig, da Melanchtons Virksomhed mere var en akademisk, medens Bugenhagen forbandt Præsteembedet i Vittenberg med sin Lærergjerning ved Universitetet sammesteds. Dygtigere Mand end Melanchton til at sætte en Højskole i Skik efter den Tids Fordringer kunde vistnok ikke findes; men skjønt han ikke var utilbøjelig til at komme, afholdt en vis overtroisk Frygt for at sejle over

[1] Schumacher, Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dännemark. I, 218—20.
[2] B. Münter, Bugenhagii in Dania commoratio, p. 16.

Havet ham denne Gang og senere for at følge Indbydelserne fra Danmark. Skjønt fraværende kom han imidlertid dog til at udøve stor Indflydelse paa Kjøbenhavns Universitet, baade hvad Studiemaaden angaar, som vi i alt væsentligt ville finde ordnet efter hans Grundsætninger, og ved den store Betydning, han havde som Lærer for de Danske, der i Reformationstiden besøgte Vittenberg, hvoraf mange atter blev deres Landsmænds Lærere.

Imidlertid kom Bugenhagen nu til at udstrække sin Virksomhed baade til Kirken og Skolen i Danmark, og i begge Henseender blev den af stor Betydning. Det maa med Paaskjønnelse indrømmes, at han stræbte at udrette det meste, han kunde, hvorvel det, naar Sagen ses fra et nationalt Synspunkt, havde været at ønske, at Reformen kunde være bleven gjennemført af indfødte danske Mænd, hvoraf der fandtes idetmindste enkelte af fremragende Dygtighed, om end maaske ingen, der kunde stilles ved Siden af Bugenhagen. Men Kong Christian III havde, som han ved flere Lejligheder viste, ikke stor Tiltro til de Danskes videnskabelige Dygtighed, og da han var tydsk i Sprog og Dannelse, laa det ham nær at søge Hjælp i Tydskland til det vigtige Værk, han havde for.

Bugenhagen modtog altsaa med sin Landsherres Orlov Tilbudet, og kom i Juli 1537 til Kjøbenhavn. Han skal have været ledsaget af nogle vittenbergske Studenter[1]), formodentlig tildels danske, som i de urolige Tider havde opholdt sig i Udlandet og nu vendte hjem. Enkelte fremmede, der ventede Ansættelse her i Landet, ere maaske ogsaa komne med, saasom M. Jørgen Thormann, der fik at gjøre med Universitetsbibliotheket. I ethvert Tilfælde ledsagedes

[1]) Fr. Münter, Kirchengeschichte von Dänemark u. Norwegen. III, 474.

han af D. Peder Palladius og D. Tileman v. Hussen, der begge for kort Tid siden efter Kong Christian III's Ønske og paa hans Bekostning havde taget den theologiske Doktorgrad i Vittenberg[1]). Han medbragte Brev fra Luther, hvori denne udtalte sin Glæde over, at Kongen af Danmark nu vilde bringe Kirkevæsenet i god Orden, men tillige erindrede om og begjærede, »at Kgl. Majestæt ikke vilde tilstede, at Stifterne og Kollegiatkirkerne, hvor Kanniker og Vikarier vare besiddendes, skulde forstyrres eller tages under Kronen, men maatte blive ved den Brug, de først vare stiftede til, paa det lærde Mænd og unge Mænd, som enten havde studeret eller vilde studere, dermed maatte forsørges og hjælpes der i Riget, og paa det at Godtfolk ikke skulde holde deres Børn fra Skolen, naar de saa, ingen Forhaabning at være, at de skulde faa nogen Hjælp og forfremmes, hvorover paa det latinske Maal og kunde gaa Fald, og omsider blive et Barbari udi Riget[2])«.

Snart efter Ankomsten blev der lagt Beslag paa Bugenhagens Virksomhed; han maatte krone Kongen og Dronningen, og Overopsynet med Kirkens og Skolens Anliggender blev ham overdraget. Samme Dag han indviede de syv danske Superintendenter (den 2den September 1537) udstedtes den latinske Kirkeordinans, der havde været sendt Luther til Gjennemsyn og som Bugenhagen formodentlig havde bragt tilbage med sig fra Vittenberg. Den indeholdt en Udtalelse af Trangen til et Universitet og bestemt Til-

[1]) B. Münter, Bugenhagii in Dania commoratio, p. 20, Not. 4.

[2]) Brevet kjendes kun af Hvitfeldts Referat (S. 1496). En tidligere Skrivelse (af 2den Dcbr. 1536) fra Luther til Christian III om at anvende det inddragne Bispegods til Kirkers og Præsters Forsørgelse, findes hos Schumacher, Gel. Män. Briefe. II, 260—1. Jfr. Irmischer, Luthers Werke. LXII, 96.

sagn om dets snare Oprettelse[1]). Et saadant Løfte kunde dengang gives med saa meget desto større Sikkerhed, som Sagen allerede var saa vidt fremmet, at Kongen ottende Dagen derefter, Søndagen den 9de September, i en højtidelig Forsamling i Vor Frue Kirke, i Rigsraadets, Borgmestrenes og Menighedens Overværelse, kunde erklære Universitetet for gjenoprettet og tilsige dets Doktorer, Magistre og Studenter, Kannikerne og Klostrene, visse Friheder og Herligheder, samt tage Universitetets Rektor og Dekaner, der paa samme Tid valgtes, i Ed, at de med Troskab og Flid vilde varetage deres Embeder. De Forhandlinger og Foranstaltninger, som have forberedet denne vigtige Akt, der maa betragtes som Universitetets fornyede Stiftelse, kjendes ikke i det enkelte, men Akten siges udtrykkelig at være foregaaet »efter D. Johan Bugenhagens offentlige Begjæring og vore gode Mænds Raad», og der bemærkes, at Kongen kort efter i Roskilde befalede D. Pomeranus skriftlig at opsætte de Friheder og Privilegier, han mundtlig havde tilsagt Universitetet, Kapitlerne og Klostrene[2]). De bleve senere, maaske med enkelte Tillæg, optagne i Universitetets udførlige Ordinans, 1539, og modtoge med det samme ny kongelig Stadfæstelse.

Hovedindholdet af disse Privilegier var, at Højskolen med dens Doktorer og Magistre saavelsom alle de studerende, saalænge de gav sig af med Videnskaberne, skulde nyde de

[1]) Denne Artikel af den latinske Ordinans findes ikke i den endelige, danske Kirkeordinans af 1539, hvor den ikke behøvedes, eftersom Løftet da alt var opfyldt. Artiklen lyder ganske som i Udkastet (se ovenfor S. 45), med Undtagelse af at den der udtalte Fortrøstning til Kongens Omsorg for Sagen er ombyttet med det kongelige Tilsagn om Universitetets Oprettelse.

[2]) Cragii Ann., Addit. p. 123 (Overs. I, 682).

Friheder og Herligheder, som vare dem tillagte i Kong Christiern I's Stiftelsesbrev. De skulde tilligemed deres Tyende være fritagen for alle offentlige Paalæg, en Frihed, der ogsaa udstraktes til Højskolens Grund og Lærernes Embedsboliger. Ogsaa Toldfrihed tilstodes tildels Universitetet, idet der bevilligedes, at det maatte have en Kjældermester, der uden Afgift maatte udsælge Øl, ogsaa fremmed, og Vin, dog kun til Doktorer, Magistre og Studenter, men uden Hensyn til hvor de boede i Byen. Universitetets Rektor og de fire Dekaner skulde være Dommere i alle Sager, der angik studerende Personer, saa ingen maatte stevne dem for nogen anden Ret. Dog undtoges alle Livssager, der henhørte under de verdslige Domstole. Blev derfor nogen Student paagreben om Natten af Bysvendene i noget Skjelmstykke og sat fast, saa skulde han om Morgenen føres til Rektoren og overgives til ham for at sættes i Forvaring og afstraffes, med mindre han havde begaaet Drab. Fra Universitetets Domstol gaves kun Appel til Kongen. Den øvrige Del af Privilegierne gik nærmest ud paa at drage Studenter og Lærere til Universitetet ved Løfter om passende Ansættelse og om Underholdning, naar de ikke længere formaaede at bestride deres Embeder. Saaledes lovede Kongen: »Udtjente Læsemestere, Sognepræster, Kapellaner eller Prædikanter og Skolemestere, der have tjent længe og trolig, men nu ikke mere ere istand til at forrette deres Embede formedelst Alderdom eller anden Svaghed, ville vi, saasnart det bliver os tilkjendegivet, forsørge med de første ledige Præbender i Riget. Men hvem der med Rette bør værdiges den Ære at blive anset for en, der har udtjent, derom skal Rektor med den kongelige Kansler, som er Højskolens Konservator, og Kanslerens Medhjælper samt Dekanerne og de andre Læse-

mestere dømme[1]). Enker efter Professorer og Præster eller andre Kirke- og Skoletjenere skulle, saalænge de forblive i Enkestand, være fri for al Bys Tynge og Rigens Paalæg». For at opmuntre Studenterne til med Iver at gribe deres Studier an, gaves følgende Bestemmelser vedkommende Domkapitlerne: »Kanniker skulle nyde al hæderlig Frihed og Immunitet, som de forhen have haft. De skulle ikke staa under anden Øvrighed end Kongen. De skulle underholde en lærd Theolog med anstændig Løn i deres By, at han kan holde Forelæsninger over den hellige Skrift og prædike. De Kanniker og Præster, som gifte sig, skal det ikke i nogen Maade komme til Forklejnelse i deres Ære, ej heller maa de derfor lide den mindste Afgang i deres Indkomster, thi det er tilbørligt, at vi holde det hellige Ægteskab, som er indstiftet og velsignet af Gud, i Agt og Ære imod Djævelens bespottelige Lærdomme. Det maa staa alle Kanniker og Vikarier frit for at opholde sig ved Universitetet, imod at de imidlertid holde en fattig Skolesperson eller en anden gudelig Mand til at varetage deres Forretninger ved Kirken. Det samme ville vi have forstaaet om de offentlige Læsemestere ved denne Højskole, om de have saadanne Præbender. Det skal ikke herefter, som forhen, være nogen tilladt at indtrænge Børn eller unge Mennesker i kirkelige Beneficier. Vi ville herefterdags ikke bortgive noget Prælatur eller Kannikedømme uden til lærde Mænd, der have studeret to Aar i Kjøbenhavn og have godt Vidnesbyrd fra deres Lærere om deres Lærdom og Levned, eller i andre

[1]) Man vil neppe kunne paavise, at dette Tilsagn er blevet holdt for Præsternes vedkommende, uden forsaavidt de alt før deres Afgang vare i Besiddelse af slige Præbender; derimod fik udtjente Præster i 16de Aarhundrede undertiden Underholdning i Klostrene (se f. Ex. Ny kirkehist. Saml. II, 765).

Maader ere kjendte dygtige i deres Lærdom». »Disse Bestemmelser give vi til Guds Ords Fremme, forat der stedse kan være noget, hvoraf lærde Mænd kunne forsørges med hæderlig Underholdning til Guds Ære og til Menighedernes og Statens Gavn. Og de lærde skulle ikke blot selv være til Nytte, men de skulle ogsaa siden holde deres Børn, der ere fødte i hæderligt Ægteskab, til Studeringerne og saaledes ved deres Sønner forplante Lærdommen til Eftertiden, medens ulærde Folk agte intet højt uden Penge». »Fremdeles forordne vi til de studerendes og boglige Kunsters Tarv, at i ethvert Munkekloster i Danmark, som kaldes med det underlige Navn verdsligt eller Herrekloster, skal være en Skole for fattige unge Mennesker, og ingen maa antages der, uden de, som ere bekvemme til Bogen. Der skal være en Theolog, enten en Klostermand eller en anden i saakaldt verdslig Dragt, en Mand af Lærdom, som kan holde Forelæsninger over den hellige Skrift og prædike. Af Klosteret skal ogsaa udvælges eller andenstedsfra hidkaldes Mænd, der kunne undervise i Grammatik, Dialektik og Rhetorik, og tyde nogle Autores. Men saalænge de studere der, bør de være deres foresatte lydige, leve i Kydskhed, Ærbarhed, Bøn og Studering, og hver Dag synge og læse i Koret efter den i Kirkeordinansen foreskrevne Skik, samt bære Munkedragt». »Men naar de forlade Klostrene, enten det er Læsemestere eller Disciple, og forlange at gifte sig efter Guds Anordning, maa der gives dem Bestillinger ved andre Kirker og Skoler, efter deres Fortjenester i Lærdom og Levned[1])».

Til de Forberedelser, der nødvendig maatte gaa forud for Universitetets faktiske Gjenaabning, hørte ogsaa Anta-

---

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 123—26.

gelsen af de nødvendigste Lærere og Tilvejebringelse af Midler til deres Underholdning. At Kongen har anvendt al Flid med Hensyn til Valget af Lærere, kan ikke betvivles. Imidlertid havde Sagen vistnok Vanskeligheder nok, da endel af de indfødte brugbare Kræfter alt havde fundet Anvendelse i Kirkens Tjeneste, navnlig ved Besættelsen af de ny Superintendentposter, og ansete Udlændinger nærede Betænkeligheder ved at drage til et fremmed og, som de antog, temmelig barbarisk Land med et umildt Klima. Bestræbelserne kronedes dog med et efter Omstændighederne ret heldigt Udfald, saa Universitetet kunde aabnes med følgende Lærere, hvoraf enkelte dog først kom til noget ind i det første Skoleaar. Over de theologiske Fag læste D. Johan Bugenhagen, Vestfaleren D. Tileman v. Hussen og Sjælands Biskop D. Peder Palladius. I Retsvidenskaben var Tydskeren Licentiat Laurentius Sibeney Læsemester. Som Lærer i Lægevidenskaben stod ved Siden af D. Christiern Torkelsen Morsing Udlændingen D. Thomas Zeger. I det filosofiske Fakultet fandtes, forsaavidt Pladserne vare besatte, kun danske Mænd, nemlig M. Hans Tavsen i Hebraisk (han læste dog kun et Fjerdingaar), M. Peder Povlsen i Græsk, M. Oluf Chrysostomus i Rhetorik, M. Jens Sinning i Dialektik og M. Peder Parvus i Latin (Pædagogicus). Af disse sidste havde de fire studeret i Vittenberg, Chrysostomus havde neppe været der, men han havde tidligere gjort Tjeneste ved det ældre Universitet og ved Gymnasiet i Malmø, og var en ualmindelig ferm Humanist. I Mathematik, Fysik og Musik vare endnu ingen Lærere ansatte, uagtet det er rimeligt, at Kongen havde bestræbt sig for ogsaa at skaffe Lærere i disse Fag, ligesom man veed, at han, skjønt uden Held, søgte at drage berømte udenlandske Læger herind, saasom D. Johan Winter (Andernachus) fra Strasburg og den

ansete Anatom D. Leonhard Fuchs fra Tybingen, i den Hensigt at anvende dem i Universitetets Tjeneste[1]).

Da det ældre Universitet kun havde haft saare lidt Gods og Rente, og endel deraf var tabt ved Reformationen, saa Resten nu kun indbragte omtrent 30 Daler i aarlig Afgift, maatte der skaffes Udveje til ny og langt betydeligere Indtægtskilder for Universitetet, saameget mere som Lærerne nu i Almindelighed ikke, saaledes som tidligere, da de tillige vare Kanniker og Vikarier, kunde forbinde gejstlige Funktioner med deres akademiske Virksomhed. Da Reformationen imidlertid havde stillet Kirkegodset til Kongens Raadighed, var det lettere nu at skaffe de nødvendige Midler tilveje. Det havde ligget nærmest at overdrage Universitetet Kjøbenhavns Kapitels Gods; men da Kongen ikke uden Erstatning kunde fratage de dalevende Kanniker deres Indkomster, og Højskolen strax maatte forsynes med det nødvendigste, saa blev ikke Universitetet, men Helliggejst Hospital i Kjøbenhavn, der bedre kunde vente, da det iforvejen havde andre ret anseelige Indtægtskilder, det efterhaanden uddøende Kapitels Arving. Professorerne fik kun Løfte om at erholde otte af Kannikeresidenserne, efterhaanden som de tidligere Beboere døde bort[2]). Universitetet maatte altsaa

---

[1]) Skandin. Literatur-Selskabs Skr. 1811. S. 151. Herholdt, Archiv for Lægevidenskabens Hist. S. 139—41. Paa sidstnævnte Sted findes trykt et Brev fra D. Leonh. Fuchs til Markgrev Albrecht af Brandenburg, Kong Christian III's Kommissionær i denne Sag. (dat. Tybingen d. 23de Decbr. 1537), hvori han undskylder sig for at modtage Kaldelsen. Aftrykket er imidlertid ukorrekt; Originalen findes tilligemed flere Breve, der vexledes om Sagen, i Kongl. Bibl. Gl. kgl. Saml. 1071 Fol.

[2]) Bestemmelsen herom findes vel først i Universitetsordinansen af 1539 (Cragii Ann., Addit. p. 95), men at den dog er tagen tidligere, ses af et Kongebrev af 9de Decbr. 1538, hvori der omtales »de Kannikeresidenser, som Kgl. Majestæt havde bebrevet og lagt til Universitetet» (Hofman, Fundationer. X, 147—9).

forsørges paa anden Maade; men skjønt man havde det rige Bispegods at tage til, blev dette dog omhyggelig sparet, og Universitetet henvistes til andre tildels mindre sikre Indtægtskilder, der, fraregnet en tarvelig Hjælp til fattige Studenters Underholdning, kun indbragte 1400 Daler om Aaret, naar alle Ydelser rigtig indkom, hvilket ialfald i Begyndelsen ikke altid var Tilfældet. Unegtelig et Godtkjøbsuniversitet, selv om man tager med i Beregning, at Pengene dengang havde mindst ti Gange saa stor Værdi som nu[1])! Men er da Kong Christian III's saa ofte priste Iver for Kirkens og Skolens Vel kun senere Tiders velvillige Udsmykning? Dette er vel ikke vor Mening; men saameget er let at bevise, at man i Tiden umiddelbart efter Reformationen viste en stor Karrighed i alt, hvad der angik aandelige Formaals Fremme. Adelen betragtede sig i visse Maader som ret Arving til de katholske Prælaters Gods, og Kong Christian var ingenlunde enevældig[2]). De ovennævnte 1400 Daler skulde tilvejebringes paa følgende Maade: Knardrup Klosters Gods og Bispetienderne af Sømme og Tune Herreder i Sjæland, der nu henlagdes til Universitetet, antoges at ville yde en aarlig Indtægt af 400 Daler. Kirkerne i Sjæland og Skaane skulde aarlig udrede 600 Daler, den saakaldte Studieskat. Jordskylden af Vor Frue Kirkes 103 Lejevaaninger i Kjøbenhavn, der nu overdroges til Universitetet, indbragte omtrent 200 Daler; og endelig skulde der aarlig udbetales 200 Daler af Øresundstolden. Desuden fik Universitetet senere Anvisning paa

---

[1]) 1 Tønde Byg kostede paa denne Tid 1/3 Dlr. (Danske Mag. 3 R. I, 69). 1400 Dlr. vil altsaa svare til 4200 Tdr. Byg, eller (naar Byggen regnes til 4 Dlr. Tønden) til 16,800 Dlr. i vore nuværende Penge.

[2]) Se Bugenhagens højst karakteristiske Beretning om Forhandlinger i Anledning af Fastsættelsen af Superintendentlønningerne, ny kirkehist. Saml. III, 478 ff.

nogle højst uvisse Indtægter, nemlig de saakaldte Sjælegaver efter afdøde Kanniker og Præster. Egentlig skulde Sjælegaven bestaa i Halvdelen af Naadensaaret efter ethvert afdødt Kapitelsmedlem og 1 Daler af enhver afdød Præsts Bo; men af Mangel paa tilstrækkelig Kontrol og Midler til at inddrive denne for den afdødes fattige efterladte som oftest trykkende Afgift, var den Indtægt, der paa denne Maade kunde tilflyde Universitetet, længe kun ubetydelig[1]). — Af disse Indtægter skulde Universitetets Udgifter nu bestrides; 1310 Daler regnedes at skulle anvendes til Lønninger for Lærere og Betjente; af den liden Rest, der blev tilovers, skulde Bibliotheket forsynes med de nødvendigste Bøger, Universitetsbygningerne og Professorresidenserne vedligeholdes, og andre løbende Udgifter afholdes. M. Oluf Chrysostomus overtog som Rentemester at bestyre Universitetets Pengesager under disse vanskelige Forhold.

Til Universitetets første Rektor valgtes D. Christiern Torkelsen Morsing, der alt havde været ansat ved det ældre Universitet og derfor bedst kjendte og kunde forplante Traditionen fra samme. Han udstedte, kort efterat han havde tiltraadt den øverste akademiske Værdighed, en Forelæsningsplan, der indeholder de foreløbige Bestemmelser, som gjaldt, saalænge til en udførligere Universitetsordinans blev given i Forbindelse med Fundatsen af 1539. Morsings »Ordinatio lectionum in Academia Haffniensi nunc per Regiam Maiestatem instaurata» blev trykt 1537 paa Universi-

---

[1]) Skjønt man nu ikke har nogen tidligere Bestemmelse om Universitetets Indtægter end den, der findes i Fundatsen af 1539, fremgaar det dog af M. Oluf Chrysostomus's Universitetsregnskaber for 1537—39, at Universitetet lige siden dets Gjenoprettelse 1537 væsentlig har haft de samme Indtægtskilder, som ved Fundatsen tilsikredes det. Dog er det rimeligt, at Knardrup Kloster først i Løbet af Aaret 1538 er blevet henlagt til Universitetet.

tetets Bekostning og er et vigtigt Aktstykke til dets ældste Historie[1]). Planen var fremgaaet af Forhandlinger mellem Dr. Bugenhagen og de andre allerede antagne Lærere. Den indledes med en historisk Oversigt over de forudgaaende Begivenheder, hvori det hedder:

»Eftersom det lærde Væsen paa Grund af de langvarige Krigsuroligheder og andre Statsulykker, der have ramt Danmarks Rige i de sidste Aar, var kommet saa stærkt i Forfald, at næsten ethvert Spor var udslettet af den almindelige Højskole, der var den eneste i Riget, og da visse Voldsmænds Rasen mod Religionen, Videnskaberne og Staten selv med hver Dag tog til, vilde det hele til stor Fare for Sjælene og til hele Statens Fordærv være gaaet tilgrunde, hvis ikke Kongernes Konge havde sendt os den højbaarne og fromme Christian, Kong Frederiks Søn, til en Herre over sin Faders og sine Forfædres Rige. Ham laa intet mere paa Sinde end ved det rene Evangeliums Prædiken atter at bringe den hellige Religion paa Fode i alle Danmarks og Norges Kirker, at gjenoprette Skolerne og med Rode at oprykke de Vildfarelser, som paa Grund af Ukyndighed i Sprogene og i den hellige Skrift havde indsneget sig i den kristelige Religion, at fremme de boglige Kunster, uden hvilke den sande Gudsdyrkelse ikke kan gjenoprettes og holdes vedlige, og at bringe hele Staten, der var omtumlet af forskjellige Storme, til Ro. Men for at Kgl. Majestæt atter kunde gjenoprette det af hans Farfader Kong Christiern stiftede, men nu forfaldne, Akademi, forny det og gjøre det fuldkomnere, end det nogensinde havde været,

[1]) Skriftet bestaar af syv Blade i lille Oktav. Om Trykningen deraf se Danske Mag. 3 R. I, 73. Det er atter aftrykt i Münters Magaz. für Kirchengeschichte u. Kirchenrecht Nordens, I, 271—7, men mod Slutningen meget fejlfuldt.

og ved Guds Naade saaledes grundfæste det til Guds og Kristi Kirkes Ære og Rigernes Gavn, at det ikke lettelig atter, som forhen, skulde være udsat for en skammelig Undergang, saa hidkaldte han allevegnefra Mænd, der vare grundlærde i Sprogene og velforfarne i de fri Videnskaber. Blandt disse er D. Johan Bugenhagen Pommer, en ypperlig Theolog, hvem han overgav Ledelsen af Religionssagen og det lærde Væsen. Ogsaa mig, der dengang opholdt mig i Basel, værdigedes han at kalde, som den ringeste af Apostlene (som man siger), til samme Bestilling. Og Kongen selv overgav med egen Haand i Hovedkirken mig, som det gjenfødte Studiums Styrer, i Nærværelse af det kongelige og Staden Kjøbenhavns Raad, Rektorseptret tilligemed andre Kjendetegn paa min Værdighed, idet han derved betroede mig og Fakulteternes Dekaner Højskolens Ledelse; og derhos tillagde han Læsemestrene en anstændig og nødvendig Løn, og gav visse Privilegier sigtende til at fremme de studerendes Tarv. Endelig paalagde han os i Forbindelse med de andre Læsemestere at forfatte en Forelæsningsorden».

Nu gaves da de første almindelige Bestemmelser om, hvad der i ethvert Fag skulde gjøres til Gjenstand for Professorernes Forelæsninger, uden Hensyn til, om vedkommende Lærerpost alt var besat eller ikke. I Theologien skulde tre Lærere daglig holde Forelæsninger over den hellige Skrift og, naar det syntes dem, over kirkelige Forfattere, helst saadanne, der behandlede Begyndelsesgrundene af Theologien. I Retsvidenskaben skulde en Jurist holde Forelæsning over Kejserloven og tillige meddele Oplysning om Slægtskabsgraderne og enkelte Spørgsmaal vedkommende Ægteskabsretten. I Lægevidenskaben skulde der være to Doktorer, af hvilke den ene skulde læse over Forfattere, der behandlede den theoretiske Medicin, den anden over

nyere Forfattere, som havde skrevet om den praktiske Medicin. Det bemærkes, som om det kunde være nogen Tvivl underkastet, at Forelæsningerne i dette Fag skulde være paa Latin. At Lægekunsten paa middelalderlig Vis betragtedes som forbunden med og tildels afhængig af Astronomien og Astrologien, ses deraf, at det var paalagt de tvende Professorer vexelvis aarlig at udarbejde Almanakken. Tillige skulde de holde Forelæsninger over nogle vanskeligere fysiske og mathematiske Forfattere og over Kosmografien. Endelig paalagdes det dem ikke at forsømme Anatomien, hvorved imidlertid neppe maa forstaas andet end den theoretiske. I de filosofiske Videnskaber (Artes) omtales sex Læsemestere: en Mathematiker skulde foredrage theoretisk og praktisk Arithmetik, Astronomi, Kosmografi, Evklids Geometri og tillige theoretisk og praktisk Musik; dog skulde Arithmetikken være Hovedsagen. En Fysiker skulde læse over Aristoteles og forskjellige nyere Kompendier, saasom Melanchtons Initia doctrinæ Physicæ; tillige skulde han undertiden foredrage Ethikken efter Aristoteles eller et nyere Kompendium. Den rhetoriske Læsemester skulde holde Forelæsninger over Melanchtons eller Trapezuntius's Rhetorik og derhos forklare adskillige af Ciceros og Quinctilians herhen hørende Skrifter. Læsemesteren i Dialektik skulde læse over Melanchtons, Joh. Cæsarius's, Rudolf Agricolas og Aristoteles's Skrifter i denne Videnskab; undertiden skulde han paavise Dialektikkens Anvendelse hos Cicero eller en anden Forfatter. Den grammatiske Læsemester, »som forestaar Pædagogium«, skulde i to daglige Timer holde Forelæsninger over Philip Linaonus's Grammatik og Laurentius Vallæ Elegantiæ, og gjennemgaa Digterne Virgil, Terents, Horats og Ovid, ligesom ogsaa Ciceros Breve og Erasmus's Anvisning til latinsk Brevskrivning, og andre Skrifter, der kunde

give de unge Smag for elegant latinsk Brevstil og Versekunst; heri skulde han tillige anstille Øvelser, saavel mundtlige som skriftlige, og med Flid gjennemgaa og rette de af Studenterne udarbejdede Epistler, Carmina og Deklamationer. Engang om Ugen skulde han kortelig foredrage Katekismus og senere gjennemhøre den. Læsemesteren i Musik eller Kantor skulde læse over den praktiske Musik og øve Studenterne i Sang. I »Sprogene« skulde Læsemesteren i Græsk læse over Melanchtons eller en anden Forfatters græske Grammatik og desuden over Homer, Hesiod nogle af Demosthenes's Taler og Lukians Dialoger; undertiden skulde han give en grammatisk Fortolkning af Pauli Breve. I Hebraisk skulde en af de theologiske Doktorer og en af Magistrene (ɔ: en af Lærerne i det filosofiske Fakultet) holde Forelæsninger, den første i to, den sidste i tre Timer ugentlig, over hebraisk Grammatik og over Bøger af det Gl. Testament, ved hvilke man dog kun skulde beskjæftige sig med den grammatiske Fortolkning. En egen Læsemester i dette Fag var der altsaa endnu ikke Raad til, og efterat M. Hans Tavsen, der ellers ikke var ansat ved Universitetet, men var Sognepræst ved S. Nicolai Kirke, havde holdt tvende ugentlige Forelæsninger over Hebraisk i det første Fjerdingaar efter Universitetets Gjenoprettelse, blev den hebraiske Forelæsninger lige til 1557 besørget af en af de andre Professorer ved Siden af hans øvrige Forretninger. — Denne Forelæsningsplan viser forøvrigt, hvor stor en Rolle Aristoteles endnu spillede i den akademiske Dannelse; ligeledes bemærker man, at Melanchtons Haandbøger tjente til Vejledning i de fleste filosofiske Discipliner; thi det var netop Opgaven saa nøje som muligt at danne den ny evangeliske Højskole i Kjøbenhavn efter det Forbillede, Universitetet i Vittenberg afgav.

Efter Forelæsningsplanen følger endnu nogle Bestemmelser om Professorernes Deklamationer og Disputationer, hvilke Former for akademisk Meddelelse og Øvelse især Melanchton højlig yndede, og hvorpaa der blev lagt en stor Vægt saavel paa denne Tid som længe efter. Endelig sluttes med en Opfordring til at takke Gud for Universitetets Gjenfødelse, der lovede Kirken og Staten gode Frugter, og der opfordres til Bøn »for Kongen, for Hjorden, det er for Rigerne, for Kirkerne, Skolerne og dette kongelige Akademi, at der efter hine forfærdelige Krige og Oprør maatte skjænkes Ro til at høre det hellige Evangelium, til flittig at omgaas med de hellige Skrifter, til at dyrke Fredens Kunster og søge ærligt Erhverv«. »Men«, tilføjes der, »da der kun er faa Adelsmænd eller formuende Borgere, som bekymre sig om Videnskaberne — hvorvel der ogsaa blandt dem ere nogle, og det af de ypperste, som enten have givet eller nu ville give deres eget og deres Sønners Adelskab en højere Glands ved Videnskaberne — og da Flertallet af dem, som kunne og ville studere, ere saa fattige, at de intet have at leve af under deres Studeringer, saa bede og paaminde vi de ærværdige Mænd og Herrer Kirkesuperintendenter, som vi kjende som lærde og brave Mænd, at de i deres Prædikener opmuntre de rige til at give Almisse til fattige Studenter, som de maa sørge for at sende herhid; og at de handle med Kannikerne, med Hensyn til hvilke vi ere Hans Majestæt megen Tak skyldige for de Bestemmelser, han gav, dengang Universitetet offentlig stadfæstedes, forat de, naar de blive underrettede derom og tilskyndede ved kristelig Opmuntring (og vi kjende flere af dem som lærde Mænd og Yndere af Videnskaberne og Gudsfrygt), maa frivillig — thi Gud elsker en glad Giver — bestemme sig til at underholde nogle fattige Personer under

deres Studeringer, hvem de selv ville og finde skikkede dertil. Kan eller vil en enkelt ikke underholde een, kunne jo to eller tre slaa sig sammen om ham. Kunne de ikke overkomme at give ham 30 Daler om Aaret, saa lad dem give ham 20 eller 16 eller 12; Vorherre hjælper nok den fattige Karl med Resten i en 3—4 Aar, indtil han er bleven saa lærd, at han selv kan erhverve Føden og tjene andre med sine Gaver; thi naar han er kommen saa vidt, bør han overlade fromme Mænds Almisse til en anden fattig Person til Hjælp i Studeringerne. Og der er ingen Tvivl om, at Kannikerne let ville kunne overkomme dette, da de nu ikke ere nødte til at lønne saamange Korsangere, Kapellaner og Messepræster, for ikke at tale om andre Udgifter; blot de nu maatte være villige til at vise deres Gudsfrygt i Gjerningen, hvad vi sikkert haabe skal blive Tilfældet med mange. Vi bede ogsaa Superintendenterne at anbefale Sagen til Adelsmænd og Landsbypræster, forsaavidt disse sidste ikke selv ere fattige. Vi ville, tilfredse med vor Løn, ikke tage noget af nogen for vort Arbejde[1]; hvad der ligger os paa Sinde er blot de fattige Studenters Underhold til det almindelige Bedste. Gid nu Sagen maa være Gud velbehagelig og faa et godt Udfald. Thi een kan i Fremtiden gavne mange tusinde. Kristus være med os»!

Med den Efterretning, at de regelmæssige Forelæsninger vilde tage deres Begyndelse Simons og Judæ Dag (28de Oktober), slutter denne «Ordinatio lectionum», hvori vi tildels gjenkjende Bugenhagens livlige Stil og fortrøstningsfulde Tillid til Sagens lykkelige Fremgang. Denne Ordning blev overflødig ved Kong Christian III's senere udførligere Universitetsordinans; men den er ikke destomindre af Inter-

[1]) Meningen heraf er udentvivl, at Forelæsningerne skulde være fri.

esse som den ældste Plan for det gjenoprettede Universitets Virksomhed. Den Aand, der gaar igjennem den, maatte synes at indeholde et godt Varsel for Højskolens fremtidige Udvikling.

Det kan vistnok antages som sikkert, at Universitetet begyndte sin Virksomhed til den bekjendtgjorte Tid, den 28de Oktober 1537; thi det laa Bugenhagen alvorlig paa Hjærte at faa Værket bragt i Gang. Ikke længe efter den ovenfor beskrevne højtidelig Akt, hvorved Højskolen erklæredes for gjenoprettet, havde han tilskrevet Kongen for at fremskynde Sagen. Han havde faaet til Svar, den 26 September, at Kongen gjerne saa, at »det begyndte Studium gik for sig«, og at hvis Bugenhagen trængte til noget, behøvede han kun at skrive Kongen til derom[1]). Fra Mikkelsdag 1537 begyndte M. Oluf Chrysostomus at føre Universitetets Regnskab og at hæve Indtægter. Men de Vanskeligheder, enhver Begyndelse gjerne medfører, vare endnu langtfra overvundne. Uagtet der jo nemlig alt i længere Tid havde været Tale om Universitetets Gjenoprettelse, synes der dog næsten ingen Forberedelser at være trufne til at skaffe et passende Rum til Forelæsninger. Den gamle Raadhusgaard, der før Reformationen havde været Universitetsbygning, og som vistnok altid kun havde afgivet en indskrænket Plads, var overladt til Sjælands Stifts Superintendent, D. Peder Palladius, som Embedsbolig. Rigtignok havde Kongen til Erstatning indrømmet Universitetet den forrige Bispegaard, der laa nord for Vor Frue Kirke paa den Plads, Universitetsbygningen endnu indtager; men den var ingenlunde i en saadan Stand, at den strax kunde tages i Brug. Værelserne vare formodentlig efter middelalderlig

[1]) Se Tillæg, Nr. 3.

Skik kun smaa, Vinduerne og Dørene synes at have været borte, der fandtes ingen Bænke for Tilhørerne eller Kathedre for Lærerne. Bygningen havde allerede lidt endel under Kjøbenhavns langvarige Belejring, da den var Hovedkvarter for Hertug Albrecht af Meklenborg, og nu havde den et Aarstid staaet ubeboet efter Biskop Joachim Ronnovs Fængsling. Imidlertid gjorde man dog et Forsøg paa at tage den i Brug, men maatte snart afstaa derfra igjen, som man ser af et Brev, som Bugenhagen den 21de November 1537 skrev til Kongen, og hvori han i sin sædvanlige humoristiske Tone, hvormed han søgte at mildne mindre behagelige Efterretninger, fortæller: »Vi fra Universitetet ere med vore Forelæsninger krøbne ind i Kirken; dertil nøder Storm og Blæst os. Begge Borgmestrene give Glarmesteren Skylden. Tømmerfolkene arbejde endnu paa Bænkene; det er mig en underlig Byggen den, men koste gjør den. Derfor have vi hidtil ikke kunnet tage fat paa alle Forelæsningerne, og Disputationerne ere ikke begyndte. Jeg er dog, som den første, beredt til, hvad Dag det skal være, at begynde Disputationerne, fornemmelig i den hellige Skrift. Vil Eders Majestæt derfor lade bygge mere paa Universitetet, som haardt behøves, saa maa Skeen tages i en anden Haand; Haandværksfolkene hertillands trænge til en Driver«. Den Kirke, der her omtales som et midlertidigt Tilflugtssted for de husvilde Læsemestere og Studenter, var Vor Frue; men den kunde, navnlig mod Vinteren, kun afgive et lidet bekvemt Lokale, om end Studenterne kunde varme sig lidt ved den Ildpande, der fra tidligere Tid var stiftet for Fattigfolk ved S. Dionysii Alter. Vi vide ikke, naar »Collegium«, som Studii-

---

[1]) Werlauff, Kjøbenhavns Universitets-Bygnings Hist. S. 2.
[2]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. I, 9.

gaarden i Begyndelsen kaldtes, kom saavidt, at Forelæsningerne kunde holdes der. Det har dog maaske ikke varet saa meget længe, da der indtil videre kun blev foretaget de allernødvendigste Istandsættelser, og de øvrige Bygningsarbejder udsattes til en belejligere Tid. Man maatte hjælpe sig, som man kunde, med Lejligheden, efter at Vinduer og Døre vare istandsatte og nogle Bænke skaffede tilveje. Forat skaffe Materialer til Bygningen blev den Kirke, der hidtil havde været i Bagsværd, nedbrudt, og Stenene førte til Kjøbenhavn. En Kirke maatte altsaa rives ned, forat Universitetsbygningen kunde komme istand! Kongen gav 100 Mark til Hjælp til Kirkens Nedbrydelse, Resten maatte Universitetet skyde til[1]). Et andet Exempel paa den knebne Maade, hvorpaa den ny Højskole behandledes, frembyder det ovenanførte Brev fra Bugenhagen. Kongen havde lovet at bekoste Universitetets fem store Signeter (Universitetets og de fire Dekanatssegl), og havde bedet Bugenhagen at besørge det fornødne med Stempelskjæreren; men denne erklærede, at han intet Sølv havde; saa maatte der Bud til Møntmesteren, men han var lige nær; Møntmesteren gik med Bugenhagens Bud til den kgl. Sekretær M. Jesper Brochmand, men her fik de til Svar, at han ingen Befaling havde til at udlevere Sølvet, ellers vilde han gjerne. — Imidlertid undlod Bugenhagen ikke, naarsomhelst Lejlighed tilbød sig, at lægge saavel Kongen som Universitetets Konservator, Kansler Johan Friis, paa Hjærte, at skulde Rigets Kirker, hvoraf der var adskillige tusende, opholdes ved Evangelium, da kunde det kun ske derved, at man med Omhu tog sig af Universitetet[2]).

En væsentlig Hindring for den unge Højskoles Fremvæxt

[1]) Danske Mag. 3. R. I, 69. 73. VI, 7.

[2]) Schumacher, Gel. Männ. Br. I, 19—20. Brevets Datum er 28de Decbr. 1537 (se Ny kirkehist. Saml. II, 368 Not. 2).

var Mangelen paa Studenter. Det laa i Sagens Natur, at, efterat den gamle, aldrig meget talrige Stamme var adspredt, maatte det tage Tid, inden en ny kunde samles, især da den ny maatte dannes af tildels helt andre Elementer end forhen, da det fornemmelig var velstaaende Borgere og Adelsmænd, der holdt deres Sønner til Studeringerne for Præbendernes Skyld, medens der nu kun var lidet verdsligt Haab knyttet til Studeringerne. Kongen havde forøvrigt i de samme Dage, som Universitetets Gjenoprettelse gik for sig, aflagt et Vidnesbyrd om, at han indsaa, at der maatte gjøres noget for atter at bringe de boglige Kunster i Agt og Ære, idet han nemlig den 6te Septbr. 1537 havde fritaget Prælaterne, Kannikerne og menige gejstlige Personer i Ribe for Rytter- og Landsknegtehold, i Betragtning af »at dersom gejstlige Personer ikke skulde have eller nyde nogen videre Friheder eller Privilegier end den menige verdslige Mand, da var det at befrygte, at der ikke skulde være nogen, eller ganske faa, som skulde ville holde deres Børn til Skolen, og saa den ganske Religion undergaa og til intet vorde, hvilket vi dog af vor højeste Flid afvende ville[1])«. Da Universitetet imidlertid i den første Tid intet kunde afse af sine sparsomme Midler til Understøttelse af fattige Studenter, saa var der ikke engang Udsigt til, at mange saadanne skulde søge dertil. Vel beretter en gammel Hjemmelsmand, der dog ikke var samtidig, at »der skete en stor Sammenstrømning af lærde Mænd og Studenter fra alle Rigets Egne til Universitetet, saa at dets første Rektor i sit Embedsaar indskrev ikke faa i Akademiets Matrikel[2])«.

---

[1]) Orig. i Gehejmearkivet.

[2]) Joh. Ol. Slangendorpii Oratio de initiis doctrinæ, religionis etc. 1591. Bl. P 5. Indskrivningen i Matriklen synes først at være begyndt 1538, da Bugenhagen og flere, som bevislig vare tilstede

Den store Sammenstrømning maa dog vistnok forstaas temmelig relativt, da Bugenhagen, der ingenlunde var tilbøjelig til at fremhæve de mindre lyse Sider ved Universitetets daværende Tilstand, udtaler sig paa en noget forskjellig Maade i et Brev, han den 4de Februar 1538 skrev til sine Venner i Vittenberg. Han siger nemlig: «I denne almindelige Skole, som Kongen har oprettet her i Kjøbenhavn, er der Læsemestere i næsten alle Videnskaber, og det Folk, der ere ret dygtige til at gjøre en god Begyndelse paa dette gudelige Værk; der er tillagt dem en anstændig Løn, og til Sommer haabe vi, at Tilhørernes Tal skal forøges; men det er næsten udelukkende fattige, som komme her, de rige holde sig for gode dertil». Forøvrigt udtalte han det Haab, at Højskolen skulde stifte megen Nytte og navnlig udrette, at «de 4000 Sogne, man siger der er i Danmarks Rige», opholdes ved det rene Evangelium[1]).

En anden uheldig Omstændighed for Universitetet var det, at Kongen, paa hvis Interesse for Værket dets Fremvæxt saa væsentlig beroede, fra Efteraaret 1537 af og indtil samme Tid 1538 slet ikke opholdt sig i Kjøbenhavn, ja endog tilbragte endel af Tiden i Udlandet ved Fyrstemødet i Brunsvig, hvor han indtraadte i de protestantiske Fyrsters Forsvarsforbund[2]). Alt forblev derfor i denne Tid væsentlig, som det var, og større Forbedringer i Tilstanden maatte udsættes til Kongens Tilbagekomst. Bugenhagen skrev den 4de September 1538 fra Kjøbenhavn til M. Georg Spalatin i Altenburg: «Herfra er intet nyt at melde, da Kongen og

fra Universitetets Aabning af, af Vinding omtales som immatrikulerede 1538.

[1]) P. Poulson, Bibl. Aarhusiensis, 1725, p. 50—2. Sognenes Tal er for højt anslaaet; men maaske regnes Norge med.

[2]) Jo. Sleidanus, De statu religionis et reipublicæ Carolo Quinto Cæsare commentarii. 1555. Fol. 184. Hvitfeldt, S. 1500.

Hoffet er fraværende; Hs. Majestæt har ikke været her i et helt Aar. Forøvrigt prædikes Evangelium rent over hele Riget; af vort Universitet vente vi med Tiden en rig Frugt til Guds Ære[1])». Som det her antydes, gik Universitetet dog selv under disse mindre gunstige Omstændigheder fremad, om end adskillige ydre Forbedringer maatte opsættes længere, end ønskeligt var. I Aaret 1538 foretoges de første Promotioner — vi kunne saaledes nævne, at Jens Pedersen Grundet, siden bekjendt som en ualmindelig dygtig Skolemand i Ribe, tog Bakkalavrgraden i Filosofien, og M. Hans Tavsen tog samme Grad i Theologien[2]). Ved S. Hansdagstid 1538 nedlagde Morsing Rektoratet, og D. Peder Palladius valgtes til hans Eftermand; men denne fratraadte allerede i Slutningen af Oktober s. A., idet man i Begyndelsen holdt paa halvaarlige Rektorskifter, ligesom Tilfældet ogsaa en Tid havde været ved det ældre Universitet. Ved Palladius's Fratrædelse blev Bugenhagen valgt til Højskolens Rektor[3]). Den Iver og Nidkjærhed, hvormed denne højt

---

[1]) Müller, Entdecktes Staats-Cabinet. IV, 372—3.

[2]) Ny kirkehist. Saml. III, 26. And. Vedel fortæller i sin Oratio de vita et obitu J. P. Grundith, 1567, Bl. P 2—3, at Grundet i Begyndelsen af Aaret 1538 kom til Universitetet, »eodem semestri præcipuus inter eos fuit, qui tum primi post restaurationem Academiæ prima honorum acciperent initia» (d. e. Bakkalavrgraden og ikke, som flere have ment, Magistergraden). Senere blev han syg og maatte derfor skynde sig med at afslutte sine Studier: »itaque quos potuit, in primis Dn. Doct. Pomeranum et Philosophiæ et medicinæ Doctorem præstantissimum Christianum Morsianum, audiuit diligentissime. Et quemadmodum in incendiis quisque quod pretiosissimum est arripiens seruare conatur, ita ille quod præstantissimum et maxime necessarium poterat habere obuium, arripuit ac in patriam concedens secum asportauit». Det er ikke uden Interesse at bemærke, hvilke Professorers Forelæsninger der dengang agtedes højest.

[3]) I den gamle Rektorliste hos C. Bartholin (De ortu, progressu et incrementis Acad. Hafn. 1620. E 3 vers.) findes følgende: »D. Jo-

fortjente Mand røgtede sit Kald ved Universitetet, maatte indvirke gavnligt paa de andre Lærere, som alle vare yngre eller ialfald Mænd i deres bedste Manddomsaar. Bugenhagen modtog ingen Løn af Universitetet for sit Arbejde, hvorved den Sum altsaa sparedes til andre nødvendige Udgifter, som den ene theologiske Professor ellers skulde have[1]). Ikkedestomindre holdt han daglige Forelæsninger saa godt som nogen af de andre Lærere og gjennemgik Psalmerne, en Del af Profeterne og Pauli Breve med sine Tilhørere. I Begyndelsen henviste han sine Tilhørere til Luthers tydske Bibeloversættelse, som en Del af dem vel kunde forstaa; men da han erfarede, at der var mange flere, som ikke forstod Tydsk, foretog han sig at give en Oversættelse af Psalteren paa Latin. Det var hans Hensigt at udgive denne Oversættelse i Kjøbenhavn, men af ubekjendte Grunde lod det sig ikke gjøre — muligvis have Bogtrykkerierne ikke været forsynede med de nødvendige latinske Typer. Udgivelsen blev derfor udsat til en senere Lejlighed; men flere af Professorerne benyttede hans Manuskript og udtegnede sig deraf, hvad de ønskede[2]).

Efterat Kongen endelig var vendt tilbage til Kjøbenhavn,

---

hannes Bugenhagius Pomeranus, elect. circa Sim. & Jud.» (ɔ: 28de Okt. 1538). Hos Vinding, Acad. Haun. p. 66, læses herom følgende Notits: »Rectoratum Academiæ administravit (Johannes Bugenhagius Pomeranus) aliqvot menses an. 1538, postqvam eodem anno Matriculæ a D. Christiano Morsiano inscriptus esset«.

[1]) Bugenhagen modtog særlig Løn af Kongen for sin Virksomhed, der jo ikke vedkom Universitetet alene. Under Rigsdagen i Odense 1539 udbetaltes ham saaledes 388 Guldgylden (Statsregnsk. i Danske Saml. 240 i Geh.-Ark.). Forskjellige Leveringer af Viktualier, som han efter Kongens Befaling modtog af Lensmændene, omtales i hans Breve (Schumacher, a. Skr. I, 9. ff).

[2]) Bugenhagens Fortale til hans Udgave af denne Overs. af Psalmerne, Vittenberg 1544 (Münter, Bugenh. in Dan. commor. p. 72—3).

gav hans Nærværelse sig tilkjende ved forskjellige Bestemmelser, der middelbart eller umiddelbart sigtede til at fremme Universitetets Formaal. Den 16de Oktober 1538 fik den kongelige Sekretær Henrik Holk saaledes Forleningsbrev paa Helligtrekongers Kapel i Roskilde med tilhørende Gods, paa den Betingelse at han skulde underholde «to smaa fattige Sinker» (Skolediscipl̲e) til at synge Psalmer i Kapellet, og desuden skulde han «besørge to fattige Studenter, som studere her i Kjøbenhavn med Mad, Øl og Klæder, saa at de faa deres nødtørftige Ophold til Skjellighed», og derhos «have Tilsyn med, at samme to Sinker og de to Studenter, som han i saa Maade baade der i Kapellet og desligeste her udi Studium holde skal, ere saadanne Personer, som bekvemme ere at studere, og Vilje have til at studere, saa at forhaabendes er, at de dennem forbedre ville[1])». I den kongelige Stadfæstelse af Roskilde Domkapitels Privilegier af 28de Oktober s. A. fandtes den Bestemmelse, «menige Klerkeri til Nytte og Gavn», at Kapitlet maatte anvende et af Præbenderne til Underholdning for en god, lærd Mand, «som retsindeligen skulde prædike, lære og læse den hellige Skrift, paa det at unge Personer desbedre og ydermere kunde drages til at give sig til Skole og øve sig i gode Kunster og Lærdom[2])». Den kongelige Stadfæstelse af Lunds Kapitel, der udgik den 2den November s. A., indeholdt den Bestemmelse, at Halvdelen af Naadensaars-Renten efter afdøde Medlemmer af Kapitlet skulde af Testamentarierne «forskikkes til Universitetet her i Kjøbenhavn», den anden Halvdel skulde tilfalde Arvingerne. Saavel Kanniker som Vikarier skulde være forpligtede til at bo og gjøre Tjeneste ved Kirken, med

[1]) Registre over alle Lande. 4, 126.
[2]) Registre over alle Lande. 4, 128—9.

mindre de enten vare i Kongens daglige Tjeneste eller vare «udi Studio udi noget Universitet[1])».

Ifølge kongelig Befaling blev der i November 1538 nedsat en Kommission af udvalgte Mænd af Borgerskabet, Universitetet og Gejstligheden i Kjøbenhavn forat vedtage en ny Taxt for Lejen af de Gaarde, Huse og Grunde, som tidligere havde tilhørt Vor Frue Kirke, men nu vare blevne overdragne Universitetet. Forhandlingerne om denne Sag førtes i Helliggejsthus Præstestue og sluttedes, efter forudgaaende Undersøgelse og Vurdering af ethvert Hus og Jordsmon, med Vedtagelse af en noget forandret Taxt, der et Aarstid senere, efter fornyede Forhandlinger og en kongelig Afgjørelse af nogle opkomne Stridsspørgsmaal, efterfulgtes af Udstedelsen af ny Lejebreve[2]). Det lader til, at den tidligere omtalte Overdragelse til Universitetet af Knardrup Kloster med tilliggende Avlsbrug og Gods først er foregaaet i Efteraaret 1538 efter Kongens Tilbagekomst. Med Overtagelsen af Klosteret ophørte den Understøttelse af Korn fra Kjøbenhavns Slot, som man ser, at Universitetet i den første Tid har haft og som formodentlig har været en foreløbig Erstatning for Indtægterne af Klosteret. De faste Jordebogsindtægter af «Knardrup Len» beløb sig til 783 Tønder Korn, 17 Fjerdinger Smør og en ubetydelig Pengeafgift; dertil kom desuden den saakaldte uvisse Rente eller «Herligheden» af Godset og Indtægten af Klosterets Avl, der dog langtfra indbragte saameget[3]). Professorerne beskikkede i November 1538 Hr. Peder Jensen, udentvivl en af de tidligere Klostermænd, til Universitetets Tilsynsmand

---

[1]) Registre over alle Lande. 4, 213—14.
[2]) Se Tillæg, Nr. 5 og 8, samt Christian III's Hist. II, 87—8.
[3]) Danske Mag. 3. R. VI, 238—42. 253.

eller Foged i Knardrup[1]). Men da alle Midler til at drive Avlen manglede, kostede det endel Besvær og ikke ringe Udgift, inden man fik anskaffet Inventarium, Besætning og hvad der ellers behøvedes for at sætte Avlsgaarden i den rette Stand[2]). Paa Professorernes Forestilling til Kongen om, at Klosterets Bønder besværedes af de kongelige Lensmænd med Ægter og anden Tynge, hvorved Godset forringedes, udvirkedes et kgl. aabent Brev af 29de Januar 1539, hvorved det tilsikredes Universitetet, at dets Tjenere paa Knardrup Gods ikke skulde besværes med Ægt, Hold eller anden Tynge mere end Adelens Tjenere; skete det, at Kongen for nødtørftige Sagers Skyld havde dem behov, saa skulde de tilsiges ved Kongebrev til Rektor og ikke umiddelbart af Lensmændene[3]).

Medens Universitetet saaledes i økonomisk Henseende fik en noget fastere Stilling, end det hidtil havde haft, bleve enkelte ny Lærere kaldede til at udfylde de endnu ubesatte Pladser. Kongen havde under Fyrstemødet i Brunsvig 1538 søgt at vinde den navnkundige latinske Poet M. Johan Stigelius for Universitetet i Kjøbenhavn; men denne havde afslaaet Tilbudet — et Par Aar efter blev han Professor Terentianus i Vittenberg[4]). Efter Kongens Tilbagekomst ansattes derimod adskillige indfødte Mænd, saaledes blev M. Matthis Hack Læsemester i Mathematik og i Musik, M. Jørgen Samsing blev Lector Virgilii og M. Jakob Fabritius Pædagogicus Lector, da M. Peder Parvus, der hidtil havde været Pædagogicus, for en Tid havde forladt Universitetet. Disse tre Læreres Ansættelse faldt i Begyndelsen

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 10.
[2]) Danske Mag. 3. R. I, 71—3.
[3]) Se Tillæg, Nr. 6.
[4]) G. Ficelius, Orat. de vita et obitu Joh. Stigelii. 1563. Bl. B 4.

af Aaret 1539[1]). Omtrent ved samme Tid eller lidt senere — som det synes i Marts — nedlagde Bugenhagen baade Rektoratet og det Professorat, han hidtil havde betjent i det theologiske Fakultet. Til Rektor valgtes, saavidt vides, D. Christiern Morsing paany, medens Bugenhagen begav sig over til Nyborg, hvor Kongen dengang opholdt sig, for at forhandle med ham saavelsom med Superintendenterne, der vare indkaldte til Møde her, angaaende forskjellige Kirkesager[2]). Da imidlertid flere af Superintendenterne ikke indfandt sig, forfattede han et mærkeligt Sendebrev til dem, dateret Nyborg Slot den 28de April 1539, hvori han bl. a. paa følgende Maade udtalte sig om sit hidtidige Forhold lil Universitetet: «Jeg har nu», siger han, «paa andet Aar arbejdet for Akademiet, og i Sandhed jeg har arbejdet, indtil det nu endelig er bragt i en god Orden; det har fortræffelige Professorer, og der er tillagt dem gode Lønninger. Gud og de, som kjende mig, ere mine Vidner, at jeg har gjort og lidt for det, hvad jeg aldrig vilde gjøre for min egen Fordels Skyld. Guds Naade og Barmhjærtighed har udrettet det ved mig, det erkjender jeg af Hjærtet, ellers havde jeg intet kunnet udrette». Han lægger derhos Superintendenterne paa Sinde, at de af deres Stifter skulde sende saa mange unge, velbegavede Mennesker som muligt til Universitetet, forat disse med Tiden kunde komme til at gavne deres Fædreland[3]).

---

[1]) Danske Mag. 3. R. I, 71.

[2]) At Morsing var Rektor 1539 omtales ikke i den gamle Fortegnelse over Rektorerne (Bartholin, De ortu, progressu et incrementis Acad. Hafn. 1620. E 3), og heller ikke i Rektorlisten i Selmers Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1838, S. 8; men det synes dog at fremgaa af en Notits i D. Mag. 3. R. I, 71. Om Bugenhagens Rejse til Nyborg se B. Münter, Bugenh. in Dan. commor., p. 100.

[3]) Ny kirkehist. Saml. III, 477—S. 481.

Efter omtrent en Maaneds Ophold paa Nyborg Slot ledsagede Bugenhagen Kongen videre paa hans Rejse og opholdt sig saaledes i Slutningen af Maj hos ham paa Haderslevhus. Hans Landsherre, Kurfyrsten af Sachsen, ønskede, at han skulde komme hjem; men Kongen stred for at beholde ham endnu en Stund, thi der forestod vigtige Forhandlinger, der let, hvis han ikke var tilstede, kunde omstøde en stor Del, af hvad han havde udrettet for Kirken og Universitetet i de to Aar, han nu snart havde tilbragt her i Danmark. Rigets Herrer, hvoraf adskillige i Hjærtet kun vare den evangeliske Lære lidet hengivne, men alle ønskede at vinde saa meget som muligt ved den kirkelige Omvæltning, vare nemlig misfornøjede med den Skattefrihed, der var tillagt Kirkens og Skolens Tjenere i Kirkeordinansen, ligesom ogsaa med andre Punkter i samme, og ønskede derfor en Revision af Ordinansen, samtidig med at den blev oversat paa Dansk[1]). De Dotationer, Kongen havde skjænket Universitetet, skulde ogsaa have Rigsraadets Stadfæstelse, og tillige var det Hensigten at give en udførligere og nøjagtigere Plan for Højskolens Virksomhed end den, som den første Ordinatio lectionum indeholdt. Alt dette skulde foretages paa en Herredag i Odense i Begyndelsen af Juni 1539, og hertil var Bugenhagens Nærværelse højlig fornøden, da denne Mand vistnok bedre end nogen anden var skikket til at lægge de verdslige Herrer deres Forpligtelser mod Kirken og Skolen paa Sinde og at forfægte den Sag, han selv saa væsentlig havde bidraget til at føre frem. Han havde jo sagt, dengang han oversendte Kongen det første trykte Exemplar af den latinske Kirkeordinans: «Sie ist gut und recht, und soll so bleiben, Got sei gelobt in Ewigkeit[2])». Nu

[1]) Engelstoft, Kirkeordinansens Historie, Ny kirkehist. Saml. II, 385 f.
[2]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. I, 20.

skulde det vise sig, om hans Forjættelse holdt stik. Med Møje udvirkede Kongen derfor, at Bugenhagen fik Tilladelse til at blive Herredagen over. Tiden forinden var optagen af Forarbejderne til de vigtige Sager, der skulde forhandles. Rimeligvis har Bugenhagen allerede inden han forlod Kjøbenhavn forhandlet med Professorerne om den ny Universitetsordinans; thi denne kan, som det senere skal omtales, ikke tillægges ham alene. Da Herredagen nærmede sig, drog D. Christiern Morsing og to andre Professorer over til Odense, formodentlig for i Forening med Bugenhagen at lægge sidste Haand paa Værket og for at overvære Forhandlingerne[1]). Men om disse er forøvrigt intet bekjendt, uden hvad der kan sluttes af Universitetsfundatsens og den vedføjede Ordinanses Indhold.

2.

Kjøbenhavns Universitets Fundats og Ordinans (1539).

Den 10de Juni 1539 udstedtes paa Herredagen i Odense, under Kong Christians Haand og Segl og medunderskrevet af toogtyve danske Rigsraader, «Fundatio et Ordinatio universalis Scholæ Hafniensis», den Grundvold, hvorpaa Kjøbenhavns Universitet i henved 200 Aar hvilede og tildels endnu hviler. Den bestaar af en kortere Indledning, den egentlige «Fundatio», og af en Række udførlige Bestemmelser vedkommende Universitetets Virksomhed og hele Stilling, dets Rettigheder og Forpligtelser; disse Bestemmelser kaldes «Ordinatio»; men i senere Tider er det

---

[1]) Danske Mag. 3. R. I, 71.

blevet almindeligt at kalde saavel Fundatsen som Ordinansen med eet Navn Kong Christian III's Universitetsfundats. Det hele er affattet i det latinske Sprog[1]).

Fundatsen begynder med en kort Udsigt over Universitetets tidligere Historie indtil dets Opløsning. Derefter berettes om Bugenhagens Hidkaldelse og hans Virksomhed saavel ved Kirkeordinansens Udfærdigelse som ved Universitetets Gjenoprettelse. Med Henvisning til det Løfte, den latinske Kirkeordinans indeholdt om en almindelig Højskole i Kjøbenhavn, erklæres nu herved Universitetet for oprettet og stadfæstet af Kongen, og de forskjellige tidligere omtalte Dotationer, hvorpaa Universitetet grundedes, opregnes. Det aarlige Udbytte af disse ansloges til 1400 Daler (rhinske Gylden i Guld). Til fattige Studenters Underholdning bestemtes forskjellige Indkomster, der kunde beløbe sig til noget over 200 Daler aarlig. Saaledes 40 Daler af S. Sigfrids Kapel i Roskilde og 60 Daler af S. Laurentii Kapel sammesteds. Men eftersom disse Afgifter ikke kunde paalægges de daværende Besiddere af disse kirkelige Len, kunde Ydelsen først indtræde ved Vakance. Domkapitlet i Lund skulde yde 100 Daler aarlig; men heller ikke denne Indtægt kunde de fattige Studenter strax gjøre Regning paa. Kun den saakaldte gamle Kollegiirente, eller de Rester, der vare tilbage af det ældre Universitets Indkomster, og som ansloges til omtrent 30 Daler aarlig, kunde strax komme trængende

---

[1]) Det originale Exemplar er tabt, og man har nu kun Afskrifter, hvoraf den bedste udentvivl er M. Joh. Stephanius's, der findes i Ny kgl. Saml. 1219. 4. Efter en saadan Afskrift er formodentlig det Aftryk leveret, som Gram meddelte som Additamentum III til hans Udgave af Nicolai Cragii Annales Christiani III. I Oversættelsen af dette Værk findes ogsaa en dansk Oversættelse af Universitetsfundatsen og Ordinansen. Men denne Oversættelse er langtfra altid at stole paa.

Studenter tilgode[1]). Efter disse Bestemmelser om Universitetets Indkomster tilføjes kortelig: «Vi skjænke ogsaa Højskolen en Plads, Auditorier og Vaaninger, og vi beskikke Doktorer, Magistre og Læsemestere i alle Videnskaber med Lønninger, Friheder og Privilegier, og vi stadfæste Højskolens Statuter og Forelæsningsplan og alt andet, der indeholdes i efterfølgende Ordinans». Fundatsen slutter med en indtrængende Opfordring af Kong Christian (eller rettere af Bugenhagen) til hans Efterfølgere paa Danmarks Throne om at opretholde Universitetet. «Vi paaminde og besværge ved Kristus, alles Frelser, vore Eftermænd, Danmarks Konger, at de, saalænge de bære Kronen, ville opretholde denne Højskoles Ordinans og Stadfæstelse ukrænket, og saaledes overgive den til deres Efterkommere, og paa ingen Maade tillade, at der gives disse Indkomster nogen anden Bestemmelse. Thi det vilde være at tjene Mammon og at tilintetgjøre den sande Gudsdyrkelse, efter som Paulus kalder Gjerrighed Afgudsdyrkelse». Kejser Julians Forsøg paa at udelukke de Kristne fra al højere Dannelse omtales udførlig, og der tilføjes: «Gud Fader afvende i sin Barmhjærtighed en saadan Daarskab og Ugudelighed som Julians fra os og vore Efterfølgere; og lad dem ikke rose sig af, at de dog ikke, naar de gjøre sligt, derfor bortkaste det kristne Navn, som Julian gjorde; thi ved denne Stadfæstelse af Højskolen sørge vi, til Guds Ære, for vore Undersaatter, og den, der ikke sørger for sine egne, er, som Paulus siger, værre end en vantro, og har fornægtet Troen. Vore Efterfølgere skulle

---

[1]) Werlauff har (Kbhvns Univ. fra dets Stift. til Reform. S. 54) misforstaaet det Sted i Fundatsen af 1539 (p. 121), hvorved «pecunia annua, quæ superest Academiæ prioris», henlægges til fattige Studenters Underholdning, idet han mener, at det var Levningen af et tidligere Stipendiefond. Nej! det var alt, hvad der var tilbage af det gamle Universitets Indkomster.

vide, at Kunster og Videnskaber ere Gayer fra Gud, som har givet Menneskene høje Evner og vil, at de skulle uddanne dem. Det er ikke den gode Guds Vilje, at vi skulle være som de umælende». — «Gid vore Efterfølgere maa frygte for Guds Vrede, som ofte har hjemsøgt disse Lande, at de ikke, nu da Sandhedens Lys er tændt og Guds Godhed klarlig har aabenbaret sig, skulle synde og berede deres egen Undergang ved at foragte disse Guds Gaver. Gid de altsaa, saavidt det staar i deres Magt, maa opretholde denne Højskole, saaledes som den nu er stadfæstet af os. Gid de maa sørge for, at Kirkerne have lærde og oprigtige Guds Ords Forkyndere, at Skolerne betjenes af velstuderede Skolemestere og Lærere, og at de, der skulle sørge for vort Sjælevel, aflægges med en anstændig Løn for deres Arbejde. De fattige, som ikke selv kunne tjene Føden, maa ikke forsømmes. Saaledes skal den sunde Lærdom opholdes iblandt os, og Guds Navn vorde helliget». — Paa denne Maade udtaler Universitetsfundatsen en Formaning, som neppe mindre var rettet til Samtidens Magthavere end til Eftertidens. Det er Bugenhagens Røst, der lyder gjennem disse advarende Ord, og Advarselen var neppe ufornøden. Kongen og Rigsraaderne satte deres Navn og Segl under, og anerkjendte saaledes det berettigede i denne Udtalelse.

Derefter følger Universitetsordinansen uden nogen særegen Overskrift. Det første Afsnit handler om Studiigaardens Bygninger, om Høresalene, Professorresidenserne og om Vor Frue Kirke. Størstedelen af den Plads, som nu indtages af Universitetsbygningen med Bibliotheket, det naturhistoriske Museum og den forrige Kommunitetsbygning, og som nu omsluttes af Vor Frue Plads, Fiolstræde (der dengang vistnok endnu ikke var anlagt), Krystalgade og Nørregade, skjænkedes til Uni-

versitetet med alle de derpaa opførte Bygninger, og navnlig den gamle Bispegaard; tillige gaves der Tilsagn om, at disse Bygninger skulde blive istandsatte for kongelig Regning og betydelig udvidede med ny Bygninger, saa at Universitetet for Fremtiden kun behøvede at sørge for Vedligeholdelsen af dem. Her skulde indrettes Høresale, forsaavidt det ikke alt var sket, Boliger for et Par Professorer og for Studenter, Spisesale, Varmestuer og Lejlighed for en Økonom, der kunde holde Bord for Studenterne. Thi det var Hensigten, at saa mange Studenter som mulig baade skulde kunne bo og have deres Kost for en billig Betaling paa Studiigaarden, en Plan, der dog ikke fuldkommen blev udført, ligesom overhovedet de Løfter, dette Afsnit indeholdt vedkommende Bygningen og Indretningen, ikke alle indfriedes af Kongen. Navnlig gjælder dette Tilsagnet om Indrettelsen af et Pædagogium eller en Høresal, hvor den saakaldte Professor Pædagogicus, der efter Planen tillige skulde bo paa Studiigaarden, skulde meddele de yngre Studenter den første akademiske Vejledning og samtidig holde dem under et strængere Opsyn, der kunde danne Overgangen fra Skoletugten til den større akademiske Frihed. Til Professorboliger skjænkedes den kjøbenhavnske Dek[illegible]ns og syv navngivne Kannikers Residenser, der kunde tiltrædes, efterhaanden som de daværende Besiddere døde. Bygningerne skulde væsentlig vedligeholdes af Universitetet, imod at Besidderne gav en ringe Leje, der dog neppe nogensinde er bleven ydet. Vor Frue Kirke, der hidtil havde været en Kollegiatkirke og havde staaet under Kapitlets Værgemaal, henlagdes nu under Universitetets Patronat; en af Professorerne og en Borger skulde under det akademiske Senats Tilsyn være Kirkeværger. Udførlige Bestemmelser gaves om Præsternes Boliger og Løn.

Andet Afsnit handler om Læsemestrene, Forelæsningerne og andre akademiske Øvelser, samt om Universitetets Betjente. Det indledes med følgende Betragtning: «Det skal være Højskolens Liv og Sjæl, at retskafne Professorer gjøre sig al Flid og Umage med deres Disciple, og at de lønnes anstændig, saa at de med Lyst kunne blive hos os, og andre opmuntres til Flid i Studeringerne, for med Tiden at nyde samme Løn for deres Arbejde. Uden dette vilde Universitetets Navn kun være en tom Lyd, og det vilde ikke blive af større Varighed end den Højskole, som forhen har været her. Hvad vi her bestemme angaaende Læsemestere, deres Arbejde og Lønninger, det skal staa urokket, og vi ville hellere lægge til end tage fra». Forelæsninger skulde holdes af alle Professorer fire Dage om Ugen, nemlig Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag. Onsdagen skulde anvendes til Repetitorier og Disputationer. Om Lørdagen skulde der holdes Disputationer og akademiske Forhandlinger mellem Professorerne; forresten var denne Dag Fridag. Søndag Morgen skulde den pædagogiske Læsemester gjennemgaa Katekismus; naar Aftensangen var tilende i Kirken, skulde der holdes Deklamationer saavel af Professorer som af Studenter. Forelæsningerne og Øvelserne skulde vare hele Aaret rundt med Undtagelse af en 14 Dages Ferie i September, efter Rektors nærmere Bestemmelse.

Bestemmelserne om Professorernes Forelæsninger i de forskjellige Fakulteter indeholde en nærmere Udførelse af hvad der alt var antydet i den første Ordinatio lectionum. Tre promoverede Doktorer i Theologien, af hvilke Sjællands Biskop skulde være den første (senere blev han den tredie), skulde læse over den hellige Skrift og Troslæren (loci communes) med flittig Fremhævelse af Læren om Retfærdiggjørelsen af Troen, og med klar Sondring mellem Lov og

Evangelium, som paa en fordærvelig Maade vare blevne sammenblandede af den romerske Kirke. Augustins Skrift om Aanden og Bogstaven samt Luthers og Melanchtons Hovedværker anbefaledes som Gjenstand for Forelæsninger. Den ene Professor skulde de to Dage om Ugen læse over Hebraisk. Hver Professor skulde disputere fire Gange og deklamere een Gang om Aaret over Emner af Guds Ord, der vare nyttige for Højskolen. Stridsspørgsmaal skulde undgaas, med mindre Tidsomstændighederne krævede Gjendrivelse af vildfarende Lærdomme. Naar det forlangtes af Regjeringen eller andre, skulde de theologiske Professorer afgive Betænkninger over vanskelige Samvittighedsspørgsmaal og andre theologiske Sager. Lønnen i dette Fakultet fastsattes til 100 Daler for Bispen, der en Tid af Aaret var forhindret i at holde Forelæsninger ved sine Visitatsrejser, og 150 Daler for hver af de to andre Professorer.

En lærd Jurist skulde læse over den Del af Romerretten, som kaldes Institutiones, og oplyse den ved Henvisninger til Platons, Ciceros og Aristoteles's Skrifter — ikke fordi man her i Landet fulgte Romerretten, men fordi den antoges at stemme med Naturens Lov, med hvilken de danske Love ogsaa burde stemme overens i Hovedsagen. »Arbor consangvinitatis et affinitatis« skulde undertiden forklares tilligemed enkelte vanskelige Ægteskabstilfælde. Men hvor Samvittighedssager berørtes, skulde Juristen først konferere med Theologerne, at ikke Lov og Evangelium skulde sammenblandes. Han skulde disputere fire Gange om Aaret over Emner, der vare nyttige for Præster, for Staten og for Højskolen. Hans Løn skulde være 100 Daler om Aaret. Der gaves Udsigt til en mulig senere Ansættelse af en anden Jurist, der da skulde læse over andre Dele af Romerretten.

Men det varede mere end hundrede Aar, inden dette Løfte opfyldtes.

Det lægevidenskabelige Fakultet skulde bestaa af to Doktorer i Medicinen, der tillige skulde øve Lægepraxis i Byen og ved Hoffet. Kun de to Dage om Ugen skulde de imidlertid holde medicinske Forelæsninger, og det over Skrifter af de gamle arabiske Læger Avicenna og Rhasis samt over Hippokrates og Galen, uden at dog Behandlingen af nyere Forfatteres Skrifter, der nærmest havde den praktiske Lægekunst for Øje, derved udelukkedes. De andre to Dage skulde den ene Professor læse over Fysik, den anden over Mathematik, begge Dele dog nærmest som Indledning til Medicinen. Det ansaas for gavnligt, at de indledende medicinske og anatomiske Forelæsninger ogsaa bivaanedes af saadanne, der ikke agtede at gjøre Medicinen til deres egentlige Studium. I Medicinerens fysiske Forelæsning skulde een eller anden Bog af Aristoteles behandles, i den mathematiske skulde Planeternes Theori forklares, desuden nogle Bøger af Evklid, og undertiden Astrologien, dog uden Overtro. Den tidligere Bestemmelse om, at de medicinske Professorer vexelvis skulde skrive Almanakken, gjentoges. De skulde hver disputere fire Gange og deklamere een Gang om Aaret over Emner af deres Videnskab, der kunde være behagelige og nyttige at høre paa ogsaa for Folk, der ikke egentlig vare lægekyndige. Deres Løn skulde være 100 Daler aarlig; men da det formodentlig havde vist sig, at man ikke kunde faa dygtige Læger til at tjene for denne Løn, blev den strax efter Fundatsens Udstedelse forøget til 140 Daler[1]).

---

[1]) Danske Mag. 3. R. VI, 3 ff. D. Leonhard Fuchs i Tybingen skrev 1538 til Markgrev Albrecht af Brandenburg, at skulde han efter Opfordringen gaa til Kjøbenhavn for at overtage det dobbelte Embede som Kongens Livlæge og medicinsk Professor, da kunde han

Blandt Læsemestrene i det **filosofiske** Fakultet (fac. artium) anviste Ordinansen den saakaldte **Pædagogicus Lector** den første Plads. Det var ham, der skulde lægge Grunden til den akademiske Dannelse hos de unge Studenter, der kom til Universitetet. Derfor skulde han især indøve Grammatikken. Om mulig skulde han være en Mester i latinsk Brevskrivning og Versekunst, da det skulde være en Hovedsag for ham at øve Studenterne i at tale og skrive Latin saavel i bunden som i ubunden Stil. Forøvrigt gjentoges væsentlig de samme Bestemmelser angaaende denne Læsemesters Embede, som alt fandtes i Ordinatio lectionum fra 1537. To Gange daglig skulde han holde Forelæsninger; hans Arbejde vilde altsaa blive næsten dobbelt saa stort som de andre Professorers; til Gjengjæld fritoges han for at holde Disputatser. Da han, som tidligere er omtalt, om Søndagmorgen skulde gjennemgaa Troslærens Elementer med Studenterne, anbefaledes det Theologerne at kreere ham til Bakkalavr i denne Videnskab. Bestemmelserne om den Virksomhed, Pædagogicus Lector skulde have, hænge sammen med Planen til Oprettelsen af et Pædagogium; men da denne Plan ikke blev realiseret, bidrog dette maaske til, at der fra 1545 af skete den Forandring med Embedet, at saavel Arbejdet som Lønnen (80 Daler) deltes mellem to Læsemestere, der nu ikke bleve de første i Fakultetet, men de sidste, ja næsten ikke medregnedes til samme. Det blev slet lønnede Begyndelsesposter, som ingen blev længere i, end han var nødt til. Muligheden af en saadan Deling, der allerede havde fundet Sted før Fundatsens Udstedelse[1]), var forøvrigt ogsaa antydet i Universitetsordinansen, idet

---

ikke have ringere Løn end 7—800 Gylden foruden Hofklædning. (Orig. i Gl. kgl. Saml. 1071 Fol.).

[1]) Danske Mag. 3. R. I, 71.

der efter den udførlige Bestemmelse om Pædagogens Embedsgjerning tilføjes: «I Nødsfald kunne Rektor og Dekaner gjøre to Pædagoger af den ene, hvis een Mand ikke vil eller kan overtage dette Arbejde; i saa Tilfælde kan den ene læse om Morgenen, den anden om Eftermiddagen». — Læsemesteren i Dialektik skulde i fire ugentlige Timer foredrage denne Videnskab efter Cæsarius's eller Melanchtons Lærebøger, tilligemed Begyndelsesgrundene af Rhetorikken. Han skulde holde Studenterne til at lære Hovedreglerne i Dialektikken udenad, forat de kunde have dem paa rede Haand ved Disputereøvelserne. I to ugentlige Timer skulde han gjennemgaa latinske Forfattere. — Læsemesteren i Rhetorik skulde de fire sædvanlige Dage læse over Quinctilian og Ciceros Bøger de Oratore. Undertiden skulde han overtage noget af det Arbejde, som ellers var henlagt til Pædagogicus, og i to ugentlige Timer skulde han læse over Ciceros Breve og andre latinske Forfattere. — Læsemesteren i Græsk skulde i fire Timer ugentlig læse over græsk Grammatik og græske Forfattere, deriblandt ogsaa undertiden over Pauli Breve, desuden skulde han i tvende Timer tyde Virgil. Naar han læste over Latin, skulde Rhetorikeren forklare en græsk Forfatter. Overhovedet skulde der efter Rektors nærmere Anvisning undertiden finde en delvis Omvexling Sted af de Forelæsninger, der vare henlagte til de fire nævnte Læsemestere af det filosofiske Fakultet, saa at den ene undertiden behandlede Emner, der nærmest henhørte under den andens Fag, og omvendt. — Den femte Læsemester skulde være en Fysiker, der i fire Timer skulde læse over et fysisk Kompendium og over nogle af Aristoteles's fysiske Skrifter, dog ikke over de samme, som den ene af Medicinerne læste over. Han advaredes imod at indlade sig paa spidsfindige og unyttige Spørgsmaal, f. Ex. om

et hele er forskjelligt fra alle dets Dele tilsammentagne o. lign. I to Timer om Ugen skulde han gjennemgaa Aristoteles's Dialektik paa Græsk eller i latinsk Oversættelse, hvis han ikke havde tilstrækkelige Kundskaber i det græske Sprog. — Den mathematiske Læsemester skulde paa de fire sædvanlige Dage foredrage Begyndelsesgrundene i sin Videnskab tilligemed Astronomi og Apians Kosmografi. Engang om Ugen skulde han læse over Melanchtons Epitome philosophiæ moralis og derefter over Aristoteles's Ethik, helst i Grundsproget, om han var kyndig nok deri. «Thi det er ikke raadeligt for de filosofiske Læsemestere, ligesaalidt som for Theologerne og Medicinerne, altid at stole paa Oversættere, hvor lærde disse end ere, ikke at tale om, at hvad der er dunkelt i Oversættelsen ofte maaske er klarere og tydeligere i Originalen. Men naar Gud engang skjænker Universitetet en Mand, der kan forklare og gjennemgaa Aristoteles paa Græsk, da skal han, ifald han er Doktor i Medicinen, læse over den græske Aristoteles for den Løn, der er tillagt en Læsemester i Medicinen, og skal være fritagen for andre Forelæsninger; men hvis han er Magister (Lærer i det filosofiske Fakultet), skal han nyde sin Løn som saadan og desuden Indtægten af S. Jakobs og S. Margrete Vikarier efter deres Død, som nu besidde disse Beneficier». For de ovennævnte fem Læsemestere skulde den aarlige Løn være 70 Daler for hver. — I Hebraisk skulde der ikke ansættes nogen egen Læsemester, men en af Præsterne i Kjøbenhavn eller en af de yngste Magistre skulde for en aarlig Løn af 20 Daler give to ugentlige Timers Undervisning i de første Begyndelsesgrunde af dette Sprog, hvori der ingen Kundskaber kunde forudsættes medbragte fra Skolerne. Endvidere skulde en af de theologiske Professorer, som ovenfor er omtalt, holde en Forelæsning for

de viderekomne over Psalmerne, Ordsprogene eller en anden af det Gamle Testamentes Bøger; og han skulde tillige gaa sine Kolleger tilhaande med Oplysninger af Gl. Testamentes Grundtext, naar de behøvede det[1]. — Læsemester i Musik (lector musicus) skulde i Regelen Skolemesteren ved Vor Frue Latinskole være. For en Løn af 20 Daler om Aaret skulde han i fire ugentlige Timer læse for Studenterne over Syngekunsten og undertiden øve sine Tilhørere i at synge Diskant. Øvelserne skulde holdes i den hvælvede Stue (Kapitelshuset) ved Vor Frue Kirke, ligeoverfor Skolen. Paa de syv Festdage skulde Syngemesteren med sine Disciple under Gudstjenesten give Prøve paa, hvad de havde udrettet, ved at afsynge Psalmer og Responsorier flerstemmigt. Naar han anmodedes om at opvarte med Sang ved Bryllupper, skulde nogle unge Studenter hjælpe ham med at synge, og de skulde anse det for en ikke ringe Ære, at de fik Lov til offentlig at oplade deres Mund til Guds Lov og Pris. Det vilde ogsaa være hensigtsmæssigt, om nogle unge Mennesker kunde blive øvede i Instrumentalmusik under en dygtig Organists Vejledning.

Med Hensyn til Disputationer bestemtes: «Der skal med Flid drages Omsorg for, at Disputationerne i Filosofien holdes ved Magt, og at de disputerende udvælge sig Emner, der ere nyttige for Tilhørerne. Thi vi ville, at hele Højskolen med Doktorer og Magistre skal være tilstede ved alle Disputationer, saavel ved dem, der anstilles af Lærerne i

---

[1] Man har ingen bestemte Efterretninger om, at der er blevet holdt Forelæsninger over Hebraisk ved det ældre Universitet, imidlertid kunde det dog bemærkes, at i Tidsrummet mellem 1530 og 1536 findes gratis immatrikuleret i Rostok «Franciscus Simonis de Dacia Roschildensis diocesis, Lector in Hebreo» (Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen. 1740. S. 14). Vi savne imidlertid Kundskab om, hvor denne Mand har været Lektor i Hebraisk.

de højere Fakulteter (Doktorerne) som ved dem, Lærerne i det filosofiske Fakultet (Magistrene) holde, forat de unge maa lære, hvor nyttig og vigtig en vel anlagt Disputation er for den akademiske Dannelse. Det vil heller ikke være uoverkommeligt for Doktorerne, hvis Universitetets Fremgang ligger dem paa Hjærte, med Flid at tage sig af denne for Højskolen saa vigtige Sag, da vi ville holde dem fri for andre Forretninger, hvormed de ved Universiteterne andensteds pleje at besværes. Altsaa skal man vælge saadanne behagelige, nyttige og vigtige Emner at disputere over, som enhver kan finde Fornøjelse i at høre paa, selv om han ikke er forpligtet til at møde. Hvad nytter det at spilde Tiden og trætte Tilhørerne med saadanne Begyndelsesgrunde af Videnskaberne, der meget bedre kunne behandles i Forelæsningerne? Det er ganske forkasteligt, at nogle, uden at tage mindste Hensyn til deres Tilhøreres Nytte, vælge sig saadanne tomme, forfængelige og unyttige Emner at disputere over, som intet andet kunne tjene til, end til at prale med og nedsætte andre, og hvor man kun hører Skjeldsord og Bagtalelser eller ialfald Stridsspørgsmaal om Kejserens Skjæg. Deraf er Følgen, at ingen siden har Lyst til at komme til Disputatserne. Men naar der ingen kommer, saa ere de unyttige Disputatorer fritagne for deres Arbejde, eftersom ingen opponerer og ingen vil være Respondens. Naar nu andre Magistre efterligne dette slette Exempel, saa tabe Disputationerne, der dog ere saa nyttige for Højskolen, deres Betydning, og lidt efter lidt forfalde ogsaa andre akademiske Øvelser, saa at tilsidst alt gaar tilgrunde, som i Begyndelsen var vel og viselig anlagt. Dertil kommer, at de, som hele deres Livstid ikke holde sig til andet i Studierne end til visse overtroiske Spekulationer og unyttige Spidsfindigheder og Paafund, der gjerne ere dem saa meget

desto kjærere, jo urimeligere de ere, de blive siden unyttige Medlemmer af Samfundet, hvad enten de blive satte til en Bestilling i Staten eller i Kirken. Og Videnskaberne maa høre ilde derfor af den uforstandige Hob; skjønt Studeringerne dog visselig ikke ere Skyld deri, men en slet Undervisning og et forvendt Sind, der aldrig betænker, at det ene Menneske er skabt for det andet Menneskes Skyld til Guds Ære». Efter denne træffende Skildring af Farerne ved tomme og unyttige Disputationer følger en udførlig Anvisning til, hvorledes de da rettelig burde anstilles for at være til Nytte, ikke blot for Uddannelse af Skarpsindigheden, men ogsaa for det praktiske Liv i forskjellige Retninger. Som Forbillede henvistes til de Disputationsemner, der nys vare udgivne af Universitetet i Vittenberg; og den Anvisning, Melanchton i sin Dialektik havde givet til passende Theses, anpristes og anførtes som Mønster til Efterligning. Hvor stor en Vægt der lagdes paa disse Disputationer, ser man deraf, at det paalagdes Universitetets Rentemester ikke at udbetale Professorerne deres Løn, med mindre de beviste, at de havde holdt det befalede Antal. Kun Pædagogicus Lector var fritagen paa Grund af sit øvrige betydelige Arbejde.

Ved Deklamationer forstodes Taleøvelser, eller rettere Fremsigelse af en udenadlært, vel stiliseret latinsk Tale over et passende Emne. Saadanne Øvelser skulde ske Søndag Eftermiddag Kl. 4. «Hvem af de lærde vil ikke gjerne, naar Gudstjenesten er forbi, ogsaa uden at det udtrykkelig befales, høre en lærd, nyttig, behagelig og opbyggelig Tale, især paa en saa bekvem Tid, før Aftensmaaltidet?» Deklamationer skulde holdes dels af Professorerne dels af Studenterne, der af deres Lærere skulde forsynes med passende Taler. Undertiden kunde det tilstedes, at tvende deklamerede imod

hinanden, og at den ene da optraadte som Forsvarer af ellers uforsvarlige Laster, saasom Drukkenskab, Dovenskab, alt for Taleøvelsens Skyld og forat udvikle Skarpsindigheden; men det burde ske i private Kredse blandt de studerende og ikke i offentlige Deklamationer, at det ikke skulde se ud, som om man opfordrede til Lasten, især da det onde almindelig hænger lettere ved end det gode. Forøvrigt foreskreves der ingen bestemte Emner, der skulde behandles i Deklamationerne; der lodes i den Henseende frit Valg, blot at de vare nyttige, behagelige eller opbyggelige at høre paa. Hovedsagen var dog, at Talerne vare indrettede efter Veltalenhedskunstens Regler med passende Indgang, Argumentation og Slutning.

Til at være Universitetets offentlige Betjente skulde af Rektor og Professorer antages fattige Studenter, der vare komne saavidt i deres Studeringer, at der var Haab om, at de med Tiden kunde blive til Gavn i Statens, Skolens eller Kirkens Tjeneste; efter to eller tre Aars Tjeneste kunde de afløses af andre fattige og værdige Personer. Der nævnes fem saadanne Betjente: en Notarius, to Pedeller, en Famulus communis og en Bibliothekscustos. Notarius skulde føre de akademiske Forhandlinger til Bogs og udfærdige Testimonier, Promotionsvidnesbyrd og lignende akademiske Aktstykker. Pedellerne skulde udrette de offentlige Ærinder og Hverv, som paalagdes dem af Rektor og Professorer. Ved højtidelige Lejligheder skulde de bære «Spiret» foran Rektor og sørge for Orden ved akademiske Højtideligheder ved at anvise enhver sin Plads og ved ellers at være til Tjeneste, hvor det behøvedes. Famulus communis skulde især være til Tjeneste for Rentemesteren, der jo efter Planen skulde holde Bord for de Studenter, der ønskede at spise hos ham. Han skulde dække Bord, og medens de andre

spiste, skulde han forelæse et Stykke af det Gamle eller Ny Testamente, og siden hjælpe med at tage af Bordet. Custos eller Claviger Bibliothecæ skulde være tilstede for at lukke op og i, naar nogen vilde betjene sig af Bibliotheket, og passe paa, at ingen af Bøgerne kom bort. Kongen lovede, at naar Universitetet antog en Bogtrykker, saa vilde han sørge for ham og frigjøre ham for de borgerlige Skatter og Afgifter.

Det tredie Afsnit af Ordinansen handler om Universitetets Indkomster. Det indeholder en nærmere Udførelse af hvad der alt var bestemt i Fundatsen tilligemed enkelte ny Bestemmelser. Som tidligere er berørt havde Universitetet allerede siden dets Gjenoprettelse 1537 haft Nydelsen af disse Indkomster. De bestod i: 1. Knardrupgaard og Gods med Ganløse Kirke. 2. Bispetienderne af Sømme og Tune Herreder. 3. Studieskat af Kirkerne i Sjælands og Skaane Stifter; enhver Kirke skulde aarlig yde 1 Daler, dog saaledes, at de mere velhavende hjalp de fattigere; til Gjengjæld fritoges Kirkerne fra Subsidium, som de før Reformationen havde maattet yde til Bisperne. 4. Jordskylden af 103 Huse og Gaarde i Kjøbenhavn, der hidtil havde tilhørt Vor Frue Kirke (denne Kirke fik til Erstatning de Indkomster, den nedlagte S. Peders Kirke tidligere havde haft). 5. 200 Daler af Tolden i Helsingør, som Tolderen hvert Aar ved S. Bartholomæi Dag skulde udbetale Universitetets Rentemester. Dertil kom endnu de forhen omtalte uvisse Indkomster, nemlig Halvdelen af Naadensaarsrenten efter enhver afdød Kannik eller Prælat og 1 Daler i Sjælegave efter enhver afdød Vikarius eller Præst. Af Indtægterne skulde 1310 Daler anvendes til Lønninger, 50 Daler til Bibliotheket og Resten til andre Udgifter. Med Hensyn til Bibliotheket bestemtes, at det indtil videre

skulde blive i Helliggejsthus, hvor det nu var, indtil der for Kongens Regning kunde blive opført en bekvemmere Bygning til det. Hvert Aar skulde der indkjøbes gode Bøger i alle Fag til dets Forøgelse. — Til bedste for **fattige Studenter** henlagdes en aarlig Indtægt af 12 Læster Korn (d. e. henved 600 Tønder Byg) til Helliggejsthus, hvorfor Hospitalets Forstander skulde underholde 12 fattige Studenter, som Rektor og Dekanerne, efter forudgaaende Prøve, udnævnte dertil. Efter 2—4 Aars Forløb skulde de vige Pladsen for andre. Endvidere skulde de i Fundatsen omtalte Afgifter af tvende Præbender i Roskilde og af Kapitlet i Lund, tilsammen til Beløb af 200 Daler, anvendes til Understøttelse, idet en Del af denne Sum ved to dertil beskikkede Professorer skulde uddeles, i Summer paa omtrent 12 Daler aarlig, til fattige Studenter, hvis Flid og Evner forud vare prøvede; en Del skulde gives til haabefulde unge Mænd, der agtede at studere i Udlandet. Understøttelsen for enhver af disse skulde være 20—30 Daler aarlig, der kunde nydes i 3—4 Aar. Til Hjælp for fattige Studenter skulde endvidere anvendes den Rente, der var tilovers fra det ældre Universitet, nemlig følgende Kirker i Sjæland med tilhørende Mensalgods: Sæby (i Løve Herred), Eggitslev, Faxe, Herløv (i Sokkelunds Herred), samt Smørum og Ledøje, hvilke sidste tvende Kirker dog først skulde tilfalde Universitetet efter den daværende Besidders, Kanniken M. Matthis Pedersens Død[1]); og desuden hvad der var levnet af

[1]) Denne Fortegnelse over Universitetets Kirker synes ikke at være fuldstændig; vi savne saaledes Gladsaxe og Taarnby i Sjælands Stift samt Fosie i Skaane. Gladsaxe havde hørt til det ældre Universitet (Vinding, Acad. Haun. p. 20). Taarnby havde hørt under Kbhvns Kapitel (Werlauff, Univ. Hist. 1850, S. 71 Not. r). Om Fosie Kirke siges i senere Dokumenter, at den i Kong Christian III's Fundats var henlagt til Universitetet (jfr. Tillæg, Nr. 19).

S. Kathrine Vikarie i Vor Frue Kirke. Endelig skulde følgende Vikarier med tilhørende Gods, S. Margrete Alter, S. Jakobs Alter og S. Povls Alter i Højkoret, alle i Vor Frue Kirke, henlægges til Forbedring af tvende Professorers Løn i det filosofiske Fakultet. Den Frihed, der tidligere ved særegent Kongebrev var tilsagt Universitetets Bønder paa Knardrup Gods, nemlig at de ikke skulde besværes med Ægt og Arbejde af de kongelige Lensmænd mere end Adelens Tjenere, tillagdes nu alle Universitetets Bønder. Naar Kongen i Nødsfald behøvede deres Hjælp, skulde der udgaa særegent Kongebrev derom til Universitetet, der da selv skulde sørge for Bøndernes Tilsigelse og Arbejdets Fordeling. Det paalagdes Professorerne nøje at paase, at Universitetets Skove ikke bleve forhuggede til Upligt, hvorved den Indtægt, der kunde haves af Oldensvin, vilde tabe sig. Endelig advaredes Professorerne imod at tilvende sig mere end deres bestemte Løn. «Vi have bedre Tanker om saadanne Mænd». Var et Professorat ledigt, skulde Lønnen enten anvendes til at erhverve en Mand af udmærket Lærdom til den ledige Plads, eller til Hjælp for nogle fattige Studenter, der studerede her eller i Udlandet.

Fjerde Afsnit handler om Universitetets Privilegier. Der bemærkes udtrykkelig, at de alt vare givne ved Universitetets Gjenoprettelse den 9de September 1537; Hovedindholdet af dem er derfor allerede tidligere meddelt.

Femte Afsnit indeholder Højskolens Statuter eller Love, der i Hovedsagen slutte sig til de ældre Statuter, der vare givne ved Universitetets Stiftelse. Hvad de disciplinariske Bestemmelser angaar, ere de imidlertid langt mindre udførlige end disse, medens de indeholde mere om de akademiske Studier og Øvelser. — Afsnittet indledes paa følgende Maade: «Disse sønderlige Love eller Statuter have os

elskelige Doktorer og Magistre overrakt os med den Begjæring, at vi ogsaa vilde indføre dem i denne Fundats, Ordinans og Stadfæstelse[1]). Og da de ikke ere andet end Anordninger, der sigte til at fremme de studerendes Gudsfrygt, Sædelighed og Gavn, saa stadfæste vi dem herved for stedse for vort Akademi; dog saaledes, at det staar Højskolen frit for at vedtage andre og flere Bestemmelser, saa ofte det gjøres fornødent. Dog er det bedst, at ny Love ikke gives, uden naar Nødvendigheden byder det, paa Grund af det Løfte, de unge gjøre, naar de indskrives i Universitetets Matrikel, at ikke Forskjelligheder i Statuterne skulle blive Snarer for Samvittighederne». — Statuterne bestod af følgende fem «Love», der imidlertid, efter den givne Bemyndigelse, senere udvidedes og forøgedes til fjorten[2]).

»1. To Gange om Aaret, nemlig Onsdag efter Paaske og Onsdag efter Mikkelsdag, skal der ske nyt Valg af Rektor

---

[1]) Formodentlig har D. Christiern Morsing og de to andre Professorer, der vare tilstede i Odense, overrakt Kongen disse Statuter, der rimeligvis alt tidligere vare vedtagne og bragte i Anvendelse ved Universitetet.

[2]) I en fossisk Afskrift af de forøgede Statuter (Gl. kgl. Saml. 3203. 4) findes den urigtige Angivelse paa Titelbladet, at de senere Tillæg til Statuterne vare oprindelig tilstede, da Statuterne overraktes Kongen i Odense, men at de bleve udelukkede ved Statuternes Optagelse i Fundatsen. Werlauff, der har meddelt de senere Tillæg til Statuterne i «Kbhvns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen» (Progr. 1850), S. 92—3, har, forledet ved denne urigtige Overskrift, udtalt den Mening, at man af Tillægene skulde kunne gjøre Slutninger angaaende Tilstande ved det ældre Universitet før Opløsningen ved Reformationen. Et Blik paa det fuldstændige Aftryk af Statuterne i deres senere Form, som er meddelt i Christian III's Hist. Supplem. S. 41—46, (for ikke at tale om andre Beviser) vil imidlertid godtgjøre, hvor urigtig denne Antagelse er. Det er iøvrigt ikke eneste Gang, man udsætter sig for at tage fejl ved at benytte Titlerne til de nitide og i det hele gode Dokumentafskrifter, som den store Bogven Niels Foss foranstaltede og som nu for en Del opbevares i Kongl. Bibl.

og Fakultetsdekaner[1]). Det er Rektorens Embede med Hensyn til hele Højskolen, og Dekanernes hver med Hensyn til sit Fakultet at drage Omsorg for, at alle Ting saaledes overholdes og ske, som det er anordnet med Hensyn til Forelæsninger, Disputationer, Deklamationer og Repetitioner, og at en vis bestemt Fremgangsmaade iagttages i Undervisningen, og at de unge holde sig til Gudsfrygt, Sædelighed, Skikkelighed og Flid i Studeringerne. De, der ikke gjøre deres Pligt, skulle sættes i Rette af Rektor og Dekaner; de gjenstridige skulle udelukkes fra Højskolen, og deres Forældre eller Værger skriftlig advares derom. Naar en ny Rektor er indsat, bliver den forhenværende Rektor nu Vicerektor og skal i Rektorens Fraværelse varetage Embedet[2])».

»2. Hvem der begiver sig til denne Højskole, skal først og fremmest vide, at han bør melde sig hos Universitetets Rektor; thi det er hverken hæderligt eller raadeligt med Hensyn til Statens Sikkerhed, at nogen opholder sig i en fremmed By uden en vis Øvrighed og uden Love[3]). Hvis det er fornødent, kan Rektor strax henvise den, der melder sig, til en af Magistrene, der kan overtage Tilsynet med hans sædelige Forhold og Studeringer, eftersom de, der paa

---

[1]) Denne Bestemmelse kom dog ikke til Udførelse, thi netop fra Aaret 1539 af skete Rektorvalget kun een Gang om Aaret, medens det i Højskolens første Toaar (1537—9) var foregaaet halvaarlig, ligesom Tilfældet havde været i den første Tid efter Universitetets Stiftelse (Scr. Rer. Dan. VIII, 337).

[2]) De ældre Statuters langt udførligere Bestemmelser om Rektors Embede, hvoraf ovenstaaende kun er som et kortfattet Udtog, findes i S. R. D. VIII, 338—40.

[3]) Den tilsvarende Bestemmelse i de ældre Statuter findes i S. R. D. VIII, 342. I disse var der sat en Termin af fem Dage, inden hvilken enhver nys ankommen Student burde lade sig immatrikulere hos Rektor.

Grund af deres Ungdom endnu ikke kunne dømme om, hvad de fornemmelig bør lære og i hvilken Orden, kun gjøre liden Fremgang uden Privatpræceptorer, og deres Sæder ere i Fare, naar de ikke have en dertil skikket Mand til at have Tilsyn med deres sædelige Forhold. Derfor skal Rektoren ikke tilstede, at nogen uforsøgt Yngling vanker vildfarende om her uden nogen bestemt Præceptor. De unge Studenter bør undertiden, i det højeste en Gang om Ugen, men ialfald hver Maaned, skrive over en eller anden Opgave og forelægge deres Præceptor Udarbejdelsen til Gjennemsyn og Rettelse. Hvis nogen ikke vil betjene sig af en bestemt Privatpræceptor, da skal han først paamindes og sættes i Fængsel, og viser det sig som fornødent, da skal han forvises fra Højskolen og Byen; thi det er imod Guds Befaling, om man vilde tilstede unge Mennesker i den Alder at leve paa deres egen Haand uden nogen bestemt Tilsynsmand. Forresten maa ingen forlade Universitetet og drage bort uden først at have betalt sin Gjæld».

»3. De private Studier overlade vi til de private Præceptorers Skjønsomhed og Troskab. Men eftersom der ved Højskolerne i en god og nyttig Mening, for Læreordenens Skyld, er indrettet visse Trin (gradus), forat de studerende trinvis kunne føres til de højere Videnskaber efter Lærernes Skjøn: derfor bestemme vi, hvilke Kundskaber der udfordres paa ethvert Trin, hvoraf da tillige kan skjønnes, hvilke Videnskaber der især ere nødvendige for de unge, og hvorpaa de da især bør anvende deres Flid. Paa det nederste Trin, som man kalder Baccalaureatus artium, forlange vi Indsigt i Grammatik, Dialektik og Begyndelsesgrundene af Rhetorik. Men dem, som ere tilstrækkelig funderede i denne Børnelærdom og nu attraa Magistertitlen, paalægge vi at høre Forelæsninger over Fysik, Mathematik og Ethik; thi

det er en stor Skam, naar Folk, der ere ubekjendte med Filosofiens Grundbegreber, dog bære Navn af Magistre i Filosofien. Iøvrigt lægge vi alle Studenter paa Hjærte ikke at forsømme Studiet af disse første Videnskaber og Filosofien, thi de ville ikke være skikkede til at indtræde i de højere Fakulteter, naar de ikke medbringe en temmelig god Indsigt og Øvelse i disse Videnskaber. Og vi stede ikke nogen endog til den laveste Grad i de højere Fakulteter, uden han først er promoveret Magister Artium. Dog kan Fakultetet, med Rektors og Dekaners Samtykke, dispensere med Superintendenter og lærde Sognepræster, eller og med andre lærde og prøvede Mænd, hvis der foreligger gyldig Grund dertil. De højere Fakulteter paalægge vi, ikke at meddele hine høje Grader, som kaldes Licentiat- og Doktorgraden, uden til værdige. Men paa den anden Side advare vi imod at afskrække Folk, der ellers ere brave og lærde i deres Fag, fra at tage den laveste Grad, ved at gjøre altfor store Fordringer. Thi man bør ikke afskrække men opmuntre saadanne til Studeringerne. Hidtil har man brugt forskjellige Bakkalavreatsgrader i de højere Fakulteter, især i Theologien; vi meddele dem alle ved een Grad, efter hvilken «Licentia» til at erhverve Doktorgraden skal følge. I hvilketsomhelst Fakultet kan Prøven med dem, der ville tage Grader, fortsættes flere Dage efter hinanden eller endog en hel Uge, ligesom Examinatorerne finde for godt. Men den, der vil være Doktor, skal ikke examineres, eftersom han forhen, efter forudgaaende Prøve, maa have erhvervet «Licentia» til at blive Doktor, eller hvad man kalder Licentiatgraden. Dog skal han en Gang optræde som Respondens ved en offentlig Disputats, førend han promoveres til Doktor. Fremdeles skal det i alle Fakulteter og ved enhver Grad være nok med, at der disputeres een Gang offentlig, ved

hvilken Lejlighed Promovenden skal være Respondens, og den tilkommende Promotor, i Regelen vedkommende Fakultets Dekan, skal være Præses. Dog føje vi til, at hvem der i det følgende Aar vil tage en Grad, oftere skal optræde som Respondens ved Højskolens sædvanlige Disputatser. Efter den offentlige Disputats ved Magisterpromotioner og ved Promotionerne i de højere Fakulteter, samt paa selve Promotionsdagen, skal Højskolen have Frihed for de sædvanlige Forelæsninger den øvrige Del af Dagen[1])».

»4. Angaaende Gudsfrygt og Sædelighed gives hver Dag de alvorligste og mest indtrængende Formaninger i vor Højskole. Da det imidlertid er Guds Vilje, at Menneskene ikke blot skulle vejledes ved Lærdomme, men tillige aves ved Frygt for Øvrighedens Straf, saa henhører det til Rektorens Embede ogsaa at give Love med Hensyn til Sædeligheden og ved Straffe at statuere et Exempel paa dem, der overtræde Lovene. Men da Gudsfrygt er Visdoms Begyndelse, saa byde vi alle Studenter i ethvert Fag fremforalt at lægge Vind paa at kjende Guds Ord og den kristelige Læres Hovedsum, forat de maa lære at frygte Gud og at tro paa ham. De skulle ære den offentlige Gudstjeneste og om Søndagen gaa i Kirke og høre Prædiken; thi saadan Tjeneste er indstiftet, for at Menneskene skulle lære og øves i Gudsfrygt, og den er Gud behagelig og skal opfyldes for Evangeliets Skyld. Derfor er det sømmeligt, at vi baade vænne den studerende Ungdom til Gudsfrygt og opmuntre de ustuderede, som ere afhængige af os, til at vise Ærbødighed mod Religionen. De Magistre, som have Privatskoler i deres Huse, paalægge vi, flittig at vænne den til deres

[1]) De ældre Statuters mere kortfattede Bestemmelser om Erhvervelsen af akademiske Grader findes i S. R. D. VIII, 343.

Omhu betroede Ungdom til Gudsfrygt og hjemme at meddele dem i deres unge Aar Kristendommens Børnelærdom. Men hvis nogen befindes at drive Spot med Evangelium og den offentlige Gudstjeneste og at foragte Prædiken og andre hellige Handlinger, saa skal han straffes i Forhold til sin Brøde enten med Fængsel eller ved med Vanære at bortvises fra Højskolen. Vi befale ogsaa, at Studenterne skulle vise alle, der overgaa dem i Værdighed og Lærdom, især Guds Ords Tjenere, den skyldige Ærbødighed; thi det skyldes deres Fortrin. Men især skulle Disciplene ære deres Øvrighed og Lærere, og vide, at Gud er en Hævner over Foragt for Øvrigheden og Utaknemmelighed mod Lærerne, som skrevet staar: Dersom du betaler godt med ondt, da skal det onde ikke vige fra dit Hus[1]). Endvidere befale vi, at de skulle vise Undseelse og Ærbarhed saavel i andet som ogsaa i deres Klædedragt og Gang, i hvilke Ting Lysten til ny Paafund er et Tegn paa Letsindighed, der fortjener Straf, eftersom ved disse tilsyneladende smaa Fejl den gradvise Overgang sker til det, der er værre[2])».

»5. Vi forbyde ogsaa Skandskrifter og Støj paa Gaderne, hvorved den offentlige Rolighed og Byens Fred forstyrres. I lige Maade forbyde vi usømmelige Lege, Tyverier, Løsagtighed, Horeri, Opbryden af Døre, Plyndring af Haver og lignende Ting, der ikke bør lades ustraffede i vort Sam-

---

[1]) Til ovenstaaende i reformatorisk Aand affattede Bestemmelser om Gudsfrygtighedsøvelser findes det tilsvarende i de ældre Statuter, S. R. D. VIII, 342—3. Især kan følgende Bestemmelse mærkes: »Statuimus et ordinamus, quod omnes Doctores, Magistri et Scolares in missis et exeqviis defunctorum per Universitatem ordinandis ac in sermonibus latinis ad Universitatem fiendis, cum sibi constiterit, debeant interesse, et offerre, nec in actibus scolasticis illo tempore volumus quemquam occupari».

[2]) Tilsvarende udførligere Bestemmelser om Klædedragten findes i de ældre Statuter, S. R. D. VIII, 342.

fund, eftersom de ere lige fordømmelige efter guddommelige
og borgerlige Love. De tage fejl, som mene, at de under
Paaskud af akademisk Frihed ustraffet kunne tillade sig
aadanne Forbrydelser. Thi omendskjønt gode og vise Kejsere,
Konger og Fyrster, ligesom ogsaa vor naadigste Konge, have
ædret de boglige Kunster med mange og anseelige Forret-
igheder, for ved saadanne Æresfortrin at opmuntre Folk til
t dyrke Videnskaberne, saa have de dog ikke derved villet
estyrke de ugudelige i deres Tøjlesløshed, men beskytte de
ode og fredsommelige; heller ikke har det været deres
lening, at Højskolerne skulde være Røverkuler, men Værk-
teder for enhver Dyd og hæderlig Pligtopfyldelse. Thi det
r Dydens og Religionens Lærdom, som meddeles i saadanne
Højskoler. Hvis nogen bærer Kaarde eller andre Vaaben,
ller nogensteds vækker Klammeri, da skal han først miste
in Ugudeligheds Redskab og siden straffes i Forhold til For-
eelsens Størrelse[1]). Stridigheder skulle forebringes Rektor
ller Fakultetets Dekan; men hvis nogen paa egen Haand
øger at hævne en tilføjet Fornærmelse, saa skal han straffes
efter Universitetets Skjøn. Endelig skulle de unge vogte sig

[1]) I de ældre, almindelige Statuter saavelsom i Statuterne for det juridiske Fakultet findes ogsaa Forbud mod at bære Vaaben eller at lade dem bære efter sig. Prælater og Adelsmænd vare dog undtagne fra dette Forbud (S. R. D. VIII, 342. 350). I Vittenberg var det ligeledes forbudt saavel Studenterne som alle andre, undtagen Øvrighedspersoner, Raadstjenere og Pedeller, at bære Vaaben. Herom findes i de gamle Love for dette Universitetet (Script. publ. propos. in Acad. Witeb. I.) følgende »Artickel der Ordnung zu vnterhaltung fridlicher wesenheit in vnser Stadt Wittenberg. Erstlich wollen wir, das nu hinfürder kein Student, desgleichen die Bürger vnd einwoner oder andere, so sich aldo wesentlich enthalten, dazu die handwercks gesellen, oder Bürgerdiener in vnser Stadt Wittenberg kein were, es sey Schwert, Messer, Tisecken, Hessen, Tölchen, Bleykugel, Wurffkreutz, Barten, Flegel, Hemmer, Büchsen, oder wie sie genant seind . . . offentlich oder heimlich tragen sollen etc.«.

for Omgang med slette og letsindige Mennesker, og de maa ikke besøge Kroer eller offentlige Drikkelag; thi der gives ingen større Fordærvelse for brave unge Mennesker end Omgang med slette Personer[1])».

Foruden disse Love, som enhver, der blev akademisk Borger, maatte forpligte sig til at rette sig efter, indeholde Statuterne endnu tre Stykker, nemlig 1. Bestemmelser om de Skikke, der skulde iagttages ved Depositionen, samt om de Udgifter, der vare forbundne med Adgangen til Universitetet og Erhvervelsen af de forskjellige Grader; deriblandt ogsaa den Bestemmelse, at hvis nogen Læsemester i et af de højere Fakulteter ikke endnu havde erhvervet Doktorgraden, saa skulde det Beløb, hvormed den normerede Embedsløn oversteg 100 Daler, henlægges til hans Promotion, eller, hvis han afgik forinden, tilflyde Universitetets Kasse. Endvidere Bestemmelser om Doktor- og Rektorkost, eller om de Gjæstebud, der plejede at holdes ved en Doktors Promotion og ved en ny Rektors Tiltrædelse, samt Forskrifter for, hvor meget Studenter og Professorer skulde ofre til de Præster, i hvis Sogne de boede. 2. Nøjagtige Bestemmelser om Professorernes og andre Standspersoners Gang og Sæde ved akademiske Højtideligheder og ved andre Lejligheder — altsaa en Rangforordning. Det mærkeligste ved denne er, at der indrømmedes Universitetets Rektor Sæde foran Kongens Kansler, og at Bisperne fik Sæde over Rigsraaderne, hvoraf man altsaa ser, at paa Universitetets Enemærker opretholdtes endnu den gamle Tradition om den gejstlige Stand som den første i Riget, medens den faktisk var sunken dybt ned under den mægtige Adel. 3. Et udførligt Ceremoniel, der skulde iagttages ved Meddelelsen af

---

[1]) Det tilsvarende i de ældre Statuter findes i S. R. D. VIII, 343—4.

de forskjellige akademiske Grader. Dette skal senere omtales. Her skal kun bemærkes, at det paalagdes Læsemestrene i det filosofiske Fakultet at sørge for, at den laveste Grad, Bakkalavrgraden i Filosofien, ofte uddeltes til et større Antal Studenter, for at de ved Modtagelsen af denne Grad maatte opmuntres til at skride videre frem paa den studerende Bane, og for at der maatte findes mange, der vare skikkede til at forestaa Børneskoler. — Dette Afsnit slutter med følgende Bemærkning: »Disse Statuter og Love om Sædelighed og Studeringer, om Udgifter, om Rang og om Promotioner, der, som sagt, ere givne vor Højskole af os elskelige Doktorer og Magistre, indføre vi herved i vor Stadfæstelse og Ordinans, og meddele dem vor Bekræftelse. Dog saaledes, at det skal staa frit for, ligesom Brug er ved andre Akademier, at dispensere med Hensyn til de Penge, der skulle udredes for Promotioner, saaledes at nogle give mindre, forat ikke Folk, der forresten ere værdige, skulle udelukkes paa Grund af Fattigdom».

Det sjette Afsnit indeholder Bestemmelser om Universitetskanslerens og Konservatorernes Virksomhed, samt Slutning paa hele Ordinansen. Det lyder saaledes: »Forat denne vor Fundats og Ordinans maa saaledes holdes ved Magt i alt, hvad vi her have anordnet, og ved Guds Bistand maa blive af Varighed, saa indrømme vi denne Højskole, eftersom os elskelige Doktorer og Magistre have begjæret af os, og bestemme, at vor danske Kansler, den der nu er eller i Fremtiden maatte beskikkes, tillige maa være Universitetets Kansler eller første Konservator. Men da een Mand ikke kan overkomme dette Arbejde, bør Rektor med Dekanerne begjære af os en Mand enten ved Hoffet eller i Staden Kjøbenhavn, som de kjende for en Mand af Lærdom: ham ville vi give dem til Medhjælper for Kansleren;

og skal denne Medhjælper have Opsyn med Forelæsningerne og med Forordningerne angaaende Højskolen, hvoraf en Afskrift skal meddeles ham. To Gange om Aaret skulle Professorerne med Rektoren og Dekanerne aflægge Regnskab for ham i saa Henseende, paa det at intet af det, som vi have anordnet, skal blive forsømt eller slet udrettet. Ved Siden af disse to skal der ogsaa være tre andre Konservatorer fra Roskilde, nemlig Dekanen og Domprovsten samt den, der er forlenet med S. Laurentii Kapel. Alle Spørgsmaal angaaende Pengesager eller Bestemmelser, som ikke kunne klares af Rentemesteren eller af Rektoren og Dekanerne, skulle forebringes for Kansleren og hans Medhjælper. Men hvis der forefalder en Sag af saadan Vigtighed, at Kansleren og hans Medhjælper ønske, at de andre Konservatorer ogsaa skulle være tilstede, da skulle ogsaa de hidkaldes; men ellers gjøres det ikke fornødent at hente dem. Saa ofte de imidlertid komme til Kjøbenhavn, bør de forespørge hos Rektor og Dekaner om, hvorledes det staar til med denne vor Ordinans, forat de kunne vide, om der er noget, der trænger til Forbedring. Naar Regnskab skal holdes en Gang om Aaret, skal Kansleren indbydes, at han enten selv kan være tilstede eller kan befale, at det skal ske med Flid i hans Fraværelse. Hans Medhjælper skal om muligt ogsaa være tilstede; og de tre Konservatorer fra Roskilde, der nødvendig skulle være nærværende, bør ogsaa indbydes. Efter Regnskabets Aflæggelse skal der raadslaas om Forelæsninger, ny Læsemestere, hvis saadanne ere fornødne, og om hvad andet der kan være nødvendigt for Højskolen. Hvis der mangler en eller anden Magister til at holde de befalede Forelæsninger, bør Sagen ordnes saaledes, at nogle af de andre Magistre, istedenfor deres sædvanlige Forelæsninger, en Time eller to om Ugen vikariere i den ledige

Plads, indtil Tallet af Magister-Læsemestrene bliver fuldt, forat ikke noget skal mangle Højskolen med Hensyn til den fremskridende Undervisning. Men dette Regnskab skal aflægges Philippi og Jacobi Dag» (1ste Maj). — «De to Sølvseptere, af hvilke vi have givet Højskolen det ene, og det andet er levnet fra det gamle Universitet, samt de sex Sølvsigneter[1]), som vi ligeledes have skjænket samme Højskole, skulle tilligemed vor Fundats og Ordinans indlægges hos Rektoren i en tillaaset Kiste. Der kan ethvert Fakultet finde sit Signet, naar noget skal forsegles, og bør Forseglingen ske i Rektorens Nærværelse, og Signetet strax gives tilbage». «Alt dette, saaledes funderet og stadfæstet for os og vore Arvinger og Efterkommere, Danmarks Konger, stadfæste og bevare Gud, al Barmhjærtigheds Fader ved vor Herre Jesus Kristus, hans Søn: ham være Ære og Tak til evig Tid for hans uudsigelige Velgjerning. Amen». — «Alt dette samtykke og stadfæste vi fornævnte Rigens Raad med Kongl. Majestæt for os og vore Efterfølgere, Rigens Raad, idet vi med Vidende og velberaad Hu have hængt vore Segl herunder. Givet i vor Kjøbsted Odense i den almindelige Herredag, Aar efter Guds Byrd 1539, den 10de Juni».

Undersøge vi nærmere de Bestanddele, hvoraf denne Ordinans er sammensat, for derfra at gjøre Slutninger med

---

[1]) Foruden de ovenfor (S. 65) omtalte fem Signeter, rimeligvis ogsaa et særegent Rektoratssegl. I Resens Atlas findes Kobberstik af Seglene, og i Gl. kgl. Saml. 3204. 4 haves smukt udførte Tegninger af de fire «Fakultets-Insignier». Enkeltvis findes nogle af dem andensteds. Saaledes er det theologiske Fakultets Segl, med Omskrift: «Sigil. Facult. Theologice Schole Hafnien. datum a Christian. Rege 1537» afbildet paa Titelbladet af «Solemnia Secularia, qvibus secundum Collegii Regii Jubilæum celebrandum indicit Facultas Theologica Havniensis». 1823. Det medicinske Fakultets Segl er afbildet bag i Bartholins Cista medica.

Hensyn til dens Tilblivelse, da er det, for den, der er nærmere bekjendt med Bugenhagens Stil, ikke vanskeligt at paapege de Afsnit, som væsentlig maa antages at have ham til Forfatter, og dem, hvori han ingen saadan umiddelbar Del har haft. — Første Afsnit kan Bugenhagen vel ikke egentlig have forfattet, da det indeholder mange specielle, lokale Bestemmelser, som han neppe har været fortrolig med — en mindre vigtig Bestemmelse deri henføres udtrykkelig til ham[1]), hvoraf indirekte kan sluttes, at det øvrige stammer andensteds fra —; men ikke desto mindre ligner Stilen i dette Afsnit i ikke ringe Grad Bugenhagens. Formodentlig er da dette Stykke blevet til paa følgende Maade: Professorerne have fra Kjøbenhavn medbragt Optegnelser og Forslag om Universitetets Grund og Bygninger samt om Vor Frue Kirke og Præstebolig; disse ere blevne gjennemgaaede i et Møde, hvor Kongen, Kansler Johan Friis, Bugenhagen, D. Christiern Morsing og de to andre Professorer samt maaske flere af Raadet have været tilstede. Kongen har givet Resolutioner paa Professorernes Forslag, samt Løfter og Tilsagn, som Bugenhagen har noteret op, og derpaa har han overensstemmende hermed sat det hele i Stil. Andet Afsnit bærer det umiskjendeligste Præg af helt igjennem at være forfattet af Bugenhagen; kun enkelte Tilsagn af Kongen, som findes deri, ere formodentlig tilføjede under Mødet. I tredie Afsnit har Bugenhagen neppe anden Del, end at han har indsat nogle Paamindelser og Løfter, som bleve givne af Kongen under Mødet. Forøvrigt maa dette Stykke grunde sig paa Professorernes Optegnelser. Fjerde Afsnit (Privilegierne) angives udtrykkelig at være

---

[1]) Cragii Ann., Add. p. 97: »Verum, ne qvid videatur difficile, nos admoniti per Doctorem Pomeranum . . jussimus« etc.

fort i Pennen af Bugenhagen efter Kongens Befaling. I femte Afsnit (Statuterne), der jo siges at være overrakt Kongen af Professorerne, vil man forgjæves søge Mærker af Bugenhagens Stil; det hele er mere tørt og forretningsmæssigt, end han plejede at udtrykke sig. Her tale Professorerne i første Person, medens det i det øvrige af Ordinansen er Kongen, der beslutter og bestemmer. Sjette Afsnit grunder sig udentvivl paa Bestemmelser tagne ved Mødet; om Bugenhagen har nogen Del deri, kan ikke afgjøres.

Fastholde vi, at Bugenhagen er Forfatter af hele Læreordningen (2det Afsnit), da kan det ikke undre os, at der, som Nyerup allerede har gjort opmærksom paa, findes mange Lighedspunkter mellem den kjøbenhavnske Læreplan og den, som gjaldt for Universitetet i Vittenberg[1]). Det maatte paa den Tid jo netop være Opgaven, at faa den ny Højskole i Kjøbenhavn til at stemme saa nøje som muligt overens med det evangeliske Mønsteruniversitet i Vittenberg. Mange danske Studenter begyndte deres Studeringer i Kjøbenhavn og af-

---

[1]) Nyerup, Kjøbenhavns Univ.s Annaler. S. 14. Foruden de Exempler, Nyerup har meddelt, skal her endnu anføres et, der er temmelig slaaende:

Den kjøbenhavnske Universitetsordinans.	Lovene for det filosofiske Fakultet i Vittenberg.
Interdum etiam (Lector Græcus) enarret aliquam Pauli Epistolam Græcam, ut adolescentes discant observare Græcæ lingvæ proprietates etiam in sacris libris, et videant Græcæ lingvæ cognitionem prodesse versantibus in studio sacrarum literarum.	Interdum uero (Lector Græcæ linguæ) misceat aliquam Pauli Epistolam, in qua recte et dextre ostendat uim uerborum et seriem membrorum orationis, ut uideant adolescentes, ad intelligendum sermonem Apostolorum prodesse linguæ et artium cognitionem.
(Cragii Ann., Add. p. 107.	Scripta publ. proposita in Acad. Witebergensi. I, Oö 4).

sluttede dem i Vittenberg, det maatte derfor anses for heldigt, naar Universiteterne væsentlig arbejdede efter samme Plan. Om en national Retning kan der ikke være Tale ved den Tids Universiteter; de gamle Sprog vare eneraadende. Man begyndte med Latin og endte med Latin eller, naar det kom højt, med Græsk. De Videnskaber, der kunde lede ind paa det nationale Omraade, Historien, Fædrelandets Retsvæsen, Studiet af Modersmaalet og de dermed beslægtede Sprog, vare udelukkede — i Kjøbenhavn saavelsom i Vittenberg. Selv for Kirkehistorien havde man ingen Plads.

Det mest karakteristiske for den ny Universitetsordinans er altsaa den Stilling, der anvises de humanistiske Fag, og denne hænger nøje sammen med Humanismens Forhold til den kirkelige Reformation. De humanistiske Bestræbelser havde det tilfælles med de kirkelig-reformatoriske, at begge vare betydningsfulde Fremskridt i Menneskeslægtens Udviklingshistorie, men Fremskridt, der anmeldte sig selv som Tilbagegange. Humanismen vilde vende tilbage til den klassiske Oldtid, og var ved sin første Fremtræden i Italien, i sin lidenskabelige Beundring af Oldtidens Skjønhedsidealer, kommen til en Miskjendelse af Middelalderens Betydning og til en Fornegtelse af Kristendommen, der paa Grund af sit Brud med Klassiciteten, maatte forekomme de ivrige Humanister som Barbariets Begyndelse. Reformationen var ogsaa en Tilbagevenden, dog ikke til Hedenskabet, men til Oldkirken, til den ægte apostoliske Tradition og den hellige Skrift. Men da Humanisterne alt havde lettet en saadan Tilbagevenden ved Oplivelsen af Studiet af »Sprogene«, kom Reformationen i flere Henseender til at støtte sig til Humanismen, dog ikke saa meget til den i dens italienske som i dens nederlandske Skikkelse. Thi Humanismen, der i Italien havde været kirkefjendsk, var bleven kristnet i Neder-

landene. Humanisterne fandt Forbundsfæller i Reformatorerne, og de bleve ikke uden Indflydelse paa hinanden; thi Humanisterne aflagde tildels deres hedenske Karakter og traadte i Tjeneste hos Kirken, medens Reformatorerne til Gjengjæld fremmede Humanismens Formaal ved den aldeles overvejende Plads, som de anviste de gamle Sprog i den videnskabelige Dannelse. Reformatorerne, der havde hævdet Modersmaalets Ret i Kirken, vare nemlig blinde for dets Betydning i Skolen. Neppe har Pavedømmet i Middelalderen nogensinde arbejdet saa ivrig paa at berøve Folkene Brugen af Modersmaalet i alle aandelige Anliggender, som de protestantiske Skoler i det første Aarhundrede efter Reformationen. Bestræbelsen gik ikke ud paa noget mindre, end at bringe Ungdommen til at glemme Modersmaalet, forat den udelukkende skulde tænke, tale og skrive Latin. Det mest slaaende Exempel paa, hvorvidt man kunde gaa, er D. Johan Sturm og hans Akademi i Strasburg, der besøgtes af ikke faa Danske. Sturm nød en aarlig Pension fra Danmark forat være Kong Christian III's og hans Efterfølgers politiske Korrespondent[1]); han var sin Tids berømteste Skolemand, og han udtalte det ligefrem som sin Bestræbelse at bringe de unge til at glemme Modersmaalets Vendinger og Udtryk, forat de med fuldkommen Sikkerhed og klassisk Skjønhed kunde udtrykke sig paa Latin, og det var med Sorg han maatte tilstaa, at det Maal, han i mange Aar havde stræbt hen til, ikke var naaet af ham[2]).

[1]) Schumacher, Gel. Män. Br. II, 478—9 (Brevets Aarstal er dog her urigtig gjengivet; ifølge Originalen i Kongl. Bibl. skal der læses MDxliij). I et utrykt Brev fra Christian III til Sturm (dat. Kolding 7de Decbr. 1546) bestemmes nærmere den Tjeneste, han skulde yde, saaledes: «inprimis id operam dare, si quid contra nos intentabitur, quod ad vestram notitiam perueniat, ut hoc ipsum subinde ad nos perscribatis».

[2]) Raumer, Geschichte der Pädagogik. I, 272 ff.

Dog bleve de humanistiske Fag ikke dyrkede for deres egen Skyld af Reformatorerne, saa stor Pris de end satte paa dem, men som Middel til en dybere Indtrængen i den hellige Skrifts sande Mening og forat afværge Sværmeriet, der sætter egne Tanker og Paafund istedenfor Skriftens Lære. Det er noget, som især Melanchton ofte kommer tilbage til i sine Skrifter, at uden Lærdom i »Sprogene« og »Videnskaberne« maa Kirken nødvendig forfalde: Uvidenhed er Kirkens Pest; den, der ikke forstaar Guds Ords Talebrug, kan heller ikke elske det, uden Lærdom kan den guddommelige Læres Renhed ikke opretholdes[1]). Forat faa en betegnende Ytring om dette Punkt, som vi med Føje kunne kalde Reformatorernes Grundbetragtning af Universitetsvidenskabernes Betydning, behøve vi imidlertid ikke at gaa længere end til den kjøbenhavnske Universitetsordinans, hvor vi høre Bugenhagen sige, tildels i ordret Overensstemmelse med hvad Luther kort før havde udtalt i sin Undervisning for de sachsiske Visitatorer (1538): »Det bør ikke taales, at saadanne blive Sognepræster, som foragte alle fri Videnskaber og ikke engang kunne tale Latin, saa at de kunne læse og forstaa gudelige Skrifter og hellige Lærdomme. Thi deraf er Følgen, at de misunde andre, hvad de ikke selv kjende, og at de ikke alene ikke fremme Børneskoler, Studeringer og Gudsfrygtigheds Lærdom blandt den ulærde Almue, men endogsaa bidrage til at nedbryde samme, idet de anse det for tilstrækkeligt, naar man kan læse Tydsk eller Dansk. Hvad om de, hvis Skrifter du benytter, ikke havde forstaaet mere end du? Hvem skulde da have skrevet noget for dig paa Tydsk eller Dansk, hvoraf du kunde tage det, som du nu lærer i Kirken? Thi sligt skrives nuom-

---

[1]) Raumer, Geschichte der Pädagogik. I, 202. 210—11.

stunder for de ulærde, idet det hentes fra det hebraiske, græske og latinske Sprog af Mænd, der ere kyndige i Sprogene og i andre Videnskaber, og som ere mægtige i Ordet til at lære Menigheden og stoppe Munden paa Modstanderne; og saadanne Mænd bør Bisper og Præster være, som vi vide af Pauli Ord. Naar der rejser sig en sværmerisk Aand, der begynder at udstrø vildfarende Lærdom, saa falder desværre en saadan ulærd Præst enten selv først i Kjætteri, saa han siden endogsaa forleder andre, eller han kan idetmindste ikke saaledes staa imod, at han kan stoppe Munden paa Modstanderne, saa hans Menighed ikke forvirres ved den falske Lære. Hvad have vel de, som ere Foragtere af Studeringer, hidtildags udrettet imod gamle og ny Vildfarelser? Dersom Gud i sin Naade ikke havde opvakt os gudelige og lærde Mænd, som fordum de hellige Profeter iblandt hans Folk, saa havde det været ude med den kristne Lærdom. Ikke at tale om, at ulærde og ustuderede Folk, som ville være Præster og forestaa Menigheder, paadrage sig Beskyldningen for Ugudelighed; thi dersom de vare gudelig sindede, saa maatte de grue for, ulærde og uforsøgte som de ere, at være Sjælesørgere. Ingensteds bliver der mindre draget Omsorg for, at Folk ved det private Skriftemaal (som er nyttigt og fornødent hertil) blive vel overhørte i Børnelærdommen og Troen, hvorved efterhaanden en gudelig Menighed kunde dannes. Ingensteds blive de syge mindre besøgte eller mindre Omsorg baaren for Børneskolerne, for de fattige, for sømmelige og kristelige Kirkeskikke, end hvor saadanne ulærde Mænd staa for Styret, som alene tælle, hvormeget de faa ind, og hvormeget der fattes til deres Husholdning, skjønt dog kun de alene, som ere gode Forstandere, skulle holdes dobbelt Ære værd[1])».

[1]) 1 Tim. 5, 17. Cragii Ann., Addit. p. 110—11.

I Overensstemmelse hermed omtales paa et andet Sted i Universitetsordinansen den videnskabelige Dannelses Betydning paa følgende Maade: «Vi vedligeholde alle Videnskaber ved denne Højskole, uden at bekymre os om, at der læres mange Ting, hvis Nytte den menige Almue ikke kan indse, forat øve Nemmerne (ingenia), forat lære Guds Gjerninger at kjende og forat tjene andre ved herlige og besonderlige Guds Gaver. Vi fremme altsaa alle Videnskaber forat opdrage Mænd for vore og andre Riger, der kunne være til Tjeneste for den verdslige Regjering (politia) og for Menighederne, og som andre kunne glæde sig over og takke Gud for. Lad end nogle skuffe vort Haab, dog vil med Guds Hjælp dette vort Foretagende ikke blive forgjæves[1])». Det udtales her udtrykkelig, ligesom paa flere Steder i Ordinansen, at Universitetet ikke blot skulde uddanne Tjenere for Kirken og Skolen, men ogsaa for den verdslige Statsstyrelse. I Gjerningen fik dette dog ikke meget at sige; den overordentlig ringe Plads, der var indrømmet det juridiske Fakultet, viser, at man ikke for Alvor havde lagt an paa, at Statstjenere skulde have deres Uddannelse ved Universitetet i Kjøbenhavn. Det samme var Tilfældet med det medicinske Fakultet. Kun to Professorer ansattes, og Halvdelen af deres Forelæsninger var endda over ikke-medicinske Fag; intet Under derfor, at i langt over 100 Aar ingen Læge fik mere end det første Grundlag for sin Fagdannelse i Kjøbenhavn. Resten maatte søges ved Udlandets bedre udstyrede Højskoler. Kun Kirkens og Skolens Tjenere kunde faa deres fuldstændige Uddannelse ved det ny Universitet; videre kunde man for Tiden ikke naa. Det stemmede jo ogsaa med Melanchtons Ytring i

[1]) Cragii Ann., Add. p. 112—13.

Fortalen til hans Loci communes: «Højskolerne bør i Besønderlighed betjene den kristne Kirke»¹). Kirkens og Skolens Trang var størst og maatte derfor fremforalt afhjælpes. Den naturlige Følge heraf var, at Universitetet fik et stærk fremtrædende kirkeligt Præg. Den fra Middelalderen nedarvede Betragtning, at Universiteterne vare kirkelige Stiftelser, vedblev at udøve sin Indflydelse. Det akademiske Arbejde var et gudeligt Arbejde, som derfor ogsaa kunde øves om Søndagen, uden at Helligdagen derved krænkedes. De akademiske Borgeres Dragt skulde derfor ligne de gejstliges. De største akademiske Højtideligheder, som Doktorpromotioner, skulde holdes i Vor Frue Kirke, og det skete hyppig, naar Sager af Vigtighed forelaa til Afgjørelse, at Professorerne, naar Gudstjenesten var endt, samledes til akademiske Forhandlinger i Koret. Dog finde vi endnu ikke nogen Forpligtelse for Universitetets Lærere paa bestemte kirkelige Symboler eller Læresætninger; sligt forekommer først langt senere, hvis man ikke allerede vil regne de ved Kongens Befaling fremkaldte Underskrifter under «Tavlen om Herrens Nadvere» 1557 som en saadan Forpligtelse med Hensyn til Tro og Lære, hvad der vel kunde være Grund til, skjønt denne Forholdsregel kun var af forbigaaende Natur²).

Den Ed, der affordredes enhver, der blev antagen til Professor («Juramentum Theologi recipiendi et Professorum» kaldes den) indeholder blot følgende Punkter: «1. Jeg sværger, at jeg ved Guds Naade tro og flittig vil forrette mit Embede til Kristi Kirkes Opbyggelse og til denne Højskoles Ære. 2. At jeg ikke vil forraade Universitetets Hemmeligheder til nogensomhelst. 3. At jeg vil holde Fred og

¹) Om Universitetet som kirkelig Dannelsesanstalt kunde sammenlignes: Tholuck, Das akadem. Leben des 17ten Jahrhund. I, 4 ff.
²) Se Tillæg, Nr. 55 og 63.

Enighed med mine Kolleger og Embedsbrødre, saavidt d staar til mig[1])». En anden Professored, som er opbevar fra Tiden kort efter Højskolens Gjenoprettelse, og som bl aflagt af Medicineren D. Thomas Zeger ved hans Gjenopt gelse ved Universitetet 1543, er endnu mere farveløs; h maatte nemlig sværge: «1. at han vilde vise Rektor Lydi hed som sin Øvrighed, 2. at han, saavidt det stod i ha Magt, vilde fremme dette Universitets og Professorernes Ga og Nytte, 3. at han hverken selv eller ved andre vil for tage noget, der kunde være til Skade for Universitetet ell til Forurettelse for Professorerne[2])». Maaske har Aflæggels af denne Ed dog været grundet i særegne Omstændighede

Den ovenanførte almindelige Professored findes ikke Universitetsordinansen, men er med D. Niels Hemming sens Haand indskreven ved Enden af de ældste «Statut Academiæ Hafniensis». Dette i Forbindelse med andr Omstændigheder gjør det rimeligt, at ligesom Kong Chri stian III i de Privilegier, han gav Universitetet, stadfæste alle de Friheder og Herligheder, som Kong Christiern I sin Tid havde skjænket det, saaledes have ogsaa saadann ældre Vedtægter og Skikke, der ikke stred mod den n Ordinans, endnu beholdt deres Gyldighed, og have forplant sig fra det gamle Universitet til det ny. Dette gjælder saa ledes endel af de gamle Statuter, endvidere adskillige af d edelige Forpligtelser, som de maatte aflægge, der lode si indskrive ved Universitetet eller indtraadte i dets Tjenest og det finder udentvivl ogsaa Anvendelse paa andre Forhol Vistnok skete det sjeldnere, at der i senere Tider udtrykk lig henvistes til Forhold ved det ældre Universitet eller

[1]) Se Tillæg, Nr. 4.
[2]) Engelstoft, Univ. og Skole-Ann. 1811. II, 24—25.

Bestemmelser, der stammede derfra; uden Exempel var det dog ikke[1]). I Hovedsagen blev iøvrigt Kong Christian III's Universitetsfundats og Ordinans den Norm for hele det akademiske Væsen, hvortil der i to Aarhundreder atter og atter vistes tilbage, og hvis enkelte Bestemmelser udlagdes og fortolkedes utallige Gange i Programmer og Indlæg i Forhandlinger og Stridigheder om akademiske Anliggender. Underligt skulde det være, om den ædle og i det hele frisindede Aand, og den Kjærlighed til Religionen og Videnskaberne, som, takket være Bugenhagen, udtaler sig i dette Værk, ikke i Tidernes Løb skulde have baaret nogen Frugt, selv om Tiderne ofte bleve saare trange for en aandsfri akademisk Virksomhed.

Universitetslærernes Tal var ved Fundatsen bestemt til 12, eller — naar man medregner Rektoren ved Vor Frue Skole, der skulde være som Lector Musices — til 13, et Tal, som endnu i Kong Christian III's Tid forøgedes til 15 ved Deling af det pædagogiske Professorat mellem tvende ringere lønnede Læsemestere og ved Oprettelse af et eget Professorat i det hebraiske Sprog. Dette Antal var vel ikke ubetydeligt, naar det sammenlignes med det ældre Universitets langt mindre Lærerbesætning, og det svarede omtrent til Lærertallet ved de mindre fremmede Universi-

[1]) I et Relegationsprogram, udstedt den 22de Avgust 1603 af D. Nic. Theophilus, findes saaledes følgende: «Concordat cum jam dictis et illa lex in statutis veteris Academiæ, quod scholares discoli, bellicosi, statutorum et mandatorum Rectoris & Universitatis contemtores seu transgressores, privilegiorum abusores insolentes etc. per suspensionem ab usu libertatum & privilegiorum ac commodorum Universitatis per certum tempus juxta qualitatem facti ad arbitrium Rectoris & Decanorum seu Senatus Academici puniendi sunt, et tandem incorrigibiles ab honoribus privilegiorum et consortio membrorum Universitatis penitus excludendi» (Konsist. Kopibog i Fol. II, 18).

teter, medens de større vare rigeligere forsynede. Ringest stod det til med det juridiske Fakultet, forsaavidt der kan tales om et saadant, hvor der kun var een Lærer. I flere akademiske Forhold, f. Ex. i den senere Rektoratsturnus, regnedes Juristen og de to Medicinere derfor ogsaa sammen som udgjørende eet Fakultet[1]).

Med Kirkeordinansens og Universitetsfundatsens Vedtagelse paa Herredagen i Odense var Bugenhagens Hverv i Danmark tilende, og han gjorde sig færdig til Afrejsen. Den 9de Juni 1539, altsaa allerede Dagen før Universitetsfundatsens Besegling, skrev det danske Rigsraad til Kurfyrsten af Sachsen og takkede ham for, at han havde ladet Bugenhagen, denne «store Mand», virke saalænge i Danmark. «Han har», skrev de, «baade meddelt os sit Raad ved Fastsættelsen af Kirkeordinansen, noget vi haabe maa blive os og vore Efterkommere til Gavn og Fromme, og derhos affattet Højskolens (Gymnasii publici) Fundats i en saa omhyggelig Form, at vi ikke kunne tænke andet, end at denne vor Skole maa blive fast og bestandig, om ellers noget kan kaldes saa under den store Ubestandighed, som hersker i alle Ting[2])». Et Par Dage efter bevidnede ogsaa Kong Christian Kurfyrsten sin Taknemmelighed for Bugenhagens Virksomhed her i Landet[3]). Og efter sin Hjemkomst til Vittenberg skrev denne (den 6te Juli 1539) en Beretning til sin Fyrste om hvad der var udrettet paa Herredagen i Odense, hvori han blandt andet ytrede: «Den følgende Dag blev Fundatsen og Ordinansen for den høje Skole i Kjøbenhavn forelagt; den blev antagen med god Vilje og Taksigelse og beseglet, lige-

[1]) Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 428.
[2]) Müller, Entdecktes Staats-Cabinet. 4te Eröffn. S. 362—64. Da Rigsraadet ikke kunde skrive Dansk til Kurfyrsten, valgte det med rigtig Takt at skrive Latin.
[3]) Müller, a. Skr. S. 358—61.

som ogsaa Kirkeordningen. Højskolen har gode Professorer, som ere vel og rigelig forsørgede med gode Lønninger. Jeg haaber, der skal komme meget godt ud deraf. Ja, det er allerede i Værk. Evangeliet bliver, som jeg alt tidligere har tilskrevet Eders Naade, prædiket rent og kraftigt i Danmarks Rige. Gud, der har begyndt det, give det Fremgang. Jeg har ingensteds været, hvor man hører prædike saa gjerne og saa meget som i Danmark, ogsaa om Søgnedagene og om Vinteren, endog før Dag, og om Helligdagene hele Dagen igjennem, og man beder flittig[1])».

Den i Kongens og Rigsraadets Navn udfærdigede og beseglede Fundats (saaledes agte vi i Regelen i det følgende at benævne Fundatsen og Ordinansen i Forening, efter den nu engang vedtagne Sprogbrug) blev overgiven til Universitetets Rektor, D. Christiern Torkelsen Morsing, hvis Sag det nu nærmest blev at sætte den i Værk og holde den i Hævd[2]). Han var den ældste og mest prøvede af Universitetets Professorer, og kan fremfor nogen anden betragtes som den, paa hvem Højskolens Anliggender kom til at hvile i det første Tidsrum af dens fornyede men endnu svage Virksomhed. Til fremtidigt Brug lod Universitetet flere Exemplarer af Fundatsen afskrive dels paa Pergament, dels paa Papir[3]); men intet af disse Exemplarer, ligesaalidt som Originalen, er bevaret indtil vore Dage.

---

[1]) Müller, a. Skr. S. 365—8. I et senere Brev bevidner Kurfyrsten Bugenhagen sin Tilfredshed med hans Virksomhed i Danmark og sin Glæde over hans lykkelige Hjemkomst (smst. S. 369—72).
[2]) Danske Mag. 3 R. I, 71.
[3]) Danske Mag. 3 R. I, 73. 83. VI, 8.

3.

De første syv Aar efter Fundatsens Udstedelse (1539—46).

Ved Universitetsfundatsen af 10de Juni 1539 havde den ny evangeliske Højskole, om vi saa maa sige, faaet fast Fod at staa paa og kunde fortsætte den alt begyndte akademiske Virksomhed i det Omfang, som de tildelte Midler og Lærerkræfter tillode. Adskilligt af hvad der hørte til Begyndelsen stod imidlertid endnu tilbage, og de første Aar efter Fundatsens Udstedelse optoges derfor fornemmelig af Arbejder, som skulde tjene til dels aandelig talt at rense Grunden, dels til at befæste Universitetet og udvide dets Virksomhed. — Først vende vi Øjet til de ydre Forhold.

De Bygninger, som havde udgjort den gamle Bispegaard, og som vare overdragne til Universitetet, bestode af to større Huse og flere mindre. Hovedbygningen, den egentlige Bispegaard, laa paa Hjørnet af Nørregade og Vor Frue Kirkegaard, som nu er udlagt til en aaben, brolagt Plads, men dengang strakte sig lige op til Bygningens Mure. Til Adskillelse fra det senere ved Siden af opførte Stenhus kaldes denne grundmurede Hjørnegaard, der bestod af to Stokværk, «det gamle Hus ud til Kirkegaarden» (tidligere: «det Hus i Collegii Gaard ind til Kirkegaarden»); Bygningen laa ligeoverfor Taarnet og den vestre Del af Vor Frue Kirke[1]). Dengang Fundatsen udstedtes, var her allerede indrettet tvende Høresale, hvoraf den ene i Fundatsen kaldes Pædagogium, men ellers almindelig benævnedes det nederste eller underste Lektorium; ovenover dette var hvad Fundatsen kalder «det store Auditorium» eller det øverste Lektorium.

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 18—9.

I Bygningen fandtes selvfølgelig flere Rum, og det var Planen, at der her skulde indrettes en Fribolig for Pædagogus eller en anden af de filosofiske Professorer, som skulde have Opsyn med Lektorierne. — Længere mod Nord, omtrent midt paa den Universitetet overdragne Grund, fandtes en anden Bygning, der var anvist Rentemesteren til Bolig og derfor kaldes »domus quæstoris«. Her fandtes en større Økonomilejlighed, Badstue, Stegers, tvende Kjældere, af hvilke den ene var bestemt til Udsalg af alleslags Øl til Læsemestrene og Studenterne, og hvor de højlærde ogsaa havde deres Vinkjelder[1]). I Kjelderen under dette Hus var som det synes ogsaa Studenterfængselet. I den vestre Ende af Bygningen fandtes en stor Sal med Ovn (»den store Stue in Collegio«). Ifølge Fundatsen kunde den anvendes til akademiske Gjæstebud (Rektorkost, Promotionsgilder) eller til Forelæsninger. Det er at antage, at denne Stue har været benyttet til det akademiske Senats Forhandlinger, og altsaa har været Konsistorium; men forøvrigt finde vi, at disse Forhandlinger ogsaa ofte ere holdte i Vor Frue Kirke eller i Kapitelshuset, der laa tæt op til Kirken, forbundet med samme, og bestod af en hvælvet, rummelig Stue, som var overdraget Universitetet til Benyttelse ved Forelæsninger og Øvelser, navnlig Sangøvelser, eller til andet Brug[2]). Efter Planen skulde den ovennævnte Bygning, hvori Rentemesteren havde Fribolig, og hvor den store Stue fandtes, forlænges mod Vest lige ud til Nørregade, og i Tilbygningen

[1]) Univ. Regnskab 1562—63: »Betalt Rectori, Doctori Alberto, som Universitetet hannem skyldig var for et Fad Vin, han havde kjøbt til Universitetets Kjælder — 6 Dlr. 10 Sk.«.

[2]) Cragii Ann., Addit. p. 94. Kjøbenhavns Kirker og Klostere, S. 90 samt Tillæg til samme S. 211. 217 (paa sidstnævnte Sted omtales i et Dokument fra 1597 »det Lectorium, som man kalder domum capitularem«).

skulde indrettes tvende store med Ovne forsynede Stuer til Studenternes Bekvemmelighed om Vinteren, altsaa Varmestuer, som med en muret Gang skulde være forbundne med den Bygning, hvori Høresalene fandtes. Ovenover de tvende Varmestuer skulde der være Friboliger for to af de filosofiske Professorer. Men denne i Fundatsen udtalte Plan om en Udvidelse af »Rentemesterens Hus» er neppe kommen til Udførelse i Christian III's Tid. Af de mindre Bygninger, som fandtes paa Universitetets Grund, kan nævnes »Kapellet i Collegii Gaard», vistnok et Privatkapel, de katholske Bisper have haft, og som maaske har stødt op til den østre Ende af Bispegaarden; endvidere en Borgestue, »Famuli communis Habitats», et Bryggerhus, en Staldbygning og tvende Huse paa den nordlige Side, som vare lejede ud til to Borgere. Forresten indtoges Pladsen af »Collegii Abildhave» og af nogle Smaahaver, der vare indrømmede de Professorer, som havde Bolig paa Studiigaarden. Disse Haver og hele Pladsen var, forsaavidt den ikke begrændsedes af Bygninger, omgivet af »en Lergaard» eller en Mur, gjennem hvilken der var Indkjørsel fra Nørregade. Ud til Vor Frue Kirkegaard førte en Laage. Mod Øst stødte Universitetets Grund op til Sognepræstens Have, adskilt fra samme ved en Lergaard[1]).

I Fundatsen havde Kongen lovet, at han vilde lade opføre en tredie større Bygning langs med Kirkegaarden

[1]) Kundskab om de ovennævnte Bygninger og Lokaliteter erholdes dels af Universitetsfundatsen (Cragii Ann., Addit. p. 93—5), dels af Universitetets Regnskaber (Danske Mag. I, 73. 83—4. VI, 5, 7-8. 11. 18—9. 25). Werlauffs Udsigt over Kjøbenhavns Universitets-Bygnings Historie, Univ.-Progr. 1836, er for det 16de Aarhundrede lidet tilfredsstillende, da Forfatteren ikke har benyttet den eneste Kilde (foruden Fundatsen), hvoraf paalidelige Efterretninger lade sig øse, nemlig Universitetets Regnskaber.

øst for »det gamle Hus». Den ny Bygning skulde være lang, og foruden Loftlejligheden bestaa af to Stokværk, men uden Kjælder. Langs gjennem begge Stokværk skulde gaa en fire Fod bred Gang, og til begge Sider skulde der være Kamre, som kunde lejes ud til Studenter. Under Taget skulde der indrettes Smaarum, hvor fattige Studenter uden Betaling kunde bo. Der maatte ikke være nogen Ovn i Bygningen, og det anbefaledes, at det ogsaa skulde forbydes Studenterne at have Lys paa deres Kamre. Vilde de have Lys og Varme, maatte de gaa over i Varmestuerne, der skulde indrettes i »Rentemesterens Hus». — Med Opførelsen af den ny Bygning trak det imidlertid i Langdrag. Da Bugenhagen fra Vittenberg af mindede Kongen om hans Løfte, fik han den 15de Maj 1541 til Svar: »Das Wohnhaus der Studenten haben wir bisher aus vielen anliegenden Beschwerungen nicht fertigen können lassen; wollen es aber mit dem Ersten dermassen bestellen, dass es gebauet und allerdinge gefertiget werden soll»[1]. Der blev da ogsaa i de følgende Aar gjort Alvor af Sagen, og 1545 var »det ny Stenhus i Collegii Gaard ind til Kirkegaarden» vel omtrent færdigt. Paa den vestre Ende var det forsynet med en Svale. Det er udentvivl det samme Hus, som af Hensyn til sin Bestemmelse kaldes »Studenterboderne»[2]. Forøvrigt savne vi alle Efterretninger om, hvormange der kunde bo her, og i hvilken Grad Huset er blevet benyttet af Studenterne. Det var Meningen, at de skulde betale en moderat Leje af deres Kamre, men Universitetets Regnskaber inde-

[1] Wegener, Aarsberetn. fra Gehejmearkivet. I, 220.

[2] I Universitetets Regnskab 1544—5 findes endel Udgiftsposter under Overskrift: »Svalen op til den vestre Ende af det ny Hus i Collegii Gaard. Regnskab paa Plankeværk om Kaalhaven tvert fra Studenter Boder» (D. Mag. 3 R. VI, 24).

holde ingen Indtægtsposter, der tyde påa, at en slig Leje er bleven ydet. Overhovedet kunne vi efter de Kilder, vi have, ikke komme til anden Anskuelse, end at Bygningen kun i ringe Grad er bleven benyttet af Studenterne, hvad saa Grunden dertil end har været. Ligesaa lidt synes der at være blevet noget af det Fællesbord, som Rentemesteren ifølge Fundatsen skulde holde for de Studenter, der for en billig Betaling ønskede at spise hos ham. Da Tilgangen til Universitetet i den første Tid ikke var stor, og da Studenterne almindelig havde Kosten hos de Professorer eller i de andre private Huse, hvor de laa til Herberge, saa har der maaske ikke været nogen videre Trang til Planens Iværksættelse, eller Rentemestrene, der i Begyndelsen vare Professorer, have været mindre tilbøjelige til at holde Spisekvarter. — Samtidig med Opførelsen af det ny Hus byggedes ogsaa et Klokkehus, muligvis ovenpaa en af Studiigaardens ældre Bygninger, og her ophængtes »den Klokke udi Collegio, som der ringes til Lektie med«[1]).

Kongen havde i Fundatsen lovet, at han uden Udgift for Universitetet vilde lade alle de Arbejder foretage, som hørte til Istandsættelsen af de ældre Bygninger og Opførelsen af den ny. Imidlertid findes Udgifterne til disse Bygningsarbejder dog anførte i Universitetets Regnskaber, og da vi uheldigvis mangle Indtægtssiden af disse for de Aar, da Bygningen stod paa, kunne vi ikke bestemt afgjøre, om Kongen har staaet ved sit Ord, eller han har overladt Universitetet selv at bestride Omkostningerne af sine tarvelige

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 16. 259. 263. At Klokkehuset var anbragt ovenpaa Huset, siges vel ikke udtrykkelig, men da »den Klokke, som hænger over Collegium« omtales som anskaffet samtidig med at Klokkehuset rejstes, er det vel rimeligt, at Klokkehuset har været en lille Udbygning ovenpaa et af Husene. Der omtales baade en lille og en større Klokke.

Midler. Det første er dog vel det rimeligste, skjønt ganske afgjort er det ikke[1]).

Foruden de egentlige Universitetsbygninger blev i de første Aar ogsaa indrettet nogle **Professorboliger**, men det gik langsomt og besværligt dermed. Kongen havde i Fundatsen tilsagt Professorerne otte Kannikeresidenser med Boder og øvrige tilhørende Grund, efterhaanden som de daværende Besiddere uddøde. Naar en saadan Residens blev ledig, skulde alle Professorerne i Forening bestemme, hvem af dem der skulde have den; hvis ingen af dem trængte til den, kunde den overdrages til en af Universitetets Bestillingsmænd. Ønskede nogen veltjent Professor for Livstid at beholde den samme Residens, kunde det indrømmes ham, men han skulde saa selv sørge for Vedligeholdelsen af den, under Tilsyn til de Professorer, hvem Opsigten med Bygningerne betroedes — i Fundatsen kaldes disse Tilsynsmænd: «Curatores ædificiorum»; senere benævnedes de almindelig «Ædiles». De andre Læsemestere, som hine Kannikeresidenser tilfaldt, skulde give tre Daler aarlig til Vedligeholdelsen af hver Residens, og saa skulde de omtalte Curatores ædificiorum holde dem vedlige for Universitetets Regning. Ved Overtagelsen skulde enhver dog selv anskaffe de Kakkel-

[1]) I Langeb. Diplomatarium findes et Dokument af 8de Juni 1545, hvorved Henrik Smaasvend, Borger i Kjøbenhavn, tilstaar, at han skylder ærlig og vellærd Mand, M. Jakob Fabritius, Universitetets Rentemester, af ret vitterlig Gjæld, paa forne Universitets Vegne, udi rede Penge 200 Mark danske, og sætter ham derfor sin Gaard paa Nørregade i Pant, med saa Skjel at han og hans Arvinger skulde yde Mester Jakob eller hans Efterkommere, Universitetets Rentemestere, paa Universitetets Vegne 20 Mark danske aarlig. Naar Universitetet altsaa paa denne Tid havde Penge at sætte ud paa Rente, saa tyder det paa, at det maa have faaet en Sum udbetalt af Kongen til Bygningsarbejderne.

ovne og Glarvinduer, han ønskede, og disse sku
Erstatning overlades til Efterfølgeren[1]).

Da der naturligvis var megen Rift om Kannik
serne, efterhaanden som de bleve ledige, vedtoges
30te April 1541 i Konsistorium en bestemt Re
skulde følges med Hensyn til «Optionen» af R
Denne Vedtægt, der siden gjaldt som en af H
«Constitutiones laudabiles», var af følgende Indho
en Residens blev ledig, skulde den Professor, so
tjent længst ved Universitetet og viist mest Flid, u
syn til Promotion eller Fakultetsrang (dignitas) -
Hensyn kun skulde komme i Betragtning under li
ennitet — havde Ret til Boligen. Under lige Vilka
den, der var gift, foretrækkes for den ugifte. V
første Exspektant ikke modtage den ledige Bolig,
følgende Adgang efter deres Tur. Den, som enga
faaet en Residens, skulde ikke siden have Haab o
nogen anden[2]). — Alle de Spørgsmaal, der kunde o
gaaende Fordelingen af Residenserne, vare dog ikk
ved denne Vedtægt. Navnlig traf det nogle Gan
første Tid, at Professorer for en Tid forlod Univer
atter kom tilbage, og der maatte da træffes Best
om deres Anciennitet skulde regnes fra den første A
eller fra den anden. I Theorien erklærede man si
sidste, men lod dog «af Naade» vedkommende id
tildels indtræde i deres ældre Rettigheder[3]).

Da det varede temmelig længe, inden alle K
sidenser bleve disponible ved de hidtilværende I

---

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 95—6.
[2]) Engelstoft, Univ. og Skole-Annaler. 1811. II, 22—3.
[3]) Ny kirkehist. Saml. II, 250 (angaaende M. Peder Parvus
toft, Univ. og Skole-Ann. 1811. II, 24-5 (ang. D. Thor

Død eller frivillige Fratrædelse[1]), søgte Universitetet paa forskjellige Maader, ved Kjøb, ved Mageskifte eller ved Leje at skaffe de nødvendige Professorboliger tilveje[2]). Man synes

[1]) Saaledes overdrog Hr. Jep Heye, Kantor i Roskilde og Kannik i Kbhvn, 1544 sin Residens til Universitetet, mod at dette uden Afgift paa Livstid forlenede ham med Bispetienden af Jyllinge Sogn i Sømme Herred (Kbhvns Kirker og Klostere i Middelald. S. 153).

[2]) Hos Werlauff, Kbhvns Univ. (Progr. 1850) S. 90 findes aftrykt et Brev, dat. Kbhvn S. Gregorii Dag 1541, hvorved Jørgen Jensen (Ulfeldt) til Hjelmsholt (i Skaane), nærmeste Arving efter hans Sødskendebarn Mester Hans Pedersen (Søn af den i Universitetets ældste Historie berømte D. Peder Albretsen), tilskjøder Kjøbenhavns Universitet den Gaard med Boder paa det nørre Hjørne af Kannikestræde ud til Kjødmangergaden, som Karine Hans Povlsens har i Leje (jfr. Kbhvns Kirker og Klostere, S 204), og som D. Peder Albretsen i sin Tid gav til S. Peders Alter i Vor Frue Kirke »og nu til Universitetet skikket og lagt er«. For »den Arvepart eller Rettighed, Jørgen Jensen eller hans Medarvinger efter Kong Christians Recesses Lydelse (af 1536) tilfalde kan i forne Gaard og Boder«, havde han opbaaret 60 Daler af Universitetet. Jfr. D. Mag. 3 R. VI, 6, hvor Sælgeren omtales som »Jørgen Jensen paa Slottet«. Denne Mand havde altsaa ifølge Adelens Ret til at tilbagefordre de Ejendomme, deres Forfædre havde skjænket til Kirken, faaet Ejendomsret over S. Peders Alters Gods og over denne Gaard, som har en særegen Mærkelighed derved, at den laa paa den Plads, hvor Regensen siden opførtes. Efterat Universitetet atter havde erhvervet Gaarden, synes den at have været anvendt til Professorbolig; thi i Konsist. Arkiv, Pakken 153 findes en Optegnelse af M. Desiderius Foss, med Overskrift: »Hvad jeg haver udlagt at forbedre S. Peders Gaard med, der jeg boede paa 3 Fjerdingaars Tid«. Det var nemlig ikke, som Werlauff (a. Skr. S. 13-14) og Reinhardt (Hist. Tidsskr. 3 R. III, 30) antage, denne Gaard, som Universitetet 1543 mageskiftede bort til Rentemester Joachim Beck, men derimod en anden nærliggende; thi allerede 1540, Mandagen efter Søndag Misericordia (12te April) havde Joachim Beck til Førslev, Rentemester, og Hustru, Fru Anne Joachimsdatter, faaet Universitetets Lejebrev paa »den Gaard, han ibor i Kannikestræde paa den nørre Side, og som strækker sig udi Længden ud til samme Stræde fra den Bod liggendes til S. Jørgens Hospital, som Hans Dragere udi boede, næst op til udi øster, og til det øde Bodsted, ærlig og velbyrdig Mand Johan Friis nu udi Værge haver, udi vester 60 sjælandske Alen, og strækker sig

nemlig at være gaaet ud fra den Grundsætning, at enhver Professor foruden sin Løn burde have fri Bolig, saa at Universitetet, naar en saadan ikke kunde tilvejebringes, i ethvert Tilfælde skulde yde vedkommende nogen Huslejehjælp. Saaledes blev Forholdet ialfald i senere Tid, om man end i de første Aar, da Indtægterne vare knappe, maaske ikke altid kunde skaffe de yngre Professorer nogen Hjælp. Da de otte Kannikegaarde ikke forslog til alle Professorerne, bleve tvende Vikarieresidenser, der hørte til de Alterbeneficier i Vor Frue Kirke, som fra Tiden før Reformationen vare henlagte til Universitetet, ogsaa tagne til Hjælp[1]). Og saaledes lykkedes det efterhaanden at faa dette for Professorerne vigtige Anliggende nogenlunde ordnet, uden at Strid dog ganske blev undgaaet i Fremtiden[2]). Men Istandsættelsen af flere forfaldne Residenser kostede Universitetet betydelige Summer, thi som Kjøbenhavn idethele vistnok havde lidt meget under den langvarige og haarde Belejring, saaledes vare især de til Kannikedømmer og Vikarier henlagte

---

udi Længden udi nør med Haverum og Ageport ud mod det Stræde, som løber fra Nørregade og ud til Kjødmangergade, 64½ sjælandske Alen». I aarlig Jordskyld skulde Joachim Beck betale 12 Mark danske (Konsist. Kopibog. 1538—1602. Fol. 14—15). Men 1543 fik han ved Mageskifte Gaarden til Ejendom, idet han til Erstatning afstod til Universitetet fire ny Boder i det Stræde, som løber fra Nørregade op til Kjødmangergade, østen næst op til de Boder, som Universitetet fik af Peder Godske (Werlauff, a. Skr. S. 91). Om Erhvervelsen af «Peder Godskes Boder» indeholder Tillæg, Nr. 15, Oplysning. Angaaende forskjellige andre Overenskomster, hvorved Universitetet dels ved Mageskifte, dels ved Leje kom i Besiddelse af Professorresidenser, kan henvises til Tillæg, Nr. 9. 26. 51. Bartholin, Cista Medica p. 77—78. Ny kirkehist. Saml. II, 249—50. Danske Mag. 3 R. VI, 18. 247. 259, o. fl. Steder i Univ. Regnskaber.

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 109. 121—2. Tillæg, Nr. 9. Danske Mag. 3 R. VI, 7. 13. 17. 26.

[2]) Jfr. Engelstoft, Univ. og Skole-Ann. 1811, II, 27 ff.

Residenser udsatte for Vanrøgt, da Besidderne af dem havde mistet Interessen for og tildels ogsaa Midlerne til deres Vedligeholdelse. Da Regjeringen 1557 paabød, at der skulde tages Syn over alle slige Bygninger, og at de for Fremtiden skulde ordentlig vedligeholdes, saa viste det sig, at en stor Del af de Residenser, der havde hørt til Vikarierne og Kannikedømmerne ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, vare i en højst maadelig Forfatning, men Professorernes Gaarde vare dog for største Delen «vel ved Magt», om der end fandtes enkelte iblandt dem, som manglede baade Tag og Sparreværk[1]).

Til de Arbejder, der betegne den paany begyndende akademiske Virksomhed, høre Bestræbelserne for at skaffe Universitetet en passende Bogsamling, i Henhold til den

[1]) Dette gjaldt saaledes D. Niels Hemmingsens Bolig. Det var da vel ogsaa Aarsagen til, at samtlige Professorer kort efter indrømmede ham en anden Residens og lovede ham Penge til dens Istandsættelse (se Engelstoft, Univ. og Skole-Ann. 1811. II, 26). Kongebrevet af 20de Decbr. 1557 om Synet over de Residenser, der hørte til «gejstlige Len», er meddelt som Tillæg Nr. 61. Resultatet af Synet for Kjøbenhavns Vedkommende foreligger i en Beretning fra Povl Hvitfeldt og Herluf Trolle, dateret 10de Avgust 1558 (trykt i Kbhvns Kirker og Klostere, Tillæg S. 212—14). denne Beretning forekommer bl. a. følgende Bemærkning: «Item Universitetets Gaard: de tre Stenhuse ere vel færdige, det fjerde Hus haver nogen Fæld paa Taget». Herved maa formodentlig forstaas selve Universitetsbygningen. — Dengang Resens Atlas forfattedes, i Slutningen af 17de Aarh., fandtes der 10 Professorresidenser, som laa paa følgende Steder: 1 i S. Peders Stræde, 1 paa Gammeltorv, 5 i Kannikestræde, 3 ved Vor Frue Kirkegaard. Paa en af de sidste fandtes følgende Indskrift: «C. 3 hanc curiam et VII alias Canonicorum Capituli Hafniensis assignavit habitationibus Professorum Regiæ Academiæ CIↃ IↃ XXXIX. C. M [Christiernus Morsianus]. E. L. [Erasmus Lætus]. J. M. [Jacobus Matthiæ]. N. T. [Nicolaus Theophilus]. J. R. [Joh. Pauli Resenius]. C. B. [Casp. Brochmand]. J. R. [Joh. Johannis Resenius]. T. B. [Thomas Bang]. J. V. [Joh. Vandal]. D. H. [domum habitaverunt]. E. P. V. [Erasmus Pauli Vindingius]».

Opfordring, Fundatsen indeholdt i saa Henseende. Disse Bestræbelse hører nøje sammen med de humanistisk-reformatoriske Grundsætningers Udbredelse. Med hvor stor Varme havde Luther i sit fortræffeligt Skrift til alle Tydsklands Raadsherrer om Oprettelsen af kristelige Skoler (1524) ikke udtalt sig angaaende Vigtigheden af, at der især ved Skoler og Universiteter fandtes gode Bogsamlinger! Hvad Luther havde sagt om denne Sag, var af M. Christiern Pedersen blevet omplantet paa dansk Grund i Skriftet «om Børn at holde til Skole og Studium»; vi kunne derfor ikke undlade at hidsætte nogle herhen hørende Udtalelser af ham. «Herrer, Borgmestre, Raadmænd og andre gode Mænd», siger han, «skulde hjælpe til at lade kjøbe gode Bøger i allehaande Lærdomme og Kunster, og lade dem lægge udi et aabenbare Liberari, at hver Mand kunde have Aarsag til at læse og studere i dem; thi skulle Guds egne Ord og Evangelium og andre gode Lærdomme og Kunster blive ved Magt, da maa de endelig læres af Bøgerne, og derudi bevares og gjemmes, at de ikke forglemmes og forfare. Man skal ikke aleneste kjøbe samme Bøger for deres Skyld, som os lære og regjere baade aandelig og verdslig, men ogsaa paa det at vi skulle altid have saadanne gode Bøger hos os fra een Slægt til en anden, saalænge Menneskene leve i denne forgjængelige Verden, at Guds egne, rene og allersandeste Ord og Evangelia og andre gode Lærdomme og Kunster skulle ikke forgaa, som ere beskrevne i dem. Derfor skulle samme Bøger holdes og bevares hos Menneskene som en kostelig, dyrebar Skat og Liggendefæ. Alle Konger og Kongeriger og alle gode Herrer og Fyrster, som have nogen ret Forstand og Naade af Gud, de lade kjøbe saadanne kostelige Bøger og lade dem lægge aabenbare i Liberari, at alle skulle have Aarsag til at læse og lære af dem, og at

samme Bøger skulle forvares og gjemmes evindelig og ikke forgaa. Det jødiske Folk havde og stor Vilje dertil, iblandt hvilke Moses og bød, at de skulde bevare Lovens Bog i Guds Kiste, som var i deres Tabernakel[1]). Efter denne Skikkelse have og Domkirker og Klostere opbygt Liberari og lagt mange Bøger i dem, endog at der var ganske faa, som vare ret gode og duelige iblandt dem. Og hvad stor Skade vi have før haft deraf i vort Fædreneland og Rige, at vi havde ikke gode lærde Mænd i fordums Tid, som kunde have skikket saadanne Liberari med gode Bøger og ret Lærdom til deres Efterkommeres Behov, det kunne nu alle vise Mænd vel besinde og aabenbar se for deres Øjne. Thi derfor ere de bedste Lærdomme og de ypperste Tungemaal plat forgangne, og i den Sted have de andre unyttige Bøger i samme Liberari, som Catholicon, Florista, Græcista, Labyrinthus, Dormisecure, Legenda sanctorum og mange andre saadanne uduelige Bøger og Lærdomme. Og derover ere de gode Bøger aflagte, af hvilke unge Mennesker skulde lære god ret Latin og ædelige boglige Kunster, at de kunde læse og forstaa andre gode Bøger, og digte, tale og skrive god, subtilig, ret Latin, som den ene danske Mand Saxo Grammaticus gjorde og ingen anden af Danmark, Sverig eller Norge; og den Danmarks Krønike, som han saa ærlig skrev, var saa godt som plat forglemt i trehundrede Aar og mere, til jeg førte hende til Paris og lod hende der prente før sexten Aar siden. Siden blev hun udspredt over al Verden, at alle gode Klerke maa deri se, læse og vide de mange, store, underlige, manddommelige Gjerninger, som danske Mænd gjorde og bedreve over al Verden i fordums Tid mere end noget andet Folk. Deres Krøniker og Bøger

---

[1]) En Række andre Exempler af den jødiske Historie anføres.

ere og fulde deraf, thi de havde mere Vilje til at skrive saadanne mærkelige og underlige Ting end vore Landsmænd. — Det og andet mere havde plat været forglemt, uden det havde da været beskrevet for mere end tusinde Aar siden i de gamle Bøger, som nu opledes allevegne og prentes og sættes paany igjen. Heraf maa hver se og mærke, at man nødes endnu til at oplede saadanne gamle Bøger, som have for længe været forglemte i adskillige Lande og Riger, og ere saa godt som plat fordærvede og opædte af Orme og Møl, af hvilke man nu leder sammen i Stykketal god Latin og megen anden god Lærdom og Kunst. Man søger og leder nu i alle Lande og Riger efter saadanne gode gamle Bøger og efter Stykker og Parter af dem, ligesom man plejer at søge og lede i Asken efter Guld, Sølv og Kobber, naar nogen Stad, By eller Hus er opbrændt. Gud lader os og nu retfærdelig søge, lede og spørge efter hans hellige Ord og anden god Lærdom og Kunst; thi den Tid vore Forfædre havde dem vel og ret beskrevne, da forsmaaede de dem og lode dem forfare, og det gaar os og ligesaa nu, om vi blive ham utaknemmelige og ikke takke ham for hans Naade og Velgjerninger, og kjøbe gode Bøger og skikke gode Skoler, Studia og Liberari at bevare gode Lærdomme udi, og ikke lade dem længere forglemmes og forfare herefter, som det før er skadelig sket, den Tid vore Forfædre forsmaaede Guds Ord og Bud og lode den gamle Bibel forfare». — «Det var dog ikke godt, at man skulde samle allehaande Bøger tilsammen i noget Liberari eller til nogen Skole og Studium foruden god Besked og Nyttighed, eller at man skulde alene tænke og agte paa, at de kunde blive mange, og ikke besinde, hvor nyttelige dem bør at være. Der bør endelig a[illegible] gives stor Agt derpaa, at man fanger dem, som nytteli[illegible] ere, og lader dem fare, som intet tjene, som ere alle Ju[illegible]

risters mange Commente og adskillige mange Bøger, af hvilke man intet andet lærer end at trætte, kive og dele, og alle Theologers Sentenser og dybe, unyttige Spørgsmaal, alle Filosoffers Qvæstiones og forfængelige Disputatser, alle Munkes Sermones og menneskelige Drømme, Jærtegn og Fabler. Saadanne Bøger skulde man udkaste af Liberari og tage gode Raad af lærde Mænd, hvad Bøger man skulde siden kjøbe igjen. Man skulde først med Rette kjøbe den hellige Skrift, som er det Gamle og Ny Testamente baade paa Latin, Hebraisk og Græsk. Og siden skulde man og have de bedste og ældste Udtydelser og Udlægninger paa dem, som man kunde finde baade paa Latin, Hebraisk og Græsk; siden saadanne Bøger, som kunne lære at tale, digte og skrive ret og god Latin, som ere Poeter og Oratores, og ikke agte, hvad heller de vare Hedninger eller Kristne, græske, hebraiske eller latinske; thi man maa endelig lære den rette Latin af dem. Derefter skulde man have de Bøger af de fri boglige Kunster, og siden af allehaande Kunster. Paa det sidste skulde man og have af de bedste og retteste Bøger i Loven og i Lægekunst, som man kalder Medicin. Man skal og endelig og med det første have Kroniker og Historier, paa hvad Maade man dem finde kan; thi de ere ganske nytlige til at kjende Verdens Løb og til at regjere og skikke alting vel med og lære Guds underlige Gjerninger og Tegn, som han haver gjort mod mange Konger, Herrer og Fyrster, Lande og Riger» [1]). — «Efterdi at den alsommægtigste Gud har nu beted sin store Naade mod os og undt os gode unge lærde Mænd og allehaande Kunster og Visdom og mange adskillige mærkelige Bøger og gode Tunge-

[1]) Her udtaler Chr. Pedersen sig udførlig videre om Savnet af en Kronike for de nordiske Riger.

maal, baade latinske, hebraiske og græske, og mange dyrebare, kristelige og gode Lærdomme: da er det nu høj Tid, at vi nu lære, høste og sanke tilhobe det allermeste vi kunne, at vi maa noget beholde og gjemme af samme ædelige og dyrebare Lærdomme og kostelige Kunster, at vi skulle ikke nu forsømme den dejlige og kostelige Høst; thi det er befrygtendes, at de gode Bøger, som nu ere udkomne og udsatte, skulle i Fremtiden ved Djævelens Raad, Magt og Tilskyndelse undertrykkes og nedlægges igjen med andre unyttige Bøger og falske Lærdomme. Derfor er det nytteligt, at alle gode lærde Mænd give der stor Agt paa, og desligeste Herrer, Borgmestere, Raadmænd, Borgere og alle andre gode Mænd, at de hjælpe til, at man kan fange gode, nyttelige og kristelige Bøger og gode lærde Skolemestere, som kunne oplære de unge Mennesker, hvorledes de skulle ret lære, at de kunne siden fremdeles lære andre unge Mennesker, hvorledes de skulle leve ærlig, viselig, fornuftig og retfærdig i denne syndige og forgjængelige Verden, og hvorledes de skulle tjene Gud deres Herre, Frelser og Skaber og love og takke ham altid for hans utallig mange, store Velgjerninger[1])».

Saavidt Christiern Pedersen, eller rettere Luther. Hvad nu Kjøbenhavns Universitet angaar, da var alt, hvad der var levnet af Bøger fra det gamle Universitet, navnlig D. Peder Albretsens Boggave, indtil videre henflyttet til Helliggejsthus; men det er ikke rimeligt, at mange af disse Bøger svarede til Universitetets nuværende Behov. Der var i Fundatsen bestemt 50 Daler aarlig til Indkjøb af Bøger; men sjelden eller aldrig kunde man afse saa meget af Højskolens sparsomme Midler til dette Formaal. Bugenhagen havde

[1]) Chr. Pedersens Danske Skrifter, udg. af Brandt. IV, 510—17.

forøvrigt allerede interesseret sig for Sagen. En tydsk Magister, Jørgen Thormann, der var kommen her til Danmark tilligemed ham, havde strax i Efteraaret 1537 faaet kongelig Befaling til at rejse om til Kapitlerne og Klostrene for at indsamle Bøger til Universitetet, og i de sidste Dage af Aaret kunde Bugenhagen allerede melde Kongen, at Magister Jørgen havde indsamlet saa mange Bøger, at de vilde udgjøre et ret ordentligt Bibliothek, naar man blot havde nogle Hovedværker, som endnu savnedes[1]). Hvad der var indsamlet, blev alt hensat i Helliggejsthus. At Universitetet har kunnet tilegne sig, hvad det ønskede af det kjøbenhavnske Kapitels, saavel Kannikernes som Vikariernes, Bogsamlinger, kan vel anses for givet; men det lader rigtignok til, at Professorerne ikke have sat synderlig Pris paa de gamle Pergamentscodices, hvoraf disse Bogsamlinger væsentlig bestod, da man finder Blade af alleslags kirkelige Haandskrifter anvendte til Omslag om Regnskaber og andet i Konsistoriets Arkiv[2]). — Først efter Bugenhagens Bortgang fik Universitetet Raad til at tænke paa Bibliothekets Forøgelse ved

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. II, 366—8. Det kgl. aabne Brev, indeholdende Bemyndigelse for M. Jørgen Thormann til at rejse om og indsamle Bøger, er udstedt den 8de Sept. 1537., altsaa Dagen før Universitetets højtidelige Gjenoprettelse (Kirkehist. Saml. II, 422). Jeg har tidligere urigtig formodet, at Thormann indsamlede Bøgerne til Kongens Bibliothek; en nøjere Overvejelse sætter det dog udenfor al Tvivl, at de vare bestemte for Universitetet. Jfr. Aarsberetn. fra Kgl. Bibl. I, 2 Not. Thormann fik siden kgl. Bestalling »für unsern Diener«, og han skulde aarlig have 30 Mark lybsk samt Kost og Underholdning i Segeberg Kloster, dat. Mitwochen post Reminiscere 1542 (Geh.-Ark.).

[2]) Se Kjøbenhavns Kirker og Klostere, S. 87—90. Foruden de der omtalte Fragmenter af Haandskrifter fra Middelalderen har jeg som Omslag om en Regnskabsbog for Vor Frue Kirke, i Konsist. Arkiv, fundet et Fragment af en Pergamentskodex af et gammelt tydsk Rimværk om Parcival, som maaske fortjente Undersøgelse af en kyndig Mand.

Bogkjøb. Man gik frem efter en bestemt Plan, væsentlig i Overensstemmelse med Luthers ovenanførte Anvisning: først sørgede man for at komplettere den patristiske Literatur, derpaa anskaffedes Værker af latinske og græske Forfattere, tilsidst kom Raden til juridiske, medicinske, mathematiske og fysiske Værker[1]). Bugenhagen hjalp til ved at sende nyudkomne Bøger fra Vittenberg[2]). Paa denne Maade fik man i Løbet af en 4—5 Aar de føleligste Mangler afhjulpne. Da det imidlertid var ubekvemt for Professorerne at søge Bøgerne i Helliggejsthus, der laa temmelig fjernt fra Universitetet, fik man 1543 indtil videre S. Rochi Kapel ved Vor Frue Kirke indrettet til Bibliothekslokale. Her er formodentlig de nyanskaffede Bøger og de, man daglig havde Brug for, blevne hensatte, medens Hovedmassen af de ældre Skrifter forbleve i Helliggejsthus[3]).

I Fundatsen var der lovet, at naar Universitetet antog en Bogtrykker, vilde Kongen baade sørge for ham og skaffe ham Fritagelse for al borgerlig Skat og Tynge. Skjønt nu Professorerne i den første Tid havde andet at gjøre end at skrive Bøger, og den literære Drift overhovedet var saare lidet fremtrædende i den nærmeste Tid efter Reformationen, saa stræbte man dog at faa en egen Universitetsbogtrykker, om ikke for andet, saa for at han kunde prente de Theses, der lagdes til Grund for de befalede akademiske Disputationer. I Universitetets Regnskab for 1542 findes en Antegnelse om, at der blev givet «den Bogtrykker, som kom fra Aarhus, 2 Daler efter Rektors Befaling», og strax efter tilføjes: «Item samme Bogtrykker 10 Daler consensu Uni—

[1]) Danske Mag. 3 R. I, 83. VI, 9. 15. 24.
[2]) Aarsberetn. fra Gehejmearkivet. I, 238.
[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 11. 16.

versitatis»[1]). Endvidere har man et Brev af 23de Juli 1542, hvorved Rektor og Professorer love at skaffe Bogtrykker Gerhard Faber fri Bolig, saalænge han tjente Universitetet med sin Presse; han skulde, som Kansleren i Kongens Navn havde tilsagt ham, nyde Skattefrihed, og hvis han efter et Prøveaar besluttede sig til at blive her og at tjene Universitetet, skulde han efter Kongens Løfte aflægges med et passende Præbende, og dersom et saadant ikke strax var ledigt, vilde Kongen sørge for hans Underholdning saalænge, ligesom han af kongelig Gavmildhed ogsaa vilde lønne ham i Prøveaaret[2]). Det er vel at antage, at det var denne Bogtrykker, der forøvrigt vistnok har været en Udlænding, om hvem de ovenanførte Poster i Universitetsregnskabet melde; men da vi ikke have nogetsomhelst Spor tilbage af hans Bogtrykkervirksomhed i Kjøbenhavn, er han vistnok igjen rejst bort efter Udløbet af Prøveaaret eller vel endog før. I Aaret 1545 maa Universitetet atter have haft en Bogtrykker, eftersom der i Konsistorium forhandledes om, hvad han skulde have for Trykningen af Professorernes Theses, og det i Regnskabet anmærkes, at der blev udbetalt Bogtrykkeren 12 Daler[3]). Men ligesom Mandens Navn er ubekjendt, saaledes har hans Virksomhed nok ogsaa kun været kortvarig, da vi finde omtalt, at Bugenhagen, der stadig havde Højskolen i Kjøbenhavn i Tanker og gjerne vilde fremme dens Vel, 1546 i et Brev mindede om, at til et velbeskikket Universitet hørte ogsaa en Bogtrykker; i hvilken Anledning Professorerne da vedtog at hidkalde en saadan[4]). Men forøvrigt er der intet bekjendt, om hvad

---

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 8.
[2]) Se Tillæg, Nr. 14.
[3]) Se Tillæg, Nr. 16 og Danske Mag. 3 R. VI, 18.
[4]) Ny kirkehist. Saml. I, 6.

der er blevet af Sagen paa denne Tid. Først nogle Aar efter blev i Anledning af den danske Bibels Trykning den dygtige Bogtrykker Ludvig Dietz fra Rostok indkaldt, og mod Slutningen af Christian III's Tid havde Universitetet endog to Bogtrykkere nemlig Hans Vingaard og Christoffer Barth [1]).

Ved Bugenhagens Bortgang 1539 var en Plads i det theologiske Fakultet bleven ledig. Det var Kongens Ønske at faa en tydsk Theolog, og man havde dertil udset en vis Johannes Brune i Vittenberg; men inden han kunde følge Kaldelsen, blev han syg og døde [2]). Følgen heraf var, at man maatte lade sig nøje med de Kræfter, man alt havde ved Universitetet, og i Efteraaret 1539 blev da Mester Oluf Chrysostomus, der hidtil havde foredraget Rhetorik, ansat som Læsemester i Theologien. Da han endnu ikke havde opnaaet Doktorgraden, maatte han indtil videre lade sig nøje med en ringere Løn end den, der ellers var normeret for Theologerne. Hans Efterfølger i den rhetoriske Lection blev M. Hans Svaning, der nys var kommen hjem fra Vittenberg, hvor han endel Aar havde studeret. Dennes Virksomhed ved Universitetet blev dog ikke af lang Varighed, da han omtrent to Aar efter beskikkedes til Lærer for Kongens ældste Søn, Hertug Frederik. Den tidligere Professor Pædagogicus, M. Peder Parvus, vendte, efter omtrent et Aars Fraværelse, atter 1539 tilbage til Universitetet; derimod drog D. Thomas Zeger og M. Jørgen Samsing bort, og først efter en længere Vakance udfyldtes deres Pladser med Medicineren D. Johannes Pomerius, en Englænder, der tillige var Livlæge hos Kongen, og med Nordslesvigeren

---

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 259. 270—1. Om Ludvig Dietz vil blive Tale i det følgende i Anledning af Bibeludgaven.

[2]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. I, 29.

M. Jørgen Boie[1]). Der var overhovedet i Christian III's Tid en hyppig Vexel af Lærere ved Universitetet, der neppe har været til Gavn for Studiernes regelmæssige Gang. Aarsagen maa vel tildels søges deri, at Lønningerne, som Bugenhagen jo kaldte rigelige, ikke betragtedes saaledes af alle[2]). Ofte vare imidlertid ogsaa andre Grunde af afgjørende Betydning.

I Avgust 1540 holdtes der en Synode i Kjøbenhavn af de danske Superintendenter, hvorved der vedtoges en Række Bestemmelser angaaende Kirkeskikkene[3]). Det omtales vel ikke udtrykkelig, at de theologiske Professorer deltog i Forhandlingerne, men det er dog rimeligt, ikke blot fordi vi finde dem deltagende i senere Bispemøder i Christian III's Tid, men ogsaa fordi »de højlærde«, som Professorerne almindelig kaldtes, og særlig det theologiske Fakultet betragtedes som den højeste Instans i kirkelige Sager. Vi finde ogsaa bestemte Spor af en kollegial Samvirken mellem Professorerne og Superintendenterne under Mødet. Den 10de Avgust 1540, eller samme Dag som Bispemødets Bestemmelser vedtoges, udstedte nemlig Rektor og Professorer efter kongelig Befaling en »Eragtning« eller Dom i en Trolovelsessag mellem Jesper Daa til Enggaard i Fyn og Jomfru Birgitte Gøye, der siden blev saa bekjendt som Herluf Trolles Hustru. I Dommen bemærke Professorerne: »Vi have efter Eders Kgl. Majestæts Tilladelse og Befaling annammet til os i denne Sag alle Superintendenter her i

[1]) Med Hensyn til Lærernes Afgang og Tilgang forbeholder jeg mig at meddele de nødvendige Bevissteder ved Biografierne i det følgende.

[2]) De kjøbenhavnske Professorers Lønninger vare dog omtrent ligesaa høje som Lønningerne ved Universitetet i Vittenberg paa samme Tid, se Grohmann, Ann. der Univ. zu Wittenberg. I, 123.

[3]) Trykt i Pontoppidans Annal. III, 248—54.

Eders Naades Rige Danmark og givet dem samme Sag tilkjende med al hendes Lejlighed, hvilken de og grandgiveligen have randsaget og overvejet, og endrægtelig med os besluttet og samtykt». Dommen gik ud paa, at der ikke var noget ret Ægteskab for Gud tilstede mellem ovennævnte tvende Personer, eftersom Birgitte Gøye, der i sin Barndom af Forældrene var lovet til Jesper Daa, aldrig nogensinde havde givet ham sit Samtykke[1]). Det er det første Exempel, vi have paa, at slige Erklæringer eller Domme affordredes Universitetet; siden gik det temmelig hyppig paa. Exempelvis kan saaledes anføres, at Professorerne 1543 maatte afgive deres Kjendelse, om Kongen med god Samvittighed kunde benaade en Sømand, der tildels af Selvforsvar havde dræbt en anden. Svaret lød, at ligesom Øvrigheden har Ret til at give de nødvendige Straffelove til Borgersamfundets Sikkerhed, saaledes har den ogsaa i sin Magt undertiden at eftergive eller formilde Straffene, blot at Exemplet ikke virker skadeligt[2]). — En Mand i Norge havde — formodentlig af Vaade — dræbt sin Broder. Sagen blev 1550 henvist til «de højlærde ved den høje Skole i Kjøbenhavn», som erklærede sig for, at Drabsmanden paa Grund af Omstændighederne kunde slippe med at betale 60 Daler til Hospitalet i Odense og offentlig at modtage Afløsning af Biskoppen i Trondhjem[3]).

Under Samværet med Bisperne meddelte Professorerne dem den 24de Avgust 1540 Transsumpter under Universitetets Segl af de Bestemmelser i Højskolens Privilegier, som nærmest angik Kapitlerne og Klostrene[4]). Ligeledes mod-

[1]) «Eragtningen» er trykt i Danske Mag. 3 R. I, 173—6.
[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 4.
[3]) Norske Rigsregistranter. I, 126—7.
[4]) Konsist. Kopibog. 1538—1602. Fol. 43.

tog idetmindste enkelte af Bisperne af Rektor og Professorer fidimerede Udskrifter af den paa Herredagen i Odense 1539 vedtagne danske Kirkeordinans, hvis Originalexemplar Sjælands Biskop havde i Forvaring[1]. — Det er noget, som vi overhovedet ville finde, at Universitetet efter Reformationen, da de pavelige Notarer ikke længere anerkjendtes, jevnlig udøvede offentlige Notarers Funktioner ved at udfærdige Kopier, der havde Gyldighed som Originaler, saavel af private som af offentlige Dokumenter, og at Staten selv oftere lod vigtige Akter udfærdige i Transsumpter under Universitetets Segl.

Medens Bisperne 1540 opholdt sig i Kjøbenhavn, kom ogsaa Universitetets Anliggender paa Tale mellem dem og Professorerne. En stærk Misstemning udtalte sig fra alle Sider, over at det rige Kirkegods, som Staten ved Reformationen var bleven Herre over, ikke anvendtes til kirkelige Øjemeds Fremme. Universitetet blev kun lidet besøgt, fordi fattige Studenter næsten ingen Understøttelse kunde faa. Med Undtagelse af Underholdningen af 12 fattige Studenter

---

[1] I Fyns Bispearkiv findes en Afskrift af Kirkeordinansen med følgende Efterskrift: »Vii Rector, Doctores oc Magistri, Professores vti Kiøbenhaffns vniuersiteth, kendis met samme wortt vniuersitethes indzegel, att thenne forscreffne ordinantz er retteligh vdscreffuit oc offuersiet ordt fraa ordt, oc concorderer oc lyder lige met then ordinantz, som Kon. Matt. oc Danmarcks riigis raadt beseglet haffuer i then siste almindelig herredag vti Ottense i Fyen, aar oc dag, som forscreffuet staar vti fortalen etc. Datum Haffniæ anno Domini mdxl., die Veneris post Bartholomæi«. — Tillæget af 25de Juli 1560 viser, at Originalexemplaret af Kirkeordinansen havdes i Forvaring af Sjælands Biskop, men at Biskop M. Hans Albretsen 1560 overgav det med nogle andre for Sjælands Stift vigtige Dokumenter til Opbevaring i Universitetets Gjemmer. Da imidlertid hverken Kirkeordinansen eller disse Dokumenter mere findes der, maa de vist senere være tilbageleverede, og ere da gaaede tilgrunde ved Bispegaardens Brand 1728.

i Helliggejsthus, som var lovet i Fundatsen, og som rimeligvis allerede var traadt i Kraft, vare de andre ingenlunde rigelige Midler, der sammesteds vare anviste til Understøttelse for fattige Studenter, for største Delen endnu ikke disponible. I Regnskabsaaret 1539—40 fik een Student 10 Daler og en anden, der var syg, fik 4 Daler i Understøttelse af Universitetet; det var det hele, der blev udredet til fattige Studenter. I det følgende Aar fik syv Studenter (deriblandt tre »Gothi») og et Par Skoledisciple Understøttelse[1]). Bisperne vidste ikke, hvor de skulde skaffe Præster fra, naar kun saa faa lagde sig efter Studeringerne. Det inddragne Kirkegods frembød rigelige Midler til Manglernes Afhjælpning, men Regjeringen var uvillig til at give noget fra sig af det, den nu engang var kommen i Besiddelse af.

Emnet var forøvrigt ikke nyt. Endnu inden Bugenhagen var kommen her til Landet, havde han ligesaavel som Luther alvorlig lagt Kong Christian paa Hjærte, at man for alting ikke maatte lade Kirkegodset blive adsplittet, men anvende en god Del deraf til Kirker og Skoler, til fattige Studenters Underholdning og lignende gudelig Brug[2]). Det var nemlig saa langtfra, at Luther billigede den danske Konges Adfærd ved alle Bispeindtægternes Inddragelse under Kronen, at han i private Samtaler med sine Venner endog udtalte en temmelig stræng Dom over denne Fremgangsmaade[3]).

---

[1]) Danske Mag. 3 R. I, 83. VI, 6.

[2]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. I, 4. II, 260.

[3]) Blandt Luthers Tischreden findes følgende: »Doct. M. L. sagete: Dass der König zu Dänemark, Christianus, ihm geschrieben hätte, wie er alle Bischoffe in seinem Reich hätte abgesetzet, und an ihre Statt Superintendenten, Doctores und christliche Pfarrherr und Lehrer geordnet, und denselbigen ehrliche Stipendia gemacht, und D. Luthers Rath und Bedenken hierinnen begehrt. Aber es hat der König ein Artikel im Brief gesetzet, dass alle Einkommen,

Men Reformatorerne udrettede ved deres Forestillinger dog kun, at Domkapitlerne ikke ogsaa bleve inddragne. Bispegodset vilde Regjeringen ikke give Slip paa. — Efterat Bugenhagen var kommen herind, havde han forestillet Kongen, hvor vanskeligt det var at skaffe lærde Personer til Præsteembederne, især i Kjøbstederne. Præster paa Landet, der blev opfordrede til at modtage Embeder i Kjøbstederne, bad for sig, at man dog ikke maatte tage dem fra deres fattige Agerbrug og styrte dem i Elendighed, »paa Landet havde nogle dog Føden, men de i Kjøbstederne kun Møje og Arbejde«[1]. 1538 havde Superintendenterne blandt andet ansøgt Kongen om, »at alle Kirkens Præbender efter denne Tid maatte gives de Personer, som Universitetet og det Stifts Superintendent bekjende duelige at være til at kunne og ville tjene Religionen i Kirker og Skoler med Prædiken og Lærdom«; dog saaledes, at det skulde staa Kongen frit for at forbeholde sine Kancellitjenere nogle af Præbenderne[2]. Kongen var virkelig i Universitetsfundatsen gaaet ind paa denne Begjæring; men vi skulle se, at det ikke varede ret længe, inden Tilsagnet, der aldrig blev holdt, endogsaa lige-

---

Rent und Zinse der Bischoffe sollten unter die Kron kommen. — Da sprach D. M. L.: »Dieser König darf drein greifen; aber dieser Artikel male olet, sua quærere; ich habe Sorge, die Kron möcht den armen Pfarrherren zu weit geruckt werden, dass sie darnach müssten Hunger leiden. Ille Rex non habet illum propensum animum ad alendos ministros verbi, ut noster Elector« (Irmischer, Luthers Werke. LXII, 96). At man i Danmark ikke var ubekjendt med Luthers Dom om Kongens voldsomme Optræden ved Bispernes Fængsling og hvad derpaa fulgte, ses af en gammel Antegnelse, der er aftrykt i Kirkekalender for Slesvig Stift. I, 159 Not., og som findes i den danske Krønike, jeg i min Afhandl. om Historieskrivningen i Danmark, S. 30—35, har beskrevet og henført til Herman Vejger.

[1]) Schumacher, anf. Skr. I, 12—13. 24.

[2]) Ny kirkehist. Saml. II, 701.

frem blev taget tilbage. I det Møde, en Del af de danske Superintendenter i April 1539 holdt i Nyborg, og hvor Bugenhagen ogsaa var tilstede, havde Misstemningen over Kirke- og Skoletjenernes ringe Vilkaar givet sig lydelig tilkjende, og Bugenhagen havde Møje nok med at berolige de mistrøstige Superintendenter[1]). Den danske Kirkeordinans havde ikke raadet Bod paa Manglerne. Det var derfor ikke underligt, at Sagen atter blev dragen frem, nu da Superintendenterne mødtes med Professorerne første Gang, efterat de vigtige Love for Kirken og Universitetet vare udstedte i Aaret 1539.

Frugten af Forhandlingerne var et Andragende, der »paa Universitetets og menige Kleresis Vegne» indgaves af Professorerne i Oktober 1540 til Kongen og Rigsraadet, der vare samlede i Anledning af den almindelige Herredag, som paa denne Tid holdtes i Kjøbenhavn. I et indtrængende Sprog forestilles det heri Regjeringen, hvilken »fordærvelig Skade» det var, om der ikke blev gjort mere for at fremme Besøget ved Universitetet, end der hidtil var sket. Navnlig fremhæves tre Punkter, hvori en Forbedring burde indtræde. 1. Kongen havde i Fundatsen lovet, at Kirkens Len, Prælaturer og Kannikedømmer, kun skulde gives til saadanne, som havde studeret to Aar i Kjøbenhavn; men denne Bestemmelse holdtes ikke i Hævd. 2. Vikariedømmer og Altergods, som af Adelen og gode, gudfrygtige Mennesker var givet den hellige Kirke til fattige Personers Underholdning, som vilde og kunde tjene den kristelige Kirke, bortdroges nu fra Kirken, og ingen fattige Studenter fik Hjælp deraf. 3. Mange af Adelen nægtede at give Tiende til Præsterne,

[1]) B. Münter, Bugenhagii in Dania commoratio, p. 107—8. Ny kirkehist. Saml. III, 465—82.

hvoraf Følgen var, at Bønderne sagde, «at fattige Stakkarle burde ikke være mere forpligtede til at give Tiende end de rige». Dette var atter Aarsag til, at Universitetet ikke blev saaledes besøgt af indenlandske Studenter, som det burde; og hvis der ikke blev raadet Bod derpaa, vilde ikke blot Universitetet blive øde og forladt, men den kristelige Religion vilde gaa tilgrunde her i Riget. «Thi baade de, som nu Kirken tjene, ere saa godt som forladte, hjælpeløse og fortrængte udi mange Maade, og de, som gjerne vilde studere, formindskes daglig for Nøds og Trangs Skyld, idet Kirkens Rente, som de burde opholdes med, ikke bliver uddelt iblandt dem, Gud til Lov og den hellige kristelige Kirke og Religion til Forbedring, hvilket Gud vil visseligen og haardeligen straffe». «Vi modtage daglig», bemærke Professorerne fremdeles, «Skrivelser ikke alene fra forskjellige Steder her i Riget, men ogsaa fra Norge, Gotland og andre omliggende Lande, om Prædikanter og Skolemestere, som vi skulle sende dem, og vi forskikke med største Flid mange, men faa ingen hid igjen i deres Sted til os, som vi fremdeles kunne forskikke, fordi de fattige ikke formaa dem selv her at bekoste, og have plat ingen Hjælp af Kirken, af hvilken de efter Guds Lov skulde underholdes, og de rige foragte boglige Kunster, eller give sig til anden Handel, saa at den hellige Kirke inden en kort Tid og den kristelige Tro (for hvilken de fremfarne Konger i Danmark og Danmarks Riges Raad udi fordums Tid have vovet Liv og Levned) bliver af Brøst paa Personer øde og tilintetgjort for disse forberørte og andre saadanne Sagers Skyld. Hvad der siden vil efterfølge, det give vi Ed. Naade og Ed. Naades elskelige Raad grandgiveligen at betænke og overveje[1])»

[1]) Se Tillæg, Nr. 12, sml. Christian III's Historie. I, 224, Not.

Skjønt Stemningen blandt endel af Rigsraaderne, som blandt Adelen overhovedet, ganske vist endnu kun var lidet gunstig for Universitetet og for Reformationen idethele, saa villig de end havde tilegnet sig de verdslige Fordele, som de katholske Prælaters Fald havde ydet dem, blev denne indtrængende Forestilling dog ikke ganske uden Virkning. Allerede den Reces, som vedtoges paa den almindelige Herredag i Kjøbenhavn den 22de Oktober 1540, indeholdt Bestemmelser, der sigtede til at sikre Kirkens Tjenere deres tilbørlige og nødtørftige Underholdning, og til at forskaffe Skolerne saadanne Indkomster, at de kunde holdes ved Magt, »forat der ikke med Tiden skulde blive Brøst paa Skolemestere og andre lærde Mænd, hvorved den kristelige Religion skal have Bistand og ved Magt holdes[1])«. Det er at antage, at de Forestillinger, Melanchton havde gjort Kansler Johan Friis om Nødvendigheden af at antage sig Skolerne, nu da Universitetet var bragt paa Fode, ogsaa kan have bidraget til at fremkalde disse Bestemmelser[2]). I Aaret 1541 paalagdes det endvidere de danske Herreklostere og Domkapitler at underholde ialt 27 Studenter med Kost, Klæder og Bøger ved Universitetet. Fordelingen var denne: Vestervig Kloster skulde underholde fire, Sorø, Antvorskov, Herredsvad, S. Knuds Kloster i Odense, Vidskøl og Em hvert to, Ringsted, Æbelholt, Esrom, Helnekirke (Allehelgens Kloster ved Lund) og Voer hvert een, Kapitlerne i Roskilde, Lund, Ribe, Viborg og Aarhus samt Oluf Munk (af hans Forlening Tvis Kloster) ligeledes hvert een. Det blev overladt vedkommende Ydere selv at bestemme, hvem der skulde nyde Understøttelsen, dog at det var saadanne, om hvilke

---

[1]) Rosenvinge, Gl. danske Love IV, 211—12.
[2]) Se Tillæg Nr. 11.

der var Haab,' at de kunde komme til at virke til Gavn for Religionen. Naar nogen var færdig med sine Studeringer, skulde der strax sendes en anden, der kunde indtage den ledige Plads[1]). I de følgende Aar finde vi da ogsaa adskillige dygtige unge Mænd studerende i Kjøbenhavn understøttede af Kapitlerne[2]). Men selv efter dette Fremskridt var det dog meget langt fra, at man kunde gjøre akademisk Dannelse til Betingelse for Adgangen til Kirke- og Skoleembeder. Af alle Lærerne ved Landets mangfoldige Latinskoler havde i Regelen kun Rektorerne ved de større Skoler gjort akademiske Studier. Mange Disciple blev gaaende i Skolerne, saalænge til de bleve gamle, skjæggede Karle, fordi de ikke havde Raad til at opholde sig ved Universitetet. I Skolerne kunde de derimod bedre blive, da de dels almindelig havde deres Slægt i Nærheden, dels undertiden kunde faa fri Kost hos Borgere i Byen, og endelig kunde de tjene noget ved Sangopvartning ved Brylluper og Ligbegjængelser samt ved at forrette Degnetjenesten i de omliggende Sogne. Blev da et Præsteembede eller en Skolemester- eller Hørerbestilling ledig, kunde de blive kaldede dertil, uden nogensinde at have besøgt Universitetet[3]).

Udentvivl har det været disse og andre Mangler i det lærde Væsen, der have bevæget Professorerne til i Slutningen af Aaret 1541 at henvende sig til Kongen om, at han vilde beskikke en lærd Mand og berømt Skribent til deres «Hoved», formodentlig som Kanslerens Medhjælper, i Henhold til Fundatsen Bestemmelse herom. Ifald Begjæringen

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 309, jfr. D. Mag. II, 71.

[2]) Saaledes understøttede Kapitlet i Aarhus, i de nærmeste Aar efterat Befalingen var udstedt, Lavrits Bertelsen, der senere blev Biskop sammesteds, og Rasmus Lætus, der siden blev Professor ved Universitetet (Scr. Rer. Dan. VII, 216. Vinding, Acad. Haun. p. 109).

[3]) Kong Christian III's Hist. I, 224, Not.

opfyldtes, var det at forudse, at det vilde blive en Udlænding, men netop en saadan kunde maaske, som Forholdene vare, udrette mere til Universitetets Tarv end en indfødt Mand. Kong Christian III nærede nemlig, fuldkommen tydsk som han var i hele sin Dannelse, en indgroet Ringeagt for de Danskes aandelige Dygtighed; en lærd og anset Udlændings Mening vilde for ham have langt mere at betyde end alle Rigets Superintendenters og Professorers tilsammen. Planen vandt ogsaa Kongens Bifald, og han skrev den 6te Januar 1542 til sin gamle Ven Bugenhagen og bad ham selv overtage denne Post: ingen kjendte bedre end han de danske Forhold, og der skulde ingen Bekostning blive sparet, naar han blot vilde komme; var han ikke selv at bevæge dertil, maatte han foreslaa en anden lærd og berømt Skribent, med hvem man kunde træde i Underhandling om Sagen[1]). Vel afslog Bugenhagen for sit eget Vedkommende dette hædrende Tilbud, og der blev overhovedet ikke noget af Planen; men da Kongen samtidig havde udbedet sig Tilladelse hos Kurfyrsten af Sachsen, til at Bugenhagen for en kortere Tid maatte komme herind til Landet forat ordne Kirkevæsenet i Slesvig og Holsten, og dette hans Ønske blev ham tilstaaet, saa kom den danske Kirke og Skole dog endnu engang til at nyde godt af denne udmærkede Reformators personlige Nærværelse[2]).

Det var i Slutningen af April og de første Dage af Maj 1542, efterat Bugenhagen i omtrent 2 Maaneder havde været beskjæftiget med Ordningen af Hertugdømmernes Kirkesager, og blandt andet havde indviet den hidtilværende Professor i Theologien i Kjøbenhavn, D. Tileman von Hussen, til Bi-

---

[1]) Aarsberetn. fra Gehejmearkivet. I, 222—3.
[2]) Schumacher, Gel. Män. Briefe I, 221 f.

skop i Slesvig, at et anseeligt Møde holdtes i Ribe, hvor Kongen, Rigsraadet, Bugenhagen og de danske Stiftslensmænd og Superintendenter vare forsamlede. Om der har været andre af Universitetets Professorer tilstede ved Mødet end D. Peder Palladius, kan ikke oplyses; dog bleve Forhandlingerne her ikke uden Betydning for Universitetet[1]).

Det vigtigste Resultat af Mødet var Vedtagelsen af de 26 saakaldte Ribeartikler, der indeholdt Tillæg til Kirkeordinansen, og det netop saadanne, der skulde raade Bod paa de stærke Klager, der alt i længere Tid havde lydt, ogsaa fra Universitetets Side, over Præsternes slette Vilkaar. Her er ikke Stedet til at gaa nærmere ind paa de forskjellige Lovbestemmelser, der ved denne Lejlighed bleve givne for at sikre Kirkens Tjenere et nødtørftigt Udkomme, og derved tillige sætte dem istand til at holde deres Sønner til Bogen; derimod maa det omtales, at den Bestemmelse, som Kirkeordinansen indeholdt, om at ethvert Domkapitel skulde underholde en lærd Theolog som Læsemester i den hellige Skrift, nu paany indskjærpedes, og at det paalagdes Superintendenterne at paase, at det virkelig var Mænd af Lærdom, der beskikkedes til disse Poster. Saalænge nemlig Forholdene forbød at kræve akademisk Dannelse hos dem, som vilde være Præster eller Lærere, var det af Vigtighed, at der i Stiftsstæderne gaves Lejlighed til at erhverve nogen theologisk Dannelse. Med Hensyn til Kannikerne forordnedes, ogsaa i Overensstemmelse med Kirkeordinansen, at de skulde residere ved Domkirkerne, medmindre de vare i Kon-

[1]) I Univ. Regnskab 1542 (Danske Mag. 3 R. VI, 8) findes følgende Poster opførte efter hinanden: »Item 4 Daler Chiliaño (Univ.s Pedel Kjeld Juel) pro scribenda ordinatione. Item 3 Daler til Tærepenning til Ribe. Item 12 Sk. for et Brev af at skrive, som Doctor Palladius fik til Ribe med sig«. Nærmere Oplysning mangler imidlertid.

gens Tjeneste eller vare «til Studium», d. e. studerede ved noget Universitet[1]). Fik altsaa en Kannik Lyst til at udvide sine Kundskaber, kunde han frit drage til Universitetet uden derved at miste sine Indkomster. Derimod tilbagekaldte Kongen i en særegen Skrivelse til Universitetet, udstedt den 4de Maj 1542, eller samme Dag som de ovennævnte Artikler, det Løfte, han i Fundatsen havde givet, om at ingen, undtagen Kancellitjenere, skulde blive forlenet med noget Kapitelspræbende, med mindre han havde studeret to Aar ved Universitetet. Var dette Løfte nemlig blevet holdt i Hævd, saa vilde enten Adelen, der efter Reformationen i Almindelighed holdt sig for god til at studere ved Kjøbenhavns Universitet, for en stor Del være bleven udelukket fra Prælaturerne og Kannikedømmerne, eller ogsaa maatte den have bekvemmet sig til for en Tid at gjøre Afkald paa sine adelige Forrettigheder og underkaste sig den akademiske Jurisdiktion, hvilket den ansaa for stridende mod sin Værdighed. Nu forbeholdt Kongen sig derimod fri Bestemmelse om, hvem han vilde forlene med Kapitelspræbenderne, men lovede dog derhos at tage «de lærde Mænd i Universitetet» paa Raad med. Imidlertid var ogsaa dette Løfte givet under saadanne Indskrænkninger, at det faktisk intet betydede, ligesom det heller ikke blev holdt[2]). Forat bøde paa den Afgang, Universitetet saaledes led paa sine Privilegier, indskjærpedes og udvidedes derimod den Kapitlerne og Herreklostrene tidligere paalagte Forpligtelse til at holde nogle af deres yngste Medlemmer eller andre til Studium i Kjøbenhavn; og naar vedkommende senere alligevel

---

[1]) Kirkeordin. Bl. XCII. Ribeart. XXIII og XXIV. Sml. den Kollats paa et Kannikedømme i Lund, som er meddelt i Danske Mag. 4 R. I, 30—31.

[2]) Se Tillæg, Nr. 14.

viste sig forsømmelige i Opfyldelsen heraf, hvad ingenlunde sjelden indtraf, undlod Kongen ikke end yderligere at lægge dem deres Forpligtelse paa Sinde[1]).

Af stor Betydning for Universitetet var vel altsaa Ribemødets Beslutninger ikke, ialfald ikke umiddelbart. Størst Vigtighed vilde det have haft, om de Løfter, der her bleve givne om Præsternes hedre Forsørgelse, strax vare blevne iværksatte, da dette vilde have udøvet en fordelagtig Indflydelse paa Universitetets Frekvens. Men skjønt Tilstanden ganske vist strax blev noget forbedret, lod en væsentlig Del af den Lønningsforhøjelse, der var stillet i Udsigt for trængende Præster, længe vente paa sig. Bugenhagen, der, ogsaa efterat han havde forladt Danmark, vedblev at være den danske Kirkes og Skoles bedste Talsmand, forsømte dog ikke nogen Lejlighed til at minde Kongen om, hvad han ansaa for tjenligt til de aandelige Formaals Fremme. Kort efter sin Hjemkomst til Tydskland lagde han ham saaledes paa Hjærte, at han vel maatte se til, at der ikke blev nogen Mangel paa Lærere ved Universitetet, men at Tallet stadig var fuldt. »Thi«, bemærkede han, »begynder det først at komme lidt i Forfald, saa bliver der tilsidst intet deraf, saaledes som det gik med den forrige Højskole[2])«. Senere (1545 og følgende Aar) foreholdt Bugenhagen den danske Konge paa en indtrængende Maade, at naar Præsterne fremdeles vedblev at være saa slet stillede, som de hidindtil vare, vilde Følgen blive, at Ungdommen tabte al Lyst til Studeringerne og hellere tog sig noget andet for, hvorved den kunde have Udsigt til at finde sit nødtørftige Udkomme[3]).

---

[1]) Terpager, Ripa Cimbr. p. 190—2. Danske Mag. II, 72.
[2]) Brev af 19de Avgust 1542, Schumacher, Gel. Män. Br. I, 33—4.
[3]) Schumacher, a. Skr. I, 59—60. Kongens Svar, dat. 3die Marts 1546, findes i Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 243—4.

Medens de ovenomtalte Forhandlinger om Midler til fattige Studenters Underholdning altsaa ikke aabenbarede nogen synderlig stor Iver fra Regjeringens Side til at fremme Universitetets Opgave, saa viste der sig, mulig som Følge deraf, ved samme Tid Tegn til en Slaphed i Professorernes Opfyldelse af de dem paahvilende Pligter, der gjorde Straffebestemmelser nødvendige, som ingenlunde give nogen fordelagtig Forestilling om Tilstanden ved Universitetet. Der vedtoges nemlig 1543 i Konsistorium, at naar en Professor forsømte at holde sin aarlige Deklamation, skulde han bøde 1 Daler; for en forsømt Disputats skulde der bødes ½ Daler; undlod en Professor at møde i den akademiske Lærerforsamling efter Tilsigelse af Rektoren ved en af Pedellerne, var Straffen 4 Skilling, og for enhver forsømt Forelæsning skulde han bøde 2 Skilling. Tillige vedtoges der en Regel for, i hvilken Orden Professorerne skulde disputere, saaledes at der tilfaldt enhver af dem fire Disputatser om Aaret. Universitetets Notarius skulde føre Regnskab over de Bøder, Professorerne maatte erlægge for deres Forsømmelser[1]). Det lader imidlertid ikke til, at disse Straffebestemmelser have været tilstrækkelige til at hæmme de Misligheder, som havde indsneget sig; thi den 27de Maj 1544 meddelte Universitetets daværende Rektor, Peter Svave, i Konsistorium, at han fra aldeles paalidelig Kilde havde erfaret, at Kongen var saa misfornøjet med Professorerne og Universitetet idethele, at han fortrød, at han nogensinde havde oprettet det. I den Anledning vedtoges det, at enhver Professor skulde se at rette sig selv, og hver især staa til Ansvar for Kongen

[1]) Ny kirkehist. Saml. I. 6—7. 700. Det kan efter forskjellige Kjendemærker anses som afgjort, at de ovenanførte Bestemmelser ikke ere fra Aaret 1547, men fra 1543.

for sit eget vedkommende[1]). — Det havde nærmest været Kanslerens Sag at paatale disse Mangler og at holde Professorerne til at gjøre deres Pligt; men vi mærke paa denne Tid lidet eller intet til, at Johan Friis tog sig af Universitetets Anliggender. Maaske have andre Forretninger hindret ham deri, og dette var da udentvivl Anledningen til, at D. Christiern Torkelsen Morsing den 3die December 1544 med alle Professorers Bifald valgtes til Universitetes Vicekansler, uden at vi forresten vide, hvorlænge han har indtaget denne Stilling, der satte ham i et, ved hans Alder, Erfaring og Lærerdygtighed vel begrundet, overordnet Forhold til hans Kolleger[2]).

Det var under disse Forhold kjendeligt, at man savnede Bugenhagen, der ved sin Iver for Universitetes Fremgang havde vidst at fremkalde en tilsvarende Flid hos Professorerne i Opfyldelsen af deres Embedspligter. Imidlertid vedblev han dog trods sin Fraværelse at bevare sin Interesse for Kjøbenhavns Universitet og ved given Lejlighed at lægge den for Dagen, dels ved i sine Breve at tale de fattige Studenters Sag hos Kongen, dels ved at tilholde de danske Studenter, der kom til Vittenberg, at de ikke burde foragte deres Fædrelands Højskole, men ogsaa studere nogen Tid der[3]). Paa given Anledning gav han 1542 Kong Christian det fornuftige Raad at lade en af de danske Theologer ved Universitetet promovere til Doktor og benytte hans Tjeneste som Hofprædikant, istedenfor at gaa paa Jagt efter tydske Theologer, som Kongen sædvanlig gjorde. «Eders Majestæt vil faa gode lærde Prædikener at høre af dem», føjer han til, «thi de ere ligesaa lærde som nogen, vi kunne sende

[1]) Se Tillæg, Nr. 16.
[2]) Se Tillæg, Nr. 16. Jfr. Vinding, Acad. Haun. p. 62.
[3]) Schumacher, Gel. Män. Br. I, 62—3.

fra Tydskland». 1544 udgav han i Vittenberg den latinske Oversættelse af Psalmerne, som han i sin Tid havde forfattet i Kjøbenhavn, og dedicerede den nu til Universitetets Rektor, Konservatorer og Professorer. I Tilegnelsen omtalte han sit tidligere Forhold til Kjøbenhavns Universitet og bevidnede, at han stadig i sine Breve indstændig lagde Kongen paa Hjærte at raade Bod paa de Mangler, Højskolen endnu led under, «hvilket», tilføjer han, «jeg haaber, at eders gode Konge, som elsker Guds Herligheds Evangelium og eders Højskole, vil gjøre, nu da han har Fred efter Krigens Forstyrrelser». Til Tak for den modtagne Æresbevisning lod Universitetet forfærdige en anseelig Sølvkande, som det sendte Bugenhagen til Foræring[1]).

Efter D. Tileman von Hussens Kaldelse til Biskop i Slesvig i Foraaret 1542 havde Universitetet faaet en meget heldig Erstatning for det Tab, som det saaledes havde lidt paa sine Lærerkræfter, idet D. Johannes Machabæus var bleven ansat som theologisk Læsemester. Denne Mand var af Fødsel en Skotte, men havde paa Grund af Religionsforfølgelserne forladt sit Fædreland og var kommen til Vittenberg, hvor han havde sluttet sig nøje til Melanchton. Efter de vittenbergske Reformatorers Anbefaling blev han antagen til Professor i Theologien i Kjøbenhavn, og vandt her et anset Navn ved sine fortræffelige Lærergaver. Ikke længe efter hans Ansættelse blev der Brug for hans theo-

[1]) Münter, Bugenhagii in Dania commor., p. 72-3. 82. Danske Mag. 3 R. VI, 26. Skriftets Titel findes hos Münter. Tilegnelsen begynder: «Clariss. et Doctiss. viris, Magnifico domino Rectori, Generosis dominis Johanni Phrisio, Regis Cancellario, et Petro Suauenio, Regiæ Maiestatis a Consilijs, Conseruatoribus, dominis Doctoribus et Magistris, Professoribus Venerandæ Academiæ sinæ Almæ Vniuersitatis Haffniensis, dominis suis perpetuo venerandis» (etc.).

logiske Indsigt ved de Forhandlinger, som Universitetet i Aarene 1543—44 førte med de katholsksindede Medlemmer af flere af Landets Domkapitler.

I Kapitlerne havde nemlig adskillige Levninger af Papismen endnu holdt sig, paa Grund af at de ældre Prælater og Kanniker uforstyrret havde beholdt deres Præbender. Dette kunde man ikke lade hengaa upaaagtet, især naar der indkom Klager fra Stedets evangeliske Præster over, at vedkommende Kanniker i Liv eller Lære afveg fra Kirkeordinansens Forskrifter; og det maatte da nærmest blive det theologiske Fakultets Sag ved Disputatser og Forestillinger at overbevise dem om deres Vildfarelse, da man med Føje nærede Betænkelighed ved at anvende strengere Forholdsregler imod dem. Da imidlertid Universitetet idethele paa den Tid var Landets højeste kirkelige Domstol, finde vi ogsaa andre Professorer end de theologiske deltagende i Forhandlingerne, om det end følger af sig selv, at Theologerne fik mest med Sagen at gjøre.

Forhandlingerne toge, saavidt vides, deres Begyndelse i Sommeren 1543, og Kannikerne og Vikarierne i Kjøbenhavn maatte først holde for. Skjønt Kapitlet her var bestemt til Opløsning, levede dog endnu en Del af de tidligere Kanniker samt Vikarier ved Vor Frue og S. Nicolai Kirker, der for Livstid havde beholdt Nydelsen af de Præbender, som de før Reformationen havde haft. Tillige deltog de i Forrettelsen af Gudstjenesten ved de ovennævnte tvende Kirker, men maatte her rette sig efter de Regler for Kannikers og Klostermænds gudelige Øvelser, som Bugenhagen havde foreskrevet. Da de imidlertid ikke fandt sig tilfredsstillede herved, kom de sammen især ved Nattetid, og holdt Messe efter gammel Vis med tændte Lys. Saa hemmelig de end holdt disse Sammenkomster i Husene,

kunde de dog ikke i Længden blive skjulte, og da Kongen fik Nys derom, forbød han sligt, og gav derhos Professorerne Befaling til ved Disputatser og mundtlige Forhandlinger at bringe de vildfarende paa rette Vej[1]). Hertil var der saa meget desto mere Grund, som Kannikerne, paa Spørgsmaalet om hvorfor de holdt disse hemmelige Forsamlinger og aldrig deltog i Nadverens Nydelse med Menigheden, havde fremhævet et bestemt Lærestykke, hvori de afveg fra den evangeliske Kirke, nemlig Læren om Transsubstantiationen, som de endnu holdt fast ved[2]). Der var blandt Kannikerne en Mand ved Navn M. Matthis Pedersen, der nød en overordentlig Anseelse, saa hans Tilhængere, som Palladius siger, «kaldte ham Mesteren og gjerne vilde have gjort Kristus udaf ham, som Graamunkene gjøre vilde af deres Francisco». Han havde før Reformationen været Lærer ved Universitetet, ja endog en Tid dets Vicekansler, og havde endnu som Præbendekald Kirkerne Smørum og Ledøje, som han lod betjene af en Kapellan, Hr. Niels. Denne Kannik og hans Kapellan gave D. Peder Palladius, der var Universitetets Hovedordfører, især meget at bestille. Baade Hans Tavsen og Bugenhagen havde i sin Tid søgt at omvende «gamle Mester Mats»; men skjønt han tilsyneladende gav efter eller tav stille, blev han dog alligevel den, han var[3]).

Forhandlingerne aabnedes med, at de tre theologiske Professorer, D. Peder Palladius, D. Joh. Machabæus og M. Oluf Chrysostomus, ifølge Universitetets Beslutning og maaske tillige efter udtrykkelig kongelig Befaling, forfattede nogle Propositioner angaaende tre væsentlige Stridspunkter mellem

[1]) Ny kirkehist. Saml. II, 285—6.
[2]) Dän. Bibl. VII, 127—8.
[3]) Kbhvns Kirker og Klostere i Middelald. S. 147—50.

den evangeliske og den romersk-katholske Kirke, nemlig om Messen, om Sakramentet og om Præsteembedet[1]. Disse Sætninger bleve lagte til Grund for offentlige Disputationer paa Universitetet, idet Professorerne udæskede deres Modstandere til at møde og forsvare sig. Kong Christian, der levende interesserede sig for de kirkelige Lærespørgsmaal, indfandt sig selv paa Universitetet forat overvære Forhandlingerne[2]. Om disses Gang have vi imidlertid kun fragmentariske Efterretninger. Efterat de vare førte i nogen Tid, erklærede dog de fleste Kanniker og Vikarier — deriblandt navnlig Kanniken Hr. Matthis Dragsholm og Vikariernes Prior Hr. Mogens Nielsen — sig villige til at underskrive den evangeliske Bekjendelse og at nyde Nadveren med Menigheden. Kun M. Matthis Pedersen og hans Kapellan gjorde Modstand. Ved et af de første Møder havde M. Matthis søgt at skyde sig fra Sagen ved, paa Spørgsmaalet om han vilde underskrive den af Professorerne fremsatte Lære, eller om han havde noget at indvende mod de opstillede Propositioner om Messen og Sakramentet, at svare: «Jeg har ingen Forstand paa eders Disputats». Men da Peder Palladius paa Embedsvegne i Kongens Navn havde befalet ham at give skriftligt Svar, om han havde Indvendinger at gjøre, sagde han: «Jeg vil svare overfor Kgl. Majestæt, naar det gjøres fornødent». Kapellanen Hr. Niels vilde heller ikke give bestemt Svar, men sagde, at han tjente de fattige og ikke Doctor Palladius. Han var enig med de evangeliske Lærere, naar de forkyndte Sandheden;

---

[1]) I Heibergs Ped. Palladius, S. 102, findes Propositionerne om Sakramentet meddelte, de andre kjendes kun af de roskilske Kannikers Gjensvar.

[2]) I et Kongebrev af 31te Juli 1543 omtales «the Article, som nu sist wor disputerit wti wor egen nerverelse wdi wort Vniuersitet» (Dän. Bibl. VII, 139).

men da de idag prædikede eet og imorgen et andet, kunde han ikke give sit Bifald dertil. Tilsidst gik han dog ind paa at nyde Nadveren med den evangeliske Kirke.

Efterat saaledes alle Kanniker og Vikarier vare faldne tilføje med Undtagelse af M. Matthis Pedersen, blev der den 17de Juli 1543 holdt en ny Forhandling mellem denne og Professorerne. Istedenfor Universitetets Rektor, Peter Svave, der var valgt til denne Værdighed, uagtet han ikke var Professor men kun Universitetets Konservator, førte Vicerektoren, M. Oluf Chrysostomus[1], Forsædet ved dette Møde, og spurgte M. Matthis om, hvorfor han ikke efter Kongens Befaling vilde forhandle (skriftlig) med Professorerne. Han svarede, at Kongen havde befalet, at han til Forsvar for sig skulde fremlægge Skrifter, og derfor kom han nu frem med Ambrosius. Vicerektoren bemærkede herimod, at hvad enten det var Ambrosius eller en anden af Kirkefædrene, vilde de kun antage hans Mening for gyldig, forsaavidt den stemmede overens med den hellige Skrift. Imidlertid indlod Professorerne sig dog i en mundtlig Forhandling med M. Matthis om Ambrosius's Lære om Nadveren; men da Samtalen ikke førte til nogen Enighed, forlangte de, at han enten skulde underskrive de fremsatte evangeliske Læresætninger eller fremføre sine Modgrunde skriftlig, forat begge Parters Meninger kunde blive udgivne i Trykken, og hele Verden saaledes sættes istand til at dømme om, paa hvis Side Retten var. Mester Matthis bekvemmede sig da endelig til at indlevere nogle skriftlig «Propositiones» om

[1]) Heiberg antager (Ped. Palladius, S. 106), at Palladius var Vicerektor, men ifølge Universitetsfundatsen skulde den, der i det foregaaende Aar havde været Rektor, fungere som Vicerektor, naar Rektoren havde Forfald, og Chrysostomus havde været Rektor 1542—3, saa det altsaa maa være ham, der menes, hvilket ogsaa fremgaar af Forhandlingerne.

Transsubstantiationslæren, om Messeofferets Tilbedelse, om Kristi Legems og Blods fortsatte Nærværelse i det indviede Brød og Vin, saalænge noget deraf var tilbage, hvilke Sætninger han forfægtede. Imod ham optraadte da i det samme eller et paafølgende Møde D. Johannes Machabæus, der skarpt imødegik ham Punkt for Punkt og endte med den Erklæring, at alle hans Propositioner vare falske og vildfarende. D. Christiern Morsing sagde: «Der er ikke en eneste af disse Sætninger, der stemmer med Sandheden og den rette Religion». Dette paaviste han derpaa i det enkelte. Den juridiske Professor, Lic. Bernart Wigbolt Fries, indlod sig ogsaa med Iver i denne theologiske Disputats, idet han tilbageviste M. Matthis's Sætninger som Meninger, der alt tilstrækkelig var gjendrevne, saa at man ikke behøvede at opholde sig længere ved dem. M. Oluf Chrysostomus erklærede sig ganske enig med denne Forkastelse af Propositionerne og sagde, at han kunde have Lyst til i Forbindelse med de andre Professorer («cum schola») at udgive dem ledsagede af Modbemærkninger, forat Alverden maatte kunne dømme i Sagen. Overfor denne Storm af Modsigelse maatte M. Matthis Pedersen tildels forstumme. Han endte dog med at ytre, at neppe alle Universiteter saaledes vilde forkaste de af ham fremsatte Grunde; forresten henholdt han sig til de skolastiske Lærere, fra hvilke han havde sine Argumenter. — Endnu et Punkt stod tilbage, hvori det skulde forsøges, om man kunde komme til Enighed eller ikke. Det var med Hensyn til Læren om Kirken. Vicerektor M. Oluf Chrysostomus førte her Ordet og sagde: «Hr. Mester Matthis, I fører altid Guds Kirke i Munden; hvad forstaar I ved Kirken?» Hertil svarede Kanniken: «Jeg holder ikke paa en romersk Kirke, men paa Samfundet af de troende, der have den samme Tro paa Kristus og de

samme Sakramenter». Hertil sagde Machabæus: «Den Forklaring er rigtig; nu spørger jeg eder, om den Kirke, som I nu har givet en Definition af, har den Mening om Sakramentet, som eders Propositioner indeholde». Herpaa gav M. Matthis ikke noget klart Svar, og da han videre blev adspurgt, om den tydske og danske Kirke var Kristi Kirke, omendskjønt den var affalden fra Paven, sagde han: «Derom maa Theologerne og alle de lærde dømme; hvis de ikke ere i Samfund med Kristi troende, saa ere de ikke Kristne. Jeg vil ikke dømme om dem, jeg dømmer kun om mig selv; de maa selv se til, om de høre til Kirken eller ikke[1])».

Skjønt M. Matthis Pedersen saaledes kun viste ringe Tilbøjelighed til at opgive sine Meninger, blev han dog ved senere Forhandlinger trængt til at underskrive de forelagte evangeliske Læresætninger. Men han døde kort efter, i September 1543. Da det Rygte senere udspredtes, at han paa sit yderste skulde have beklaget sig over, at han imod sin Samvittighed var bleven nødt til at underskrive, mente Palladius at burde forsvare sig og Universitetet imod den Beskyldning, som dette Rygte indeholdt, hvorfor han i Breve til sine Venner bevidnede, at M. Matthis ikke nødtvungen men frivillig, overbevist ved gode og faste Grunde af Skriften og Kirkefædrene, tilsidst havde underskrevet, uagtet han, som det almindelig gaar, i Begyndelsen havde holdt fast ved sine afvigende Meninger[2]). En anden af de kjøbenhavnske Kanniker, M. Jens Terning, havde ogsaa tilsyneladende givet efter og ladet sig overbevise; men senere viste det sig dog, at han endnu holdt fast ved sine tidligere Meninger, hvilket havde til Følge, at Universitetets For-

---

[1]) Efter Biskop Harboes Udtog af de tabte Acta Consist. (Sjæl. Bispearkiv). Sml. Heiberg, Peder Palladius, S. 101 ff.

[2]) M. Jørgen Jensen Sadolins Levned, S. 137—8.

handlinger med ham fornyedes og fortsattes, saalænge til han erklærede sig for fuldkommen overbevist om den evangeliske Læres Sandhed. Til Vidnesbyrd herom maatte han Onsdagen efter Trinitatis (11te Juni) 1544, efterat Prædiken var holdt i Vor Frue Kirke, fra Prædikestolen oplæse en latinsk Erklæring, hvori han under sex Punkter offentlig bekjendte sin Overensstemmelse med den evangeliske Kirkes Lære[1]).

Efterat de kjøbenhavnske Kanniker og Vikarier havde maattet erklære sig for overvundne, kom Raden til deres Medbrødre i Roskilde. Allerede tidligere havde der dog været ført Forhandlinger med disse, men det var ikke kommet til nogen Enighed. Den 21de Juni 1543 skrev M. Peder Povlsen, der indtil 1542 havde været Professor i Græsk ved Universitetet og derefter var bleven Lektor og Sognepræst ved Domkirken i Roskilde, til D. Ped. Palladius: «I befaler, at jeg skal affordre Kannikerne, Vikarierne og Alterpræsterne i Roskilde et Svar (om de ville underskrive de af Professorerne opstillede Propositioner) og indberette det til Universitetet. Men da jeg af Eders Brev ser, at I venter snart at komme her til Roskilde, har jeg udsat alt til Eders Ankomst. Kapitelsherrerne ere nemlig ikke alle tilstede, da de i disse Dage paa forskjellige Maader ere beskjæftigede. Saavidt jeg forstaar deres Mening, er det især den Artikkel mod Transsubstantiationen, der støder dem, og de ville neppe indlade sig paa at give den deres Samtykke. De mene, at det indviede Brød og Vin vedbliver at være Herrens Legeme og Blod, om det end ikke altsammen nydes, eftersom Hensigten med dets Opbevarelse er, at det skal bruges. De erklære det for ugudeligt og urimeligt, at I lære, at Sa-

[1]) Trykt hos Heiberg, Peder Palladius. S. 107—9.

kramentet ikke skal tilbedes og opløftes, og de mene, at Sakramentet ved denne Lære vil komme i stor Foragt hos Almuen og Adelen, der i Forvejen er tilbøjelig nok til Foragt for Religionen. Efter Kannikernes Mening vilde det være bedre slet ikke at berøre disse Artikler, forat der ikke skal opstaa ny Urolighed. Det er nok, sige de, at vi stemme overens i Hovedsagen, nemlig at Kristi Legeme og Blod i Sandhed er der tilstede. De øvrige Spørgsmaal bør af vigtige Grunde lades uberørte. Til Støtte for deres Mening anføre de forskjellige Vidnesbyrd af Kirkefædrene; forøvrigt ende de altid med, at det ikke kan hjælpe, at Sagen kommer til Disputats, eftersom de ikke have nogen Dommer, til hvem de kunne appellere, og vi lempe og forklare Skriften anderledes end de[1])». Dette Brev giver en temmelig klar Oversigt over Stillingen, om end Uenigheden ganske vist strakte sig videre end til det ene Punkt om romersk-katholske Transsubstantiationslære.

Ved Palladius's bebudede Besøg i Roskilde viste endel af Kannikerne og Vikarierne sig villige til at underskrive de af Universitetet opstillede Sætninger; andre vægrede sig derved, hvorfor der den 31te Juli 1543 udgik kongelig Befaling til Kapitlet, at de af dets Medlemmer, som ikke inden 14 Dage havde underskrevet de fremsatte Artikler, skulde indfinde sig i Kjøbenhavn og give Universitetets Professorer de Tvivl tilkjende, som de havde angaaende den evangeliske Læres Rigtighed, «og siden rette dem efter at underskrive samme Artikler paa S. Mauritii Dag (22de September) nu næstkommende[2])». Som rimeligt var, virkede denne Befaling meget nedslaaende paa de katholsksindede Kanniker,

---

[1]) Danske Mag. V, 272—3.
[2]) Dan. Bibl. VII, 139—40.

og de opsatte derfor et Bønskrift til Kongen, hvori de forestillede ham, at der iblandt disse Artikler fandtes nogle, »som lød saa hart imod den menige kristne Kirkes Tro og Lærdom«, at de ikke letteligen kunde samtykke og indgaa dem imod deres Samvittigheder og ret Vidskab, som de havde derom »af Guds egne Ord og den haarde, faste Skrift og gamle, hellige Lærefædres Vidnesbyrd«. De bad sig derfor fritagne for den befalede personlige Sammenkomst med Professorerne, idet de tilbød at indlade sig i skriftlig Forhandling med dem; »og findes deres Skrift og Vidnesbyrd paa samme Artikler og Lærdom stærkere og bedre end vore, da ville vi gjerne vige og være derom overens nu S. Mauritii Dag, naar menige Kapitel forsamles«. Da det kom til Stykket, vovede Kannikerne dog ikke at afsende dette Brev til Kongen, eftersom velmenende Folk forestillede dem, at de derved kun vilde forværre deres Sag, og at Kongen, naar han saa deres Uvillighed til at indlade sig i mundtlige Forhandlinger, maaske vilde behandle dem paa samme Maade, som han tidligere havde behandlet de katholske Bisper[1]).

For dog at gjøre noget forat afvende den mundtlige Disputats med Professorerne, angaaende hvilken det var at befrygte, at den under Trykket af Kongens Nærværelse vilde føre til samme Resultat, som den havde haft for de kjøbenhavnske Kannikers vedkommende, henvendte de katholsksindede Kanniker med Kantoren Jep Heje i Spidsen (den eneste af Kapitlets Prælater, der hørte til dette Parti) sig den 31te August s. A. i en Skrivelse til Universitetets tre theologiske Professorer, Palladius, Machahæus og Chrysostomus. Støttende sig til tidligere Ytringer af Palladius, hvorved denne havde erklæret sig ikke uvillig til at forhandle

[1]) Dän. Bibl. VII, 140—2, jfr. smst. S. 145.

Sagen skriftlig, gjorde Kannikerne nu Forslag til en s
Forhandlingsmaade, forat Bitterheden ikke skulde fo
ved en mundtlig Disputats, og de i Stridens Hede
Ytringer maaske skulde forvendes anderledes, end de
sagte. Og for strax at sætte Sagen i Værk vedtog
udførligt, ikke uden theologisk Dygtighed og Skarpsind
og dog med al Forsigtighed og Moderation affattet F
til en Gjendrivelse af Universitetets trende «Propositi
Kannikerne «bønfaldt», at deres fra Skriften og Kirkefæ
hentede Indvendinger mod Propositionerne maatte o
i den bedste Mening; men trods al Moderation gik de
en vis overlegen Tone gjennem deres Skrivelse, og d
talte sig, som om de vare Ordførere for hele Kapitlet,
det var en vitterlig Sag, at mange og maaske de fle
dets Medlemmer, især de ikkeresiderende Prælater og
niker, vare afgjort evangelisksindede[1]).

Havde Kannikerne idethele søgt at holde deres Sk
i en besindig og rolig Tone, saa mente Professorern
de ikke behøvede at paalægge sig noget saadant Baan
det Svar, de tre Theologer gav den 13de September
og som udentvivl var forfattet af Chrysostomus, var
bittert og haanligt. Det blev heri fremhævet paa det
keste, at de katholsksindede Kanniker kavde søgt at
Professorerne Blaar i Øjnene ved at skrive, som om
Kapitlets Medlemmer vare enige med dem. Endvidere
de henvendt sig til de tre Theologer, uagtet disse i
Sag vare Privatpersoner, der vel efter Universitetets I
havde forfattet de tre Propositioner og senere forsvare
i de offentlige Disputationer, men som forresten ikke
mere med Sagen at gjøre end enhver af de andre P

[1]) Dän. Bibl. VII, 100—21.

sorer. Vilde Kannikerne skrive til nogen om Sagen, maatte det være til hele Universitetet eller til Kongen. Kannikerne ønskede en skriftlig Forhandling, forat Striden ikke skulde vække Forargelse, naar den blev dragen frem for Offentligheden; men Professorerne havde intet at skjule, de frygtede ikke for at lade deres Mening blive bekjendt for Alverden; det kunde kun lidt hjælpe at holde Forsamlinger i Krogene med Folk, til hvilke der var lidet eller intet Haab om Forbedring. For Tiden agtede Professorerne ikke at give Kannikerne Svar paa deres fattige Argumenter; men naar Universitetet med Kongens Samtykke befalede det, saa skulde de vel give dem Svar paa Tiltale[1]).

Efterat Kannikerne havde modtaget dette Brev, gave de sig til at forfatte et Gjensvar, hvori de med Dygtighed og i en værdig Tone imødegik Theologernes forskjellige Udfald imod deres tidligere Skrivelse og endte med følgende Bemærkning: «Det er eder ikke ubekjendt, at dette Forlangende om Underskrift (paa Propositionerne) er imod alle, idetmindste vel indrettede, Universiteters Sædvane. Det staar vel ethvert Fakultet frit for at opstille Theses og at disputere baade for og imod dem, forat Sandheden maa komme for Dagen, og Ungdommen uddannes og øves: men at man bagefter skal underskrive dem, det er noget uhørt, især deleshed at Folks Samvittigheder skulle bindes ved saadan Underskrift». Kapitlet beder endelig om, at de haarde og bitre Udtryk imod Kirken og de rettroende Kirkefædre, som fandtes i hine Sætninger, enten maa formildes eller ganske fjernes, og «at I selv først ved eders egen Underskrift vedkjende eder disse Propositioner og derhos tilstede os en saadan Form for vor Underskrift, at der ikke derved

[1]) Dän. Bibl. VII, 123—9.

lægges en Snare for vore Samvittigheder[1]». Da det kom til Stykket, fandt Kannikerne det imidlertid ikke raadeligt at afsende denne Skrivelse, men lode sig nøje med at indføre den i deres Kapitelsbog, og afventede nu, vistnok ikke uden Frygt og Uro, hvad der skulde komme.

Det til S. Mauritii Dag berammede Møde blev der ikke noget af, men den 10de December 1543 indfandt de tre Mænd, der maatte anses for Førerne af det katholsksindede Parti i Roskilde, nemlig Kantoren Hr. Jep Heje og Kannikerne M. Hans Lavritsen og Hr. Niels Black, sig til et privat Kollokvium med Professorerne i Kapitelshuset ved Vor Frue-Kirke i Kjøbenhavn. Fra Universitetets Side mødte, foruden de tre Theologer, D. Christiern Morsing, Professor i Medicin, og M. Jens Sinning, Professor i Dialektik. Den ovennævnte M. Hans Lavritsen, en Mand af Lærdom og Dygtighed, der udentvivl ogsaa var den egentlige Forfatter af Kapitlets ovenomtalte Skrivelser, var Kannikernes Ordfører. Paa den første Dag forhandledes om Formiddagen om Privatmesser eller Enkeltmands Nydelse af Nadveren, om Eftermiddagen behandledes Lærestykket om Transsubstantiationen, der var Stridens egentlige Kjernepunkt og kostede den længste Kamp. Dagen efter drejede Forhandlingerne sig om Præsteembedet og de forskjellige papistiske Ordinationsgrader. Kannikerne søgte indtil det yderste at undgaa Underskrift af de forhadte Propositioner. Først foreslog de en anden Affattelse af disse; men Professorerne vilde paa ingen Maade indlade sig derpaa; det var jo Kongens Befaling, at Kannikerne skulde underskrive de samme Artikler, som tidligere vare disputerede i hans egen Nærværelse i Universitetet, og Kongen var, som Kannikerne bemærkede,

[1]) Dän. Bibl. VII, 130—38.

i Professorernes Vold. Da det altsaa stod fast, at Propositionerne skulde underskrives, søgte man andre Udveje: Jep Heje skulde i Kapitlets Navn underskrive Sætningerne, «forsaavidt de have deres Grund i Guds Ord og de rettroende Kirkefædres Skrifter», eller, da dette forkastedes af Professorerne: «ligesom Roskilde Kapitel tidligere har samtykket i den kongl. Ordinans, saaledes samtykker Kantoren paa Kapitlets Vegne i disse Sætninger», eller endelig: «Jeg Jep Heje underskriver, efter Kongl. Majestæts Fordring, disse Sætninger i hele Kapitlets Navn». Men det hjalp altsammen intet. Professorerne trængte paa en uforbeholden Underskrift. Hvad skulde Kannikerne gjøre: skulde de gjøre sig til Martyrer for deres Tro? De mindedes, hvorledes det var gaaet de katholske Bisper. Eller skulde de gjøre sig til Martyrer for deres Levebrød og, som de udtrykte sig, frelse Roskilde Domkirkes Godser, Indkomster, Privilegier, Breve og Statuter? Professorerne vilde nok hellere end gjerne være deres Arvinger. Nej det skulde ikke ske! Altsaa besluttede de sig til at underskrive; men i det sidste Øjeblik fandt de dog en Udvej, hvorved de kunde slippe nogenlunde helskindede fra det. De katholsksindede Medlemmer af Rigsraadet havde 1539 faaet Kongens og Raadets Stadfæstelse af Kirkeordinansen affattet saaledes, at Ordinansen skulde holdes over alt Riget, «uden saa er, udi et almindeligt, frit, kristeligt generali Concilio anderledes besluttes og samtykkes, da ville vi altid skikke os derudi, som fromme Kristne bør at gjøre[1])». Her var en Udvej. Kannikerne kunde give deres Underskrift under samme Indskrænkning; hvad Kongen og Rigsraadet havde beseglet, kunde Professorerne ikke rokke. Saaledes blev det da; Kan-

[1]) Kong Christian III's Historie. I, 547.

nikerne underskrev og lovede, at deres hjemmeværende Medbrødre skulde underskrive, naar Biskop Peder Palladius i Julen kom til Roskilde. Forøvrigt bad de i deres Hjærte til, at en almindelig Kirkeforsamling snart maatte komme til at revidere Kirkelæren og udrense Kjætteriet, som nu bredte sig allevegne[1]). Professorerne glædede sig paa deres Side over den Sejr, de havde vundet. Palladius skrev, endnu samme Dag Mødet var sluttet, en udførlig Beretning derom til Biskoppen i Fyn, M. Jørgen Jensen Sadolin, og sluttede med de Ord: «Hvad der endnu staar tilbage med Kannikerne i Lund, med M. Anders i Helsingør og med andre ugudelige Papister og Munke, det anbefale vi alt til dine Bønner til Vorherre. Vi skulle imidlertid, ved Guds Naade, mandelig gjøre en Ende paa disse Uhyrer og papistiske Bæster[2])».

Universitetets Forhandlinger med de katholsksindede Kanniker og Klostermænd vare altsaa endnu ikke afsluttede. I Slutningen af Maj 1544 indfandt en af Kannikerne fra Lund, Mester Peder Iversen, sig i Kjøbenhavn, og da han traf en af Universitetets Pedeller paa Gaden, bad han denne melde Biskop Peder Palladius, at han og hans Kolleger nu vare beredte til at holde Kollokvium med Professorerne. Bispen lod Pedellen bringe Budskabet til Vicerektoren, M. Oluf Chrysostomus, med den Bemærkning, at det ikke var en Sag, der angik Bispen alene, men hele Universitetet. Chrysostomus lod svare Kannikerne, at han ikke vidste, om det gik an nu at standse Forelæsningerne for at forhandle med dem, eftersom de ikke havde indfundet sig tilligemed

---

[1]) Kannikernes Beretning om Kollokviet findes trykt i Dan. Bibl. VII. 142—6, D. Ped. Palladius's Memoriale om Mødet, smst. S. 146-8. Jfr. Heiberg a. Skr. S. 116, og Tillæg Nr. 16.

[2]) M. Jørgen Jensen Sadolins Levned. S. 138—9.

Kannikerne fra Roskilde til den foreskrevne Tid. Men hvis de attraaede Samtale enten med Rektoren (Peter Svave) eller med nogen af Professorerne, kunde de kun give det tilkjende, saa skulde det gjerne blive dem tilstaaet. Forøvrigt var Sagen endnu ikke meldt til Rektoren[1]. — Der blev dog ikke holdt noget Kollokvium paa denne Tid, hvad enten nu Rektorens Fraværelse eller Hensynet til Forelæsningerne var den nærmeste Aarsag hertil. Man vil erindre, at det netop var paa denne Tid, Kongen havde udtalt sin stærke Misfornøjelse med Universitetet, og at Straffebestemmelser havde maattet vedtages, paa Grund af Professorernes Forsømmelighed.

Forhandlingerne med de lundske Kanniker aabnedes først den 12te November 1544. Forinden Mødet indgav dog Kannikerne en udførlig Forestilling, rettet til »alle kristne Læsere« og særlig til Kongen, hvori de søgte at paavise det fordærvelige i de ny Skikke og det utilbørlige i det Forlangende, at de skulde underskrive de af Professorerne opstillede Sætninger. De begynde med at klage over den Vilkaarlighed, som Luther og hans Disciple brugte i Udlægningen af den hellige Skrift, som enhver nu vendte og drejede efter sit eget Hoved. Naar man læser Luthers Skrifter finder man idel Modsigelser, snart holder han paa den hellige Kirkes almindelige Brug, snart bestrider han den. Enhver Nation strider for at bevare sine gamle Vedtægter og Sædvaner, »men vi Kristne løbe flux Fastelavn med den hellige Skrift, den hellige Kirkes Ceremonier og Sæd, og vride og vende dem saa ofte, at Jøder, ja Tyrker og Tartarer bespotte os derfor«. Vil nogen nu komme og prædike Kirkens gamle Lærdomme om Faste, Bøn, haard

---

[1] Se Tillæg Nr. 16. Heiberg, Peder Palladius. S. 120—1.

Pligt og Syndebod, saa bliver han ilde anset. Hvorfor? Fordi Morten Luther har lært anderledes. Nu behøve vi ikke at bede, det kommer vel alligevel, hvad der skal ske. Vore gode Gjerninger gjælde intet. Hvem der er døbt og tror, han kan ikke forspilde sin Salighed, hvor ilde han end lever. Dette raaber hver Mand ja, ja! til, og saa er det noksom bevist. Naar man siger, hvad hver Mand gjerne vil høre, saa kaldes det det hellige Evangelium. Folket er nu selv Dommer i alting; hvad dem tykkes ret at være, det kan ikke være kroget. «De hellige Apostle, som daglig omgikkes vor Herre Jesus, de kunde ikke begribe den himmelske Lærdoms Dybhed. Men hvad findes nu saa højt eller dybt i al den hellige Skrift, at den ringeste Møgager ej lader sig tykke, at han har slugt det altsammen». — «Disse højlærde Superintendenter i Danmark have vel to Gange og maaske oftere forandret deres Lærdom om det hellige højværdige Sakrament, Jesu Kristi Legeme. Saa have de ladet aabenbare byde alle Sognepræster, at de skulde lade ringe i Messen, naar de skulde sakrere, og efterat Sakreringen er sket, skulde de opløfte det allerhelligste Sakrament tilbørligt (saa lyde deres egne Ord). Nu er det omvendt, saa de hverken ringe eller løfte. Hvad har saadan tvistig Lærdom paa sig andet, end at Folket maa heraf formode, at de saa godt som selv tvivle paa Sakramentets faste Sandhed, og lære dog Folket at tro varagteligen, at det er Jesu Kristi sande Legeme og Blod. Det er befrygtendes, at alle Zwinglianere ere ikke døde»!

Efter i disse og mange andre Ord efter Evne at have gjennemheglet de lutherske Lærere og Superintendenter, vende Kannikerne sig i deres Forestilling imod «de højlærde Doctores og Magistri i Kjøbenhavn», som have ladet udgaa nogle «Conclusier eller Artikler til at disputeres, og dertil

ladet æske os, ligesom vi hverken vidste Skolers eller Universiteters Sædvane og Brug, eller vi ej forstode, hvad Mening derunder er. Vi vide vel, at i Universiteter maa (til at øve og forfare unge Personers Forstand) disputeres mod og med alt, hvad den hellige Skrift indeholder. Men det har den hellige menige Kristenhed forbudet og endrægtelig holdt, at intet bør eller skal holdes for faste varagtige Artikler, uden de først blive prøvede af de fire kristne Hoveduniversiteter[1]) og endrægteligen samtykte af dem. Ville de derfor have deres Artikler underskrevne af os, da sende de dem først til fornævnte Universiteter, og naar de endrægteligen med det hellige almindelige Kristendoms Koncilium have approberet dem, da bør os ogsaa at gjøre det». Kannikerne sluttede med den Bemærkning, at de vilde have behandlet Sagen udførligere, hvis Professorerne ikke paa Kongens Vegne havde indkaldt dem «til samme Disputats og Subskriberen», hvor altsaa Stridsspørgsmaalene vilde blive videre behandlede. Men de havde ikke kunnet tie, «thi dersom vi tav, da skulde vel skøt (snart) Stenene raabe Joduth over os[2])».

Denne Forestilling viser, hvor skarp Modsætningen var, og at Kannikerne vare beredte til at kjæmpe til det yderste. Striden blev da ogsaa langvarig og haard, inden de maatte give tabt, ligesom deres kjøbenhavnske og roskildske Medbrødre alt tidligere havde gjort. Som ovenfor er bemærket aabnedes Forhandlingerne Dagen efter Mortensdag 1544. Af Lunds Kapitel havde Kantoren M. Peder Seber samt Kannikerne M. Peder Iversen, Jon Tursen (Rektor ved Lunds Skole) og den lærde Græker M. Bent Arvidsen indfundet sig.

---

[1]) Køln, Løwen, Paris og Oxford.
[2]) Danske Mag. V, 260—71.

Desuden vare ogsaa Abbederne fra Herredsvad i Skaane og Esrom i Sjæland mødte; istedenfor Abbeden i Sorø Kloster var Læsemesteren sammesteds, M. Rasmus Sartorius, tilstede. Fra evangelisk Side førtes Ordet især af de tre theologiske Professorer, Palladius, Machabæus og Chrysostomus, samt af Dialektikeren M. Jens Sinning. Kongens tydske Hofpræst, M. Nicolaus Krage, optraadte ogsaa som Forsvarer af Universitetets Propositioner. Skjønt det var en skarp Kulde, og Kongen havde en daarlig Fod, indfandt han sig dog selv flere Dage blandt de første og tog Plads midt iblandt Tilhørerne uden Pragt eller store Ophævelser. Flere af Rigsraaderne og Mænd af forskjellige Stænder bivaanede ogsaa Mødet, der formodentlig holdtes i Kapitelshuset ved Vor Frue Kirke. Forhandlingerne varede i hele otte Dage; om Formiddagen fra Kl. 8 til 12 disputeredes der, og om Eftermiddag fra Kl. 2 til 5 gjennemgik man de Steder af Kirkefædrene, som Lundenserne anførte i stor Mængde til Støtte for deres Meninger. Ja selve Aftenerne synes at have været tagne i Brug[1]). Af Katholikkerne gjorde især M. Peder Seber og M. Peder Iversen, der begge vare Mænd af grundig Lærdom, en haardnakket Mødstand; Abbeden af Herredsvad, «en velbelæst og svindig Mand», skal ogsaa have forsvaret den papistiske Tro og Lærdom «heftig og svindig» (ɔ: med dialektisk Færdighed). Enden blev dog, at Modstanderne af den evangeliske Sandhed maatte tie og falde tilføje samt underskrive de Artikler, de tidligere i saa dristige Udtryk havde forkastet[2]).

---

[1]) I Univ.-Regnsk. 1544 findes nemlig følgende Post: «Lius for iiij alb. den tiid de kanicker aff Lund var om afftthenen paa Capithell» (Danske Mag. 3 R. VI, 24).

[2]) Se Tillæg, Nr. 17. Er. Lætus, De republ. Noriberg., Epist. dedic. (aftrykt i Cragii Ann., Præfat. p. 114—5). Christian den Tredies Hist. I, 279. Ny kirkehist. Saml. II, 286. Vinding, Acad. Haun. p. 10.

Nogle Dage, efterat Forhandlingerne vare sluttede, foregik den første theologiske Doktorpromotion efter Universitetets Gjenoprettelse, idet D. Peder Palladius som Dekan i det theologiske Fakultet den 24de November 1544 under megen Højtidelighed i Vor Frue Kirke kreerede tre af de Mænd, der fra evangelisk Side havde deltaget i Religionsdisputatserne, til Doktorer i Theologien, nemlig M. Oluf Chrysostomus, M. Jens Sinning og den ovennævnte Hofpræst M. Nicolaus Krage[1]). Overhovedet foretoges der i Aaret 1544 en Mængde Promotioner, som ikke ere uden Mærkelighed i Universitetets Historie. Den 15de September havde Machabæus saaledes kreeret fire Bakkalavrer i Theologien, nemlig M. Nicolaus Krage, Professor M. Jørgen Boie, Sognepræsten ved Helliggejst Kirke i Kjøbenhavn, Provst M. Anders Matsen, og Sognepræsten ved S. Nicolai Kirke sammesteds, M. Lavrits Nielsen Riber[2]). Den første juridiske Doktorpromotion, som det fornyede Universitets Aarbøger har at opvise, foregik samme Aar, idet M. Peter Svave, der saavidt vides ikke selv havde nogen juridisk Grad, ifølge kongelig Befaling, kreerede M. Rembert Gilsheim fra Rostok til Dr. juris, hvorpaa denne Mand ikke længe efter blev juridisk Læsemester ved Universitetet[3]). Omtrent ved samme Tid foregik ogsaa den første medicinske Doktorpromotion, da D. Chr. Morsing tildelte Kongens Livlæge Cornelius van Hamsfort, som nys var kommen hertil fra Rostok, den høje-

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 16. Hvitfeldt, S. 1536. Det er urigtigt, naar Hundrup i sin Fortegnelse over Doctores theol. (Progr. fra Roskilde Skole 1854 S. 9) nævner Jakob Skønning, Biskop i Viborg, som kreeret til Dr. theol. 1540; thi han havde ikke denne Grad, men var kun Magister.

[2]) Se Tillæg, Nr. 16. Vinding l. c., p. 70. Anders Matsen blev siden Biskop i Oslo, og Lavrits Nielsen Riber Biskop i Vendelbo Stift.

[3]) Vinding, Acad. Haun. p. 74.

ste Grad i dette Fakultet[1]). Det blev mærkeligt nok den eneste medicinske Doktorpromotion, som forefaldt ved Kjøbenhavns Universitet i det 16de Aarhundrede[2]). I det filosofiske Fakultet vare Promotionerne derimod langt hyppigere. Her kreerede Dekanen M. Jørgen Boie den 23de Marts 1544 fem Magistre, og i det følgende Aar (24de September) kreerede Hemmingsen som Dekan tretten Bakkalavrer i samme Fakultet[3]). Disse Promotioner vare af ikke ringe Betydning til at hæve Universitetets Anseelse baade hjemme og ude, idet de afgave Beviset for, at Danmark besad et fuldstændigt »Studium«, hvor saavel de lavere som de højere akademiske Grader kunde erhverves.

Ved de theologiske Forhandlinger med Papismens Tilhængere i Kapitlerne og Klostrene havde Universitetet, og særlig det theologiske Fakultet, hævdet sin Stilling, idet det sejrigt var gaaet ud af Kampen. Maa det end indrømmes, at Udfaldet neppe var blevet det samme, dersom Frygten for at miste Præbenderne ikke havde gjort Kannikerne

---

[1]) Bartholin, De ortu et progressu Acad. Hafn. B. 4. I Matriklen i Rostok findes i Universitetsaaret 1543—4 indskreven »Cornelius Amesfordiensis«, med den senere Tilføjelse: »Hic Medicus Regis Daniæ Christiani 3 factus, Hafnie in Doctorem promotus« (Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen, 1740, S. 79). Allerede den 29de September 1540 havde Hamsfort dog faaet Bestalling som Kong Caristian III's Apotheker (Regist. der Bestallungen i Geh.-Ark.).

[2]) Det er urigtigt, naar Hundrup i sin Fortegnelse over Doctores Medicinæ kreerede ved Kjøbenhavns Universitet (Progr. fra Roskilde Skole 1855, S. 136—7), nævner Jens Pedersen Schelderup 1544, Philip Bording 1560, Johannes Monasteriensis Spithovius 1563. Thi ingen af disse tog Graden i Kbhvn; den sidste var overhovedet ikke Dr. med.

[3]) Bartholin l. c. Navnene paa de fire Magistre anføres i Tillæg Nr. 16. Blandt de Bakkalavrer, Hemmingsen kreerede 1545, vare de senere Professorer Povl Madsen og Hans Mogensen (Vinding, Acad. Haun. p. 92. 107).

tilbøjelige til Eftergivenhed, saa er dog netop den Omstændighed, at ingen af dem turde vove noget for deres Overbevisning, Vidnesbyrd nok om, at Katholicismen i Danmark aandelig var overvunden, saa det nu kunde overlades Tiden at gjøre Resten; thi med hver Dag, der gik, formindskedes Tallet paa dem, der endnu i Hjærtet hængte fast ved Fortidens kirkelige Former og Lærdomme, med hvilke de vare opvoxede. Ganske vist var der endnu ikke blot blandt de gamle Kanniker, men ogsaa blandt Adelen og Almuen mange, som med slet dulgt Uvilje fandt sig i de evangeliske Lærdomme og Kirkeskikke; og en og anden forhenværende Munk sneg sig endnu om i Krogene og søgte at sætte ondt Blod; men Oppositionen kom ikke mere offentlig til Orde[1]. Derimod begyndte de sværmeriske Retninger, der vare Reformationens Vrængebillede, nu at ytre sig hertillands og det var især med disse, Universitetet i den nærmest følgende Tid fik at kjæmpe.

En saadan Sværmer synes en vis Simon Corb (eller Kerber) at have været, som den 26de Februar 1545 var indkaldt for Konsistorium. Paa Sværmeres Vis førte han et yderst heftigt Sprog og erklærede Professorerne ikke for sine, men for Satans Brødre. «Eders Tro», sagde han, «er kun et Skin, og ingen sand Tro. Jeg vil ikke erkjende nogen Dommer i Danmark under den profane og ulærde Konge, der kun har sin Visdom fra eder. Jeg vil ikke have David Joris (den bekjendte Gjendøber) til Dommer, fordi han er en Sekterer, heller ikke Paven vil jeg erkjende som Dommer og endnu mindre Luther. Jeg har intet med Sek-

[1] Et mærkeligt Bevis paa den hadske Stemning blandt Adelen mod de evangeliske Kirketjenere indeholder Peder Palladius's «Tractatus, quomodo Superintendens cum variis suæ diœceseos ordinibus agat», omtrent fra 1554 (Ny kirkehist. Saml. I, 350—1. 698—9).

tererne at gjøre; thi jeg er af Kristi Sekt, og alt, hvad jeg har, det har jeg af egen Erfaring. Saalænge jeg rev ned paa Papisterne, elskede Lutheranerne mig; men efterat jeg er begyndt at dadle disse, hade de mig og ville ikke taale mig». Han beskyldte Professorerne for at handle paa farisæisk og ikke paa apostolisk Vis imod ham. Til Biskop Peder Palladius sagde han: «Gud forbyde, at jeg skulde tilstaa, at I er i Troen»; og til de andre tilstedeværende: «jeg tvivler om, at I ere Guds Skabninger». Forresten protesterede han imod at indlade sig i mundtlige Forhandlinger, men vilde alene give skriftlige Tilsvar, et Raad, som nogle af hans Venner skulle have givet ham paa Grund af hans frastødende Ydre og ringe Forstand. Det er ikke bekjendt, hvad Sagens Udfald er blevet; men efter Navnet at dømme har denne Simon Corb været en Udlænding, og formodentlig en Hollænder, ialfald omtales tvende saadanne som hans Raadgivere. Aandsbeslægtet med ham var en vis Adrian Hollænder, der ifølge kongelig Befaling var indstevnet for Konsistorium i December 1546 og i Januar 1547 for at gjøre Rede for sine kjætterske Lærdomme. Sognepræsten ved S. Nicolai Kirke, Hr. Frants Berg, synes at have været hans Anklager. Foruden Professorerne vare ogsaa Medlemmer af Stadens Raad tilstede ved Forhandlingerne. Som Ordførere fra Universitetets Side fremhæves Palladius og Chrysostomus. Paa Spørgsmaalet, hvorfor han ikke gik til Alters, svarede Adrian Hollænder, at han ikke trængte dertil. «Foragter den sunde Lægedommen, fordi han ikke bruger den?» spurgte han. Forøvrigt paastod han, at den almindelige Kirke ikke fandtes i det Samfund, hvor onde Mennesker taaltes, og at Præsterne her ikke forkyndte Guds sande Ord, eftersom de forbigik Lovens Prædiken. Endvidere var det hans Paastand, at Begjærligheden ikke var

Synd, uden den blev til Handling; Daaben, saaledes som den her forrettedes, kunde ikke gjøre Djævelens Børn til Guds Børn eller aftvætte deres Synder. Han vilde ikke vide af nogen Vanddaab, men kun en Aandsdaab som paa Pindsedagen. Brød og Vin i Nadveren var ikke Kristi Legeme og Blod, thi Herren havde ved Indstiftelsen ikke talt om det Brød, han havde i Haanden, men om sit Legeme. Han nægtede Kristi Guddom, og at Verden var skabt ved ham, og at han burde tilbedes. «Sicut homo in templo, sic Deus in Christo». Om Kongen sagde han, at han ikke havde Ret til at indsætte Ordets Tjenere; kun de, som vare indviede af Gud, vare Præster. Da man spurgte ham, om han vilde blive fast ved disse Meninger, svarede han ja; thi vel vilde han gjenkalde, dersom man af Skriften kunde overbevise ham saaledes, at han kunde gjøre det med en god Samvittighed; men da man endnu ikke var kommen frem med noget, der kunde bevæge ham til at forandre sine Meninger, saa vilde han ogsaa blive ved dem. Som Følge heraf erklærede Universitetet, at de Artikler, hvori han foer vild og som han haardnakket holdt fast ved, skulde skriftlig opsættes og overleveres til Øvrigheden, forat Kongens Befaling paa denne Maade kunde ske fyldest. Universitetet gjorde saaledes den Erfaring ved disse Forhandlinger, at det var ulige lettere at stoppe Munden paa katholske Prælater end paa spiritualistiske Sværmere[1].

Skjønt D. Peder Palladius havde deltaget i disse Forhandlinger tilligemed de andre Universitetslærere, havde

[1] Efter Harboes Udtog af de tabte Acta Consist. Tillæg, Nr. 16. Heiberg, Peder Palladius. S. 122—4. Uden al Grund antager imidlertid Heiberg og efter ham Helveg, at disse Sværmere have været Papister (fra Graabrødre Klosteret i Helsingør). De Ytringer og Sætninger, vi kjende af dem, vise aabenbart hen i en ganske modsat Retning.

han forøvrigt allerede 1545 trukket sig tilbage fra den umiddelbare Deltagelse i Universitetets Anliggender, idet han paa Grund af sit svækkede Helbred og sine mange andre Forretninger havde ophørt med at holde Forelæsninger og tillige givet Afkald paa den ham som Professor tilkommende Løn. I Erkjendelse af hans store Fortjeneste havde Professorerne imidlertid vedtaget, at han ikke desto mindre fremdeles skulde betragtes som et Lem af Universitetet, og de havde bedet ham om, at han ogsaa i Fremtiden vilde staa dem bi med Raad og Daad i vanskeligere Sager. I Palladius's Sted blev D. Jens Sinning nu theologisk Professor, og den hidtilværende Professor i Græsk, M. Niels Hemmingsen, blev noget senere Sinnings Efterfølger i Dialektikken, ligesom han ogsaa overtog den hebraiske Forelæsning. Saaledes kom da denne udmærkede Mand, der siden 1542 havde været Lærer ved Universitetet, for første Gang i et nærmere Forhold til det theologiske Fag, hvis Prydelse han snart blev i den Grad, at han fra alle Sider erkjendtes som det theologiske Studiums egentlige Bærer ved Kjøbenhavns Universitet, ja som hele Højskolens vigtigste Støtte i over en Menneskealder. Ved Hemmingsens Oprykning blev der Plads for en ung Mand, hvis Navn ogsaa siden fik en god Klang ved Universitetet og i den danske Kirke, nemlig M. Hans Albretsen. Han var dengang ikke stort over 20 Aar gammel og havde intet fremmed Universitet besøgt; men ikke desto mindre blev Lærerstolen i Græsk ham overdragen; ganske vist et Vidnesbyrd om de gode Tanker, man havde om hans videnskabelige Dygtighed, men ogsaa et Tegn paa, at der i det hele har været Mangel paa Folk, der egnede sig til akademiske Lærerposter. Omtrent ved samme Tid havde Universitetet dog Tilgang af flere ny Lærere. Det pædagogiske Professorat, som nu i adskillige

Aar havde været besørget af M. Jørgen Boie alene, blev nemlig delt, og Vestfaleren M. Hans Spithov eller Mønster, som han sædvanlig kaldtes, blev i Sommeren 1545 prior Pædagogus, medens Skaaningen M. Ejler Hansen Malmø blev secundus Pædagogus. Den sidstnævnte blev, efter kort Tids Forløb, Professor i Mathematik, da M. Matthis Hack, der hidtil havde været Mathematicus og Musicus, 1545 opgav sin Plads for at udvide sine Kundskaber i Mathematikken ved fremmede Højskoler. Ved samme Lejlighed blev Rektoren ved Vor Frue Skole, M. Jon Andersen, Lector Musices, og senere var det altid Skik, at Rektoren havde denne Funktion ved Siden af sit Skolemesterembede. Blandt Medicinerne foregik der ogsaa en Lærervexel, idet D. Etho von Freudenburg, en forløben Tydsker, der 1544 var bleven D. Thomas Zegers Efterfølger, men hverken havde virket til Gavn eller Ære for Universitetet, 1546 fik Rejsepas. I hans Sted søgte man at erhverve den berømte Mathematiker og Læge D. Hieronymus Cardanus, medicinsk Professor i Mailand. Den danske Gesandt i Paris, Hr. Jørgen Lykke, indledede Underhandlinger med ham og der blev budt ham glimrende Vilkaar, da han tillige skulde være kongelig Livlæge; men Nordens kolde Klima, Folkets barbariske Karakter og Utilbøjelighed til at skifte Religion vare de Grunde, han i sin Biografi angiver som Aarsagerne til, at han ikke modtog Tilbudet[1]). Da Cardanus ikke vilde komme, vendte man sig til den duelige Nederlænder, D. Peter Capeteyn, hidtil Professor i Rostok og bekjendt som Astrolog, der da ogsaa antog Tilbudet og ved Nytaarstid 1547 indtraadte i den ledige Plads i det medicinske Fakultet. Endelig maa

[1]) Herholdt, Arrhiv for Lægevidensk. Hist. i Danmark. S. 146—8. Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. IV, 268.

det omtales, at Universitetet ved Aaret 1545 ogsaa ny juridisk Læsemester, nemlig Tydskeren D. Rembe heim, som indtraadte i den Plads, der var bleven ledig at den hidtilværende Professor Lic. Bernart Wigbo havde forladt Lærervirksomheden og var traadt over tjenesten som kongelig Raad[1]).

Der foregik altsaa i Løbet af et Aarstid en h Forandring i Højskolens Lærerstand, saa omtrent H ten af Professorerne vexlede eller ialfald overtog r og til Lærerne maa vi endnu fornemmelig holde o vi skulle meddele Underretninger om Universitetet ældste Tidsrum efter dets Gjenoprettelse; thi om d demiske Liv savnes forøvrigt næsten enhver Efterret denne Tid. Kraftigt har det neppe været, da Stud Tal endnu forholdsvis var ringe, og de dygtigere, s de kunde, skyndte sig bort til Udlandets bedre u Højskoler. Af videnskabelige Arbejder fra denne T udgik fra eller i nogen Maade vedrørte Universitetet saa godt som intet Spor. Professorernes Virksomh skrænkede sig til deres Forelæsninger og andre aka Øvelser, som vi, af Mangel paa nærmere Kjendskab ikke kunne have nogen Dom om. Et Skrift som Pe ladius's «Brevis expositio catechismi pro parochis Norv der udkom 1542 og siden oplagdes mange Gange o sattes paa Dansk, er noget nær det eneste litterære fra denne Tid af en dansk Forfatter, der kunde t nogen Vejledning for de studerende[2]). Ikke desto mind vi, at D. Johannes Machabæus udtalte sig gunstigt o

[1]) Det nærmere om alle disse Lærere vil findes i Levned det følgende.

[2]) Bibliografiske Oplysninger om dette Skrift findes i Bruun Saml. I, 82—90.

holdene, idet han i et fortroligt Brev til en Ven omtalte den danske Kirkes og Højskoles Tilstand som blomstrende paa denne Tid[1]). Der var altsaa ialfald godt Haab for Fremtiden.

Universitetets Regnskaber, der ere bevarede for Aarene 1537—45, medens de derimod mangle for de syv følgende Aar, give nogle, om end meget kortfattede, Oplysninger om forskjellige Universitetet vedkommende Forhold, som det ikke er uden Interesse at kjende under Savnet af udførligere Efterretninger om Livet blandt Professorerne og Studenterne i hine Dage. Vi se saaledes, at der 1544 anvendtes en Sum paa «at agere historiam Judith», en Komedie, som formodentlig er opført af Studenterne under deres Læreres Vejledning og Deltagelse. Endvidere førtes til Udgift «tre Tønder Øl, som blev dem given, som legede i Kjøbenhavn». Rimeligvis maa herved forstaas fremmede Skuespillere, som for en Tid have opholdt sig i Byen og opført Komedier der[2]). Luther havde ved en given Lejlighed udtalt sig saa gunstig om Opførelsen af Komedier selv af hedenske Forfattere, at de kjøbenhavnske Professorer saa meget mindre kunde nære nogen Betænkelighed ved selv at lade bibelske Stykker opføre, eller give deres Bifald tilkjende, naar andre gav Forestillinger[3]). For de dengang brugelige folkelige Forlystelser

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 22.

[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 17—18.

[3]) I Luthers Tischreden (Irmischer, Luthers Werke. LXII, 336—37) findes følgende Stykke «von Comödien»: «D. Johannes Cellarius fragte D. M. Luther um Rath: Es wäre ein Schulmeister in der Schlesien, nicht ungelehrt, der hätte ihm fürgenommen eine Comödien im Terentio zu agiren und spielen; Viel aber ärgerten sich dran, gleich als gebührete einem Christenmenschen nicht solch Spielwerk aus heidnischen Poeten etc. Was er, D. Lutherus, davon hielte? Da sprach er: «Comödien zu spielen soll man um der Knaben in der Schule willen nicht wehren, sondern

viste Universitetet ogsaa sin Interesse, som følgende Udgiftsposter fra Aaret 1544 vise: »Dankort Povlsen to Tønder Øl til hans Majgrevekost; Hans Bøsze, der han var Pappegøjekonge, 2 Daler; Mester Lavrits Bøssestøber i sin Majgrevekost to Tønder Øl[1])«.

Naar fremmede Statssendebud eller lærde kom til Byen, viste Universitetet dem den Opmærksomhed at sende dem Vin eller vel endog at betale for dem i deres Herberge. Saaledes trakterede Professorerne 1542 den franske Gesandt

---

gestatten und zulassen, erstlich, dass sie sich üben in der lateinischen Sprache; zum Andern, dass in Comödien fein künstlich erdichtet, abgemalet und fürgestellt werden solche Personen, dadurch die Leute unterrichtet, und ein jeglicher seines Ampts und Standes erinnert und vermahnet werde, was einem Knecht, Herrn, jungen Gesellen und Alten gebühre, wohl anstehe und was er thun soll, ja, es wird darinnen fürgehalten und für die Augen gestellt aller Dignitäten Grad, Aempter und Gebühre, wie sich ein jeglicher in seinem Stande hallten soll im äusserlichen Wandel, wie in einem Spiegel. Zudem werden darinnem beschrieben und angezeigt die listigen Anschläge und Betrug der bösen Bälge; desgleichen, was der Aeltern und jungen Knaben Ampt sei, wie sie ihre Kinder und junge Leute zum Ehestand ziehen und halten, wenn es Zeit mit ihnen ist, und wie die Kinder den Aeltern gehorsam sein, und freien sollen etc. Solchs wird in Comödien furgehalten, welchs denn sehr nütz und wohl zu wissen ist. Denn zum Regiment kann man nicht kommen, mag auch dasselbige nicht erhalten, denn durch den Ehestand. Und Christen sollen Comödien nicht ganz und gar fliehen, drumb, dass bisweilen grobe Zoten und Bühlerei darinnen sefen, da man doch um derselben willen auch die Bibel nicht dürfte lesen. Darumb ists nichts, dass sie solchs fürwenden, und umb der Ursache willen verbieten wollen, dass ein Christe nicht solche Comödien mögen lesen und spielen. — Comödien gefallen mir sehr wohl bei den Römeren, welcher fürnehmste Meinung, Causa finalis, und endliche Ursach ist gewest, dass sie damit, als mit einem Gemälde und lebendigen Exempel, zum Ehestand locken und von Hurerei abziehen. Denn Polizeien und weltliche Regiment können nicht bestehen ohn den Ehestand. Eheloser Stand, der Cölibat und Hurerei, sind der Regiment und Welt Pestilenz und Gift«.

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 18.

(Jean de Fresse) og den svenske Kansler (Christoffer Anderson) under deres Ophold i Kjøbenhavn med Vin og Klaret[1]). Da Mester Torbern Olufsen fra Trondhjem 1545 vendte tilbage fra Vittenberg, hvor han en Tid havde studeret og været Luthers Bordfælle, sendte Universitetet ham Vin, maaske i Erindring om, at han havde hørt til dets Lærerstand allerede før Reformationen[2]); og da Superintendenten fra Rygen, Johan Knipstro, samme Aar besøgte Kjøbenhavn i Anledning af Forhandlingerne om Rygens Forhold til Roskilde Stift, viste Professorerne ham ikke blot samme Opmærksomhed, men sendte ogsaa en af deres Midte til hans Herberge for at betale, hvad han under sit Ophold i Byen havde fortæret[3]). En saadan Opmærksomhed mod tilrejsende Lærde, der for kortere Tid opholdt sig i Kjøbenhavn, ville vi i det følgende oftere faa Anledning til at omtale; den bidrog til at hæve Universitetets Anseelse og gjøre det vel omtalt paa fremmede Steder.

4.
Fortsættelse. Otte Aar videre frem. (1546—54).

Vel havde Reformationen hos os sejret i Aaret 1536, men da denne Sejr for en Del skyldtes den verdslige Magt, saa stod endnu meget tilbage at gjøre, inden Arbejdet og Kampen aandelig talt kunde agtes for tilendebragt. Vi have

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 8.
[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 23. Jfr. foran S. 25. M. Torbern Olufsen blev ikke længe efter Superintendent i Trondhjem.
[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 23—4. I Noten har jeg der urigtig antaget, at den rygenske Superintendents Navn var Joh. Frederus.

i forrige Tidsrum set, at Universitetet maatte træde til for at besejre de Levninger af Fortidens Anskuelser, som endnu fandtes i Domkapitlerne og Klostrene. Det var en Strid, hvori det forud var afgjort, hvem der maatte gaa af med Sejren; thi de højlærdes Argumenter støttedes af den verdslige Arm, der havde viist, at den, om det behøvedes, kunde gjøre et meget haardt Tag — man erindre, hvorledes den udvalgte Biskop i Roskilde, Universitetets forhenværende Kansler, Joachim Rønnov, blev holdt i Fængsel til sin Dødsdag (1ste Maj 1544). Her er vor Medfølelse derfor snarest paa de betrængte Prælaters og Klostermænds Side. Anderledes stiller Sagen sig derimod, naar vi vende os til de Foranstaltninger, gjennem hvilke Reformationsværket fremmedes ved Arbejder sigtende til Udbredelse af evangelisk Oplysning, hvad enten disse nu nærmest vedkom Kirken eller Skolen; thi her kunne vi med udelt Glæde dvæle ved den Iver og Nidkjærhed, som vistes fra forskjellige Sider, og vi kunne ikke undlade at omtale, naar Universitetet blev lodtagen i disse Arbejder.

Her tænke vi da nærmest paa Udgivelsen af den første danske Bibel. Et saadant Værk savnedes nemlig endnu og derved et væsentligt Middel til Reformationens Befæstelse og fuldstændige Gjennemførelse. Vel havde man det ny Testamente i Hans Michelsens og M. Christiern Pedersens Oversættelser fra Reformationstiden, og M. Hans Tavsen havde oversat de fem Mosebøger; men den fuldstændige Oversættelse af Bibelen, som denne Mand 1543 havde faaet kongeligt Privilegium paa «at lade prente og udgaa i Tryk og lade sælge her udi Riget, den menige Mand til Gavn og Bedste», var af ubekjendte Grunde ikke udkommen[1]).

---

[1]) P. Røn, Hans Tausens Levnet. S. 98—9.

Derimod var Omsorgen for Bibelsagens Fremme alt tidligere overdragen til Universitetet. Tiden, da dette skete, kan vel ikke med Sikkerhed angives, men det er rimeligt, at Molbech har Ret, naar han formoder, at Fuldførelsen af den første fuldstændige svenske Bibeloversættelse i Aaret 1541 har været den nærmeste Anledning til, at man ogsaa i Danmark for Alvor begyndte at tænke paa at tilvejebringe en Bibel i Modersmaalet[1]). En selvstændig Oversættelse kunde man dog ikke tænke paa; og selv om der hertillands havde været Mænd, som egnede sig til et saa stort og vanskeligt Arbejde, maatte det af flere Grunde synes tjenligere, at man indtil videre udelukkende holdt sig til Luthers tydske Bibel, der netop 1541 var udkommen i en ny og gjennemset Udgave. Da det er sikkert, at det egentlige Oversætterarbejde var overdraget til Mester Christiern Pedersen, og vi finde, at Universitetet ifølge kongelig Befaling 1542 udbetalte denne flittige og hæderlige, men kun slet lønnede Videnskabsmand 20 Daler, er det rimeligt, at denne Sum netop har været et Afdrag paa Betalingen for hans Arbejde med at overføre Luthers tydske Bibel i det danske Sprog[2]). I Foraaret 1543 omtales det ialfald i et samtidigt Skrift, at Christiern Pedersen da var færdig med sin Oversættelse, som han havde foretaget med stor Flid, paa ret, forstaaeligt dansk Maal, efter kongelig Befaling og med Universitetets «Fuldbyrd og Myndighed», og at den skulde udkomme paa Prent, det allersnareste Gud gav Naade og Evne dertil[3]). Imidlertid begyndte dog Universitetets Arbejde med Værket egentlig først nu, og det trak saa længe ud med

[1]) Molbech, Bidrag til en Hist. og Sprogskildr. af de danske Bibelovers. S. 72—73.
[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 8. Jfr. Nyerup, Langebekiana. S. 295.
[3]) Kirkehist. Saml. II, 395.

Forberedelserne, at der forløb hele syv Aar, inden Værk kom for Lyset.

Fra Foraaret 1546 have vi en kongelig Befaling til nog dertil beskikkede Mænd, een af hvert af Landets Domk pitler, om at indsende de Bibelpenge, 2 Daler af hver Kir i Danmark, som de havde i Hverv at opkræve. Papiret Bibelen var nemlig alt ankommet (formodentlig fra Hollan og laa i Helsingør, og Betalingen derfor skulde nu udredes Samtidig eller lidt tidligere er rimeligvis ogsaa den Kon mission nedsat, som det blev overdraget at revidere Chr stiern Pedersens Oversættelse, inden den blev lagt und Pressen. Kommissionen bestod af D. Peder Palladius, Johannes Machabæus og M. Niels Hemmingsen, samt tven Mænd udenfor Universitetet, nemlig Hr. Hans Henrikse der havde været den gamle Biskop Ove Bildes Kapella senere blev Kannik i Roskilde og døde 1562 som Fo stander for Duebrødre Kloster sammesteds; samt Hr. Ped Tidemand, Præst i Herstedøstre og vestre, en Mand, d var særlig skikket til et saadant Foretagende, da han v en bekjendt flittig og dygtig dansk Skribent og som d synes havde sin Bolig i Kjøbenhavn, hvor han ialfald ofte nævnes som Deltager i akademiske Forhandlinger[2]). Dis Mænds Arbejde synes just ikke at være gaaet hurtig f Haanden, thi først i Slutningen af Aaret 1547 begynd man at træffe Anstalter for at skaffe en Bogtrykker, d kunde prente Bibelen saaledes, at Værket kunde prise M steren. Man valgte at indkalde en bekjendt duelig Bog

---

[1]) Nyerup, Langebekiana. S. 289—90. Kirkehist. Saml. II, 396.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 125. Langebekiana. S. 297—8. Om Ha Henriksen se Petersens Lit. Hist. II, 257, og mit Skrift, Histor skrivn. i Danmark og Norge efter Reform., S. 55—6. Om Pe Tidemand se Worms Lexicon II, 493—4.

trykker fra Rostok, Ludvig Dietz, og i Maj 1548 afsluttedes Kontrakten med ham[1]). Tilsynet med Arbejdets Gang førte Universitetet, og da Kirkernes Bidrag formodentlig viste sig utilstrækkelige, befalede Kongen Tolderen i Helsingør, Sander Leyel, at udbetale de højlærde 1000 Daler af Øresundstolden »til de danske Biblers Behov at lade prente[2])». Den 16de December 1548 tilsendte Rektor og Professorer Kongen de første rentrykte Ark som en Prøve paa, hvorledes hele Værket vilde blive udført[3]). Prøven vandt dog kun i ringe Grad Kong Christians Tilfredshed, da det forekom ham, at Stilen var for lille og utydelig, og han var endogsaa i første Øjeblik mest tilbøjelig til hellere at standse med Værkets Udgivelse end at lade det udgaa paa denne Maade. Men da det forestilledes ham, hvor stor Trangen var til en dansk Bibel, og at andre Typer kun med Besvær og mange Omkostninger kunde skaffes tilveje, saa gav han endelig sit Samtykke til, at Arbejdet maatte fortsættes saaledes, som det var begyndt[4]). Og nu skred det da jevnt fremad. En Del Studenter vare beskjæftigede med Renskrivningen, i hvilken Anledning det 1549 vedtoges i Konsistorium, at disse, forsaavidt de viste Stadighed ved Arbejdet, skulde være de første til Kosten i Helliggejsthus, naar nogen Plads blev ledig[5]). Om Værkets Fuldendelse skal senere tales.

I Aaret 1546 hjemsøgtes Kjøbenhavn af en af disse pestagtige Epidemier, hvorpaa det 16de Aarhundrede

[1]) Kirkehist. Saml. II, 397—9. Om Ludvig Dietz findes nogle Efterretninger hos Krabbe, Die Universität Rostock im 15. und 16. Jahrhundert. S. 178—9.
[2]) Danske Mag. 4 R. II, 79. Befalingen er af 8de Maj 1548.
[3]) Ny kirkehist. Saml. I, 121—3.
[4]) Kirkehist. Saml. II, 400—2.
[5]) Se Tillæg, Nr. 16.

var saa rigt, og som bleve en saa meget desto større Landeplage, som næsten ethvert Middel til at lindre eller forebygge Sygdommen manglede. D. Christiern Morsing fortæller, at der paa den Tid kun fandtes et eneste Apothek i hele Danmark og Norge (i Kjøbenhavn), og de studerede Lægers Tal var ikke synderlig større[1]). Man maatte altsaa enten hengive sig i sin Skjæbne, eller ty til Husraad og Lægebøger, forsaavidt Bartskjærerne, de ulærde men ikke altid ganske udygtige Kirurger, som fandtes hist og her, ikke havde bedre Midler at anvise. Just i samme Aar havde Henrik Smith i Malmø udgivet sin (anden) »skjønne, lystige, ny Urtegaard«, der indeholdt forskjellige Lægeraad og var udkommen med D. Christiern Morsings Anbefaling og Approbation. Men paa Pesten kunde den ikke raade Bod. Under disse Forhold opløstes derfor Universitetet, da Sygdommen greb saa stærkt om sig i Kjøbenhavn, at det blev nødvendigt at anlægge den første Assistenskirkegaard udenfor Byen[2]). Studenterne rejste bort, saavidt de kunde, og Professorerne drog ud til Universitetets Gaard Knardrup forat

[1]) Morsings Fortale til H. Smiths Urtegaard 1546 (Tillæg, Nr. 21). Foruden D. Chr. Morsing fandtes der maaske dengang ingen anden studeret Læge her i Landet end Kongens Livlæge D. Cornelius v. Hamsfort, der boede i Odense. D. Etho v. Freudenburg havde formodentlig alt faaet Rejsepas, da Pesten udbrød, og han var neppe heller meget værd. Kongen havde rigtignok 1545 henlagt et Kannikedømme i Ribe til Underholdning for »en Doctor eller Licentiat in Medicinis«, som skulde bo i Ribe (Christian III's Hist. Suppl. S. 79); men det var endnu ikke lykkedes at erhverve nogen Læge her; det samme var Tilfældet med Viborg, hvor Kongen ogsaa 1545 havde truffet Anstalter for Underholdning af en studeret Læge (Ursin, Stiftsstaden Viborg. S. 234. I Pontopp. Ann. III, 274 henføres Bestemmelsen til et urigtigt Aar).

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 354. 512. Sygdommen var allerede begyndt 1545, men rasede stærkest i det følgende Aar. Se P. Palladius's Brev til Hr. Mogens Gyldenstjerne, dat. Kbhn. Løffuerdag for S. Luciæ Dag 1546 (Heiberg, Ped. Palladius. S. 183).

undgaa Smitten. Selv D. Christiern Morsing fandt det tjenligst at søge et Fristed her; men for dog at gjøre noget for at bekjæmpe Sygdommen, udgav han herfra i September 1546 et lille Skrift: »Om Pestilenses Aarsag, Forvaring og Lægedom derimod«. Dette Skrift maa formodentlig være fundet tjenligt til sin Bestemmelse, da det senere oftere blev oplagt under lignende Forhold[1]).

Pesten i Kjøbenhavn har uden Tvivl givet Anledning til, at den Forsamling af Landets Bisper og Theologer, som i Oktober 1546 var indkaldt forat raadslaa om forskjellige Kirkesager, henlagdes til Antvorskov Kloster. Paa Universitetets Vegne mødte her de tre theologiske Professorer, Machabæus, Chrysostomus og Sinning. Saa vigtige dette Mødes Beslutninger vare i kirkelig Henseende, saa indeholdt de dog intet af umiddelbar Vigtighed for Universitetet, om end Bestemmelserne om Betingelserne for Adgangen til at prædike, om Skolevæsenet o. a. middelbart kunde være af Betydning for det[2]).

Det vil erindres, at der kort efter Universitetets Gjenoprettelse havde været ført Forhandlinger om Fastsættelse af den Jordskyld, som Fæsteren af de Gaarde i Kjøbenhavn, der tidligere havde tilhørt Vor Frue Kirke, men nu vare tilfaldne Universitetet, for Fremtiden skulde betale. Efter endel Vanskeligheder var man bleven enig om en Taxt. Det viste sig imidlertid snart, at Borgerne fandt sig brøstholdne ved denne; ialfald gav den Anledning til Klager. Forat fjerne disse Klager, der ikke blot gjaldt Universitetet, men ogsaa de andre kirkelige Stiftelser i Kjøbenhavn, der havde Grundejendomme i Staden, hvoraf der svaredes Jord-

---

[1]) Fortalen i dette Skrift er dat.: Ex villa Universitatis Knarderop, X Kal. Octob. 1546.

[2]) Mødets Bestemmelser ere trykte i Pontopp. Ann. III, 287—96.

skyld, bleve Professorerne, Kantoren i Roskilde Domkapitel, Hr. Jep Heje, der var Besidder af kjøbenhavnsk Kapitelsgods, Forstanderen for Helliggejst Hospital, Hr. Hans Diriksen, samt Borgmestere og Raad den 10de Juli 1547 opkaldte for Kongen og Rigens Raad paa Kjøbenhavns Slot. Her blev det tilkjendegivet dem, at, forat der kunde stiftes «et evigt Venskab» mellem Kleresiet og Borgerskabet, og fremtidig Trætte undgaas, skulde en Kommission, bestaaende af udvalgte fra alle de paagjældende Parter, paany undersøge Sagen og vedtage en Taxt, der for Fremtiden skulde staa urokkelig ved Magt, og hverken forhøjes eller forringes. Tillige befalede Kongen, at en ny og mildere Form for Fæstebrevene skulde vedtages, da den tidligere ogsaa havde givet Anledning til Besværinger fra Borgerskabets Side. Paa Universitetets Vegne deltog D. Christiern Morsing og M. Jakob Fabritius i Forhandlingerne, der holdtes i Helliggejsthuses Konventstue og førte til Vedtagelsen af en ny Taxt, der, efterat have modtaget kongelig Stadfæstelse, er vedbleven at bestaa i alt væsentligt uforandret indtil denne Dag, saa ufordelagtig den end i Tiden maatte stille sig for Universitetet under Pengenes aftagende Værdi[1]).

Det kunde synes, at Kongen i denne Sag havde været Universitetet imod; imidlertid viste han ikke ret længe efter, at den Misstemning, han ganske vist tidligere havde næret imod det, nu var forsvunden, idet han nemlig den 2den November 1547 ved Universitetets Rektor (den kgl. Livlæge, Prof. med. D. Peter Capeteyn) lod tilkjendegive Professorerne, at han ønskede at stadfæste Universitetets Privile-

[1]) Se Tillæg, Nr. 23. Den 29de Maj 1573 udgik der kgl. Forordning om, at eftersom Mønten var omsat, skulde de, som før i Jordskyld havde betalt (3 Mark = 1 Daler), nu betale en enkende Daler eller 2 Mark (Danske Mag. VI, 64).

gier med sit store Majestætssegl, og at, hvis det var fornødent eller kunde agtes at være til Højskolens Tarv, vilde enten han selv eller hans Søn, Hertug Frederik, overtage Rektorværdigheden ved Universitetet¹). Vi vide ikke, hvad Professorerne svarede til dette Tilbud, der ganske vist viser en ikke ringe Omhu fra Kongens Side for Højskolens Fremgang. I Tydskland var det oftere Tilfældet, at Fyrster, om end just ikke den regjerende Landsherre, beklædte Rektorværdigheden ved Universiteterne. Her var derimod noget saadant uden Exempel, og det lader til, at Professorerne ogsaa have været betænkelige ved at indlade sig derpaa. Thi om end Kongens eller Kronprindsens umiddelbare Styrelse af Universitetet i Øjeblikket kunde være ærefuld og fordelagtig nok, stod Universitetet dog let Fare for at komme ind under Hofindflydelser og at miste den Uafhængighed i Afgjørelsen af indre Anliggender, som det hidtil havde besiddet. Saameget er ialfald vist, at hverken Kongen eller Hertug Frederik kom til at beklæde Rektorværdigheden, og, mulig som Følge heraf, lod ogsaa den Stadfæstelse af Universitetets Privilegier med Majestætsseglet, som var stillet i Udsigt, længe vente paa sig; den skete først ved en senere Lejlighed, da Kong Christian med fornyet Interesse og Omhu henvendte sin Opmærksomhed paa Universitetet.

Da der i den første Tid efter Reformationen idethele var Mangel hertillands paa lærde Mænd, der egnede sig til at beklæde akademiske og højere kirkelige Stillinger, maatte man undertiden lade een Mand besørge to Embeder. Saaledes var D. Oluf Chrysostomus siden 1537 baade Professor og Sognepræst ved Vor Frue Kirke. Da det imidlertid var aabenbart, at denne Tilstand hverken var til Gavn for den

¹) Vinding, Acad. Haun. p. 8—9.

akademiske Virksomhed eller for vedkommende Præsteembede, blev der den 2den Marts 1547 vedtaget i Konsistorium, at saadant i Fremtiden ikke mere maatte finde Sted. Dog blev denne Bestemmelse tagen samtidig med at der blev gjort en Undtagelse, som viser, hvor vanskeligt det endnu var at overholde Regelen, idet det nemlig blev tilladt den theologiske Professor D. Jens Sinning indtil videre at modtage Kaldelse som Sognepræst ved Helliggejst Kirke ved Siden af sit Professorat. Men da han, som det synes, selv fik Betænkeligheder og trak sig tilbage, blev den samme Undtagelse gjort til Bedste for M. Niels Hemmingsen, og han fik Tilladelse til forsøgsvis et Aar at betjene Præsteembedet ved Siden af sine akademiske Forretninger[1]).

Ved den hæderlige og duelige D. Jens Sinnings Død, den 30te November 1547, mistede Universitetet en af sine bedste Lærere, der endnu stod i sin fulde Kraft. Tabet var vanskeligt at erstatte, saameget mere som en anden theologisk Lærerstol kort efter blev ledig, idet Chrysostomus, som ved sin Stridbarhed havde gjort sig ilde lidt af Kjøbenhavns Borgere, i Foraaret 1548 modtog Kaldelsen til Superintendent i Vendelbo Stift. Det simpleste havde været, om man havde ladet Hemmingsen rykke op i en af de ledige theologiske Pladser; men det kunde man endnu ikke bekvemme sig til. Derimod skrev Kongen den 31te Marts 1548 til Bugenhagen, om han ikke kunde skaffe en eller to lærde og erfarne Theologer fra Tydskland, som baade kunde bruges ved Universitetet og være Kongen til Tjeneste med Raad i Religionssager[2]). Bugenhagen saavelsom Melanchton foreslog da en Magister Nicolaus, der tid-

[1]) Se Tillæg, Nr. 16, jfr. Vinding, Acad. Haun. p. 68. 76.
[2]) Aarsbereth. fra Gehejmearkivet. I, 252—3.

igere havde været Præst i Regensburg; men skjønt de gjen-
agne Gange anbefalede ham som en lærd Theolog, der til-
ge var tjenlig til Hofpræst, undlod Kongen dog at tage
oget Hensyn til Forslaget, formodentlig fordi han ikke an-
a Manden for lærd og anset nok[1]). Indtil videre vedblev
en ene theologiske Plads at staa ubesat. D. Peder Palla-
ius maatte efter Anmodning atter melde sig til Tjeneste
550, da Machabæus umulig alene kunde overkomme det
ele Arbejde. Imidlertid vedblev Kongen at føre Under-
andlinger med forskjellige ansete Theologer i Tydskland.
an henvendte sig saaledes 1548 til D. Georg Major i Vit-
nberg, og da denne undskyldte sig, blev der 1549 skrevet
l D. Martin Bucerus i Strasburg, for hvem Kongen nærede
or Agtelse. Men ogsaa denne undslog sig, da han alt
avde lovet Kong Edvard i England sin Tjeneste[2]). Aaret
fter indledtes der Underhandling med den berømte vyrtem-
ergske Theolog D. Johan Brenz om at faa ham herind til
Universitetet; men skjønt Kongen ikke blot selv havde
krevet til ham, men ogsaa havde givet andre, navnlig D.
ohan Sturm i Strasburg, i Hverv at overtale ham, var han
og ikke til at bevæge til at forlade sin Plads, saameget
mere som hans Landsherre, Hertugen af Vyrtemberg, ikke
ilde give slip paa ham[3]). Det vilde forøvrigt neppe have
æret uden Betydning for hele den theologiske og kirkelige
Udvikling hos os, om Brenz var bleven theologisk Professor

[1]) Schumacher, Gel. Män. Br. I, 113. 119. 133.

[2]) Schumacher, a. Skr. II, 112. Mart. Bucerus, De regno Christi, ed. M. Bucer. fol. 1557, Dedic. til Kong Christian III. Jfr. Pontanus, Vita Christiani III, ed. Hübner, p. 84. Lackmann, Hist. ordin. eccl. Dan. p. 88—9. Kong Christian den Tredies Hist., Fortal. S. 112.

[3]) Dan. Bibl. IX, 218—20. Schumacher, Gel. M. Br. II, 483—4. III, 194—7. Kong Christian III's Hist. I, 335, Not. q.

i Kjøbenhavn, da denne Mand ikke alene var en udmærket Theolog, men ogsaa tilhørte den strængere lutherske Skole[1], som næsten kan siges at være uddød her i Landet med Peder Palladius og først kom til Roret igjen henved 50 Aar efter ved D. Hans Povlsen Resen, medens Melanchtons, eller den saakaldte filippistiske Retning, var raadende i anden Halvdel af det 16de Aarhundrede, indtil den maatte vige Pladsen efter haarde Kampe i de første Tiaar af 17de Aarhundrede. Brenz var desuden en fredelskende Mand, hvilket var en Sjeldenhed blandt de stærke Lutheranere, da de fleste af dem ellers vare ivrige theologiske Kamphaner[2].

Uagtet Haabet om at faa Brenz herind saaledes var glippet for Kong Christian III, vedblev han dog at have ham i Tanker, som man ser af et Brev af 20de September 1551 fra Kongen til Bugenhagen. Denne havde nemlig atter bragt nogle Theologer i Forslag, saasom en M. Nicolaus von Cothen, udentvivl den samme M. Nicolaus, som der tidligere havde været Tale om, og D. Johannes Draconites, tidligere Professor i Marburg, nu uden Embede, en Mand, som ogsaa D. Georg Major forhen havde foreslaaet, da han ikke selv vilde modtage Pladsen[3]; men Kongen vilde ikke ret indlade

[1]) Forskjellen mellem Melanchton og Brenz traadte frem senere under den osiandristiske Strid, se Melanchtons Brev til Christian III, dat. die convers. Pauli 1558 (Gel. M. Briefe. III, 384) og Kongens Svar (Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 289).

[2]) Angaaende Brenz har man følgende Dom af Luther: »Es ist Keiner unter den Theologen zu unser Zeit, der die heilige Schrift also aufklärt und handelt, als Brentius, auch also, dass ich sehr oft mich verwundere über seinem Geiste, und an meinem Vermögen verzweifele. Und ich glaube, dass Keiner unter uns vermöchte zu thun, was er in der Auslegung über das Evangelium Johannis gethan hat» (Irmischer, Luthers Werke LXII, 349).

[3]) Schumacher, a. Skr. II, 112. Ogsaa Melanchton havde anbefalet Draconites, smst. II, 93. Hans Levnedsbeskrivelse findes i Cimbria lit. II, 167—73; sml. Strobel, Beiträge zur Literatur IV, 1, 80. Schütz, Vita Dav. Chytræi I, 163.

sig med disse mindre bekjendte Folk, derimod omtalte han, at han helst ønskede Brenz eller en anden af de overlandske (svabiske) Theologer, og at han endnu ikke havde opgivet Haabet om at faa en saadan, da Krigsurolighederne gjorde Opholdet i denne Del af Tydskland meget usikkert for protestantiske Lærere[1]). Imidlertid bleve dog alle Bestræbelser forgjæves. Ogsaa den toogtyveaarige M. David Chytræus i Rostok, hvem Pladsen 1552 blev tilbudt, undslog sig for at modtage den[2]). Man blev da til syvende og sidst nødt til at nøjes med hvad man havde herhjemme og at overdrage Pladsen til M. Niels Hemmingsen, en Mand der med Hensyn til theologiske Kundskaber og Lærergaver neppe veg for den lærdeste Theolog, man kunde indforskrive fra Tydskland. Dog derom mere i det følgende.

Naar Kongen havde næret Betænkelighed ved at antage en ubekjendt tydsk Theolog, selv om han anbefaledes af ellers paalidelige Mænd, og kun vilde træde i Forhandling med saadanne, hvis Rettroenhed var hævet over al Tvivl, og som alt havde erhvervet sig almindelig Anseelse, saa hænger denne Forsigtighed sammen med de kirkelige Stridigheder, som ved denne Tid blussede op i Tydskland i Anledning af det saakaldte Interim, under den schmalkaldiske Religionskrig. Det er bekjendt, at de sachsiske Theologer, navnlig Melanchton, kom til at indtage en meget mislig Stilling under de pinlige Forhold, som Kejserens Sejr over de protestantiske Fyrster havde foranlediget. De søgte til en vis Grad at mægle mellem Papismen og Evan-

[1]) Aarsberetn. fra Gehejmearkivet. I, 258.

[2]) Schütz, Vita Dav. Chytræi. I, 70—71. I Univ. Regnsk. 1552—3 findes flg. Udgiftspost: »Gav jeg Anders Pratt, for han førte Niels Otzing fra Rostok, den Tid han var der ex consensu Universitatis efter Mester David — 12 Sk.« (Danske Mag. 3 R. VI, 252).

geliet, men fik lige liden Tak af begge Parterne. Kong Christian III fulgte Forholdenes Udvikling med megen Opmærksomhed, idet han tillige med Flid søgte at vogte den danske Kirke ikke blot for Vildfarelserne, men ogsaa for de Stridigheder, som baade da og senere satte det protestantiske Tydskland i saa stor Bevægelse. Vi have et fortroligt Brev af 30te Marts 1548 fra Kongen til de kjøbenhavnske Theologer, Palladius og Machabæus, hvori han meddeler dem Underretning om de sørgelige Vilkaar, den evangeliske Læres Tilhængere for Tiden havde i Tydskland, og sender dem et Skrift om Messen, som Suffraganen af Mainz, Michael Heldung, titulær Biskop af Sidon, fornylig havde udgivet i Augsburg, hvilket sigtede til atter at indpode Papismens gamle Vildfarelser. Brevet, hvormed Kongen ledsagede Skriftet, slutter med de Ord: »Den almægtige Gud opholde sin Kirke i Naade, og bevare os for saadant skrækkeligt Affald og forlene os at blive bestandige indtil Enden i hans Naade og Velsignelse«. Theologerne betragtede Kongens Brev som en Opfordring til en nærmere Drøftelse af Skriftet, og sendte ham derfor nogen Tid efter en udførlig og skarp Gjendrivelse deraf[1]).

Skjønt Kong Christian var Medlem af det schmalkaldiske Forbund, deltog han dog ikke i den Krig, Forbundet førte med Kejseren. Danmark blev indtil videre ogsaa forskaanet for umiddelbart at berøres af de »interimistiske« Stridigheder; men da Spørgsmaalet om, hvorledes man skulde stille sig til de midlertidige Bestemmelser vedkommende Tro og Lære, som Kejseren søgte at paatvinge Prote-

[1]) Kongens Brev er trykt i Nye Danske Mag. II, 146—7; Theologernes Svar, dat. die Mercurii ante Dominicam Jubilate 1548, og deres Gjendrivelse findes hos Schumacher, Gel. Män. Br. III, 105—28. Jfr. Heiberg, Ped. Palladius, S. 127.

stanterne, ogsaa blev opkastet her, fik Kjøbenhavns Universitet og særlig dets Theologer dog derved Anledning til at drøfte dette «Interim». Den nærmeste Foranledning var, at Præsteskabet i Hamborg, med Superintendenten D. Johannes Æpinus i Spidsen, den 29de Juni 1548 henvendte sig til D. Peder Palladius og Kjøbenhavns Universitets øvrige Theologer for at advare dem imod Skriftet Interim, som Kejseren havde tilsendt Senatet i Hamborg med Fordring om dets Antagelse. Hvis Kejseren nemlig ogsaa skulde tilstille den danske Konge dette Skrift, i hans Egenskab som tydsk Rigsfyrste, med det Forlangende, at man i hans Lande skulde vedkjende sig den deri fremsatte Lære, saalænge indtil Kirkeforsamling i Trident traf en endelig Bestemmelse, var det af stor Vigtighed, at Kongens theologiske Raadgivere vare paa det rene med, hvorledes Skriftet burde betragtes. Palladius tilligemed hans Kolleger ved Universitetet og Kjøbenhavns Præster svarede ufortøvet, den 12te Juli, at omendskjønt «Interim» endnu ikke var tilsendt Kongen, var denne dog allerede saa vel underrettet om Skriftets farlige Vildfarelser og skjulte Hensigter, at han hellere vilde vove alt, end antage dette Værk, der syntes udtænkt med satanisk Kunst og Snedighed til Kirkens Undergang. Theologerne antydede tillige, at det var deres Hensigt at udarbejde et helt Modskrift, forat stille de Vildfarelser, «Interim» indeholdt, i det rette Lys[1]). Hertil tilskyndedes

[1]) Baade Hamborgernes Skrivelse og Kjøbenhavnernes Svar ere trykte i Dan. Bibl. V, 64—73. Svaret er i Aftrykket undertegnet «Dr. Petrus Palladius, Petrus Gall et reliqui Scholæ et Ecclesiæ Hafniæ Comministri». Petrus Gall maa dog vist være en Fejllæsning for Petrus Capitaneus, der paa den Tid var Universitetets Rektor. — Ogsaa Kongen selv svarede Hamborgerne (den 13de Juli 1548) og skrev bl. a.: «Wir wollen mit gottlicher hülff bey vnser wahren christlichen Religion ruhen vnd pleiben. Werden vns auch von dem

de end mere, da Kongen ikke længe efter tilstillede Universitetet selve Skriftet «Interim» tilligemed de vittenbergske Theologers Betænkning derover, med Begjæring om at høre sine lærde Mænds Mening om Sagen. Den 11te Avgust 1548 skrev Palladius og Machabæus da til Kongen: »Værdes Eders Kgl. Majestæt at ville vide, at efter Eders Naades Højmægtigheds Befaling sende vi til Ed. Kgl. Majestæt udi al Underdanighed herhos liggendes en Skrift, udi hvilken vi have kortelig forfattet nogne faa Artikler, som efter vort Tykke kunde være relige Sager (god Grund) til, hvorfor den Bog, som kaldes Interim, ikke bør at annammes eller holdes for fulde udi mange Steder, som findes udi Sandhed at være den hellige Tros Artikler og vor kristelige Lærdom og den sande kristelige Religion tilmode (imod), saa at vi kunne ikke med en god Samvittighed tilraade, at den skulde ved Magt holdes, men ville altid udi al Underdanighed, som vi des pligtige ere, være redebonne til, naar Ed. Kgl. Maj.s Højmægtighed os tilsigendes vorder, at forsvare og med Skjel og Skrift fordagtinge samme Artikler, som vi have korteligen tilsammen skrevet mod den Bog Interim, og ville ogsaa gjerne derudover lide, hvad os kan tilkomme og overgaa af (efter) Guds Tilladelse. Thi Sandheds Bekjendelse efter Guds salige Ord og til Guds Ære bør alle Guds udvalgte Børn og fattige Kristne mere at holde for Øjnene end alt det, som de kunne have kjærest her paa Jorden. Hvorfor vi ere ogsaa glade udi Herren, og takke hannem for den store Naade, som han haver begavet Ed. Kgl. Maj.

---

seligmachenden worte nicht abwenden lassen, wie dan auch vnser selbs seelen heyll vnd seligkeit vnd vnsern vnderthan daran gelegen». (Inländ. Registr., Thottske Saml. 827 Fol.). Af Universitetets Regnskab ser man, at Professorerne gjorde et Gjæstebud i D. Peder Palladius's Hus for de hamborgske Sendebud. (Danske Mag. 3 R. VI, 244).

med udi hans hellige Ord, og efterdi vi ere visse paa, at Ed. Kgl. Maj. ikke vil træde fra Guds Sandheds Bekjendelse, ville vi ikke aflade at bede Gud inderlig og alle Tide, at han for sin kjære Søns, vor Herres Jesu Kristi, Skyld vil jo mere og mere bestyrke Ed. Kgl. Maj. med hans guddommelige og naadige Bistand i alle Fristelser, baade til Liv og Sjæl, til hans Glorie og Ære». Palladius, der aabenbar er Forfatter af dette fortræffelige Brev, slutter med at bemærke, at de foruden den kortere, latinske Bedømmelse af Interim, som de tilstillede Kongen, ogsaa havde forfattet «en videre Forklaring og Undervisning», hvori alt var vel «med Skjel og Skrift bekræftet», hvad de kun kortelig havde antydet i den Bedømmelse, der tilsendtes Kongen, og som var affattet efter Hs. Maj.s udtrykkelige Begjæring. Den udførlige Drøftelse af «Interim» vilde de tilsende Universitetets Rektor, D. Peter Capeteyn. Begge Bedømmelser ere endnu bevarede og vidne paa den fordelagtigste Maade om den Grundighed og Nidkjærhed for Kirkens Vel og den evangeliske Læres Renhed, der udmærkede de kjøbenhavnske Theologer[1]).

Paa samme Tid som Religionsstridighederne i Tydskland saaledes lagde Beslag paa Opmærksomheden hertillands, og medens Modsætningen mellem Forfølgelserne og Uenigheden i Tydskland og Roligheden og Enigheden i Danmark var følelig nok, beskjæftigede man sig i Kjøbenhavn med Planen til en Udvidelse af den akademiske Virksomhed ved Oprettelsen af et Pædagogium, eller en Stiftelse, hvor de nys ankomne Studenter kunde have Bolig (og formodentlig ogsaa Kost) samt Undervisning under den pædagogiske Pro-

[1]) Brevet til Kongen er trykt i Dän. Bibl. VI., 192—4 og hos Schumacher, Gel. Män. Br. III, 128—30. Den kortere Bedømmelse i Dän. Bibl. VI, 195—212; den udførligere i Dän. Bibl. V, 76—106.

fessors Opsyn, navnlig en saadan Vejledning, der kunde danne en passende Overgang fra Skoletvangen til den akademiske Frihed. Slige Pædagogier fandtes i 16de Aarhundrede ved forskjellige fremmede Højskoler, og netop som et Mellemstadium mellem Skolen og Akademiet. Saaledes i Tybingen[1]), Rostok og ved andre protestantiske Universiteter. I Rostok var det ældre Pædagogium, «Porta Cœli», kommet i Forfald i Reformationstiden; men ved Aaret 1544 søgte tvende nidkjære Universitetslærere atter at bringe det tillive og saaledes bøde paa den mangelfulde Skoleundervisning ved at give de yngste Studenter Lejlighed til endnu en Tid, under en strængere skolemæssig Disciplin, at fortsætte deres forberedende Dannelse, inden de gik over til de egentlige Fakultetsstudier. En udførlig Plan for Pædagogiets Virksomhed blev udkastet; men det varede dog endnu adskillige Aar, inden Planen kom til Udførelse[2]). I den kjøbenhavnske Universitetsordinans af 1539 var det omtalt, at et Pædagogium snarest mulig skulde oprettes paa Studiigaarden. Men denne Plan var ikke bleven realiseret, rimeligvis paa Grund af Universitetets indskrænkede Midler. Men nu blev Tanken om en saadan «Skole og Pædagogium til at optugte og lære unge Personer, Religionen til Bedste og Forfordring», optagen paany, og Universitetet afkjøbte i den Anledning den kongelige Livlæge, D. Cornelius v. Hamsfort, S. Birgitte Alters Vikarie i Vor Frue Kirke med tilhørende «Residens med Huse, Abildgaard, Gaardsrum, Haverum og Boder, liggende bag S. Peders Kirke i Kjøbenhavn», som han i sin Tid var bleven forlenet med af Kongen. For Afstaaelsen skulde der, saalænge D. Cornelius levede, aarlig

---

[1]) Klüpfel, Geschichte u. Beschreib. der Univ. Tübingen, S. 41.
[2]) Krabbe, Die Univ. Rostock im 15. u. 16. Jahrh. S. 352 ff. 448 ff. 539 ff.

ydes ham 60 Mark dansk (eller 20 Daler). Derimod lovede Kongen, at Vikariet efter Hamsforts Død uden Afgift skulde tilfalde Universitetet, under den Betingelse, at Professorerne «skulde lade bygge en Skole og Pædagogium paa samme Residens, og den altid ved Magt holde, saa at unge Personer kunde have deres Værelse og optugtes der i Lærdom og boglige Kunster». Dette kongelige Tilsagn blev givet den 21de August 1548. I den følgende Tid finde vi vel omtalt, at «Pædagogii Gaard» blev istandsat (1552), at «Pædagogium blev beredt» (1558), at «Pædagogii Lectorium» blev forsynet med 16 ny Vinduer (1559), at Universitetet aarlig betalte D. Cornelius v. Hamsfort den betingede Afgift for «Pædagogica residentia», ligesom ogsaa at en af de pædagogiske Professorer havde Bolig her[1]); men forøvrigt savne vi Efterretninger om denne, som det maatte synes, nyttige og hensigtsmæssige akademiske Stiftelses Virksomhed. Maaske er den fuldstændige Iværksættelse af Planen bleven udsat indtil den Tid, da Universitetet ved Hamsforts Død kunde have Gaarden afgiftsfri; men dette varede meget længe; thi han døde først 1580, og da havde Kommunitetet allerede udfyldt noget af det Savn, der havde fremkaldt Planen om et Pædagogium. Det er dog rimeligt, at en saadan akademisk Stiftelse virkelig har været i Gang en Tid, og at det kun er paa Grund af mangelfulde Efterretninger, at vi intet nærmere vide derom.

Allerede inden Universitetetsfundatsen var given, havde Kong Christian III tilsagt Højskolen, at dens Bønder ikke skulde besværes med Ægter og Byrder mere end Adelens Tjenere, og naar endelig deres Tjeneste var højst fornøden, skulde Universitetet tilsiges ved et særegent Kongebrev.

1) Tillæg, Nr. 26. Danske Mag. 3 R. VI, 247. 248. 251. 254. 259. 271. 274. Kjøbenhavns Kirker og Klostere, S. 183—84.

Dette Privilegium var gjentaget og stadfæstet i Fundatsen. Det vakte derfor ikke ringe Bevægelse blandt de højlærde, da der første Gang skete Brud paa dette Tilsagn, idet der uden nærmere Paavisning af den paatrængende Nødvendighed og uden Omtale af Universitetstjenernes fundatsmæssige Frihed, udgik Befaling om, at Universitetets Bønder i Tryherred og Holboherred hver skulde skove sex Læs Brænde og kjøre det til Stranden. Da det derhos bragtes i Erfaring, at ingen lignende Befaling var udgaaet til Adelens Tjenere, gav det Anledning til, at Rektor og Professorer, den 7de Januar 1549, indgik til Kongen med en indtrængende Forestilling. Brevet var affattet paa Tydsk, formodentlig for at virke desto kraftigere paa Kong Christian selv, og det stillede ham for Øje, hvor farligt det var at gjøre et saadant Indgreb i Universitetets Friheder paa en Tid, da saa mange Højskoler under Religionsforfølgelserne truede med at gaa tilgrunde. Da Kongens Forlangende maaske kunde blive af fordærvelige Følger for Fremtiden, ansaa Professorerne det for deres Embedspligt at gjøre ham opmærksom paa denne farlige Begyndelse til at krænke de Friheder, han selv havde givet[1]). — Vi savne Efterretninger om, hvilken Virkning dette kraftige Forsvar for Universitetets Privilegier har haft. Senere, da Angrebene paa dem bleve hyppigere og af mere indgribende Betydning, fik Professorerne Lejlighed til ofte nok at gjentage de samme Grunde, som findes anførte i dette første Forsvar.

Det følger af sig selv, at der i Aarenes Løb foregik baade Afgang og Tilgang blandt de akademiske Lærere; og, da navnlig de mange Udlændinge, som i Kong Christian III's Tid ansattes, ofte efter faa Aars Forløb drog bort

[1]) Se Tillæg, Nr. 27.

igjen, var Vexelen større, end man efter Professorernes indskrænkede Tal skulde formode. Vi skulle her nævne nogle Forandringer, der skete i Lærerbesætningen ved denne Tid. I Begyndelsen af Aaret 1548 forlod M. Jørgen Boie Universitetet forat overtage en Plads som Hofpræst hos Hertug Hans den Ældre i Haderslev. Noget senere opgav den fysiske Professor M. Jakob Fabritius, der en Tid havde været fjernet, men atter var kommen tilbage, paany sin Post og blev Sognepræst i Øsby i Sønderjylland. I Boies Sted fik Bugenhagen sin Søstersøn, M. Johan Lübbeke, ansat som pædagogisk Professor, efterat han tidligere i nogen Tid havde været extraordinær Docent. Efter nogle Aars Forløb forlod han dog atter Universitetet og drog tilbage til sit Fædreland Pommern. Fabritius's Efterfølger i den fysiske Profession blev (1549) M. Jens Skjelderup. Aaret 1549 medførte idethele temmelig mange Forandringer. Saaledes blev den græske Læsemester, M. Hans Mønster, afskediget, da han havde forlovet sig med en Kvinde af slet Rygte, og de andre Professorer mente, at en saadan Forbindelse vilde være til Vanære for Universitetet; han drog til England, hvor han blev Prindsesse Elisabeths Lærer. Efter fem Aars Forløb kom han dog tilbage og indtraadte paany i Universitetets Tjeneste. Da den juridiske Professor, D. Rembert Gilsheim, døde eller gik over i en anden Stilling, kom Nederlænderen D. Albert Knoppert 1549 i hans Plads. Saavidt vi nu kunne skjønne var denne en brugbar Mand, skjønt det ingenlunde lykkedes ham at hæve det juridiske Studium til nogen selvstændig Betydning. Endelig blev Hamborgeren M. Ludolf Prig samme Aar antagen til pædagogisk Professor. Han synes at have været en ret dygtig Videnskabsmand; men efter et halvt Aars Forløb rejste han igjen bort. Senere beskikkede man en dansk Mand, M.

Hans Svendsen Bager, der nys var hjemkommen fra Vittenberg, i den ledige Plads. Da i Foraaret 1550 den mathematiske Professor, M. Ejler Hansen Malmø, gik fra Forstanden, som man mente paa Grund af alt for anstrængt Studering, foreslog Kongen en ung Slesviger, M. Albert Meier, til denne Post. Han var en Søn af Hr. Johan Meier, der havde taget virksom Del i Reformationens Indførelse i de slesvigske Marsklande og nu var Sognepræst i Rendsborg, og han havde med Kongens Understøttelse studeret ved Kjøbenhavns Universitet og 1550 taget Magistergraden sammesteds. Men skjønt han var en lovende ung Videnskabsmand, vægrede Professorerne sig dog ved at overdrage ham den mathematiske Lection, der betragtedes som den højeste i det filosofiske Fakultet, da de mente, at dertil udfordredes en Mand af større Anseelse og Duelighed. Nogen lavere Post var for Tiden ikke ledig ved Universitetet. Professorerne vilde gjerne understøtte ham til at fortsætte sine Studeringer, men de frygtede for, at Universitetet vilde faa Skam af, om han allerede nu blev gjort til Lærer. Følgen blev da den, at M. Albert Meier ikke blev Professor; senere var han i 50 Aar Præst i Lindholm i Sønderjylland og stadig beskjæftiget med astrologiske og nekromantiske Studier, som paa den Tid betragtedes som en væsentlig Del af den mathematiske Videnskab[1]). Istedenfor denne blev, ogsaa ifølge kongelig Anbefaling, M. Marcus Jordan fra Krempe i Holsten, i Juni 1550, antagen til Professor i Mathematik. Han var en duelig Geograf og søgte paa flere Maader at give Studenterne Interesse for denne Videnskab[2]).

---

[1]) Nyerup, Univ. Annal. S. 17—9. Nykirkehist. Saml. II, 744. Tillæg, Nr. 40.

[2]) Det nærmere om alle de ovenanførte Lærere maa søges i Levnedsbeskrivelserne i det følgende.

Ved S. Hansdagstid 1550 var det danske Bibelværk, som nu havde beskjæftiget endel af Universitetets Lærere i adskillige Aar, endelig færdigt fra Ludvig Dietz's Presse. Det er almindelig anerkjendt, at dette Værk ved sin ægte danske Sprogtone gjør de Mænd Ære, som havde været beskjæftigede dermed, fremfor alt den Mand, som uden Sammenligning gjorde den største Del af Arbejdet, om han end fik mindst af Æren og Lønnen, nemlig Mester Christiern Pedersen. Der var ialt trykt 3000 Exemplarer. Men inden Bibelen kunde sælges, maatte der først sørges for dens forsvarlige Indbinding. I den Anledning blev en lybsk Bogbinder, Povl Knobloch, indkaldt, og da det formodentlig viste sig, at han ikke kunde overkomme det betydelige Arbejde saa hurtigt, som ønskeligt var, fik man senere en fransk Bogbinder Antoine Maillet til at overtage en Del af Arbejdet[1]). Det blev dernæst overdraget D. Christiern Torkelsen Morsing og D. Johannes Machabæus at forestaa Omsendelsen og Salget af Biblerne. Den almindelige Pris for et indbundet Exemplar var 5 Daler, der omtrent vil svare til 40 Daler nu for Tiden. Da der ved Salget indkom et Overskud, efterat Udgifterne ved Trykning og Indbinding

[1]) Kirkehist. Saml. II, 402—4. 412. Danske Mag. 3 R. VI, 255. Ant. Maillet var en studeret Mand og blev senere fransk Legationssekretær. I Joh. Pistorius's Brevbog (Gl. kgl. Saml. 3078. 4) findes et latinsk Brev, dat. Nyborg 29. Novbr. 1549, fra Ant. Maillet til Pistorius, der dengang studerede i Kjøbenhavn. Det handler mest om den franske Gesandt i Kjøbenhavn, Carolus Danzæus, og Bogtrykkeren Ludv. Dietz (jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 83). I et Brev af 4de Januar 1585 skriver D. Anders Christensen fra Strasburg til Kjøbenhavns Universitets Rektor og Professorer: »Literas Lutetiæ Parisiorum ad vos dedi, quas curante D. Mailetto, qui ampliss. Legato Galliæ Carolo Danzæo illic loci a secretis est, vobis iampridem redditas esse existimo«. (Orig. i Kgl. Bibl.).

samt Kongens tidligere Udlæg vare afholdte, blev dette fornemmelig anvendt til Honorarer for de Mænd, som havde taget Del i Arbejdet. Palladius, der ganske vist havde haft den væsentligste Andel i Revisionen, fik 300 Dlr. (og senere endnu 100 Dlr.), Machabæus og Hemmingsen fik hver 100 Dlr., Hans Henriksen og Peder Tidemand hver 80 Dlr. Morsing fik for sin Ulejlighed med Regnskabet og Salget omtrent 350 Daler. Men selv efterat disse Honorarer vare afholdte, var der endnu et Overskud, som dels kom Universitetet idethele, dels fattige Studenter, dels enkelte andre Personer tilgode; saaledes fik Christian Machabæus, en Søn af den theologiske Professor, 100 Daler at studere i Udlandet for. Regnskabet afsluttedes først 1562, efterat de fleste af de Mænd, som havde forestaaet Værket, allerede vare døde[1]. Man kommer forøvrigt let paa den Tanke, at det havde været bedre, om Oplaget havde været større og Prisen billigere. 3000 Exemplarer var neppe eén Bibel til hvert Sogn i Danmark og Norge. Forholdsvis faa Exemplarer kom i privat Eje, da Kirkerne, der havde ydet Forskud til Papir og Trykning, først skulde forsynes. Imidlertid var jo dog herved altid en Begyndelse sket til at gjøre den hellige Skrift almindelig bekjendt og saaledes et væsentligt Bidrag ydet til Reformationens Gjennemførelse i Livet. — Rimeligvis var det et Exemplar af denne danske Bibel, som Christian III 1552 sendte den russiske Czar Iwan Wasiljewitsch II, med Tilbud om at Overbringeren, Hans Missenheim eller Bogbinder, naar Bogen var oversat paa Russisk,

[1] Kirkehist. Saml. II, 405—15. Langebekiana, S. 294—8. Ny Kirkehist. Saml. I, 124—6. Sml. Molbech, Bidrag til en Hist. og Sprogskildr. af de danske Bibelovers. S. 74.

skulde sørge for dens Trykning i mange tusinde Exemplarer, en Plan, som dog kun i ringe Grad kom til Udførelse[1]).

Udgivelsen af den danske Bibel gav forøvrigt Anledning til en Indskærpelse af den alt bestaaende Censuranordning, navnlig af Bestemmelsen om at ethvert nyt Skrift inden dets Forhandling skulde gjennemses af Universitetets Professorer eller Bisperne. Der var allerede fastsat i Kirkeordinansen, at ny Bøger ikke maatte trykkes her i Landet paa Latin, Dansk eller Tydsk, ikke heller indføres andenstedsfra oversatte paa Dansk, især hvis de indeholdt noget, der angik Religion eller Politik, med mindre de først «vare oversete udi vor høje Skole» eller «havde faaet et godt Vidnesbyrd» af vedkommende Stifts Superintendent[2]). Denne Professorcensur var saavidt vides første Gang kommen til Anvendelse paa et Værk, som ved et sønderligt Tilfælde hverken var paa «Latin, Dansk eller Tydsk», og med Hensyn til hvilket Gjennemsynet derfor vistnok ogsaa har været temmelig betydningsløst; det var Oddur Gotskalksens islandske Ny Testamente. I det kgl. Privilegium af 8de November 1539 foran i dette Værk, siges, at det er «overset af højlærde Mænd, os elskelige Rektor, Doctores og Læsemestere udi den høje Skole i Kjøbenhavn og befundet at kunne være rettelig udsat efter den latinske Translation[3])». Da nu den danske Bibel udkom, var den ogsaa forsynet med et kgl. Privilegium (af 26de Juni 1550), hvori det først omtaltes, at Kongen havde ladet Værket «overse af lærde Mænd udi vort Rige Danmark og besønderlig af de

---

[1]) Den danske Konges Brev til Czaren er trykt i J. Møllers Theologiske Bibliothek. X, 329—31. Jfr. Pontoppidan, Annal. III, 306, Hist. Tidsskrift. III, 625—6, og Nyt hist. Tidsskrift. V, 336—9.
[2]) Kirkeordin. Bl. LXXXIX (Christian III's Hist. I, 595).
[3]) Kbhvnske Vidensk. Selsk. Skr. V, 238.

højlærde udi vort Universitet». Dertil føjedes følgende Forbud mod Eftertryk: «Efterdi vi forfare, at mangesteds er hændet, at naar nogle mærkelige Bøger blive først prentede, da understaa mange dem for Gjerrigheds Skyld strax at lade igjen prente samme Bøger, og dog ikke ville gjøre derpaa nogen Flid eller besonderlig Omkostning ved at lade dem tilforn overse af lærde Mænd, hvoraf kommer, at mange mærkelige Bøger forfalskes: thi forbyde vi alle, ihvo de helst ere eller være kunne, nogen dansk Bibel efter denne Dag at prente eller prente lade uden vor Bevilling og Samtykke». Fordristede nogen sig til at gjøre mod dette Forbud, skulde han have Bøgerne forbrudte og desuden straffes efter Fortjeneste[1]). Da nu Bogtrykkere og Bogførere, efterat den danske Bibel var udkommen, alligevel gjorde sig en Fordel af at eftertrykke og forhandle nogle af Bibelens Bøger, udgik der i Oktober og November 1552 paany kongelige Forbud mod slige Eftertryk, og dertil føjedes den Bestemmelse, at ingen andre danske eller tydske Bøger maatte holdes tilfals her i Riget, med mindre de tilforn «vare overhørte hos den høje Skole i Kjøbenhavn eller hos Superintendenterne i hvert Stift, hvor samme Bøger holdes tilsalg». Censorerne skulde da afgjøre, om Salget af vedkommende Skrift var nyttigt og tilbørligt, og i modsat Tilfælde nedlægge Forbud derimod[2]).

Det kunde let ske, naar Professorerne vare optagne af Arbejder, der ikke umiddelbart vedkom Universitetet, saaledes som Tilfældet var med Revisionen af Bibelen og andet, der jevnlig forefaldt, at Forelæsningerne, som dog jo var Højskolens Hovedopgave, kom til at lide derunder. I alle Tilfælde finde vi, at Hemmingsen, som Universitetets

[1]) Privilegiet er optrykt i Christian III's Hist. II, 208.
[2]) Se Tillæg Nr. 34—36.

Rektor, den 22de November 1550 fandt sig beføjet til at lægge Professorerne alvorlig paa Hjærte, at de ifølge Fundatsen skulde holde Repetitorier med Studenterne om Onsdagen og overhøre dem i hvad der var gjennemgaaet i den sidste Uge — og ikke blot søge at faa deres Løn indkrævet, men ogsaa arbejde for hvad der kunde være til Studenternes Gavn. I det følgende Aar blev der desuden vedtaget en skjærpet Bestemmelse om de Bøder, Professorerne skulde betale for Forsømmelse af deres Embedsgjerning[1]). Naar Studenter gjorde sig skyldige i Forseelser, anvendtes ogsaa Mulktering; men Straffen kunde desuden blive skjærpet paa andre Maader. Et ejendommeligt Exempel herpaa er os opbevaret fra Aaret 1550. Flere Studenter havde holdt natlige Drikkelag i et berygtet Hus og med hinanden tømt en hel Tønde Øl. Da Professorerne erfarede det, bestemtede, at de tre af dem, som tidligere vare grebne i lignende Forseelser, i al Stilhed uden offentlig Relegation skulde fjernes fra Universitetet. De to af dem, som ikke før havde været under Anklage, slap derimod med følgende Straf: den ene, ved Navn Niels Hallandsfar, skulde lære Romerbrevet og den første Bog af Æneiden udenad; den anden, der hed Jens Movritsen, maatte forpligte sig til at lære Matthæi Evangelium udenad, og desuden betale en Bøde af 4 Daler til fattige Studenter[2]). Unegtelig synes der intet Forhold at være i, at en Professor for Forsømmelse af sit Embede kun skulde bøde 2—4 Skilling, medens

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 8.

[2]) Se Tillæg Nr. 16. Endnu i 17de Aarh. anvendtes Udenadslæren som akademisk Straf ved Universitetet i Rostok. Saaledes blev en Student 1609 dømt til inden 14 Dage at lære Talen »pro Marco Marcello« udenad; en anden fik lidt længere Tid til at lære 1ste Bog af »Institutiones« (Weitere Nachrichten von gelehrten Rostockschen Sachen, 1743, S. 327).

en Student maatte bøde 4 Daler. — Skjønt der saaledes vistnok var Brøst tilstede i Tilstanden ved Universitetet, høre vi dog Bugenhagen netop ved denne Tid udtale sin Tilfredshed og Glæde over hvad han erfarede om den danske Kirkes og Højskoles Tilstand. Men hans Hjemmelsmand var hans Søstersøn, M. Johan Lübbeke, der jo selv var Professor og derfor interesseret i, at Tilstanden blev skildret med lyse Farver. Nogen Sandhed har der dog vel altid været i hans Beretning[1]).

Bugenhagen havde saameget desto større Grund til paa denne Tid at erklære sig tilfreds med Universitetet, som de kjøbenhavnske Professorer nys havde givet et Bevis paa den Ærbødighed, de nærede for de vittenbergske Læreres Autoritet i Spørgsmaal angaaende Kirkelæren. Den tidligere omtalte hamborgske Superintendent D. Johan Æpinus havde nemlig fremsat nogle dogmatiske Meninger om Betydningen af Kristi Nedfart til Helvede; disse havde vakt ikke ringe Opsigt, og navnlig fundet Modsigelse af Æpinus's stridbare Kollega M. Tilemann Eppinck (Diakonus ved S. Petri Kirke i Hamborg), der havde begivet sig til Kjøbenhavn for at vinde Støtte for sin Opposition mod Æpinus hos de derværende Theologer. Dette var dôg, som det synes, ikke ret lykkedes for ham; thi billigede man end ikke Æpinus's Udtryksmaade, saa var denne dog en Theolog af Anseelse og en gammel Ven af Palladius, hvorfor denne ogsaa efter Evne havde søgt at tale Eppinck til Rette og faa ham til at opgive den forargerlige Modsigelse mod hans højtagtede Superintendent i et mindre vigtigt Læresporgsmaal. Eppinck havde dog ligefuldt senere fortsat Striden, hvorfor Senatet i Hamborg havde set sig foranlediget til at æske forskjellige

[1]) Bugenhagens Brev til Christian III af 9de Marts 1551, hos Schumacher, Gel. Män. Br. I, 154.

Højskolers Betænkning om disse Meningers Forhold til luthersk Orthodoxi. Ogsaa Kjøbenhavns Universitet havde faaet Opfordring til at ytre sig om Sagen, hvorfor Professorerne samledes den 19de November 1550 med Hovedstadens Sognepræster for at vedtage en Erklæring. Først besluttedes der, at da Forespørgselen var sket under en enkelt Mands Navn, skulde ogsaa kun een af Professorerne svare, forat der ikke, hvis man svarede i hele Universitetets Navn, skulde gives Lejlighed for nogen til at angribe Kjøbenhavns Universitet og den danske Kirke. Derhos valgte man den forsigtige Udvej at erklære, at da Højskolen i Vittenberg endnu ikke havde udtalt sin Mening om Spørgsmaalet, ligesom det heller aldrig før havde været paa Bane i Kirken, kunde de kjøbenhavnske Professorer ikke indlade sig paa at afgive nogen Betænkning[1]). Nyerup bemærker hertil: »slig Fattigdom i Aanden er temmelig ydmygende, og Beskedenheden dreven til saadan Grad er nok ikke at glædes ved«[2]); N. M. Petersen roser derimod fra sit Stade Kjøbenhavns Professorer, idet han siger, at det klogeste man kan gjøre ved et tosset Spørgsmaal er at afvise det[3]). Uden Hensyn hertil kunde der imidlertid vel være Grund for Professorerne til under den Tids religiøse Stridigheder, af Kjærlighed til Freden, at stille sig saaledes til et Spørgsmaal, der ikke var af stor praktisk Betydning, og som det var saa vanskeligt at komme til nogen Enighed om. Det viste sig siden, at da Vittenbergerne endelig kom med deres Erklæring, var den saa ubestemt, at den igrunden intet af-

---

[1]) P. Palladius's Brev til Joh. Æpinus, dat. 16de Sept. 1550, er trykt i v. Seelens Philocalia epistolica, Lubec. 1728, p. 24—28. Jfr. Heiberg, Ped. Palladius. S. 129—30. Om Tilemann Eppinck se Michelsen, Archiv für Staats- u. Kirchengeschichte. IV, 142—43.

[2]) Nyerup, Univ. Annal. S. 16.

[3]) Bidrag til den danske Lit. Hist. II, 61.

gjorde og næsten med lige Ret kunde tages til Indtægt baade af Æpinus og hans Modstander[1]). Det bemærkedes desuden ogsaa, at alle Kjøbenhavns Professorer inden det ovennævnte Møde havde givet Palladius deres Mening tilkjende, saa det altsaa snarere var Klogskabshensyn end just Aandsfattigdom, der afholdt dem fra at udtale sig bestemtere. Det var vel ogsaa det samme Hensyn, der fremkaldte det Svar fra dem til Æpinus, da han havde begjæret at faa nogle af sine Skrifter, formodentlig angaaende samme Stridsspørgsmaal, trykte i Kjøbenhavn — at det ikke kunde ske, dels fordi der for Tiden ingen Bogtrykker var tilstede, og dels fordi Kongen, hvem Bøgerne førend deres Trykning maatte forelægges, var fraværende[2]). At Stemningen hertillands idethele har været imod Æpinus i denne Sag, kan formentlig sluttes deraf, at da hans Modstander M. Tilemann Eppinck var bleven afsat af Raadet i Hamborg, fik han kort efter, den 21de Juni 1551, Bestalling af Kong Christian III som Hofprædikant[3]).

Naar Kjøbenhavns Professorer overhovedet viste sig utilbøjelige til at indlade sig i de theologiske Stridigheder, som alt havde begyndt at sønderslide det protestantiske Tydskland, saa kunne vi fra vort Stade ikke anse det for nogen Skam for dem. Allerede var det kommet saa vidt, at man fra Tydskland af med længselsfulde Blikke betragtede den Fred og Rolighed, som herskede i Danmark, medens Tydskland oprørtes først af Religionsforfølgelserne under Forsøgene paa at faa «Interim» indført, og senere af de mange paa-

[1]) Frank, Die Theologie der Concordienformel. III, 397 ff.
[2]) Se Tillæg, Nr. 16. Heiberg, Ped. Palladius; S. 130.
[3]) Efter en tydsk Kancelliregistrant. Eppinck omtales ikke af Zwergius i hans Fortegnelse over Hofpræsterne, og der er heller ikke andenstedsfra noget bekjendt om hans Virksomhed som saadan.

følgende theologiske Stridigheder. Hofpræsten i Weimar, Johannes Aurifaber, den bekjendte Udgiver af Luthers Skrifter, skrev 1551 til Kong Christian III og bad om, at hvis han skulde blive fordreven for sin Tros Skyld, som der kunde være Udsigt til, han da maatte faa et Præsteembede i Danmark eller en Plads ved Kjøbenhavns Universitet, indtil der atter oprandt bedre Tider for hans Fædreland. Og da D. Georg Major 1552 skrev til den danske Konge og skildrede den Uenighed i Trossager, der herskede i Tydskland, føjede han til: «Vorherre har af sin Naade velsignet Eders Majesæt saaledes, at under Eders Vinger ses og spores skjøn Enighed med Hensyn til Læren baade i Kirker og Skoler, og skyldig Lydighed, Fred og Ro i den ydre verdslige Regjering, medens vi derimod med stor Smerte og Bedrøvelse maa erfare det modsatte[1])».

Efterat Striden om «Interim» havde begyndt at lægge sig i Tydskland, fremkom nemlig et nyt Stridsspørgsmaal, der vakte ikke ringe Uro. Andreas Osiander, Præst og Professor i Königsberg, fremsatte den Lære, at Kristus er vor Retfærdighed alene efter sin guddommelige Natur, en Sætning, der i Forbindelse med hans øvrige theologiske Optræden vakte stærk Modsigelse. Hertugen af Preussen, der var ham gunstig, henvendte sig derfor i Oktober 1551 til de tydske Rigsstænder af den augsburgske Konfession, samt til Kong Christian III, med Begjæring om, at deres Theologer maatte afgive Betænkning om Stridsspørgsmaalet. Ogsaa Melanchton skrev til den danske Konge og bad om, at Universitetet i Kjøbenhavn maatte erklære sig om Sagen. Kongen oversendte derfor det Skrift af Osiander, der nærmest havde givet Anledning til Striden, tilligemed en Un-

[1]) Schumacher, Gel. Män. Briefe I, 237. II, 177.

derretning om den preussiske Hertugs Begjæring, til Palladius og Machabæus. Disse fordelte Arbejdet saaledes imellem sig, at Machabæus skulde tage Osianders vildfarende Artikler forat skrive imod dem, Palladius »skulde løbe Bogen igjennem og bevise, at den var bygget paa en løs Fundament og Grundvold«. I de første Dage af Januar 1552 indsendte Palladius sin Del af Arbejdet til Kongen, medens Machabæus samtidig undskyldte sig med, at hans Sygelighed ikke havde tilladt ham at gjøre den Del af Betænkningen færdig, som han havde paataget sig at skrive. Endnu i Maj s. A., da Kongen afsendte Palladius's Betænkning til Hertugen af Preussen, maatte han bemærke, at Machabæus's endnu ikke var indkommen, men at den senere skulde blive eftersendt, hvilket dog neppe er sket, da vistnok ikke blot Machabæus's Svagelighed men ogsaa en afgjort Ulyst hos ham til at indlade sig paa theologiske Stridsemner har bidraget til, at han trak Sagen ud. Luther, der i sin Tid meget godt havde kjendt det vildfarende i Osianders Lære, havde viist en lignende Utilbøjelighed til at indlade sig i Strid med ham derom. Iøvrigt berettes der, at Palladius's Betænkning og den danske Konges Forestillinger væsentlig skulle have virket til at bringe Hertugen af Preussen til bedre Fornuft [1]).

Saalænge man ved Kjøbenhavns Universitet kunde indskrænke sig til at skrive Betænkninger angaaende de Stridigheder, der oprørte Tydskland, uden selv at være berørt af samme, gik det meget godt an. Men snart viste det sig, at Freden hertillands heller ikke var at stole paa. Danmark fik ogsaa sin Andel i den adiaforistiske Strid — saa-

[1]) Gieseler, Lehrbuch der Kirchengesch. III, 2. S. 269 ff. Dan. Bibl. VII, 165—70. Pontoppidan, Annal. III, 310. 315—6. Schumacher, Gel. M. Br. III, 131—5. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 263.

ledes kaldtes den bitre Strid, der førtes i Tydskland i Anledning af det tidligere omtalte «Interim» og nærmest angaaende Spørgsmaalet, hvorvidt man i Ting, der ikke angik Læren, men kun Kirkeskikkene (Adiaphora), i vanskelige Tider burde lempe sig efter anderledestænkende, selv imod egen bedre Overbevisning. Spørgsmaalet kom frem hertillands derved, at tvende gejstlige Mænd i Odense, Hr. Lavrits Heliesen, Sognepræst ved S. Hans Kirke, og Hr. Christoffer Michelsen, Læsemester ved S. Knuds Kirke, 1551 med fanatisk Heftighed angreb deres Biskop, M. Jørgen Jensen Sadolin, fordi han efter deres Mening ikke optraadte bestemt nok imod Levningerne af den ældre, romersk-katholske Kirkeorden i Stiftet, og navnlig fordi han tillod Knudsbrødrene i Odense at beholde deres Munkedragt og klosterlige Samliv, Indrømmelser, der forøvrigt ikke vare gjorte Klostermændene af Bispen men af Regjeringen. Da Universitetet var Højesteret i alle kirkelige Sager, kom de tvende Præsters Trætte med Bispen i Februar 1552 ind for Universitetets Domstol, efterat den alt var behandlet ved flere Instanser i Odense og havde fundet den Afgjørelse der, at de tvende gejstlige Mænd vare blevne afsatte fra deres Embeder paa Grund af deres gjenstridige Trods. Der forlangtes dog egentlig ikke nogen ny Dom af Universitetet; men Kongen, til hvem Sagen var indberettet af Lensmanden, ønskede, at de højlærde «lønlig og hemmelig» skulde undersøge hele Stridsemnet og efterat have hørt Sagen fremstillet fra begge Sider, skulde gjøre et Forsøg paa «at afstille, nedstoppe og venlig forlige samme Sag, paa det at den kristne Kirke kunde blive herefter udi Fred, Rolighed og Samdrægtighed, som den hidtildags af Guds Naade bevaret er[1].»

[1] Danske Mag. V, 198. Jfr. min tidligere Fremstilling af Sagen i Sadolins Levned, Saml. til Fyens Hist. og Topographi. IV. 71 ff.

Det var altsaa Kongen om at gjøre, at det gode Rygte for Fred og Enighed, som den danske Kirke havde erhvervet, ikke skulde forspildes ved denne Trætte.

I Februar 1552 mødte saavel Biskop Sadolin som hans tvende Modstandere for Konsistorium. Efterat begge Parter havde aflagt Ed paa, at de intet andet vidste, end at de havde en ren og retfærdig Sag, og kun havde handlet saaledes af Iver for Sandheden og efter deres Samvittigheds Tilskyndelse, og ikke af private Lidenskaber, saa fremlagde Biskop Sadolin nogle skriftlige Beretninger om det forefaldne og gav senere, efter Opfordring af Universitetets Rektor, D. Peter Capeteyn, en udførlig mundtlig Fremstilling af hele Sagen. Dagen efter bleve hans Modstandere stedte til Ords. De gave en ganske anden Fremstilling af deres Forhold og fremkom med Klage over, at Bispen førte farlig og forargelig Lære, som deres Samvittighed ikke tillod dem at tie til. Efter nøjagtig Undersøgelse af de fra begge Sider fremførte Grunde kom Professorerne imidlertid til det Resultat, at der ikke var nogetsomhelst med Skjel at udsætte paa Bispens Forhold og Lære, og at de tvende Præster dels af Had og Avind dels af Ungdomsubesindighed have vakt denne forargelige Strid. Man forestillede dem det urigtige i deres Adfærd og søgte at tale dem tilrette; Theologerne Palladius og Machabæus søgte ved private Forestillinger at bringe dem til bedre Fornuft, og Sadolin erklærede, at han vilde lade det skete være glemt, dersom de vilde erkjende deres Forseelse og afbede den; men alt uden Frugt. Christoffer Michelsen udtalte sig endog paa en uærbødig Maade om Kongens Person, og sagde, at det havde været bedre, om Kgl. Majestæt havde jevnet alle Klostere med Jorden end at frede Munkevæsenets Levninger. I den Anledning maatte Universitetets Rektor tage til Orde og vise

sam tilrette og retfærdiggjøre Kongens skaanende Fremgangsmaade. Efterat en Mægling saaledes forgjæves var forsøgt, sluttedes foreløbig Forhandlingerne; Sadolin rejste formodentlig hjem, medens de tvende Præster blev i Kjøbenhavn, og den 18de Februar 1552 indsendte Professorerne en Beretning om Sagen til Kongen. De raadede til at se at faa den neddæmpet saa snart som muligt, og henstillede til Kongen, om han selv vilde kjende i Sagen eller overgive den til Universitetets Paadømmelse, at den kunde blive afstillet i Tide. At forvise de to unge Mænd ud af Riget maatte de meget fraraade, da dette kunde give Anledning til, at de i Udlandet udspredte Beskyldninger mod Kongens og den danske Kirkes evangeliske Rettroenhed; ligesaalidt kunde de tilraade, at Sagen kom til offentlig Disputats, som Præsterne havde forlangt; ialfald maatte de henstille dette til Kongens egen Betænkning. Forøvrigt anbefaledes Skaansomhed af Hensyn til Personernes Ungdom.

Denne Indstilling vandt Kongens Bifald; det var ogsaa for ham en Sag af stor Vigtighed, at han ikke skulde komme i Orde for at beskytte Levningerne af Papismen, paa samme Tid som Kejseren med Vold og List søgte at undertrykke Protestanterne i Tydskland. Den 5te Marts samme Aar befalede han derfor Professorerne fremdeles at forhandle med Christoffer Michelsen og Lavrits Heliesen for med det gode at faa dem til at afstaa fra deres Vildfarelser. De skulde indtil videre blive tilstede, og man kunde derhos beskikke dem til Kapellaner eller skaffe dem nogen anden Tjeneste, forat de kunde have noget at leve af. Efter Kongens Ønske kaldte Professorerne da flere Gange i Foraaret og Sommeren 1552 de tvende Præster for sig forat bringe dem til Fornuft, men altid uden Held; endelig forelagde de dem den 22de Juli Valget imellem at gjøre Afbigt eller at

gaa i Fængsel, og da de ligefuldt vedblev med deres Paastande, blev Christoffer Michelsen indespærret i Klosterfængselet i Sorø, og Lavrits Heliesen i Herredsvad i Skaane. Den førstnævntes Hustru søgte ved at bønfalde Kongen at formilde sin Mands Skjæbne; men da det blev sat som Betingelse for hans Frigivelse, at han skulde gjøre Biskop Sadolin Afbigt, og han ikke vilde indlade sig derpaa, maatte han blive i Fængselet indtil sin Død, den 23de April 1556. Med Lavrits Heliesen blev der derimod gjort endnu et Forsøg paa at overbevise ham om, at han havde forset sig mod sin Biskop. I Foraaret 1553 blev han nemlig indkaldt for en Ret, der holdtes paa Kjøbenhavns Slot. Kongen, Kansler Johan Friis, flere Adelsmænd og Præster, og alle Universitetets Professorer vare her forsamlede, saa man ser deraf, hvor stor Vigtighed der tillagdes Sagen, og hvor meget det var Kongen om at gjøre at bringe den halsstarrige Ivrer til bedre Fornuft. Han søgte endog selv at overtale ham til at falde tilføje; men alle Anstrængelser vare og bleve forgjæves. Dommerne erklærede ham da for skyldig i Oprør mod Biskoppen, og dømte, at han var falden under den verdslige Øvrigheds Straf, efterat han tilforn ved Dom var afsat fra sit gejstlige Embede. Men da Kongen alligevel naadig havde tilladt, at han maatte være under Kirkens Straf, kunde Dommerne, paa Grund af hans store Ulydighed, Gjenstridighed og Haardnakkethed, ikke andet end sige ham fra hans Præsteembede. Kongen tillod ham dog frit at færdes i Sjæland og Skaane, men Fyns Stift maatte han ikke betræde; og da Kongen mundtlig havde forbudt ham at skrive eller tale noget imod Religionen eller i anden Maade at lade sig høre anderledes, end tilbørligt kunde findes at være, hvis han ikke vilde straffes som en anden Lægmand, der forbryder sig imod sin Herre og Konge,

saa raadede Dommerne ham til at forholde sig aldeles stille. Men forat Dommen kunde være til Hr. Lavrits Heliesens Forbedring, og ikke til hans Skade og Fordærv, lovede de ham, at naar han vilde bekjende sin Brøde og afbede den hos sin Superintendent, saa vilde de allesammen med Knæfald i al Underdanighed gjøre Bøn til Hans Majestæt, at han maatte komme til sit Præsteembede, Agt og Ære igjen, som tilforn.

Skjønt denne Dom efter de Tiders Forhold vistnok maa anses for skaansom, saa lader det dog ingenlunde til, at Lavrits Heliesen fandt sig tilfreds med den. Dette udtalte han ikke blot paa en skarp Maade, dengang Dommen blev ham forelæst; men han gav ogsaa snart saadanne Tegn paa, at det ingenlunde var hans Agt at forholde sig rolig, at Universitetet fandt sig beføjet til at andrage hos Kongen om, at han paany maatte blive tagen i Forvaring, forat han ikke skulde afstedkomme meget ondt. Senere Forfattere berette, at han hengav sig til gjendøberiske Vildfarelser, og offentlig, under stort Opløb af Tilskuere fra Kjøbenhavn, omdøbte sin Søn i Stranden ved S. Anne Bro udenfor Byen (der hvor Toldboden nu er); men da ingen samtidige Beretninger stadfæste dette, maa vi lade det staa hen som mindre sikkert. Nok er det, at Kongen i Slutningen af April 1553 af Hensyn til Professorernes Indstilling lod ham sætte i Forvaring i Herredsvad Kloster, og herfra førtes han Aaret efter til Visborg Slot paa Gulland, hvor han formodentlig efter et kortere eller længere sørgeligt Fangeliv er afgaaet ved Døden, uden at Ulykken har kunnet bøje hans stive Sind eller forandre hans Overbevisning om Rigtigheden af den Betragtning, han havde forfægtet[1]).

---

[1]) Kilderne anføres i Jørgen Sadolins Levned a. St.

Skjønt Universitetet idethele altsaa ikke vilde anerkjende Berettigelsen af de Klager, de tvende fynske Præster førte over en altfor lemfældig Behandling af Papismens Levninger, er det dog sandsynligt, at idetmindste enkelte af Professorerne til en Tid have betragtet Sagen paa en noget anden Maade. Dette gjælder navnlig M a c h a b æ u s og maaske ogsaa H e m m i n g s e n; og den Overbærelse, der længe vistes mod de to Præster, kan maaske væsentlig tilskrives Forestillinger fra disse Mænds Side. Machabæus offentliggjorde nemlig 1552 nogle akademiske Theses »om Traditioner, Ceremonier og menneskelige Skikke i Kirken«, som Hemmingsen skulde forsvare offentlig for Erhvervelsen af en theologisk Grad, og som indeholdt meget stærke Angreb paa Papismen idethele og paa de den ejendommelige Skikke og Ceremonier i Særdeleshed, samt en Fordømmelse af alle, der vilde tage sligt i Forsvar eller, naar det var afskaffet, række Haand til dets Gjenoprettelse[1]). Det ligger

---

[1]) Disse Theses tillægges almindelig Hemmingsen, men med Urette. Paa første Side findes nemlig følgende Titel: »Christo opt. maximo aspirante seqventia themata vir præstans M. Nico. Hemmingius Sacratissimæ Theologiæ Candidatus, pro asseqvendo in eadem facultate gradu, Johan. Machabæo D. T. præsidente, instantis mensis XXI. publice defendet«. Paa sidste Side findes Aarstallet: M.D.LII; men Maaneden nævnes ikke. Det er aldeles klart af denne Titel, at Hemmingsen i k k e er Forfatter. Af Theserne kan her kun anføres et Par, f. Ex. XL. Totus Monachatus (qualis sub alis Antichristi coaluit) aliud nihil quam impietatum, scelerum, superstitionum innumerabilium colluvies ac lerna corruptissima est. XLIII. Res ex se liberæ nec alioqui inutiles, quum impiis erroribus et falsa fiducia prophanantur, adiaphoræ esse ac dici desinunt et religionis synceritatem quam maxime corrumpunt. XLV. Impie igitur et in Deum et in Ecclesiam peccant, quicunque papisticas quaslibet corruptelas uel mordicus retinent uel ui defendunt, uel rite abrogatas restituunt uel ianuam restituendis apperiunt, uel talium uniformitatem, tanquam saluti ac pietati necessariam, rigide exigunt.

saare nær at antage, at disse Theses ere fremkaldte af Tidsforholdene og altsaa maaske have været et Slags Forsvar for de tvende fynske Præster. Men det lader mærkeligt nok til, at de omtalte Sætninger slet ikke ere komne til akademisk Forhandling, ialfald fik Hemmingsen først Aaret efter den theologiske Grad, som det maa antages, at Forsvaret for disse Theses skulde have banet ham Vejen til. Da vi imidlertid savne nærmere Efterretninger, kunne vi ikke videre oplyse, om Kongen maaske, efterat være gjort opmærksom paa, at Theserne indeholdt et meget skarpt Indlæg i den adiaforistiske Strid, som dengang voldte saa stor Splid i Tydskland, har forbudt Disputationen af dem.

Paa Grund af det Stivsind, de to puritanske Præster viste, maatte Forsvaret for dem imidlertid efterhaanden forstumme; men det er dog rimeligt, at deres heftige Angreb ikke ere blevne uden Indflydelse paa Regjeringens senere Optræden med Hensyn til Levningerne fra den papistiske Tid. En nærmere Paavisning heraf henhører imidlertid til Kirkehistorien; her skal kun fremhæves et Par Punkter, som vedkomme Mænd, der stode i Forbindelse med Universitetet. Saaledes fik Biskop Peder Palladius den 5te Avgust 1553 kgl. Befaling til at føre et skarpere Tilsyn med Klerkeriets Lærdom og Levned i Roskilde, hvori der var bemærket «en stor Uskikkelighed», og det paalagdes ham, i Forbindelse med Lensmanden Hans Barnekow paa Roskildgaard, at undersøge Sagen, og hvis Anken befandtes grundet, da at undervise vedkommende om at aflægge de Skikke, der endnu stred mod god evangelisk Kirkeorden[1]). Vi vide ikke, hvorledes han har gjort Befalingen Fyldest paa denne Tid; men i sit Skrift «Pia quædam Cantica»,

---

[1]) Suhms Saml. I, 3 H., S. 123—4.

der er dediceret til Prælaterne og Kannikerne i Danmarks og Norges Domkapitler, den 15de Januar 1554, tiltaler han disse i en meget alvorlig Tone og formaner dem til at udrense den gamle Surdej og at omvende sig til Herren, og han beder dem at efterligne det Exempel, en højtstaaende Mand — rimeligvis den gamle Biskop Ove Bilde — nys havde givet, idet han havde omvendt sig og med hele sit Hus nydt Nadveren med den evangeliske Menighed [1]. Ved Nytaarstid 1555 tilsendte Palladius de roskildske Kanniker en ny Formaningsskrivelse, der foranledigede dem til i et meget vel affattet Svar at afvise Beskyldningen for fortsat Vedhængen ved papistiske Skikke og at slutte med den Bemærkning: »Det vilde i Sandhed være til mere Gavn for Kjøbenhavns Universitet og derved for Religionen idethele, om vi med Tilsidesættelse af Had og Fjendskaber kunde enes om at arbejde paa, hvad der tjener til Evangeliets Fremme, og ikke uden Nødvendighed, i Ting der ikke vedkomme Læren, søge Anledning til Stridigheder og Uenighed« [2]. Palladius havde blandt andet drevet paa, at Kanni-

---

[1] Følgende skarpe Ytringer af Palladius i denne Tilegnelse kunne her anføres: »Multi inter vos, domini et fratres, vt Pauli verbis vtar, imbecilles sunt, multi dormiunt, vtinam non sint pertinaces et proterui. Nam alii cum maiori sui vituperio et ignominia, quam laude et gloria, Almutziati incedunt adhuc, tanquam bacchanalia per totum annum celebrantes, alii neque chorum, neque templum, sicut nec cordis sui templum, ab idolatria repurgatum habent, alii dum frustra sperant et expectant Papatus restitutionem, a sacra Christi Coena, tanquam a veneno nocentissimo, non abstinent tantum, sed etiam abhorrent, alii dum coniugium aspernantur, impurum coelibatum magnifaciunt et vitam parum honestam ducunt, alii denique prorsus in hypocrisi agunt, et in ministros Verbi dira moliuntur, et aliis atque aliis impietatibus porro se contaminare non desinunt«.

[2] Kannikernes Svar er trykt i Pontopp. Ann. III, 336—9. Formodentlig er det forfattet af Kanniken M. Hans Lavritsen, der døde den 24de April 1557.

kerne skulde aflægge deres Kannikedragt, der endnu mindede om den tidligere Tilstand, og iføre sig den sædvanlige Præstedragt. Saa nødig Kannikerne end vilde, blev denne Forandring dog ifølge kongelig Befaling gjennemført Aaret efter, og det var nærmest Kongens tydske Kansler Andreas v. Barby, der var Dekan i Roskilde og en af Universitetets Konservatorer, og Kongens Livlæge, Prof. med. Peter Capeteyn, der var Dekan i Lund, som drev Sagen igjennem i Roskilde og Lunde Domkapitler, til ikke ringe Krænkelse og Sorg for de gamle Domherrer[1]). Der er for vor Følelse noget haardt i den Fremfærd, der idethele vistes imod Domkapitlerne; den protestantiske Iver forekommer os at være meget bedre paa sin Plads, saaledes som den ytrede sig i et Brev fra Peder Palladius til Kongen, i Anledning af at nogle, og det som det synes mægtige, Personer vilde have Abbeden i Helnekloster ved Lund (Christiern Sørensen) afskediget fra hans Post, fordi han havde giftet sig. Her gjorde Palladius nemlig med fuld Ret gjældende, at sligt vilde være en stor Inkonsekvens, og «at det vilde give Skrig og Raab ogsaa udenlands hen til vores Præceptores Vitebergenses og andre», som om man nu i Danmark paa Munkevis begyndte at erklære lovligt Ægteskab for noget vanhelligt[2]).

Den Strid, der i Tydskland førtes af de lutherske Theologer med Osiander og senere med Stancarus, der gik til en Yderlighed i modsat Retning af Osiander, vedblev længe at optage Vittenbergernes Opmærksomhed, og at fylde deres Breve til Kong Christian III, og Bugenhagen fandt sig paa

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 500. Magnus Matthiæ, Ser. reg. Dan. msc.
[2]) Heiberg, Ped. Palladius. S. 186. Brevet er udateret; men da Palladius under sit Navn har skrevet: «ægrotissimus», er det sikkert fra de sidste Aar af hans Liv, i ethvert Tilfælde efter 1555.

Grund af disse Stridigheder foranlediget til i Januar 1553 at anmode Kongen om, at han ikke vilde kalde andre til Kjøbenhavns Universitet end vittenbergske lærde (»allein von unsern gelehrten Männern»), forat intet Sværmeri skulde indsnige sig i Landet[1]). Men da der netop ved samme Tid havde begyndt at rejse sig Tvivl om selve Vittenbergernes Rettroenhed, i Anledning af D. Georg Majors Paastand om gode Gjerningers Nødvendighed til Salighed, saa har dette maaske endelig slaaet Hovedet paa Sømmet, saa man bestemte sig til at ende den lange Vakance i det theologiske Fakultet og at kalde Hemmingsen til den Plads, der nu i fem Aar havde staaet ledig, medens man havde søgt hele Tydskland igjennem for at finde en kvalificeret Theolog til at besætte den med. Den 7de Marts 1553 blev M. Niels Hemmingsen kreeret til Bakkalavr i Theologien af D. Johannes Machabæus, og omtrent samtidig tiltraadte han Lærerstolen i denne Videnskab, efterat han allerede i en Række af Aar som Læsemester i Græsk, i Dialektik og Hebraisk havde haft Lejlighed til at godtgjøre sin Dygtighed som Docent i forskjellige af de theologiske Discipliner.

Som et varslende Tegn paa, at det stundede til Ende med den saa højt priste Enighed mellem Lærerne i den danske Kirke og ved Kjøbenhavns Universitet[2]), og at Hemmingsen, saa meget han end selv ønskede, at den Endrægtighed skulde herske mellem Guds Ords Tjenere, som han

[1]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. I, 191.

[2]) Endnu den 22de Januar 1553 skrev D. Georg Major til Christian III, at Kongen saavelsom alle hans Undersaatter havde største Grund til at takke Gud, »dass er E. K. M. nicht allein schöne, herrliche, friedliche Regierung in E. K. M. Königreichen und Landen, sondern auch eine christliche und liebliche und fruchtbare Einigkeit der Lehrer verleihet, welches die grössten Güter auf Erden sind, die dem Menschen widerfahren können» (Schumacher, anf. Skr. II, 180).

ved en senere Lejlighed saa kraftig førte Ordet for[1]), dog skulde blive en Aarsag til megen Uro og Strid — skete det, at de Theses, som Machabæus forfattede i Anledning af hans Promotion netop drejede sig om det Punkt, der blev Stridens Gjenstand. Disse Theses handle nemlig om den hellige Nadvere og indeholde vel nærmest en Opposition mod Papisternes Forvanskninger af Nadverlæren, men ved Siden deraf ogsaa en saadan Fremstilling af dette vigtige Lærestykke, at en senere Tids Ivrere for luthersk Orthodoxi deri have villet finde Spor af Kalvinisme. Ogsaa Peder Palladius skal have fundet noget mistænkeligt i disse Theses og derfor have rejst Indsigelse imod dem; men det er dog ikke bekjendt, om denne Indsigelse kom til Orde ved selve Disputationen eller først senere[2]). I ethvert Tilfælde blev Promotionen tilendebragt paa sædvanlig Vis, og den Tale er endnu bevaret, hvormed Machabæus sluttede Akten og overdrog Hemmingsen den theologiske Bakkalavrgrads Insignier, efterat han havde aflagt en offentlig Prøve paa sin Lærdom og Rettroenhed[3]). — Ved Hemmingsens Oprykning i det theologiske Fakultet blev M. Christiern Mortensen Morsing — vel at adskille fra Medicineren D. Christiern Torkelsen Morsing — Professor i Dialektik. Han var for et Aarstid siden bleven ansat ved Universitetet som pædagogisk Professor, da M. Johan Lübbeke frivillig havde opgivet sin Plads. I Morsings Sted blev M. Lavrits Jakobsen Olderup eller Fynbo ansat som pædagogisk Professor.

I Begyndelsen af Sommeren 1553 begyndte en Pest at rase i Kjøbenhavn, og den varede til ind i det følgende Aar. Da den krævede mange Offere, blev Universitetet og

---

[1]) I Hemmingsens Fortale til hans Postilla 1561.
[2]) Se Tillæg, Nr. 37.
[3]) Denne Tale er trykt i Dän. Bibl VIII, 257—78.

den latinske Skole opløst, saa at kun enkelte Professorer og Studenter bleve tilbage i Kjøbenhavn, og Forelæsningerne vare efter en gammel Beretning standsede fra S. Laurentii Dag (10de Avgust) 1553 indtil Fastelavn 1554, eller omtrent i et halvt Aar[1]). Den medicinske Professor D. Peter Capeteyn tog sin Tilflugt til Halsnæs i det nordlige Sjæland. Da Kongen, hvis Livlæge han var, havde forladt Byen, ansaa han sig ikke forpligtet til at blive, skjønt hans Hjælp nok kunde behøves[2]). Han skrev derimod i sin Ledighed en stor Bog om Pesten; men da den ikke kunde blive trykt i en Hast, forfattede han tillige et kort Uddrag, «en Præservative og Forvaring mod Pestilense», som D. Peder Palladius, der var forbleven i Kjøbenhavn, besørgede oversat paa Dansk og trykt i September 1553. Skriftet blev oplæst fra alle Byens Prædikestole, og Palladius ledsagede det med «en aandelig Recept og Præservative tilhobeskrevet af den hellige Skrift», hvori han baade formanede og trøstede, og tillige straffede den Ligegyldighed, som mange viste mod Sygdommen, idet de forsømte at anvende de nødvendige Midler. Man sagde: «Lad gaa, dør jeg iaar, saa dør jeg ikke ad Aare, der dør ingen, uden de ere feye (bestemte til Døden). At Gud tager Børn og Fattigfolk af Verden, det gjør han vel udi; der er altfor mange til af dem. Pestilense er ikkun en Børnedød; jeg

[1]) Pontanus, Vita Christiani III, ed. Hübner. p. 86. Jfr. Mansa, Hist. Udsigt over de mest bekjendte Epidemier i Danmark fra 1539 til 1588, i Molbechs Nordisk Tidsskr. IV, 84. Her er dog Tidsregningen forvirret, da Mansa urigtig antager, at Pesten ophørte ved Fastelavn 1553, istedenfor 1554. Sml. Bruun, Danske Saml. II, 69 ff.

[2]) Et Brev fra Kong Christian, dat. Følleslev den 24de Avgust 1553, hvori han meddeler Raadet i Lybek, at han paa Grund af den vedvarende stærke Dødelighed havde maattet forlade Kjøbenhavn, er trykt hos Hübertz, Aktstykker om Bornholm. S. 187.

dør ikke i Børnedød. Der skulle jo nogle dø, Verden er fuld med Folk[1])». En saadan Stemning maatte let udvikle sig, naar de, der vare de nærmeste til at modarbejde Sygdommens Udbredelse, unddrog sig, for alene at sørge for deres egen Sikkerhed.

Medens Palladius altsaa var en af de faa af Universitetets Lærere, der havde Mod til at blive i den pestbefængte Stad, hvorfra han atter ved Nytaarstid 1554 udsendte et alvorligt Formaningsord, havde endel af de andre Professorer søgt Tilflugt i Roskilde[2]). Kongen, som ogsaa nogen Tid opholdt sig her, kaldte den mathematiske Professor Marcus Jordan ud til sig og befalede ham at benytte Tiden til at berejse de danske Provindser forat beskrive dem og optage Kort over dem; en saadan Rejse kunde maaske ogsaa være tjenlig for hans Sundhed. Jordan udførte da ogsaa dette Hverv med kongelig Understøttelse[3]). Da det

---

[1]) En Præseruatiue och foruaring mod Pestilentze, screffuet aff Doctore Petro Capitanio til Kiøbenhaffns Borgere Anno M.D.LIII. Jfr. Bruun, Danske Samlinger. I, 165.

[2]) Danske Mag. V, 345. Den 8de Juni 1553 udfærdigede Hemmingsen i Universitetets Navn et Brev i Roskilde (se Tillæg, Nr. 39). Dette tyder paa, at Forelæsningerne vare opgivne allerede før S. Laurentii Dag.

[3]) Marcus Jordan fortalte selv mange Aar efter i Braunii Theatrum urbium, IV: »Cum in schola Hafniensi circa annum Christi 1553 essem Mathematum professor, ac Ptolomæi librum de Geographia publice studiosis prælegerem, exorta est eo anno atrox pestis, adeo ut Scholastici dimitterentur, et Professores ex Hafnia in tutiora ac salubriora loca migrare cogerentur. Quare Serenissimus Rex Christianus III, pientissimæ memoriæ, me ex Hafnia Rotschildiam (vbi tum temporis commorabatur) ad se vocauit, petiitque, vt, cum a schola abessem, et aëris mutatio mihi salubris foret, Daniam perlustrarem atque describerem, ad quod negotium me liberali viatico instruxit. Suscepto igitur itinere, omnes eius regni prouincias, insulas, ciuitates, arces, monasteria, nobilium curias, littorales tractus, promontoria, flumina, et quicquid annotatione dignum videbatur, perlustraui et descripsi, et plusquam

imidlertid trak noget ud dermed, kom han ikke mere tilbage til Universitetet; men den mathematiske Lærerstol blev overgiven til den hidtilværende Pædagogicus, M. Hans Svendsen Bager, der dog kun i saare kort Tid nød godt af denne Forfremmelse. Efterat Universitetet nemlig paany var blevet aabnet, bortrev Døden i Foraaret 1554 tvende af dets Lærere, begge unge og dygtige Mænd, nemlig den ovennævnte Hans Svendsen og den dialektiske Professor M. Christiern Mortensen Morsing. Den sidste havde tre Dage før sin Død som Dekan i det filosofiske Fakultet præsideret ved en Magisterpromotion, og da han var lige afholdt af Medlærere og Disciple for sin elskværdige Karakter, sin Godgjørenhed og Religiøsitet, blev hans Død meget beklaget.

Disse Dødsfald gave nu atter Anledning til Oprykning og Ansættelse af flere ny Lærere i den nærmest følgende Tid. M. Hans Albretsen, der hidtil havde været Professor i Græsk, overtog Dialektikken; M. Hans Mønster, som nu i fem Aar havde været fjernet fra Universitetet, kom tilbage fra England og tiltraadte den græske Lærerstol; M. Povl Madsen, en af de fire Magistre, som Morsing før sin Død havde kreeret, blev Pædagogicus og fik tillige den hebraiske Forelæsning, som Hemmingsen havde opgivet, efterat han var bleven theologisk Professor. Da M. Lavrits Olderup, som neppe besad nogen fremragende Lærdom, omtrent samtidig blev Læsemester ved Aarhus Domkirke, overtog den begavede latinske Digter M. Rasmus Lætus eller Glad den anden pædagogiske Lection, og da man savnede nogen, der

---

dimidio in hac profectione anno consumpto, cum ad Regem, quem tunc in Jutia in Randrensen oppido inueni, rediissem, iussus sum, ea, quæ per uniuersum regnum fueram contemplatus, in vnam tabellam redigere, quod et feci, et in Bibliotheca scholæ *Hafniensis* iussu Regis collocaui».

kunde overtage Mathematik, maatte han indtil videre ogsaa holde Forelæsninger over denne Videnskab, skjønt den egentlig ikke var hans Fag. En særegen mathematisk Professor blev først beskikket et Aarstid efter, da M. Klavs Lavritsen Skavbo, der havde gjort sig bekjendt som Regnemester, kom hjem fra Udlandet.

I Forbindelse med denne delvise Fornyelse af Lærerstanden ved Universitetet kan ogsaa en ny Foranstaltning omtales, der middelbart var af Vigtighed for de videnskabelige Studier, nemlig Indrettelsen af et eget Bibliotheks-lokale paa Studiigaarden og Forøgelse af Universitetets Bogsamling. Hidtil havde man hjulpet sig med det indskrænkede og ubekvemme Rum i Helliggejsthus og i S. Rochi Kapel; men nu blev det besluttet at indrette et eget «Liberi» i den ny grundmurede Bygning paa Studiigaarden, der vendte ud imod Vor Frue Kirke og oprindelig havde været bestemt til «Studenterboder». Arbejdet tog sin Begyndelse i Januar 1553 og fortsattes i henved et Aar. Regnskabet viser, at det var af temmelig betydeligt Omfang, dog mest Snedkerarbejde. Bogsalen var i øverste Stokværk, og nedenunder var et Auditorium. «Liberiet og Lectien derunder» nævnes nemlig i senere Optegnelser. I den østre Ende af «Liberihuset» blev der indsat 10 i Bly indfattede Vinduer, som gjordes af ny, og i et af disse indsattes Kongens og Dronningens Vaabener. Da Bogsalen var færdig, bleve Bøgerne fra Helliggejsthus og S. Rochi Kapel flyttede herhen, hvorpaa Kapellet i den følgende Tid udlejedes af Vor Frue Kirkes Værger til en Bogfører, som her havde sin Boglade. Der skete nu ogsaa større Indkjøb af Bøger til Bibliotheket, og der anvendtes mere paa Indbinding, end man hidtil plejede. Fra Antverpen blev der forskrevet Laase «at hænge for de

Bøger paa Liberiet»[1]). Disse vare nemlig uden indesluttede i Bogskabe. Da der neppe, uden ialf undtagelsesvis, skete Udlaan af Bøgerne, var de Samling i et ordentligt Bibliothekslokale paa sel gaarden et væsentligt Fremskridt, hvorved Beny dem lettedes, og først ved denne Foranstaltning det Tilsagn, som var givet i Fundatsen, om en ikke afholdt Omkostningerne ved «Liberihusets» I saaledes som han havde lovet. Formodentlig har karen, der endnu var en underordnet Betjent — alle Universitetets Betjente akademisk Borger[2]) — faaet Bolig paa Studiigaarden i Nærheden af Bi saaledes som der var bestemt i Fundatsen, forat kunde være rede til at lukke op for Bøgerne og f med Benyttelsen, naar nogen af Professorerne elle terne (forsaavidt der tilstedtes de sidste Adgang, h ikke er givet) vilde gjøre Brug af dem[3]). — Som fuld Erhvervelse for det ny Bibliothek kan nævne over de danske Provindser, som Marcus Jordan havde udkastet, og som efter Kongens Befaling l lagte her. Vi kunne derimod ikke afgjøre, hva den Randsagelse har givet, som Kongens Hofpræst rik von Bruchofen i Aaret 1554 anstillede i Vo

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 248-9. 252. 254. 255. 259. Vor Regnskab i Konsist. Arkiv.

[2]) Af saadanne Bibliothekarer kjendes kun Navnene paa Severinus Erici (1540—42) og Olaus Johannis (fra 15 er en Undtagelse at disse to nævnes i Regnskaberne (3 R. VI, 3. 7).

[3]) I Vittenberg forordnedes 1544, at Stipendiarerne skul gang til Bibliotheket (Grohmann, Ann. der Univ. zu W 99). Muligvis har det samme været Tilfældet i Kjøben da som Stipendiarer maa regnes de Studenter, som h i Helliggejsthus.

efter Bøger; kun dette vide vi, at han havde Befaling til at tage dem, der duede noget, med sig, og at føre dem, nedpakkede i Tønder, til Universitetet i Kjøbenhavn[1]).

Paa samme Tid som Kjøbenhavn hjemsøgtes af Pesten og Studiigaarden stod øde, ankom fra England hertil, i de sidste Dage af Oktober 1553, den polske Theolog Jan Laski (Johannes a Lasco) som Anfører for endel kalvinistiske Flygtninge, der vare fordrevne ved Dronning Marias blodige Forfølgelser. Skjønt deres Ophold her og Udvisning, der har givet Anledning til saa haarde Domme over Kong Christian III og hans Theologer, navnlig Hofpræsterne M. Povl Noviomagus og M. Henrik von Bruchofen, ikke umiddelbart vedkommer Universitetet, er der dog Grund til at nævne den her. Denne Behandling af de landflygtige reformerte bidrog nemlig til at forøge Spændingen mellem Kalvin, hvis Ven Laski var, og de lutherske Theologer, og derved fremkaldtes Stridigheder, der ogsaa fik Indflydelse paa Kjøbenhavns Universitet[2]). Desuden gav denne Sag Anledning til, at det kom for Dagen, at den Modsætning i theologiske Anskuelser, som man ved disse fremmedes Udvisning vilde forebygge, tildels allerede var tilstede her ved Universitetet. Efterat nemlig Flygtningene havde forladt Landet, ønskede Kongen, som det synes, at det theologiske Fakultet — vistnok som et Forsvar for hans haarde Fremgangsmaade — i en Betænkning, der formodentlig var bestemt til Offentliggjørelse, skulde udtale en forkastende Dom over disse «Sakramenterere». Da Peder Palladius, som var den eneste af Univer-

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. II, 755—56. M. Henrik von Bruchofen Buscoducensis var — vel anbefalet fra Vittenberg — ikke længe før (den 29de Decbr. 1552) bleven ansat som Hofprædikant. Universitetet havde ved hans Ankomst hædret ham ved at tilsende ham Vin og Klaret (Danske Mag. 3 R. VI, 252).

[2]) Jfr. Galle, Charakteristik Melanchtons als Theologen, S. 438.

sitetets Theologer, der personlig havde forhandlet med de landflygtige Kalvinister, hvilke han forøvrigt havde behandlet med megen Sagtmodighed, i den Anledning henvendte sig til sine Kolleger, undslog Machabæus sig paa det bestemteste ved at fælde nogen Dom over Folk, som han ikke kjendte og som vare fraværende; vilde man paa Grund af hans Vægring rejse Tvivl om hans egen Rettroenhed, da var han villig til at nedlægge sit Embede og med Fred, uden nogens Fornærmelse, at rejse bort; men han kunde ikke handle mod sin Samvittighed ved at gjøre, hvad der nu forlangtes af ham. Han var sig bevidst, at han af Hjærtet holdt fast ved den hellige Skrifts uforfalskede Lære og Mening uden sofistiske Udflugter, og han vilde dø i denne Tro; men aldrig kunde han indlade sig paa at fordømme Personer og Meninger, som han ikke tilfulde kjendte. Denne fyndige Erklæring blev afgiven den 14de Januar 1554[1]. Det er ikke bekjendt, om Hemmingsen ogsaa er bleven opfordret til at ytre sig, hvilket jo forøvrigt er rimeligt, hvis ikke Machabæus's Vægring har standset al videre Forhandling om Sagen. Har han modtaget nogen saadan Opfordring, da er det sandsynligst, at han har henholdt sig til Machabæus. Thi om end ingen af dem var ganske enig med Jan Laski og hans Ledsagere, var Forskjellen dog ikke saa stor, at de kunde indlade sig paa at fordømme dem uhørte, eller ønske nogen Polemik med dem. Der blev altsaa intet af en saadan almindelig Erklæring, som Kongen nok havde ønsket, og Palladius maatte indskrænke sig til i en Forelæsning, som han 1554 holdt og senere udgav, at ivre mod «Sakramentererne» som Sværmere og Forstyrrere i Guds Kirke[2]. Da han imidlertid ikke var nogen zelotisk

[1]) L. Harboe, Indledn. til Zwergs Sjælandske Cleresi. S. 105—6.
[2]) L. Harboe, anf. Skr. S. 99—100.

Kamphane som Flacius Illyricus og andre hans lige i Tydskland, og Machabæus undgik bestemtere Udtalelser om Stridsemnet, kom Modsætningen ikke videre frem paa denne Tid, ialfald rygtedes den ikke i Udlandet, og Kong Christian kunde saaledes tage de Komplimenter til Indtægt, som man fra Tydskland af jevnlig gjorde ham for den Fred og Enighed, der herskede ved Kjøbenhavns Højskole og i den danske Kirke.

5.

Slutningen af Kong Christian III's Regjeringstid (1554—58).

Ofte havde der i den Tid, der var forløben siden Universitetets Gjenoprettelse, lydt Klage over, at der ikke var sørget tilstrækkelig for Højskolens Tarv, og især at der ikke blev gjort nok for fattige Studenter. Den hyppige Vexel af Lærere især i det filosofiske Fakultet tyder paa, at Lønnen var saa ringe, at Folk ikke beholdt Embederne længere, end til de fik Udsigt til noget bedre. Adskillige af de Løfter, Fundatsen indeholdt, vare først sent og utilstrækkelig opfyldte. Den samme Klage lød endnu stærkere fra Kirkens Tjenere. Den Nød, hvorunder mange af disse sukkede, afskrækkede Ungdommen fra at vælge den studerende Bane. Bugenhagen havde vel med utrættelig Iver lagt Kongen Sagen paa Hjerte, og det havde heller ikke manglet paa Forestillinger fra de Mænd, hvem Sagen nærmest maatte være magtpaaliggende herhjemme; men der var dog hidtil ikke gjort tilstrækkeligt for at afhjælpe Klagerne, hvad enten Kongen nu selv manglede Syn for Sagens

Vigtighed, eller han ikke kunde trænge igjennem den Modstand, som Rigsraadet viste mod at afgive noget af Kronens Midler til akademiske og kirkelige Formaals Fremme[1]). Men mod Slutningen af Kong Christian III's Regjeringstid indtraadte der en mærkelig Vending i Tingene; og omendskjønt vi ikke med Sikkerhed kunne angive, hvad der nærmest foranledigede denne Forandring, er det dog vist, at de sidste fire Aar af Kongens Levetid bære Præg af en ganske anderledes levende Iver, end der tidligere kan spores, for at afhjælpe de Mangler, som saa længe havde været Gjenstand for frugtesløse Klager. En farlig og langvarig Sygdom, som Kongen gjennemgik (1554—55), har maaske mere end noget andet bidraget til at stemme ham for en kraftigere Optræden til Kirkens og Universitetets bedste, end han tidligere havde været tilbøjelig til[2]).

I Efteraaret 1554 opholdt Kongen sig paa Nyborg Slot, hvor han ogsaa tilbragte hele den følgende Vinter; herhen kaldte han den 26de Oktober tre af Universitetets mest ansete Lærere, nemlig D. Peder Palladius, D. Johannes Ma-

---

[1]) I Biskop Jørgen Sadolins Levned (S. 43 ff.) har jeg nærmere paavist de Mangler, der især vare Gjenstand for Klage fra Bispernes og Præsternes Side.

[2]) I Joh. Matthiæ Hoinus's Orat. funebr. in obit. Chr. Morsiani, 1554, omtales Kongen paa følgende Maade: «Hic quantis singulis propemodum annis corripitur infirmitatibus? Et nunc quanto etiamnum longo tempore detinetur morbo, adeo ut nullæ in ipso uires, et nulla membra sūis satisfacere queunt officiis? Et quod Deus clementer auertat, audimus nunc certum ipsi mortis imminere interitum» (etc.). Det var især i Fødderne, Kongen havde sin Svaghed. Den 30te Oktober 1554 skrev Bugenhagen fra Vittenberg hel bekymret i Anledning af Kongens Sygdom (Schumacher, Gel. Män. Br. I, 197—203), og 1555 forværredes Sygdommen saaledes, at Kongen, da han endelig igjen kom til Kræfter, blev, som Palladius siger, «vere ex morte ad vitam revocatus» (Slangendorp, Oratio de initiis doctrinæ religionis etc. in Dania, Bl. P 5).

chabæus og D. Christiern Morsing, «da han ansaa dem for baade bedst bekjendte med Universitetets Tarv og bedst skikkede til at give Raad, hvorledes det kunde bringes paa Fode og hæves til en større Glands end hidtil». Professorerne kom da ogsaa, og fremsatte udførlig deres Anskuelser for Kongen, som «med stor Taalmodighed» hørte paa deres Forslag. Imidlertid kunde han ikke uden Rigsraadets Samtykke tage nogen Beslutning, og den endelige Afgjørelse blev derfor udsat til den kommende Herredag[1]). Den 20de Marts 1555 skrev Kongen atter til Universitetet, at de samme tre Professorer skulde komme over til ham efter Paaske, «og da ville vi ydermere lade handle med dem om den Rente, som vi ville tillægge Universitetet[2])». Palladius, Machabæus og Morsing begav sig da atter paa Vejen til Nyborg paa den bestemte Tid; men de kom ikke længere end til Antvorskov[3]). Formodentlig have de der faaet Afbud, om at Kongen ønskede Mødet udsat, da han haabede snart at komme til Kjøbenhavn. — Samme Dag som det ovennævnte Brev udgik til Professorerne om at møde hos Kongen, var der forøvrigt ogsaa udstedt Befaling til Bisperne, om at de i Forbindelse med Lensmændene skulde gjøre de Fortegnelser færdige, som de alt tidligere havde faaet Befaling om, over alle de Præstekald, hvor Præsterne manglede det nødvendige til deres Underholdning. De skulde tillige være betænkte paa Forslag om Midler til Manglernes Afhjælpning paa ethvert Sted, og siden med Lensmændene begive sig paa Vejen til Kongen, saa at de kunde være sam-

[1]) Slangendorp l. c., efter Palladius's Antegnelse i den gamle Universitetsmatrikel. Professorerne laa under deres Ophold i Nyborg til Herberge hos Præsten, Hr. Niels Pedersen (Danske Mag. 3 R. VI, 259).

[2]) Se Tillæg, Nr. 42.

[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 259.

lede hos ham Søndagen efter Paaske[1]). Imidlertid kom det saaledes berammede Møde dog ikke istand før i Begyndelsen af Maj 1555, og holdtes da i Kjøbenhavn, hvor ogsaa Kongen var tilstede. Den vigtigste Frugt deraf for Kirkens vedkommende var Udstedelsen af de saakaldte Klemmebreve, hvorved der bestemtes, hvilke Præstekald der skulde have Tillæg i deres Indkomster, og hvilke Kirker der skulde nedbrydes. Det var Kongens Bestræbelse engang for alle at gjøre en Ende paa Sagen, at han «ikke altid skulde besværes med Præsternes Overløb og Klagemaal for deres Underholdning»; han lod derfor, som en gammel Hjemmelsmand siger, ingen gaa utrøstet fra sig[2]). Forøvrigt benyttede Bisperne Lejligheden til samtidig, i Forbindelse med Theologerne ved Universitetet, at forhandle forskjellige kirkelige Spørgsmaal; men da disse ikke nærmere vedrøre de akademiske Forhold, skulle vi ikke videre omtale dem her[3]).

Efterat Kongen saaledes, især ved paa mange Steder at overlade Kongetienden (den tidligere Bispetiende) til Forbedring i Præsternes Løn, havde raadet Bod paa de Klager, som saalænge havde lydt fra Kirkens Side, kom Raden til Universitetet, der forøvrigt ogsaa var interesseret i den Forbedring, der var sket i Gejstlighedens ydre Vilkaar, eftersom den allerstørste Del, for ikke at sige omtrent alle akademiske Borgere forberedte sig til den gejstlige Stand. Den 20de Maj 1555 udfærdigedes et Gavebrev, hvorved Kongen skjænkede endel Bondergods i Strø, Jørlunde og Ljunge

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 306—7.

[2]) Slangendorp, Oratio de initiis doctrinæ etc. Bl. P 6.

[3]) Den kjøbenhavnske Synodes Beslutninger ere trykte i Christian III's Hist. II, 242—52, og Supplem. S. 147—53. At Universitetets Professorer ogsaa have deltaget i Forhandlingerne, fremgaar af Brevudtoget i Danske Mag. 3 R. III, 304—5 Not. sammenlignet med Pontopp. Ann. III, 334—5.

Herreder, der hidtil havde ligget under «Slangerups Gjæstegaard», til Universitetet. Ved Hjælp af Indtægterne af dette Gods skulde alle Professorernes Løn forhøjes saaledes, at Lærerne i de højere Fakulteter hver fik 200 Daler aarlig, medens Lønnen for disse tidligere havde varieret mellem 100 og 150 Daler. De filosofiske Professorer skulde for Fremtiden hver have 100 Daler, medens deres Løn før havde været 70 Daler aarlig. Hvad der blev tilovers, naar denne Lønningsforhøjelse var afholdt af Indkomsterne af Godset, skulde skiftes i to Parter, og den ene anvendes til Universitetets «Fremtarv» i Almindelighed, den anden uddeles mellem fattige Studenter. Men det var just ikke meget rimeligt, at der vilde fremkomme noget stort Overskud, da Godset idethele neppe beløb sig til 250 Tdr. Hartkorn. Hele det Tillæg, Universitetet og Professorerne fik, ansloges til 600 Daler aarlig. — Dette Gavebrev, der var indledet med den Bemærkning, «at Universitetet ikke var saa rigelig funderet, at Doctores og Læsemestere kunde have deres tilbørlige Underholdning», blev udfærdiget under Kongens Haand og Segl; men nogen Tid efter blev det kasseret, og den 29de September samme Aar udfærdigedes et nyt, i Hovedsagen ligelydende Brev, som tillige var beseglet af den udvalgte Konge, Hertug Frederik, og af Rigsraadets Medlemmer, og i hvilket Hertugens og Rigsraadets Samtykke til denne Overdragelse af Kronens Gods til Universitetet udtrykkelig omtaltes[1]). Vi vide ikke, om denne ny Udfærdi-

[1]) Det kasserede Brev af 20de Maj 1555 findes indført i Regist. o. a. Lande, Nr. 6, Fol. 39, men overstreget, med Henvisning til det ny Brev, der findes trykt i Christian III's Hist. Suppl. S. 154—6. En Opsummering af Indkomsten af Godset findes i Danske Mag. 3 R. VI, 256—7; jfr. Bartholin, De ortu etc. Acad. Hafn. Bl. B 4. Det saakaldte Følgebrev til Bønderne paa Godset, om for Fremtiden at yde deres Afgifter til Universitetet, er af 7de Juni 1555

gelse af Gavebrevet har været foranlediget ved nogen Indsigelse fra Rigsraadets Side, eller af Forsigtighedshensyn, forat gjøre Gaven saa meget mere uryggelig. Det sidste er det rimeligste.

Samtidig med ovennævnte Gavebrev udfærdigedes der den 29de September 1555, ligeledes med Hertug Frederiks og Rigsraadets Samtykke og under deres Segl, et andet kongeligt aabent Brev, hvorved der henlagdes 39 sjælandske Kongetiender til det almindelige Hospital (Helliggejsthus) i Kjøbenhavn, mod at Hospitalets Forstander skulde underholde 20 fattige Studenter hver Dag med to Maaltider Mad og Øl «til Skjellighed». Hertil føjedes følgende nærmere Bestemmelser: «Og skal der ingen Studenter maa indtages til slig Guds Almisse uden de, som nødtørftige ere og have Guds Almisse behov og ville lægge Vind paa dennem, saa at de kunne tjene Religionen; og skal ikke heller nogen nyde slig Underholdning, uden de tilskikkes af Rektor og Professorer udi Universitetet sammesteds; dog skal der haves god og flittig Indseende, saa der ingen indtages enten for Gunst eller Gave eller for nogen Fordels eller Vilds Skyld udi nogen Maade[1])». Allerede siden Universitetsfundatsens Udstedelse havde det paaligget Forstanderen for Helliggejst Hospital at underholde 12 Studenter med fri Kost, og skjønt vi vide meget lidt om dette ældste Convictorium, kan det dog ikke betvivles, at det allerede længe havde været igang.

(se Tillæg, Nr. 43) og refererer sig altsaa til det første Gavebrev. Universitetet nød ogsaa Indtægterne af Godset fra den 1ste Maj 1555 af. I Univ.s Regnskab 1555 findes flg. Udgiftsposter: «Haver Universitetet foræret Kgl. Maj.s Kancelli, der de finge Breve paa det Gods af Slangerup Gjæstegaard, med 20 Daler». «Haver jeg givet Fyrbøderen i Voxpenge een Gang 1 Daler, den anden Gang 3 Daler» (Danske Mag. 3 R. VI, 260).

[1]) Hofman, Fundationer I, 22—3.

Dets Tilværelse berøres underligt nok slet ikke i det ovenomtalte ny Gavebrev til Hospitalet. Kongen havde dog oftere anbefalet en eller anden studerende Person til at nyde godt af dette Fribord. Saaledes skrev han 1546 til Statholderen i Kjøbenhavn, Hr. Eske Bilde: «Vider, at vi nu skikke til vort Slot Kjøbenhavn denne Brevviser Hr. Povel, som skal der studere, og have vi lovet at ville lade besørge ham med Underholdning paa et Aars Tid; thi bede vi eder og begjære, at I ville lade forfare, om han ikke kan faa Kost udi Helliggejsthus, om der fattes nogen af de tolv Studenter, som forordineret ere at skulle have deres Underholdning der: at han da kan der faa sin Underholdning; og dersom det ikke kan ske, at I da lade ham gaa op paa Skriverstuen paa vort Slot Kjøbenhavn og have sin Underholdning, saalænge til han kan faa Kost udi Helliggejsthus; og at I ville bestille det saa, at han maa faa et Kammer i Helliggejsthus, som han kan have sin Værelse udi[1])». Ved Kongens Anbefaling havde navnlig flere Slesvigere, der studerede i Kjøbenhavn, og for hvilke Kongen nærede endel Forkjærlighed, faaet fri Kost i «Klosteret», skjønt vi høre, at de, paa Grund af Madens Beskaffenhed der, ikke satte sønderlig stor Pris paa denne Velgjerning[2]). — Naar det

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. II, 657. 1551 skrev Kongen til Universitetet om at forhjælpe en ved Navn Herluf til Underholdning i Hospitalet iblandt de 12 Personer, som holdtes der af Kongen (Univ. Registrant).

[2]) Jørgen Selmer fra Husum, som havde studeret i Kjøbenhavn, skrev Dominica Trinit. 1550 til Johan Pistorius fra Husum, som da studerede ved Kbhvns Universitet: «Ex matre tua intellexi, te non amplius capere cibum in cœnobio». Den 24de Oktober 1550 skrev samme Selmer til Pistorius: «Vale tuamque diligenter cura valetudinem, quod facies, si, ut opinor, a salsis et putridis piscibus, quibus vestrum cœnobium et mensa ibidem abundant, pro more abstinueris» (Joh. Pistorius's Brevbog. Cent. I, Nr. 32 og 35, i Gl.

altsaa nu paalagdes Forstanderen for det almindelige Hospital at underholde 20 Studenter, saa menes derved det hele Antal, de tidligere tolv Alumner iberegnede, saa at Forøgelsen kun bestod af 8 ny Alumner. Da 39 Sognes Kongetiende imidlertid maa synes at være en altfor uforholdsmæssig Erstatning for 8 fattige Studenters Bespisning med to Maaltider Mad om Dagen, selv om Meningen ogsaa har været, at Hospitalet skulde have nogen Fordel af denne Bespisning, saa maa man antage, at de 12 Læster Korn, som Kongen tidligere havde tillagt Hospitalet som Erstatning for de 12 Studenters Bespisning, ere indbefattede under de 39 Kongetiender[1]). Ligesom tidligere vedblev Kongen og Dronningen jevnlig at anbefale Studenter, som de interesserede sig for, til fri Underholdning i Helliggejsthus eller »Klosteret«, som det i daglig Tale almindelig kaldtes, og slige Anbefalinger kunde Universitetet naturligvis ikke godt undslaa sig for at tage særdeles Hensyn til[2]).

Det Exempel, Christian III havde givet paa Omsorg for fattige Studenter og saaledes for de boglige Kunsters Fremme idethele, blev samme Aar (1555) efterlignet af Kon-

---

kgl. Saml. 3078. 4). Det er aabenbart, at Selmer af egen Erfaring kjendte Kosten i Klosteret.

[1]) Bartholin siger herom: »Cum ex Fundatione an. 1539 in hospitali S. Spiritus Procurator loci 3456 frumenti modiis [ɔ: Tønder] Studiosos tantum 12 alumnos Regios aleret, pro 8 adhuc alendis, an. 1555, modiorum numerum auxit Rex dimidio» (De ortu etc. Acad. Hafn. Bl. B 4. Vinding, Acad. Haun. p. 9).

[2]) Som Exempel kan anføres følgende Brevudtog, som findes i Univ.s gl. Registrant: »1558. Christian III's Brev, at Professores skulle forsørge Jacob Matzøn med nødtørftig Underholdning enten i Helliggestes eller andensteds af den Rente, som er lagt til fattige Studenters Underholdning«. »1558. Dronning Dorotheæ Brev, at Professores skulle fly Niels Olufsen [maaske den senere Rektor i Roskilde, Niels Olufsen Halveg] Kost og Underholdning med de andre Studenter i Helliggesthus«.

gens Kansler og Universitetets øverste Konservator Johan Friis, idet han stiftede et Legat paa tusende Daler, af hvilke den aarlige Rente (50 Daler) skulde uddeles blandt fattige Studenter. Fundatsen for dette Universitetets ældste private Legat er ikke mere bevaret, vi vide kun, at Johan Friis udbetalte de 1000 Daler til Borgmestere og Raad i Kjøbenhavn, som da aarlig ydede de 50 Daler Rente til Universitetet[1]). Pengene bleve saa, i Forbindelse med hvad Universitetet forresten kunde faa tilovers til fattige Studenter, uddelte til 40 saadanne, idet enhver af dem ugentlig fik 4 Skilling eller undertiden lidt mere eller mindre. En Tid forestod Rektoren i Forbindelse med et Par Professorer og Kvæstoren denne Uddeling, senere blev den overdraget til en enkelt af Professorerne[2]). Da Johan Friis ved sin Død forøgede Legatet, blev det underkastet en Omordning, hvorved det kom færre Studenter tilgode, som da ogsaa fik en mere klækkelig Hjælp; men derom skal senere tales. Endnu den Dag idag bestaar det frisiske Legat, hvis Grundstamme de ovennævnte 1000 Daler ere, og det har saaledes i over 300 Aar været til Hjælp og Trøst for mangen fattig Student.

---

[1]) I Univ.s Registrant findes følgende Udtog: »1555. Literæ Dn. Joh. Frisii super mille thaleris senatui Hafniensi concessis pro 50 thaleris«. »1555. Literæ senatus Hafniensis super mille thaleris a Dn. Joh. Frisio Cancellario in usum pauperum studiosorum«. I Univ.s Regnskaber forekommer i den flg. Tid den aarlige Indtægtspost »Annammet af Borgmestere og Raad de Pendinge, Kansleren haver givet fattige Studenter til Hjælp — 50 Daler«.

[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 270. I Konsist. Arkiv, Pakken 197, findes endnu de udførlige Regnskaber over Uddelingen af disse Penge for Aarene 1559—60 og 1575—81. Af de sidste Regnskaber ses, at en af Studenterne var Notarius og førte Bog over Uddelingerne under Tilsyn af vedkommende Professor. Denne Notarius fik da en dobbelt Portion. Regnskabet blev senere forelagt og approberet af Rektoren og de øvrige Professorer.

Den fornyede Omhu for Universitetet fra Kongens Side, hvorpaa de ovenomtalte Stiftelser og Gaver indeholde Vidnesbyrd, lagde sig ogsaa for Dagen paa andre Maader. Hertil kunde regnes, skjønt det i sig selv var noget ubetydeligt, at han skjænkede Universitetet Messehaglerne fra det opløste Antoniterkloster i Præstø, rimeligvis for at Universitetet derved kunde spare at anskaffe ny Messehagler til sine Kirker[1]). Af større Vigtighed var det, at Kongen 1555 beseglede Universitetets Fundats med sit «ny Majestætssegl», en Akt, der formodentlig er foregaaet under Herredagen i September samme Aar, og hvorved ogsaa Rigsraadet ved sin Underskrift har forpligtet sig til i Forbindelse med Kongen at opretholde Højskolens oprindelige Fundats og Privilegier ligesaavel som de nys tildelte Donationer. Ved denne Lejlighed er da maaske et nyt Originalexemplar af Fundatsen udfærdiget med Kongens Underskrift. Imidlertid kunne vi ikke udtale os bestemtere derom, da Universitetets gamle, originale Fundatser gik tabt under Kjøbenhavns Bombardement i Aaret 1807[2]).

---

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 255.

[2]) Slangendorp, Orat. de initiis doctrinæ religionis etc. Bl. P 6: «Iisdem diebus (1555) professorum huius Academiæ stipendia auxit (Rex), ac præterea ipsam Academiæ fundationem nouo Regiæ Majestatis suæ sigillo roborauit cum alijs articulis pro conseruatione et perpetua huius scholæ promotione. Adhuc numerum studiosorum, qui vixerunt in Spiritu S. amplificauit, certosque reditus huic rei deputauit. Quæ optimi regis clementia, et singularis erga Deum et Ecclesias pietas, manu propria Petri Palladij, in perpetuam hujus rei memoriam, in matricula vniuersitatis est annotata». Jfr. Vinding, Acad. Haun. p. 9. Den ovenfor givne Fremstilling støtter sig især til følgende Bemærkning i Act. Consist. 1620: «Die annunciationis Mariæ, udi Koret, bad Magnif. Dn. Rector Dnn. Professores, at de vilde have i Hukommelse, hvorledes udi Consistorio d. 23 Martii Lavrits Hansen Skriver (Vor Frue Kirkes Værge) vilde ikke nøjes med den Kopi af Fundatsen, udi hvilken K. Christian III's Haand findes, men provocerede til

Medens Kongen altsaa søgte at styrke Højskolen i dens Virksomhed, stræbte **Peder Palladius**, der var Kongens tro Raadgiver i alle Universitetets Anliggender, samtidig at oplive Interessen for de akademiske Studier, idet han i sit Skrift «Formula Visitationis provincialis», der udkom 1555, ikke blot gav en Udsigt over de Forelæsninger, som plejede at holdes ved Universitetet i de forskjellige Fag, men også, til Tjeneste for de studerende, meddelte en «Divisio Philosophiæ» eller hvad Nyerup kalder «de første Linier af en Afridsning af den hele Complexus scientiarum, eller en ordentlig Encyclopædi», en Paavisning af den indre Forbindelse mellem Videnskabens forskjellige Dele. I en Indledning til Udsigten over Forelæsningerne, der er underskreven den 24de Avgust 1555, bemærker Palladius, at hans Hensigt dermed var at give Skoledisciplene en Forestiling om, hvad de kunde vente at finde ved Universitetet, forat de kunde faa Lyst til at drage dertil. Saalænge de nemlig intet vidste derom, var det ikke at undres paa, at mange af dem trykkede sig ved at opgive den tarvelige Indtægt, de havde, saalænge de blev i Skolerne, som Løbedegne i de nærmeste Sogne, medens de ofte vare udsatte for at lide Nød og Trang i Kjøbenhavn. Da Universitetsfundatsen, hvori en udførligere Oversigt over de akademiske Forelæsninger var given, ikke var trykt, maatte Palladius's kortere Vejledning til Kundskab om dem vistnok være meget velkommen for mange, og selv om man kjender Fundatsens Bestemmelser, er den ikke uden Betydning, da den i adskillige Punkter giver en klarere Forestilling om, hvad der var Gjenstand for Professorernes Forelæsninger, end den,

---

Originalen, som Kong. Maj. og Rigens Raad have forseglet og med egne Hænder underskrevet». Om Tabet af de orig. Fundatser se Engelstoft, Univ. og Skole-Ann. 1809. I, 266.

man erholder af Fundatsen. Et og andet var ogsaa ved Praxis blevet noget nærmere bestemt i de forløbne Aar. — Medens denne Vejledning eller Oversigt, der slutter med en hjærtelig Bøn om og Formaning til Enighed og indbyrdes Kjærlighed mellem Lærerne, nærmest var beregnet paa at være til Oplysning for saadanne, som endnu ikke vare akademiske Borgere, havde den følgende «Divisio Philosophiæ» Studenterne for Øje. Palladius's Hensigt var at give disse en Forestilling om de filosofiske Videnskabers Omfang, forat de ikke, naar de havde lært en Smule Grammatik, skulde mene, at de alt havde naaet Maalet, som de burde stræbe efter, men at de maatte være istand til at overse, hvorlangt der endnu var tilbage. Dog var det ikke hans Hensigt at skræmme unge velbegavede Mennesker fra Studeringerne; han var tvertimod af den Mening, at det akademiske Maal ikke var sat højere, end at det vel kunde naaes ved jævn Flid. De filosofiske Videnskabers Hovedøjemærke var at bane Vejen til Theologien, thi af disse Videnskaber «flettes de Kurve, i hvilke Evangeliets Skat gjemmes og trolig frembæres for det kristne Folk». Forøvrigt skulle vi paa dette Sted ikke gaa nærmere ind paa Palladius's Inddeling af de filosofiske Discipliner, da vi senere ville komme tilbage til den; kun om Forfatteren selv maa tilføjes nogle Ord. D. Peder Palladius, over hvem Luthers Aand hvilede i højere Grad end over nogen af de andre danske Reformatorer, blev i Maj 1555 under det ovenomtalte Bispemøde, just som han stod paa Prædikestolen, rørt af et Slag, der lammede hans ene Side. Fra den Tid af var hans Legemskraft brudt, han maatte ofte under store Lidelser holde Sengen, og har neppe senere kunnet virke noget som akademisk Lærer. Men saa mange Kræfter havde han dog beholdt, at han kunde fortsætte sin Skribentvirksomhed, og da han nu næsten

var indskrænket til denne Maade at virke paa, udkom de fleste af hans Skrifter netop i hans Sygdomsaar. Oftere beklagede han dog, at hans Svaghed ikke tillod ham at ofre saa megen Omhu paa Skrifternes Udarbejdelse, som han gjerne havde ønsket[1]).

Skjønt altsaa den Mand, ved hvis Opmuntring Kongen udentvivl især var bleven paamindet om at tage sig kraftigere af Universitetet, nu ikke mere selv kunde udrette det for Højskolen, som han i sine kraftige Dage havde formaaet, kunde han dog fremdeles ved den Yndest, han med god Grund nød hos Kongen, støtte Universitetet paa forskjellige Maader. Og den følgende Tid bærer Vidnesbyrd om, at Kong Christians Iver forat bringe Højskolen paa Fode ikke svækkedes, efterat den ret var kaldt tillive hos ham. Saaledes forøgede han 1556 de filosofiske Professorers Løn, idet han bestemte, at enhver af dem skulde have et aarligt Tillæg af omtrent 24 Tønder Korn[2]). Efterretningen herom overbragtes i Konsistorium af de tvende Kanslere Johan Friis og Andreas v. Barby, og har udentvivl været meget velkommen, da Professorerne i det filosofiske Fakultet kun vare daarligt stillede i Forhold til deres Kolleger i de højere Fakulteter. Ogsaa den udvalgte Konge, Hertug **Frederik**, viste sin Interesse for Universitetet ved den 2den April 1556 at tilsige det sin Beskyttelse og love at opretholde de Gaver og Fundationer, hans Fader havde tillagt det[3]).

---

[1]) Helberg, Ped. Palladius. S. 158—9. I Formula visit. provinc., Bl. E iiii, beklager Palladius, at hans Arbejde var »rudius et crassius conscripta«, paa Grund af den »Hemiplexia«, som han led af.

[2]) Vinding, p. 9. Slangendorp, Oratio etc. Bl. P 6. Danske Mag. 3 R. VI, 261.

[3]) Se Tillæg, Nr. 48. I Univ.s Regnskab findes 1 Daler ført til Udgift for »Voxpenge« til Hertug Frederiks Fyrbøder (Danske Mag. 3 R. VI, 260).

Universitetet havde hidtil savnet en egen Læse[r] i det hebraiske Sprog, og de to ugentlige Timers læsning i dette Fag, som Fundatsen foreskrev, havde holdt af en af de andre filosofiske Professorer. Ifølg[e] ladius's ovenomtalte Udsigt over de akademiske Forel[æsnin]ger skulde den rhetoriske Professor besørge Faget; i ligheden var det dog siden Hemmingsens Oprykning theologiske Fakultet blevet besørget af den pædagogisk[e Pro]fessor M. Povl Madsen. I Aaret 1557 blev imidlerti[d ved] Kongens Omsorg denne Mangel afhjulpen. Anledn[ingen] hertil fortælles paa følgende Maade i en gammel Bere[tning,] der nok stammer fra Hemmingsen: «Ved denne Tid Patriarken af Konstantinopels Bud hid ind udi Rige[t en] fin, gammel, gudfrygtig, alvorlig og anseelig Herre Navn Temetrius, født udi Thessalonika, som havde sommelig Tid, udi 10 Aar, været der udi Kirkens Bestilling, og det i Kairo udi Ægypten, og han anga[v,] efterdi Patriarken, som var en kristen og højlovlig der haandhævede Guds sande og saliggjørende Ord og intet med den romerske Kirke at skaffe, var kommen i faring, at Tydskland og disse Riger havde ogsaa slaa[et sig] fra den romerske Lydighed, da havde hans Herre af frygtig Betænkning udskikket ham at forfare om disse kers Religion, Tro, Stand og Lejlighed, om de og den stantinopelske Kirke ikke vare at samle udi en almi[ndelig] og samdrægtig Tro og Lærdom. Hvorom han og vidt konfererede med de højlærde, sønderlig D. Nicolao mingio, og kom da overens i de sønderligste Hovedst[ykker;] men han kunde ikke lade sig befalde, at det gejstlige henvendtes til verdslig Brug, og vidste meget at fo[rtælle] dem om den kristne Kirkes Stand og nærværende Lej[lighed] baade til Konstantinopel, udi Tyrkiet og Ægypten; og

han havde finlig her forholdt sig, lod Kongen ham fri og ubehindret videre passere. Hvad Danmark belangede, lod han sig ganske vel udi disse nordiske Riger befalde, at han fandt saadanne ypperlige Ingenia og en kostelig Skole og Universitet med adskillige lærde Mænd udi alle Fakulteter og boglige Kunster, og sagde sig der aldeles intet at vante (savne), uden aleneste at de havde ingen højlærd Mand, som var vel beløben udi det hebraiske Tungemaal og kunde selv visselig forklare den rette Grund udi Guds saliggjørende Ord, dernæst konferere, tale og skrive Sproget, om Behov gjordes. Herved lod Kongen sig bevæge, og forat aldeles intet skulde fejle her udi Riget til Guds Ære og boglige Kunsters Fremme, lod han strax derefter den 13de Juli stifte og anrette den hebraiske Profession, og forsørgede den rigelig med Rente og Indkomst[1])».

Det første, vi forøvrigt høre om Planen, er, at Kongen i Slutningen af Juni 1557 tilskrev Universitetet, at da han var tilsinds at forbedre det Stipendium, som skulde være til Hjælp til Underholdning for en Læsemester, der kunde læse en Lektie ved Universitetet paa Hebraisk, og samme Rente skulde tages af de laalandske og falsterske Kirkers Indkomst, saa skulde Universitetet træde i Forbindelse med Peder Oxe for nærmere at bestemme, hvad enhver Kirke passende kunde udrede. Som Følge heraf drog D. Chr. Morsing og M. Hans Albretsen over til Falster, hvor de i Forening med Peder Oxe paa Kongsgaarden Sørup plejede Raad med Øernes forsamlede Provster, om hvad Kirkerne kunde yde, og det blev da bestemt, at der aarlig skulde gives 80 Daler til Universitetet, eller i Gjennemsnit omtrent en Daler af hver Kirke,

[1]) Christian III's Hist. I, 389. Not. Som Kilde anføres: «Hem. Annal. Antiq. Hafn. Acad. Cap. 13», et Værk, der ellers ikke kjendes.

idet de rigere skulde give mere og de fattigere mindre[1]). Den 13de Juli 1557 udstedtes da den kongelige Fundation for det hebraiske Professorat, hvori det hedder, «at vi ere komne udi Forfaring, hvorledes der hidtildags ikke har været uden en halv Lektie holdt udi Hekraisk ved Universitetet; og efterdi storligen fornøden er, at der bliver en hel Lektie forordineret paa Hebraisk, eftersom det er meget nyttigt at høre for de Personer, som udi den hellige Skrift ville studere, paa det de kunne des grundeligere udlægge Guds hellige Ord og Evangelium: da paa det at Guds Ære maatte forfremmes, hans hellige Evangelium og Ord maatte klarligen blive forkyndt, saa og at der til samme hebraiske Lektie at opholde maatte bekommes en lærd og skikkelig Mand, og denne maatte faa en ærlig og tilbørlig Underholdning, have vi af vor sønderlige Gunst og Naade undt og tilladt, at de højlærde udi Universitetet, til Hjælp samme hebraiske Læsemesters Stipendium at forbedre, maa aarligen lade oppebære og bekomme af hver Kjøbsteds og Landbys Sognekirkes Rente og Indkomst saameget, som de ere taxerede for». Og derefter følger en Fortegnelse over, hvormeget enhver Kirke skulde yde, og denne Afgift eller Studiiskat tillægges Universitetet «til evig Tid». — Til at beklæde det hebraiske Professorat beskikkedes en Mand, som kort iforvejen paa det varmeste var bleven Kong Christian anbefalet af Melanchton, nemlig Hollænderen Mag. Jan Saggers eller Johannes Sascerides, som han almindelig kaldtes, der for sin Tros Skyld havde maattet opgive sit Præsteembede i Holland og senere havde gjort grundige Studier i Vittenberg, hvor han nys havde tilegnet den danske Konge

[1]) Se Tillæg, Nr. 57 og 59.

[2]) Fundatsen er trykt i Christian III's Hist., Supplem. 6 S.10—61.

et Bind latinske Digte over bibelske Emner. Han var en ferm Humanist, og maaske heller ikke uden Betydning som Theolog; men om hans Indsigt i det hebraiske Sprog kunne vi ingen Mening have. Imidlertid blev han gammel her ved Universitetet og beklædte den hebraiske Lærerstol i 37 Aar.

Som Vidnesbyrd om Kongens Omhu for Universitetet i hans sidste Aar maa ogsaa omtales, at han 1558 fornyede det Privilegium, som alt var givet 1537, at Universitetet til Professorernes og Studenternes Behov toldfrit maatte indføre et vist Kvantum «fremmed Drik» — Tydskøl og Vin — der da skulde udtappes af en dertil antagen Borger[1]), Ligeledes fornyedes og indskjærpedes de Forpligtelser, som Domkapitlerne havde med Hensyn til Universitetet. Der udgik saaledes den 8de Januar 1556 Befaling til Kapitlet i Aarhus om at gjøre Universitetets Foged rigtigt Regnskab for den Del af Naadensaaret efter afdøde Kanniker, som ifølge Fundatsen tilkom Universitetet. Kapitlet havde nemlig i længere Tid undladt at opfylde sine Forpligtelser i denne Henseende[2]).

Det lader til, at Kong Christians Velvilje mod Universitetet har givet de højlærde Mod til at komme frem med Ønsker, som de alt længe havde næret, men ikke havde vovet saa frit at udtale før. Det vil jo saaledes erindres, at der tidligere havde været Tale om Besættelsen af Præbenderne i Kapitlerne og Domkirkerne (Kannikedømmer og Vikarier). Kongen havde i Universitetsprivilegierne lovet Professorerne Indflydelse paa Besættelsen, men Løftet var ikke blevet holdt[3]). Nu fremkom de da

[1]) Se Tillæg, Nr. 66.
[2]) Se Tillæg, Nr. 47, jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 260.
[3]) Se foran S. 51 og 146.

med den Begjæring, at ingen Børn maatte forlenes me
gejstlige Len, som det tilforn var sket, og at Kongen ikk
maatte give Prælaturer og Kannikedømmer i Forlening ti
andre end saadanne, som havde studeret to Aar i Kjøben
havn og havde Vidnesbyrd fra deres Lærere; samt endeli
at Læsemestere ved Universitetet, Prædikanter, Skolemester
og andre maatte faa deres Underholdning af gejstlige Len
naar de bleve gamle og ikke længere med Frugt kunde fore
staa deres Embeder — alt i nøje Overensstemmelse me
Kongens eget Tilsagn i Privilegierne. I den Betænknin
Kansler Johan Friis den 14de December 1557 afgav t
Kongen over disse Begjæringer, udtalte han sig gunsti
for dem og sagde: »Mig tykkes, at dertil vel kan find
Raad, saa at de højlærde ikke med Billighed kunne hav
at beklage sig derover, og er det billigt, at hvilke som
gamle ere, og ere saa udarbejdede, at de ikke længer kunn
fortjene deres Brød: at dem tillægges Underholdning a
gejstlige Len». Forøvrigt mente Kansleren, at »de gejst
lige» — hvortil efter den Tids Sprogbrug Professorern
regnedes — ikke med Føje kunde sige andet, end at Kon
gen havde sørget godt for deres Underholdning, at der ikk
var nogen af dem, som havde skjellig Grund til Klag
uden maaske Superintendenterne, og med Hensyn til den
foreslog han nu Kongen at træffe de fornødne Foranstalt
ninger, forat de ogsaa snart kunde blive hjulpne[1]). — D
er bekjendt, at Planen om en Forøgelse af Superintenden
ternes Løn kom til Udførelse i 1558 og følgende Aar; der
imod blev Forslaget om Anvendelsen af »de gejstlige Len
og om Betingelserne for Adgang til dem ikke taget t
Følge, skjønt Kansleren i alt væsentligt havde billiget de

[1]) Originalen i Gehejmearkivet.

Rigtignok vil der i den følgende Tid ikke findes ret mange Exempler paa, at Børn bleve forlenede med Kapitelspræbender, og naar det skete, var det for at fremme deres Skolegang; derimod bleve de kongelige Kancelliembedsmænd, saavel i det danske som i det tydske Kancelli, saa rigelig aflagte med Præbender, at der forholdsvis kun blev faa tilovers til Pensionering af udtjente Kirke- og Skoleembedsmænd. Noget blev der dog gjort, forat de omtalte Præbender ikke altfor meget skulde have Karakter af Sinecurer, idet der, ventelig i i Anledning af Professorernes Andragende, den 20de December 1557 udgik et Kongebrev til alle Kapitlerne i Danmark af det Indhold: at da Kongen havde erfaret, at mange, som vare forlenede med Kirkens Rente, Kannikedømmer og Vikarier, «ikke gjorde den tilbørlige Gudstjeneste hos Domkirken med Religionen at forfremme, fattige Peblinge at opholde eller anden Del, som det sig burde», saa paalagdes det Kapitlerne strax at advare alle Præbende- og Vikariebesiddere, undtagen dem, der vare i Kancelliet og Kongens daglige Tjeneste, samt dem, der studerede ved noget Universitet, om at de med det første skulde tage deres Bolig ved vedkommende Domkirke og der «fuldgjøre deres Forleningsbreve», samt være Kirkeordinansen og Kapitlets Statuter undergivne. I modsat Tilfælde skulde deres Præbender tages fra dem og gives til andre[1]). For Universitetet medførte denne kongelige Befaling den Fordel, at da adskillige Kapitelspræbender i den følgende Tid erklæredes for «forbrudte», fordi Besidderne af en eller anden Grund ikke kunde eller vilde residere ved Domkirken, fik flere Professorer, end Tilfældet forhen havde været, slige Præbender som Tillæg til deres Løn, og da de jo vare «ved et Uni-

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 61.

versitet», kunde de nyde Indtægten, uden at behøve at gjøre Tjeneste ved Domkirken[1]).

En anden Følge af Professorernes Andragende var det, at det Paalæg, Kongen tidligere havde givet Kapitlerne og Herreklostrene, om at holde et vist Antal dertil skikkede Personer «til Studium», atter blev fornyet den 23de December 1557, og der blev lagt til, at kun saadanne Personer skulde sendes til Universitetet, som havde noget alvorligt isinde med deres Studeringer og vilde fortsætte dem i en længere Aarrække[2]). De norske Kapitler havde hidtil ikke haft nogen anden Forpligtelse til at understøtte Studenter, end den, i Kapitelsstatuter fra Middelalderen almindelig foreskrevne, at enkelte af vedkommende Kapitels yngre Medlemmer skulde holdes til Studium, en Forpligtelse, som neppe mere holdtes synderlig i Hævd. Ogsaa dem blev det ved en kongelig Befaling af 15de Marts 1558 nu paalagt at sende et vist Antal (een eller to) bekvemme Personer fra vedkommende Stift hid til Universitetet i Kjøbenhavn og forsørge dem med Kost og Underholdning, saalænge de studerede. Der skulde vælges saadanne Personer, om hvilke der var Haab, at de kunde komme til at tjene Religionen enten som Læsemestere ved Domkirkerne eller paa anden Maade. Naar nogen drog hjem efter fuldendte Studeringer, skulde der strax sendes en anden i hans Sted[3]). Til Kapitlet i Trondhjem skrev Peder Palladius samtidig et privat Brev, hvori han anbefalede til dets Understøttelse en norsk Student ved Navn Niels Michelsen, der en Tid havde

---

[1]) Exempelvis kan nævnes, at da det Kannikedømme, M. Hans Svaning besad i Roskilde, 1560 erklæredes for forbrudt, eftersom han ikke vilde forlade sit Dekanat i Ribe, saa blev den juridiske Professor D. Alb. Knoppert forlenet dermed (Reg. o. a. L. 7, 321).

[2]) Se Tillæg, Nr. 62.

[3]) Se Tillæg, Nr. 64.

været Kostgjænger i hans Hus, men nu drog hjem for hos Slægt og Venner at faa Hjælp til Fortsættelsen af sine Studeringer[1]). I Trondhjem fremkaldte imidlertid det ovenomtalte Kongebud nogen Modstand, og Kapitlet skrev den 26de Oktober samme Aar til Kongen: «Eders Naades Skrivelse formelder om to Studenter at holde aarligen i Kjøbenhavn, og at vi hertildags ingen Studenter skulle have holdt udi Universitetet. Her allerkjæreste naadige Herre give vi Ed. Naades Højmægtighed ydmygelig tilkjende, at vi have altid haft og endnu have til Studium nogle af vort Kapitel, som have Præbender her og studere baade i Kjøbenhavn og andensteds, og vi have hjulpet dem efter vor ringe Formue, thi vi ere snart forsvækkede formedelst Rov og Brand, som os fattige Mænd er for nogle Aar forgangen overgaaet, og Præbenderne ere ganske ringe, og kan derved ingen blive behjulpen aleneste, med mindre Ed. Kgl. Maj. vilde værdes til for Guds Skyld at unde og tillade, at de Sognekirker, som have ligget under Kannikedommerne af Arilds Tid, maatte endnu herefter dertil ligge. Kjære naadige Herre, findes og mange her i Stiftet, som have holdt deres Børn ude til Studium og endnu holde; men naar de komme hjem igjen til deres Forældre, da faa de ingen Underholdning af Sognekirkerne, som ligge paa Landsbyerne, uden nødes derfor til at give sig fra boglige Kunster igjen til andet Embede (ɔ: Haandværk), fordi Sognekirkerne blive skikkede i andre deres Hænder, som komme tilløbendes, og ej have Forældrene Magt at holde dem fremdeles udenlands»[2]). Af disse Grunde bad Kapitlet sig befriet for at holde Studenter ved Kjøbenhavns Universitet, og da det ogsaa havde

[1]) Se Tillæg, Nr. 65.
[2]) Diplom. Norveg. IV, 840—2. Schøning, Trondhjems Domkirke. S. 282—3.

andre Besværinger og Ønsker, blev der udvalgt tvende Mænd af Trondhjems Kapitel og Gejstlighed, som skulde overbringe Brevet og videre foredrage Sagen. Men dengang de kom til Danmark, laa Kong Christian paa sit Dødsleje, og da de faa Dage efter Kongens Død, skriftlig forebragte hans Efterfølger deres Begjæringer, forbigik de Punktet om Underholdning for Studenter ved Universitetet, formodentlig fordi de underhaanden havde faaet at vide, at det ikke kunde nytte noget, at de gjorde Indvendinger herimod[1]). Befalingen var i Virkeligheden ogsaa i Norges velforstaaede Interesse, om den end maaske nærmest var fremkaldt af Hensyn til Universitetets Tarv.

De norske Kapitler skulde ialt underholde otte Studenter, nemlig Trondhjem, Bergen og Oslo hver to og Stavanger og Hammer hver een; lægger man hertil det Antal, som det tidligere var paalagt de danske Kapitler og Klostere at underholde, nemlig 27, et Tal, som dog rimeligvis nu var noget forandret, saa bliver det ialt 35 Studenter, som paa denne Maade holdtes til Studium. Men dette Tal var neppe nogensinde fuldt, og efterhaanden som Klostrene bleve verdslige Forleninger, faldt Forpligtelsen for disses vedkommende udentvivl bort[2]). Skjønt det stod Kapitlerne (og

---

[1]) Andragendet er dat. Kolding den 13de Januar 1559. Dipl. Norveg. IV, 842—4.

[2]) Det sildigste Exempel paa, at Klostre maatte underholde Studenter, er udentvivl det, som Pontoppidan omtaler (Ann. eccl. Dan. III, 415), at det ved kongelig Befaling 1569 paalagdes Abbeden i Sorø at give M. Desiderius Fos det fornødne til hans Studering i Udlandet (jfr. Tillæg, Nr. 76). Dog hører det paa en Maade ogsaa herhen, at Kommunitetsfundatsen samme Aar bestemte, at de tre sjælandske Klostre Sorø, Antvorskov og Ringsted skulde tilsammen aarlig yde 400 Daler til fire Studenters Ophold ved fremmede Universiteter; men Klostrene fik da ikke mere nogen Indflydelse paa Valget af dem, til hvem Stipendierne ydedes.

Klostrene) frit for at sende, hvem de vilde, finde vi dog oftere, at Universitetet anbefalede denne eller hin Student til at nyde godt af deres Understøttelse; men vi finde ogsaa, at det ingenlunde altid var givet, at Kapitlerne tog Hensyn til en saadan Anbefaling, da det let kunde hænde sig, at der var Personer, der stod dem nærmere og havde Løfte paa Understøttelsen[1]).

Da Universitetet i de sidste Aar af Kong Christian III's Regjering saa sig kraftig stottet fra oven, søgte det ogsaa fra sin Side at benytte Lejligheden til at hævde velerhvervede Rettigheder, hvis Tilsidesættelse det tidligere havde maattet lade gaa upaatalt hen, eller som det ikke havde formaaet at sætte igjennem. Det var saaledes i Fundatsen bestemt, at Lunds Domkapitel aarlig skulde yde 100 Daler til Universitetet, nærmest til Underholdning af fattige Studenter; men denne Sum var, saavidt vides, aldrig bleven betalt. Først da tre af Universitetets Professorer, Machabæus, Morsing og Hemmingsen, drog over til Lund, lykkedes det dem at tilvejebringe en Overenskomst, ifølge hvilken Universitetet istedenfor de 100 Daler skulde have Naadensaaret af Kapitlets Mensalgods og Vikarier[2]). Til Underholdning for fattige Studenter var i Fundatsen ogsaa henlagt 60 Daler, som Besidderen af S. Laurentii Kapel i Roskilde aarlig skulde yde til Universitetet. Da Kongens tydske

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 56 og 72. Ny kirkehist. Saml. III, 637. Terpager, Ripa Cimbrica, p. 190.

[2]) Alt hvad der vides om denne Forhandling, er følgende Titel paa en historisk Beretning, der under senere Forhandlinger mellem Kapitlet og Universitetet (1603) fremlagdes og paaberaabtes af Kapitlet: »Relatio historica de D. Joh. Machabæo, D. Christ. Morsiano et M. Nicolao Hemmingio, de annis gratiæ ex bonis mensalibus et vicariatibus Universitati concessis, loco 100 thalerorum« (Konsist. Arkiv, Pakken 93). Om Tiden vides intet nærmere, end at den falder før Aaret 1557.

Kansler Andreas v. Barby 1543 blev forlenet med Kapellet, udeblev denne Ydelse, skjønt Barby var en af Universitetets Konservatorer, hvem det netop paalaa at vaage over dets Tarv. Professorerne havde længe ladet Sagen gaa upaatalt hen, eller hvis de have mindet Kansleren om hans Forpligtelse, har det ikke hjulpet noget, da de dog ikke turde vove sig til retslige Skridt imod den mægtige Mand, der stod højt i Kongens Gunst. Først 1556 lykkedes det dem at sætte igjennem, at Barby for Fremtiden aarlig skulde betale — ikke 60 Daler, som Fundatsen lød paa, men 30 Daler, og saa skulde endda hele den Sum, han stod til Rest med for de forløbne Aar, være ham eftergiven. Imidlertid var der dog altid noget vundet ved denne Overenskomst, da de 30 Daler i den følgende Tid aarlig betaltes[1]). Ogsaa lykkedes det Universitetet ved Kansler Johan Friis's Bistand 1555 at faa sine Godsindtægter noget forøgede ved en Regulering og Forhøjelse af Gjæsteripengene, som Bønderne skulde svare, naar det saakaldte Gjæsteri ikke blev nydt in natura af Herskabet[2]). Idethele blev Universitetets Godsbestyrelse ved denne Tid bragt paa en fastere Fod, og der blev foreskrevet dets Befalingsmand eller Foged paa Knardrup, Knud Pedersen (Skriver), faste Regler, som han havde at følge i sin Godsforvaltning. Ved en Overenskomst, der blev vedtagen i Johan Friis's og Peder Oxes Nærværelse, blev det derhos bestemt, at Fogeden som Løn skulde have en Trediedel af Knardrup Godses saakaldte uvisse Rente eller Herlighed, saasom Gaardfæstning, Sagefald, Oldengjæld,

[1]) Tillæg, Nr. 49 og 50. Danske Mag. 3 R. VI, 267. 272. 275.

[2]) Tillæg, Nr. 41. I Univ.s Regnskab for 1555 findes følgende Post: »D. Peder Capeteyn, D. Albret (Knoppert) vare i Knardrup tre Nætter, havde Claus Fontheyn af Farum med dem den Tid, forhandlede med Universitetets Tjenere om Gjæsteri, som blev paalagt dem« (etc.). Danske Mag. 3 R. VI, 255.

Førlov, Drift og Husbondhold[1]). Og Kongen viste ikke alene denne Foged men ogsaa Universitetet en Gunst ved samtidig afgiftsfrit at forlene ham med en Kronen tilhørende Gaard i Venterup i Tune Herred[2]).

Vi have længe opholdt os ved de Forbedringer, der foregik i Universitetets ydre Stilling i de sidste Aar af Kong Christian III's Regjeringstid; thi ligesom Savnet af de nødvendige materielle Midler til de kirkelige og videnskabelige Formaals Fremme tidligere havde været følt paa mange Maader, saaledes kastede den synlige Omhu, som Kongen fra 1554 af viste for Kirkens og Højskolens Vel, en Glands over disse Aar og udslettede Mindet om de mange Gange, man tidligere forgjæves havde maattet gjøre Forestillinger og Bønner. Fra denne Tid af begyndte ogsaa en livligere videnskabelig Virksomhed at blive kjendelig ved Universitetet. Hidtil havde Professorerne nemlig indskrænket sig til deres Forelæsninger og Diktater; nu begyndte enkelte af dem at udgive Skrifter, der kunde tjene Studenterne til Vejledning, og den første Grund lagdes til en akademisk Litteratur. Vi kunne egentlig ikke kalde det en dansk Litteratur, thi Skrifterne vare selvfølgelig paa Latin og sluttede sig nøje til den tydske theologiske Videnskab; men Forfatterne vare dog danske Mænd, og nogle af de Skrifter, der kom frem paa denne Tid, bleve af en Betydning, der strakte sig langt ud over Tidsrummet og ud over Danmarks Grændser

De Forfattere, vi her sigte til, ere Palladius og Hemmingsen, af hvilke den første afsluttede og den anden begyndte sin betydningsfulde Skribentvirksomhed. Palladius benyttede sin ufrivillige Uvirksomhedstilstand til at udgive

[1]) Se Tillæg, Nr. 46 og 52.
[2]) Registre over alle Lande. Nr. 6, Fol. 38.

flere af sine ældre akademiske Forelæsninger, om end i noget forandret Skikkelse. Saaledes udkom 1557 fra hans Haand en Indledning (Isagoge) til de profetiske og apostoliske Skrifter, der vandt overordentlig stort Bifald og oplagdes mangfoldige Gange paany helt ind i det følgende Aarhundrede, ligesom den ogsaa oversattes paa Tydsk. De mange Oplag gjøre det sandsynligt, at den er bleven benyttet som Lærebog ikke blot hos os, men ogsaa ved fremmede Universiteter. Det var, saavidt vides, det første særskilte Skrift af denne Art, som fremkom paa protestantisk Grund. Hvad det indeholder plejer ellers at findes i de Indholdsangivelser, som forudskikkedes Oversættelser eller Fortolkninger af de bibelske Bøger. Skriftet er imidlertid ikke en «Indledning» i den Betydning, som nu er den sædvanlige. Det indeholder nemlig saagodtsom ingen historiske eller kritiske Oplysninger, men efter en kort dogmatisk Indledning om den hellige Skrifts Betydning, indskrænker det sig til at meddele en kort og fyndig, ofte meget smuk og træffende Indholdsangivelse af de enkelte Bøger. Denne «Indledning» er altsaa nærmest, hvad man ellers kalder «en Nøgle» til Skriftens Læsning og rette Forstaaelse. Samtidig med dette Skrift udgav Palladius en Fremstilling og Gjendrivelse af forskjellige kjætterske Partiers Meninger, og Aaret efter (1558) udkom hans Udvikling af den evangeliske Lære om Anger og Retfærdiggjørelse. Forresten kan især fremhæves hans Fortolkninger af forskjellige bibelske Skrifter eller Afsnit, saasom af Mose Bøger, Kristi ypperstepræstelige Bøn (Joh. Ev. 17), Jeremias's Klagesang og Søndagsevangelierne. Det er ikke vidtløftige Kommentarer, fulde af allehaande Lærdom, men korte, praktiske Udlægninger, tjenlige baade for den studerende Ungdom under det theologiske Studium og for Præster, som vilde holde deres Kundskaber vedlige eller

udvide samme. Desuden efterlod Palladius sig flere haandskrevne Arbejder, der vidne om hans fortræffelige Lærergaver, hans udholdende Flid og Omhu for de studerendes Tarv, som selv hans smertelige Sygdom ikke kunde gjøre noget Skaar i[1]).

Hemmingsen gav 1555 en fortrinlig Prøve paa sine skarpt udviklede logiske Evner og sit fortræffelige Greb paa hele den akademiske Lærervirksomhed ved sin Methodelære (De methodis), for sin Tid »en gylden Bog», der med Rette vandt stort Bifald baade hjemme og ude. Melanchton udtalte sin Samstemning med Forfatteren i Vigtigheden af at følge den rette Methode i Undervisningen, og Kong Christian, hvem Værket var tilegnet, lønnede Hemmingsen med en anseelig Foræring[2]). Af endnu større Betydning var dog

---

[1]) I Ny kgl. Saml. 19. 8 findes et mærkeligt theologisk Arbejde af Palladius i Haandskrift. Det bestaar af fire Afsnit: 1. Commendatio Catechismi, 2. Observationes quædam utiles ac necessariæ concionatoribus obseruandæ in examen Catechismi, 3. Libellus de forma examinandi Episcopum, 4. Obiectiones quædam circa has quæstiones cum suis responsionibus, haud infrugiferæ studiosæ iuventuti. De sidste tvende Afsnit ere især vigtige til Oplysning om den theologiske Undervisnings Omfang og Methode paa hin Tid. En nærmere Undersøgelse af Skriftet findes meddelt af A. C. L. Heiberg i Scharlings og Engelstofts Theol. Tidsskr. VI, 1, 180—92. I Resens Bibliothek fandtes: »Petri Palladii tabulæ aliquot in Studiosorum Theologiæ gratiam collectæ msc. Fol.». Men der existerer nu ikke mere nogen Afskrift af disse »Tabulæ».

[2]) Vinding, Acad. Haun. p. 76. Ny kirkehist. Saml. IV, 323. Methode definerer Hemmingsen paa følgende Maade: »Methodus est via docendi certa cum ratione, hoc est: Methodus est ratio docendi, cuius admonitu et ductu singula in rerum explicatione aptis et accommodatis locis collocantur». Om den methodiske Undervisning siger han: »Methodica docendi ac discendi ratio hoc citra controuersiam præstat, ut artes et quam celerrime percipiantur et firmissime retineantur. Ordo enim Methodi initia, progressus et metas monstrat, cui numerus accedit, qui partes numerat et membra distinguit».

den theologiske Haandbog i Dogmatik og Moral (Enchiridion theologicum), som han udgav 1557. Den blev ikke blot hertillands, men ogsaa paa flere Steder i Udlandet benyttet som Lærebog i den systematiske Theologi og oplevede en Mængde Oplag. Forfatteren udtrykte sig forøvrigt selv meget beskedent om Værket og betegnede det som en Vejledning for den studerende Ungdom til en dybere Indtrængen i Melanchtons «Loci», af hvilke han tilstod at han havde laant meget. Han havde kun udgivet det efter gjentagne Opfordringer, og fordi der var saa mange afvigende Afskrifter af hans Forelæsninger i Omløb, at der let derved kunde opstaa Forvirring[1]). Skriftet har dog en selvstændigere Betydning end disse beskedne Ytringer lade formode, og i den nyeste Tid har Hemmingsens Behandling af de ethiske Spørgsmaal tildraget sig Theologernes Opmærksomhed som et af de tidligste Forsøg indenfor den lutherske Kirke paa at give en theologisk Ethik[2]). Nærmest efter dette Værk, der gjorde Forfatterens Navn bekjendt i hele den evangeliske Del af Evropa, fulgte hans Fremstilling af Læren om Gjenfødelsen

[1]) Af Dedicationen til Kong Christian III (dat, Cal. Oct. 1557) kan anføres følgende: Bogen var udgiven, «quo his instructa iuventus cum maiori fructu absoluto doctissimorum hominum nostri seculi scripta ac potissimum Clarissimi uiri, mei Præceptoris, Philippi Melanthonis, optime non solum de me, sed etiam de tota Christiana Ecclesia meriti, locos Theologicos et alia scripta eiusdem legat, ex quibus (quod ingenue fateor) pleraque, quæ in hunc libellum congessi, deprompta sunt». «De editione nunquam cogitassem, nisi me et amicorum quorundam consilium, quod non erat contemnendum, et studiosorum multorum petitio crebra ad editionem inuitasset. Conquesti enim sunt, scripta exemplaria, quæ erant in manibus multorum passim per regnum, adeo a se inuicem (quemadmodum fieri consueuit in libris, qui sæpius a festinantibus transscribuntur) discrepare, ut uix in una plagella concordare inueniantur».

[2]) Schwarz, Melanchthon und seine Schüler als Ethiker (Theol. Studien u. Kritiken 1853, S. 37 ff.).

og gode Gjerninger (1558). Dette Skrift havde, som Hemmingsens Forfattervirksomhed idethele, en fremtrædende irenisk Karakter. Maaske var det foranlediget ved Palladius's ovenanførte Skrift om Anger og Retfærdiggjørelse, hvori denne Forfatter, ialfald i Fortalen, havde brugt meget skarpe Ytringer om «Sakramentererne», hvilke betegnedes som glubende Ulve, der vare brudte ind i Kirken og ikke sparede Hjorden[1]). Men der var ogsaa en anden Grund for Hemmingsen til at indlade sig paa Sagen. Spørgsmaalet om de gode Gjerningers Betydning havde nemlig vakt megen Strid blandt de evangeliske Theologer i Tydskland. I Aaret 1557 havde D. Georg Major i Vittenberg, som ved Sætningen: «gode Gjerningr ere nødvendige til Salighed», nærmest havde foranlediget denne saakaldte synergistiske Strid, udgivet en Bekjendelse og Retfærdiggjørelse, der imidlertid var saa langt fra at tilfredsstille Modstanderne, at Kong Christian III fandt sig foranlediget til den 10de Februar 1558 at tilskrive ham et meget alvorligt Brev, hvori han foreholdt ham, at der maatte en ganske anderledes tydelig Erklæring til forat tilintetgjøre den Mistanke, der var rejst imod ham som en Modstander af den evangeliske Lærdom om Retfærdiggjørelsen ved Troen alene[2]). Under disse Forhold tog Hemmingsen Ordet. Hans Stilling var idethele mæglende, men det fulgte af hele hans Retning, at han nærmest maatte stille sig paa Majors Side og hævde de gode Gjerninger som Gjenfødelsens og Troens nødvendige Frugter. Han havde desuden den Hensigt derved at give de danske Præster en Anvisning til stærkere, end det hidtil var sket, at formane deres Tilhørere til et gudeligt Levned. Thi det var Faren

[1]) Stedet er anført i Harboes Indledn. til Zwergs Sjælandske Cleresi. S. 100.

[2]) Aarsberetn. fra Gehejmeark. I, 284—7.

ved den idelige Prædiken om Retfærdiggjørelsen ved Troen alene, at Menigmand skulde antage, at nu kom det ikke mere an paa, hvorledes man levede[1]).

Paa dette Punkt vakte Hemmingsens Skribentvirksomhed ingen Modsigelse hertillands; men det kunde dog ikke være skjult, at der virkelig var en vis Modsætning tilstede mellem Palladius paa den ene Side og Machabæus og Hemmingsen paa den anden. Paa Peder Palladius's Side stod desuden hans Broder, M. Niels Palladius, der siden 1552 var Biskop i Lund, efterat han tidligere havde været Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Han var en dygtig Theolog og ligesom Broderen en ægte Discipel af Luther, medens Hemmingsen og alle de yngre Videnskabsmænd i Danmark ærede Melanchton som deres egentlige Lærer, saa at naar der i Breve og Skrifter fra denne Tid tales om «Læreren» (Præceptor), uden nærmere Betegnelse, er det altid

---

[1]) I Dedicationen til Kansler Johan Friis (dat. 24de Decbr. 1558) skriver Hemmingsen, at Tilegnelsen var et Taknemmelighedstegn, men Gaven kunde synes ringe: «tamen quia quæstio, quam hic mediocri, ut spero, diligentia tracto, ad concordiam in Ecclesia seruandam utilis esse videtur, speraui hunc meum laborem tuæ dignitati haud ingratum fore. Præsertim cum ab amicis tuis sæpe audiuerim, optare te, ut aliqua inueniretur ratio rudem populum de bonis operibus docendi, ne nimis laxarentur habenæ imperitæ multitudini, quæ alioqui (ut est ignauia nostra) satis segnis est ad præstandum officium. Hoc autem fieri posse admodum commode existimo, si vere illa necessitas sancte viuendi proponatur, et veræ caussæ, quas expono in his paucis pagellis, fideliter et prudenter populo inculcentur. Quamuis autem doctrina perpetua Ecclesiæ Dei de gratuita iustificatione per solam Fidem stat immota, ut quæ fundamentum habeat veritatem Dei infallibilem, tamen diligenter docendi sunt homines, quod debitores sint Dei, quod vocati sint non ad turpitudinem, sed ad sanctificationem, quod fides, quemadmodum Jacobus docet, mortua sit sine operibus» (etc.).

Melanchton, der menes¹). Kong Christians egen dybe Ærefrygt for Luthers Minde, Palladiernes Autoritet, og den Indflydelse, Kongens nærmeste Omgivelser, de tvende tydske Hofpræster, M. Povl Noviomagus og M. Henrik v. Bruchofen, især den sidste, og maaske ogsaa andre tydske Forbindelser, udøvede paa ham, maatte bringe ham til bestemt at slutte sig til den strængere lutherske Retning. Men ikkedestomindre bevarede han fremdeles stor Agtelse for Melanchton, om han end undertiden i temmelig utaalmodige Udtryk opfordrede ham til en kraftigere og bestemtere Optræden²). Kongens Opmærksomhed for Striden mellem de lutherske og reformerte Theologer var allerede bleven vakt ved Begivenheder her i Landet. Vi minde saaledes om Christoffer Michelsens og Lavrits Heliesens Sag, om Jan Laskis og de fremmede Flygtninges Besøg, og endelig om Gjendøbernes Optræden i Holsten og de slesvigske Frislande, hvilken sidste Begivenhed udentvivl foranledigede den strænge Forordning mod Vederdøberes og Sakramentereres Ophold her i Riget, som udkom under Herredagen i Kjøbenhavn i September 1555³). Denne Opmærksomhed fra Kongens Side blev endnu mere skjærpet ved nogle Optrin i den bremiske Kirke 1556—7, hvor Præsten D. Albrecht Hardenberg ikke uden Grund beskyldtes for at hælde til Kalvinismen. Skjønt han allerede havde fundet stærk Modsigelse i sin nærmeste Kreds, fandt Kongen sig dog beføjet til at blande sig i Sagen ved at paaminde Raadet i Bremen om ikke at give den vildfarende Lære noget Rum⁴), og efter Tilskyndelse af Brødrene Palladius lod han i Marts eller April 1557

¹) Se f. Ex. Ny kirkehist. Saml. III, 320.
²) Aarsberetn. fra Gehejmeark. I, 281 ff. 289.
³) Christian III's Hist. II, 240—2. Ny kirkehist. Saml. III, 312.
⁴) Kongens Brev er trykt i Dän. Bibl. V, 177—84.

M. Niels Hemmingsen udarbejde en Tavle eller en skematisk Fremstilling over de forskjellige Opfattelser af Nadverlæren med Forkastelse af de vildfarende Meninger (Tabella de cœna Domini). Derefter lod han samtlige Universitetslærere i Forbindelse med M. Niels Palladius hver især udfærdige en Erklæring, hvori de i Overensstemmelse med denne Tavle forkastede Sakramentskjændernes og Kjætternes Vildfarelser og «samtykte og annammede den sande Lærdom om Jesu Kristi hellige Nadvere». I «Tavlen» var opført syv forskjellige Opfattelser af Nadverlæren, hvoraf de fem første (Carlstadts, Zwinglis, Øcolampadius's, Anabaptisternes og Papisternes) paa det bestemteste forkastedes. Kalvins Opfattelse var den sjette i Rækken; den erklæredes idethele for rigtig, skjønt det misbilligedes, at han lærte, at de vantro kun modtog Brød og Vin og ikke Kristi Legeme og Blod i Nadveren. Som den syvende Opfattelse anførtes Luthers Bekjendelse, der erklæredes for overensstemmende med Kristi egne og S. Povels Ord. Derpaa gaves der en nærmere Udvikling af den lutherske Lære, og endelig fulgte Erklæringerne af Professorerne, der dog ingenlunde vare ganske enslydende. Mest ubestemt var Machabæus's, medens Brødrene Palladius afgav den klareste og bestemteste lutherske Bekjendelse; Hemmingsen henholdt sig navnlig til «den augsburgske, den sachsiske og vore Kirkers Konfession og Bekjendelse» og bevidnede sin Overensstemmelse med samme[1]). For ham har det hele udentvivl været en Tros-

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 55. Under Forhandlingerne i Konsistorium 1576 i Anledning af den Anklage, der var rejst mod Hemmingsen for kalvinistisk Lære i hans «Syntagma», omtaltes Tavlen om Herrens Nadvere fra 1557, og der bemærkedes, at den var vedtagen, «cum motum esset certamen D. Machabæo de cœna» (Ny kirkehist. Saml. IV, 281). I denne Ytring finder man vist en paalidelig Antydning af, hvad der var den nærmeste Anledning for P. Palladius til at

prøve, som han maatte gjennemgaa, inden han, som nedenfor skal omtales, kunde blive stedet til den theologiske Doktorgrad, som han endnu ikke havde opnaaet, skjønt han alt i fire Aar havde fungeret som theologisk Professor, og det i Fundatsen var bestemt, at Lærerne i det theologiske Fakultet i Regelen skulde være promoverede Doktorer. Maaske er han derved kommen til at gaa noget videre i sin Bekjendelse, end han i sit Hjærte ønskede; paa et senere Tidspunkt af sit Liv vilde han ialfald neppe have udtalt sig saaledes, som han i Tavlen og i sin Underskrift havde gjort.

Efterat denne »Tavle om Herrens Nadvere« var affattet og underskreven, sendte Kongen den til Vittenberg med Begjæring om, at Theologerne sammesteds maatte afgive deres Betænkning over den, og da Budet kom tilbage uden Svar, skrev han atter den 5te Maj 1557 til Melanchton forat drive paa en saadan Betænkning, da han haabede paa den Maade at bidrage til at jevne Stridighederne i den bremiske Kirke[1]). Her havde Raadet nemlig ønsket, at Kongen skulde foranstalte et Kollokvium afholdt af evangeliske Fyrster og Theologer; men dertil var han ganske utilbøjelig, da han var bange for, at Striden derved kun vilde blive bitrere og antage et større Omfang, og i denne Frygt bestyrkedes han af tre gejstlige Sendebud fra Stæderne Lybek, Hamborg og Lyneborg, nemlig Valentin Curtius, Paul von Eitzen og Antonius Wippermann, som i Maj samme Aar havde indfundet sig i Kjøbenhavn forat raadslaa med den danske Konge om Fremgangsmaaden i de bremiske An-

drive paa Udfærdigelsen af Tavlen; men det er just ikke derfor givet, at Kongen har vidst, at denne Bekjendelse skulde indeholde et Angreb paa Machabæus.

[1]) Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. I, 279—80. Melanchtons Svar af 22de Maj 1557 er trykt hos Schumacher, Gel. Mån. Briefe. II, 79—81.

liggender[1]). Kunde Kongen derimod faa en klar Erklæring af Melanchton i Overensstemmelse med Hemmingsens »Tavle«, saa kunde Uenigheden maaske endnu bilægges, da Hardenberg havde indskudt sig under Melanchtons Autoritet. Men denne, der i Virkeligheden var væsentlig enig med Hardenberg, vilde ikke indlade sig paa en saadan Erklæring og foreslog andre Udveje eller henviste til den augsburgske Konfession, der intet indeholdt om Ubiqvitetslæren eller Læren om Allestedsnærværelsen af den himmelfarne Frelsers legemlige Natur, som af Præsten Johan Tiemann i Bremen var draget frem og i Aaret 1555 gjort gjældende som et faststaaende Dogma til Støtte for den strængt lutherske Nadverlære, medens hin Læresætning heftig bestredes af Hardenberg[2]). Saaledes trak Sagen hen. En Tid synes Kongen, skjønt modstræbende, at være gaaet ind paa Tanken om at holde et Kollokvium i Danmark eller i Holsten; men Melanchton nærede en overtroisk Frygt for at rejse over Østersøen, fordi Mathematikeren Hasfurt i hans Barndom havde spaaet ham, at han skulde lide Skibbrud der. Den 30te Juli 1557 skrev han til sin Ven Mathesius: »Man anmoder mig om at rejse til den baltiske Kyst, hvorhen den danske Konge kommer og en Kirkeforsamling skal holdes,

---

[1]) De tre Sendebuds Betænkning, dat. Coppenhagen 1557, 15 Maii, findes trykt hos Schumacher, Gel. Män. Briefe. III, 402—11. Melanchton omtaler disse Sendebuds Rejse i et Brev til Hier. Baumgartner (Corp. Reform. IX, 190, hvor Brevet dog urigtig er hensat til Slutningen af Juli 1557). I Gemeinsch. Arch. VII, 7 a findes en Credentsskrivelse, dat. 3die Maj 1557, fra Borgmestre og Raad i Lybek, Hamborg og Lyneborg til Hertug Hans den Ældre i Haderslev for Theologerne Valentin Kortz, D. Paulus v. Eitzen, Superintendenter i Lybek og Hamborg, samt for Antonius Wippermannus, Præst i Lyneborg, hvilke Mænd af bemeldte Stæder nu sendtes til Hertugen med nogle mundtlige Ærinder. Derfor bad man ham modtage dem som Stædernes fuldbetroede Sendebud.

[2]) Gieseler, Lehrbuch der Kirchengeschichte. III, 2, 220.

ved hvilken der skal strides om Herrens Nadvere. Der er en, der anklages for at have spildt noget af Vinen! O Jammerlighed![1])». Omtrent samtidig skrev han til Camerarius: «Vi havde hørt, at Kongen af Danmark var kommen til den jydske Halvø. Men nu fortæller Mordeisen (Kansler hos Kurfyrst August af Sachsen), at Kongen venter sin Svigersøn (fornævnte Kurfyrste) og Datter til Kjøbenhavn. Hvis jeg altsaa var i Følge med, saa maatte jeg sejle over Østersøen, angaaende hvilket Hav Hasfurt for 60 Aar siden har skrevet mig en ubehagelig Spaadom. Jeg mindes derfor din Moders Ord: det er bedst ikke at give nogen Lejlighed, naar Stjernerne true med noget ondt. Jeg frygter dog ikke saa meget for Stjernerne eller Havet, som for den Strid, der vil vækkes, og som i Tiden vil drage store Omvæltninger efter sig[2])». Endelig skrev han den 6te Avgust s. A. til Kong Christians Hofpræst M. Henrik v. Bruchofen: «Hvorhen Skjæbnen drager os, er det ret at følge. Jeg vilde heller rejse til den vise og gode Konges fromme Kollokvier, end høre paa Canisius's, Staphylus's og lignende Sykofanters Sofismer. Men jeg adlyder de Befalinger, jeg har faaet af min Landsherre, og beder, at I vil undskylde mig hos Hans Majestæt. Jeg sender tillige en Bog af Palladius, som er udgiven her. Jeg har ledsaget den, ligesom andre Bøger, med en Fortale, som jeg haaber skal være kjærkommen for de danske Menigheder. Thi det er mit højeste Ønske, at al Verden maa vide, at eders og vore Menigheder ere eet i Herren[3])».

---

[1]) Bretschneider, Corpus Reformat. IX, 189. Lackmann, Hist. ordin. eccl. p. 21—2.

[2]) Lackmann, Hist. ordin. eccl. p. 22. Corpus Reform. IX, 196.

[3]) Pet. Palladius, De novis hæresibus, ed. Resen. 1638. Bl. k 5. Corpus Reform. IX, 197.

Det er aabenbart, at Melanchton i det sidste Brev ikke udtalte sig med samme Oprigtighed som i de tidligere til sine fortrolige Venner, skjønt Slutningsønsket om Enighed ganske vist var hans Hjærtes oprigtige Mening. Netop den Bog af Palladius, som omtales i Brevet, viser paa en slaaende Maade, hvorledes han i sin ængstelige Iver for at afværge Strid mellem Lutheranerne og Kalvinisterne greb til Midler, der ingenlunde kunne billiges. Palladius havde, som tidligere er omtalt, skrevet en Bog om Samtidens forskjellige Kjætterpartier med Gjendrivelser af deres Lærdomme, og sendt Haandskriftet til Vittenberg, forat det kunde blive trykt der. Som Hæretikere havde han ogsaa anført «Sakramentererne», hvilket var Melanchton imod; thi det kunde ikke være tvivlsomt, at Palladius til disse ogsaa regnede Kalvin, en Mand, til hvem Melanchton stod i det venskabeligste Forhold, og hvis theologiske Opfattelse han delte, ialfald med Hensyn til Nadverlæren, skjønt han ikke vovede at udtale det offentlig[1]). Istedenfor nu at skrive tilbage til Forfatteren om Sagen eller at frasige sig Andel i Udgivelsen, udstrøg Melanchton paa egen Haand hele Stykket om Sakramentererne, hvorpaa han forsynede Skriftet med en Fortale, der var stilet til Herluf Trolle, og hvori han skarpt nok omtalte forskjellige gamle og ny Kjætterier, men naturligvis ikke «Sakramentererne», og endte med at lykønske den danske Kirke til de store Guds Velgjerninger, som den nu allerede længe havde nydt, en viis og from Konge, Renhed i Kirkelæren, Enighed i Menighederne og Ro og Fred i Staten, hvortil han føjede en Bøn om, at disse dyrebare Goder længe maatte bevares for det ældgamle danske Rige. Det hele udgik saa under Palladius's Navn, hvem Melanch-

[1]) Galle, Charakteristik Melanchthons als Theologen, S. 406 ff.

ton paa Titelbladet kaldte »Guds Kirkes Styrer i det berømte Danmarks Rige«. Vi vide ikke, hvorledes Forfatteren fandt sig i denne ejendommelige Behandling af hans Bog; men da Melanchton havde været saa uheldig ikke at faa alle Spor udslettede af hans Omtale af Sakramentererne, kom Sagens rette Sammenhæng dog frem, og Johan Wigand benyttede sig senere af Lejligheden til at angribe Melanchton derfor[1]; og da Palladius's Udkast var bevaret, besørgede Hans Povlsen Resen 1638 en ny og ubeskaaren Udgave af Bogen, som han ledsagede med nogle historiske Bemærkninger om Anledningen til, at Palladius havde forfattet dette Skrift.

Til noget Kollokvium i Danmark kom Melanchton altsaa ikke, saa meget mere som han ikke længe efter maatte begive sig til Worms til en Forsamling, hvor det her omtalte og mange andre Stridsspørgsmaal skulde debatteres. Man havde i Tydskland ønsket, at D. Johannes Machabæus skulde møde som Repræsentant for den danske Konges Stater ved Kollokviet i Worms; men den 9de Avgust 1557 skrev Christian III en Undskyldning for hans Udeblivelse fra Mødet til Kurfyrst August af Sachsen. Machabæus, bemærkede han, var ikke Superintendent i Holsten, men Professor ved Universitetet, hvor han ikke kunde undværes; desuden var han meget svagelig, saa at en saadan Rejse maaske kunde koste hans Liv. Kongen haabede imidlertid, at Kollokviet kunde gaa sin Gang uden ham[2]).

Nogen Religionssamtale blev altsaa ikke holdt i Danmark paa denne Tid. Derimod var der en ret anseelig Samling af Fyrster og lærde Mænd i Kjøbenhavn i Avgust og

[1]) L. Barboe, Indledn. til Zwergs Sjæl. Cleresi. S. 101.
[2]) Ausländ. Registrant. 1557. Fol. 362.

September 1557, og Stridsemnet er da vistnok ogsaa kommet paa Tale her, skjønt paa en anden Maade. Kong Christian fik nemlig et Besøg af sin Svigersøn, Kurfyrst August af Sachsen, og sin Datter Anna, samt af Hertug Vilhelm af Brunsvig, i Følge med hvilke der var endel fornemme Herrer og lærde Mænd, blandt hvilke kunde nævnes den sachsiske Kansler D. Ulrik Mordeisen, Lægerne Nevius og Lambertus og en D. Franciscus Crammius. At de høje Frænder ved denne Lejlighed have drøftet de daværende theologiske Stridigheder, kan neppe fejle, men vi savne nærmere Efterretninger derom. Da Kongen gjerne vilde skaffe sine Gjæster al mulig Underholdning, maatte Universitetet, som han ikke var lidet stolt af, ogsaa bidrage sit dertil ved en højtidelig Doktorpromotion.

Den 27de September 1557 bevægede en stor og anseelig Skare sig under Klokkeringning henimod Vor Frue Kirke, hvor H e m m i n g s e n skulde k r e e r e s t i l D o k t o r i T h e o l o g i e n af Machabæus. I Skaren saa man Kongen, Hertug Frederik, Kansler Johan Friis og alle de tilstedeværende danske Rigsraader, samt de fremmede Fyrster og Herrer, ikke at tale om Universitetets Professorer og Studenter, Byens Præster og Øvrighedspersoner[1]). Selve Promotionsakten foregik med de sædvanlige Ceremonier og latinske Taler af Promotor og Promovendus. Men forud for denne Højtidelighed var der gaaet en Disputation paa Uni-

---

[1]) Slangendorp, Oratio de initiis doctrinæ religionis etc. Bl. P 7. Vinding, Acad. Haun. p. 10. 76. Univ.s Regnskab, som maaske kunde have givet nærmere Oplysninger om Gjæstebud o. lign., som Universitetet sikkert har anstillet for de fremmede lærde, der vare i Fyrsternes Følge, mangler uheldigvis for dette Aar. I et Brev af 7de Avg. 1557 havde Melanchton anbefalet flere af de fremmede lærde til Prof. med. Jac. Bording i Kjøbenhavn (Corpus Reform. IX,197—8).

versitetet, som maaske ogsaa har været bivaanet af de høje Herskaber, og som det i og for sig havde været interessantere at vide ret Besked om. Thi Forhandlingerne havde drejet sig om Tidens brændende Spørgsmaal, Opfattelsen af Nadverlæren. Det er imidlertid kun bekjendt, at Machabæus i de Theses, han havde opstillet til Forhandling ved denne Lejlighed, havde søgt at imødegaa Palladius's Indvendinger imod de theologiske Sætninger, han 1553 havde fremsat, dengang Hemmingsen tog Bakkalavrgraden i Theologien, samt at Machabæus havde bestridt Læren om Allestedsnærværelsen af den himmelfarne Frelsers Legeme, i hvilket Dogma de ivrig lutherske Theologer søgte Støtte for deres Nadverlære[1]). Da vi imidlertid ikke besidde Machabæus's Theses fra 1557, kunne vi ikke nærmere oplyse, hvorledes hans Ord have lydt. Alt som Tiden gik, synes han ligesom Melanchton at have fjernet sig mere fra de strænge Lutheranere, hvoraf adskillige jo ogsaa gik langt ud over Luther, og at have sluttet sig nærmere til Kalvin. Ialfald finde vi, at Hardenberg i Bremen ved denne Tid omtaler ham som en Mand, hos hvem han ventede at finde venlig Deltagelse under sin theologiske Strid[2]).

Nogle Dage efter denne Promotion underskrev Hemmingsen Fortalen til Kong Christian III i sin tidligere omtalte theologiske Haandbog. Man har troet i dette Skrift at finde Spor af en kalvinsk Opfattelse af Nadverlæren; men de Udtryk, man har henvist til, bevise ikke noget[3]). En berømt reformert Theolog, D. Lambert Daneau, erklærede

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 37, Overskriften. Pontoppidan, Ann. III, 352. Ny kirkehist. Saml. IV, 300. J. P. Resen, De gratia universali, contra Joh. Piscatorem. Hafn. 1620. Bl. n 3.

[2]) Dän. Bibl. V, 223. Pontopp. Ann. III, 353—4.

[3]) Dette gjælder saaledes det af N. M. Petersen (Lit. Hist. III, 92) fremhævede Udtryk.

udtrykkelig ved en senere Lejlighed, at han var uenig med Hemmingsen med Hensyn til hans Fremstilling af Nadverlæren i Haandbogen[1]). Alligevel er det aabenbart, at Hemmingsen søgte at komme bort fra den strængere lutherske Lære, at Kristi Legeme og Blod er tilstede i Brødet og Vinen, som nydes ved den hellige Nadvere. Han fulgte i den Henseende det Spor, hans Lærer Melanchton, som han aldrig nævnede uden med højeste Beundring og Ærefrygt, havde anvist i den forandrede Udgave af den augsburgske Konfession. Men forøvrigt erkjendes hans Retning mere af det, han ikke siger, end af det, han siger[2]). Thi han udtrykte sig med megen Forsigtighed om Stridsemnerne, ikke blot fordi han frygtede for at støde nogen af Parterne, men ogsaa fordi han ikke vilde bære Ved til den Ild, der alt brændte i lys Lue i det protestantiske Tydskland. Ikkedestomindre var Værket af en saadan Betydning, at det snart kom til at følge som af sig selv, at dets Forfatter blev Leder af den theologiske Bevægelse og af den kirkelige

---

[1]) J. P. Resen, Pro D. Nic. Hemmingio, de gratia universali seu salutari omnibus hominibus, contra Joh. Piscatorem responsio. Hafn. 1615. Sect. 51. Jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 324.

[2]) Hemmingsens Stade vil bedst kunne oplyses ved en Sammenligning mellem hans Definition af den hellige Nadvere i Enchiridion og Ped. Palladius's Bekjendelse i Underskriften under den af Hemmingsen samme Aar forfattede Tabella de cœna Domini:

Peder Palladius.	Niels Hemmingsen.
Credo in cœna Domini verum Christi corpus esse in et cum pane, et verum sanguinem esse in et cum vino; atque hæc simul esse signum et testimonium gratiæ erga nos et promissionis divinæ de toto Euangelio, de morte et resurrectione Christi, nos admonens et fidem nostram confirmans.	Cœna Domini est sacramentum nostræ per victimam Christi redemptionis ab ipso Christo institutum, in quo cum pane et vino vere et realiter exhibetur et recipitur corpus et sanguis Domini, ut sit confirmatio noui testamenti, hoc est fœderis gratiæ et remissionis peccatorum (etc.).

og akademiske Retning hertillands, og det saameget mere, som Peder Palladius paa Grund af sin tiltagende Svaghed bestandig mere maatte trække sig tilbage i sin Sygestue, og endnu kun kunde virke ved enkelte Skrifter, tildels forfattede i hans kraftigere Aar, men som han nu Tid efter anden lod komme for Lyset. Dertil kom desuden, at den Mand, som hidtil havde været anset som Hovedet for Melanchtons Skole her i Landet, D. Johannes Machabæus, allerede døde den 5te December 1557. Ved hans Bortgang led Universitetet ganske vist et ikke ringe Tab, thi saa lidet han end har skrevet, saa kan det dog ikke betvivles, at han besad skjønne Lærergaver, og ved sin Personlighed forstod han i høj Grad at drage sine Disciples Hjærter til sig. Var end hans Rettroenhed oftere bleven gjort mistænkelig for Kongen, bevarede denne dog indtil det sidste en stor Velvilje og Agtelse for ham, som han ogsaa viste ved tilfods at ledsage hans Støv til dets sidste Hvilested. Taknemmelige Disciple bevarede hans Minde i trofast Erindring og gjemte hans skrevne Forelæsningshefter som værdifulde theologiske Haandbøger[1]. En af hans beundrende Disciple erklærede endog om ham, at aldrig havde man haft og aldrig vilde man faa hans lige ved Kjøbenhavns Universitet som Lærer og Disputator[2]. Skjønt der ganske vist havde været

---

[1] Ny kirkehist. Saml. III, 345.

[2] I nogle utrykte Optegnelser af Præsten Joh. Pistorius i Tetenbüll i Eidersted findes følgende: »Die 5te Decbr. 1557 Johannes Machabæus Alpinas Scotus, S. T. Doctor et Professor in Acad. Hafn. Daniæ, vir ingenii præstantia et acumine, pietatis zelo, doctrina, facundia et omni genere virtutis præstantissimus et clarissimus, placide et pie in Domino obdormiuit. Huius in Acad. Hafniensi auditor et discipulus fui quadriennium et multis ab ipso beneficiis affectus sum. A. C. 1541 Vuitebergæ, præsidente Reuerendo D. D. Martino Luthero, in Doctorem S. Theologiæ promotus, et postea anno 42 vocatus ab inclyto Rege Christiano III venit in

Forskjel mellem hans og Peder Palladius's theologiske Retning, var den dog ikke udartet til nogen offentlig Strid, saa Kongen med nogen Føje, kort efter Machabæus's Død, kunde udtale sig om, at »disse to fortræffelige Mænd«, med den højeste Flid, efter Evne, havde hjulpet til at befordre Enighed i den kristelige Religionslære saavel i Kirken som ved Universitetet[1]. Det blev nu nærmest Hemmingsens Opgave at udfylde det Savn, som Machabæus's Bortgang havde efterladt, og at det tilfulde lykkedes ham, vil det følgende vise. Der kunde derfor heller ikke være Tale om, at Hemmingsen kunde modtage Bispestolen i Vendelbo Stift, hvortil Stiftets Gejstlighed skal have tænkt paa at vælge ham kort efter Machabæus's Død; thi ikke uden Grund bemærkede en samtidig, at det saa vilde have set galt ud for Kjøbenhavns Universitet, da han nu omtrent alene holdt det oppe[2].

Forøvrigt havde den videnskabelige Retning, som Machabæus nærmest repræsenterede ved Universitetet, netop i hans Dødsaar faaet en betydningsfuld Tilvæxt ved Ansættelsen af D. Jacob Bording som medicinsk Professor. Han var af Fødsel en Nederlænder og en Mand i moden Alder, der alt havde virket paa mange Steder, i Frankrig, Antverpen, Hamborg og sidst som Professor i Rostok, og han havde et berømt Navn. Det er fornylig, og vist med

---

Daniam ad docendam et explicandam S. Scripturam in Acad. Hafn., quo in officio talem se exhibuit, vt in docendo et disputando publice parem non habuerit ibi, nec habiturus est vnquam. Obitum ipsius non modo ordo scholasticus, sed et ciues vniuersi luxerunt. Et quanti inclytus Rex ipsum fecerit, ostendit, dum demortui funus pedes secutus et cohonestatus sit« (Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 460 Fol.).

[1] Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. I, 292—3.

[2] Brev fra M. Hans Laugesen i Ribe til Joh. Pistorius, dat. 30te Decbr. 1557 (Ny kirkehist. Saml. III, 320).

Rette, sagt om ham, at hans Tids forskjellige Dannelseselementer fandtes forenede hos ham, saa at Tidens videnskabelige og religiøse Retning afspeiler sig i hans Person[1]). Han var en god Ven af Melanchton[2]) og fik en indflydelsesrig Stilling i Kjøbenhavn, da han, ligesom hans Formand D. Peter Capeteyn, der var død i Januar 1557, ikke blot blev Professor ved Universitetet men ogsaa Livlæge hos Kongen, hvis Yndest det snart lykkedes ham at vinde. Et Aarstid efter sin Ansættelse maatte han udstede en Trosbekjendelse, nærmest vedkommende Nadverlæren[3]). Anledningen hertil kjendes ikke nærmere. Man kunde tænke sig, at der var vakt Tvivl om hans lutherske Rettroenhed — og at en saadan Tvivl var tilstede idetmindste hos enkelte, have vi etsteds fundet omtalt — eller ogsaa har han ved denne Bekjendelse erklæret sin Samstemning med den af de andre Professorer kort før hans Ansættelse underskrevne «Tavle om Herrens Nadvere», der var en Forpligtelse med Hensyn til Læren, som paa en Maade svarede til senere Tiders Forpligtelse paa symbolske Bøger. — Bordings Ansættelse gav maaske Anledning til en anden Lærers Afgang fra Universitetet. Den fysiske Professor Jens Skjelderup, der var D. Peter Capeteyns Svigerson, havde nemlig beredt sig til ved første Vakance i det lægevidenskabelige Fakultet at indtræde i dette, idet han 1556 havde taget Doktorgraden i Medicinen ved Universitetet i Rostok; men da Bording alligevel blev ham foretrukken, modtog han 1557 Kaldelse til Bispe-

[1]) O. Krabbe, Die Universität Rostock. S. 251.

[2]) Blandt Melanchtons Breve i Corpus Reform. vil man finde en Del til D Jac. Bording. Efterat denne var bleven Professor i Kbhvn, henvendte Melanchton sig fornemmelig til ham, naar der var en Sag, han vilde fremme hos Kongen eller ved Universitetet, eller en Person, han vilde anbefale.

[3]) Se Tillæg, Nr. 63.

embedet i Bergen. Ved hans Afgang fra Universitetet overtog den hidtilværende Læsemester i Græsk, M. Hans Monster, Fysikken; M. Povl Madsen, der i nogle Aar havde været Pædagogicus, fik derpaa den græske Forelæsning, og en Slesviger fra Husum, M. Hans Guldsmed (Aurifaber), der havde studeret i Kjøbenhavn og i nogen Tid været kongelig Bibliothekar, blev da Professor Pædagogicus i Povl Madsens Sted.

Machabæus's Død gav ny Anledning til Forandringer i Lærerbesætningen. Det var som sædvanlig Kongens Ønske at faa en lærd Theolog fra Tydskland. Universitetet henledte Opmærksomheden paa M. David Chytræus i Rostok, en saare hæderlig Videnskabsmand, som Kongen allerede ved en tidligere Lejlighed, dengang en theologisk Professorpost sidst var ledig, havde søgt at erhverve for Universitetet[1]). Chytræus var ingen udpræget Partimand, og vilde derfor have passet godt til de danske Forhold; men omendskjønt han fik indtrængende Opfordringer, og Universitetet affærdigede et eget Bud til ham, undslog han sig dog[2]). Under sin senere mangeaarige og frugtbare Virksomhed som Professor i Rostok viste han imidlertid, at han bevarede den Ære, der var vist ham ved disse Tilbud, i taknemmelig Erindring, idet han paa en faderlig Maade tog sig af de mangfoldige danske og norske Studenter, som i 16de Aarhundrede studerede i Rostok. Han stod i stadig Brevvexling med flere ansete danske Mænd og viste en Opmærk-

---

[1]) Se foran S. 191. Den 1ste Avg. 1582 skrev Chytræus bl. a. til Niels Kaas: »Triginta anni hoc ipso mense fuerunt, cum me non ambientem, ac ne somniantem quidem inclytus et sanctus Rex Christianus III ad honestissimam laborum docendi societatem in Haffniensem Academiam vocauit, ac postea aliquoties ad me clementissime literas dedit« (Chytræi Epist. p. 1137—9).

[2]) Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. I, 293. Danske Mag. 3 R. VI, 271.

somhed for Danmarks og Nordens Historie idethele, som ellers ikke var almindelig blandt Udlændinge[1]). Paa samme Tid, som man havde henvendt sig til Chytræus, havde Kongen ogsaa tænkt paa en anden tydsk Theolog, og det en Mand af en ganske anden Karakter, Stridstheologen D. Tilemann Hesshus, senere bekjendt ved sin Iver for den rene lutherske Lære og ved sine syv Exiler. Der var jo nemlig faktisk to theologiske Lærerposter ledige, da Palladius's Svaghed var saa stor, at der var lidet eller intet Haab om, at han nogensinde vilde kunne komme til Kræfter igjen. Hesshus havde været ansat som Præst og Professor i Rostok, men var 1557 bleven fordrevet derfra af Byens Øvrighed paa Grund af den Strænghed, hvormed han søgte at hævde Søndagens Helligholdelse. Han havde da for en Tid søgt Tilflugt i Kjøbenhavn, og Kongen havde fundet Behag i ham og tilbudt ham Machabæus's Plads; men da han samtidig havde indladt sig i Underhandlinger med Kurfyrsten af Pfalz, modtog han dog efter nogen Vaklen heller den anseelige Post, der tilbødes ham, som Generalsuperintendent i de pfalziske Lande[2]). Det var altsaa anden Gang, at Forsøget paa at faa en udpræget Lutheraner anbragt i det theologiske Fakultet mislykkedes. Imidlertid vedblev man fra Hoffet af at spejde omkring i Tydskland efter en Theolog, som man kunde indsætte i den ledige Plads. En af Kongens Hofpræster, formodentlig Henrik von Bruchofen, henvendte sig til en Præst i Ostfrisland, ved Navn Martin Faber, der var bekjendt som en kraftig Modstander af Kal-

[1]) Herom vidner hans Chronicon Saxoniæ og hans trykte Brevsamling, Dav. Chytræi Epistolæ. 1614.

[2]) Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. I, 292—3. Corpus Reform. IX, 527-28. Helmolt, Tilemann Hesshus und seine sieben Exilia. Leipzig. 1859.

vinisterne og Gjendøberne, og tilbød ham Posten, men han undslog sig, og saaledes er det maaske ogsaa gaaet andensteds[1]).

Da Forsøgene paa at skaffe en fremmed Lærer hid til Universitetet saaledes vare strandede, og Hemmingsen allerede i et halvt Aar havde været den eneste Lærer i det theologiske Fakultet, bestemte Kongen sig endelig til at benytte de Kræfter, man havde herhjemme — og det var jo ogsaa den bedste Vej til at udvikle disse saaledes, at de med Tiden kunde gjøre fuldkommen Fyldest. Valget traf M. Hans Albretsen, der som Professor i Dialektik udentvivl allerede i længere Tid havde vikarieret for Palladius i hans theologiske Professorat. Naar man betænkte sig saa længe, inden man valgte ham, da var det vel ikke mindst, fordi han — i den Henseende et Vidunder for sin Tid, som en samtidig Forfatter kalder ham — var bleven en lærd Mand uden nogensinde at have studeret i Udlandet. Efterat han var kreeret til Bakkalavr i Theologien af Hemmingsen, blev han den 31te Maj 1558 beskikket til theologisk Professor, nærmest istedenfor Palladius, hvem han tillige senere blev tilforordnet som Medhjælper i Bispeembedet[2]). Samtidig blev det paalagt Universitetet at gjøre sin Flid forat

[1]) I et Brev til den bekjendte Theolog Joachim Westphal i Hamborg skriver Martinus Faber, die decollationis Johannis 1558: »Mihi his paucis ante septimanis, quum ex Dania litteræ mitterentur, quibus sollicitabar a Concionatore Regio, ut defuncti D. Machabei locum et munus amplecterer in Academia Hafniensi, et quidem, quum procul hoc auersarer propter ingenii et virium infirmitatem, tui venit in mentem, si, quod procul auertat propitius Christus, tale aliquid præscriberetur isthic aut statueretur in te, quale exemplum ediderunt in collegam, portum illic placidum inuenturum et conditionem commodam« (A. Greve, Memoria Joach. Westphali instaurata, p. 172).

[2]) Ny kirkehist. Saml. III, 489. 494. Tillæg, Nr. 67.

erhverve en lærd Mand i den hellige Skrift, hvem den endnu ledige «Profess» kunde overdrages. En saadan vidste man imidlertid ikke at anvise, og Posten blev derfor indtil videre staaende ledig. Derimod rykkede M. Rasmus Lætus op i M. Hans Albretsens Plads og blev Professor i Dialektik; til Efterfølger i den pædagogiske Lektion fik han Kjøbenhavneren M. Hans Mogensen, en Mand, der havde rejst meget og erhvervet gode Sprogkundskaber, især et Kjendskab til Fransk, som ikke var almindeligt paa den Tid. Som Privatdocent i Mathematik optraadte samme Aar en yngre fremmed Videnskabsmand, Mag. Johannes Bochelius (fra Antverpen); men da der ikke var nogen Plads aaben i dette Fag, drog han efter nogen Tids Forløb atter bort, efterat Universitetet havde honoreret ham for den Forelæsning, han havde holdt[1]). Men en brugbar fremmed Theolog tilbød sig ikke. Imidlertid vedblev Sagen at ligge Kongen alvorligt paa Hjærte, og endnu tre Dage før sin Død lod han skrive til D. Victorin Strigel i Jena, og tilbød ham Pladsen. Denne Theolog tilhørte samme Retning som D. Georg Major i Vittenberg (den synergistiske), var altsaa snarest at betragte som en ligefrem Modsætning til Tilemann Hesshus, hvem Pladsen sidst havde været tilbudt. Hofpræsten M. Henrik v. Bruchofen, der fra tidligere Tid var en god Ven af Strigel, har formodentlig henledet Opmærksomheden paa ham og rost ham for Kongen. Der blev da for Universi-

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 271. I et Brev af 10de April 1557 havde Melanchton anbefalet denne Mand, som 1550 var immatrikuleret i Vittenberg, til Bording, der dengang endnu var i Rostok (Corp. Reform. IX, 130). I Foraaret 1559 drog Bochelius bort fra Kjøbenhavn (v. Seelen, Philocalia epistolica, p. 64), og samme Aar træffe vi ham som Mentor for den unge danske Adelsmand Frants Gyldenstjerne under dennes Ophold i Vittenberg (Ny kirkehist. Saml. IV, 88). Senere blev han Dr. medicinæ.

tetets Regning afsendt et eget Bud til Tydskland med Kongens Brev og Indbydelse til ham. Men heller ikke denne Theolog fulgte Kaldet: han undskyldte sig med, at han var traadt i Tjeneste hos Hertugen af Sachsen som Professor i Jena og nu ikke kunde frigjøre sig[1]). Havde han anet, hvad der forestod ham, vilde han neppe have vægret sig, thi et Par Maaneder efter blev han angrebet for sin Synergisme af de heftige flacianske Theologer i Jena og paa deres Beskyldning for Vranglære afsat og holdt fængslet i længere Tid.

Forsøget paa at faa den ledige Plads udfyldt i det theologiske Fakultet var det sidste Vidnesbyrd om den Omhu, Kong Christian III bar for Universitetet, hvis Gjenoprettelse i Forbindelse med Kirkereformationens Gjennemførelse han ikke uden Grund ansaa for sit Livs vigtigste Bedrift. Lige til det sidste havde han Tanker for, hvad han mente der kunde tjene til Højskolens Tarv, og paa mange Maader lagde han i de senere Aar af sin Regjering for Dagen, at det var ham en sand Hjærtesag at faa alt, hvad der vedkom Skole og Kirke, bragt paa en saadan Fod, at dets Fremtid kunde være sikret, naar han lukkede sine Øjne. Hospitalerne og Skolerne i de smaa Byer bleve forsynede med rigeligere Indtægter, og Bisperne, som tidligere kun havde haft temmelig ringe Løn og oftere havde klaget, bleve kort før hans Død anstændig aflagte med Jordegods og Tiender. Alt vidnede om, at Kongen var sig bevidst, at hans Virketid snart var tilende, og at han derfor maatte ile med at udrette, hvad

[1]) Se Tillæg, Nr. 71. Schumacher, Gel. Männer Briefe. III, 231—4. Dän. Bibl. IX, 225—28. Danske Mag. 3 R. VI, 271. Kongen havde først tænkt paa ved M. Henrik v. Bruchofen at skrive til Strigel, men senere bestemte han sig til selv at lade udfærdige Brev til ham (Jac. Bordingii Orat. in obit. Christiani III, Cragii Ann. p. 423. Overs. I, 425). Saa vigtig var Sagen for ham.

der endnu stod tilbage i Fuldførelsen af det Værk, der skulde blive det bedste Mindesmærke paa hans Grav.

Den 1ste Januar 1559 døde Kong Christian III paa Koldinghus. Han havde endnu ikke fyldt sit 56de Aar, men flere Aars Svagelighed havde forberedt ham paa, at hans Tid ikke vilde blive lang. Det er rørende og opbyggeligt at læse de Beretninger, der ere komne til os, om den kristelige Frimodighed og Trosfrejdighed, hvormed han gik Døden imøde, hvorledes han tog Afsked fra alle sine Omgivelser, trøstede sin bedrøvede Hustru, velsignede sine Børn og kaldte sine Kanslere, Johan Friis og Andreas v. Barby, hen til sit Leje og udførlig lagde dem paa Hjærte at vaage over Rigets Vel, at sørge for, at hvad han havde bestemt til bedste for Kirkerne, Universitetet, Skolerne, Bisperne, Præsterne og de fattige maatte blive holdt ved Magt, og at tjene hans Søn og Efterfølger med samme Troskab, som de havde vist ham[1]).

6.

Tilbageblik paa Universitetets Tilstand i Kong Christian III's Tid.

Budskabet om den gudfrygtige Konges Død vakte stor Deltagelse allevegne, ikke blot herhjemme, men næsten ligesaa meget i Udlandet, hvis kirkelige Bevægelser og Skolestridigheder Kongen havde fulgt med saa levende Deltagelse, ikke fordi han elskede Strid i dette eller i noget andet Anliggende, men fordi det var ham saa meget om at gjøre

[1]) Jac. Bordingii, Orat. in obit. Christiani III (Cragii Ann. p. 431. Overs. I, 431).

at bevare de til hans Omsorg betroede Kirker ved den rette evangeliske Lære og vogte dem for alle Vildfarelser. Ofte, og senest i det faa Dage før hans Død udfærdigede Kaldsbrev for Victorin Strigel, havde han udtalt dette. Det er betydningsfuldt, at han i dette Brev, der omtrent blev hans sidste Regjeringsforetagende, ligesom giver en afsluttende Oversigt over, hvad der havde været Hovedformaalet for hans kirkelige Styrelse fra den Tid af, da han tiltraadte Regjeringen. Han lægger heri ikke ringe Vægt paa Gjenoprettelsen af det fast forstyrrede Universitet i Kjøbenhavn, og han fremhæver, hvorledes han allevegnefra havde søgt at skaffe lærde, kristelige og gudfrygtige Folk, «paa det at en saadan Højskole, der ikke bidrager mindst til at fremme den kristelige Lære og gode Studier i Rigerne og Landene, maatte holdes ved Magt, saaledes som det da ogsaa hidtildags er sket ved den kjære og trofaste Guds Naade og Bistand». «Han havde», som en gammel Hjemmelsmand siger, «isinde i Kjøbenhavn at opelske og oprette et Akademi med lærde og berømte Mænd, som ikke skulde have sin lige udi omliggende Riger eller Kristenheden[1])». Er dette nu end temmelig stærke Ord, og kan man end med Grund tvivle om, at Kong Christian nogensinde har stilet saa højt eller tænkt, at hans Universitet skulde overstraale Højskolen i Vittenberg, for hvilken han nærede saa dyb Ærbødighed, saa kan det dog være rigtigt, hvad Bording vidnede, at Kongen ofte roste sig af den kjøbenhavnske Højskole med de Ord, at han neppe havde nogen større Prydelse for sit Rige[2]). Hvitfeldt har sikkert træffende betegnet Kongens

---

[1]) Kong Christian III's Historie. I, 335. Not. q.

[2]) Bordingii Orat. in obitum Christiani III (Cragii Ann. p. 423. Overs. I, 424—5). En Gjenklang af disse Ord finde vi hos Hvitfeldt S. 1554.

Tanke, naar han siger, at «han lod restaurere, forny og forbedre Kjøbenhavns Universitet, som vi kalde den høje Skole, og vilde, at udaf denne Skole, som af en Hovedkilde, hvoraf flyder og udløber adskillige Aarer- og Bække, det ganske Rige med lærde Mænd udi Kirketjeneste og Skolekald skulde forsørges, bespises, vederkvæges og begydes[1])». Man kan ganske vist tvivle om, at Midlerne, Kongen valgte for at naa det Maal, han havde sat sig, altid vare de rette, men neppe om hans oprigtige Vilje og alvorlige Iver, navnlig i hans senere Regjeringsaar, da han trods den Modstand, han sikkert mødte hos en Del af Herrestanden, satte igjennem, at de Klager, som længe forgjæves havde lydt fra den lærde Stand, fra Kirkens og Skolens Tjenere, væsentlig bleve afhjulpne, om han end derved paadrog sig Øgenavnet «Præstekongen», som Adelen tillagde ham.

Derfor lød ogsaa en stærk og udelt Ros over Kongens Gudsfrygt og Dyder som Menneske og Regent fra de lærde, som førte Ordet ved hans Jordefærd i Odense den 13de Februar 1559. Den Mand, der efter sin Stilling havde været nærmest til at skildre den afdøde Konges Fortjenester, da han havde været hans trofaste Raadgiver i alt, hvad der tjente til Kirkens og Højskolens Tarv, Sjælands højt fortjente Biskop D. Peder Palladius, blev ved sin Sygdom forhindret i at tale ved denne Lejlighed; men han aflagde dog, trods sin store Svaghed, et Vidnesbyrd i sit Trøsteskrift til Kong Frederik II[2]), og Melanchton satte i hans Navn Kong Christian et Æreminde i Fortalen til Palladius's Kommentar over Mosebøgerne, der udkom i Vittenberg 1559[3]). I

---

[1]) Hvitfeldt, Fortale til Christian III's Historie.

[2]) Aftrykt i Christian III's Hist. Suppl. S. 188—90.

[3]) At Melanchton er Forfatter til denne Fortale, skjønt ikke hans, men Palladius's Navn staar nedenunder, fremgaar af flere Om-

Odense talte derimod den afdøde Konges Hofpræst, M. Andreas Martini, og af Professorerne D. Jacob Bording og M. Rasmus Lætus, den sidste vel nærmest paa Palladius's Vegne. Paa Universitetet holdt dets Rektor, D. Niels Hemmingsen, Mindetalen paa Jordefærdsdagen, og M. Johannes Sascerides gav en metrisk Fremstilling af Kongens Liv og Kongegjerning. Ogsaa paa mange andre Maader bleve Kong Christians Fortjenester af Staten, Kirken og Skolen ihukommede og lovpriste[1]). Den berømte latinske Digter, Professor i

stændigheder. I Fortalen findes nemlig følgende Ytringer om Kongens Virksomhed for Universitetet: »Constituit Academiam Hafniensem ornatam multis bonis et doctis uiris, in qua et linguæ, Latina, Græca et Ebrea, propagantur, et doctrina Ecclesiæ et Philosophia recte traduntur. Id consilium Regis prodest multis gentibus, ad quas doctrinæ uox perfertur, quæ ibidem cognosci potest ex Confessione, quam edidit uir eruditione et pietate excellens Hemmingius. Quantum ornamentum est et Academiæ et Ecclesiæ Jacobus Bordingus Doctor artis Medicæ, qui ad amplissimam totius Philosophiæ cognitionem adiungit ueri dei Inuocationem et honestissimos mores, qui in eo non solum naturæ moderatione, etsi hæc in eo eximia est, sed etiam a filio Dei reguntur uoce Euangelij et Spiritu sancto«. Saaledes vilde Palladius ikke have skrevet; det er aabenbart en fremmed, der taler. Det laa derimod nær for Melanchton at fremhæve sine personlige Venner Hemmingsen og Bording. I et Brev fra April 1559 skriver Melanchton til Chytræus i Rostok: »Meministi regis laudationem apud Homerum: πατὴρ δὲ ὡς ἤπιος ἦρι. Talis cum fuerit rex Danicus, grati memoriam ad posteros transmittamus. Quare et opt. et doctiss. viro D. Bordingo gratiam habeo, quod Orationem de Regis Danici pietate et migratione edidit, et tuo officio delector, quod exempla mihi misisti. Curavi et hic a typographis edi. Et quædam de eo, nomine Palladii scripsi« (Chytræi Epist. p. 1218. Corpus Reform. IX, 806).

[1]) O. H. Moller har givet en Udsigt over alle disse Mindeskrifter som Tillæg til »Eine alte merkwürdige Nachricht von dem Regiment und den letzten Stunden des Königes Christiani III etc.«. Flensb. 1752. Gram har i sin Fortale til Cragii Annales meddelt en rig Samling af Lovtaler over Christian III. Hier. Osius skrev i sin Elegia de laudibus Christiani Regis Daniæ (Witeb. 1559) bl. a. følgende om den afdøde Konges Omsorg for Universitetet:

Jena (tidligere i Vittenberg) M. Johan Stigelius, som Christian III i sin Tid havde søgt at drage herind til Universitetet, tilbød Frederik II at skrive hans Faders Historie. Men ligesom der ikke var blevet noget af det Forslag, Melanchton 1542 havde gjort den afdøde Konge om at lade Peter Svave eller M. Hans Svaning beskrive Reformationens Indførelse i hans Kongeriger og Fyrstendømmer, saaledes blev der heller ikke noget af Stigelius's Plan, da han ikke længe efter døde. Meget var der vistnok ikke tabt derved, da en Udlænding og tilmed en Poet neppe havde kunnet gjøre det tilfredsstillende[1]). Den af Kong Christian lavrbærkronede Digter Hieronymus Osius tog dog paa en Maade Planen op, da han 1563 foredrog en metrisk Skildring af den afdøde Konges Liv og Bedrifter ved en akademisk Højtidelighed i Vittenberg[2]).

Skulle vi fremhæve Manglerne ved Kong Christian III's Ordning af Universitetet, da maa vi først nævne den aandelige Ufrihed, som blev herskende her, om den end ikke endnu er saa iøjnefaldende, som den senere blev, da Tvangen voxede. Om Religionsfrihed havde man i hin Tid intet Begreb — maaske fordi Tiden ikke var moden dertil. Vel havde Luther udtalt Ord, der bestemt viste i den Ret-

---

Ipsius est largo fundata Academia sumptu,
 Quis credat græcè Danica regna loqui?
Hospitium exulibus tribuit clementia Musis
 Illius, in scopulis regnat Apollo maris.
Barbaries hoc pulsa fugam dominante capessit,
 Et gemit exilij damna pudenda sui.

1) Cragii Ann. præf. p. 104 (Overs. S. 145—6).

2) Res gestæ inclyti ac sereniss. Domini D. Christiani III Regis Daniæ etc. descriptæ carmine heroico et recitatæ in Acad. Vitebergensi Anno 1563. die 10. Augusti, cum 40 honestis ac doctis uiris gradus Magisterii Philosophici decerneretur, a Hieronymi Osio, ab eodem Rege Daniæ Poeta Laureato. Witeb. 1563. 8.

ning, ja han havde sagt saa skarpe Ting som disse:
var bedre, om Fyrsterne lode deres Undersaatter far
naar de nu engang vare vildfarende, end at tvinge d
vitterlig Løgn (Fornegtelse af deres Overbevisning); thi
teri kan og skal ikke undertrykkes med ydre Vold;
Ord skal her stride, kan det ikke gjøre Sagen klar
skal den verdslige Magt nok blive fri for at udrette
om den end opfyldte hele Verden med Blod[1])!» O
augsburgske Konfession havde søgt at hævde Frihede
Aandens Enemærker, idet den havde udtalt: «Den ver
Styrelse har med andre Ting at gjøre end Evangeliet
righeden forsvarer ikke Sjælene men Legemerne og
gemlige Ting». Men netop Konfessionen havde ogsaa
net Døren for Statsmagtens Indblanding i de kirkelige
eller rettere antydet, at den alt stod aaben, ved de
rige Ord: «Naar de rette Besiddere af den kirkelige
dighed svigte deres Pligt (cessantibus ordinariis), nødes
sterne, endog mod deres Vilje, til at pleje Retten for
Undersaatter, forat Freden kan bevares[2])». Inden L
gik til Hvile, vare Fyrsterne allerede i fuld Virksomhed
blot med at tilegne sig og anvende de inddragne D
Kirkegodset[3]), men ogsaa med at give Love i rent kir

[1]) Luther, Schrift von der weltlichen Obrigkeit, wie weit m
Gehorsam schuldig sey. Denne og mange andre Ytringer af
om dette Emne anføres af Rudelbach, Den evang. Kirkeforf
Oprindelse og Princip. S. 42—50.

[2]) Conf. Aug. Art. XXVIII de potestate Ecclesiastica.

[3]) Her maa det dog erindres, at idetmindste hos os inddroge
de Dele af Kirkegodset, hvis hidtilværende Besiddere ophørt
deres Funktioner, idet disse betragtedes som skadelige elle
unyttige, nemlig de katholske Bispers, Klostrenes og tildels
præsternes Gods. Derimod lodes Sognekirkernes og Sognek
(og indtil videre Domkapitlernes) Gods urørt. Det er først
Dage, at Statsmagten begynder at udstrække sine Hænder
de levnede Dele af Kirkegodset.

Sager og med verdslige Vaaben at tvinge dem, som overtraadte disse Love, alt i Kraft af Sætningen: «cessantibus ordinariis». Og efter Luthers Død (1546) kunde ingen Sluser mere dæmme for det indbrydende Cæsareopapi i den evangeliske Kirke, og Religionsfriheden, der dog var det Princip, i Kraft af hvilket Reformationen havde kjæmpet sig frem, blev, da det formentlig ikke længere behøvedes, for lange Tider aldeles skudt tilside.

Betragte vi Forholdenes Udvikling ikke blot i Almindelighed men med særligt Hensyn til Danmark, da er det unægteligt, at de evangeliske Lærere selv havde paakaldt Statsmagtens Indgriben i de aandelige Ting. Hans Tavsen havde i stærke Udtryk og under Henvisning til det Gamle Testamente opfordret Kong Frederik I til at bruge den Vælde og Magt, som Gud havde forlenet ham med, til at skaffe Kristi hellige Evangelium sin tilbørlige fri Fremgang, at »de umaadelig store udvortes Mishandlinger, som imod Evangelium vitterlig ske i adskillige Maader, kunne vorde afstillede[1])«. Jørgen Jensen Sadolin havde 1533 sagt, at alle retsindige kristelige Undersaatter burde bede Øvrigheden (det da regjerende Rigsraad) om at hjælpe sig til en kristelig Kirkeordinans[2]). Den verdslige Øvrighed opfyldte altsaa kun et fra Kirkens Side udtalt Ønske, naar den baade undertrykkede Modstanden mod den evangeliske Lære ved at fængsle Bisperne, og gav Love angaaende kirkelige Sager; og vi høre intet om, at nogen af de evangeliske Lærere ansaa det for utilbørligt, at Kirkeordinansen blev vedtagen som en anden Statslov. »Det gik her udi Riget«, siger Hvitfeldt, »ligesom udi Kejser Constantini Magni Tid: først havde han tilstedt, taalt og

[1]) Stemmer fra den danske Kirkes Reformations-Tid. S. XXXV.
[2]) Sadolins Fortale til hans Oversættelse af den Augsb. Confession i Sommeren 1533.

lidt begge Religioner, den kristne og den hedenske: men der samme Kejser fornam, at den kristne Tro havde taget Overhaand, og at de Kristne vare flere end de andre, befol han de hedenske Kirker at tillukkes, og den kristne Religion ene at læres, hvilket saa skete uden nogen stor Tumult[1]». Det var altsaa kun i Overensstemmelse med alt det øvrige, naar Universitetsfundatsen af 1539 indeholdt den Sætning, at Sektstiftere burde fordrives[2]). Efterat Pavedømmets Magt var brudt, og den evangeliske Lære og Kirkeorden almindelig indført, vilde Kong Christian III ikke mere vide noget af Strid og Disputationer om Trosemner — han der tidligere selv havde været saa ivrig i den Retning, som hans mærkelige Polemik med Biskop Iver Munk i Ribe viser[3]). Han vilde nu have Enighed og ingen ny Bekjendelsesskrifter: «vi skulde ellers paany tvivle, om den bekjendte og vedtagne Lære var sand eller ikke». Derfor tillod han i Stridigheder om Trossager kun saadanne Erklæringer, der nedslog og afviste Vildfarelserne; thi det var hans Ære og Stolthed, at Kirker og Skoler i hans Rige siden Reformationens Begyndelse enstemmig og urokket havde holdt sig til den augsburgske Konfession og den engang for alle antagne og bekjendte rene, evangeliske Lære[4]). Og heri bestyrkedes han ikke blot ved Betragtningen af det frastødende Billede, som Striden i Tydskland frembød, men ogsaa ved de gjentagne Lovtaler, som udenlandsfra lød over den mønsterværdige Tilstand, som herskede i Danmark. David Chytræus skrev 1558 til Kongen: «De danske Kirker blomstre

---

[1]) Hvitfeldt, Danmarcks Rigis Krønicke. S. 1488.

[2]) Cragii Ann., Addit. p. 92: «Fugabitur et explodetur seductio male feriatorum hominum, sectas suscitantium in fide Christiana».

[3]) Ny kirkehist. Saml. IV, 1—20.

[4]) Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. I, 293.

fremfor alle andre ved Evangeliets sande Lære, ved Lærernes udmærkede Enighed, ved alvorlig Tugt, ved Folkets Lyst, Stadighed og Opmærksomhed til at bivaane Gudstjenesten, ved Kirkeskikkenes Værdighed og Skjønhed, og de overgaa heri de fleste Kirker i Tydskland, saavidt jeg har set dem — jeg har dog set de fornemste[1])». Melanchton, der, skjønt man har villet udraabe ham derfor, i Virkeligheden ingenlunde var saa frisindet som Luther, bestyrkede ogsaa Kongen i den Mening, at afvigende Meninger burde undertrykkes med Magt, naar han i Fortalen til Palladius's Isagoge (1557) skrev: «Naar i eders Land de unges Studeringer, ved eders berømte Konges Visdom og ved fromme Mænds Omhu, styres saaledes, at Friheden til at kjævles (om Religionssager) ikke tilstedes, saa sørges derved paa bedste Maade for Kirkernes Rolighed, og Gemytterne vænnes til Beskedenhed; thi hvor ret og rigtigt end alt er meddelt, saa kan det dog rokkes, naar Kjævlerier tilstedes. Derfor byder ogsaa Paulus med god Grund at vandre efter den samme Lærdoms Regel[2])».

Ved paa denne Maade at nedslaa og undertrykke Modsigelsen fremkom en Tilstand, der for den ydre Betragtning ganske vist har noget mere tiltalende ved sig end de uendelige Lærestridigheder andensteds; men Ulykken var, at Livet gik i Løbet med det samme, og Grundvolden lagdes til den senere Tids stivnede Orthodoxi. Det mislige ses paa denne Tid især, naar Øjet fæstes paa den Behandling, der vistes imod Personer, som afveg fra det vedtagne Lærebegreb eller den eengang fastslaaede Kirkeorden. Vi ville ikke her lægge saa megen Vægt, som der nu almindelig sker,

---

[1]) Chytræi Epistolæ, p. 490.
[2]) Se Cragii Ann., præf. p. 79 Not.

paa den Fremgangsmaade, som vistes mod Jan Laski og hans Ledsagere; thi efter vor Mening er en Regjering ikke forpligtet til at aabne et Asyl for fremmede, naar disse af politiske eller religiøse Grunde maa anses for farlige, og vel at mærke ligesaavel kunne finde Tilhold andensteds, hvor de efter deres hele Retning maa anses for bedre at høre hjemme. Men vi tænke her paa Fremgangsmaaden mod de tvende fynske Præster, Lavrits Heliesen og Christoffer Michelsen. At disse bleve afsatte fra deres Embeder, var ganske i sin Orden, men at de bleve holdte i livsvarigt Fængsel for ikke at faa Lejlighed til at udbrede deres Meninger, var en Fremfærd, der aldrig lader sig forsvare. Men til Kongens Undskyldning tjener, at det netop var de Mænd, der skulde have hævdet Friheden paa Aandens Enemærker, Kjøbenhavns Universitets Professorer, der raadede til disse haarde Forholdsregler. Naar det ikke kom til det samme med de katholsksindede Kanniker, da var det ikke blot fordi disse, da det kom til Stykket, af Kjærlighed til deres Præbender foretrak at fornegte og dølge deres Overbevisning, men også fordi de politiske Forhold, navnlig mange Adelsmænds ugunstige Stemning mod den evangeliske Lære, her tilraadede en lidt større Lemfældighed.

Mærkeligt er det, hvad en Tydsker fornylig har gjort opmærksom paa, at Territorialsystemet (cujus regio, ejus religio) egentlig er uddannet ved Kong Christian III's Kirkestyrelse i Danmark og Norge, og med Føje gjør derfor samme Forfatter den Bemærkning, at denne Konges Liv har været af uberegnelig vigtig Betydning for den evangelisk-lutherske Kirke[1]). Den usminkede Gudsfrygt og den Iver

---

[1]) C. H. Clausz, Christian der Dritte, König von Dänemark etc. Dessau 1859, S. 150.

for Kirkens Vel og den rene Læres Bevarelse, som Kong Christian ved saa mange Lejligheder lagde for Dagen, indeholdt paa en Maade Forsvaret for Statsmagtens Optræden som Kirkestyrer, idet denne Tilstand her var fremstillet i sit Ideal. Naar imidlertid selv Idealet nu ikke tiltaler os, hvormeget mindre da de mange senere Karikaturer. I Kong Christian III's Tid kom Statskirkedømmets Tvangsgrundsætninger dog endnu ikke til at udøve en saa kjendelig Indflydelse paa Universitetet som senere, skjønt der alt var Tegn tilstede, der varslede om, hvad den følgende Tid vilde bringe.

Den samme Ufrihed i Skikkelse af Uniformitet, som søgtes gjennemført paa det religiøse Gebet, blev ogsaa raadende i videnskabelig Henseende. Alt skulde saavidt muligt formes efter den vittenbergske Højskoles Mønster, og her søgte Melanchton med en sørgelig Blindhed for Livets Tarv paa enhver Maade at fremme Uniformiteten. Man har den Ytring af ham, at han vilde ønske, at Kejseren vilde udstede et Mandat om, at de samme Lærebøger skulde bruges i alle Skoler i Tydskland. Her i Landet havde man vel ikke noget saadant kejserligt Mandat at støtte sig til, men ligefuldt var Uniformitet Tidens Løsen i Skolen saavelsom i Kirken. »Samme Maade at konstruere paa, baade Latinen og Livet« [1])! Peder Palladius skrev 1553 sin latinske Grammatik »for Uniformitetens Skyld, til Brug for den danske Ungdom«, og ved Universitetet raadede de samme Grundsætninger.

Naar vi tale om hin Tids aandelige Ufrihed, maa særlig nævnes Bogcensur og Bogforbud, saameget mere, som Universitetet var sat til at vaage over Bestemmelserne i saa Henseende. Kan man end maaske i en eller anden

[1]) N. M. Petersen, Bidr. til den danske Lit. Hist. II, 63. 104—5.

Henseende paavise, at Bogcensuren har haft gavnlige Følge ved at hemme en tøjlesløs Skrivefrihed, saa er dog nærmer beset denne Fordel saa ringe, at den næsten ganske for svinder i Sammenligning med de fordærvelige Følger, som Censurforordningerne i Tiden have haft til at hemme ikk blot fribaarne Ytringer, men selve den frie Tanke. Blive Offentliggjørelsen af trykte Skrifter i den Grad vanskelig-gjort, som Tilfældet var ved de Censurbestemmelser, der fremkom i Kong Christian III's Tid, saa bliver Virkningen snart den, at kun lidet bliver skrevet, og som Følge deraf bliver meget usagt, som under heldigere Forhold vilde have kunnet gaa fra Slægt til Slægt, og endelig: «hvad der ikke bliver talt, bliver heller ikke tænkt» — saa ere vi ved Kil-den. — Uden her at gaa ind paa Bogcensurens almindelige Historie, der strækker sig tilbage til den romerske Kejser-stats Tider, om den end i sin nyere Skikkelse stammer fra Paven og er omtrent lige gammel med Bogtrykkerkunstens Opfindelse[1]), skulle vi bemærke, at de første Spor af en Art Bogcensur hos os vise os hen til Universitetet som cen-surerende Kollegium. Saaledes forstaa vi ialfald den Be-mærkning i de ældste Udgaver af Peder Laales Ordsprog (1506 og 1508), at Bogen omhyggelig er rettet af lærd Mænd ved Kjøbenhavns Universitet[2]). Det ældste Bogfor-

[1]) Moldenhawer, Om Bogcensurs og Bogforbuds Oprindelse (Skandi Museum. 1802. IV). Hautz, Geschichte der Univ. Heidelberg. 399—400.

[2]) Se Werlauff, Kjøbenhavns Univ. Progr. 1850. S. 38—9. Werlau vil have det ovenanførte Udtryk («per doctos viros in Universitat Haffniensi diligenter correctus») blot forstaaet saaledes, at Univer sitetet havde draget Omsorg for Bogens Udgivelse; men se vi her til, hvad de højlærdes «Oversyn» af Bøger senere betydede, o til at Retten til at udøve Bogcensur allerede før Reformationen idetmindste paa flere Steder betragtedes som et Privilegium, der tilkom Universiteterne (se Bianco, Die alte Universität Köln, S

bud, som kjendes hertillands, falder samtidig med Reformationsbevægelsen, idet Adelen og Prælaterne 1524 gav Kong Frederik I's almindelige Tilsagn i hans Haandfæstning, om at modstaa Luthers Kjætteri, den Udtydning, at Luthers Skrifter skulde være forbudne, hvilket blev stadfæstet ved et paveligt Dekret og udvidet til alle evangeliske Læreres Skrifter, ligesom det ogsaa forbødes at oversætte Bibelen paa Dansk[1]). Disse Forbud bleve vel senere ophævede af Kongen, men denne fandt sig dog 1527 beføjet til selv, i Forbindelse med Rigsraadet, at udstede et lignende Forbud mod Hans Michelsens Oversættelse af et Skrift af Luther («Om Krigsmænd kunne blive salige»), da det i politisk Henseende syntes farligt, derved at det kraftig talte den fordrevne Kong Christiern II's Sag[2]). — I Kirkeordinansen bestemtes, som tidligere er berørt, at ethvert Skrift, der udkom her i Landet, eller indførtes trykt paa Dansk andenstedsfra, skulde underkastes Højskolens Censur, forsaavidt det efter Omstændighederne ikke kunde anses for tilstrækkeligt, at det blev gjennemset af vedkommende Stifts Biskop[3]). Denne Bestemmelse fandtes allerede i den latinske Ordinans af 1537 og var motiveret dermed, at der paa den Tid «udgik mange Skarns Bøger», af hvilke ikke alene de uforfarne og vankundige, men ogsaa de, som ellers fuldvel kunde skjønne, ofte bleve befængte. I den senere danske Udgave af Kirkeordinansen (1539) tilføjedes endvidere Forbud mod at prente

---

180), saa mener jeg, at der er Grund til at opfatte hint Udtryk paa den af mig antagne Maade, om end Censuren i det nævnte Tilfælde ikke havde nogen egentlig præventiv Karakter.

[1]) Münter, Reformationshist. I, 528. Nyt hist. Tidsskr. II, 105—7. 119.

[2]) Nye Danske Mag. V, 290. Vidensk. Selsk. Skr. 5te R. Hist.-philos. Afd. II, 326.

[3]) Se foran S. 203.

eller prente lade kirkelige Haandbøger, Missaler og andre «ceremoniske Bøger»; ligeledes forbødes at trykke «ny Bønner eller Kollekter enten til Messen eller almindelig ellers at sjunge eller læse, uden det sker med den høje Skoles og hver Superintendents Samtykke; thi man faar ellers ikke Ende paa at gjøre Bøger, Love, Statuter og Ordinanser»[1]. Samtidig bleve ogsaa de akademiske Disputatser inddragne under Censurloven, idet der i Fundatsen bestemtes, at de Theses, som der skulde disputeres over, først burde forevises det filosofiske Fakultets Dekanus, forat der ikke skulde forekomme noget i dem, der kunde give Anledning til Klammeri og farlige Tvistigheder. I fornødent Tilfælde, naar Emnet var theologisk, skulde den theologiske Dekanus adspørges[2].

Universitetet var da altsaa nu øverste Myndighed med Hensyn til Afgjørelsen af Spørgsmaal, om Skrifter maatte trykkes eller ikke. For en Sikkerheds Skyld indskjød de højlærde i mere tvivlsomme Spørgsmaal Sagen til Kongens Afgjørelse[3]. Oftere overlodes det til Biskoppen alene at afgjøre vedkommende Skrifts Skjæbne. I bedste Tilfælde, hvor Skriftet enten ikke ligefrem blev undertrykt, eller ikke gav Anledning til saadanne Udsættelser, at der krævedes en større eller mindre Omarbejdelse — i bedste Tilfælde, sige vi, forsinkede denne Censur ofte Skriftets Udgivelse i aarevis; imidlertid kunde mangen en Gang Forfatteren være død, eller hans Forhold have forandret sig; de Tidsforhold, der maaske havde foranlediget Skriftet, kunde være anderledes, end da det udarbejdedes, saa dets Udgivelse nu ikke længere var tidsvarende. Sikkert er mangt

---

[1]) Kirkeordinansen. Bl. LXXXIX—XC.
[2]) Cragii Annal., Addit. p. 114.
[3]) Se foran S. 208 (Æpins Bøger).

et Værk paa den Maade blevet kvalt i Fødselen, og den, der engang var kommen for Skade, og havde brændt sig paa Censuren, kom ikke let igjen, selv om hans ny Frembringelse var ganske uskyldig. Hvor skadelige Kirkeordinansens Censurbestemmelser vare, skjønnes bedst af den overordentlig store Fattigdom paa danske eller i Danmark udgivne Skrifter, der hersker i den første Snes Aar efter Ordinansens Udstedelse, hvorved denne Tid danner en slaaende Modsætning til Reformationsaarenes livlige litterære Virksomhed. Forøvrigt kjende vi kun eet bestemt Exempel fra dette Tidsrum paa, at et Skrift er blevet undertrykt af Censuren. Biskop Hans Tavsen havde nemlig 1557 forfattet et lille Skrift om Kirketugt (Judicium de excommunicatione). Han indsendte det til det theologiske Fakultet med Begjæring om at erholde dets Dom derover; men nogen Tid efter fik han Skriftet tilbage med den Paategning af Peder Palladius, at D. Johannes Machabæus's Død og hans egen Svagelighed bevirkede, at han ikke kunde faa sit Ønske opfyldt. Den egentlige Grund har dog udentvivl været den, at Palladius ikke fandt Behag i Tavsens Skrift, der var affattet i en meget bitter Tone og drev paa en strængere Anvendelse af Kirketugten, end Palladius var tilbøjelig til at gaa ind paa[2]). Da den bekjendte Litterat Herman Vejger 1555 havde oversat Melanchtons Loci communes paa Dansk, fik Peder Palladius kongelig Befaling om «at overlæse Bogen

---

[1]) Som et Exempel fra denne Tid, paa hvor sent det gik med Professorgjennemsynet, kan anføres, at Fortalen til Henr. Smiths tredie Urtegaard er dat. 2den Jan. 1555, men D. Chr. Morsings Approbation til Trykken er først dateret Mortensdag (11te Novbr.) 1556. Se Tillæg, Nr. 53.

[2]) Tavsens orig. Hdskr. med Palladius's Paaskrift findes endnu i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 129 g. 4.

og forfare, om den var saa ret, at den kunde saa udgaa» [1]. Naar Skriftet imidlertid aldrig kom for Lyset, er der Rimelighed for, at ikke blot Palladius's Sygdom, men ogsaa Vanskeligheder ved Censuren her have været Anstødsstenen. Paa lignende Maade kan det være gaaet med flere Skrifter, om hvilke vi nu ingen Efterretninger have.

Som en mindre heldig Side ved Christian III's Ordning af Universitetet maa fremhæves den stærke Benyttelse af fremmede Kræfter, som fandt Sted i denne Konges Tid, noget der udentvivl bidrog mere end ønskeligt til Forsinkelse af de hjemlige Kræfters Udvikling. Af de i Christian III's Dage ansatte 40 Universitetslærere vare ikke mindre end 16 Udlændinge, og blandt de 24 indfødte, var der 3 Slesvigere og 1 Holstener, hvoraf idetmindste den sidste maa antages for at have været saa godt som fremmed for den danske Nationalitet. Kongen selv var jo tydsk efter sin Opdragelse og Dannelse, og skjønt han regjerede i Danmark i over 20 Aar, vedblev dog Tydsk at være hans Sprog, og omtrent alle hans Omgivelser vare fremmede. Der er i det foregaaende fremhævet Beviser paa den Mistillid, Kongen nærede til de danske Videnskabsmænds Brugbarhed, og hvorledes kun Nøden tvang ham til oftere at tage tiltakke med dem. «Ihr wisset, was wir vor Leute in diesen unsern Landen haben», skrev Christian 1541 til Bugenhagen, og hans sidste Regjeringsbestræbelse gik ud paa at drage en tydsk Theolog herind til Universitetet. Tydske lærde fik stadig Understøttelse af Kongen og bejlede til hans Gunst ved at tilegne ham deres Skrifter og paa andre Maader. Som Exempel kunde anføres den tidligere omtalte tydsk-latinske Digter Hieronymus Osius. 1557 anbefaledes denne

---

[1] Nyerup, Langebekiana, S. 291—2.

varmt af Melanchton til Kongens Livlæge D. Jacob Bording. Det var, som det synes, Osius's Hensigt at begive sig til Danmark. Det er dog ikke bekjendt, om han paa denne Tid er kommen hertil; men i April 1558 skrev han fra Vittenberg til Christian III og sendte Kongen en Samling Digte, som han havde tilegnet ham, med Begjæring om Digter-Lavrbærkrandsen, som Kongen havde Magt til at skjænke, og som Osius ønskede at modtage af den gudfrygtige Konge, som var bekjendt for sin Iver for at fremme og hædre «kristelige og priselige Studeringer». Samtidig bad Melanchton atter Bording at fremme Opfyldelsen af Digterens Ønske. Vi finde da ogsaa, at Kongen kort efter sendte Melanchton den begjærede «Laurea» til Osius, der ikke undlod at vise sin Taknemmelighed paa forskjellige Maader[1]). Formodentlig har Universitetet, til hvis Betænkning slige Sager gjerne kom, anbefalet Osius til den at-

[1]) Corpus Reform. IX, 192. 521. 747. Schumacher, Gel. Män. Br. III, 229—31. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 293 (her kaldes Digteren urigtig Laurentius Osius). Resens Fortale til Frederik II's Krønike. Bl. a vers. Den Digtsamling, der nærmest erhvervede Osius Lavbærkrandsen, var: «Theognidis versio, item Pythagoræ, Phocylidis, Tyrtæi et Solonis paraphrases, nec non alia uaria poemata etc. Witeb. 1558». Dedicationen indeholder en Udsigt over Christian III's Historie og Fortælling om et Besøg, den udvalgte Prinds Frederik nylig havde gjort i Sachsen. Efterat have faaet Krandsen takkede Osius i «Elegia ad D. Christianum III Regem Daniæ, cum ei ab eodem Rege Laurea et reliqua ornamenta poetica tribuerentur, An. 1558 d. 2 Maij». Witeb. 1558. Heri findes tillige Vers til de mest indflydelsesrige Mænd ved det danske Hof (M. Henrik von Bruchofen, M. Jesper Mule, D. Jacob Bording, D. Corn. v. Hamsfort, Herluf Trolle, Antonius Hanisch, M. Povl Noviomagus, Andreas v. Barby, Johan Friis, Antonius Bryske, Erik Krabbe, Jens Trudsen Ulfstand, Joachim Beck, Korfits Knudsen Ulfeld, Andreas v. Eulenau). Flere af Osius's senere Digte vedkomme ogsaa danske Forhold (se foran S. 280-1). Han døde 1575 som Rektor i Grätz i Steiermark. Jfr. Programma de Hieronymo Osio conscrib. Joan. Gottschalch. Aalborg 1769. 4.

traaede Værdighed, der af Kong Christian III ellers kun tildeltes en eneste latinsk Digter, nemlig Professor M. Peder Parvus.

Den Fremdragelse og Ansættelse af fremmede Videnskabsmænd ved Kjøbenhavns Universitet, som saa hyppig fandt Sted under Christian III's Regjering, var vel mindre skadelig paa en Tid, da Højskolen hverken var dansk eller tydsk, men latinsk; og forsaavidt som dygtigere videnskabelige Kræfter erhvervedes, kunde den ogsaa i visse Henseender være gavnlig; men Udviklingen af en mere selvstændig og ejendommelig dansk Videnskabelighed forsinkedes dog derved, ikke at tale om, at flere af de fremmede Lærere neppe overgik, hvad der kunde findes herhjemme. Ganske vist kom Kjøbenhavns Universitet derved mere til at følge Skridt med den Udvikling, som fandt Sted andensteds; men en nærliggende Virkning var da ogsaa, at et virkelig nationalt Præg i Universitetsstudierne vanskelig kunde danne sig. Sligt attraaedes imidlertid heller ikke, men meget mere synes det at have været Opgaven saa meget som muligt at efterligne de Mønstere, som de berømtere tydske Højskoler afgav, forat Kjøbenhavns Professorer og Studenter ikke skulde komme i Vanry som nordiske Barbarer, naar fremmede Videnskabsmænd besøgte Universitetet, noget som paa den Tid ikke sjelden skete[1]).

[1]) I Univ.-Regnskaberne nævnes hyppig fremmede Lærde, der enten blev trakterede med Klaret, Vin eller Lutendrank af Universitetet eller fik andre Foræringer (se foran S. 178—9), saaledes 1555 en Licentiat Joannes, 1556 D. Hubert Languetus (en burgundisk lærd, der ellers levede i mange Aar i Vittenberg for Melanchtons Skyld, hvis ivrige Beundrer han var) og andre (se Danske Mag. 3 R. VI, 252. 255. 259. 263. 276). I et Brev fra den ovennævnte Languetus til Joach. Camerarius i Leipzig, dat. Witteberg. XIV Cal. Sept. 1556, findes følgende Ytring: »Nudius tertius accepi ex Dania li-

Savnede Kong Christian III end saaledes Sandsen for at skabe en national Højskole, saa kan man dog ingenlunde frakjende ham Iver for Videnskabernes Fremme. Han var selv ikke utilbøjelig til videnskabelige Sysler. Hertil ville vi dog ikke regne de theologiske Forhandlinger, som han lige fra den Tid af, da han som 23aarig Hertug residerede paa Haderslevhus, med synlig Interesse førte, naar Lejlighed tilbød sig. Disse Forhandlinger bør nemlig ikke betragtes fra deres videnskabelige men fra deres rent kirkelige Side, der for den ivrig evangelisksindede Konge var Hovedsagen. Til Karakteristik af Kong Christians videnskabelige Sands kunde derimod anføres et udførligt Vidnesbyrd af en samtidig Forfatter. Det er Rasmus Lætus, som etsteds fortæller om Kongens daglige Liv og Beskjæftigelser. »Fremforalt syslede han med Læsning af Bibelen og de dertil hørende Fortolkninger. Men undertiden morede han sig ogsaa med Forfærdigelsen af et eller andet mekanisk Værk, saasom med Bøssemagerarbejde, eller han var Tilskuer ved andres Foretagender; især fandt han Behag i kemiske Forsøg og i Betragtning af dygtige Kunstneres Forarbejdelse af Guld. Han indfandt sig ofte hos Guldsmeden Johan Sibe, der var en stor Mester i Forfærdigelsen af Uhrværker, og med Raad og Bistand bidrog han undertiden til at give Arbejderne en bedre og hensigtsmæssigere Form. Herom vidner det skjønne og beundringsværdige Uhrværk, som han med stor Bekostning lod forfærdige og udsmykke, og som man siger endog skal overgaa det, som den persiske Konge sendte Kejser

bellum nostra lingua scriptum de magistratibus regni Gallici, quem ad te mitto. Scio, quod argumentum tibi placebit, sed autor non fuit ei par, sunt tamen in libello quædam non indigna lectu» (Hub. Langueti Epistolæ, 1685, p. 4). Mon det er et Skrift af en dansk Forfatter?

Karl den store til Foræring[1]). Forresten fandt Kongen en stor Fornøjelse i at besøge sit velforsynede Bibliothek, undertiden tog han en Bog med sig eller bar nogle Landkort derfra over i sit Kabinet; thi han fandt meget Behag i Beskrivelse af Steder og Grændser, og han udtalte undertiden sin Ærgrelse over, at han i sin Ungdom ikke havde besøgt flere Lande og Folkeslag. Disse Studier beundrede han ikke blot af naturlig Tilbøjelighed, men ogsaa fordi han satte ikke blot stor men den største Pris paa Lærdom, og han agtede ikke alene lærde Mænd al Ære værd, men vilde ogsaa, at en Kreds af udmærkede Videnskabsmænd skulde omgive ham ved hans Hof, i hvis Raad, lærde Samtaler eller beskedne og behagelige Omgang han kunde søge sin Opmuntring. For ikke at tale om andre fortræffelige Mænd, kunde saaledes nævnes som Kongens daglige Omgivelser den uforlignelige Herre, Beskytteren og Forfremmeren af alt ædelt og godt, Kansler Johan Friis, Peder Oxe til Gisselfeldt og Korfits Ulfeld, Kongens vise Raadgivere, endvidere Hofprædikanterne og Theologerne Povl Noviomagus og Henrik v. Bruchofen Buscoducensis, den retslærde Bernart Wigbold fra Groningen og Antonius Hanisch fra Meissen, en saare retskaffen Mand, der ogsaa udmærkede sig ved Kjærlighed til Videnskaberne, og som Kongen for hans prøvede Troskabs og Retsindigheds Skyld havde givet sit kongelige Segl i Forvaring. I disse brave og lærde Mænds Selskab fandt Kongen langt større Fornøjelse end i de sædvanlige

---

[1]) Jfr. Bruun, Danske Saml. III, 77. Det Uhrværk, Joh. Sibe havde forfærdiget for Christian III, sendte denne som Gave til Czar Iwan Wasiljewitsch i Rusland; men denne Barbar skjønnede ikke paa Foræringen, men sendte den tilbage med den Bemærkning, at man ikke forstod at omgaas med denne underlige Ting. Siden stod Uhret paa Frederiksborg, indtil Kong Christian IV forærede det til Universitetet.

tomme Hofforlystelser; han vilde stedse have dem omkring sig og tillod dem næsten aldrig at være borte fra sig. Ved disse Mænds Indflydelse opflammedes hans Kjærlighed til Studeringerne, og det er beundringsværdigt, med hvilken Iver han søgte at fremme Videnskaberne. Herom vidner især den Velvilje, han ved enhver Lejlighed viste imod Professorerne, og de Æresbevisninger, han lod dem blive tildel. Han bidrog til deres hæderlige Underhold ved at tillægge nogle af dem Kannikedømmer, andre fik Tiender eller Vikariater, og ved denne Forøgelse af Lønnen opmuntrede han højlig Lærernes Lyst til deres Kald, saa at Højskolen ved deres Flid fik Anseelse, og Videnskaberne kom i Ry, hvilke nys ved Udrenselsen af gammelt Smuds vare begyndte at foredrages og fremstilles hos os paa en nyttigere og mere hensigtsvarende Maade. Undertiden besøgte Kongen selv Universitetet uden stort Følge og hørte paa Professorernes offentlige Forelæsninger, hvorved han baade vakte Ærbødighed hos Disciplene og skaffede Lærerne større Anseelse. Til andre Tider indbød han Professorerne til sit eget Bord, modtog og beværtede dem ikke blot hæderlig, men udspurgte dem ogsaa om Højskolens Tilstand og Tarv. Ved denne Kongens Godhed og fordelagtige Mening blev de akademiske Læreres Ære opretholdt imod Bagvadskelser af Videnskabernes Foragtere, af hvilke der plejer at være et ikke ringe Tal ved Fyrsternes Hoffer» [1]).

Saavidt Rasmus Lætus. Der er ingen Grund til at antage denne Skildring for sønderlig overdreven, navnlig naar vi henføre den til Kongens senere Regjeringsaar. Intet Under derfor, at der lød saa stærke Lovtaler fra de

[1]) Er. Lætus, De republica Noribergensium, 1574, Præfatio, p. 16-22 (aftrykt i Cragii Ann., præf. p. 112 sq. Overs. S. 158 ff.).

lærdes Side over den gudfrygtige Konge, baade medens han levede og endnu mere efter hans Død. »Han er vort Fædrelands Fader, denne Højskoles Gjenopretter og Forstander, hele Gejstlighedens milde Beskytter og den kristelige Religions trofaste Værn og Forsvar«, saaledes skildredes Kong Christian i en akademisk Tale 1554[1]), og denne Lovtale er siden den Tid gjentaget og varieret utallige Gange. Det bliver nu nærmest Spørgsmaalet, hvorvidt da Universitetets Opgave realiseredes i denne Konges Tid.

Det kan naturligvis ikke være noget fuldgyldigt Vidnesbyrd, om vi ogsaa kunne anføre Ytringer af samtidige Forfattere, der i stærke Udtryk have udtalt sig om Universitetets blomstrende Tilstand, naar disse Ytringer ere fremkomne under Forhold, der fristede til rhetorisk Overdrivelse[2]). Hellere maa vi gaa den besværligere Vej at undersøge, hvorvidt det lykkedes at gjøre den akademiske Dannelse saa omfattende, saa grundig og saa almindelig, som den maatte være, om Universitetet fuldkommen skulde udfylde sin Plads som to Kongerigers og to Hertugdømmers eneste højere Dannelsesanstalt. Og i den Henseende maa vi sige, at Maalet endnu ingenlunde blev naaet paa alle Punkter, selv om der kraftig arbejdedes hen derimod.

Bedst stod det udentvivl til med den theologiske Dannelse. Thi her var det ikke Avner, man tærskede,

---

[1]) Joh. Matth. Hoinus, Orat. funebr. in obit. Chr. Mart. Morsiani. Bl. B 7.

[2]) J. M. Hoinus l. c. Bl. A 5: »Jam enim (1554), ipsius (Chr. IIIii) beneficio instaurata, recte floret hæc schola omnium artium liberalium, sanctarum lingvarum, sanarumque doctrinarum uigore. Floret et amplissimo discentium numero. Floret denique doctrina et uirtute præstantissimis uiris, quorum opera disciplinæ omnes recte propagantur, et discentium cœtus in omnibus bonis pie eruditur«. Et andet hermed overensstemmende Vidnesbyrd om Universitetets Tilstand paa samme Tid findes i Tillæg, Nr. 40.

men fulde Ax. Forelæsningerne skulde fremforalt holdes over den hellige Skrift, der var Gjenstand for en Fortolkning, hvori det praktiske Hensyn især var overvejende, ved Siden af en vel i Almindelighed ikke særdeles dybtgaaende grammatisk-dialektisk Udlægning. Læren om Retfærdiggjørelsen af Troen skulde være Udgangspunktet i al Skriftfortolkning, thi det gjaldt om ikke at gjøre Evangeliet til en Lov eller Loven til et Evangelium, saaledes som det i Romerkirken var sket til en sørgelig Formørkelse af den rette kristelige Sandhed[1]). Forat undgaa sligt skulde Professorerne ofte foredrage større Stykker af Luthers uforlignelige Fortolkning til Galaterbrevet, samt af Melanchtons Loci communes, af hans Kommentar til Romerbrevet og af Apologien for den augsburgske Konfession. Paa den Maade skulde Tilhørerne lære at kjende og elske, samt vænnes til flittig at læse disse Skrifter. Luthers Forklaring af Kristi Bjergprædiken anbefaledes ogsaa særdeles. En mere sammenhængende Fremstilling af den kristelige Troslære efter Melanchtons Vejledning skulde oftere afbryde de exegetiske Forelæsninger; thi derved vilde disse ikke tabe, men vinde i Dybde. — Dette var i Hovedsagen den Anvisning, Universitetsfundatsen meddelte med Hensyn til den theologiske Dannelse, og den er sikkerlig i alt væsentligt bleven fulgt,

---

[1]) Universitetsordinansens Udtalelser herom fortjene at anføres: »Maxime vero discrimen Legis et Evangelii diligenter et sincere in omni sua doctrina tradant, ut cum sanctis Prophetis et Apostolis et eorum Ecclesia, ubi fundamentum Christus est, sincere et vere intelligamus justificationem fidei coram Deo et veram per Christum remissionem peccatorum, contra omnes blasphemas Antichristi traditiones: ne horrendæ confusioni flamus rursus obnoxii, qua hactenus ex Evangelio Legem, et ex Lege Evangelium fecimus, utrumque ex æquo ignorantes: qua ignorantia adhuc laborant omnes, quotquot Evangelium gloriæ Dei de justitia Spiritus æterna nondum sane intelligunt« (Cragii Ann., Addit. p. 102).

saa meget mere som det theologiske Fakultet fremfor noget af de andre i Christian III's Tid havde været forsynet med dygtige Lærere. Vi tænke saaledes især paa Bugenhagen, Palladius, Machabæus, Sinning og Hemmingsen. Flere af dem havde forstaaet ved hele deres Personlighed at knytte Tilhørerne nøje til sig, og det kan ikke betvivles, at disse Lærere have haft store Fortjenester ved Uddannelsen af en hæderlig evangelisk Præstestand, der lidt efter lidt kunde afløse de mange temmelig maadelige og lidet oplyste Personer, som man i den første Tid efter Reformationen havde maattet tage tiltakke med, fordi man ingen bedre havde. Den theologiske Forfattervirksomhed, som Palladius og Hemmingsen havde udfoldet imod Slutningen af Tidsrummet, og som allerede havde enkelte ret betydelige dogmatiske, polemiske, exegetiske og isagogiske Værker at opvise[1]), gav Haab om, at den Tid ikke kunde være fjern, da Professorerne ikke ved enhver Lejlighed skulde behøve at vise deres Tilhørere hen til fremmede Forfatteres Skrifter, men at den hjemlige Litteratur kunde yde de nødvendigste Haandbøger og Hjælpemidler. Machabæus havde vel ikke efterladt sig trykte Værker af større Betydning (de enkelte, som nævnes, ere nu tabte), men hans Forelæsningshefter, der indeholdt Fortolkninger af forskjellige bibelske Bøger og Udvikling af Melanchtons Loci communes, vare meget søgte blandt hans fordums Tilhørere og bevaredes længe med Omhu[2]). Det theologiske Fakultet stod — og det agte vi ikke for noget ringe — i et organisk Forhold til Kirken, hvad allerede var antydet derved, at Sjælands Biskop indtog en ingenlunde

---

[1]) Se foran S. 253 ff.

[2]) Se Ny kirkehist. Saml. III, 345. Flere af Machabæus's Forelæsninger, som bevaredes i Tilhørernes Hefter, skulle anføres ved denne Lærers Biografi.

ubetydelig Plads blandt de theologiske Lærere. Disse deltog i Nationalkoncilierne eller Bispemøderne, hvor Kirkens Anliggender forhandledes; kirkelige Spørgsmaal og Stridigheder fandt i sidste Instans deres Afgjørelse ved Universitetet, hvor da selvfølgelig de theologiske Professorer havde mest Indflydelse paa Udfaldet[1]). En Sondring mellem Kirke og Theologi havde endnu ikke udviklet sig; Luthers og Bugenhagens Aand hvilede endnu for en ikke ringe Del over Læreværket, om der end var Tegn tilstede, der vidnede om, at en anden Tid var i Frembrud.

Om det juridiske Studium kan det bemærkes, at det i ingen Henseende udfyldte selv de tarveligste Fordringer til en ordentlig retsvidenskabelig Uddannelse. Hvad kunde en enkelt fremmed Lærer, ubekjendt med danske Love, og dertil hyppig optagen af Universitetet uvedkommende Statssager, udrette? Det højeste var at give theologiske Studenter — thi af egentlige juridiske Studenter var der saa godt som ingen — et lidet Begreb om nogle Grundsætninger af Romerretten og at paavise de forbudne Ægteskabsgrader og de sædvanlige Arvegangsforhold. Allerede Universitetets Fundats indeholdt den Bemærkning, at Jus civile ikke dyrkedes synderlig hertillands[2]). Men der blev heller ikke gjort synderligt for at hæve dette Studium til nogen Betydning. Rigtignok bemærkes der 1544 i Konsistoriets Forhandlinger, at Universitetets Rentemester skulde kjøbe nogle Exemplarer af Institutiones imperiales til Brug

[1]) Foruden de tidligere anførte Beviser herpaa kunde bemærkes, at Statuterne for Præstekalentet i Odense Herred, der ere fra denne Tid, indeholde den Bestemmelse, at Stridsspørgsmaal mellem Præsterne kunde appelleres fra Kalentet til Universitetet i Kjøbenhavn (se mit Skrift: Mester Jørgen Jensen Sadolin, S. 147).

[2]) Cragii Ann., Addit. p. 113.

for de Studenter, som lagde sig efter Retsvidenskaben[1]; men der er dog ingen Tvivl om, at det juridiske Studium havde staaet højere ved det gamle Universitet, end det kom til at staa ved det ny i de første hundrede Aar efter Reformationen. Tidligere var der ganske vist heller ikke taget noget Hensyn til Landets Love og dansk Ret; men der var dog uddannet praktiske Jurister, idet den kanoniske Ret, Kirkeloven, der spillede en saa stor Rolle i Middelalderen, var bleven dyrket med Iver[2]). Ved Reformationen tabte den kanoniske Ret sin Gyldighed, og Studiet faldt bort; kun Romerretten, Kejserloven, vedblev man endnu at foredrage, men efter en mere indskrænket Maalestok, nemlig kun Institutionerne; thi det Haab, Kong Christian havde givet om at ansætte en anden juridisk Docent, der kunde læse over Kodex og Digesterne, blev ikke opfyldt. Derimod kom den mosaiske Ret, »Guds Lov«, til at spille en stor Rolle efter Reformationen og lagdes til Grund ved Bedømmelsen af mange Retsforhold, saasom om Rente, Slægtskab, Ægteskab, Manddrab, Tiende o. a.; men i Fortolkningen af samme var Juristen afhængig af Theologerne og var forpligtet til at raadføre sig med dem[3]). I Christian III's sidste Regjeringsaar skete der dog et Brud med den mosaiske Lov ved Fastsættelsen af en lovlig Rentefod.

Da det kun var Udlændinger, der ansattes som juridiske Læsemestere i det Tidsrum, vi her omhandle, savnede disse saadanne Kundskaber, som vare fornødne for at anstille frugtbare Sammenligninger mellem Romerretten og den danske Ret; og skjønt Universitetsfundatsen omtalte

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 16.

[2]) Werlauff, Kbhvns Univ. (Progr. 1850) S. 27—33.

[3]) Sml. G. L. Baden, Den danske og norske Lovkyndigheds Hist. S. 38 ff.

Forskjelligheden mellem disse — uagtet begge grundede sig paa Naturretten — og saaledes antydede Ønskeligheden af, at vedkommende Lærer maatte være begge Retskilder saaledes mægtig, at han kunde anføre de studerende til at anstille Sammenligninger, paa det at «deres Blik, ved Kjendskabet til fremmede Love, maatte skjærpes til at fælde en selvstændig Dom angaaende vore Love og Retssædvaner[1])»; — skjønt altsaa denne Erkjendelse var tilstede, saa skete der dog intet for at afhjælpe Mangelen ved Uddannelse af danske Mænd til studerede Jurister. Rigtignok omtales det, at Universitetet (omtrent 1546) paalagde den senere noksom bekjendte Rasmus Lætus at lægge sig efter Retsvidenskaben[2]), men han blev desuagtet ikke Professor i denne Videnskab, og det varede endnu mange Aar, inden en dansk Mand kom til at beklæde denne Post. En Student fra Sønderjylland, Jørgen Stur, der ved Aaret 1546 med kongelig Understøttelse lagde sig efter Jura i Vittenberg under den ansete Retslærer Melchior Klinge, endte dog med at blive Præst. I et Brev til Christian III bemærker han, at Jus var «det allersureste Studium», man kunde vælge, og skulde man fuldende Studiet kostede det dobbelt saa meget, som naar man studerede Theologi[3]). Af juridisk Litteratur udgik der under de omtalte lidet heldige Forhold intet fra Kjøbenhavns Universitet, med mindre man vil tillægge Universitetet noget af Æren for hvad en af dets Konservatorer, den lovkyndige Erik Krabbe, med stor Flid samlede som Forarbejder til en almindelig dansk Lovbog[4]). Havde det været tænkeligt, at

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 103.
[2]) Vinding, Acad. Haun. p. 109.
[3]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. III, 426—27. Ny kirkehist. Saml. IV, 71.
[4]) Kofod Anchers samlede juridiske Skrifter. I, 371—2.

en af Rigets mægtigste Mænd kunde have optraadt som akademisk Lærer, da vilde Erik Krabbe visselig have passet bedre paa en saadan Plads ved den danske Højskole end de tydske eller nederlandske Jurister, man fik herind, saavidt vi kunne skjønne til liden Gavn for det juridiske Studium.

I Medicinen havde Universitetets ærværdige Senior, D. Christ. Tork. Morsing, gjennem hele Tidsrummet paa en hæderlig Maade repræsenteret Faget ved »aabenbarlig at læse og lære de unge Studenter denne Kunst, som Lyst til den havde, i Kjøbenhavns høje Skole«[1]); og ved sin ualmindelige Lærdom havde han tildraget sig saavel sine Landsmænds som fremmedes Beundring[2]). I de sidste Aar af Christian III's Regjering havde Universitetet haft en anden medicinsk Professor af fremragende Læge- og Lærerdygtighed, nemlig D. Jacob Bording, en Mand, der alt havde et stort Ry fra sin tidligere Virksomhed. Men forøvrigt var det til Skade for Højskolen, at den ene af de to medicinske Professorer som oftest tillige var kongelig Livlæge og derfor hyppig bortdroges fra Lærervirksomheden. Desuden var der i Fundatsen anvist de medicinske Professorer saa meget andet at gjøre udenfor deres egentlige Fag, at der ikke kunde blive megen Tid tilovers til dette[3]). Dog var der en Fremgang fra Tilstanden ved det gamle Universitet, hvor Medicinen havde været endnu mere stifmoderlig behandlet[4]). Christian III selv var ikke uden Interesse for medicinske Forsøg. Der fortælles saaledes, at han lod prøve en Modgift paa en dødsdømt Forbryder, og at han havde et Middel

[1]) Henrik Smiths Fortale til hans Bog om Menniskens Vand. 1557.
[2]) Se hans Biografi i det følgende.
[3]) Se foran S. 82.
[4]) Werlauff, Kbhvns Univ. (Progr. 1850). S. 38.

mod den faldende Syge[1]). Vi have ogsaa tidligere anført Vidnesbyrd om, at det ikke manglede ham paa Iver for at skaffe Universitetet dygtige Lærere i dette Fag. Men de medicinske Professorers videnskabelige Præstationer vare alligevel meget ubetydelige i dette Tidsrum og indskrænkede sig til nogle Præservativer mod Pesten. Ville vi ellers søge medicinsk Litteratur, da maa vi gaa udenfor Universitetet, nemlig til de tvende flittige Folkeskribenter M. Christiern Pedersen og Henrik Smith i Malmø. Af den første have vi tvende danske Lægebøger, der udkom 1533 og 34[2]), og af den sidste, som allerede 1535 eller 36 under en Pest, der herskede i Malmø, havde udgivet «en Bog om Pestilensens Aarsag, Forvaring og Lægedom»[3]), have vi forskjellige andre populære lægevidenskabelige Skrifter, der for deres Tid neppe have været uden Betydning. De ere for os nu mest interessante ved de Oplysninger; de indeholde om Læge- og Sundhedsvæsenets daværende Standpunkt hertillands. Især fortjener Morsings Approbationer til Trykken, der ledsage flere af disse Skrifter, Opmærksomhed. Han bevidner, at der i dem er samlet mange gode Lægedomme, som kunne beredes af de Ting, der findes og voxe her i Riget. «Dog», tilføjer han, «skal ingen tænke ved sig, at nogen kan fuldkommelig lære af denne Bog, eller af nogen anden, alt hvad som behov gjøres til Lægedoms Kunst. Thi kunde en Lægebog være noksom dertil, da gjordes ikke behov at studere 20 eller 30 Aar og forsøge mange fremmede Lande, forend man lærer det, som behov er at vide til samme Kunst». «Der vil», siger han et andet Sted, «Stunder, Vandring, Studering, ja

[1]) Petersen, Bidrag til den danske Lit. Hist. II, 87.
[2]) Petersen, Bidrag til den danske Lit. Hist. II, 132.
[3]) Dette Skrift kjendes kun fra «en overset og forøget» Udgave af samme, der udkom 1557.

Møje og Arbejde til udi Lægedoms Kunst, at have idelig Omgjængelse med lærde Mænd, at lære at kjende Urter og anden Lægedom, som Gud lader opvoxe af Jorden Menneskene til Gavn og Gode, at se mange døde Menneskers Legemer opskjæres Led fra Led, og lære deraf desbedre at kjende et Menneskes Skikkelse indvortes, og hvad Lægedom der behov gjøres, til hvilket Sted i Menneskets Legeme, som findes at have nogen Brøst og Bræk i sig». Morsing vidste vel, hvad der hørte til et ordentligt lægevidenskabeligt Studium, han som i 24 Aar havde flakket om i fremmede Lande og besøgt Evropas berømteste Lægedomsskoler. Men hos os savnedes Midlerne eller snarere Sandsen for at gjøre noget alvorligt for denne Kunst. Kun fordi det stod saa daarlig til med Læge- og Apothekervæsenet her i Landet, trængte man til saadanne Lægebøger for Folket, thi mange, som vel kunde have været helbredte, døde af Mangel paa tilstrækkelig og betimelig Hjælp[1]).

I det filosofiske Fakultet havde idetmindste enkelte Lærere virket med fremragende Dygtighed. Vi minde saaledes om Jens Andersen Sinning, hvis akademiske Tale om de filosofiske Studiers Nødvendighed for den theologiske studerende giver ét godt Overblik over Omfanget af den Tids filosofiske Studier og paaviser det Forhold, man satte mellem disse og Theologien, der skulde være Dronning, medens Filosofien var hendes Terne. Det var imidlertid dog ingenlunde Sinnings Mening at sætte Filosofien med alle derunder hørende Fag som en blot Tjenerinde for Theologien; thi ikke alene hævdede han dens selvstændige Betyd-

---

[1]) Morsings tvende karakteristiske Approbationer eller Fortaler til H. Smiths 2den og 3die Urtegaard (1546 og 1556) ere vedføjede som Tillæg, Nr. 21 og 53.

ning[1]), men han bemærkede ogsaa, at den har det Formaal paa forskjellige Maader at tjene det almindelige Borgervel og berede Ungdommen til paa en tilfredsstillende Maade at gjøre Fyldest i de forskjellige Virksomheds- og Videnskabsgrene (Medicin og Jurisprudens), der tjene til Statens Tarv. Naar han imidlertid især vilde henlede sine Tilhøreres Opmærksomhed paa Filosofiens Betydning for Theologerne, da var det fordi de fleste Studenter hertillands beredte sig til den gejstlige Stand, og fordi han antog, at Ungdommen lettest kunde bevæges til med Iver at lægge sig efter «Artes liberales» (de filosofiske Fag), naar de paamindedes om, at de ikke kunde naa det Maal, de havde sat sig, uden Kjendskab til Filosofien. Intet, siger han, er farligere for Staten end en ulærd Theologi, i hvilken de vigtigste Ting lades uforklarede eller blandes saaledes sammen, at al sikker Kundskab om Religionen derved gaar tabt, Samvittighederne bringes paa Vildspor, og Menneskene fatte falske og for det almene Vel farlige Meninger om Ting, der ere af den højeste Vigtighed. Til at forstaa Theologien kræves da først grammatisk Indsigt — hvorofte har ikke Misforstaaelsen af et enkelt Sted fremkaldt vidtløftige Stridigheder! — dernæst Evne til at opfatte og paavise den indre Sammenhæng i de hellige Skrifter, dialektisk Færdighed eller Evne til at eftervise Grund og Følge, Forbindelsesled og Modsætninger, idet Fornuften tages i Brug for at udvikle Skriftens Indhold og de kristelige Læresætninger. Forat kunne lære andre kræves endvidere Kjendskab til Rhetorikkens Regler, der lære at ordne og udføre Talen paa den rette Maade, saa at den kan gribe og bevæge. Klare Tanker gjøre ikke Sagen

[1]) «Ipsa propter sese Philosophia et optimarum rerum cognitio expetenda est» (Jo. Syningius, Oratio de studiis philosophicis theologiæ studiosis necessariis, ed. A. Welleius).

ud, naar der skal tales til en Menighed; den tørre Den stration hører hjemme i en Disputationsakt og ikke Prædiken. Her maa Talen derimod have en vis Ynde Tankenættet maa ligesom skjules af Kjød og Hud, for i vende Anskuelighed at træde frem for Tilhørerne. Fil fiens anden Hoveddel, Fysiologi, Mathematik og dermed beslægtede Videnskaber, hvortil ogsaa Histori Kronologi regnes, anse mange vel for ganske betydning for Theologen, men med Urette. Ved Indsigt i disse Vi skaber lærer han at kjende Guds Gjerning i Naturen og menneskelige Sjæls naturlige Evner og Drifter. Fysisk geografiske Kundskaber tjene til Forklaring af mange St i den hellige Skrift; Mathematik og Astronomi aabner Bli for Stjernehimlens Undere og lærer at beundre Skaber hans Gjerning. Den tredie Del af Filosofien er Ethikk hvis Betydning for Theologien jo af sig selv falder i Øjn Skjønt nemlig allerede den guddommelige Lov i de ti yder tilstrækkeligt Fundament for de Formaninger til Sa lighed, som Præsten har at fremføre, ville disse dog l mere indlysende, naar han ogsaa forstaar at begrunde Lære ved Fornuftbeviser, som Filosofien yder ham. Og end være, at Filosofien alene ikke yder tilstrækkeligt B saaledes at den skulde kunne erstatte Religionens Auto i de sædelige Forhold — tvertimod vil man undertiden f Uoverensstemmelser — saa er ogsaa det af Vigtighed at hvorvidt den menneskelige Fornuft kan række ved sine Kræfter. To Ting gjælder det især om for den theolog studerende i Forhold til Filosofien. Først maa han lær gjøre Forskjel mellem den sande Filosofi og Sofisternes Kj lerier og Hjernespind, hvortil ikke blot Skolastikernes Sp findigheder, men ogsaa de nyere Akademikeres Læresætn ger høre, der, hvor de finde Indgang, nedbryde ikke

Fromhed og Tro, men ogsaa Tugt og Sædelighed. Ikke alle menneskelige Paafund fortjene nemlig Hædersnavnet Filosofi, men kun de Meninger, der, idet de have den menneskelige Fornuft til deres Forudsætning, støtte sig til klare Slutninger og Beviser. Dernæst, idet Theologen undgaar at hildes af dem, der sige, at Filosofien ikke er til nogen Nytte for ham, maa han dog ved Siden deraf ikke glemme, at Filosofi og Religion ere to forskjellige Ting, og at den sande Fromhed ikke læres af Filosofien, og at ingen kommer retteligt til at forstaa den hellige Skrift, med mindre den Helligaand aabner hans Sind for Ordet — men her maa det atter indprentes, at da Aanden lærer ved Ordet, gjælder det om at kjende Talens Væsen (sermonis ratio). Saameget end Filosofien altsaa kan tjene Theologien, gjælder det dog om at anvise hver sin Plads, at ikke nogen Sammenblanding skal finde Sted; thi Middelalderens aristoteliske Skolastik frembyder afskrækkende Exempler paa, hvortil sligt fører[1]).

---

[1]) Forat give en klarere Forestilling om Sinnings Betragtning af Filosofiens Forhold til Theologien hidsætte vi følgende Ytringer (Bl. C 3—4): «Præterea quum studium Philosophiæ cum Christianis literis conjungendum esse dicimus, nequaquam ea ita commisceri atque confundi volumus, quasi non sint duo divisa doctrinarum genera: Sed Theologum ex his artibus et methodum et orationis formam mutuari, multaque ad suum propositum explicandum ex Philosophia desumere posse, dummodo id libere et cum judicio fiat. Non enim ita jurandum nobis est in Philosophorum verba, ut nobis religio sit ab his dissentire, aut eorum decreta damnare, quum id pietas aut scripturæ autoritas postulat. Procul enim, procul omnibus Christianis fugienda est illa antiquorum superstitio, qua hominum Philosophorum decretis ita addicti esse cœperunt, ut piaculum esset et plusquam hæresis, quidquam etiam in causa religionis ab Aristotelicis sententiis diversum sentire. Quæ res non solum nobis multas inutiles quæstiones, sed etiam maximas Ecclesiæ pestes atque infinitos errores peperit. Nam quum paulatim invasisset Ecclesiasticos ambitiosa rixandi libido, tandem eo perventum est, ut in mediam Theologiam totus sit ita

I sin Helhed giver denne Tale af Sinning, der først mange Aar efter Forfatterens Død blev udgiven af Anders Vedel, en klar Forestilling om den Tids Betragtning af Videnskaben idethele og et fordelagtigt Begreb om Forfatteren som akademisk Lærer. Den Oversigt, her gives over de filosofiske Discipliner udfyldes ved en anden Fremstilling omtrent fra samme Tid, nemlig Peder Palladius's »Divisio Philosophiæ«. Denne Forfatter inddeler de filosofiske Fag væsentlig paa samme Maade som Sinning, idet begge følge den fra Oldtiden overleverede Tredeling (Logik, Fysik, Ethik); men Palladius giver noget udførligere Oplysninger om de to sidste Dele af Filosofien. Den Videnskab, det falder dem begge vanskeligst at finde nogen Plads til, er Historien, som man paa den Tid ikke synes ret at have haft noget Øje for. Sinning nævner som i forbigaaende »Historier og Tidsberegninger« under den fysiske Afdeling; Palladius giver, med klarere Blik for Historiens Hovedbetydning, den en underordnet Plads under Ethikken, hvor den da unegtelig ogsaa bedre har hjemme. Forøvrigt bestemmer han ogsaa de andre Fakultetsvidenskabers Forhold til de filosofiske Fag, idet han henfører den theoretiske Medicin under Fysiologien, og Retsvidenskaben under Ethikken. Om Theologien siger

receptus Aristoteles, ut apud plerosque illius sanctior esset autoritas, quam Prophetarum, Apostolorum atque ipsius Christi. Si quid enim sacræ literæ continerent non consentiens Peripateticorum opinioni, commoda interpretatione mitigandum aut deflectendum esse potius, ne pugnaret cum Aristotele, quum interim crimen læsæ Majestatis esset leviter refragari Aristotelis decretis. Hoc verè erat Lesbia regula uti, non Aristotelem Christo, sed Christum Aristoteli conciliatum accommodare. Quare non ut Dominam, sed ut hospitem vel ancillam potius Christianis in familiam adsciscendam esse Philosophiam meminerimus. Cujus nulla autoritas, nullumque jus sit agendi vel statuendi quidquam inter Christianos contra sensum divinæ scripturæ, quæ domina et regina omnium disciplinarum nobis præ cæteris adamata esse debet«.

han, at den for Lovens Vedkommende, forsaavidt den menneskelige Fornuft begriber denne, henhører under Ethikken; men Evangeliet indesluttes ikke under nogen Del af Filosofien, thi det er ikke en Lærdom (doctrina), der er underkastet Fornuften, men det stammer fra en guddommelig Aabenbaring.

Skulle vi ellers fremhæve nogen af Lærerne i det filosofiske Fakultet i dette Tidsrum, da maa vi især tænke paa Hemmingsen, der ganske vist mere end nogen anden har bidraget til at gjennemføre hele Melanchtons Plan for akademisk Dannelse her ved Universitetet. Inden han for stedse gik over til Theologien, var han nemlig først Professor i Græsk og siden i Dialektik, en Tidlang besørgede han ogsaa den hebraiske Forelæsning. Af alle disse Fag havde han betydelige Fortjenester, især viste han sig som en Mester i Anvendelsen af den logisk-dialektiske Methode i Undervisningen, som han havde lært af sin «Præceptor», Melanchton. Forresten turde der være mest Anledning til at fremhæve nogle Latinister, som Oluf Chrysostomus, den lavrbærkronede Digter Peder Parvus og den yngre Morsing (Christen Mortensen). I de sidste Aar af Christian III's Regjering fik den udpræget humanistiske Retning en betydningsfuld Tilvæxt ved Johannes Sascerides og Rasmus Lætus, begge Mestere i den latinske Digtekunst, der nu blev en af de vigtigste Ytringsmaader for den klassiske Dannelse og paa en lidet glædelig Maade tilbagetrængte den digteriske Beskjæftigelse med Modersmaalet. Al Stræben gik ud paa at tilegne sig Oldtidsforfatternes Udtryksmaader: det var ikke Aanden men Ord og Fraser, man gik paa Jagt efter. «Denne blot grammatiske Betragtning af de gamle Klassikere og den evige Beundring af deres elegante Udtryk og Vendinger forførte snart Litteratorerne til alene at indrømme de gamle

Sprog de nødvendige Betingelser for et smukt Foredrag, og til at foragte de nyere Sprog, fordi disse endnu vare bedækkede af Middelalderens Rust. Længe valgte man derfor det latinske Sprog til Viddets og Videnskabens Værker, hvortil det slet ikke passede, da det gjaldt om at udtrykke Resultaterne af en ganske anden Tænkemaade og Kultur og ganske andre Begreber og Erfaringer, som havde været Romerne ubekjendte, og for hvilke deres Sprog derfor heller ikke var dannet. Over denne Forelskelse i Latinen, denne pedantiske Efterligning af Cicero, forsømte hele Evropa længe Folkesprogene, i hvilke man alene vilde have kunnet udtrykke de nyere Begreber tydelig, bestemt og med Fynd»[1]). I selve Reformationens Tid og de nærmest følgende Aar, da den religiøse Aand endnu bevægede sig kraftig, synes man dog ikke at have haft nogen ret Tillid til de latinske Poeter, og at have betragtet dem som halve Kjættere[2]); men denne Uvilje tabte sig snart; Digterne, saavel de gamle som de ny, kom i megen Ære, og Erhvervelsen af Færdighed i at gjøre latinske Vers blev en lige vigtig Skole- og Universitetsøvelse. Luther havde jo med megen Varme anbefalet Studiet af de gamle Sprog[3]), og Melanchton ikke min-

---

[1]) Eichhorn, Geschichte der Literatur. II, 566—7.

[2]) Da Kurfyrst Frederik af Sachsen 1541 vilde besætte den ledige Plads som Professor Terentii ved Universitetet i Vittenberg og dertil ønskede Poeten Johan Stigelius (som Christian III jo ogsaa søgte at faa herind til Danmark), stræbte de andre Professorer at forhindre det, og Prof. jur. Gregorius Brück (siden Kansler i Weimar) skrev til Kurfyrsten og bad ham betænke, om sligt var raadeligt: »Ich höre auch, dass es dem M. Philippo gar nicht gefalle«, skrev han, »denn die Lectio Terentii ist für die Jugend die böseste Lection nach dem Catechismo und Unterrichtung Gottes Sachen, do solch Poeten-Volck, als Stigel ist, leichfertigs Redens und Lebens nit darzu dienen» (Müller, Entdecktes Staats-Cabinet. II, 432—6).

[3]) Navnlig i hans Skrift: An die Rathsherren aller Städte Deutsch-

dre; den sidste skrev hyppig selv latinske Vers, saa det var i sin Orden, at der blev tillagt Efterligningen af de latinske Oldtidsforfattere en særdeles Betydning ved Kjøbenhavns lutherske Højskole, hvor man i alle Maader søgte at træde i det Spor, de vittenbergske Reformatorer havde anvist. Hvad nu den grammatiske Undervisning hos os angaar, da havde Palladius ydet et Hjælpemiddel for samme ved Udgivelsen af Herman Torrentinus's Grammatik, Johannes Despauterius's Syntax og Skrift om de grammatiske Figurer, samt Antonius Mancinellus's Prosodi[1]). Denne Udgave var vel nærmest bestemt for Skolerne, men er rimeligvis ogsaa bleven anvendt ved Universitetet ved Siden af Melanchtons Grammatik, da det var den pædagogiske Læsemester paalagt med Flid at drive paa Grammatikken, især Etymologi, Syntax og Prosodi[2]). Af Forfattere, som skulde læses, fremhæves Virgil, Terents og Plautus, samt, af nyere Latinister, Laurentius Valla, Erasmus og Linacer[3]). At forfatte vel udarbejdede latinske Breve efter Erasmus's Mønster og at komponere sirlige latinske Vers anføres som noget, hvortil Pædagogicus lector især med Flid skulde vejlede sine Disciple, og det lader til, at Bestræbelserne ikke have været uden Frugt[4]). Overhovedet har Undervisningen i Latin vist-

---

lands, dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen. 1524.

[1]) Disse Skrifter udkom 1553 med Palladius's Fortale under den samlede Titel: Grammatica Latina in usum Danicæ juventutis uniformitatis causa. Bogen blev oftere oplagt paany.

[2]) Cragii Ann., Addit. p. 105.

[3]) Thomas Linacer eller Lynacre, en engelsk Læge († 1524), skrev bl. a. en latinsk Grammatik, samt »de emendata Latini sermonis structura«.

[4]) Som ret betydelige danske Latindigtere fra denne Periode kunde fremhæves Hans Frandsen, Hans Black, Hans Jørgensen Sadolin o. fl. (Jfr. Petersen, Lit. Hist. II, 79 ff. 92 ff.). I Aaret 1541 ud-

nok allerede i dette Tidsrum været upaaklagelig efter Tidens Lejlighed, selv om de fleste pædagogiske Professorer end vare mindre betydelige Personligheder. Men med Græsken havde det sine Vanskeligheder, ikke blot fordi der paa denne Tid endnu kun var faa, der besad grundige Kundskaber i dette Sprog — man erindre, at Fundatsen udtalte det som et Ønske, som endnu ikke lod sig realisere, at man med Tiden kunde faa en Lærer, der kunde læse over den græske Aristoteles[1]) — men ogsaa fordi de studerende endnu kun viste ringe Lyst til dette Fag.

Om Studiet af Naturvidenskaben (Physica) ere Efterretningerne endnu kun fattige. Vi kunne nævne de Lærere, der læste over dette Fag, nemlig Jakob Fabritius, Jens Skjelderup og Hans Mønster, og de Lærebøger, der i Fundatsen anvistes til Benyttelse ved Undervisningen, saasom Johannes Velcurio's Kommentar til Aristoteles's Fysik, Melanchtons Begyndelsesgrunde af Naturlæren og Simon Brossers Udtog af den naturlige Filosofi, ikke at tale om Aristoteles's og Albertus Magnus's fysiske Skrifter[2]), og vi kunne

---

kom i Kjøbenhavn Antonius Mancinellus's Poem «de moribus et officiis», som rimeligvis er blevet benyttet ved den akademiske Undervisning (en Prøve af dette Skrift er meddelt af N. M. Petersen, Lit. Hist. II, 96). I Biblioth. Lymviciana, der blev skjænket til det gamle Universitetsbibliothek, fandtes: Oratio Ciceronis de Statua Sulpitii, Hafn. 1551, der formodentlig ogsaa er udgivet for at benyttes ved Universitetet; men vi kunne ikke oplyse noget nærmere derom, da Skriftet nu synes at være tabt.

[1]) Se foran S. 85.

[2]) Cragii Ann., Addit. p. 108. Jo. Velcurionis Commentarii in universam Physicam Aristotelis, Tubing. 1539 og oftere, giver en meget god Forestilling om Omfanget af den Tids Kjendskab til Naturen. Af samme Forfatter haves ogsaa: In Philosophiæ naturalis partem omnium præstantissimam, hoc est Aristotelis de Anima libros, epitome. Basil. 1538. Simon Brossers Skrift har jeg ikke kunnet finde nogen Oplysning om. Det savnes i vore Biblotheker.

endelig udtale den Formodning, at den Interesse, Melanchton havde søgt at vække for de fysiske Studier, ogsaa har forplantet sig til vor Højskole[1]). Vel stod man endnu kun ved Naturbetragtningen og var ikke naaet til den egentlige Naturforskning, men ofte tiltales vi dog langt mere af den glade og ydmyge Anskuelse af Skaberens Gjerning, af hvilken vi finde Udtalelser i Reformatorernes Skrifter[2]), end af senere Tiders fordringsfulde og dog ofte saa kortsynede Naturgranskning, der ved Anatomering af Enkelthederne mangen en Gang taber Synet for det hele og store, eller ved en Fortabelse i Naturgjenstandene og Naturlovene kommer til en Fornegtelse af Skaberen, den levende Gud. Vel var hin Tid endnu hildet i megen Overtro, men Reformationen indeholdt dog det frigjørende Princip i sig, saa det kun var et Tidsspørgsmaal, naar det skulde komme til en fuldere Udvikling. Melanchton havde med Kraft afvist den Indvending mod de naturvidenskabelige Studier, at de afdrog fra Beskjæftigelsen med den hellige Skrift[3]); og skjønt hans Hovedvirksomhed gik i andre Retninger, havde han dog ikke

[1]) Se Bernhardt, Philipp Melanchthon als Mathematiker und Physiker. Wittenb. 1865.

[2]) Følgende Ytringer af Melanchton kunde fremhæves som betegnende for hans Naturbetragtning: »Tota natura rerum velut theatrum est humani ingenii, quod Deus vult adspici, ideo indidit hominum mentibus cupiditatem considerandarum rerum, et voluptatem, quæ agnitionem comitatur. Hæ causæ invitant sana ingenia ad considerationem naturæ, etiamsi utilitas nulla sequeretur. Ut visio delectat, etiamsi utilitas nulla sequeretur, ita et mens sua natura ducitur ad adpiciendas res. Sint igitur hæ causæ hujus studii, quia maxime secundum naturam est considerare naturam, et consideratio per sese adfert dulcissimas voluptates, etiamsi aliæ utilitates non sequerentur» (Corpus Reform. XIII, 189).

[3]) »Nec moveor«, siger Melanchton, »histrionum quorundam clamoribus, qui simulatione religionis vituperant naturæ inquisitionem, et abduci mentes ab iis scriptis vociferantur, quæ Deus sua voce tradidit« (Corpus Reform. XI, 933).

blot leveret en lang Række akademiske Taler over naturvidenskabelige Emner, men ogsaa en Lærebog i dette Fag (Initia doctrinæ physicæ), hvori man vel neppe vil finde mange selvstændige Iagttagelser — sligt var jo overhovedet ikke den Tids Sag, man holdt sig helst til hvad de gamle havde skrevet — men dog et for hin Tid brugbart Overblik over det dengang bekjendte eller antagne paa Naturvidenskabens Omraade, navnlig hvad Aristoteles havde meddelt i sine Skrifter. I sin Sjælelære (De anima) leverede Melanchton endelig et Værk, der i 200 Aar og derover fandtes brugbart ved den akademiske Undervisning, og som ogsaa ved Kjøbenhavns Universitet er blevet gjennemgaaet og forklaret mangfoldige Gange.

Hvad det mathematiske Studium angaar, kan bemærkes, at skjønt Universitetet allerede i dette Tidsrum havde flittige Lærere i dette Fag, som Ejler Hansen Malmø, der gik fra Forstanden, som man antog fordi han havde anstrængt sig alt for meget med sine mathematiske Studier, Marcus Jordan og Hans Svendsen Bager, saa lykkedes det dog ikke at bringe Faget i nogen synderlig Anseelse, og det var da heller ikke at vente, naar man hører fra Vittenberg, at Melanchton klagede over, at saare faa lagde sig efter Mathematik, eftersom denne Videnskab var forsømt og ringeagtet. Raumer meddeler et karakteristisk Træk fra Vittenberg som Vidnesbyrd om, hvorledes det stod til med Mathematikken der. En Lærer i dette Fag, som holdt en Tale for at indbyde de studerende til at høre hans Forelæsninger, roser Arithmetikken og beder Studenterne ikke at lade sig afskrække af Vanskeligheden ved denne Disciplin. De første Elementer vare lette, Læren om Multiplikation og Division krævede vel noget større Flid, men de opmærksomme vilde dog uden Vanskelighed kunne fatte den. Rig-

tignok gaves der ogsaa vanskeligere Dele af Arithmetikken, »men jeg taler«, siger han, »her kun om disse Begyndelsesgrunde, som I undervises i og som ere eder nyttige[1])«. Er man heller ikke i Kjøbenhavn naaet videre, saa har udentvivl Herman Vejgers Regnebog (1552) kunnet yde god Nytte. Man ser ogsaa af Fortalen, at Forfatteren har haft »alle Danske, lærde og ulærde, fri og ufri« for Øje ved Bogens Udgivelse[2]). Forresten havde Chr. Tork. Morsing allerede 1528 udgivet en Arithmetik eller Regnebog paa Latin, der senere skal være udkommen i flere Oplag eller Omarbejdelser. Men heller ikke den gik ud over Begyndelsesgrundene; imidlertid ansaas den for et godt Arbejde, og Klavs Lavritsen Skavbo henledte med Flid Opmærksomheden paa den i sin danske »Arithmetica eller Regnekunst«, der udkom i Paris 1552[3]). Det var i Fundatsen paalagt den ene af de medicinske Professorer to Dage om Ugen at læse over Mathematik. Dette Hverv har D. Christiern Morsing vistnok haft igjennem hele Tidsrummet, ialfald omtales det, at han 1550 holdt Forelæsninger over Johannes Vœgelins Elementale geometricum, et Værk, der efter Evklid meddelte de vigtigste geometriske Sætninger[4]). Desuden benyttedes ved Undervisningen Georg Purbachs Elementa arithmetices[5]) eller Gemma Frisius's Arithmeticæ practicæ methodus[6]), samt i Astronomien Johannes de Sacrobosco's

---

[1]) Raumer, Gesch. der Pädagogik. I, 319. Jfr. Bernhardt, Ph. Melanchthon als Mathematiker und Physiker, S. 36.

[2]) Se Athene, et Maanedsskrift 1813. S. 401.

[3]) Se Danske Mag. I, 120.

[4]) Skriftet udkom første Gang 1528 i Wien, hvor Forfatteren var Lærer; Melanchton udgav det paany 1536.

[5]) Georg Purbach havde været Professor i Astronomien i Wien († 1461). Skriftet blev paany udgivet af Melanchton 1536.

[6]) Værket udkom første Gang 1536 og siden utallige Gange.

gamle Værk, De sphæra, i Melanchtons Bearbejdelse, og Georg Purbachs Theoricæ planetarum, som Melanchton ligeledes havde udgivet. Da den mathematiske Professor imidlertid tillige skulde læse over Moralfilosofi, maatte det vistnok være vanskeligt at finde Mænd, der kunde præstere noget dygtigt i begge disse saa forskjellige Fag. Overhovedet faar man et Begreb om, paa hvilket Punkt Mathematikken dengang og endnu senere stod, naar man veed, at Mathematikerens Mesterskab bestod i at stille Nativiteter. Vi have etsteds set en dansk Forfatter udtale sin Glæde over, at det ikke lykkedes at drage D. Hieronymus Cardanus herind til Landet, fordi han i endnu højere Grad end sin Samtid var hildet i forskjellige overtroiske Meninger. Vedkommende har maaske ikke vidst, at Cardanus tillige var en af sin Tids største Mathematikere, Grunderen af den højere Algebra, hvem Videnskaben skylder om ikke Opdagelsen saa dog den første Offentliggjørelse af Læren om Ligninger af 3die Grad[1]). Hvem veed, hvad en saadan Mand kunde have udrettet her! Nu blev det imidlertid forbeholdt en dansk Videnskabsmand — vor store Tyge Brahe — at bringe Mathematikkens Studium frem hertillands, og i Følge med den Astronomien. Angaaende den sidste Videnskab have vi nemlig et samtidigt Vidnesbyrd for, at den endnu i Christian III's Tid var ringeagtet af de studerende her ved Universitetet[2]), medens det fra anden Side bemærkes, at

[1]) Hallam, Introduct. to the literat. of Europe in the 15—17 cent. 5. edit. I, 459. II, 319.

[2]) Joh. Matthiæ Hoinus siger i sin Orat. funeb. in obit. Chr. Mart. Morsiani 1554 (Bl. B 2): »Nuper ipso die paschæ uirum pium et doctum Mathematicæ disciplinæ professorem (M. Joh. Svenonis Artopæum) in Domino defunctum sepelistis. Eius equidem mortem credo portendere sacratissimæ istius artis de motibus corporum cœlestium extinctionem in hac schola, eo quod a plerisque

det var bekjendt i hele Kristenheden», at Kongen selv «ved
iden af Guds Ord og alle gode Kunster ogsaa elskede og
remmede den høje Kunst Astronomia[1])». Der var imid-
ertid neppe meget tabt ved, at Astronomien tilsidesattes,
eftersom man ved denne «høje Kunst» som oftest kun for-
stod fantastiske, astrologiske Grublerier, sædvanlig forbundne
med Medicinen, hvorved man søgte at bestemme den Ind-
flydelse, Himmellegemerne øvede paa Menneskets Legeme
og Aand, samt paa Verdensbegivenhederne i det hele.

Til de filosofiske Fag regnedes, som vi tidligere have
set, ogsaa Musikken, og da navnlig dens Theori. Parti-
cularskolens (Vor Frue Skoles) Rektor var tillige Lector mu-
sices, og Fundatsen tilholdt de andre Professorer at sørge
for, at alle Studenterne tog Del i de musikalske Øvelser.
«Musikken gjør dem nemlig friskere til deres øvrige Stude-
ringer, den udøver en mildnende Indflydelse paa Sindet og
gjør sine Dyrkere mere skikkede til at omgaas andre Men-
nesker, og naar de siden selv faa Hustruer, Børn og Tyende,
vil man i deres Huse faa yndig Musik og gudelig Sang at
høre; og dersom de blive Sognepræster, ville de med Flid
tage sig af, at ogsaa Menigmand i Kirkerne øves i Psalmer
og gudelige Sange; og derved vil Folk af sig selv faa Lyst
til at synge i deres Huse og ved deres Arbejde, som Pau-
lus vil, at de Kristne skulle gjøre, og som de hellige Pro-

---

despicitur, cum tamen Deus ipse iusserit, ut corpora cœlestia
aspiciamus, et posuerit ea nobis in signa et tempora, dies, men-
ses et annos, cumque eius cognitio ad ueram Dei agnitionem et
ad confirmandam fidem de diuina prouidentia summe utilis et
necessaria sit».

[1]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. III, 9. Om Kongens Interesse for
Almanakker og Prognostica se tvende Breve fra ham til Mathema-
tikeren D. Ambrosius Magirus (eller Mayrus) Physicus i Deventer
(Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 260. 263). Sml. Tillæg, Nr. 28.

feter ogsaa ofte opmuntre til»[1]). Det er Bugenhagens om man vil Luthers Tanker, vi finde udtalte i disse af Universitetsfundatsen. Thi det er bekjendt, hvor Luther gjorde af Musikken, som naar han siger: «Mu en af Guds skjønneste og herligste Gaver, som Sata meget fjendsk imod: ved den forjages mange Anfæg og onde Tanker, som man ser med Kong Saul. No gjør Texten levende. Musik er den bedste Vederkvæ for et bedrøvet Menneske, og ved den bliver Hjærtet tilfreds og forfrisket. Den er en halv Skolegang og T mester; thi den gjør Menneskene sagtmodigere, sæde og fornuftigere. De slette Musikanter tjene til, at vi høre, hvilken en fin Kunst Musikken er; thi hvidt kj bedst, naar vi holde sort ved Siden af. Man skal vænne Ungdommen til Musik; thi den skaber flinke og tige Folk. En Skolemester maa kunne synge, ellers sk jeg ikke om ham»[2]). Men forat komme tilbage til Un sitetsfundatsen, saa siger den videre: «Vi pleje med fornøjelse at høre, naar en Præst synger slet og ikke Noderne i Alterbogen, men brøler noget ud, ligesom falder ham ind, og indbilder sig, at sligt kan behage nigheden. Saadanne bekymre sig ikke om, at deres M heder øves i Psalmer og gudelige Sange, ikke engang Altergangen, hvorom Herren dog selv har sagt: Gjører til min Ihukommelse. Her bør nemlig ikke blot nogle til lejede Folk synge, ligesom de tidligere Kordrenge, hele Menigheden bør stemme i med og takke Gud. hvis nu ogsaa enkelte fromme og lærde Præster hav slet Stemme, eller af Naturen ere berøvede Sangens

---

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 110.
[2]) Luthers Tischreden. Irmischer, Luthers Werke. LXII, 307—

rem vil ikke holde dem det tilgode for det hellige Embe-
s Skyld, som de trolig og gudelig forestaa! Men hvem
l derimod rose hos andre, at de foragte Musikken. Alt
al jo hos os, som Paulus siger, ske sømmelig og med
rden. Derfor skal ikke blot flinke Skolediscipler, men og-
a alle Studenterne ved Universitetet formanes og holdes
l at øve sig i Sang»[1]). — Skjønt Universitetsfundatsen
avde bestemt, at Rektoren ved Vor Frue Skole skulde være
æsemester i Musik, varede det dog en Tid, inden denne
Bestemmelse traadte i Kraft, og man holdt sig isteden der-
or til den gamle «Ordinatio lectionum» fra 1537, ifølge
hvilken Professoren i Mathematik ogsaa skulde være Lærer
i theoretisk og praktisk Musik. Den første Lector Musicus
var nemlig Prof. math. Matthis Hack, der tillige forestod
det kongelige Kantori (hvad vi nu kalde Kapellet), som
under Christian III hævede sig til større Betydning end no-
gensinde før[2]). Men efter hans Bortgang fra Universitetet

---

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 111. Ved den musikalske Undervisning er maaske anvendt «Compendium Musicæ Henrici Fabri. Lipsiæ 1551». Skriftet findes ikke mere, saa vi ikke kunne afgjøre, om Forfatteren har været den bekjendte Henrik Smith i Malmø.

[2]) Kong Christiern II havde haft et Sangerkor (Suhms Nye Saml. II, 2, S. 191. Handl. rör. Skandin. Hist. XXXII, 57 f. 64. Pontopp., Ann. III, 520. Petersen, Lit. Hist. II, 224), ligeledes Frederik I (Joh. Corvinus, Heptachord. Dan., Proleg.). Om Musikken i Christian III's Tid og det kgl. Kantori findes enkelte Notitser i Tillæg, Nr. 18. Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet, I, 274. 290. Gelehrter Män. Briefe, III, 219. 226. Efter M. Matthis Hack forestod M. Georgius Præstonius Kantoriet. Om ham siger Joh. Matth. Hoinus i sin Orat. funebr. in obit. Chr. Mart. Morsiani 1554, B 2: «Nec præterire possum piissimum et optimum uirum Magistrum Georgium Præstonium, qui Rector fuit Cantorum Regiæ M. in arce, et in arte Musica præstantissimus, a quo et ego elementa aliquando Musica percepi». M. Peder Parvus's Sørgedigt ved hans Død 1553, findes aftrykt i Ny kirkehist. Saml. II, 251—2. Om de «Sangbøger»,

1545, kom Latinskolens Rektor, M. Jon Andersen, efter Bestemmelsen til at overtage Studenternes Undervisning i Musik.

For Legemsøvelser var der ikke anvist nogen Plads i det akademiske Kursus ved Kjøbenhavns Universitet, ikke heller vide vi noget om, at Studenterne her i dette Tidsrum paa egen Haand gav sig af med Fægtning, Ridning eller andre Øvelser af den Slags, som dog vare i Brug ved fremmede Højskoler. For mangen en dansk Student har maaske netop derfor Opholdet ved udenlandske Universiteter haft noget eget tiltrækkende. En ung dansk Videnskabsmand, den i Frederik II's Tid lavrbærkronede latinske Digter Hans Jørgensen Sadolin, fortæller ialfald med kjendeligt Velbehag om den Fornøjelse, slige ridderlige Øvelser ydede ham under hans Studeringer i Vittenberg. «Naar jeg undertiden er træt af de alvorlige Studeringer», siger han, «saa tyr jeg til de fornøjeligere Kunster, saasom Ridning, Vaabenøvelser af forskjellig Art og Musik; men intet tiltaler mig dog som Beskjæftigelsen med Digtekunsten[1])». Herhjemme var der,

---

han ved sin Død efterlod, findes nogle Bemærkninger i Brunns Danske Saml. III, 78—9. Den 16de Juni 1557 fik Johan Paston Bestalling som «Kgl. Majestæts Sangmester og Komponist» (Reg. o. a. L. 6, 127). 1563 og følgende Aar var Franciscus Marcellus Amsfortius «Kgl. Majestæts Sangmester» (Regist. o. a. Lande 8, 300. Norske Mag. I, 271). Om Arnold de Fine, der var flygtet fra Nederlandene under Religionsforfølgelserne og blev «Director Musices» under Frederik II, se Er. Lætus, Res Dan. p. 441.

[1]) Fortalen til Joh. Georgii Wibergii Disticha moralia. Witteb. 1553. I et Digt, samme Forfatter skrev til sin Fader, Biskop Jørgen Sadolin i Odense, gav han følgende Skildring af sine Studier og Beskjæftigelser i Vittenberg (Elegiada, Witteb. 1552 Bl. C):

Quid studeat, rogitas, peregrinis gnatus in oris,
O pater, o animi pars preciosa mei.
Artibus incumbo sub præceptore Philippo
Hic, ubi Leucoreos Albidos unda uidet.

saavidt vides, ingen Lejlighed til slige Legemsøvelser for uadelige Ynglinger, og det uagtet Luther havde anbefalet Ridderspil med Fægtning og Brydning som gode Øvelser for Ungdommen til at skaffe «feine geschickte Gliedmass am Leibe» og til at bevare Legemet sundt. Han mente nemlig, at de unge let forfaldt til Drik, Utugt og Spil, naar de foragtede og forsømte slige ærbare Øvelser og Ridderspil[1]).

Hvad de filosofiske Fag idetheletaget angaar, da vare de ikke skarpt sondrede fra hinanden i Universitetsordinansen. Enhver af Professorerne skulde almindelig ogsaa læse nogle ugentlige Timer over Fag, der egentlig hørte til en anden «Profession». Denne Bestemmelse var ikke gunstig for den specielle Fagdygtighed, men befordrede maaske nok en vis alsidig, polyhistorisk Videnskabelighed, der gjorde det muligt, at Lærervexel og Oprykning fra eet Fag til et andet kunde ske uden store Ulemper, hvilket til Tider var af Vigtighed, naar der ikke var ret mange for den akademiske Lærervirksomhed egnede Videnskabsmænd at vælge imellem.

Foruden de fast ansatte Lærere finde vi allerede i dette Tidsrum enkelte Privatdocenter ved Universitetet, og der har sikkert været flere, end vi nu kunne paavise, da det kun er tilfældigt, at Efterretningen om deres Virksomhed er

---

Præcipuum studium est rerum cognoscere causas,
Et sacra facundæ Palladis arma sequi.
Perlego doctiloqui præstantia scripta Platonis,
Socraticosque iuuat uoluere sæpe libros.
Si mens languescit, studio grauiore relicto,
Coniungo citharæ carmina pauca meæ.
Interdum uibrat mea dextera fortiter ensem,
Et meditor sæuis hostibus esse ferox.
Semper adest animus duros superare labores,
Ne iuueni pereant tempora grata mihi.

[1]) Raumer, Geschichte der Pädagogik. II, 146.

opbevaret. Saaledes var Niels Hemmingsen Privatdocent, inden han blev fast ansat. Christiern Mortensen Morsing, der senere blev Professor, var ogsaa i nogen Tid Privatdocent[1]). Det samme var Tilfældet med en fremmed Videnskabsmand, den tidligere omtalte M. Johannes Bochelius. Han læste i nogen Tid over Mathematik, men fik dog ingen fast Ansættelse[2]). Angaaende saadanne Privatdocenters Virksomhed indeholdt Fundatsen følgende Bestemmelse: »Ifald nogle Magistre, som ikke ere beskikkede til Læsemestere, eller ogsaa Bakkalavrer, der ere bekjendte som brave Folk, skulde have Lyst til at holde offentlige Forelæsninger, enten gratis for Øvelsens Skyld, eller og for Betaling, bør det med Rektors og Dekanernes Samtykke tillades dem, naar det blot ikke sker paa Dage og Timer, der ere optagne af de ordinære Forelæsninger, eller paa saadanne, som de Professorer, der læse extraordinært, have lagt Beslag paa. Dog skal denne Tilladelse kun gives saadanne, som ikke af Misundelse ville søge at trække Disciplene fra de ordinære Læsemesteres Forelæsninger[3])».

Det er allerede tidligere berørt, at den akademiske Dannelse ikke endnu kunde gjøres til uundgaaelig Betingelse for Adgangen til Embeder i Kirken og Skolen her i Landet, men at mange maatte lade sig nøje med den Dannelse, de kunde faa i Skolerne, Klostrene eller ved Lektorernes Forelæsninger ved Domkirkerne. Nogle Exempler ville nær-

---

[1]) I sin Ligtale over ham siger Joh. Matth. Hoinus: »Deus docendi egregiis donis eum ornavit. Cœpit itaque, ex consilio et suasu præceptorum, eruditionis suæ specimen edere prælegendo privatim«.

[2]) Se foran S. 275.

[3]) Cragii Ann., Addit. p. 101. En Art Privatdocenter synes ogsaa de i Universitetets Statuter omtalte »Magistre, som holde Privatskoler i deres Huse«, at have været (se foran S. 69).

mere kunne oplyse dette. Den senere som Biskop i Lund og som Historieskriver navnkundige Mogens Madsen fortæller i sit Levned, at han kort efter Reformationen gik i Kjøbenhavns Skole under Rektorerne M. Oluf Offesen og M. Jon Andersen; medens han gik i Skole, besøgte han ikke sjeldent Professorernes Forelæsninger; dog blev han ikke immatrikuleret ved Universitetet, men gik, 19 Aar gammel, 1546 ligefra Skolebænken over til Rektorembedet i Landskrone. Senere blev han Præst, og først da han havde været dette i nogle Aar, kom han 1552 saa vidt, at han kunde begive sig til fremmede Højskoler, ved hvilke han erhvervede den Lærdom, der gjorde ham til en af sin Tids fremragende Mænd[1]). Samme Mogens Madsen fortæller etsteds, at mangfoldige Præster vare udgaaede lige fra Lunds Skole ikke blot til Skaane men ogsaa til de øvrige danske Provindser, ja endog til Sverig, og at dette blev ved, indtil i Kong Frederik II's Tid den akademiske Dannelse blev gjort til Betingelse for Adgangen til Præsteembedet[2]). — Et andet Exempel frembyder den som historisk Samler ikke ufortjente Christiern Nielsen Juels Levned. Tolv Aar gammel satte hans Forældre ham 1545 i Aalborg Skole, derfra gik han to Aar efter over til Vidskil Kloster og kort efter til Sorø, hvor han 1556 blev Klosterets Skriver. Men Aaret efter blev han uden at have besøgt noget Universitet ordineret til Præst ved en af de under Sorø Kloster hørende Kirker, hvorfra han 1559 kaldtes til Præst i Strandby under Vidskil Kloster i Viborg Stift.

[1]) Se Indledningen til Magn. Matthiæ Episc. eccl. Lundensis Series, ed. Th. Bartholino. Hafn. 1710.
[2]) Kirkehist. Saml. II, 283.
[3]) Se mit Skrift: Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge efter Reform. S. 43.

Klosterdannelsen maatte altsaa endnu erstatte ordentlige akademiske Studier, saaledes som det ogsaa udtrykkelig var udtalt i Universitetsprivilegierne fra 1537, at de i Klosterskolerne dannede Mænd uden videre Forberedelse kunde gaa over i Kirkens eller Skolens Tjeneste[1]). Det var derfor meget hensigtsmæssigt, at Kongen i Aaret 1551 havde ladet udgaa Befaling til de sjælandske Klostere Sorø, Antvorskov, Ringsted, Skovkloster og Esrom om at antage Læsemestere i Overensstemmelse med hvad Kirkeordinansen derom indeholdt, for at disse Mænd »kunde læse udi den hellige Skrift for de unge Brødre og de andre unge Personer, som der i Klostrene ere». Befalingen anviste ogsaa Midler til disse Læsemesteres eller Lektorers Underholdning ved at foreslaa, at man tillige kunde lade dem forrette Præstetjenesten i nærliggende under Klostrene hørende Sogne, som hidtil havde været betjente af Klosterbrødre[2]). Samtidig paalagdes det ved Biskop Peder Palladius Universitetets Professorer at sørge for, at der blev sendt Læsemestere i Theologien til Klostrene i Sjæland[3]). Saaledes fik man dog nogen Sikkerhed for, at der valgtes velstuderede Mænd til disse Poster, og at de »unge Personer», som opdroges i Klostrene, fik den nødtørftigste Dannelse. I den følgende Tid ville vi da ogsaa finde adskillige ret flinke unge Videnskabsmænd virkende som Læsemestere i disse Klostere[4]). Til

---

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 125—6. Se foran S. 52.

[2]) Ny kirkehist. Saml. II, 758.

[3]) Acta Consist. Tillæg, Nr. 16.

[4]) Fra Sorø kjende vi saaledes følgende Læsemestere: M. Christoffer Gifth, der havde studeret i Vittenberg (Schumacher, Gel. Männ. Br. I, 187—90. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 264. Ny kirkehist. Saml. I, 470), og som døde i Sorø som Læsemester og Præst 1556 (Chr. Nielsen Juels hdskr. Optegnelser); M. Morten Pedersen 1562—5. Han havde ligeledes studeret i Vittenberg (Ny kirkehist.

Lektoraterne ved Domkirkerne anbefalede Professorerne ogsaa undertiden Mænd, som de ansaa for særlig skikkede til saadan Lærervirksomhed, idet de dog, som rimeligt var, forbeholdt Stiftets Biskop den afgjørende Stemme ved Valget, da «Læsemesteren skulde drage Herrens Aag sammen med Bispen», og det derfor var af Vigtighed, at der var fuld Enighed mellem disse Mænd[1]).

Henimod Slutningen af Kong Christiern III's Regjeringstid, eller bestemtere fra Aaret 1555 af, bliver Bestræbelsen efter at gjøre akademisk Dannelse til en Betingelse for Adgangen til Præste- og Lærerembeder mere kjendelig. Vi erindre saaledes om P. Palladius's Paamindelse i hans Formula Visitationis (1555) til Rektorerne om at drive paa, at de dertil modne Disciple afgik fra Skolerne til Universitetet[2]). Den kjøbenhavnske Synode s. A. havde ogsaa givet Bestemmelser, der satte nogle, om end højst tarvelige, Lærdomsbetingelser for Adgangen til Præsteembedet[3]). Og Kongen havde, saavidt vides samtidig, søgt at fremme Sagen ved mundtlig at befale Superintendenterne, at hver i sit

Saml. III, 484 ff.). Efter ham fulgte den unge velbegavede M. Knud Pedersen (Riber), der ogsaa havde studeret i Udlandet, og døde som Læsemester og Præst i Sorø 1569 (Ny kirkehist. Saml. IV, 73). Fra Antvorskov kjendes følgende Lektorer: Frands Mogensen, der omtales som død 1560 (Danske Mag. II, 76), Mag. Bertoldus 1562 (Ny kirkehist. Saml. IV, 248).

[1]) En Anbefaling (af 4de Juli 1554) fra Rektor og Professorer til Kapitlet i Lund for M. Erasmus Sartorius er trykt hos Rietz, Skånska Skolväsendets Hist. S. 284—5. Sartorius's Forgjænger i Lektoratet var M. Niels Eriksen fra Svenborg (som Rietz ikke har kjendt), der døde af Pest 1553 (Ny kirkehist. Saml. I, 469. Bruun, Danske Saml. I, 85).

[2]) Palladius, Formula visit. provinc. Bl. D: «Hic admoneantur Ludimagistri, vt libenter hortentur adultos nonnihil Scholasticos, vt deinde visitent Vniuersitatem».

[3]) Christian III's Hist., Supplem. S. 147. 152.

Stift skulde gjøre sin Flid til, at de Personer, som enten havde været eller endnu vare til Studium, bleve foretrukne til Præstekald i vedkommende Stift[1]). Ogsaa ad anden Vej søgte Kongen at fremme den akademiske Dannelse hos Gejstligheden, nemlig ved at tillade Præster, der alt vare i Embede, for en vis Tid at lade deres Kald bestyre af Kapellaner, medens de selv begav sig til Universitetet[2]). Paa den Maade kunde det ofte ske, at unge Professorer fik Mænd i fremrykket Alder til Disciple og Tilhørere. Om den bekjendte Hans Gaas vides saaledes, at han, som allerede havde været Luthers Tilhører i Reformationens første Dage, og senere i mange Aar Sognepræst i Svenborg, opgav sit Embede og rejste til Kjøbenhavn for at studere videre og tage Magistergraden, hvilket da gav Anledning til, at han 1549 blev Biskop i Trondhjem[3]). Overhovedet var Studietiden dengang ikke saa fast afgrændset som i vore Dage. Ofte bleve Studeringerne afbrudte for længere Tid og atter optagne, naar Lejlighed tilbød sig. Akademiske Examiner brugtes i Almindelighed ikke, uden forsaavidt nogen vilde erhverve en Grad. Det var Biskoppens Sag i vedkommende Stift at prøve de Mænd, der ønskede Ansættelse som Præster eller Rektorer i Stiftet; havde de akademiske Testimo-

---

[1]) Danske Mag. IV, 206.

[2]) En kgl. Tilladelse for tvende Præster i Thy (1558) til at lade deres Embeder bestyre af Kapellaner, medens de selv begav sig til Studium, findes meddelt i Ny kirkehist. Saml. II, 657—8.

[3]) Er. Lætus fortæller i sin haandskrevne Hist. de nato baptisatoque primo Friderici II. filio Christiano, Lib. IV p. 740: »Nidrosiensi episcopatui præfuit Johannes Gosus, vir nobilis et moribus omnino grauis, qui relictis in Fionia paternis bonis, cum se studiorum causa in Academiam Hafniensem contulisset, ex ea Christiani Tertii mandato euocatus, in hanc Nortuegiæ oram missus est, felici profecto commutatione æternas diuitias salute multorum consecutus».

lier at fremvise, saa meget desto bedre; men fandt han dem forresten i Besiddelse af tilstrækkelige Kundskaber, saa behøvede han ingen Hensyn at tage til, hvor de havde modtaget deres Uddannelse[1]). De strængere Bestemmelser om den gejstlige Stands theologiske Dannelse, som Kong Christiern II ved sine Love havde søgt at gjennemføre, vare altsaa opgivne. Dog hørte det vistnok til de yderst sjeldne Tilfælde, at nogen er bleven Præst uden at have besøgt offentlige Skoler[2]).

Anderledes var det derimod med de juridiske Stillinger, skjønt Fundatsen havde udtalt det ønskelige i, at der ved den juridiske Læsemesters Forelæsninger kunde uddannes Mænd, der egnede sig til ved deres Raad at gavne det offentlige[3]). Det er nemlig bekjendt, at Byfogder, Herredsfogder og andre Dommere, ikke at tale om de sædvanlige Byøvrighedspersoner (Borgmestere og Raadmænd), ikke blot paa denne Tid men ogsaa længe efter kun saare sjeldent vare Folk af lærd Dannelse. De højere juridiske Stillinger som Kancelliembedsmænd, Lensmænd og Landsdommere beklædtes udelukkende af Adelen, hvoraf vel en Del havde gjort lærde Studier, men uden at disse dog vare uundgaaelig Betingelse for Opnaaelse selv af de højeste Po-

---

[1]) Se min Afhandling om den theologiske Embedsprøves Form og Omfang, i Ny kirkehist. Saml. II, 609 ff. Sml. Jørgen Jensen Sadolins Levned. S. 95. I Ped. Palladius's haandskrevne »Forma examinandi Episcopum« (se foran S. 255 Not. 1) findes fortræffelig Oplysning om de Fordringer, som en Biskop paa hin Tid stillede til dem, der vare kaldede til Præsteembedet (et udførligt Uddrag haves i Scharlings og Engelstofts Theol. Tidsskr. VI, 1, 183-89).

[2]) I Jannerup ved Varde blev den anden Præst efter Reformationen »underlig tagen saa godt som fra Smedjen og gjort til Præst« (1547), som hans egen Søn og Eftermand beretter (O. Nielsen, Hist. Efterretn. om Vester Horne Herred. S. 99—100).

[3]) »Viri, qui consiliis suis prosint rebus publicis« (Cragii Ann., Addit. p. 103).

ster. Før Reformationen havde det været almindeligt, at unge Adelsmænd, især de, der attraaede kirkelige Embeder, havde ladet sig immatrikulere ved Kjøbenhavns Universitet, men da det efter Reformationen var under en Adelsmands Værdighed at indtræde i den gejstlige Stand, vil man fra den Tid af kun finde faa Exempler paa, at Adelsmænd er blevne indskrevne ved Kjøbenhavns Universitet, om det end ikke saa sjeldent skete, at de hørte Professorernes Forelæsninger med de andre Studenter[1]). Maaske har Hensynet til, at de, ved at lade sig formelig immatrikulere, gik ind under Universitetets Jurisdiktion og altsaa for en Tid opgav deres adelige Værneting, afholdt dem fra at lade sig indskrive som akademiske Borgere ved Fædrelandets Højskole, medens de derimod næsten altid lod sig immatrikulere ved de udenlandske Universiteter, som de besøgte, forat nyde godt af de akademiske Privilegier paa Steder, hvor de adelige Forrettigheder, som de besad i Hjemmet, ikke kunde gavne dem synderlig.

Den Maade, hvorpaa Adelens Uddannelse paa denne Tid foregik, vil bedst kunne oplyses ved en Række Exempler. Sten Bilde til Vandaas, der døde som Landsdommer i Skaane 1585, var født 1527 og en Søn af Hr. Klavs Bilde til Ljungsgaard. Han blev af sine Forældre først sat til Skole i Dragsmark Kloster i Norge. »Og der han havde været der en Tidlang, blev han tagen derfra og forskikket til hans sl. Farbroder M. Torbern Bilde, Electus i Lund, der holdt ham til Skole i Bosje Kloster. Der var han da,

---

[1]) Af et Brev fra Niels Hemmingsen til Hr. Anders Bilde, 1546, ser man, at dennes Søn eller Brodersøn, Torben Bilde, som havde været Kostgjænger hos Hemmingsen, havde deponeret ved Kbhvns Universitet, da Udgifterne ved Gjæstebudet i den Anledning omtales (Ny kirkehist. Saml. IV, 289).

saalænge til hans Fader sendte ham ud til Frankrig, hvor han var i fem Aar og flittig studerede i boglige Kunster i Paris og andensteds, og lærte adskillige Tungemaal. Og efterdi det giver megen Forfarenhed at se adskillige Lande og Steder, da har han imidlertid set sig om mange Steder baade i Frankrig, England, Skotland og Tydskland, og der flittelig formærket adskillige Folk og Sæder». Ved sin Hjemkomst blev han ansat i Kancelliet og gjorde sig senere bemærket som en Ven af Videnskaberne og den lærde Stand[1]). — Jørgen Rosenkrands til Rosenholm (født 1523 paa Tørning i Sønderjylland), en af sin Tids dygtigste Mænd og Medlem af Regjeringsraadet i Christian IV's Mindreaarighed († 1596), fortæller selv: «Anno 1534, der jeg var 10 Aar gammel, og min sl. Fadersøster (Fru Sofie Rosenkrands, Axel Brades Hustru) havde ladet mig lære at læse og skrive hos en Præst udi Børing Kloster udi Skaane, som Hr. Axel Brade da havde i Forlening, da forskikkede hun mig derfra til Malmø, at jeg der skulde lære min første Fundament udi latine Skole hos en lærd Mand, hed Frans Wormorsøn, som da havde mange flere Adelsbørn hos sig at lære». «Udi Grevens Fejde tog min Fadersøster mig derfra og satte mig til Skole udi Ysted, hvor jeg og noget lærte mine Fundamenta og blev siden forskikket til Kjøbenhavns Universitet, dog havde jeg der min besønderlige Skolemester, som

[1]) I Niels Michelsøns Ligprædiken over Sten Bilde, hvoraf dette er uddraget, siges om ham: «Han var ingen for god, han var beleven og lystig i Omgjængelse, saa at han havde Yndest af hver Mand, gjerne omgikkes han med de lærde, og havde sønderlig Vilje til at conferere og tale med dem. Fattige Studenter havde deres Tilflugt til ham som til den, der gjerne forfremmede dem, som lagde Vind paa boglige Kunster, og han hjalp og forfremmede dem gjerne». Om hans «Certamina poetica» med M. Iver Bertelsen se Ny kirkehist. Saml. III, 554 Not.

hed Mester Oluf Gyldenmund, Læsemester udi forskrevne Universitet, som den Tid havde flere unge Børn hos sig at lære, baade ædle og uædle, hvilken os dog var meget skadelig, af den Aarsag at han ingen Flid gjorde med os at lære; derudover blev jeg meget forsømt og udi nogen Maade vant fra min Lærdom, hvilket Gud ham forlade. Eftersom jeg saadant beklagede for min Fadersøster, Fru Sofie, og for min Broder Holger, som da var min og de andre mine Sødskendes Værge, da er jeg bleven en anden lærd Mand befalet udi Universitetet, ved Navn Mester Jens Sinning, som og var Læsemester der udi Universitetet, hvilken mig til sig annammede og med stor Flid underviste og lærte. Dersom jeg havde blevet nogen Tid lang hos ham, havde jeg meget forfremmet og forbedret mig udi min Lærdom; men jeg blev stakket Tid hos ham, og er bleven hjemkaldet til Boller af min Broder Holger, hvilken siden forskikkede mig efter flere vore gode Venners Raad til Vittenberg udi Landet Sachsen til den høje Skole Anno 1539, og havde jeg da Kongl. Maj.s, Konning Christian den Tredies, Forskrift med mig til D. Pomeranus og M. Philippus Melanchton, at de skulde forfremme mig til det bedste og forsørge mig (med) en privat Skolemester, som kunde have Opsyn med mig og lære mig; og er saa af dem bleven befalet en, som hed Joachim Westphal, som var fra Hamborg, hvilken der boede in Collegio. Hos ham er jeg stedse bleven paa det næste i to Aar, værendes udi Kammer med ham, dog ikke forbedret mig meget hos ham; thi han var af Naturen meget morosus, stump og haard med Ord imod mig; men lidet lastede og lærte han mig, jeg kunde forbedre mig af. Og blev jeg udi saa Maade meget forsømt hos ham, og blev derved vant fra Lærdom og Bogen. Efterat denne min Præ-

ceptor var kaldet derfra hjem til Hamborg[1]), da havde jeg siden ingen privat Præceptor mere, medens jeg var der, hvilket var mig meget skadeligt; thi jeg blev der siden vant til det Selskab, som ikke havde megen Lyst til at studere; og var i Vittenberg i fire Aar, og hørte der mange drabelige lærde Mænd, besønderlig D. Morten Luther og Philippus[2])». — Endnu et Exempel fra en lidt senere Tid: Jakob Hvitfeldt, Søn af Christoffer Hvitfeldt til Berritsgaard og Broder til den bekjendte Rigskansler Arild Hvitfeldt, var født 1547 paa Bergenhus. Om hans Uddannelse fortæller Biskop M. Hans Mogensen i Ligtalen over ham: «Der man skrev 1555 blev Jakob Hvitfeldt forsendt til Kjøbenhavn og blev lagt i Kost hos Johannes Machabæus Alpinas, en Doktor i den hellige Skrift og paa den Tid en fortræffelig Lærefader, hvis Sjæl Gud haver. Under denne Doktor havde han til Pædagog og sønderlig Skolemester en ung Student ved Navn Christoffer Jespersen, som siden i mange Aar var Sognepræst til Herløv ved Frederiksborg. Efter nogen Tid blev sl. Jakob Hvitfeldt antvordet Mester Povl Madsen, den Tid Professor, og nu Bisp i Sjælands Stift, hvor han bekom en anden ung Person til Pædagog, som ham i hans Ungdom skulde lære og regjere, ved Navn Hans Michelsen, født i Randers. Han gjorde saa god Flid hos sl. Jakob, at han paa en kort Tid sig saare vel forbedrede i sin Bog og Lærdom, baade af hans private Undervisning hjemme i Huset, saa og af de andre Lektier, som han holdt ham til at høre i Universitetet. Anno 60 kaldte Gud sl. Christoffer Hvitfeldt. To Aar derefter drog sl. Jakob udenlands med sin Tugtemester Hans Michelsen, hvilken i denne sin Tjeneste

[1]) Her blev Joachim Westphal Præst og gjorde sig bemærket som Ivrer for den stræng lutherske Nadverlære.
[2]) Danske Mag. IV, 197—9.

sig saa vel forholdt med Flittighed og Troskab, at han blev siden promoveret Magister i Kjøbenhavn og betroet den skjønne adelige Skole i Herlufsholm, den at forestaa for en Regent eller Skolemester. Udi fem Aar forholdt sl. Jakob Hvitfeldt sig til Strasborg hos Johan Sturm, hvilken vist er agtet for en af de drabeligste Mænd i den tydske Nation baade i Lærdom og i Visdom. I Tybingen brugte han for Vært Jacobus Scheckius paa et Aars Tid, i hvilken Midlertid sl. Jakob meget godt maatte lære af saadanne Mænds daglige Omgængelse, Samtale og Undervisning. Tog saa sin Hjemvej til Danmark igjennem Frankrig og besøgte paa Vejen mange Højskoler der i Riget. Dermed forløb vel et Aar og Dag eller noget mere, saa at han ogsaa midlertid lærte det fransøske Tungemaal, saa at han det vel læse og forstaa kunde, ogsaa tale det til Nødtørft». Efter sin Hjemkomst blev Jakob Hvitfeldt ansat i Kancelliet; han døde 1583 som Lensmand i Trondhjem.

Om Jakob Hvitfeldt berettes altsaa, at han — skjønt i en saa ung Alder, at Udbyttet ikke kunde blive stort — hørte Forelæsninger ved Kjøbenhavns Universitet (uden dog derfor at være immatrikuleret); det samme var Tilfældet med Niels Kaas, medens han i sin Ungdom var i Huset hos Niels Hemmingsen[1]). Jørgen Rosenkrands havde derimod kun privat Undervisning af Professorer, og Sten Bille havde ikke været i Kjøbenhavn, før han drog udenlands. Alle fuldendte de dog deres Studeringer i Udlandet; men man har ogsaa Exempler fra denne Tid paa, at Adelsmænd naaede de højeste Poster i Staten uden at have besøgt fremmede Højskoler. Saaledes berettes om den som Rigskansler siden hæderlig bekjendte Ejler Grubbe til Lystrup: Han var

[1]) Se forøvrigt Niels Kaas's Levned i 2den Del.

født 1532 paa Lystrup i Sjæland. Først blev han af sin Fader, Sivert Grubbe, sendt til Hr. Søren, Sognepræst i Næstved, forat undervises i Børnelærdommen. Derpaa kom han i Huset hos Mester Christoffer Ravensberg, Kannik i Roskilde, der var gift med hans Søster, Fru Elline Grubbe. Af denne blev han en Tid holdt til Skole i Roskilde. Derpaa var han 1½ Aar i Huset hos M. Ejler Hansen Malmø, Prof. math. i Kjøbenhavn, men da denne blev afsindig, kom han til D. Jens Sinning, Professor i den hellige Skrift; her var han i 3 Aar «og sig saa forfremmede, at han var sl. Sinning for andre hans Disciple meget kjær og annem, baade for sin Flittighed, saa og for hans Gudsfrygtighed, Fromhed, Høviskhed, gode Forstand og Ingenium». Der Gud nu kaldte D. Sinning bort ved Døden, vilde hans Forældre have ham til Hoftjenesten[1]). Han tjente nu som Dreng i Kancelliet under kgl. øverste Sekretær Korfits Ulfeld, der var hans Næstsødskendebarn. Efterat han var bleven væragtig, antog Kong Christian III ham som Sekretær i Kancelliet. Kort efter blev han Prinds Frederiks «egen svorne Sekretær», da Prindsen holdt Hus i Malmø. 1561 blev han kgl. Rentemester og 1570 Rigens Kansler († 1585). En saadan Løbebane uden foregaaende Udenlandsrejser hørte dog paa denne Tid og senere endnu mere til Undtagelserne.

De anførte Exempler ville allerede i det væsentlige have godtgjort, hvorledes unge Adelsmænd, der beredte sig til Statens Tjeneste, almindelig uddannedes paa denne Tid. Som oftest kom de, efter privat Undervisning eller Skolegang i en af de offentlige Skoler i Kjøbstederne eller Klo-

[1]) Da Sinning døde 1547 og M. Ejler Hansen først blev afsindig 1550, er der forøvrigt vist en Forvexling tilstede i den her benyttede Kilde til Ejler Grubbes Levned, som er Peder Jensen Vinstrups Skrift: Om det evige Liv og Død, 1587.

strene, i Huset hos en Professor ved Universitetet, der enten selv underviste dem, eller under hvis Tilsyn de undervistes af en Privatlærer. Denne Skik, at Professorerne havde Kostgængere, var saare almindelig her saavelsom i Udlandet, og har udentvivl afgivet et ganske godt Tillæg for Professorerne til deres ellers temmelig tarvelige Løn[1]. Mænd som Sinning, Machabæus og Hemmingsen vare især meget søgte paa Grund af den Flid og Omhu, hvormed de tog sig af deres Kostgængere. Hemmingsen havde en hel Skare Disciple, »mange fine Mænds Børn, ædle og uædle«, i sit Hus, i hvis Undervisning han selv tog Del. Vi kunne gjøre os en Forestilling om, hvad det var, han lærte dem, naar der berettes, at han 1547 dikterede dem de Forklaringer over Søndagsevangelierne, der bleve Grundlaget for hans senere udgivne, meget yndede Postil[2]. — Naar altsaa den unge Adelsmand havde lagt Grunden til en videnskabelig Dannelse i Hjemmet, begav han sig, som oftest ledsaget af en »Tugtemester« — en uadelig, ældre eller yngre Student, som derved fik forønsket Lejlighed til selv at rejse — til fremmede Højskoler. Undertiden lærtes der vel noget grundigt paa saadanne Rejser; men ofte blev Tiden dreven hen i Selskab med andre unge Adelsmænd. Lidt Øvelse i fremmede, levende Sprog (som ikke lærtes hjemme), Evne til at færdes blandt fremmede og Kjendskab til andre Landes Mærkværdigheder blev dog altid Udbyttet af slige Rejser. I Regelen hørte de unge Adelsmænd Forelæsninger, hvor de kom frem, men ved Siden heraf bleve de almindelig privat underviste af deres Tugtemestere, og at det just ikke altid var høje Videnskaber, som de nærmest trængte

[1]) Se Tillæg, Nr. 38, og Ny kirkehist. Saml. IV, 289.

[2]) Rasm. Reravs Fortale til den danske Udgave af Hemmingsens Postil, 1576.

til at faa indprentede, ser man af Klavs Lavritsen Skavbos »Arithmetica eller Regnekunst» (1552), thi det var til Brug for sine adelige Disciple, at denne Mand under sit Ophold med dem i Paris udgav denne temmelig elementære Regnebog. — Naar Udenlandsrejserne vare vel fuldendte, stod Vejen aaben for Adelsmænd med tilstrækkelige Forbindelser til Kancelliet og derigjennem til højere Embeder i Statens Tjeneste. For den lavere Adel var det derimod ikke saa let at komme ind paa Embedsvejen, saa meget mere som den sjelden havde Raad til at anvende sønderligt paa sin Uddannelse; den maatte nøjes med paa sine Smaaherregaarde at nyde Titelen «ærlig og velbyrdig Mand», og maatte haabe paa at komme frem ad den militære Vej, eller tage tiltakke med Borgmesterstillingen i de større Kjøbsteder.

De ovenfor omtalte lavere juridiske Embedsmænd (Byfogeder og Skrivere, Birkedommere, Herredsfogder o. a.) havde i Regelen gaaet Skrivervejen eller vare komne frem «ved Pennen». Godt og vel, om de havde gaaet nogle Aar i en latinsk Skole; som oftest vare de vel ikke komne videre end til »Skrive- og Regneskolen». Vejen var almindelig denne: først Skriverdreng hos en Foged, Herreds- eller Byskriver, eller Tjener hos en Herremand, saa selv Skriver, Foged, Ridefoged, og saaledes fremad. For Universitetsdannelsen vare de som sagt fremmede. I Virkeligheden var den juridiske Forelæsning, som tilbødes ved Universitetet, jo heller ikke sønderlig egnet til eller beregnet paa at yde Støtte for Uddannelsen til praktisk juridisk Virksomhed.

Det samme gjælder om end i ringere Grad de medicinske Forelæsninger. Enhver, der vilde være studeret Læge maatte søge sin egentlige Uddannelse i Udlandet; hjemme kunde han i det højeste lægge den theoretiske Grundvold for et senere, videregaaende Studium. Selv uden-

lands var det dog ingen let Sag at erhverve grundige medicinske Kundskaber og praktisk Øvelse, thi i Vittenberg og overhovedet ved de tydske Universiteter var man i den Henseende ikke synderlig videre end hos os. Luther erkjendte, at til et medicinsk Studium hører Anatomi og meget andet, hvori man endnu ingen Øvelse havde i Tydskland. Han anbefalede derfor, at de, som vilde lægge sig efter Medicinen, skulde drage til Italien og Frankrig, hvor man var videre i saa Henseende[1]). Herhen maatte da ogsaa Medicinerne fra Danmark søge. Det var imidlertid kun et aldeles forsvindende Antal danske Studenter, som gav sig af med Lægevidenskaben. Den praktiske Medicin og Kirurgi øvedes paa denne Tid næsten udelukkende af Bartskjærere, almindelig indvandrede Tydskere, der havde faaet en haandværksmæssig Uddannelse. Kloge Mænd og Koner gaves der naturligvis dengang ligesaa godt som senere, men deres Studier gik ikke ud over «Cyprianus» eller i bedste Tilfælde en Lægebog. Henrik Smith i Malmø udtaler sig 1555 herom paa følgende Maade: «Kristelig Øvrighed, gode Sogneherrer eller Prædikere og fromme, lærde Skolemestere have vi nu, Gud ske Lov, mesteparten udi alle Stæder her udi Riget; men lærde og trofaste Læger og Jordemødre fattes her udi mange Stæder, og udi deres Sted have vi forløbne Munke, Nonner, ulærde Præster, fordærvede Kjøbmænd, gamle Kjærlinger, ja Sudere og Smede, Troldkarle og Troldkoner, og andet saadant orkeløst Folk, som ikke ville arbejde og søge deres Føde, Næring og Bjering med det, de af Rette skulle, men ville heller gaa orkeløse og føde sig med det, de have ikke lært, som er Lægedoms Kunst. Saadanne næsvise, selv-

---

[1]) De Wette, Luthers Briefe. III, 76. Niedner, Zeitschrift für die hist. Theologie. 1865. S. 107—8.

gjorte Læger kunne se udi den syges Vand, hvormange Grise Soen skal faa, og hvormange Kalve Koen er med. Disse Bedragere og fordærvelige Mennesker, naar som de have læst eller lært et Stykke eller to udi Lægedoms Kunst, med det samme understaa de dem at hjælpe hver Mand, i hvad som helst Sot og Sygdom man haver. De handle og gjøre ligesom den Skomager, der haver ikke uden eet Par Læster og vil gjøre Sko over dem, som skulle tjene til hver Mands Fødder. De stjæle Livet, Helbreden, Gods og Pendinge fra mangen Mand. Thi var det nytteligt, at Øvrigheden udi hver Kjøbsted havde her Agt oppaa, og lod ingen bruge Lægedoms Kunst udi deres Stæder, førend han havde været forhørt af Lægedoms Doctores udi Kjøbenhavns høje Skole, og havde deres Brev og Skrivelse med sig, at maatte bruge sin Kunst her udi Riget, hvor han kom. Thi en ret Læge bør at hjælpe Naturen, og ikke fordærve hende»[1]). — Det havde været Christian III's Plan, at der i enhver Stiftsstad i Riget skulde ansættes «en lærd og forfaren Doctor i Lægekunst», til hvem Stiftets Beboere kunde søge deres Tilflugt i Sygdomstilfælde. Men skjønt der idetmindste paa et Par Steder var anvist Midler til saadanne studerede Lægers Underholdning, var Planen dog enten slet ikke eller kun i meget ringe Grad kommen til Udførelse, væsentlig vel af den Grund, som D. Christiern Morsing omtaler, naar han siger: «Disse Rigers Beskaffenhed er saaledes, at de ikke kunne føde mange Læger og Apothekere, dels fordi de ikke formaa at lønne dem, dels fordi Lægekunsten er langt ringere agtet her end i andre Riger». Det laa i Sagens Natur, at naar Udsigterne vare saa slette, havde

[1]) Henrik Smith i Tilegnelsen til Rigskansler Anthonius Bryske foran hans «tredie Urtegaard», dat. Malmø 2den Jan. 1555.

faa unge Mænd Mod og Lyst til at lægge sig efter det forholdsvis kostbare og langvarige medicinske Studium, og de Practici, som omtales paa enkelte Steder, saasom i Ribe, synes ikke at have gjort Universitetsstudier[1]).

Var altsaa akademisk Dannelse endnu ikke nødvendig Betingelse for Adgang til noget Embede eller nogen Stilling, de akademiske Læreres alene undtagen, saa kunde der selvfølgelig heller ikke lægges nogen afgjørende Vægt paa, om vedkommende havde studeret ved Kjøbenhavns eller ved fremmede Universiteter. De ældre Bestemmelser fra Kong Hanses og Christiern II's Tid, om at man skulde have studeret en vis Tid ved Kjøbenhavns Højskole, inden man drog ud af Landet, havde forlængst tabt deres Kraft, og skjønt det vistnok var det almindelige, at Studenter fra Kongeriget Danmark søgte til Kjøbenhavn, var det dog ingen fast Regel. Navnlig synes flere Studenter fra Ribe at have fulgt Slesvigernes Exempel og at være dragne lige fra Skolen til et eller andet tydsk Universitet. Ved en Lejlighed, da Bugenhagen havde udtalt sig misbilligende om, at en Student, hvis Forældre boede i Kjøbenhavn, efterat være immatrikuleret der, var dragen lige til Vittenberg uden først at studere nogen Tid ved sin Fødebys Højskole, undskyldte vedkommende sig med, at det var billigere at leve i Vittenberg end i Kjøbenhavn[2]). Forskjellen har dog neppe været stor. Vi vide nemlig af en Ytring af Bugenhagen (1545), at en Student vanskelig kunde leve et Aar i Vittenberg under 32 Daler[3]). Men 30 Daler om Aaret var den Sum, som i Morsings Universitetsordinans af 1537 ansloges

[1]) Se foran S. 184, samt Herholdt, Archiv for Lægevidenskabens Hist. i Danmark. S. 75—6. 89—90.

[2]) Schumacher, Gel. Män. Br. I, 71. Ny kirkehist. Saml. III, 593.

[3]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. I, 40—41.

om tilstrækkelig for en Student under hans Ophold i Kjøenhavn [1]). Ifølge en Optegnelse omtrent fra samme Tid unde man have Kost, Bolig og «Disciplina» hos en Proessor i Vittenberg for 30 Gylden om Aaret, men saa maatte edkommende selv sørge for Klæder og Bøger [2]). Klavs Lavitsen Skavbos «Arithmetica» fra 1552 indeholder nogle Regneopgaver, der rimeligvis ere grebne ud af Livet og yde Materialer til en Sammenligning mellem Forholdene her og i Vittenberg. Han siger nemlig: «Udi et Aar kjøber en Student sin Kost i Kjøbenhavn for 35 Mark ($11^2/_3$ Daler), hvad løber det om Dagen? Svar: Det løber en Dag rundt halvanden Skilling». «Udi en Uge giver en Person i Vittenberg in Collegio 4 Grosser for Kost, hvormeget løber det i et Aar? Svar: 8 Daler og 10 Grosser» [3]). Forsaavidt

[1]) Se foran S. 62. De Rejsestipendier, Universitetet tilstod Studenter, beløb sig paa denne Tid i det højeste til 20—30 Daler om Aaret; rimeligvis har man ment, at vedkommende tilnød kunde slaa sig igjennem med denne Sum.

[2]) Raumer, Geschichte der Pädagogik. 1, 321.

[3]) I Aaret 1507 kunde man have Kosten i Vittenberg for 8 Guldgylden (Daler) om Aaret (Strobel, Beiträge zur Literatur. III, 2, 58). I en Betænkning afgiven 1555 angaaende det Beløb, hvortil Stipendierne ved Universitetet i Jena burde sættes, om man kunde indskrænke sig til 25 Gylden aarlig, som det hidtil havde været Brug i Vittenberg — erklærede D. Joh. Stolz: «25 fl. ist in den neueren Zeiten zu wenig und schmal. Denn wenn ein Stipendiat schon in der Communität oder Collegio seinen Tisch für 5 Gr. hat, so gehet ihm doch ein Jahr über 14 fl. darauf; auch muss er für Herberge, wo er bei Gesellen wohnet, ungefährlich 2 fl., für Licht 1 fl., für Holz etwa 2—3 fl. haben; bleiben ihm nur 5 fl. zu Büchern, Kleidern, Waschlohn und anderer Nothdurft. Wovon sollte er denn noch einen præceptorem lohnen, da er desselben benöthigt? Gehen sie aber nicht im Collegio zu Tisch, wie sie denn, wo nicht Aenderung geschieht, nicht Alle daselbst werden Raum haben . . . so können sie unter 7 Gr. schwerlich einen Tisch bekommen, und läuft ihnen bei 18 fl. allein auf die Kost, dass man sich also nahelich mit 30 fl. kann behelfen. Aber doch müssen sich die Armen, denen allein und nicht den Reichen

vedkommende Student altsaa kunde faa Kosten i et Kollegium, var han bedre stillet i Vittenberg end i Kjøbenhavn, hvor det ikke synes ret at have faaet nogen Fremgang med den Plan, Fundatsen havde udtalt, om at Rentemesteren skulde holde Fællesbord for de Studenter, der for en moderat Betaling ønskede at spise hos ham. I de ovenstaaende Beregninger er der kun taget Hensyn til, hvad en fattig Student kunde nøjes med. Det følger af sig selv, at Udgifterne for velhavende Folks Sønner og unge Adelsmænd vare betydelig højere. Saaledes beregnede en ung dansk Adelsmand, Henrik Gyldenstjerne, Søn af Statholderen i Kjøbenhavn, Hr. Mogens Gyldenstjerne, som 1554 kom til Universitetet i Leipzig, at han i det første Aar behøvede 160 Daler, inden han »fik pyntet sit Tingest til, som en Studenter plejer og bør at have[1])«. I Frankrig, hvor de adelige Ynglinge gjerne skulde hen for at lære Sproget, var Opholdet ogsaa dyrere end i Tydskland, hvis man kan stole paa følgende Opgave i Klavs Skavbos Regnebog: »Udi et Aar i Paris betales for Kost 42 Kroner, hvad løber det en Dag? Det løber 5 Styver og noget mere end 3 Penning«. Det er rimeligt, at Angivelsen er rigtig, da Forfatteren selv opholdt sig i Paris, dengang han skrev dette.

Kong Christian III saa gjerne, at Studenter fra hans Rige rejste til fremmede Højskoler, og naar det kunde synes nyttigt eller nødvendigt, forsynede han dem selv med Pas og Anbefalingsskrivelser[2]). Hensynet til Kjøbenhavns Universitets Frekvens maatte vige for Kongens Betragtning

---

mit solchen Stipendiis gedienet wird, strecken nach der Decke«. Kius, Das Stipendienwesen in Jena im 16. Jahrh. (Niedner, Zeitschr. für die hist. Theologie. 1865. S. 128—9).

[1]) Ny kirkehist. Saml. IV, 99.

[2]) Ny kirkehist. Saml. IV, 79. Jfr. foran S. 332.

af Udenlandsrejsernes Nytte og hans høje Mening om de tydske og navnlig det vittenbergske Universitets Betydning. Ved at understøtte fattige Studenter under deres Ophold udenlands fremmede han Rejserne. Hans Breve til Reformatorerne i Vittenberg vidne om den Opmærksomhed, han viste for de Beretninger, der fra Vittenberg tilstilledes ham om de unge Danskes Flid og Fremgang og om deres Trang til Understøttelse. Vi høre ham endogsaa beklage sig, naar han i længere Tid ikke havde modtaget Opfordring til at hjælpe trængende Studenter, hvortil da Bugenhagen ikke var sen til at svare, at den Klage var det ikke vanskeligt at afhjælpe, eftersom der var godt Kjøb paa saadan Vare[1]). Det var i Reformationstiden af ikke ringe Vigtighed, at danske Studenter selv kom til at høre de berømte vittenbergske Lærere, blandt hvilke især Melanchton ved sin Personlighed og sine sjeldne Lærergaver udøvede en overordentlig Indflydelse paa Studenterne, saa at det enstemmig lyder fra alle Danske, som kom i Berøring med ham, at ingen Lærer kunde sættes i Sammenligning med «Præceptor», som han i udmærket Betydning altid kaldtes af sine Disciple. Luthers Indflydelse paa Studenterne i den Tid, som vi her nærmest have at gjøre med (fra 1537), synes forholdsvis at have været mindre, maaske fordi han paa Grund af sine mange andre Forretninger ikke saaledes som Melanchton kunde opofre sig til den akademiske Virksomhed. Han døde jo ogsaa allerede 1546, medens Melanchton overlevede ham i 14 Aar, en Omstændighed der blev af ikke ringe Betydning for den nærmest følgende Tids hele Retning, der nu fornemmelig kom til at bære Melanchtons Præg. Paa de ældre danske Vittenbergerklerke, som Tav-

[1]) Schumacher, anf. Skr. I, 61.

sen, Sadolin og Palladierne havde derimod Luther kjendelig haft mest Indflydelse, skjønt det ikke lader sig nægte, at hvad den videnskabelige Methode angaar, var selv Peder Palladius afgjort en Discipel af Melanchton.

Efterat de danske Studenter i den egentlige Reformationstid havde faaet Gang paa at drage til Vittenberg, vedblev de at søge derhen i et snarere tiltagende end aftagende Tal[1]). Her, hvor flere af Lærerne (Luther, Melanchton, Bugenhagen, Justus Jonas og Georg Major) understøttedes med aarlige Gaver i Penge eller Varer af den danske Konge[2]), kunde de vente, at der vilde blive vist større Opmærksomhed og Omhu for dem end andensteds, og Bugenhagens og Melanchtons Breve til Kong Christian III indeholde da ogsaa meget hyppig Anbefalinger for trængende danske Studenter. Mange fuldendte derfor i Vittenberg de Studier, som de havde begyndt hjemme, og erhvervede her de akademiske Grader, som endnu kun sjeldnere uddeltes i Kjøbenhavn. Her fik mange den egentlige Indvielse i Tidens latinske Retning, som Melanchton ikke bidrog lidet til at udvikle, og de lærte at søge den forfængelige Ære som latinske Digtere, der i saa høj Grad har bidraget til at tilintetgjøre hele den folkelige Retning i Litteraturen, som Reformationen i sit første Gjennembrud havde givet Haab om. Dog gjælder den sidste Bemærkning ikke mere Vittenberg end alle de andre fremmede Højskoler, som danske Studenter besøgte i stedse stigende Tal. Rostok, som laa saa nær, og som derfor allerhyppigst besøgtes af Studenter

---

[1]) Se Meddelelsen om de Danske Stud. i Vittenberg i Reform. Tiden. i Ny kirkehist. Saml. I, 455—79. IV, 70—99.

[2]) Se Ny kirkehist. Saml. IV, 76—77. 89—90. 92, og mangfoldige Steder hos Schumacher, Gel. Männ. Briefe.

fra Norden, Leipzig[1]), Strasborg, Heidelberg, Tybingen, Basel, Paris, Montpellier, ja selv Italien trak danske Studenter til sig[2]). Overalt gjaldt Færdighed i Latintalen og Skriven — i bunden og ubunden Stil — som det første og det sidste. Intetsteds kunde man paa denne Tid lære Agtelse for Modersmaalet. Saaledes virkede Udenlandsrejserne mere, end man ved første Øjekast bemærker. Det var jo i Regelen de dygtigste Hoveder, den følgende Tids Lærere, som søgte til de fremmede Højskoler. Paa denne Maade kom Danmark med i den almindelige evropæiske Udvikling. At det altid var til det gode, kunne vi ikke skjønne.

I Forhold til de mange danske Studenter, som rejste ud, var det et ringere Antal fremmede Studenter, som paa denne Tid besøgte Kjøbenhavn. Vi have i det foregaaende omtalt flere ældre fremmede Videnskabsmænd, som ved en og anden Lejlighed aflagde Besøg ved vort Universitet. Tallet paa disse kunde forøges[3]). Men da den gamle Universitets-

[1]) Se T. A. Beckers Fortegnelse over danske og norske Studenter i Leipzig (Ny kirkehist. Saml. II, 512 ff.).

[2]) Paris besøgtes især af unge Adelsmænd, men dog ogsaa af andre (se Danske Mag. I, 118—25. Suhms Nye Saml. III, 77. Ny kirkehist. Saml. IV, 80—4). Rejser til Italien vare paa denne Tid ikke saa almindelige, som de senere bleve; dog kan der nævnes flere danske studerende, som allerede i dette Tidsrum kom derhen; saaledes M. Hans Black fra Roskilde, som 1555 døde i Rom (Ny kirkehist. Saml. II, 496), M. Matthis Hack og en vis Anastasius (se Tillæg, Nr. 79), Lauge Brockenhus (se Rosefontanus, Refut. Calumn. Joh. Magni Gothi. Bl. L 3 v. Norsk Videnskab. Selsk. Catal. S. 419), M. Baltasar Jakobsen (se dennes Skrift: Sepulchri facies M. Tul. Ciceronis, nuper in Zacyntho insula reperti, et nunc in gratiam studiosorum Scholæ Hafniensis in lucem æditi Hafn. 1559, sml. Petersen, Lit. Hist. II, 97).

[3]) Se foran S. 178—9 og 294. Foruden de tidligere nævnte kunde anføres M. Carolus Gallus, Medicus, som var her 1546 (Schumacher, Gel. Männ. Br. I, 59), M. Georg Rörer fra Vittenberg, som var her 1552 (anf. Skr. II, 166. Opera D. Mart. Lutheri, Edit. Jen. in Fol. 1579, Tom. I. Præfat. Nic. Amsdorfii).

matrikel er tabt, savne vi tilforladelig Oplysning om Tallet paa de egentlige Studenter fra fremmede Lande, som søgte hertil. Da Universitetets Regnskaber imidlertid jevnlig indeholde Optegnelser om fattige Studenter, som modtog Understøttelse, og man ofte tilstod fremmede Studenter en Tærepenge, naar de drog bort, saa erfare vi dog Navnene paa adskillige saadanne, som i dette Tidsrum have opholdt sig i Kjøbenhavn. Det synes især at have været Svenskere, Skotter, samt enkelte Nederlændere og Tydskere, ja der forekommer endog en Spanier[1]). Om Svenskeren Petrus Follingius, Biskop i Aabo 1558, berettes, at han havde studeret i Kjøbenhavn, og at han der havde været »depositor beanorum[2])«. For Svenskerne var der saa meget større Anledning til at søge til Kjøbenhavn, som Upsalas Universitet, der var oprettet samtidig med det kjøbenhavnske, var blevet opløst allerede nogen Tid før Reformationen, og ikke saaledes som dette fornyedes, før langt senere, skjønt Kong Gustav ganske vist havde tænkt paa dets Gjenoprettelse og havde gjort nogle forgjæves Forsøg paa at skaffe de nødvendige Lærere tilveje[3]). Svenskerne maatte altsaa søge deres

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 6. 9. 14. 263 o. fl. St. I et Brev af 28de Juli 1545 fra Christian III til Grevinden af Ostfrisland omtales en Nederlænder Wilhelmus Rufen, om hvem der siges: »Hat ein zeit lang sich alhier bey unser Universitet in ufrichtigen Wandel erhalten«. Han var nu med flere bleven fangen og bortført paa Grevinden af Ostfrislands Gebet, hvorfor Kongen efter Begjæring af Dr. Machabæus og andre Venner af ham forlangte ham frigiven (Ausländ. Regist.).

[2]) Schwedische Bibliothek. 1, 89.

[3]) Som et interessant Bidrag til Kundskab om Kong Gustavs Plan til Universitetets Gjenoprettelse i Upsala kan følgende, saavidt vides, hidtil ubenyttede Efterretning, der findes i M. Hans Svanings Udkast til Christiern I's Historie (Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 2444. 4) meddeles. Efterat Svaning har fortalt noget om Universitetets Stiftelse i Upsala og dets ældste Historie, fortsætter han:

kademiske Dannelse udenlands. De fleste drog vel til 'ydskland, men adskillige tog dog til Takke med Kjøbenavns Universitet, eller opholdt sig her i nogen Tid paa ;jennemrejsen.

»Gustavus collapsam hanc scholam sua ætate restituere conatus, ne in perpetuam totius nationis Sueticæ ignominiam omnino collaberetur, scriptis literis ad M. Nicolaum Magni, qui tum vna mecum, eodem tempore, literis bonis Vitebergæ operam dedit [Svaning opholdt sig i Vittenberg 1533—9], atque in aula quæsturæ dignitate ornatus, diu ante Gustauo seruierat. In quibus literis Gustauus ab eo petiit, vt Magistros doctos Vitebergæ seligeret, qui in Suetiam concedentes artes liberales et linguas Vbsaliæ publice profiteantur, iisdemque suo nomine bona liberaliaque stipendia aliasque necessarias vitæ conditiones promittat. *Hoc mandatum domini sui postquam is rite exequi studuisset, paucos aut nullos Vitebergæ inuenit, qui hanc conditionem suscipere vellent, cunctis male sibi a gentis ferocia metuentibus. Cumque ad hanc in Sueciam Germanos multos solicitasset, nec ad eam suscipiendam quenquam adducere posset, questus est mihi, quod adeo Germani omnes ad eam vocationem obeundam sese difficiles præberent, ostensis etiam literis Gustaui, quarum legendarum copiam cum mihi fecisset, vidissemque venturis magistris omnia liberalissime a Gustauo promitti, age, inquam, D. Nicolae, ne tantum studium domini tui impediatur, suscipe tu iter in patriam tuam, adiunctis tibi nonnullis ex tuis popularibus, quos hic habes egregie eruditos, ut patriæ seruias, ac voluntatem domini tui perficias, venturisque externis viam munias. Ad hæc ille: Non ego Gustauo, domino meo, credam, inquit, si proprio mihi sanguine suo literas scribat. Quo audito, perhorrui totus equidem, atque in hæc verba continuo prorupi: quo ergo animo, quane conscientia, quæso te, tantopere alios ad hanc profectionem sollicitas? Ad hæc omnia ille obticuit«. Magnus Matthiæ (Ser. Reg. Daniæ msc.) og efter ham Hvitfeldt (S. 1512) og Pontanus (Vita Christiani III ed. Hübner. p. 55) sige, at Kong Gustav gjenoprettede Universitetet i Upsala 1540; men derom vide Svenskerne selv intet. Sml. Norlin, Bidrag till Upsala universitets historia, i Nord. Univ. Tidskr. 1861. IV, 4. Svaning bebrejdede senere Kong Gustav, at skjønt det gjenoptagne Sølvværk gav Sverig rigere Indtægter, end det nogensinde før havde haft, laa Universitetet i Upsala dog i Ruiner af Mangel paa Understøttelse (Refutatio calumn. Jo. Magni Gothi. 1560. Bl. I 4).

Undersøgelsen om, hvilke fremmede Studenter der i Christian III's Tid besøgte Kjøbenhavn, leder os til et andet Spørgsmaal, som fortjener nærmere Granskning, naar vi ville søge at komme paa det rene med, i hvilken Grad Kjøbenhavns Universitet opfyldte sin Bestemmelse: nemlig hvorvidt det var højeste Dannelsesanstalt for alle Dele af Riget. At Kong Christian har tilsigtet dette, synes at fremgaa af flere Kjendsgjerninger. Herom synes allerede det almindelige Tilsagn om et Universitets Oprettelse at vidne, som findes i den, ikke blot for Kongeriget Danmark, men ogsaa for Norge og Hertugdømmerne Slesvig og Holsten 1537 udstedte latinske Kirkeordinans[1]. Hvad Holsten angaar maatte imidlertid ikke blot Beliggenheden og Nationaliteten, men ogsaa denne Landsdels Forhold til det tydske Rige bevirke, at omtrent alle Studenter derfra gik til de tydske Højskoler. Med Hensyn til Slesvig var Forholdet derimod noget anderledes: thi skjønt Fortydskningen af denne Provinds alt var begyndt af de holstenske Grever, og ved Reformationens Indførelse fra Tydskland af gik et ikke ringe Skridt fremad, saa maatte dog ikke blot Provindsens ældgamle danske Nationalitet, men ogsaa det Ønske, Christian III aabenbart nærede om at drage sine Landsmænd, Slesvigerne, frem, gjøre disse tilbøjelige til at søge til Kjøbenhavn. Rigtignok ledede den stærke Tiltrækning, som Vittenbergs Universitet, den lutherske Oplysnings Hovedkilde, øvede, atter bort fra Danmark, og den ulykkelige Landedeling i Hertugdømmerne (1544) med den deraf føl-

---

[1]) Ordinatio eccles. regn. Dan. et Norveg. et ducatuum Slesvicensis Holsatiæ etc. 1537. Fol. 98. Jfr. mine Bemærkninger om Slesvigernes Studier ved Kbhvns Univ. i 16de og 17de Aarh., i Slesv. Prov.-Efterretn. III, 1 ff.

ende separatistiske gottorpske Politik bidrog end mere til, t mange Slesvigere vendte deres Blik mod Tydskland; men i finde dog i Christian III's Tid ikke faa Slesvigere studeende i Kjøbenhavn. Vi vide saaledes tilfældigvis, at idetnindste sex unge Mænd fra de sydligste Egne i Slesvig omtrent samtidig, ved Aaret 1549, studerede i Kjøbenhavn; lere af dem høre vi i de varmeste Udtryk udtale deres Hengivenhed for Hemmingsen og Machabæus, der med Velvilje tog sig af dem, og i hvem de erkjendte udmærket begavede Lærere[1]). Nogle af dem, om ikke de alle, nød Kosten blandt de 12 Studenter i Helliggejsthus, hvilket tyder paa en Begunstigelse[2]). En af dem, Samuel Meiger, der senere blev Præst i Nortorf i Holsten, siger etsteds: »Kong Christian III i Danmark, højlovlig og salig Ihukommelse, underholdt mange fattige Studenter i Kjøbenhavn, hvilken Liberalitet jeg har nydt sammesteds i ni Aar[3])«. Det var en Broder til denne Samuel Meiger, som Kongen 1550 gjerne vilde have skaffet Plads ved Universitetet som Professor i Mathematik[4]). En anden af de ovenomtalte sex Studenter, Hans Thomsen Guldsmed fra Husum, blev først kongelig Bibliothekar og siden Professor ved Universitetet, uagtet han ikke synes at have besiddet sønderlig fremra-

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 25, 30 og 40. En Ytring af en af disse Studenter, Joh. Pistorius fra Husum, om Machabæus er anført ovenfor S. 269-70, Not. Den 24de Okt. 1550 skrev en anden af dem, Jørgen Selmer, til Joh. Pistorius: »Rogo, ut meis verbis salutes M. Nicolaum Hemmingium, præceptorem meum optime de meritum«. Flere lignende Ytringer forekomme i Pistorius's Breve. Jfr. Hemmingsens Testimonium af 4de April 1551 for Joh. Pistorius, trykt i Kraffts Husumsche Kirchengeschichte S. 571—72.

[2]) Se foran S. 235.

[3]) Sam. Meiger, Nucleus Historiarum, Hamb. 1599, I, 135.

[4]) Se foran S. 200.

gende Evner. Alt tyder saaledes paa, at Kongen gjerne vilde se Slesvigerne tilgode og gjøre Opholdet ved Kjøbenhavns Universitet tiltrækkende for dem. Der er ogsaa bevaret nogle ret mærkelige Ytringer i Breve fra tvende unge Studenter, Herman og Caspar Høyer fra Husum, der vidne om, at Kongen ikke vilde, at selv saadanne Slesvigere, der personlig stod ham nær, skulde gaa hans kjøbenhavnske Højskole forbi. Disse tvende Brødre Høyer, af hvilke Herman døde i en ung Alder og Caspar senere blev den gottorpske Hertug Adolfs første Minister og højre Haand, vare nemlig egentlig Søstersønner af Kongen, da deres Fader, «lange Harmen Høyer» i Husum, var gift med en uægte Datter af Kong Frederik I; de havde studeret i Lycæet i Lyneborg, og det havde været deres Hensigt derfra at drage til Vittenberg, men efter Faderens Ønske begav de sig dog først til Kjøbenhavn. Herom skriver Caspar Høyer den 6te Avgust 1557 til sin forhenværende Lærer i Lyneborg, M. Lucas Loss: «Jeg opholder mig nu i Kjøbenhavn og studerer der, hvilket jeg veed, vil mishage Eder, da I opmuntrede mig til, at jeg ikke skulde begive mig derhen, men derimod til Vittenberg, hvilket ogsaa havde været mit eget Ønske, om ellers Sagen var gaaet efter min Vilje. Grunden, hvorfor Fader vilde, at jeg skulde opholde mig her, er den, at det var Kongens bestemte Vilje, at jeg skulde studere i hans Rige og ved hans Universitet. Derfor frygtede Fader for at støde Kongen, om han sendte mig andensteds hen. Ellers kunde det faa Udseende af, at Fader foragtede dette Universitet». Broderen, Herman Høyer, udtalte sig samtidig paa lignende Maade og fortalte sin fordums Lærer, hvorledes de havde staaet sig godt ved Examen (efter Depositionen i Kjøbenhavn), og at han havde faaet «en meget lærd Præceptor, ved Navn M. Niels Hem-

ingsen»; efter et Aars Ophold i Kjøbenhavn agtede de g til Vittenberg[1]).

Gik altsaa endel Sydslesvigere til Kjøbenhavn for at udere, saa kan det ikke undre os at finde danske Nord-esvigere der baade som Professorer (M. Jakob Fabritius g M. Jørgen Boie) og som Studenter, og det saa meget iere, som Hertug Hans den ældre, der herskede i Nord-lesvig, ikke var slet saa fremmed for det Danske eller næede saa separatistiske Tilbøjeligheder, som hans Broder, Hertug Adolf, der var Herre i den største Del af Sydslesvig. I en Skrivelse, dat. Kjøbenhavn den 5te December 1555, fra Hertug Hans til hans Provst i Haderslev, M. Johan Vorstius, ytrer Hertugen bl. a. følgende: «Der er en ung Svend, født i vort Amt Haderslev, der nu er her ved Universitetet, og som har berettet os, at den forrige Sognepræst i Maustrup er hensovet i Herren, hvorfor han har bedet os, at vi vilde overdrage og unde ham denne Sognekirke. Vi have da henvist ham til Biskoppen og de lærde ved dette Universitet i Kjøbenhavn, at han skulde lade sig examinere og overhøre der, samt lade sig meddele et skriftligt Vidnesbyrd om sin Fremgang, hvormed han da tilligemed vor naadige Anbefaling skulde begive sig til Eder for efter befunden Duelighed at stedes til det ledige Præsteembede. Men, som vi nu formærke, er han for Tiden ikke

[1]) Epist. div. argum. ad Lucam Lossium, ed. Lackmann, p. 112—6. At disse tvende unge Slesvigere dog erkjendte Danmark som deres Fædreland ser man af et Brev, som de i Fællesskab skrev den 18de Maj 1555 fra Lyneborg til deres Bysbarn Joh. Pistorius, der dengang opholdt sig i Vittenberg, og hvori der forekommer følgende Ytringer: «Tabellarius Vitebergensis, qui solet in Daniam, patriam nostram, proficisci, hoc vesperi admodum sere nobis adfuit et indicauit, quod in itinere suo e Dania matrem et auum nostrum Husiæ conuenisset» etc. (Joh. Pistorius Brevbog i Gl. kgl. Saml. 3078. 4).

befunden af den Dygtighed, at han kan stedes til saa vigtigt Embede» (derfor skulde der kaldes en anden). havde Hertugen altsaa selv anvist en Student fra sin Lan del at lade sig prøve af Professorerne i Kjøbenhavn, han kunde faa Ansættelse. Hvad der var Tilfældet med har rimeligvis ogsaa været Tilfældet med flere; og det ikke være vanskeligt at nævne forskjellige mere bekjer Nordslesvigere, som ved denne Tid studerede i Kjøbenhav Men det lader sig dog ikke nægte, at Hovedstrømmen Slesvigerne baade fra de nordligere og sydligere Egne umiddelbart til tydske Højskoler, om der end forhold paa denne Tid studerede flere af dem i Kjøbenhavn, Tilfældet var i de følgende to Aarhundreder.

At de allerfleste Studenter fra det egentlige Danm studerede i Kjøbenhavn, er allerede berørt og følger af selv; derimod fortjene Forholdene i Norge og Island nærmere Omtale. I Norge var der forholdsvis ikke man der søgte akademisk Dannelse; de fleste Præster og Lær havde kun nydt en tarvelig Undervisning i Skolerne ved Domkirkerne; men selv ad den Vej kunde man i skaffe det tilstrækkelige Antal, saa vi høre Biskoppen i Tro hjem 1547 klage over, at Stiftet «ikke havde Halvde Præster nok[2])». Om M. Geble Pedersen, den første ev geliske Biskop i Bergen, fortælles, at «han fornam dagli en stor Defekt og Mangel paa Personer, som skulde tj i Kirker og Skoler, saavel paa Bygden som i Byen, hv

[1]) Slesvigske Provindsial-Efterretn. III, 3—4. Til de der om Nordslesvigere, som paa denne Tid studerede i Kbhvn, k føjes: Knud Bramsen fra Haderslev (senere Konrektor smst., sidst Præst i Øsby), hvis «Næniæ» (Viteb. 1569) indeholde Mi digte over en Mængde kjøbenhavnske Professorer. Endvidere gen Christiansen fra Flensborg (Dän. Bibl. I, 56—57).

[2]) Danske Mag. VI, 297.

over han ofte skrev D. Peder Palladius til efter adskillige Tjenere, men han kunde dennem ikke bekomme; thi de vilde ikke gjerne drage fra Danmark hid op til Norge, som da af et almindeligt Rygte var sagt at være saa farligt og haardt et Folk udi, som sloge Præster og andre ihjel»[1]. 1542 gjorde Biskop Hans Reff følgende Indstilling til Regjeringen med Hensyn til Præstedannelsen i Oslo og Hammer forenede Stifter: «Hidtil har der været 4 Kordegne og 4 Korpræster i Oslo Domkirke og 4 i Mariekirke, desligeste 6 eller 8 i Hammer Kirke, som oplærtes i Sang og Læsning, og de bleve Præster og forsendtes ud paa Landet til Sognepræster, hvor Behov gjordes. Thi er fornøden, at nu i lige Maade opholdes 12 eller 16 Personer ved Kirken med Sang og Læsning, hvilke og skulle gaa i Skole og høre Lectiones under Kirkens Læsemester og i Fremtiden bruges til Sognepræster, og disse samme Personer burde ogsaa have deres Underholdning af Kirken, og var det godt, om deres Rente kunde være saa stor, at de og i lige Maade deraf kunde holdes udenlands eller i Kjøbenhavn»[2]. Det er imidlertid ikke bekjendt, om Regjeringen har gjort noget for at fremme dette nyttige Forslag. Peder Palladius søgte derimod at antage sig de norske Præsters aandelige Trang ved at udgive sin latinske «Udvikling af Katekismus for norske Præster», der maa have faaet megen Indgang baade i Norge og andensteds, siden den udkom i mange Oplag.

Paa Mænd med grundige Studier var der altsaa stor Trang i Norge efter Reformationen; de Danske, der gik derop, vare ingenlunde altid af de mest udsøgte. Først efterhaanden, som den Forstyrrelse, Reformationens bratte

[1] Norske Saml. I, 10.
[2] Uddrag af Biskop Hans Reffs «Ærende» af 12te Marts 1542 i Langebeks Diplomatarium.

og næsten ganske uforberedte Indførelse medførte i Norge, gik over til en mere ordnet Tilstand, begyndte Normænd i noget større Antal at søge akademisk Dannelse. I 15de Aarhundrede havde de især studeret i Rostok, hvor de havde haft en Bursa eller et Slags Collegium, kaldet Regentia S. Olavi. Nu bestod vel dette Tilholdssted for norske Studenter ikke mere, men Traditionerne fra ældre Tid drog dog, omtrent fra Aaret 1550 af, atter aarlig nogle til Rostok[1]. Det højeste Antal Normænd, vi finde aarlig indskrevet i den rostokske Universitetsmatrikel i den nærmeste Tid efter Reformationen, er fire eller fem, men undertiden kom kun en enkelt, saa det egentlig ikke kan siges, at Rostok paa denne Tid drog mange fra Kjøbenhavns Universitet. Heller ikke til Vittenberg kom der ret mange Normænd[2], saa det

---

[1]) Se Langes Matrikel over norske Studerende ved Rostocks Universitet 1419—1690, i Norske Saml. I, 72 ff. I Svanings haandskr. Udkast til Christiern I's Hist. findes flg. Bemærkning: »Sunt qui Academiam Rostochii, quam vulgo Regentiam D. Olai appellant, circa hæc eadem tempora (den Tid da Kbhvns og Upsala Universiteter stiftedes) erectam atque ædificatam esse ab archiepiscopo regni affirmant. Sed huius rei, quia documenta nulla dum vidi, pro certo non ponam«. Dette er dog ikke rigtigt, hvis det forholder sig, som der fortælles i Chemnitz's meklenborgske Krønike (Westphalen, Monum. ined. IV, 1056), at da Studenterne fra Rostok med deres Lærere vare udvandrede til Greifswalde, paa Grund af at Staden Rostok var erklæret i Rigets Acht, og en Del af dem vendte tilbage i Aaret 1443, »sind ihnen, damit sie ihren Aufenthalt haben konten, die Regentien, als Collegium Norvegianorum (welches nun ein Burgers Haus ist), Collegium Sylvani, Porta Cœli, Colleg. Aquilæ, Unicornis und Philosophicum ... übergeben worden, und haben die Studiosi auf denen Regentien wohnen und dem Inspectori für Stube und Institution jährlich 4 Gold-Gulden geben müssen«. Jfr. Krabbe, Die Univ. Rostock. S. 133. Ved Aaret 1530 omtales »Domus S. Olaui« som forfaldent (smst. S. 392).

[2]) I Förstemanns Album Acad. Viteberg. 1502—60 har jeg kun fundet sex norske Studenter (Ny kirkehist. Saml. I, 467. 468. 474. IV, 72. 73).

altsaa er at antage, at de fleste ere gaaede til Kjøbenhavn, hvor de i Biskop Peder Palladius havde en trofast Velynder, der vidste at skaffe dem Hjælp, naar de ellers paa Grund af den lange Afstand fra Hjem og Frænder vare udsatte for at lide Nød; «thi han var», som en Normand fra hin Tid siger, «de norske Studenters Fader og deres Tilflugt, naar dem noget fejlede[1])». Men idethele har Tallet paa norske Studenter neppe været stort paa denne Tid; Befalingen, der udgik i Christian III's sidste Regjeringsaar til Kapitlerne i Norge om at underholde otte Studenter fra dette Land ved Kjøbenhavns Universitet, kan derfor neppe kaldes ubetimelig. Vilde man sige, at det burde have været stillet dem frit for, hvor de vilde studere, da er det, efter hvad der tidligere er bemærket om Christian III's Liberalitet med Hensyn til Studenternes Udenlandsrejser, ikke rimeligt, at det var Meningen, i den Henseende at lægge noget strængt Baand paa de studerendes Tilbøjelighed. — Fra Færøerne kom kun en enkelt Student en sjelden Gang; der fortælles saaledes, at Biskop Geble Pedersen i Bergen «holdt en Person ved Navn Audun, født i Færø, først til Skole og siden til Studium»[2]).

Hvad Island angaar, da varede det som bekjendt længe, inden den evangeliske Lære fik fast Fod her. Imidlertid berettes der om tvende Islændinger, der i Reformationstiden besøgte Universitetet i Vittenberg og der bleve vundne for Evangeliet, nemlig Oddur Gotskalksen og Gissur Ejnarsen, hvoraf den første er bekjendt som Oversætter af det islandske Ny Testamente, der udkom 1540 i Kjøbenhavn, medens den anden samme Aar blev beskikket til Biskop i Skalholt, ef-

[1]) Norske Saml. I, 13. Jfr. Tillæg, Nr. 65, samt G. Milzow, Presbyterologia Woss-Hardangriana, p. 28.
[2]) Norske Saml. I, 14.

terat han var overhørt af »Doctores, Læsemestere og andre lærde Mænd i den høje Skole i Kjøbenhavn«, og var funden bekvem til Superintendentembedet. 1542 befalede Kongen, at der skulde oprettes latinske Skoler i Helgafell og Vido Klostere, »paa det der ikke med Tiden skulde blive for stor Brøst paa Sognepræster, Sognedegne og andre lærde Personer, som man kan bruge der paa Island til Religionens Behov, eftersom der hidtil desværre ikke har været holdt gode Skoler der paa Landet, som andensteds i Danmark og Norge«. I hvert af Øens andre Klostere skulde holdes »en liden Børneskole«. Det kunde nemlig i Regelen ikke ventes, at vordende Præster og Lærere paa Island kunde faa Lejlighed til at gjøre akademiske Studier, det var allerede store Ting, naar de kunde faa en nodtørftig Skoleundervisning. Men under den Modstand, der herskede mod den evangeliske Lære, varede det længe, inden selv Befalingen om Klosterskoler blev efterkommet, og man maatte derfor tage til Præster, hvem man kunde faa, naar de blot havde lært at læse i en Bog, saa de kunde oplæse en Prædiken for Menigheden[1]). — Da Kongen i Aaret 1548 antog Præsten Morten Ejnarsen til Biskop i det ved den ovennævnte Gissur Ejnarsens Død ledige Skalholt Stift, hvortil han var valgt af den evangelisksindede Del af Præsterne i Stiftet, saa maatte denne Mand først opholde sig et halvt Aar ved Kjøbenhavns Universitet for at studere, inden han modtog Bispevielsen af Ped. Palladius. Han var i den Tid i Herberge og Kost hos den theologiske Professor D. Joh. Machabæus[2]). Da det katholsksindede Parti i Skalholt Stift

[1]) L. Harboe, Om Reformationen i Island, i Kbhvnske Vidensk. Selsk. Skr. V, 238—40. 272—3 o. fl. St.

[2]) L. Harboe, Om Reformationen i Island, anf. Skr. VII, 55—56, her findes Universitetets Vidnesbyrd for Hr. Morten Ejnarsen aftrykt.

aa samme Tid havde udvalgt Abbed Sigurd af Tykkebæ Kloster til Biskop, og denne ogsaa havde indfundet sig hos Kongen forat faa Stadfæstelse, henviste Kongen ham til Universitetet, forat det skulde undervise ham, hvilket ogsaa skete med saa god Frugt, at Palladius et Par Aar efter kunde melde, at han havde sluttet sig til den evangeliske Lære[1]). Samtidig havde ogsaa en Præst fra Island, Hr. Hogen Torsteinsen, indfundet sig hos Kongen og bedet om Hjælp for at kunne studere «og forbedre sig i boglige Kunster». Kongen befalede da Professorerne «at annamme ham der udi Universitetet og ramme hans Bedste», tillige skrev han til Forstanderen for Helliggejst Hus i Kjøbenhavn, Hr. Hans Diriksen, om at antage denne islandske Præst blandt de Studenter, som fik Kosten i Klosteret, og hvis der ingen af de tolv Pladser var ledig, da alligevel at underholde ham, saalænge til han kunde faa en af de ordinære Pladser[2]). Af et Vidnesbyrd, som Peder Palladius 1551 udstedte for Hr. Gisle Jonsen (senere Biskop i Skalholt), ser man, at denne saavelsom hans Landsmand Oluf Hjaltesen, der ogsaa blev Biskop paa sin Fødeø, havde haft fri Kost paa Slottet, medens de studerede ved Universitetet. Gisle Jonsen havde derhos boet i Palladius's Bispegaard[3]). Unegtelig var der altsaa vist megen Omhu for dem. — Paa denne Maade kom enkelte Islændere i Forbindelse med Kjøbenhavns Universitet, men Rejsens Besværlighed og de forvirrede Forhold paa Øen foraarsagede, at Tallet paa saadanne endnu var ringe[4]). Først senere blev Besøget regelmæssigere.

---

[1]) L. Harboe, anf. Skr. VII, 33. 40—41. Danske Mag. 4 R. II, 83.
[2]) Danske Mag. 4 R. II, 83.
[3]) Gjessing, Jubellærere. I, 101.
[4]) Det er rimeligt, at Thorder Mortensen, Søn af Biskop Morten Ejnarsen, har studeret i Kjøbenhavn samtidig med sin Fader (jfr. Harboe, a. Skr. VII, 52—4). Om Oluf Hjaltesen, som 1550 var

Øen **Gotland** eller **Gulland** hørte paa hin Tid med til Danmarks Rige, og vi finde da ogsaa Spor til, at Studenter derfra Øen søgte til Højskolen i Kjøbenhavn. Den afsides Beliggenhed maatte imidlertid bevirke, at Tilgangen derfra til Universitetet kun blev ringe, noget der ogsaa var Tilfældet med andre afsides Egne (saasom Bornholm), hvor det derfor var vanskeligt at skaffe de fornødne Præster[1]). Naar i Tiden nærmest efter Universitetets Gjenoprettelse forholdsvis ikke faa studerende Gotlændinger modtog akademisk Understøttelse, er det vistnok et Tegn paa, at man indsaa Nødvendigheden af at gjøre noget for at skaffe Øen evangeliske Lærere, som det udentvivl skortede stærkt paa[2]). I et Andragende til Kongen og Rigsraadet 1540 om at støtte Universitetet og navnlig hjælpe de fattige Studenter, omtalte Professorerne, at de jevnlig modtog Opfordringer fra Gotland om at skaffe Prædikanter og Skolemestere, men at det var vanskeligt at gjøre disse Begjæringer fyldest[3]). Vi finde da ogsaa, at man der maatte tage tiltakke med

---

i Kjøbenhavn for at vies til Bisp i Hole Stift, fortaltes senere paa Island, at Professorerne havde indbudt ham til at opponere ved en offentlig Disputation, men at han havde svaret: »Ego non possum loqvere latine propter non usum«. Harboe søger dog (a. Skr. VII, 29) at vise, at han ikke kan have været saa ukyndig i Latinen, som dette Svar synes at vise.

[1]) Man har et Brev, udstedt paa Bornholms Landsting Fredagen næst før Pindse 1550 af Høvedsmanden paa Øen, Provsten, Landsdommeren, Tinghøreren, samt nogle Frimænd og Sandemænd, af det Indhold, at Superintendenten Frants Wormorsen, der paa samme Tid var tilstede, paa Kongens og sine egne Vegne førte Klage over, at der var »et drabeligt og saare skadeligt Bræk paa Sognepræster, Degne og andre Kirkepersoner« paa Bornholm, af den Aarsag at der ikke fandtes nogen Skole der paa Øen; hvorfor det nu var samtykt og vedtaget af »det ganske Landskab«, »at den Skole i Rønne skulde optages igjen og herefter med al Flid opholdes« (Engelstoft, Univ. og Skole-Ann. 1811, II, 50—54).

[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 6.

[3]) Se Tillæg, Nr. 12.

gamle Klostermænd og andre, som neppe vare sønderlig egnede til at være evangeliske Præster[1]). De Mænd, som fra det egentlige Danmark gik til Gotland, vare sjelden af de bedste, men mangen en Gang saadanne, som vare blevne afsatte eller af andre Grunde ikke kunde komme frem hjemme[2]). Der maa heller ikke have været meget lysteligt at være der, thi den sædelige Tilstand paa Øen var yderst slet. I Aaret 1554 skrev Kongen til Sjælands Biskop Peder Palladius: «Vi give eder tilkjende, at vore Undersaatter paa vort Land Gotland have haft deres Fuldmægtige her hos os og berettet, at der er stor Uskikkelighed paa vort Land Gotland med Religionen, saa at der findes mange uskikkelige gejstlige Personer, og Guds hellige Ord og Evangelium ikke rettelig forkyndes og læres, og ikke heller vor Ordinans, som vi om Religionen have ladet udgaa, ved Magt holdes». Palladius skulde derfor træde i Forbindelse med Afsendinge fra Øen og forhøre sig, om der fandtes nogen «bekvem og lærd Mand» der, hvem man kunde overgive Opsynet med Præsterne og Øens Kirkevæsen idethele. Hvis ingen saadan fandtes, skulde han beflitte sig paa at finde en dertil egnet Mand, som man kunde sende did, paa det at Kirkeordinansen kunde holdes ved Magt, ligesaa vel paa Gotland som i det øvrige Danmarks Rige[3]). Men, hvilke nu end Hindringerne have været, lader det til, at der alligevel ikke er blevet gjort noget alvorligt ved Sagen, saa Professorerne i det følgende Tidsrum fik nok at gjøre med

---

[1]) Se mit Skrift, Historieskrivningen i Danmark efter Reform. S. 130.

[2]) Saaledes blev i en senere Tid Niels Hemmingsens Søn, M. Hans Hemmingsen, en højst uordentlig og maadelig Person, efterat være afsat fra sit Professorat, Præst i Læbro og Helvig paa Gotland (Ny kirkehist. Saml. IV, 315).

[3]) Zwergius, Sjælandske Cleresi, S. 22.

at dømme i Sager vedkommende de ryggesløse og uværdige Præster paa Gotland[1]).

Søge vi Oplysning om **Livet og Tilstanden** ved **Universitetet**, da paatrænger der sig mange Spørgsmaal, som Kildernes Magerhed gjør det vanskeligt at besvare tilfredsstillende. Fyldigere Oplysninger maa søges under de følgende Tidsrum; thi skjønt vi vilde kunne laane Træk fra andre Universiteter, saa har denne Fremgangsmaade dog noget misligt ved sig, da Kjøbenhavns Universitet, med al sin Efterligning af fremmede Forbilleder, dog havde sine Ejendommeligheder. Disse vare dels begrundede i, at Højskolen havde faaet sin Plads i Rigets Hovedstad, hvor alt ikke saaledes kunde gaa op i Universitetet, som Tilfældet var i en mindre By, hvor Professorer og Studenter næsten udelukkende angav Tonen, og akademiske Stridigheder og Bevægelser tildrog sig en Opmærksomhed, der ofte var til Skade for den rolige Syslen med Videnskaberne. Desuden besøgtes Kjøbenhavns Universitet væsentlig kun af Rigets egne Børn, der var derfor ikke den Anledning til Udvikling af Nationsinddelinger og Landsmandsskaber, med disse Sondringers enkelte gode og mange slette Sider, som ved flere fremmede Højskoler. Endelig var her ikke den Lejlighed til et akademisk Rejseliv som i Tydskland; alt fik derfor her en roligere og mere stabil Karakter; men derved tabtes ogsaa endel af den videnskabelige Frihed, som fandtes andensteds; visse bestemte Lærere vare anviste Studenterne, og dem maatte de holde sig til forat erhverve de Kundskaber, som udfordredes for at faa Ansættelse som Præster eller Lærere, thi til andre Stillinger i Statens Tjeneste forberedte Universitetet jo kun i saare ringe Grad.

---

[1]) Danske Mag. 3 R. III, 176—211.

Paa dette Punkt kan i Almindelighed bemærkes, at det akademiske Kursus i Regelen var højst indskrænket og Dannelsen hovedsagelig formel. Disputationer og Deklamationer spillede ifølge Planen en stor Rolle. Dog er det umuligt andet, end at en Mand som Peder Palladius, med en saa ægte luthersk Gemytlighed og en saa stor Sands for Livet i dets forskjellige Ytringer, maa have øvet en saare velgjørende Indflydelse paa de studerende, forsaavidt hans mange andre Forretninger tillod ham at beskjæftige sig med Universitetet. Et venligt Billede fra Højskolens tidligste Tid frembyder ogsaa Hemmingsens Samliv med endel ældre Academici, hvoriblandt kan nævnes Rektoren ved Kjøbenhavns Skole M. Oluf Offesen, den senere Professor og endelig Biskop i Bergen M. Jens Skjelderup, samt den senere Biskop i Aarhus M. Lavrits Bertelsen. Disse og flere andre spiste daglig sammen ved Aaret 1543, og da Hemmingsen (dengang Professor i Græsk) nys var vendt tilbage «ligesom fra sin kjære Lærers, Melanchtons, Værksted», saa maatte han gjennemgaa Davids Psalmer for de andre, og dette skete paa den Maade, at han angav Indholdet og Gangen i Psalmen, paaviste Afsnittene og Overgangene, viste de sædvanlige dialektiske Reglers Anvendelse paa det foreliggende Emne, forklarede de enkelte Udtryksmaader og paaviste endelig Psalmens praktiske Anvendelighed. Paa denne Maade bleve disse Samlivstimer, som Hemmingsen selv siger, langt behageligere og nyttigere for de tilstedeværende, end om de havde beskjæftiget sig med Kort eller Terninger eller Drikkelag, og endnu tredive Aar efter mindedes Deltagerne med Glæde disse Timer[1]). Dette Liv fornyedes i en anden

---

[1]) Hemmingsens Epist. dedic. i hans Demonstratio indubit. verit. de Domino Jesu 1571 (se Tillæg, Nr. 72).

Skikkelse, da Hemmingsen senere fik sit Hus fuldt af yngre og ældre Kostgjængere, som han paa lignende Maade søgte at beskjæftige ved at vække deres Sands for de videnskabelige og religiøse Opgaver og Synsmaader, som udgjorde hans Livs Hovedinteresser. Ogsaa flere af de andre Professorer søgte paa lignende Maade at gjøre Opholdet i deres Huse frugtbringende for deres Kostgjængere og Privatdisciple, om end ingen af dem i denne Henseende naaede Hemmingsens Berømthed.

Det kan overhovedet bemærkes, at den Skik, at Studenterne som Kostgjængere vare i Huset hos Professorerne, var noget saa almindeligt paa hin Tid, at dette Forhold danner en egen Side af det akademiske Liv. Udlandets akademiske Skik har formodentlig i denne Henseende været vejledende; thi hvor mange «Tischgesellen» havde ikke Luther, Melanchton og andre berømte Universitetslærere? I Almindelighed har dette Forhold vistnok været meget gavnligt for Studenterne. Derved bragtes de i nær, personlig Forbindelse med deres Lærere og bevaredes fra forskjellige Fristelser, som unge Mennesker uden noget Tilhold og uden det daglige Tilsyn ellers let vare udsatte for, især paa en Tid, da Sæderne idethele vare raa. I Universitetsstatuterne var der givet strænge Bestemmelser om, at enhver Student skulde have sin Privatpræceptor blandt Magistrene (Professorerne i det filosofiske Fakultet), som da skulde have Opsyn med hans Flid og øvrige Forhold. Ofte har vedkommende Student da vistnok tillige boet i Privatpræceptorens Hus[1]. Men forøvrigt synes især Theologernes Huse at have været søgte af Studenterne, rimeligvis fordi de der snarest kunde vente Vejledning med Hensyn til deres fremtidige Livsvirksomhed.

---

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 128. Jfr. foran S. 94—5. 97.

Da det fordetmeste kun var fattige eller ialfald lidet ormuende Folks Børn, som lagde sig efter Studeringerne, ortsatte mange, selv efterat de vare komne til Universitetet, let Tiggeri, som paa denne Tid var almindeligt blandt Disciplene i Skolerne[1]). Studenterne gik saaledes, især ved Højtiderne, om og sang for Dørene eller søgte paa anden Maade deres Føde hos fromme Folk, som gjerne vilde tjene Vorherre ved at hjælpe en fattig Student saavidt, at han unde blive Præst eller Degn. Peder Palladius omtaler i in Visitatsbog Sidsel Apothekers, «som var fattige Studenters gode Ven»; her have vi altsaa Navnet paa en saadan from kjøbenhavnsk Matrone, der gjerne saa fattige Studenter tilgode[2]).

I de ovennævnte akademiske Statuter eller Love var forøvrigt alt, hvad der angik Studenternes Forhold og Pligter saa nøje bestemt, at vi ved at kjende disse Love faa et ret klart Indblik i meget af den Tids Universitetsforhold, navnlig hvad der angaar den akademiske Tugt. Ved «Lovene» forstaa vi imidlertid ikke blot, hvad Fundatsen indeholder under Navnet «Leges singulares sive statuta», hvilket alt tidligere er meddelt[3]), men navnlig en senere udateret Om-

---

[1]) I Christiern II's Tid var Skolediscipleness Tiggeri blevet forbudt, som der siges efter Sigbrits Tilskyndelse (Svaning, Christiernus II, Udg. 1658, p. 224—9). Men senere kom det igjen i Brug: Melanchton opfordrede udtrykkelig Kansler Johan Friis til at sørge for, at det blev de fattige Disciple tilladt at tigge (se Tillæg, Nr. 11). Da andre Tiggere nu imidlertid benyttede sig af Lejligheden til at give sig ud for Skolediscipler, befalede Kongen den 9de Maj 1548, «at alle Peblinge, som gaa til Skole, skulde gaa med Hætter, saa man kan vide, hvilke som gaa til Skole og man bør at give Almisse» (Ny kirkehist. Saml. III, 39. Rietz, Skånska Skolväsendets Hist. S. 71—2).

[2]) Ped. Palladius's Visitatsbog udg. af Heiberg. S. 157—8.

[3]) Se foran S. 92—100.

arbejdelse af samme, der af forskjellige Grunde maa henføres til Slutningen af Christian III's eller det første Aar af Frederik II's Tid[1]). Da disse Love vare Normen for Studenternes Forhold, som enhver ved sin Ankomst til Universitetet gjordes bekjendt med og maatte love at holde sig efterrettelig, maa en Oversættelse af dem hidsættes, forsaavidt Indholdet ikke allerede forhen er meddelt:

»Kongens Fortale« er den samme som tidligere (se ovenfor S. 92—3).

»Første Lov« er ligelydende med andet Afsnit af de tidligere Love (S. 94—5) kun med Udeladelse af Bestemmelsen om, at de unge Studenter ugentlig eller maanedlig skulde skrive en Afhandling, hvilket indføres i »femte Lov«, og af det sidste Punktum, der indføres i »fjortende Lov«. Straffen for uagtet Paamindelse at undlade at melde sig hos Rektor efter Ankomsten til Universitetet skjærpedes til Pidskning (flagellari ac virgis cædi curabitur) istedenfor Fængsling, som de tidligere Love indeholdt.

»Anden Lov[2]). Depositionen, som man kalder den, vil vor Højskole bibeholde, forat de unge maa lære, at der

[1]) De forandrede Statuter ere trykte i Christian den Tredies Hist. Suppl. S. 41—46 efter M. Joh. Stephanius's Kopibog (som findes i Ny kgl. Saml. 1219. 4), med Overskrift: »Statuta almæ hujus Academiæ Hafniensis, data ac confirmata a Serenissimo et invictissimo Principi, Dn. Christiano eius nominis Tertio, Domino ac Rege nostro clementissimo«. Naar man i Aaret 1550 finder andre Straffe anvendte for Studenters Forseelser end de, der paabydes i de omarbejdede Love (se foran S. 205), saa tyder det paa, at Omarbejdelsen er senere end dette Aar. I Univ. Regnskab 1559—60 findes følgende Post: »Antvordet Mester Hans Mogensen for tvende Bøger, han lod gjøre til Universitetets Decret og Statuter, 26 Skilling« (Danske Mag. 3 R. VI, 275). Det er vistnok om de forandrede Statuter, her er Tale.

[2]) Denne »Lov« findes allerede i Fundatsen, dog ikke blandt selve Statuterne, hvorfor den ikke tidligere er meddelt, men under Overskriften »Expendenda« blandt Tillægene til Statuterne.

er en stor Forskjel mellem en ulærd og en lærd Mand, og forat de maa vænnes til at taale Fornærmelser og Utaknemmelighed, som lærde og brave Mænd ofte faa som Løn for deres gode Gjerninger og rigtige Raad. Men det maa dog gaa nogenlunde anstændigt til med disse latterlige Optog; og hellige Handlinger, saasom det private Skriftemaal og andre lignende, maa ikke gjøres til Spot derved. Heller ikke er alt, hvad der sker ved denne Lejlighed, til at le ad. Thi strax efter Vexationen fremstilles Deponendus for en Magister, som skal prøve hans Kundskaber i den kristelige Lære og i hvad han ellers har lært, forat han kan give ham Vejledning om, hvad han fremtidig skal lære. Og efterat han har givet ham en Formaning om hans Studeringer og Sæder, og modtaget Løfte og Forsikring af ham om Lydighed, skal han give ham Salt i Munden som et Symbol paa Visdom, og gyde Vin eller Vand over hans Hoved. Efterat være optagen under disse Ceremonier, gaar han strax bort forat rense sig, hvorpaa han vender tilbage forat takke Magisteren og de tilstedeværende. Dette skal enten ske i et offentligt Auditorium eller i en Professors Hus, efterat Pedellen til den Ende har tilkaldt to eller tre Magistre. Ingen af dem, som have deponeret, er forpligtet til at gjøre Gjæstebud, hvilken Bestemmelse vi give for de fattiges Skyld. Men hvis nogen, der er velhavende eller af Adel, af egen Drift vil indbyde sin Magister og nogle andre, saa kan han blive deponeret og examineret i disses Nærværelse paa det Sted, hvor Gjæstebudet holdes[1]). Men de fattige maa man ikke fordre unyttige Udgifter af. De velhavende betale 8 Skilling og de fattige 4 Sk. til Depositor. Men naar vedkommendes

[1]) Et Exempel paa et saadant Gjæstebud ved en ung Adelsmands Deposition er omtalt ovenfor, S. 330 Not.

Navn indskrives i Universitetets Matrikel, skal den fattige betale Rektor 8 Sk., den mere velhavende 1 Mark, en Adelsmand 24 Skilling. Disse Penge tilhøre Rektor. Enhver, der immatrikuleres, betaler 4 Skilling til de to Pedeller i Forening[1])».

«Tredie Lov» indeholder alt, hvad der i findes i fjerde Afsnit af de oprindelige Statuter (S. 97—8), med Undtagelse af det sidste Punktum om Klædedragten, der er optaget i «fjerde Lov»; men følgende ny Bestemmelser ere komne til: «Hvis nogen overbevises om ikke at have bivaanet Søndagsgudstjenesten fra Kl. 8 til 10, skal han første Gang give en slet Mark og anden Gang hemmelig afstraffes (clam castigabitur)». «Vi paaminde vor Højskoles Fostersønner alvorlig og lægge dem flittig paa Hjærte, at de efter oprigtig Forberedelse, med inderlig Taksigelse og sandt Forsæt om Forbedring jevnlig gaa til Herrens Bord, og forblive i en stadig Gudsfrygt. Men hvis nogen ikke gaar til Alters i et halvt Aar, skal han straffes efter Rektors Skjøn, og dersom nogen holder sig borte i et helt Aar, skal Rektor lade ham afstraffe efter Fortjeneste». «Hvo som ikke adlyder Rektors offentlige Befaling, som denne enten personlig eller ved Pedellen eller ved nogen anden har givet ham, skal første Gang bøde 8 Skilling, anden Gang 1 Mark, og tredie Gang hemmelig afstraffes. Hvis nogen paa en uforskammet Maade udskjælder sin Præceptor eller nogen Professor, skal han første Gang hemmelig afstraffes og anden Gang sættes i

---

[1]) Et senere Tillæg indeholder den Forklaring, at som velhavende skal enhver anses, som selv kan betale sin Kost, som fattig, den der lever af Almisse. — Om Depositionen kan forøvrigt henvises til Luthers ret mærkelige Dom om Nytten af de ved Universiteterne brugelige Depositionsskikke, der er meddelte som Tillæg Nr. 20. Sml. andre Ytringer af Luther om samme Emne iblandt hans «Tischreden», Irmischer, Luthers Werke. LXII, 290.

Fængsel. Hvis nogen udskjælder en Borger, skal han afbede Forseelsen og straffes efter Rektors Skjøn».

«Fjerde Lov» indeholder den Forskrift om et ærbart Ydre, hvormed fjerde Afsnit af de oprindelige Statuter slutter; men følgende Motivering er føjet til: .«Menigmand stødes nemlig i ikke ringe Grad ved Studenternes Letfærdighed, og fristes derved undertiden til at tale ondt om hele vort Universitet. Derfor ville vi, at Studenterne skulle gaa i ærbare, sømmelige, for vor Stand passende, og ikke i udtungede Klæder[1])».

«Femte Lov. De unge Mennesker skulle ikke iflæng høre alle Forelæsninger, men kun dem, som Dekanen eller deres Præceptor anser dem for skikkede til at høre. Vi ville ogsaa, at enhver Student ikke skal høre mange men faa Forelæsninger efter sit Nemme, og flittig læse over paa disse, at han ved Brugen ligesom kan gjøre dem til sin Ejendom. Men hvis nogen overbevises om slet ingen Forelæsninger at høre, skal han første Gang hemmelig afstraffes, anden Gang skal han indsættes i Fængselet i tre Dage, og tredie Gang skal han, efter først at have været fængslet, relegeres. Forat Studenterne ikke blot trolig maa høre Forelæsninger, men ogsaa maa faa Øvelse i at skrive, er det vor Villje, at de unge Studenter undertiden, idethøjeste en Gang om Ugen, skulle skrive en Stil og levere deres Præceptor den,

[1]) «Studiosos vestibus honestis, decentibus et nostro ordini competentibus uti volumus, non inscissis, aut per particulas propendentibus». Denne Bestemmelse minder om de ældste, af Ærkebiskop Jens Brostrup stadfæstede Universitetsstatuter, hvor det hedder: «Statuimus et ordinamus, quod quilibet magister, doctor, vel scholaris incedat in vestibus clericalibus non inscissis seu per particulas dispendentibus, non indecenter accurtatis, nec bipartitis aut stripatis, scacatis vel stragulatis, nec in caligis diversis coloribus» etc. (S. R. D. VIII, 342).

forat han kan rette den. Men de, der ikke gjøre deres Pligt, skulle sættes i Rette af Rektoren eller Dekanerne. De, der ikke ville forbedre sig, skulle udelukkes fra Højskolen, og deres Forældre eller Værger sættes i Kundskab derom. Forat der undertiden kan være Lejlighed til at skjønne, hvad Frugt Studenternes Flid og Studeringer have bragt, bestemme vi, at der jevnlig skal holdes Deklamationer og Disputationer, efter Oldtidens Sædvane, som satte den højeste Pris paa, at Ungdommen øvede sig i at tale smukt».

«Sjette Lov[1]). Vi forbyde Skandskrifter (libellos famosos) og Støj paa Gaderne, hvorved den offentlige Rolighed forstyrres. Hvo som om Natten sværmer om paa Gaderne med Vaaben i Hænde, skal hemmelig afstraffes. Om Natten bør ingen Student stryge om paa Gader og Stræder. Hvis nogen ved Nattetid raaber og støjer paa Gaderne, skal han første Gang afstraffes, efter at have siddet tre Dage i Fængsel, og hvis han ikke forbedrer sig, skal han anden Gang offentlig relegeres».

«Syvende Lov. Vi forbyde usømmelige Lege, Tyverier, Løsagtighed, Horeri og lignende. Hvis nogen altsaa krænker en Pige, skal han offentlig pidskes, og tvinges til at ægte hende, om hun vil; men hvis hun ikke er villig dertil, skal han give hende en Affindelsessum og saa være fri. Hvis han anden Gang gjør sig skyldig i sligt, skal han først fængsles og derpaa relegeres. Thi da disse Ting efter Guds Lov og borgerlig Ret ere Kapitalsager, bør de ikke lades ustraffede i vort Samfund. De fare vild, der mene, at de under Paaskud af akademisk Frihed ustraffet kunne tillade

---

[1]) Denne og de følgende «Love» ere en videre Udførelse af hvad der kortelig er antydet i femte Afsnit af de tidligere Love.

g saadanne Forbrydelser (osv. [1]), Hvis nogen derfor bliver ›eben i nogen Forbrydelse, skulle Universitetets Privilegier tet nytte ham. Frihederne ere nemlig alene givne til ›dste for de retskafne, ikke forat de slette skulle søge Værn ıder dem».

«Ottende Lov. Men eftersom der ikke er nogen værre æst for retskafne Ynglinger end slette Menneskers Selskab. a formane vi alvorlig hele vor akademiske Ungdom om ed Flid at vogte sig for Omgang med slette og letsindige lennesker; og i Embeds Medfør forbyde vi dem at besøge roer og offentlige Drikkelag. Derfor byde og bestemme vi, : hvo som overbevises om at have været i et berygtet Hus, cal første Gang pidskes offentlig efter at have været fæng-et i otte Dage, og anden Gang skal han indsættes i Fæng-slet og derpaa relegeres. Men hvo som forfører andre der-l eller forsyner dem med Penge til sligt, skal sættes otte lage paa Vand og Brød, og siden relegeres, dersom han ıke forbedrer sig».

«Niende Lov. Da det er os højlig om at gjøre idet-ıele at modarbejde alle Ungdommens Laster og hvad der an være til Skade for Gudsfrygten, bestemme vi, at hvil-en Student der af de dertil beskikkede Inquisitores gribes hyppig eller til Stadighed at drikke, skal første Gang ıemmelig afstraffes og holdes tre Dage i Fængsel, anden Gang skal han afstraffes offentlig. Hvem der til Stadighed Drikker, skal første Gang sættes otte Dage i Fængsel og pidskes offentlig; hvis han saa ikke forbedrer sig, skal han relegeres. Desuden skal den, der forfører andre til Drik, pidskes offentlig, og siden relegeres efter først at have siddet i Fængsel».

[1] Her følger det Stykke af 5te Afsnit af de tidligere Love: Thi om-endskjønt gode og vise Kejsere .... Pligtopfyldelse (se foran S. 99).

»Tiende Lov. Hvis nogen har usømmelig Kjærligheds-forstaaelser eller paa anden Maade øder sine Penge, skal han først paamindes; men hvis han ikke agter paa Formaningerne, skal han udstødes som en Pest af Studenternes Samfund, forat han ikke ved sit Exempel skal lede andre i Fordærvelse«.

»Ellevte Lov. Alle Stridigheder skulle forebringes Universitetets Rektor og Fakultets-Dekanerne. Men hvis nogen forsøger paa egen Haand at hævne en tilføjet Fornærmelse, skal Universitetet straffe ham efter sit Skjøn. Dersom nogen bærer Kaarde eller andre Vaaben, eller nogensteds yppер Strid, skal han først miste sin Ugudeligheds Redskab og siden straffes i Forhold til Forseelsens Størrelse. Men den, som har duelleret, uden at nogen er bleven saaret, skal første Gang straffes hemmelig, og anden Gang sættes tre Dage i Fængsel og derpaa afstraffes i Professorernes Nærværelse. Men hvo som har saaret nogen Borger eller en anden, skal erstatte Skaden og første Gang indsættes otte Dage i Fængselet, anden Gang i fjorten Dage, tredie Gang skal han relegeres«.

»Tolvte Lov. Ingen maa øve nogen Vold eller paa hvilkensomhelst Maade tilføje andre nogen Skade. Men hvis nogen beskadiger nogens Vinduer, Dør eller Hus, skal han første Gang afstraffes offentlig og erstatte Skaden, anden Gang skal han relegeres«.

»Trettende Lov. Ingen maa spille Terninger eller Bretspil om Penge. Sligt er nemlig stik imod Humanitetsstudierne. Hvem der gjør sig skyldig i noget saadant, skal forøvrigt ikke slippe ustraffet derfra; men han skal mulkteres efter Rektors og det akademiske Senats Skjøn«.

»Fjortende Lov. Vi tillade ikke, at nogen rejser bort og forlader Universitetet, hvem det saa end er, uden at

n først stiller sine Kreditorer tilfreds, samt har Rektors
lladelse tilligemed et offentlig Vidnesbyrd om sine Stude-
ıger og det Liv, han har ført her».

Disse Love bleve forelæste Studenterne ved deres Im-
atrikulation, efterat Universitetets Rektor i Almindelighed
rst havde holdt en Tale til dem, hvori han havde forma-
:t dem til at vise Lydighed mod Øvrigheden[1]). Forøvrigt
ın det vel ikke nægtes, at der gaar en stor Strænghed
ennem disse Love. I mangfoldige Tilfælde skulde der an-
ındes korporlige Revselser. Thi naar der er Tale om «Af-
raffelse» (castigatio), maa derved vistnok forstaas Stokke-
ygl; en endnu skarpere Straf var Pidskning. Men det gik
ıed disse Straffe, som det ofte gaar: hvor en altfor stor
trænghed anvendes, der kan den ikke holde sig i Længden.
llerede i Frederik II's Tid maatte Professorerne derfor for-
ıilde disse Straffebestemmelser, efterat det havde vist sig,
; de ikke lod sig opretholde. Ville vi nu gjøre en Slut-
ing fra de strenge Love til Studenternes Sæder, da er det
vel muligt, at de ikke have været de bedste; Tiden var
idethele raa, ofte i en højere Grad, end vi nu lettelig
restille os. Men paa den anden Side var der heller ikke
oget uvant i en streng, undertiden barbarisk Tugt. Den
vedes i Skolerne; selv unge adelige Jomfruer maatte hos
eres Opdragerinder i Klostrene eller andensteds ofte smage
gelige «Limestrøg» (Ris), som Birgitte Gøye fortæller fra
n Barndom[2]). Studenterne agtedes da heller ikke endnu
om voxede fra en lignende Behandling. En Student, som
556 havde gjort sig skyldig i Tyveri ved at frastjæle Uni-
ersitetets Rentemester en betydelig Sum Penge, skulde

---

[1]) Se t. Ex. Danske Mag. 4 R. II, 123.
[2]) Danske Mag. 3 R. I, 174.

have været hængt, hvis Kongen ikke havde lagt sig imellem og, formodentlig for Universitetets Æres Skyld, havde benaadet ham med en mildere Straf. Selve Dødsdommen kan dog ikke være fældet af Konsistorium, som ikke dømte i Livssager, men maa være afsagt af Byretten, efterat Studenten først ved Universitetets Dom var berøvet sine akademiske Rettigheder[1]).

Vende vi os fra Studenterne til Professorerne og deres offentlige akademiske Virksomhed, da vare jo de, med Hensyn til Tid og tildels ogsaa Indhold, nøje bestemte Forelæsninger, Repetitorier, Disputationer og Deklamationer selvfølgelig Hovedsagen i deres Gjerning; men vi have ogsaa set, at der i den første Halvdel af Christian III's Regjeringstid eller længere lød jevnlige Klager over de akademiske Læreres Forsømmelighed i Varetagelsen af deres Pligter. Naar disse Klager senere ophørte — eller ialfald ikke ere komne til os — maa det vel antages, at Tilstanden har forbedret sig. Ved den Interesse, Kongen viste for Universitetet i sine senere Aar, bidrog han ogsaa til at oplive og styrke Professorernes Iver i deres Kald. — Foruden disse egentlige akademiske Forretninger havde Professorerne som saadanne eller som Medlemmer af det akademiske Senat ofte andre Hverv at tage vare, og det ikke sjeldent saadanne, som let kunde borttage baade Tid og Interesse fra Forelæsningerne og Øvelserne. Saaledes bestyredes Regnskabsvæsenet i den første Halvdel af dette Tidsrum af en Professor, først af M. Oluf Chrysostomus, siden af M. Jakob Fabritius. Men da Universitetet havde endel Ubehageligheder med den sidstnævnte paa Grund af hans Sendrægtighed i at gjøre Rede for, hvad han havde haft under Hæn-

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 263.

r, saa var det maaske den nærmeste Anledning til at
ɡnskabsførelsen blev overdraget til en Foged[1]. Godsvæ-
net stod nærmest under Rektors Tilsyn, og han maatte
ikke sjeldent gjøre Rejser ud paa Landet i den Anled-
ng, ved hvilken Lejlighed han almindelig blev ledsaget
etmindste af een af de andre Professorer. Desuden optog
sciplinære Sager med Studenter eller Retstrætter dels mel-
m Universitetets egne Tjenere og undergivne, dels mellem
sse og fremmede, ofte Tiden for det akademiske Senat
ler Konsistorium, der oprindelig bestod af Rektor og De-
merne, men snart suppleredes med de øvrige Professorer
de højere Fakulteter samt med nogle af de ældre Med-
mmer af det filosofiske Fakultet. Imidlertid havde dog
le disse heterogene Forretninger, der vare til saa liden
avn for den egentlig akademiske Virksomhed, endnu langt-
a det Omfang, som de senere fik. Derimod synes det,
m om Universitetet paa denne Tid har haft større Frihed
d senere til uafhængigt af højere Myndigheder selv at be-
yre sine Anliggender. Der er i det foregaaende anført
xempler paa, at Konsistorium paa egen Haand afsatte og
ernede Professorer, naar disse ved deres Privatliv havde
kt Forargelse, eller naar deres Lærervirksomhed ikke an-
as for tilfredsstillende; ligeledes have vi omtalt, hvorledes
ektor og Professorer forkastede Kongens Indstilling, da
an foreslog dem en ung og uforsøgt Mand til en vigtig
ærerpost[2]. Overhovedet er der kun faa Spor af, at
ansler Johan Friis i Christian III's Tid har blandet sig i
niversitetets Sager. I senere Tider fik Kansleren derimod

[1] Se Udtogene af Univ. Regnskaber i Danske Mag. 3 R. VI, samt Tillæg, Nr. 31. I Frederik II's Tid var en Professor (M. Hans Guldsmed) dog atter i længere Tid Universitetskvæstor.

[2] Se foran S. 175. 199. 200.

langt mere at sige baade i større og mindre akademiske Anliggender.

Endnu maa omtales den Virksomhed, som det akademiske Senat (eller undertiden kun det theologiske Fakultet) udøvede ifølge dets Stilling til Staten og Kirken, dels som et Slags gejstligt Konsistorium, en kirkelig Højesteret, dels som et raadgivende Kollegium, hvad man andensteds har kaldet et «Spruchcollegium». Ganske vist var dette ikke noget ejendommeligt for Kjøbenhavns Universitet. Hvor mange flere Betænkninger, Responsa o. desl. maatte ikke Universitetet i Vittenberg afgive paa denne Tid[1]). Men dog hører en kort Omtale heraf med til Udsigten over Virksomheden ved vort Universitet. Det er i det foregaaende oftere omtalt, hvorledes Kongen affordrede Professorerne Betænkninger angaaende theologiske Stridigheder i Udlandet, og hvorledes han forlangte deres Erklæring over vanskelige Retsspørgsmaal, naar disse berørte kirkelige eller religiøse Forhold herhjemme. En Sag fra Christian III's senere Aar kan tjene til at vise, hvorledes man ogsaa i Spørgsmaal, der nærmest vedkom Staten og de borgerlige Forhold, tog i Betænkning at træffe nogen Afgjørelse, uden først at have indhentet «de højlærdes» Raad, naar Sagen i nogen Maade vedrørte det religiøse Omraade. Det var Spørgsmaalet om Fastsættelsen af en lovlig Rentefod. Man havde fra Mid-

[1]) Man har en trykt Samling af saadanne Betænkninger osv. fra Vittenberg, betitlet: «Ex actis synodicis et aliis diligenter et fideliter collecta Expositio eorum, quæ Theologi Academiæ Wittebergensis et harum Regionum alij, qui his adjuncti fuerunt, in deliberationibus Prouincialibus et alioquin extra has, de rebus ad Religionem pertinentibus monuerint, suaserint, docuerint, responderint, concesserint» (etc.). Wittebergæ 1559. 4. Et af de første Stykker i Samlingen er en Slags Betænkning, Bugenhagen 1550 tilstillede Kong Christian III med Hensyn til Flacius's Lærdomme, i Form af en Dedication til sin Forklaring af Profeten Jonas.

n af fastholdt den Betragtning, at den mosaiske
ænge Forbud mod al Rente eller Aager var at anse
lende Lov i den kristne Kirke. De store Ulemper,
ved foraarsagedes, vare imidlertid iøjnefaldende, ikke
i der derved lagdes en stor Hindring ivejen for al
og Omsætning, men ogsaa fordi Forbuddet gav An-
til langt større Misligheder end dem, som selv en
tefod kunde foraarsage. Peder Palladius var ikke
; stemt for en Forandring, men havde hellere set,
ringen ved strenge Straffe havde søgt at hemme
:maledide Aager», hvorved han forstod Udlaan af
nod Renter. Han udgav endog 1553 en Samling af
rkeligste Steder i den hellige Skrift», som forbyde
mme saadan «Aager[1])». Dog kunde han ikke der-
ndse Sagens Forhandling. Kongen vilde imidlertid
re nogen Forandring i den bestaaende Tilstand uden
en theologisk Betænkning at støtte sig til. Derfor
te han sig først til Melanchton, som den 8de Maj
gav en Erklæring, hvis Hovedindhold var, at skjønt
er», ligemeget om stor eller lille, fra et religiøst
kt var utilstedelig, og derfor burde dadles af Præ-
deres Prædikener, saa kunde den verdslige Øvrig-
, forat undgaa større Onder, se igjennem Fingre
Undersaatterne tog en billig Rente (5 af 100) af
Penge, naar den saa desto strængere straffede en-

———

dius slutter Skriftet med følgende Ord: «Gud almectigste,
kand helffue de fattigis Blod, efftherdi ath øffuerigheds Mend
e icke met Neemia finde saa gode Raad der til, som de gerne
, Gud styre selff det Aagerfolck oc enten omuende dem eller
nende dem, at de enten afflade eller faa Straff. Amen». I
Visitatsbog udtaler han sig ogsaa meget skarpt imod al «Aager»,
om ogsaa i sin Forklaring af Mose Bøger.

hver Overskridelse af den saaledes fastsatte Rentefod[1]). Da «de højlærde» her i Riget ogsaa opfordredes til at erklære sig om Sagen, kunde de vanskelig sætte sig imod Fastsættelsen af en passende Rentefod, saameget mere som Universitetet selv havde udlaant Penge endog til 10 Procent[2]), og «de samtykte derfor», som Hvitfeldt siger, «for Handels og Vandels Skyld, og da man ikke aldeles kunde afskaffe Aager, at man skulde tage noget, og ikke aldeles udsuge sin Jevnkristen[3])». Som Følge heraf blev ved kongelig Forordning af 1554 fem af hundrede fastsat som lovlig Rentefod: men Kongen undlod ikke saavel i denne Forordning, som i sine senere Recesser (den kjøbenhavnske 1557 og den koldinghusiske 1558), hvori Bestemmelsen gjentoges og indskjærpedes, at beraabe sig paa, at han forud havde raadslaaet med nogle af de højlærde om Sagen[4]). — Igjennem slige Betænkninger, som ogsaa de følgende Tidsrum ville yde Exempler paa, kom Universitetets Professorer til at udøve en Indflydelse, der rakte ud over Højskolens snevrere Grændser og blev af Betydning saavel for Kirken som for Staten.

[1]) Schumacher, Gel. Männer Briefe. II, 51—58. Jfr. Strobel, Beiträge zur Literatur. V, 368.

[2]) Se foran S. 121 Not.

[3]) Hvitfeldt, Danmarckis Rigis Kronicke, S. 1548.

[4]) Rosenvinge, Gamle danske Love. IV, 250—1. 283—4. Naar kun «nogre the Høglerde» omtales i Recesserne, kunde man deri maaske finde en Antydning af, at ikke alle vare enige om Sagen. Det maa saaledes have faldet vanskeligt for Palladius at give sit Samtykke efter sine stærke Udtalelser imod enhver Slags «Aager».

III.

Universitetets Styrelse og Embedsmænd

i Kong Christian den Tredies Tid.

1.

Den akademiske Stat.

Ifølge en Betragtning, som havde forplantet sig fra de katholske Universiteter i Middelalderen, regnedes saavel Professorer som Studenter med til Kleresiet eller Gejstligheden. Dog udgjorde de en særegen Afdeling af samme, det de bestemt sondredes fra »Ministerium« eller Kirkens Tjenere i egentlig Forstand. Skjønt Universitetet altsaa fra en vis Side set gik ind under Gejstligheden, og tildels havde samme Rettigheder og Forpligtelser som denne, saa udgjorde det dog fra en anden Side betragtet en særegen Stat, der ikke ganske uden Føje kaldtes den akademiske Republik (respublica academica). Denne Stat, der besad sine særegne Øvrighedspersoner og Embedsmænd, særlige Love og Rettigheder, og da navnlig Immunitet eller Skattefrihed og egen Jurisdiktion[1]), Rettigheder, over hvilke deres Indehavere vaagede med den yderste Omhu — denne

[1]) Se foran S. 50.

akademiske Stat synes i visse Maader at være dannet i
hed med den romerske Republik. Ligesom Konsule
Rom aarlig vexlede, og deres Embede var en ulønnet
post, saaledes var det ogsaa Tilfældet med Universi
Rektorer. Ligesom den romerske Stat havde sit Senat,
Medlemmer for Livstid beklædte deres Pladser, saalede
der ogsaa et akademisk Senat (Konsistorium), der i Fo
delse med de vexlende Rektorer styrede Højskolens A
gender. Ligesom den romerske Republik havde sine P
ciere og Plebejer, sine Nobiles og Ignobiles, saaledes h
ogsaa den akademiske Stat en udpræget aristokratisk
rakter. Thi ikke at tale om at Studenterne vare ud
Indflydelse paa den akademiske Styrelse, og vare at
ved det menige Folk, som Statens Styrere vel i Al
delighed med Kraft forsvarede mod andre «Staters» (S
ders) Forsøg paa at tiltage sig nogen Myndighed over
men som paa den anden Side holdtes i en stræng U
dighedstilstand under de akademiske «Fædres» Tugt
ikke at tale om at det aristokratiske Element saa
gjorde sig stærkt gjældende i Forholdet mellem Profes
og Studenter: ogsaa indenfor Professorkredsen og in
for Fakulteterne ville vi finde det fremtrædende. Thi
stode de tre højere Fakulteter (det theologiske, juridisk
medicinske) med deres Doktorer eller Licentiater i en n
begunstiget Stilling, i Sammenligning med det artis
eller filosofiske Fakultet og dets Magistre, baade hvad
ning og hvad Indflydelse paa den akademiske Styrelse
gaar, og det uagtet det almindelig indrømmedes, at
artistiske Fakultet var det oprindelige, fra hvilket de
i sin Tid havde udviklet sig. Men denne Udvikling
jo rigtignok foregaaet temmelig langt tilbage i Tiden, l
inden Oprettelsen af Kjøbenhavns Universitet, ved hv

i fra første Færd af spore «de højere Fakulteters» Overvægt. Misforholdet mellem Fakulteterne var heller ikke noget ejendommeligt for Højskolen i Kjøbenhavn, men vi ville andensteds finde ganske det samme, og ligesom her here «Artisternes» Klager over Tilsidesættelse[1]).

Man vilde tage storlig fejl, hvis man antog, at hin Tid manglede sin «honette Ambition»; tvertimod finde vi Rangvæsenet fuldt udviklet i den akademiske Stat ligefra Højskolens Stiftelse. I Christian III's Universitetsordinans er der et eget Afsnit om den Orden, hvori enhver skulde indtage sit Sæde ved Promotioner og andre akademiske Festligheder. Paa højre Side sad Universitetets Rektor øverst, naar der ikke var kongelige Personer tilstede, eller Sendebud fra fremmede venskabelige Fyrster havde indfundet sig, hvilke man da viste den Ære, som vilde have tilkommet deres Herrer, om de selv havde været tilstede. Efter Rektor sad Universitetets Kansler, derpaa Doktorerne og Licentiaterne af de tre højere Fakulteter. Dernæst fulgte Kanslerens Medhjælper og de tre Universitetskonser-

[1]) Om Forholdene ved Univ. i Tybingen i Midten af 16de Aarh. siger Dav. Strauss i sit fortræffelige Værk, Leben u. Schriften des Dichters u. Philologen Nicod. Frischlin, S. 25—26: «Die Artisten waren die Plebejer: und in der That, all den Widerstand, die Ab- und Ausschliessung, welche je Plebejer von Patricier zu erfahren hatten, erfuhr auch diese untere Facultät von jenen oberen. Ihre Theilnahme an den Senatsverhandlungen, an Wahlen und Ehrenämtern, war lange beschränkt, und erweiterte sich nur unter beständigen Kämpfen. Während in Tübingen sämmtliche ordentliche Lehrer an den obern Facultäten zugleich auch bleibende Mitglieder des Senats waren, gehörten zu Frischlins Zeit (Midten af 16de Aarh.) aus dem Artistencollegium, das freilich auch an Professoranzahl jede andere Facultät übertraf, nur drei Mitglieder, und zwar so zum Senat, dass sie von Zeit zu Zeit gewechselt wurden; hatte einer der übrigen Artisten im Senat zu erscheinen, so musste er dessen Verhandlungen stehend anwohnen».

vatorer fra Roskilde Kapitel, forsaavidt de ikke vare Doktorer eller Licentiater, i hvilket Tilfælde de havde Sæde i denne Rangklasse efter Tiden for deres Promotion. Saa kom Dekanen i det filosofiske Fakultet fulgt af Magistrene, der ordnedes efter deres Promotionsalder, uden Hensyn til om de vare Læsemestere ved Universitetet eller ikke. Tilstedeværende Præster anviste Dekanus en Plads blandt Magistrene. «Det er nemlig til Ære for os», siger den akademiske Statut, «naar vi ære saadanne Herrens Tjenere». Vare Præsterne tillige Magistre, tog de Plads efter deres Promotionsalder. Paa venstre Side havde Sjælands Biskop Sæde ligeoverfor Rektor. Men udenfor de akademiske Akter, paa Gaden, ved Gjæstebud eller andensteds, havde han, forsaavidt han var Doktor, Gang foran alle andre Doktorer, ogsaa foran Universitetets Rektor. Kun for ældre Biskopper veg han Pladsen, forsaavidt de havde samme akademiske Grad som han. Efter Biskopperne sad de tilstedeværende Rigsraader og andre adelige, derpaa Stadens Borgmestre, Byfogden og Raadmændene, og siden langs ned paa begge Sider hæderlige Gjæster og Borgere tilligemed Bakkalavrerne. «Paa de nederste Sæder kan enhver tage Plads, saalænge Rummet tilsteder det, uden nogen Rangfølge, thi her passer Ordsproget: Mellem Brødre gjælder ingen Rangforordning» [1]).

Da Universitetet oprindelig var stiftet af Kongen og havde faaet en Del af Midlerne til sin Bestaaen ved Kongernes Omsorg, havde det lige siden sin Oprettelse staaet i et vist Afhængighedsforhold til Kongemagten. Kongernes Indflydelse havde dog, naar vi fraregne Christiern II's kortvarige Reformforsøg, nærmest kun vist sig ved den Beskyt-

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 131—2.

telse, de havde ydet Universitetet. I Hovedsagen havde dette, forsaavidt det ikke raadede sig selv, haft sin højeste Avtoritet i den kirkelige Myndighed, og da især i Biskoppen i Roskilde, thi efterat Paven havde givet sit Samtykke til Universitetets Stiftelse, mærke vi siden aldrig noget til, at han umiddelbart har grebet ind i dets Anliggender. Højskolens Afhængighed af den kongelige Magt steg i høj Grad efter Reformationen, da Kongen tillige blev Folkekirkens højeste Styrer. Ved de Donationer, hvormed Christian III med Rigsraadets Samtykke gjenoprettede Universitetet, blev dets hele Tilværelse saa nøje knyttet til Kongen som Statens Styrer, at hans personlige Interesse for de akademiske Anliggender i den følgende Tid blev af den største Betydning. Indadtil beholdt den akademiske Stat dog endnu en Del Selvstændighed, saaledes som det alt tidligere er paapeget, og de gamle avtonomiske Former bevaredes tildels og anerkjendtes i deres Begrændsning fra Statens Side. Som Vidnesbyrd i saa Henseende minde vi her blot om, at det akademiske Senat paa egen Haand vedtog Universitetets Love eller Statuter, og at Kongen efter Professorernes Begjæring optog dem i Universitetsordinansen forat give dem en større Vægt, men uden at han dermed gjorde Indskrænkning i Højskolens Magt til paa egen Haand at foretage Forandringer i Lovene, naar det maatte anses for tjenligt.

2.

Universitetets Rektor og det akademiske Senat.

Rektorværdigheden var den højeste Ærespost ved Universitetet. Rektoren var, saalænge hans Embedstid varede,

Universitetets Hoved; ligesom Kansleren førte han Ærestitlen «Magnificus». Valget foretoges af Medlemmerne af det akademiske Senat efter visse Regler, og Værdighedens Overdragelse foregik under Klokkeringning og andre Højtideligheder i Vor Frue Kirke i hele den akademiske Stats Paasyn, efterat der forud var udgaaet Indbydelse til denne Akt ved et paa Studiigaarden opslaaet Program. Den fratrædende Rektor overdrog ved en latinsk Tale Embedet til sin Efterfølger. Værdighedstegnet, tvende Sølvspir, som ved højtidelige Lejligheder bleve baarne foran Rektor af Pedellerne, overgaves ved denne Lejlighed til den ny Rektor tilligemed Universitetets sex Segl, Fundatserne og Matriklen, hvilke dyrebare Sager opbevaredes af Rektor i en dertil bestemt Kiste (cista rectoris). I de første Par Aar efter Højskolens Gjenoprettelse foregik Rektorskiftet to Gange, siden kun een Gang aarlig. Undertiden gjenvalgtes den samme Rektor, eller hans Embedstid forlængedes endnu et halvt eller helt Aar[1]).

Vi hidsætte her en Liste over Universitetets Rektorer i Kong Christian III's Tid.

D. Christiern Torkelsen Morsing, Prof. med. ½ Aar 1537—38.
D. Peder Palladius, Prof. theol., henved ½ Aar. 1538.
D. Johan Bugenhagen, Prof. theol. ½ Aar . . . 1538—39.
D. Christiern Torkelsen Morsing, Prof. med. ½ Aar[2]) 1539.
D. Tileman von Hussen, Prof. theol. 1½ Aar . 1539—41.
M. Peder Povlsen, Prof. græc. 1 Aar . . . . . . 1541—42.
M. Oluf Chrysostomus, Prof. theol. 1 Aar . . . . 1542—43.

---

[1]) Se foran S. 93—94. 103. Werlauff, Kbhvns. Univ. fra dets Stift. indtil Reform. S. 47—49. Jfr. Tholuck, Das akad. Leben des 17ten Jahrh. I, 16 ff.

[2]) Se foran S. 68 og 73.

M. Peter Svave, kgl. Raad og Universitetskonservator (M. Oluf Chrysostomus var Vicerektor) 1 Aar[1] . . . . 1543—44.
D. Johannes Machabæus, Prof. theol. 1 Aar . . 1544—45.
D. Jens Andersen Sinning, Prof. theol. 1 Aar . 1545—46.
D. Christiern Torkelsen Morsing, Prof. med. 1 Aar 1546—47.
D. Peter Capeteyn, Prof. med. 1½ Aar[2]) . . . . 1547—48.
D. Rembert Gilsheim, Prof. jur. 1 Aar (?) . . . 1548—49.
D. Johannes Machabæus, Prof. theol. 1 Aar . . 1549—50.
M. Niels Hemmingsen, Prof. græc. 1 Aar. . . . 1550—51.
D. Peter Capeteyn, Prof. med. 1 Aar . . . . . . 1551—52.
D. Albret Knoppert, Prof. jur. 1 Aar . . . . . . 1552—53.
D. Peder Palladius, Prof. theol. 2 Aar. . . . . . 1553—55.
M. Hans Albretsen, Prof. dial. 1 Aar . . . . . . 1555—56.
D. Christiern Torkelsen Morsing, Prof. med. 1 Aar 1556—57.
D. Albret Knoppert, Prof. jur. 1 Aar . . . . . . 1557—58.
D. Niels Hemmingen, Prof. theol. 1 Aar . . . . 1558—59.

Til Rektorens Embede hørte Immatrikulationen af ny akademiske Borgere, deres Indskrivning i Universitetets Album og deres Forpligtelse paa dets Love. Ligesom Indtrædelsen ved Universitetet skete hos Rektoren, saaledes havde han alene Ret til at meddele Testimonium publicum eller Afgangsvidnesbyrdet fra Universitetet. Ved Opslag af

[1]) Se foran S. 154, hvor den Fejl er paapeget, som Zwergius (Sjæl. Cleresi S. 58) og Heiberg gjøre sig skyldige i ved at anføre Peder Palladius som Rektor eller Vicerektor i dette Aar.

[2]) I Rektorlisten i Joh. Stephanius's Kopibog (Ny kgl. Saml. 1219. 4) findes følgende Bemærkning ved D. Pet. Capeteyn: »Huic per semestrem anni seqventis continuatus est Magistratus, adeoqve usus venit, ut deinceps aliqvamdiu facta est novi Rectoris electio circa festum Michaelis«. Denne Uregelmæssighed er formodentlig vedbleven indtil 1562, da D. Rasmus Lætus blev nødt til at nedlægge sit Rektorat i Juni Maaned, før det var udløbet, hvorved Rektorskiftet atter kom tilbage til den gamle Orden.

Programmer angav han, naar de akademiske Ferier begyndte og endte[1]. Ham paalaa det især at vaage over Bevarelsen af Højskolens Privilegier og Overholdelsen af dens Love. Han førte Overtilsynet med Universitetets Økonomi, han skulde værne om dets Gods og forsvare dets Tjenere. I det akademiske Senat førte han Forsædet og sørgede for Udførelsen af dets Beslutninger. Han havde den øverste Domsret og Straffemyndighed over Studenterne, Universitetets Bestillingsmænd og Bønder, samt andre, der stod under den akademiske Jurisdiktion, saasom studerede Læger, Litterater og Professorenker, forsaavidt vedkommende ikke havde slaaet sig til nogen borgerlig Næringsvej[2]. Der skulde derfor ogsaa ved alle Lejligheder vises ham den skyldige Lydighed og Ærbødighed. Endnu gjaldt rimeligvis Bestemmelsen i de ældste Statuter, om at Rektoren, naar han viste sig offentlig, skulde være iført en udmærket Dragt, der betegnede hans høje Værdighed[3]. Naar fremmede lærde besøgte Universitetet, sørgede Rektor for deres passende Modtagelse og Beværtning, idet han som oftest for Universitetets Regning sendte dem Vin eller Lutendrank til deres Herberge, eller indbød dem til en akademisk Kol-

---

[1]) I Fundatsen omtales kun een større Universitetsferie, nemlig 14 Dage i September Maaned (Cragii Ann., Addit. p. 101). I en noget senere Tid var hele August Maaned Ferietid.

[2]) Almindelig betegnes en af Universitetets undergivne ved Udtrykket »Suppositum«. Oprindelig omfattede »Supposita« ogsaa Professorerne (se Scr. Rer. Dan. VIII, 337. 339); men senere forstodes derved nærmest kun de Personer, som, uden at være Professorer, Studenter (det vil sige actu studentes) og Bønder, henhørte under Universitetets Jurisdiktion, jfr. Nyt hist. Tidsskr. VI, 475. 524. 526.

[3]) Scr. Rer. Dan. VIII, 338.

. Nogen fast Løn havde Rektoren ikke, men derimod
ellige Sportler, og man finder undertiden, at de andre
ssorer tilstod ham en mindre Sum af Universitetets
 «pro officio». En lignende Sum fik han almindelig
a Rektorkost eller det Gilde, han gjorde ved sin Ned-
lse af Rektoratet. Herom indeholder Universitetssta-
ne følgende Bestemmelse: «Det staar Rektoren frit
aa den Dag han fratræder, at gjøre et Gjæstebud for
ssorerne og Konservatorerne, om de ere tilstede, eller
dlade det. Beslutter han sig til at gjøre det, skal
endnu paa den Dag anses for Rektor i alle Henseen-
og Rentemesteren skal ved den tredie Ret rejse sig op
Højskolens Navn med en latinsk Tale overrække ham
Daler eller Guldgylden som et Taknemmelighedstegn».
e forøgedes denne Sum[2]). Snarest mulig efter sin
ædelse skulde Rektoren aflægge Regnskab for de af
rsitetets Midler, han havde haft under Hænder i sin
relsestid.

Ifølge Fundatsen skulde det akademiske Senat
Konsistorium bestaa af Rektoren og de fire Fakul-
kaner[3]). I de højere Fakulteter var Dekanatet altid
len ældste Professor i Fakultetet, men i det filosofiske
ltet skiftedes Lærerne hvert Aar til at beklæde denne
ng, der var meget eftertragtet paa Grund af de ikke
delige Fordele, som den ydede, navnlig de ret

---

l Brug ved slige Lejligheder havde Universitetet et større og et
indre Sølvstob og flere Tinkander (jfr. Danske Mag. 3 R. VI,
75).

ragii Ann., Addit. p. 131. Danske Mag. 3 R. VI, 6. 8. 248. 263.
75 o. fl. St.

ragii Ann., Addit. p. 93. 100. 106. 120. 123. 136. At Højskolens
tyrelse skulde være hos Rektoren og Dekanerne omtales allerede
Ordinat. lectionum for 1537 (se foran S. 58).

anseelige Sportler ved Promotioner og de Indtægter, som vare forbundne med Sædet i Konsistorium[1]) Det akademiske Senat havde den indre Styrelse af Universitetet i sine Hænder. Den ældre Bestemmelse, om at hvad der var vedtaget indenfor det enkelte Fakultet ikke havde Gyldighed, uden at det først var bifaldet af hele Universitetet (d. e. det akademiske Senat), stod udentvivl endnu ved Magt[2]). Kun ved særegne Lejligheder bleve Professorerne, der vare »udenfor Raadet«, kaldte med til akademiske Raadslagninger og Beslutninger[3]). Allerede i Christian III's Tid, dog uden at vi nærmere kunne angive Tidspunktet, blev forøvrigt det akademiske Senats Medlemsantal forøget ved Optagelse af de øvrige Medlemmer af de højere Fakulteter og enkelte af de filosofiske Professorer.

Konsistoriets Møder holdtes almindelig Onsdag og Lørdag — i Fundatsen var den sidste Dag især udpeget dertil — dog ogsaa paa andre Tider efter Rektors Tilsigelse[4]). I Aaret 1545 maatte der vedtages Straffebestemmelser mod Konsistoriales, der udeblev fra Møderne. Det fastsattes nemlig, at hvis nogen Professor ikke kom til Mødet, før Afstemningen begyndte, skulde han bøde 1 Skilling, hvis han blev helt borte fra Mødet, skulde han give 4 Skilling[5]). Forhandlingerne (Acta Consistorii) optegnedes af den tilstedeværende Notarius — oprindelig en dertil antaget edfæstet akademisk Borger, siden (fra Frederik II's

[1]) I Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 752 c. Fol. findes en Forestilling fra det filosofiske Fakultet, dat. 20 Juni 1648, der indeholder gode Oplysninger om Dekanatvæsenet i ældre Tid.

[2]) Scr. Rer. Dan. VIII, 340—41.

[3]) Cragii Ann., Addit. p. 94—95.

[4]) Mødet kaldes: convocatio (sjeldnere: congregatio eller concessus). Om Mødestedet se foran S. 117.

[5]) Ny kirkehist. Saml. I, 5.

af) en af de yngste filosofiske Professorer, som endnu e havde faaet Sæde i det akademiske Senat. Før Renationen vare de i Konsistorium fattede Beslutninger telig blevne indførte i Universitetsmatriklen, men fra ·et 1538 af bleve Forhandlinger i større eller mindre førlighed, og da navnlig de vedtagne Beslutninger (con-ia), indførte i en særegen Protokol[1]). Blandt Beslutninne tillagdes der de saakaldte Constitutiones laudabiles særegen Vigtighed. De angik nærmest Professorernes byrdes Forhold, og indeholdt de vedtagne Regler for ion af Residenser og Tiender, Bestemmelser om Naa-saar og lignende Forhold. De indførtes ikke blandt de indelige Acta Consistorii, men i en særegen Protokol, var i Rektors Værge og bevaredes med en vis Hemme-ıedsfuldhed[2]).

Den ældste nu bevarede originale Protokol over Acta Consistorii begynder i Aaret 1599. Men ifølge en Registrant over Universitetets Arkiv, forfattet 1633, besad man dengang Akterne fra 1538 til 1599 i 17 Protokoller, med Undtagelse af dem for Aarene 1552—60, som allerede dengang manglede. Af de tabte Akter har man dog Fragmenter tilbage i Afskrift, og da de ere af stor Vigtighed i Universitetets Historie, har jeg bestræbt mig for at samle, hvad der endnu lader sig finde. I Tillæget, Nr. 16, samt i Ny kirkehist. Saml. I, 4—67. 322—4. IV, 276—88, har jeg udgivet, hvad jeg har fundet af Akterne fra Christian III's og Frederik II's Tid. Af Akterne fra 1594—99 haves endnu et udførligt Udtog i en gammel Afskrift tilhørende Konferensraad Werlauff. Dette Udtog har velvillig været mig overladt til Afskrift, og det vil paa sit Sted blive benyttet.

Engelstoft, Univ. og Skole-Ann. 1810. II, 175. 1811. II, 22. Udtrykket »Constitutiones laudabiles« forekommer allerede før Reformationen i den ældste »Juramentum intitulandorum«, Scr. Rer. Dan. VIII, 334.

3.

Universitetets Kansler.

Universitetskanslerembedet var en gammel akademisk Indretning, dog ikke saa gammel som Rektorværdigheden. Oprindelsen til den skyldtes egentlig tilfældige Omstændigheder ved Højskolen i Paris, hvor Biskoppens Kansler i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede fik en Tilsynsret over Universitetet. Embedet var, ialfald senere, noget ganske andet, end man efter Navnet nærmest skulde antage. Kansleren var nemlig ikke Universitetets Sekretær eller Bestyrer af det akademiske Kancelli, meget mere førte han et overordnet Tilsyn med Universitetet, og da navnlig med Uddelingen af de akademiske Grader, der i den ældre Tid spillede saa stor en Rolle. I Regelen havde Kansleren alene Retten til efter forudgaaet Examination at meddele «Licentia» eller Tilladelse til at optræde som akademisk Lærer. Medens Rektoren altid valgtes af de øvrige akademiske Lærere, beskikkedes Kansleren i Middelalderen af den højeste kirkelige Myndighed, og efter Reformationen af Landsherren[1]. Universitetskanslerembedet udviklede sig efter Reformationen paa en meget forskjellig Maade ved de forskjellige Højskoler; ved nogle blev det af meget ringe Betydning, ved andre fik det den største Vigtighed[2]. Det sidste var Tilfældet ved Kjøbenhavns Universitet, om end ikke saa meget i Christian III's Tid som senere.

---

[1] Angaaende Kanslerinstitutionen ved Universiteterne i Middelalderen har man en fortræffelig Monografi af C. Meiners, Historia muneris Cancellariorum Academicorum, i Commentat. Soc. Scient. Gottingensis XVI. Herm. Conrings Oplysninger i hans Dissertationes de antiquitatibus Academicis. Helmst. 1674, p. 134. 360, ere meget tarvelige.

[2] Tholuck, Das acad. Leben des 17ten Jahrhund. I, 19 ff.

I Tiden mellem den kjøbenhavnske Højskoles Stiftelse og Reformationen var Biskoppen i Roskilde, som tillige var Kongens «øverste Kansler», Universitetets bestandige Kansler, og vi have flere Beviser paa, at han undertiden greb stærkt ind i Højskolens Styrelse. Vi minde her blot om Biskop Lage Urnes Indskrænkninger i Studiefriheden og Forbud imod, at nogen, som ikke var Bakkalavr eller Præst, maatte høre theologiske Forelæsninger. Da Biskopperne havde deres Residens i Roskilde og kun til enkelte Tider opholdt sig i deres Bispegaard i Kjøbenhavn, overdrog de jævnlig, ligesom det var Skik andensteds, en Del af deres Myndighed til en Vicekansler, almindelig en anset Universitetslærer, uden dog derfor at fraskrive sig Retten til at have Indflydelse paa den akademiske Styrelse, naar de fandt for godt[1]).

Efter Reformationen undergik Kanslerembedet en ikke ringe Forandring, som svarede til de forandrede Forhold, nu da Bispemagten var opslugt af Kongemagten. Kanslerembedet blev nemlig henlagt til den af de høje Rigsembedsmænd, der stod Kongen nærmest, den kongelige Kansler — hvad man i Enevældens Tid kaldte Kancellipræsidenten, hvis Forretninger i vore Dage ere delte mellem Kultus- og Justitsministeren. Universitetets Kansler kaldtes ogsaa dets «øverste Konservator», og der tillagdes ham akademisk Rang næst efter Rektoren; «denne Ære» — saaledes hedder det i Universitetsstatuterne af 1539 — «ville vi Doktorer og Magistre paa hele Højskolens Vegne

---

[1]) Werlauff nævner (Kbhvns Univ. fra dets Stift. til Reform. S. 75) to Vicekanslere før Reformationen, nemlig D. Peder Albretsen og M. Matthis Pedersen; men af Scr. Rer. Dan. II, 560 ses, at i Tiden mellem disse har D. Erik Nielsen (Rosenkrands) været Vicekansler i nogen Tid.

nemlig tillægge ham, der næst Gud har paataget sig næsten hele Omsorgen for denne Højskoles Konservering, hvoraf han ogsaa har faaet sit Navn[1])». I Universitetsfundatsen udtalte Kongen, at da det vilde være vanskeligt for Kansleren ene at overkomme de Forretninger, som hans Stilling medførte, burde Rektor og Dekanerne foreslaa Kongen en studeret Mand ved Hoffet eller i Staden Kjøbenhavn, der af ham kunde beskikkes til Kanslerens Medhjælper (adjutor), og som skulde paase, at de akademiske Forretninger gik deres regelmæssige og bestemte Gang[2]). Det er imidlertid paafaldende, at en saadan Medhjælper for Kansleren dog ikke strax beskikkedes, skjønt der vistnok maatte være Trang dertil, efterat Bugenhagen var rejst bort, som ved Siden af sin Lærergjerning kan siges at have udfyldt netop den Plads ved Universitetet, der var tiltænkt Kanslerens Medhjælper, uagtet han neppe har haft nogen egentlig Beskikkelse som saadan. Da Professorerne 1541—42 gjentagne Gange henvendte sig til Kongen og bad om «et Hoved for Universitetet» — altsaa nærmest hvad Fundatsen kaldte en Medhjælper for Kansleren — vidste Kongen ingen anden at henvende sig til end til den fraværende Bugenhagen, da den Mand, som han ved en tidligere Lej-

---

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 131.

[2]) Se foran S. 101—2. Originalens Udtryk ere disse: «Quia hoc negotium (sc. Cancellarii s. Conservatoris primi) non est unius Viri, debet Rector cum Decanis postulare a nobis aliquem Virum, quem in aula nostra, vel in civitate Hafniæ noverint eruditiorem: hunc eis dabimus Cancellario adjutorem». At Meningen af disse Ord er, at det akademiske Senat skulde foreslaa en Mand, som Kongen kunde beskikke til Kanslerens Medhjælper, fremgaar formentlig af den Omstændighed, at da D. Christiern Morsing 1541 blev Vicekansler, valgtes han dertil af Professorerne (se Tillæg Nr. 16). Kanslerens Medhjælper og hans Funktioner omtales oftere i Univ.-Fundatsen (se Cragii Ann., Addit. p. 121. 124. 130—2. 136).

lighed havde tænkt paa som mest skikket til at udfylde Bugenhagens Plads, naar han var draget bort, Biskoppen i Ribe, M. Johan Vandal, for nylig var død [1]). Som bekjendt modtog Bugenhagen ikke Tilbudet, saa tillokkende Kongen end søgte at gjøre det for ham. Det var først i Aaret 1544 at D. Christiern Torkelsen Morsing efter Professorernes Valg beskikkedes til Universitetets Vicekansler, maaske i Anledning af de mange akademiske Promotioner, som forefaldt i dette Aar. Men vi kunne nu ikke mere paavise noget Spor af hans Virksomhed som Vicekansler, og kunne heller ikke bestemme, hvorlænge han har indtaget denne Plads.

Vi meddele nu en kort Levnedsbeskrivelse af den Mand, der i hele Christian III's og en Del af Frederik II's Regjeringstid var Universitetets Kansler og første Konservator.

Johan Friis til Hesselager, der i en Menneskealder var Universitetets Kansler og øverste Konservator og i en endnu længere Tid som Kongens Kansler Sjælen i den danske Rigsstyrelse, har paa saa mange Maader indskrevet sit Navn i vor Historie, at det er vanskeligt paa nogle faa Blade at give en nogenlunde tilfredsstillende Skildring af hans Levned. Han var født den 20de Februar 1494. Hans Fader var Jesper Friis til Lundbygaard og Hesselager i Fyn († 1504), Moderen hed Anna Brockenhus [2]). Tidlig mistede

---

[1]) Kirke-Kalender for Slesvig Stift. II, 125. 131. Jfr. foran S. 143—4.

[2]) Hofman, Danske Adelsmænd. I, 22. Joh. Friis's Fødselsdag er beregnet efter Vedels Angivelse om hans Alder ved hans Død (Ligprædiken over Joh. Friis. Bl. L 2). Vedel angiver forresten selv andensteds en anden Dag (Wegener, A. S. Vedel, 2 Udg. S. 46 Note 10). Om Stedet for det Lundbygaard, der formodentlig

han sine Forældre; imidlertid blev han sat i Odense Skole, hvorfra han siden kom til Aarhus, «og var der en Tidlang under D. Morten Børup, som i de Dage var navnkundig over alt Riget for sin Lærdom og Flittighed, som han vendte paa Ungdommen med stor Frugt og Fremdragt». Om denne sin Skolemester talte Johan Friis siden ofte med Berømmelse, «og var ham taknemmelig for den gode Undervisning, han fik af ham baade i Skolen og hjemme i hans Hus[1])». I Aaret 1514 blev han immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet[2]), og efterat «han havde forfremmet sig meget her, drog han med Slægt og Venners Raad udenlands, at videre besee og forfremme sig». Blandt andre Lærdomssæder skal han have besøgt Paris og som Ledsager haft Mester Oluf Nielsen fra Vejle med sig, hvilken Mand ved Reformationen blev Sognepræst i sin Fødeby og senere paa mange Maader nød godt af Johan Friis's Venskab[3]). 1519 tog denne selv Magistergraden i de fri Videnskaber i Køln, hvorpaa han under ikke ringe Fare drog hjem til Danmark tilligemed sin Landsmand Mester Iver Juel, der havde studeret med ham i Køln og taget Graden samtidig med ham. Efter et kort Ophold i Hjemmet, rejste han ved Fastelavnstid 1520 til Rom, vistnok fordi det var hans Agt at indtræde i den gejstlige Stand, og fordi man der bedst lærte de Midler at kjende og knyttede de Forbindelser, der kunde bane Vej til de højeste

---

var Joh. Friis's Fødested, se Engelstofts Undersøgelse i Saml. til Fyens Hist. og Topogr. III, 137. I Aaret 1527 skrev han sig endnu til Lundbygaard (Münter, Reform. Hist. I, 542); men senere altid til Hesselager.

1) A. S. Vedels Ligprædiken over Joh. Friis. 1571.

2) Program for Odense Skole 1866. S. 57.

3) Gaarmann, Efterretn. om Vejle Kjøbstæd. S. 72.

Stillinger i Kirken[1]). I Rom skal han have opholdt sig henved 1½ Aar. Ved sin Hjemkomst indtraadte han som Skriver i Kong Christiern II's Kancelli. Vedel fortæller, at dette skete 1520 »paa en mærkelig Tid, som var den Dag, Kong Christiern gjæstede udi Nydal, paa Vejen, som han drog ned fra Stokholm til Danmark». Men efter Tiden kan dette ikke være rigtigt, hvis Friis, som Vedel beretter, har været 1½ Aar i Rom. I et af de følgende Aar fik han Lejlighed til at besøge Vittenberg, maaske dog snarere paa en diplomatisk Sendelse til Tydskland end som egentlig studerende[2]). Det havde efter Vedels sigende længe været hans Ønske at komme did, og det Bekjendtskab, han gjorde med Reformatorerne, blev af afgjørende Betydning for hans senere kirkelige Holdning. Han talte i sin Alderdom ofte med Fornøjelse om den gunstige Dom, som især Melanchton havde udtalt om ham[3]).

Under K. Frederik I blev Johan Friis kongelig Sekretær og snart en Mand af betydelig Indflydelse, der sædvanlig fandtes blandt Kongens Omgivelser paa Gottorp. Han var saaledes en af de danske Adelsmænd, der sluttede sig nærmest til denne Konge, og Lønnen, i Skikkelse af betydelige Forleninger, udeblev ikke. Saaledes fik han af Frederik I Livsbrev paa Rønnebæksholm. Flere Gaarde i Fyn, der betragtedes som forbrudt Gods, fordi de hidtil-

[1]) Se Iver Juels Optegnelser i Bruuns Danske Saml. I, 53. I Worms Lexicon I, 331 anføres følgende Skrift af Joh. Friis: Disputatio ethica de virtute heroica, Coloniæ 1514. 4. Jeg har imidlertid ikke kunnet opdage Spor af noget saadant Skrift, og maa derfor betvivle, at Efterretningen er rigtig, tilmed da Friis neppe kan have været i Køln allerede 1514.

[2]) I det af Förstemann udgivne Album Acad. Vitebergensis søger man forgjæves Joh. Friis's Navn.

[3]) Vedels Ligprædiken over Joh. Friis. Bl. B.

værende Ejere havde fulgt Christiern II eller sluttet sig til Severin Norby, bleve forærede ham af Kongen[1]). Senere overdrog denne ham ogsaa (1525) et Vikarie i Lunds Domkirke, som den bekjendte M. Christiern Pedersen havde haft, men som var blevet ham frataget, paa Grund af at han havde sluttet sig til den fordrevne Kong Christierns Sag[2]). Den første større gejstlige Forlening, Joh. Friis fik, var, saavidt vides, Arkidiakonatet i Ribe, som han dog snart (1526) atter afstod — naturligvis mod tilstrækkelig Erstatning — til Kongens Kansler M. Klavs Gjordsen. Derefter fik han Dekanatet i Kjøbenhavn, som han ogsaa (1527) resignerede til samme Kansler[3]). I Aaret 1530 fik han Livsbrev paa Dalum Kloster mod at underholde Nonnerne og stille et vist Antal «gerust Heste» i Krigstilfælde. Det gik muntert til med Forleninger i de Tider for dem, der førte Pennen i Kancelliet eller sluttede sig nøje til Kongen. Efter Klavs Gjordsens Død i September 1532 kom Johan Friis saavidt vides i Spidsen for det danske Kancelli, hvorvel han fremdeles kun førte Navn af kongelig Sekretær; men efter Kongens Død i April 1533 forlod han med hele Kancelliet Gottorp og drog tilbage til Kjøbenhavn, idet han samtidig overbragte Budskab fra Enkedronningen og Hertug Christian til det danske Rigsraad, et Budskab, der skulde minde om den afdøde Konges Fortjenester og bane Vej til Thronen for hans ældste Søn[4]). I Aaret 1534 opholdt Joh. Friis

---

[1]) Herom indeholdes det nærmere i Fred. I's Registranter i Geh.-Ark. Jfr. Becker, Danske Herregaarde VII. Hesselager. Fr. Carlsen, Rønnebæk Sogn. S. 206.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 657.

[3]) Kbhvns Kirker og Klostere i Middelald. S. 107—8.

[4]) Krag, Christian III's Hist., Overs. S. 2. Paludan-Müller, Grevens Feide. I, 95. Niels Kaas kalder Joh. Friis: Frederik I's Vicekansler (Vedels Ligpræd. Bl. L 5).

i Fyn og søgte at skaffe Midler til Øens Forsvar mod
ekkerne og den urolige Almue, og da 19 fynske Adels-
nd den 9de Juli d. A. traadte sammen i Hjallese ved
nse og bestemte sig til, ligesom den jydske Adel, at
ge Hertug Christian af Holsten til Konge, fik Johan
s det Hverv i Forbindelse med nogle jydske Adelsmænd
drage til Hertugen forat tilkjendegive ham den fynske
ls Beredvillighed til at tage ham til Konge, samt til-
at forestille ham, at Øen var blottet for Tropper, og
aa et let Bytte for den første Landgang af Lybekkerne
r Rejsning af Almuen. I Forening med de jydske de-
rede udstedte han den 17de Juli 1534 i Preetz For-
ingsbrevet, om at Danmarks Riges Raad og Adel vilde
Hertugen til Konge. Paa samme Tid begyndte imid-
d Svenborgs Borgere Rejsningen og droge Landet rundt,
drede og opbrændte Herregaarde og Slotte. Hessel-
r, Johan Friis's Gaard, sank rimeligvis ved denne Lejlig-
i Grus, som saamange andre Gaarde. Saasnart som
igt vendte Friis tilbage med en Afdeling af Hertugens
pper, som det i kort Tid lykkedes at dæmpe Opstanden;
i de første Dage af Avgust sendte Grev Christoffer af
nborg en Afdeling af sin Hær over til Fyn, hvor Ny-
blev overrumplet, og her blev Johan Friis tagen til
ge tilligemed en Mængde andre Adelsmænd og ført over
Sjæland[1]). Han lovede nu Greven Troskab og Tjeneste;
a da man formodentlig havde Mistanke om, at han ikke
at stole paa, blev han en Stund holdt fangen i Blaa-
rn paa Kjøbenhavns Slot. Under en Samtale med Grev
ristoffer forestillede han denne, at han gjerne ønskede at

[1]) Paludan-Müller, a. Skr. I, 241—2. 250—1. Becker, Danske Herre-
gaarde VII, Hesselager.

rejse til Vittenberg for at høre Luther, og da han gav den mægtige Borgmester Ambrosius Bogbinder 2 Rosenobler for et Pas, saa fik han ogsaa Lov at slippe bort. Han rejste nu først til Vallø til Oluf Rosenkrands, og efterat have været her i 14 Dage, til Søholm i Stevns Herred til Anders Bilde; men da samtidig den almindelige Jagt efter Herremænd begyndte, og Anders Bilde saavelsom hans Søn Bent bleve fangne, ansaa Friis det ikke for raadeligt at blive længere, skjønt Jomfru Ermegaard Bilde gjerne vilde have holdt ham tilbage til sin Beskyttelse. Han lejede da hemmelig en Baad, og sejlede den første Nat til Møen, og derfra videre til Rygen og til Prirau. I Greifswalde fandt han venlig Modtagelse af Hans Barnekow, og derfra drog han saa videre til Vittenberg. Der blev dog ikke noget af Studeringer; thi snart rejste han til Leipzig og derfra til Gera, hvor han traf Kong Christian III's tydske Kansler Wolfgang Utenhof, og med denne fulgte han da tilbage til Holsten. Der blev nu Spørgsmaal om, hvorvidt han kunde indtræde i Kongens Tjeneste, da han havde svoret Grev Christoffer Troskab; men da man formente, at Greven ikke havde holdt, hvad han havde lovet ham, erklæredes Friis for frigjort fra sin Ed. Kort efter gik han som Kongens Sendebud til Hamborg forat underhandle om Fred med Lybekkerne, og som kongelig Kansler udøvede han fra den Tid af i en lang Aarrække en betydelig Indflydelse paa alle Regjeringshandlinger[1]). «Han haver», siger Vedel, «og ingen Tid sparet sig selv, eller villet begjære Forlov fra Hoftjeneste, da man havde hannem bedst behov, men indtil sin Dødsdag ufortrøden, i Orlogs saavelsom udi Freds

---

[1]) Se min Afhandling, Historieskrivningen i Danmark og Norge efter Reform. S. 144—5.

Tid, udenlands saavelsom hjemme, ladet paakjende, at han saa det rettelig gjerne, at alting maatte gaa vel til: at Danmarks Rige kunde blive ved sin fordums Pris og Frihed, og alle Stater her i Riget blandt ædle og uædle kunde samtligen i god Endrægtighed nyde deres Privilegier og udi Rolighed tjene Gud, ære Kongen, gjøre Ret og leve i al Gudelighed og Ærlighed».

Denne Dom om Johan Friis's Virksomhed har siden Vedels Dage været den almindelige, og man har i ham set et Mønster paa en dansk Adelsmand af den gode, gamle Slags. Men vi kunne dog ikke fordølge, at der lader sig fremføre adskillige Anker mod hans Karakter og Statsmandsdygtighed, som maa gjøre os noget betænkelige ved at istemme den stærke Ros, som er fremført over ham. Han havde faaet sin Opdragelse som Statsmand paa Gottorp Slot og i Frederik I's Skole. Følgen heraf var, at han altid heldede mere mod Syd end mod Nord. Han havde sikkert ikke liden Skyld i det spændte Forhold mellem Danmark og Sverig i Christian III's Dage, og havde han holdt mere igjen, vare Syvaarskrigens Rædsler maaske blevne undgaaede. Hans Nidvise mod Kong Gustav i Sverig var vel egentlig kun Svar paa Tiltale; men maatte dog vække bitter Harme hos den svenske Konge, om han ellers har lært den at kjende. Da Professorerne vilde udslette nogle skarpe Udfald mod Sverig i Svanings Gjendrivelse af Johannes Magnus's gothiske Historie, holdt Kansler Friis paa, at de skulde blive staaende[1]). At han, mere end sømmeligt efter vore Begreber, har benyttet sin høje Stilling til at berige sig, er vel rimeligt[2]). Visselig var sligt ikke

[1]) Se mit anf. Skr. S. 75 ff. og 145.

[2]) Superintendenten i Trondhjem, M. Torbern Olufsen, der 1547 opholdt sig i Kjøbenhavn, skrev tilbage til Kapitlet angaaende nogle

noget nyt for Mænd i Stillinger som hans — det var maaske en Smitte, som hængte ved ham fra hans Ophold i Rom — men saa formindskes dog den Ros, som ellers kunde tilkomme ham for den Gavmildhed, han især paa sine gamle Dage viste mod Universitetet og flere Skoler. Blandt hans samtidige var der dem, der mente, at han ved slige Gaver søgte at forsone sig med sin Samvittighed[1].

Da Mandens Stræben i saa høj Grad gik ud paa at forøge og afrunde sit Gods, maa vi omtale nogle af hans vigtigste Erhvervelser i denne Henseende. 1536 forærede Kongen ham Brendeskovgaard med Tilliggende i Sunds Herred i Fyn, der sikkert var Gods, som ansaas for forbrudt til Kronen ved den tidligere Besidders Deltagelse i Grevefejden. 1539 fik hans Livsbrev ad gratiam uden al Afgift paa Lekkendegaard, Gods og Tjenere. Denne Gaard havde tidligere hørt under Roskilde Bispestol, men var nu inddragen under Kronen. Ved Mageskifte med Kronen erhvervede han 1541 Hagested Gaard og Gods ved Holbæk og fik samme Aar for sig og sine Arvinger »Jus patronatus med al Kronens og Roskilde Stifts Herlighed, Rente og Rettighed, som ligger til Hagested Kirke«, ligeledes fri Birkeret over Hagested By, Gaard og Grund samt Orderups

---

Indtægter, dette attraaede, at han derom havde talt med Kansleren, som gav god Fortrøstning. »Kunde man nu«, tilføjer han, »gjøre hannem nogen Foræring og Skjænk, da var det godt; kan man ikke, at man da lover aureos montes etc.« Ved en senere Lejlighed (1552), da Kapitlet ønskede et Beskyttelsesbrev, sendte det »en fattig Villighed« til Johan Friis med Bøn om, at han ikke vilde forsmaa den (Danske Mag. VI, 298. 303).

[1]) Ved Gavebrev af 6 Apr. 1554 henlagde Joh. Friis en aarlig Rente af 8 Daler til Svenborg Skole at kjøbe Vadmel for til fattige Disciple; i en gammel Afskrift af dette Gavebrev tilføjes: »forte ut Cancellarius sic conscientiam suam liberaret ab erepta sylva Brendeskoff udi Grevens Feyde« (Langeb. Diplom.).

ldom. Ogsaa paa sit under Hesselager Gaard hørende
s, som han betydelig havde forøget, fik han 1539 fri
ceret, efterat han alt i Frederik I's Tid (1527) havde
t Patronatsret til Kirken. 1542 overlod han Kronen
nebæksholm, hvorpaa han havde Frederik I's Livsbrev,
fik til Erstatning tre Gaarde i Bendebo under Drag-
n Len. Især laa det ham dog paa Hjærte at forøge
Ejendomme omkring sin Herregaard Hesselager i Fyn,
det lykkedes ham efterhaanden ved heldige Kjøb af
legods i Omegnen at hæve den til en af de anseeligste
ndomme i Landet[1]). Her opførte han 1538 den præg-
Hovedbygning, som endnu staar, og lignende anseelige
edbygninger opførte han ogsaa senere paa sine sjæ-
lske Herregaarde, Hagested (1555) og Borreby (1556).
it sætte Kronen paa sine Erhvervelser oprettede han
Kongens og Rigsraadets Samtykke 1548 sin Gaard og
Gods Hesselager til et Stamhus. Det var første Gang,
denne tydske Institution fremtraadte her i Landet. Man
undret sig over, at Johan Friis var saa ivrig for at
re sine Ejendomme samlede paa een Haand, da han
var og blev ugift, og han neppe havde nogen bestemt
on for Øje ved Stamhusets Oprettelse, eftersom han
dengang kunde vide, hvem der ved hans Død vilde
den ældste paa Skjoldsiden i hans Slægt. Nærmest

Om Johan Friis's Ejendomserhvervelser se Aktst. udg. af Fyens Stifts litt. Selsk. II, 148 ff. Regist. o. a. L. 1, 15. 21. 25. 32. 33. 35. 38. 53. 54. 55. D. Mag. 3 R. VI, 354. Vedel Simonsen, Bidr. til Odense Bys Hist. II, 2, 36. 88. Jfr. Becker, Danske Herregaarde VII, Hesselager. I Kjøbenhavn ejede han en Gaard paa den nordre Side af Kannikestræde, hvis Grund han udvidede ved Jord, han erhvervede fra Universitetet (Rektors og Professorers Skjødebrev til ham, af 5 April 1540, findes i Konsistoriets Kopibog 1538—1602, Fol. 166).

maa denne Stamhuserektion vel betragtes som et Udtryk for hans aristokratiske Tænkemaade: han vilde derved give Stødet til Skabelsen af en virkelig Højadel eller Baronstand, som Danmark hidtil havde savnet. Desuden var vel det Gods, han med saa megen Flid havde samlet, ham saa kjært, at han ikke vilde, at det skulde splittes ad efter hans Død. Imidlertid lykkedes hans Hensigt ikke, thi saasnart hans Øjne vare lukkede, tog K. Frederik II i Forbindelse med det daværende Rigsraad ikke i Betænkning at erklære den Disposition for ulovlig, som Johan Friis havde truffet under alle betryggende Former for dens bestandige Vedvaren[1].

Paa alle Statsanliggender udøvede Johan Friis en stor Indflydelse i Christian III's Tid, saavidt Kongens mange tydske Omgivelser og Forbindelser tillod det. Og naar vi have set Kongen i sine senere Aar vise megen Omhu for Kirken og Universitetet, tilkommer endel af Æren uden-tvivl Johan Friis, som nærmest havde Styrelsen af disse Anliggender under sig. Ved Højskolens Gjenoprettelse 1537 beskikkedes han til dens øverste Konservator eller Kansler[2]. I Fundatsen omtales det, at han især havde haft Indflydelse paa Bestemmelsen af Professorernes Lønninger — om der tilkommer ham nogen Ære derfor, vil afhænge af den Dom, man har om Lønnens Tilstrækkelighed. Forresten forærede han, som Fundatsen udtrykkelig omtaler, de fornødne Øltønder til Universitetets Bryggerhus. Det var nu en indirekte Maade at fremme Videnskaberne paa[3]. Der

---

[1]) Biskop Engelstoft har leveret en udførlig Afhandling om dette første Forsøg paa at oprette et Stamhus i Danmark, i Saml. til Fyens Hist. og Topogr. III, 117 ff.

[2]) Jfr. Schumacher, Gel. Män. Br. I, 20.

[3]) Cragii Ann., Addit. p. 95.

ɪr iøvrigt ikke mange Spor levnede af hans Virksomhed som Universitetets Kansler, ialfald ikke før mod Slutningen af Christian III's Regjeringstid. Mindes skal det dog med Taknemmelighed, at han 1555 skjænkede Universitetet det første private Legat (1000 Daler), som det modtog efter Gjenoprettelsen, og at han saaledes gav et Exempel, som det imidlertid varede længe, inden nogen efterlignede[1]).

I Kong Frederik II's Tid steg Kanslerens Indflydelse snarere end den faldt. Han var Bæreren af de gamle Traditioner. Imidlertid paadrog han sig Enkedronning Dorotheas Fjendskab ved at modsætte sig hendes Optagelse i Rigets Raad efter Kong Christians Død og hendes paatænkte Ægteskab med den afdøde Konges Broder, Hertug Hans i Haderslev[2]). Da hun misbilligede Krigen med Sverig, i hvilken Johan Friis havde ikke ringe Skyld, maatte dette ogsaa bidrage til at forøge hendes Misstemning mod den mægtige Statsmand[3]). Dennes Forhold til Kong Frederik forstyrredes imidlertid ikke herved, og da Kongen, som han selv bekjendte, ikke forstod sig synderlig paa Statssagerne, overlod han meget til den gamle kyndige Kansler, der synes at have været ligesaa ivrig som Kongen med Hensyn til Førelsen af Krigen med Sverig, og derfor under denne

[1]) Se foran S. 237.

[2]) Sè mit Skrift: Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge, S. 145.

[3]) Om Friis's Forhold mod de svenske Sendebud, som paa deres Rejse til Tydskland blev tilbageholdte i Kjøbenhavn — en Hovedaarsag til Krigens Udbrud — se hans egne Breve til Kongen, Danske Mag. IV, 209 ff. Resen, Fr. II's Krønike. S. 78—9. At Svenskerne ansaa Friis for den egentlige Ophavsmand til Krigen, skjønnes af et plattydsk Smædeskrift, der udgik fra svensk Side 1563, men under Kansler Friis's Navn, hvor han, paa Grund af sin store Indflydelse hos Frederik II, kaldes »Pater Patris Patriæ« (se mit Skrift, Historieskrivn. i Danmark, S. 87 Not. 2).

vandt sin Herres særdeles Bifald ved de betydelige Forstrækninger, han gjorde ham af rede Penge[1]). Saaledes laante han 1563 Kongen 10000 Daler, 1565 atter 4000 Dlr., hvorfor han fik Lekkende Gaard og Gods i Pant, og 1567 14000 Dlr., hvorfor han fik Pantebrev paa Dalum Kloster, ikke at tale om flere mindre Summer[2]). Endnu 14 Dage før sin Død modtog Johan Friis Pantebrev paa Kronens Gods i Spjellerup for 400 Guldgylden, han havde laant Kongen[3]). Da Krigen trak saa længe ud og blev saa ødelæggende ikke blot for Sverig, men ogsaa for Danmark og Norge, er det vel muligt, at Friis har maattet fortryde, at han ikke holdt igjen itide. Han deltog i de frugtesløse Fredsforhandlinger i Ulfsbæk 1569, og det var et af disse forunderlige Træf, som Historien undertiden fremviser, at Freden, hvorefter de nordiske Riger havde sukket saa længe, først kom istand, faa Dage efterat den gamle Kansler havde lukket sine Øjne.

Langt lysere viser Billedet af Johan Friis sig, naar vi betragte det under Synspunktet af hans Interesse for Videnskaberne og de aandelige Formaal, der beskjæftigede hin Tid. Thi han var en Velynder af Lærdom og den lærde Stand. Mangfoldige Skrifter ere tilegnede ham, og det vilde ikke være vanskeligt at samle en lang Række lovprisende Ytringer fra danske saavelsom fremmede Skribenter over Kanslerens Yndest for Videnskaberne og deres Dyrkere[4]).

---

[1]) Hist. Tidsskr. V, 424—6.

[2]) Langeb. Diplom. 8 Juni 1563 og 12 Marts 1567. Becker, Danske Herregaarde. VII. Hesselager.

[3]) Topogr. Saml. i Geh.-Ark., Spjellerup Nr. 1.

[4]) Man har alt en saadan, thi bag i Vedels Ligprædiken findes der Lovtaler og Ærevers over Joh. Friis paa Latin eller Dansk af Henrik Rantzov, Niels Kaas, Caspar Paslick, D. Niels Hemmingsen, D. Mar-

Mester Anders Vedel, hvem den gamle Kansler havde skjænket sit Venskab og sin Fortrolighed, vidner om ham: »Hos hannem fandtes en sønderlig Lærdom og god Forstand udi den hellige Skrift, hvilken han vidste at drage frem, naar Behov gjordes at tale om vor kristelige Religions Artikler og gjøre en klar Skilsmisse imellem den rette og den falske Lærdom. Han havde og ikke ringe Forfarenhed i boglige Kunster og adskillige Slags Tungemaal, og mest udi hine herlige Historier. De, som have været noget i Omgjængelse med ham, vide, hvad sønderlig Lyst det var at høre paa ham, naar han begyndte at repetere og fortælle de gamle Historier baade af vore danske og udlændiske Krøniker. Heraf havde han det rige Liggendefæ til vise Raad at give, saa han ikke længe ledte efter dem og kunde se baade det fremfarne og nærværende, og granske paa det næste, hvad efter vilde komme[1])». Paa et andet Sted siges: »Han maatte saare vel lide alle lærde, og mest dem, som kunde snakke og tale med ham om gamle Monumenter og fordums Historier[2])». Efter Johan Friis's Opmuntring overtog Svaning at skrive Danmarks Historie fra den Tid Saxe slipper, og siden var den gamle Kanslers Tilskyndelse den nærmeste Foranledning for Vedel til at overføre Saxes latinske Historie i det danske Sprog og til at udgive sin rimede Krønike om de romerske Paver[3]). Om hans Gavmildhed mod fattige studerende vidner Vedel, at han holdt tolv Studenter ved Kjøbenhavns Universitet, alligevel gik aldrig nogen, der

---

tin Æditaus, D. Hans Frandsen, M. Hans Thomesen, M. Rasmus Katholm, M. Iver Bertelsen, ikke at tale om af Vedel selv.

[1]) Vedels Ligpræd. over Joh. Friis. Bl. B vij.

[2]) Vedels Saxo, ny Udg. Fortalen S. 19.

[3]) Nyerup, Om de Kgl. Danske Historieskrivere S. 66. Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel, 2 Udg. S. 63 ff.

kom til ham med en Anbefaling eller et Bønskrift, uden Hjælp og Bistand fra ham. Ligeledes sendte han snart ti snart tyve Daler ud til fattige Personer, der studerede udenlands. Da han sidste Gang var i Fyn, gav han 300 Daler til husarme og Skolebørn i Odense[1]). I hans senere Aar laa det ham paa Hjærte at faa opført en Fribolig for Studenter paa Studiigaarden, og i sit Testament skjænkede han 2000 Daler til fattige Studenter, foruden de 1000 Daler, han tidligere havde givet.

Johan Friis døde i Kjøge den 5te December 1570, idet han nemlig paa Rejsen til Kjøbenhavn fra Nykjøbing paa Falster, hvor Kongen opholdt sig, blev saa alvorlig syg der, at han ikke kunde komme videre. Lægen D. Martin Æditus og hans Skriftefader, Slotspræsten M. Anders Vedel, kom ud fra Kjøbenhavn for at være ham til legemlig og aandelig Bistand. Fra den sidstes Haand have vi en smuk Skildring af den gamle Kanslers Dødsleje. Om han end i sin Vaande maatte sukke:

> Jeg er saa træt, jeg er saa mod,
> Herre Gud raade min Angest Bod! —

saa viste han til andre Tider en stor Frimodighed og aflagde en kristelig Bekjendelse om sin Tro og sit Haab. Da Vedel engang i Bedrøvelse over sin Velynders forestaaende Bortgang fremsagde det Vers af Kejser Karls Historie: »Tu patriam repetis, tristi nos orbe relinquis», stod Hukommelsen den døende Mand endnu saa godt bi, at han strax fortsatte: «Te tenet aula nitens, nos lacrymosa dies». Han bestemte selv, hvor han vilde begraves, nemlig i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, og at Vedel skulde holde Ligprædiken over ham. Da denne paa det sidste foresagde ham det

---

[1]) Vedels Ligprædiken, Bl. B v.

ers af den 31. Psalme: «In manus tuas Domine commendo spiritum meum», fortsatte han selv med den anden del af Verset: «Redemisti me Deus veritatis». Og det var e sidste Ord, Kansler Johan Friis talte her i Verden; kort fter døde han i sin Slægtning Bjørn Andersens og Anders edels Arme, i sit 77de Aar[1]).

Rundt om paa sine Herregaarde havde Joh. Friis ladet psætte rimede danske Indskrifter, deriblandt fandtes ogsaa ølgende:

Blandt dyrebar Skat og alskens Lyst,
Som Konger og Fyrster gjør rige,
Paa een Ting lide de Fejl og Brøst:
Saa faa dem Sanden tør sige[2]).

Var han selv været en af disse faa, hvad nok er sandsynligt, a er det al Ære værdt; og selv om vi ikke kunne billige ans Optræden under forskjellige Forhold, fortjener han dog istnok den Ros, som med saa stærke Ord udtaltes ved ans Grav, at han havde været sin Konge og sit Fædreland n tro Mand. I den af Resen udgivne Frederik den Anens Krønike ledsages Beretningen om den gamle Kanslers ød med de Ord: «Han var en mærkelig gudfrygtig, vis, orsigtig, ydmyg og meget brugelig Herre udi alle Sager, g efterlades hannem den Ære, at han har været Rigens og n naadige Herres tro Mand, alle lærdes, Kirkers, Skolers g fattige hjælpeløses Forsvar og Fosterfader[3])».

---

[1]) Vedels Ligprædiken, jfr. Wegener a. Skr. S. 65 f.

[2]) Vedels Ligprædiken, Bl. M v.

[3]) Frederik II's Krønike, S. 256. Følgende Indskrift fandtes paa hans Ligsten i Vor Frue Kirke: «Johanni Friis ab Hesselager, viro clarissimo, de Regibus et Republica Daniæ plurimis et maximis in rebus bene merito, Friderici I. Vice-Cancellario, Christiani vero III. et Friderici II. Cancellario fidelissimo et prudentissimo, cuius

4.

Universitetets Konservatorer.

Det var en ældgammel Skik, at Universiteterne havde visse Beskyttere eller Konservatorer, hvis Pligt det var at værne om Højskolernes Personer, Gods og Rettigheder. Det var Mænd i anseelige Stillinger, som vare istand til at yde en saadan Beskyttelse, naar den forlangtes af dem, og hvem der da ogsaa undertiden tilkom et vist Overopsyn og en overordnet Jurisdiktion over Professorerne[1]).

Kjøbenhavns Universitet havde strax fra dets Stiftelse af faaet slige Konservatorer anvist af Kongen, nemlig Biskoppen af Roskilde, som tillige var Universitetets Kansler, samt Dekanen og Provsten i Roskilde Domkapitel og Dekanen i Kjøbenhavns Kapitel, og Jurisdiktionen over Professorerne og Universitetets andre Embedsmænd var bleven betroet til disse[2]). I de ældste Statuter omtales paa flere

---

consilio et auctoritate Ecclesiæ et Scholæ disciplina et redditibus ornatæ sunt, legum emendatione Reipublicæ forma stabilita; qui posteaquam familiæ suæ decus virtute et meritis amplificasset, vegeta senecta, sed annorum satur, vitam naturæ, spiritum servatori Deo, plenus fide et spe, reddidit. Moritur Congii 5 Decemb. an. 1570. Hæredes Patruo b. m. pos. Vince bono malum».

[1]) «Cancellarium proxime sequitur Conservator Privilegiorum, tertia in Academia Dignitas. Cui inde nomen, quod Academiæ jura privilegiaque tueatur atque conservet adversus quoscunque, Archiepiscopos, Episcopos etc., necnon Duces, Marchiones, Comites etc., quodque Rectori, Doctoribus, Magistris, Scholaribus, et ceteris ejusdem Universitatis personis efficacis defensionis præsidio adsistens permittere non debeat, eosdem super bonis suis et aliis juribus ... infringi seu violari aliquatenus (vel etiam impugnari». Saaledes bestemmes Konservatorens Opgave i en Bulle af 1426 fra Pave Martin V til Universitetet i Löwen (Valerius Andreæ, Fasti Academici Studii generalis Lovaniensis. Ed. 2da. 1650, p. 61).

[2]) K. Christiern I's Stiftelsebrev af 4de Oktober 1478, Pontopp. Ann. II, 673.

Steder Konversatorernes Virksomhed, og det forbødes dem, naar Nødvendigheden ikke strængt krævede det, at drage akademiske Retssager udenfor Stadens Mure[1].

Efter Reformationen vedblev Konservatorinstitutionen fremdeles, om dens Betydning end maaske var noget indskrænket. Kansleren skulde ligesom tidligere være første Konservator; foruden ham var der, ogsaa overensstemmende med den forrige Ordning, tre andre Konservatorer, alle Medlemmer af Domkapitlet i Roskilde, nemlig Dekanen og Domprovsten samt Besidderen af Kannikepræbendet S. Laurentii Kapel. Den sidste traadte altsaa istedenfor Dekanen Kjøbenhavns Kapitel, da dennes Stilling nu inddroges ved Kapitlets Opløsning.

Som Forretninger, der vare tiltænkte Konservatorerne, omtales i Universitetsordinansen, at de af dem, der havde Bolig i Roskilde, skulde indkræve Studiiskatten af Sjælands Stift og Tiendekornet af de to Herreder, hvis tidligere Bispetiende nu henlagdes til Universitetet. Kansleren kunde, naar han vilde, forlange deres Hjælp i Tilsynet med Universitetet, navnlig skulde de være med at afhøre dets Regnskab, og naar de kom til Kjøbenhavn, skulde de forhøre sig om, hvorledes det stod til med Universitetet, og om dets Ordinants holdtes ved Magt. Naar der var Doktorpromotioner skulde de indbydes til »Kosten» eller Gildet bag efter, og naar der holdtes »Rektorkost», burde de ogsaa bedes med[2]). Hvorvidt deres Myndighed strakte sig,

---

[1]) Scr. Rer. Dan. VIII, 335 sq. Werlauff, Kbhvns Univ. fra dets Stift. til Ref. S. 46—7. Underligt nok har denne omhyggelige Forfatter ikke bemærket Omtalen af Konservatorerne i det ovennævnte Stiftelsebrev, hvorfor han maa lade uafgjort, hvem de egentlig vare, og hvad deres Hovedforretning var.

[2]) Cragii Ann., Addit. p. 119. 130—2. 136. Naar man af Danske Mag. 3 R. I, 68—9 ser, at Kanniken Hr. Jep Heye i Roskilde oppe-

lodes iøvrigt temmelig ubestemt; men det er rimeligt, at man har holdt sig til Praxis fra ældre Tid, og at deres Hjælp er bleven paakaldt, naar der var opstaaet Stridigheder mellem Professorerne indbyrdes eller mellem en Professor og nogen af Universitetets Bestillingsmænd, eller der ellers forelaa Sager, i hvilke de højlærde behøvede Bistand ved Raad eller Daad. Da Konservatorerne ofte vare Mænd, der stode Kongens Person nær (som Kanslere, Sekretærer, Raader), saa kunde deres Intercession hos ham være af afgjørende Betydning for Universitetet. Ved akademiske Højtideligheder havde Konservatorerne deres Gang og Sæde efter Professorerne i de tre højere Fakulteter, men foran Decanus i det filosofiske Fakultet og de øvrige Magistre. »Den Ære skylde vi dem nemlig«, siger Rangforordningen, »for den Tjeneste, de yde Højskolen«. — Ved visse Lejligheder kunde Konservatorerne komme til mere aktivt at tage Del i de akademiske Handlinger. Fundatsen bestemte nemlig, at naar en akademisk Lærer vilde tage Doktorgraden, og der ikke var nogen anden Doktor i samme Fakultet, der kunde konferere ham Graden tilligemed de til den hørende Insignier, saa skulde den kongelige Kansler som Højskolens Konservator udføre denne Akt, og hvis han ikke var tilstede, skulde en af de andre Konservatorer gjøre det[1]. Paa den Maade kom Universitetskonservatoren Peter Svave

---

bar Studiiskatten af Sjæland og Tiendekornet paa Universitetets Vegne strax efter dets Gjenoprettelse, saa var det maaske som »Subdeputatus« for Konservatorerne at han ydede Universitetet denne Tjeneste. For »den idelige Tjeneste«, han havde gjort Universitetet, og fremdeles vilde gjøre det, forlenede Professorerne ham 1539 med Bispetienden af Vor Frue Sogn i Roskilde; dog skulde han give en aarlig Afgift af den (Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelald., Till. S. 210—11).

[1] Cragii Ann., Addit. p. 135.

544 til at kreere en Doctor Juris. De tre Universitets-onservatorers Indflydelse paa de akademiske Anliggender ar dog i det hele vel neppe betydelig. Kun ved Undersøgelsen af det Regnskab, som Universitetets Rentemester skulde aflægge hvert Aar til den 1ste Maj, erklæredes deres Nærværelse for aldeles nødvendig[1]). Men der var dog intet i Vejen for, at de selv ved denne Lejlighed kunde lade sig repræsentere af andre dertil egnede Personer, saasom af andre Kanniker i Roskilde, og efterhaanden vidste de ganske at frigjøre sig fra Forpligtelsen i saa Henseende[2]).

Her følger nu Biografier af de Mænd, der vare Universitetets Konservatorer i Kong Christian III's Regjeringstid.

1.

Peter Svave *(Petrus Suauenius)* var født 1496 i Stolpe i Pommern af adelig Slægt. Da han var yngre Søn, blev han af sine Forældre bestemt til den gejstlige Stand og studerede i sin Ungdom ved Universiteterne i

[1]) Cragii Ann., Addit. p. 136. Christian III's Hist., Suppl. S. 155. Naar der paa det sidstnævnte Sted (i Aaret 1555) kun omtales to Konservatorer foruden Kansleren, saa kommer det af, at Andreas v. Barby var forlenet baade med Domprovstiet i Roskilde og med S. Laurentii Kapel, saa han altsaa paa dobbelt Maade var Konservator. Noget lignende blev senere Regelen, thi efterat Niels Kaas var bleven forlenet med S. Laurentii Kapel, blev det Praxis, at Kongens danske Kanslere havde denne Forlening som Embedsløn, hvorved Konservatorernes Antal altsaa blev indskrænket.

[2]) Ved Undersøgelsen af M. Oluf Chrysostomus's Regnskab 1539 mødte kun een af Konservatorerne i egen Person, de to andre lode sig repræsentere (D. Mag. 3 R. VI, 2); da M. Jakob Fabritius's Regnskab afhørtes 1546, lode alle Konservatorerne Kanniker fra Roskilde møde for sig (D. Mag. 3 R. VI, 28); men 1556 o. flg. Aar vare Professorerne alene tilstede ved Regnskabets Aflæggelse (D. Mag. 3 R. VI, 264. 272. 276).

Löwen og Leipzig. Paa det sidstnævnte Sted indlod han sig 1519 i en litterær Fejde til Forsvar for sin Lærer Petrus Mosellanus og vakte derved allerede Forhaabninger om fremtidig videnskabelig Dygtighed[1]). Ikke længe efter drog han til Vittenberg, hvor han snart kom i det nøjeste Forhold til Luther og maaske erhvervede Magistergraden[2]). Ved sin Opmuntring kaldte han ogsaa sin Ven og Landsmand Johan Bugenhagen herhen, og da Luther 1521 skulde drage til Rigsdagen i Vorms, var Peter Svave den eneste af hans Disciple, som han medtog paa Rejsen[3]). Det Mod og den Hengivenhed for den evangeliske Lære, som Svave viste ved at ledsage sin Lærer paa denne farefulde Rejse, var maaske den nærmeste Anledning til hans senere Ophøjelse; thi som bekjendt var Hertug Christian fra Slesvig tilstede ved Rigsdagen, og man har ment, at det var efter dennes Anbefaling at Faderen, Frederik I, senere tog Svave i sin Tjeneste. Dette kan dog i det tidligste først være sket 1524, og ikke, som hidtil har været antaget, 1522. Efter Rigsdagen i Vorms vendte Svave nemlig tilbage til sin Hjemstavn og optraadte som evangelisk Lærer i Klosteret Belbuk, hvis Abbed og Munke ved Bugenhagen vare vundne for Reformationen. Da den Forandring, der var foregaaet i Klosteret, rygtedes, drog den katholsksindede Hertug Bugislav selv til Belbuk, hvor han lod Abbeden

---

[1]) Peder Svaves Liv og Levnet udg. af Sandvig. Kbhvn. 1774. 4.

[2]) P. Svave nævnedes sjelden senere som Magister, da han var kommen i højere Stillinger; men i enkelte samtidige Kilder forekommer han dog under denne Titel (se f. Ex. Neues Staatsbürg. Mag. VI, 278).

[3]) Saaledes siges der i Fortalen til Scripta publice proposita in Acad. Witebergensi. Tom I. Witeb. 1559. Forøvrigt fulgte ogsaa Justus Jonas med paa Rejsen, og senere kom der nogle andre af Luthers Venner til Vorms (Spalatin, Annal. Reform. p. 39. 42).

sle. Peter Svave havde allerede tidligere forladt Klo-
t og opholdt sig nu i sin Fødeby Stolpe, hvor han
le samlet nogle Lærere og andre studerede Folk om
for hvilke han udlagde Romerbrevet, og virkede for den
geliske Læres Udbredelse. Hertugen befalede Raadet i
pe ogsaa at fængsle ham, hvilket skete, og han var nær
men i en slem Stilling, da han havde paadraget sig
olikernes Had ved sine dristige Angreb paa de papi-
e Misbrug. Ved mægtige Velynderes Forbøn slap han
løs af sit Fængsel og kom til Universitetet i Greifs-
le, hvor han blev immatrikuleret den 12te April 1524
om Lærer skal have bidraget til atter at hæve denne
kole, som i den senere Tid havde tabt sig meget[1]).
ge kan han dog ikke have virket der, da han som sagt
t samme eller i Begyndelsen af det næste Aar traadte
n danske Konges Tjeneste.

I Statstjenesten, som Peter Svave blev antagen til af
erik I, viste han sig snart som en særdeles brugbar
d. Navnlig førte han en flydende latinsk Pen, der blev
n stærkt i Brug. Saaledes forfattede han 1526 paa sin
es Vegne et bittert Stridsskrift mod K. Christiern II
ponsio ad calumnias Christierni patruelis[2]); ligeledes
s han som Forfatter til et udførligt utrykt Forsvars-
t for Frederik I's Fremgangsmaade mod Christiern II
Erhvervelsen af den danske Krone[3]). Der udgik ogsaa

---

antzow, Pomerania. II, 341—2. Cramer, Pommerische Kirchen
list. II, 48. Epistolæ Dav. Chytræi, p. 1228. Schütz, Vita Chytræi.
, 68 Not. Notitsen om Svaves Immatrikulation i Greifswalde har
g fra privat Meddelelse.
llen, Breve og Aktstykker til Chr. II's og Fredr. I's Hist. I, 505.
ii Servilii Ligurini Defensio Friderici Daniæ Regis in immode-
tiam et maledicentiam Christierni Regis quondam Danorum, ad
rincipes omnes Christianos. Hdskr. i Kgl. Bibl.

mange andre publicistiske Indlæg fra hans frugtbare Pen, ligesom han anvendtes i forskjellige vigtige Sendelser til udenlandske Magter saavel i Frederik I's som navnlig i Christian III's Tid [1]. Af den førstnævnte skal han være bleven beskikket til Professor ned Kjøbenhavns Universitet, men vi have intet Bevis for, at han nogensinde har holdt Forelæsninger; derimod er det sikkert, at han 1530—31 var Universitetets Rektor, og at han var den sidste i Rækken før Højskolens fuldstændige Opløsning [2]. I en Række Aar (fra 1526 af) var han tillige Lærer eller Tugtemester for Kong Frederiks næstældste Søn, Hertug Hans [3]. Man har et mærkeligt Brev fra ham til hans Discipel (dat. Viborg 1ste Maj 1537), hvori han giver den unge Hertug forskjellige gode Anvisninger med Hensyn til den Optræden, der sømmede sig for en Fyrste [4]. Efter Frederik I's Død forblev han i Christian III's Tjeneste som kgl. Sekretær, og den 1ste November 1535 forlenedes han med Dekanatet i

---

[1] Peder Svaves Levnet ved Sandvig. Aarsberetning fra Gehejmearkivet, III og IV. Knudsen, Joach. Rønnov, S. 149—51. Sml. mit Skrift: Historieskrivningen i Danmark. S. 67 f. En diplomatisk Sendelse til Frankrig, der var betroet P. Svave 1531, omtales i Quellensamml. der Schlesw. Holst. Lauenb. Gesellschaft, II, 1, 103. Den 12te Januar 1535 kvitterer Peter Svave, »Hartoch Johanses tuchtmester«, for 200 Gylden, han havde modtaget af den kgl. Rentemester til en Rejse til England i Kong Christians Ærinde (Ministeriernes Arkiv).

[2] Werlauff, Kbhvns Univ. Hist., Program 1850. S. 70. 78.

[3] I den gamle Levnedsbeskr. af P. Svave, som Sandvig har udgivet (men som er rig paa Fejl) siges, at Svave 1534 »blev forordnet til at være den unge Hertug Hanses Tugtemester«; men af Allens Breve og Aktst. I, 505, ses, at han allerede var det 1526. Dengang var Prindsen forøvrigt kun 5 Aar gammel.

[4] Sandvig, som har meddelt dette Brev i P. Svaves Levnet S. 62—3, betvivler, at det kan være fra 1537; men Originalen, som endnu findes i Kgl. Bibl., hæver enhver Tvivl i denne Henseende.

Roskilde[1]). Men Aaret efter formaaede Hertug Philip af Pommern ham til at begjære Afsked af dansk Tjeneste for at vende tilbage til sit Fædreland. Hertugen skrev i den Anledning til Kong Christian; men denne var neppe villig til at slippe en saa brugbar Tjener, saa meget mere som det kunde synes farligt at lade en Mand, der var saa nøje inde i den danske Regjerings politiske Planer, træde over i en anden Stats Tjeneste[2]). Saa meget er ialfald vist, at Peter Svave blev i Danmark, skjønt Kongen i den første Tid efter denne Afskedsbegjæring synes at have kastet nogen Ugunst paa ham. Denne Misstemning forsvandt dog senere, og snart var Svave atter en højtbetroet Mand, der nød store Beviser paa Kongens Yndest. Efter Inddragelsen af Bispegodset, forlenedes han den 13de September 1537 afgiftsfrit paa Livstid med Gjorslev Gaard og Gods, som havde hørt under Bispestolen i Roskilde, og han fik derhos Kongens Løfte om, at naar han kom hjem fra en Statssendelse til Frankrig, som han nu beredte sig til, «vilde Hs. Majestæt arveligen forskrive ham og hans Arvinger saa meget af det Gods, som plejer at ligge til forskrevne Gjorslev, som kan være 1000 Gylden i Guld værdt». Denne Forlening blev given ham under den Forudsætning, at han holdt sit Løfte om altid at blive og at bygge og bo her i Riget[3]). 1539 gav Kongen ham Livsbrev paa en Gaard i Kjøbenhavn, der hidtil havde hørt til S. Nicolai Alter i Nicolai Kirke[4]); og

[1]) Werlauff a. Skr. S. 70 Not. f. Registre o. a. Lande. 1, 7. Jfr. Danske Mag. 4 R. I, 268.

[2]) Denne Omstændighed i P. Svaves Levned har ikke hidtil været bekjendt, og den forklarer Ytringer i det ovenomtalte Brev til Hertug Hans, som ellers ere uforstaaelige. Hertug Philips Brev er dat. Stetin, Sambstag nach Dionysii 1536, og findes i Kgl. Bibl. Breve til Adel. Hist., Fasc. 56.

[3]) Registre over alle Lande Nr. 1 Fol. 10—11.

[4]) Se mit Skrift: Kbhvns Kirker og Klostere i Middelald. S. 258.

Aaret efter fik han Skjødebrev paa Gjorslev Gaard og Gods, hvilket Kongen med Rigsraadets Samtykke havde solgt og afhændet til ham og hans Arvinger[1]). Rimeligvis har Svave ikke betalt andet for Gaarden end de 1000 Gylden, han skulde have som Løn for sin Rejse til Frankrig. Men idet han saaledes blev dansk Godsejer, er dermed sikkert fulgt Forpligtelsen til, naar han giftede sig, kun at ægte en dansk adelig Jomfru.

Som Besidder af Dekanatet i Roskilde blev P. Svave, ifølge Universitetsfundatsen af 1539, en af Højskolens Konservatorer. I den Anledning skrev Bugenhagen 1541 til ham: »Schola vestra, cuius tu Conservator es, utinam bene conservetur«[2]). 1543 valgtes han til Universitetets Rektor. Det er det eneste Exempel, man har paa, at nogen, som ikke var Professor, efter Reformationen beklædte denne Ærespost, medens sligt i en tidligere Tid hyppig var forefaldet. Rektorembedets Forretninger synes Peter Svave dog væsenlig at have overladt til M. Oluf Chrysostomus som Vicerektor. Som Universitetskonservator kreerede han 1544 Rembert Gilsheim til Doctor Juris[3]). Forøvrigt benyttedes han meget som kongelig Raad og »Orator« i Forhandlinger med fremmede Stater. I Aaret 1548 og senere forekommer han tillige som Medlem af Danmarks Riges Raad. Han roses fra forskjellige Sider som en lærd, gudfrygtig og brav Mand. Bugenhagen kalder ham sin »kjære Broder«, og Hvitfeldt nævner med Berømmelse hans Vel-

---

[1]) Registre o. a. Lande. Nr. 1 Fol. 17—18, dat. 2 Febr. 1540.

[2]) Münter, Bugenhagii in Dania commoratio, p. 111. Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 28.

[3]) Vinding, Acad. Haun. p. 74. Det er urigtigt, naar Vinding anfører Pet. Svave i Rækken blandt Universitetets Professorer efter Reformationen.

alenhed[1]). Om hans store klassiske Lærdom afgive hans talrige Gesandtskabsberetninger og publicistiske Indlæg et uforkasteligt Vidnesbyrd. Idethele maa det vist antages, at han har været en af de hæderligste af de Tydskere, som i det 16de Aarhundrede benyttedes i den danske Statstjeneste. Om hans fremragende Duelighed kan der neppe rejses Tvivl. Han døde i sit 56de Aar, den 16de Marts 1552[2]). I sit Ægteskab med Else Skave, en Datter af Movrits Skave til Eskilstrup, havde han fire Børn[3]).

2.

Erik Krabbe var født den 22de November 1510 paa Helsingborg Slot og var en Søn af den berømte Rigsmarsk Hr. Tyge Krabbe, Herre til Bustrup og Vegholm († 1541), og Hustru Anne Rosenkrants[4]). Kun 21 Aar gammel blev han af Kong Frederik I forlenet med Domprovstiet i Roskilde, paa en Tid, da han opholdt sig ved Universitetet i Paris for at studere[5]). Under sine Studier tilbragte han

---

[1]) Schumacher, Gel. Män. Br. I, 43. Hvitfeldt, S. 1547.

[2]) Mort. Pedersens Kalender, Ny kirkehist Saml. III, 491. I Gl. kgl. Saml. 828 Fol. findes derimod følgende Antegnelse af And. Vedel: »Anno 1552 Maij 21, anno ætatis 56, obiit Petrus Suauenius Pomeranus Lub., orator, legatus, consiliarius Regis Daniæ, comes Lutheri Vormatiam, discipulus Mosellani, 20 annis in Dania legatus ad Carolum V et in Galliis«.

[3]) Sandvig, Peder Svaves Levnet, S. 70 ff.

[4]) Efter Tyge Krabbes Optegnelser i Klevenfelds Saml. i Geh.-Ark., hvor der ogsaa findes flere af Erik Krabbes Breve.

[5]) Den 12te Novbr. 1531 skrev Oluf Rosenkrants til K. Frederik I: han fik idag visse Tidender, at Hr. Køneke (Jepsen), som var Provst i Roskilde, døde igaar, derfor beder han Kongen at erindre, at da han sidste Gang var i Kjøbenhavn, tilkjendegav Hr. Tyge Krabbe, hvorledes han agtede at sende sin Søn Erik Krabbe strax ind i Frankrig til Studium og ydmygelig begjærede, at Kongen vilde forse ham med det første ledige Prælatedom, der blev ledigt

flere Aar i Frankrig, hvor han foranledigede, at der udkom en ny Udgave af Saxes Historie (trykt i Basel 1534). Han maa ogsaa have opholdt sig i længere Tid i Tydskland, da man af hans opbevarede Breve ser, at han fandt meget Behag i at indflette tydske Sætninger i dem, og hvad mere er, han optraadte senere som højtydsk Forfatter, idet han ikke alene oversatte Jydske Lov og Thord Degns Artikler paa Højtydsk, men ogsaa udarbejdede et eget Skrift i dette Sprog: «Ein neu Tractat von schiffbrüchigen Gütern, auf Dänisch Wrack genandt, aus den alten Dänischen Lou-büchern zusammen getragen, und in rechte Ordnung gebracht durch Erich Krabbe», udg. af P. Resen tilligemed Krabbes Oversættelse af jydske Lov, 1684[1]). Derimod er det sikkert urigtigt, naar man har tillagt ham den rimede Kong Hanses Krønike, der blev trykt første Gang sammen med den danske Rimkrønike 1533. Vi vide ikke med Vished, naar han kom tilbage fra Udlandet; men i Foraaret 1535 var han i alle Tilfælde hjemkommen, og som Domprovst i Roskilde blev han ved Universitetets Gjenoprettelse en af dets Konservatorer[2]). Desuden havde han en gejstlig Forlening i Aarhus Domkirke[3]). Da han imidlertid ved sin Faders

---

i nogen Domkirke her i Landet, hvilket Kongen lovede i Overværelse af Bispen og Oluf Rosenkrants. Han beder derfor Kongen i sit eget og Tyge Krabbes og alle Venners Navn om at lade Erik Krabbe faa Provstedømmet i Roskilde (Orig. i topogr. Saml. i Geh.- Ark.). Forleningsbrevet, dat. Torsdag næst efter S. Martini ep. Dag 1531, findes i Reg. o. a. Lande 2, 377.

[1]) Oversættelsen af Thord Degns Artikler er trykt hos Westphalen, Monum. ined. IV, 1875—98.

[2]) Et Brev udstedt af ham som Domprovst findes i Ny kirkehist. Saml. III, 24. Et andet, udstedt Lørdag efter Quasimodogeniti 1535, findes i Kgl. Bibl., Breve til Adel. Hist. Fasc. 34. Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 77 (Novbr. 1536).

[3]) Reg. o. a. Lande 1, 16—17.

d fik betydelige Eiendomme — han blev Herre til Bu-
up, Aastrup og Bjørnholm (den sidste Gaard arvede han
er sin Moder) — saa frasagde han sig 1543 Domprov-
et i Roskilde. Som en Mand, der var vel forfaren i
mmede Sprog, lovkyndig og duelig, brugtes han i for-
jellige Sendelser til fremmede Magter. Kun 30 Aar gam-
el mødte han saaledes 1540 paa Rigsdagen i Regensburg
m et af den danske Konges Sendebud, og Aaret efter var
n i et lignende Hverv i Frankrig[1]). Han blev ialt brugt
18 Ambassader. Imidlertid blev han Rigsraad, Ridder
Befalingsmand paa Lundenæs (denne Forlening fik han
n 19de Maj 1549), og var i alle Maader en af sin
ds anseeligste Mænd. Ved sin Død den 6te Januar 1564
jænkede han sin ikke ubetydelige Bogsamling til Roskilde
ole. Man har et Par danske Psalmer af ham; desuden
ærlod han i Haandskrift en Samling eller rettere en Sam-
enligning af alle ældre danske Love, hvorfor en samtidig
rfatter kalder ham «Danicarum legum conciliator egregius».
Anledning af hans betydelige juridiske Indsigter og Ar-
jder tilegnede Hemmingsen ham 1562 sit Skrift «De lege
turæ». Det havde været Krabbes Hensigt at udarbejde en
bindelig dansk Lovbog, men paa Grund af hans mange
dre Forretninger, blev Værket ikke fuldendt. Imidlertid
m hans betydelige Forarbejder dog til Nytte ved Lovar-
jderne i Frederik II's og Christian V's Tid. Lyskander
ær hans Gavmildhed mod Kirker og Præster, og fra
dre Steder fremhæves hans oprigtige Gudsfrygt. Han
r to Gange gift, først med Karen Lykke, Datter af Hr.
kob Lykke, og siden med Margrete Reventlov, Datter af
ders Reventlov til Søbo, og han havde i alt 12 Børn[2]).

[1]) Hvitfeldt, S. 1513. 1521.
[2]) Se Resens Fortale til E. Krabbes Overs. af Jydske Lov. Hofman,

3.

Christoffer Jepsen Ravensberg *(Christophorus Joachimi v. Jacobi)* var en Søn af Hr. Jep Jepsen († 1513) og Hustru Margrete Basse, og Brodersøn af den roskildske Biskop Johan Jepsen (Ravensberg), ved hvis Indflydelse han formodentlig er bleven Kannik i Roskilde, efter at have studeret hjemme og i Udlandet og efter at have taget Magistergraden. Han maa udentvivl regnes blandt sin Tids mærkelige Mænd; ialfald var han en af Humanismens tidligste Repræsentanter hertillands, og hans Kjærlighed til de klassiske Studier bidrog vistnok til at gjøre ham velsindet mod Reformationen. 1518 valgtes han til Rektor ved Kjøbenhavns Universitet, hvor han ogsaa maa have holdt Forelæsninger og formodentlig i de klassiske Fag, da Matthias Gabler i sit Digt til Christiern II 1521 roser hans behagelige Foredrag. Af samme Digt ser man ogsaa, at han opførte latinske Komedier med Studenterne. Slige Komedier vare i sin Tid et vigtigt Kjendemærke paa den gjenvaagnende Sands for de klassiske Studier. Med K. Christiern II stod han paa en god Fod, skjønt han udaf en af S. Birgittes Profetier forudsagde Kongen, at han vilde blive fordreven. Da Kongen virkelig senere maatte forlade Danmark, ledsagede han ham paa Rejsen, men kom dog igjen tilbage og udsonede sig med de ny Magthavere, saa han

---

Danske Adelsmænd. II, 205—10 og Stamtavlen, sammesteds findes E. Krabbes kobberstukne Billede og hans Ligsten i Søderup (ikke Aastrup) Kirke. Kofod Anchers Lovhistorie I, 155. 172. 193—9. Saml. Skr. I, 371 ff. Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I. Ny kirkehist. Saml. III, 488. C. Lyschander, Carmen eleg. contin. seriem familiæ Krabborum. Hafn. 1581. Sammes Scriptores Danici, ny Udg. S. 222—3. Vogelsang, Hdskr. i Karen Brahes Bibl., S. 90.

525 atter valgtes til Universitetets Rektor[1]). Forøvrigt ævede han som Kannik i Roskilde, hvor han i Stilhed ysløde med Videnskaberne og gjerne saa, at Videnskabsmænd benyttede hans Bogsamling, der formodentlig har æret betydelig bedre forsynet med klassiske Værker, end Kannikernes ellers plejede at være. M. Peder Parvus omtaler i et Skrift fra 1537 med Tak den Hjælp, han havde aaft af M. Christoffer Ravensbergs Bibliothek, og den bejendte Henrik Smith i Malmø sendte ham samme Aar in «liden Dialogus eller Catechismus» til Nytaarsgave med Tak for beviste Velgjerninger[2]). I November 1536 indkaldtes M. Christoffer tilligemed flere Repræsentanter for Landets Domkapitler og endel evangeliske Prædikanter til at udarbejde et Udkast til en Kirkeordinans, og ganske vist have kun faa af de indkaldte Kanniker været mere velstemte mod Reformationen end han, hvilket han ogsaa viste, da han, uden tvivl til ikke ringe Forargelse for sine Kolleger, ikke længe efter giftede sig med Elline Grubbe, en Datter af Sivert Grubbe til Lystrup i Sjæland[3]). I Aaret 1537 benyttede K. Christian III ham som Kommissær ved Forhandlingerne med Svenskerne paa Mødet i Halmstad[4]).

---

[1]) Gram, Anmærkn. til Gablers latinske Vers, Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. IV, 263—65. Hvitfeldt, S. 1249. Werlauff, Univ. Hist., Progr. 1850. S. 72. Om Slægten Ravensberg se D. Mag. 3 R. III, Regist.

[2]) Ny kirkehist. Saml. II, 215, 243. Petersen, Lit. Hist. II, 138 (dette Skrift citeres her og andensteds altid efter Forfatterens egen Udgave).

[3]) Se Fortalen til Ped. J. Vinstrups Skrift, Om det euige liff oc Død. 1587.

[4]) Gram, anf. St. Christian III's Hist. I, 178 Note. Samme Aar havde M. Christoffer en Retssag med nogle af de til hans Præbende hørende Bønder, hvilken ikke faldt ud til hans Fordel (Rosenvinge, Gl. d. Domme II, 115. Udgiveren har urigtig henført Sagen til 1540 istedenfor til 1537).

1539 beskikkedes han til en af Universitetets Konservatorer, og var som saadan samme Aar med at afhøre M. Oluf Chrysostomus's Universitetsregnskaber[1]). Han var nemlig som Kannik »Ejer« af S. Laurentii Kapel i Roskilde Domkirke, og det var sikkert med særligt Hensyn til ham, at det i Universitetsfundatsen bestemtes, at Ejeren af dette Kapel altid skulde være en af Universitetets Konservatorer, medens de to andre skulde være af Domkirkens Prælater. Mester Christoffer Jepsen døde 1543. I sit Ægteskab havde han en Datter, Dorthe, der blev gift med Peder Bild til Sonnerup[2]).

4.

Andreas von Barby var født den 24de Juli 1508, og som der siges en uægte Søn af Adelsmanden Nicolaus v. Barby til Loburg i Brandenburg. 1529 blev han immatrikuleret i Vittenberg, hvor han lagde sig efter Retsvidenskaben. En lærd Mand blev han dog ikke; men han erhvervede sig praktisk Færdighed hos den berømte Jurist D. Hieronymus Schurff[3]). Efter dennes Anbefaling antog K. Christian III ham 1542 i sin Tjeneste som kongelig Raad, efter forgjæves at have søgt at faa Dr. jur. Melchior Klinge i Vittenberg til at overtage Posten[4]). I denne Stilling vandt Barby snart Kongens Yndest, saa han blev Kansler i det tydske Kancelli og en Mand af stor

---

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 2.

[2]) Rosenvinge, Gl. danske Domme. IV, 420. Om M. Christoffers Enke se Danske Mag. 4 R. I, 126. 336.

[3]) Moller, Cimbria lit. II, 56—7 (det Skrift, som her tillægges Barby, er af en anden Forfatter). Ny kirkehist. Saml. I, 463.

[4]) Melch. Klinges Undskyldningsbrev findes i Gl. kgl. Saml. 1076 Fol. Barbys Bestalling i Geh.-Ark.

Indflydelse. Den 8de November 1543 forlenede Kongen ham med S. Laurentii Kapel og Domprovstiet i Roskilde, hvorved han altsaa paa dobbelt Maade blev Universitetets Konservator. Tillige fik han Løfte om det første Prælatur, som herefter blev ledigt ved nogen Domkirke her i Riget, Roskilde undtagen; indtil dette skete skulde der aarlig udbetales ham 40 Gylden. Endvidere fik han fri Underholdning og «Udkvitting» paa Slottet, Hofklædning for sig selv og tre Tjenere samt Foder for fire Heste. Derhos forærede Kongen ham den Gaard paa den vestre Side af Kjødmangerstræde i Kjøbenhavn, som kaldtes «Bispen af Viborgs Gaard». Senere fik han baade Domprovstiet i Viborg og S. Klare Kloster i Roskilde i Forlening[1]). Paa den Maade overøstes de tydske Kancelliembedsmænd med kirkelige Præbender. Det blev imidlertid ikke herved. I Aarene 1547—48 tilskjødede Kongen ham med Rigsraadets Samtykke Favrholm Gaard og Mølle med mere Krongods i Tryherred i Sjæland. Godset overdroges ham «saa frit, som andre Riddersmænd bruge deres Arvegods her i Danmark, dog saa at han altid skal blive besiddendes og boendes her i vort Rige Danmark; og vil han nogen Tid befri sig og tage sig en Ægtehustru, da skal han befri sig her i Danmark med vort Raad og tage den, som dansk er født, og ingen anden»[2]). Det hed sig, at Barby havde kjøbt Godset af Kronen; men den Pris, han betalte derfor, har neppe været høj, og har vel snarest bestaaet i Fordrin-

---

[1]) Langebeks Diplomatarium u. 8/11 1543. Moller, Cimbr. lit. II, 56. Regist. o. a. L. 7, 259. En Retsstrid, som Barby 1555 førte for at hævde sig Besiddelsen af Provsteholmen i Horns Herred under S. Laurentii Kapel, omtales i Wegeners Skrift om Abrahamstrup I, 65—6.

[2]) Knudsen, Danmark i Middelald. S. 25—26. Nye Danske Mag. VI, 234. Langebeks Diplomatar. u. 4/10 1548.

ger paa Rejsegodtgjørelser og Løn, som han havde tilgode hos Kronen. 1554 afhændede han atter Favrholm Hovedgaard og Gods til Peder Oxe for 17000 Daler og har sikkert derved gjort en saare fordelagtig Handel, saameget mere som Kongen ikke længe efter forærede ham Selsø Gaard og Gods, der tidligere havde hørt under Roskilde Bispestol, og 1557 gav ham Tilladelse til deraf at oprette et adeligt Stamhus for sin Brodersøn Hans v. Barby, da han selv ingen ægtefødte Børn havde[1]). Selv var han 1554 bleven optaget i den danske Adelsstand og havde senere faaet Sæde i Danmarks Riges Raad[2]).

I Aaret 1555 blev Andr. v. Barby ved Christian III's Indflydelse valgt til Biskop i Lybek, en rig Sinecure, der ikke forhindrede ham fra at vedblive i sin Stilling som Kansler hos den danske Konge. Det havde imidlertid sin særegne Beskaffenhed ved dette Bispevalg; man har nemlig et Dokument udstedt af Barby d. 16de Avgust 1556, hvori han tilstaar at have lovet Kongen at anvende sin yderste Flid for inden Aars Frist at bevæge Domkapitlet i Lybek til at vælge Kongens Søn, Hertug Magnus, til hans Koadjutor, og saa selv aftræde Stiftet til denne. Lykkedes det ikke at bevæge Domkapitlet til at gaa ind paa dette Arrangement, skulde Barby afgive til Kongen alle Indkomster af Stiftet Lybek, Huset Eutin og de tilhørende Gaarde og Godser, med Undtagelse af hvad en nødtørftig Husholdning

---

[1]) Nye D. Mag. VI, 162—65. Den Revers, Barby udstedte ved Overtagelsen af Selsø, siges at være udstedt 27de Marts 1555; men d. 29de Novbr. s. A. havde Herluf Skave endnu Selsø Gaard og Gods som Pantelen af Kronen (Wegener, Abrahamstrup. I, 66). Barby kan vel altsaa ikke have tiltraadt Gaarden før 1556.

[2]) Nye D. Mag. VI, 162. Optegn. om Medlemmer af Rigsraadet (kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. Ia. Rosenvinge, Gl. danske Domme. II, 209.

kunde koste. Planen om at faa Hertug Magnus valgt mislykkedes, og saaledes blev Barby i den nominelle Besiddelse af Stiftet, skjønt han ikke opnaaede kejserlig Stadfæstelse, og Christian III drog Indtægten deraf. Senere beskyldtes han for at have plyndret Kirken i Lybek for 13000 Mark lybsk, som han skulde have «slæbt med sig til Danmark». Hvis dette forholder sig rigtigt, som det udentvivl gjør, saa har han dog vidst at skaffe sig Penge ud af sit Bispedømme, skjønt han maatte afgive de ordinære og lovlige Indtægter deraf, og han maa agtes for en sjelden Fugl — en Tydsker, der slæber Penge til Danmark[1]).

Ifølge Universitetsfundatsen skulde Ejeren af S. Laurentii Kapel i Roskilde aarlig udrede 60 Daler til fattige Studenters Underholdning. Disse Penge undlod Barby at betale, skjønt han selv var en af Universitetets Konservatorer. Professorerne lode det længe gaa hen, da de paa Grund af hans høje Stilling og Kongens Yndest ikke kunde tænke paa at foretage noget retsligt Skridt imod ham. Endelig bekvemmede Barby sig dog 1556 til for Fremtiden at betale Halvdelen, eller 30 Daler om Aaret, mod at alt, hvad han stod til Rest med for 12—13 Aar, blev eftergivet[2]). Dette Træk viser, bedre end alle Lovtaler, Mandens sande Karakter. Med sine Kolleger i Roskilde Domkapitel har han neppe staaet paa den bedste Fod, ialfald gav man ham Skyld for 1557 at have udvirket den kongelige Befaling, om at Kannikerne skulde aflægge deres Rockelin og Korkaaber, hvilket var til ikke ringe Sorg for alle dem, der

[1]) Urkundenbuch des Bisthums Lübeck. I, 140. Quellensamml. der Schl. Holst. Lauenb. Gesellschaft. II, 1, 118—9. Falck, Staatsbürg. Mag. X, 283. 694. Cimbr. lit. II, 56—57. Hvitfeldt, S. 1551, samt Dokument i Geh.-Arkivet.

[2]) Se Tillæg Nr. 49 og 50. Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 267. 272. 275.

endnu holdt fast ved de gamle Traditioner[1]). Hos K. Christian III var Barby indtil det sidste af stor Indflydelse, og paa sin Dødsseng betroede Kongen ham sine Tanker om Rigets fremtidige Styrelse[2]). Han overlevede dog Kongen kun lidt over et halvt Aar og døde den 3die Avgust 1559, 51 Aar gl. Han jordedes i Roskilde Domkirke, og paa Ligstenen kaldtes han: »reverendus in Christo Princeps, Reg. Maj. Consiliarius, electus episcopus Lubecensis, et hujus et Viburgensis ecclesiæ Præpositus[3])«. Saasnart Brodersønnen havde faaet Selsø i Besiddelse, solgte han strax Gaard og Gods til Rigsraad Korfits Ulfeld, og der blev altsaa heldigvis ikke noget af det paatænkte Stamhus. Provstegaarden i Roskilde var ved Barbys Død saa forfalden, at Eftermanden i Provstiet fandt sig foranlediget til at erhverve kongelig Befaling om, at en Kommission af Rigsraader og Kanniker skulde tage Syn over den[4]).

I forskjellige Skrifter roses A. v. Barbys »udmærkede Dygtighed og Troskab« i den danske Statstjeneste, og det siges, »at han fortjener sin Plads iblandt de sundeste Raadgivere og navnkundige Statsmænd under K. Christian III[5])«. Saalænge Danmarks politiske Historie under denne Konge imidlertid ikke er nøjere undersøgt, end den nu er, kunne vi ikke tillægge disse Lovtaler synderlig Vægt. Andreas v. Barby var rimeligvis aldrig gift, derimod efterlod han flere uægte Børn, blandt hvilke en Søn Hans Barby, der 1577 blev dræbt i en Duel i Nyborg[6]).

---

[1]) Hvitfeldt, S. 1552.
[2]) Bording, Oratio funebr. Christiani III.
[3]) Cimbria literata. II, 56. Pontopp., Marmora Dan. I, 19.
[4]) Kongebrev af 19de Sept. 1559 i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Roskilde.
[5]) Cimbra lit. a. St. Ryge, Peder Oxe. S. 82.
[6]) Sjæl. Tegn. XIV, 87. Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 368. Marmora Dan. I, 231.

5.

Bernart Wigbolt Fries fra Groningen i Frisland, voraf Tilnavnet Fries, forekommer første Gang, da han i Vintersemesteret 1531—32 blev immatrikuleret ved Universitetet i Vittenberg[1]). Ifølge Anbefaling fra Vittenberg af blev han 1542 ansat som juridisk Professor ved Kjøbenhavns Universitet, skjønt de andre Professorer synes at have gjort Vanskeligheder ved at antage ham som deres Kollega, fordi han endnu ikke havde nogen akademisk Grad. K. Christisn III skrev den 22de Oktober 1541 herom til Bugenhagen: «Vi underrette Eder herved om, at den agtbare og vellærde Bernt Fries er kommen til os, og at vi have antaget ham ved vort Universitet. Men da han hverken er promoveret Magister eller Licentiat, have Professorerne ved bemeldte Universitet besværet sig ved at tilstede ham, og trænge fast paa deres Statuter og Privilegier, som vi have givet dem. Omendskjønt vi nu have handlet med Bernart Fries om at lade sig promovere der i bemeldte vort Universitet, saa besværer han sig dog derved, som I kan se af hans vedlagte Skrivelse. Da vi nu ikke gjerne ville handle imod vore udgivne Breve og Segl, og dog nødig ville lade bemeldte B. Fries fare, eftersom han er en lærd og duelig Mand, som kan være vort Universitet nyttig og gavnlig, saa bede vi Eder, at I ville meddele os og vort Universitet Eders Betænkning angaaende denne Sag[2])». Bugenhagens Svar paa denne Forespørgsel er ikke bevaret;

---

[1]) Uddrag af Album Acad. Witeberg. i Ny kirkehist. Saml. I, 464. Her nævnes han blot Bernhardus Wicbolt, og saaledes ogsaa undertiden andensteds. At han var fra Groningen omtales af Er. Lætus, Rer. Dan. Index, og af C. Bartholin, De ortu etc. Acad. Hafn. Bl. F.

[2]) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 228.

men iblandt Konsistoriets Forhandlinger 1542 fandtes følgende Beslutning: »Bernart Fries blev af Professorerne tilstedt til den juridiske Profession, og der blev lovet ham fuld Løn, dog paa det Vilkaar, at kgl. Majestæt bifalder, at han holder Forelæsninger, uagtet han mangler Doktortitlen. Professorerne mente, at det vilde være det bedste, om Kongen efter D. Bugenhagens Raad enten vilde tilstede dette, eller ogsaa vilde kreere ham til Licentiat; thi naar Paver, Kejsere og andre Fyrster kunne kreere lærde Mænd til Doktorer og Licentiater, maa samme Magt ogsaa tilkomme Hs. Majestæt; men andenstedsfra bør Bernart ikke modtage Graden[1])». Det givne Raad synes Kongen at have taget tilfølge, thi ikke længe efter nævnes B. Fries som Licent. juris. Vi vide ikke sikkert, hvor længe han har været ansat ved Universitetet som juridisk Læsemester: indtil Efteraaret 1545 var han ialfald i denne Stilling[2]), skjønt hans Virksomhed her undertiden havde været afbrudt derved, at han i kongelige Hverv var sendt til Udlandet[3]), og da han viste sig brugbar i Statssager, blev det formodentlig Anledningen til, at han bortkaldtes fra Universitetet. Den 8de Juli 1549 gav Kong Christian III ham Bestalling som »en vor Raad og Tjener, saa at han skal være os og højbaarne Fyrste, Hertug Frederik vor kjære Søn, og Riget huld og tro, ramme og vide vort, vor Søns og Rigens Gavn og Bedste, og afvende vor og Rigens Skade og Fordærv med Raad og Daad af sin yderste Magt og Formue, som en tro Undersaat bør at gjøre, og dagligen være hos høj-

---

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 73.

[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 10. 22.

[3]) I Hertugdømmernes Finansregnskab 1543 flg. findes anført Summer, som Licentiat Bernhard Wycboldt Fresz erholdt til Tæring og Besoldning udenlands (N. Staatsbürg. Mag. VI, 277).

bemeldte vor kjære Søn tilstede, og tjene os, vore Riger og Lande i alle de Sager, som forefalde kan, med at skrive udi vort Kansleri, tale og raade, og lade sig bruge i vore og Rigens Hverv, hvor vi hannem for en Orator eller Sendebud behov have, inden eller uden Riget, hvor vi hannem henskikke ville». Han skulde have 300 Daler i aarlig Løn, saalænge til han kunde blive forsynet med gejstlige eller verdslige Len, og desuden Hofklædning, Hestefoder og andre Naturalydelser[1]). Allerede tidligere var han, uvist hvor og naar, bleven kreeret til Dr. juris, og dengang han fik ovenomtalte Bestalling som kongelig Raad, havde han alt i flere Aar været ude af Universitetets Tjeneste. Den 6te Februar 1552 forlenede Kongen ham med en Gaard i Odense, som Mester Jørgen Gyldenstjerne havde haft, og den 25de Juli s. A. forlenedes han med Dekanatet i Roskilde Kapitel, men saaledes, at Indtægtens Beløb skulde fradrages hans tidligere fastsatte Besoldning; dog tillodes det ham 1554 at beholde den fulde Indtægt uden Afdrag i Lønnen som kgl. Raad[2]). Som Dekan i Roskilde blev Fries en af Universitetets Konservatorer, men hans Virksomhed som saadan har ikke efterladt sig noget Spor. Imidlertid var han bleven brugt i flere Sendelser til fremmede Magter; saaledes var han med Jørgen Lykke i November 1551 hos den tydske Kejser for at arbejde for Landgrev Philip af Hessens Frigivelse af hans Fangenskab[3]).

[1]) Registre o. a. Lande. 5, 193—5. Allerede tidligere kaldes han undertiden kgl. Raad, saaledes i et Brev (af 5 Juni 1544) til ham fra Wulfgang v. Eisenberg, hvori han nævnes: »Dn. Bernhardus Wigbold Frysius, U. J. Licentiatus, Seren. Daniæ Regis a consiliis, Professor in inclyta Hafnensi Academia« (Gemeinsch. Arch.).

[2]) Tegn. o. a. L. IV, 17. Regist. o. a. L. 5, 260. 6, 24—25.

[3]) Schumacher, Gel. Män. Br. III, 197—203, og et Brev fra Kejser Carl V til K. Christian III, dat. Insprugk 4 Decbr. 1551 (Gemeinsch. Arch.).

1553 og 54 deltog han i Sendelser til forskjellige nordtydske Hoffer[1]). Den 20de Februar 1556 modtog han Instruktion af K. Christian III og hans tvende Brødre, Hertugerne Hans og Adolf, om at møde paa deres Vegne paa Kredsdagen i Halberstadt den 19de Marts[2]), men han har maaske ikke faaet dette Hverv fuldført, da han døde den 20de April samme Aar i Rostok, hvor han ogsaa ligger begravet[3]). Hans Enke, Magdalena Payens, fik kgl. Bevilling paa Naadensaaret af Degnedømmet i Roskilde[4]); hun ægtede 1561 den aldrende kgl. Livlæge D. Cornelius v. Hamsfort, der for ikke længe siden var bleven Enkemand[5]). — Rasmus Lætus, der havde haft Fries til akademisk Lærer, har udtalt sig med Ros om ham; forresten savne vi nærmere Kjendskab til Mandens Karakter[6]).

5.

Universitetets Professorer.

De akademiske Lærere deltes almindelig i Doktorer og Magistre. De første vare Lærerne i de tre højere Fakulte-

---

[1]) Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskr. S. 77—80.
[2]) Instruktionen findes i Gemeinsch. Archiv. X, 17, 27.
[3]) Ny kirkehist. Saml. II, 289. Magni Matthiæ Series Reg. Dan. m.fl.
[4]) Reg. o. a. L. 6, 95. Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 261.
[5]) Vedel Simonsen, Bidrag til Odense Bys Hist. III, 169. Jfr. et historisk Fragment af den yngre Cornelius v. Hamsfort i Arn. Magn. Saml. 105. 8.
[6]) Er. Lætus: Rerum Danic. lib. V, p. 241:

. . . . . . Fuit hic Wichboldus: at illo
Edidit haud alium meliorem Frysia, seu quis
Ingenium ac animi culturam spectet, honestos
Seu studeat mores et nomina grata tueri.

I Bibl. Lymviciana fandtes i sin Tid »Epicedion in funere Bernhardi Wigboldi Frisij etc.«; men dette Skrift kjendes ikke mere.

le sidste dem i det filosofiske Fakultet. «Læsemester»
len fælles danske Benævnelse, der ligesom «Lector»
«Professor» gjaldt begge Klasser af Lærere. Ansæt-
ı af dem skete i Almindelighed under det akademiske
ts Medvirkning, dog med den Forskjel, at Universitetet
e langt større Indflydelse paa Valget af Lærerne i det
fiske Fakultet end paa dem i de højere Fakulteter.
ıemlig saavel Theologerne som Juristen og Medicinerne
paa flere Maader stod i Forhold til Staten eller til
ens Person, Theologerne som Raadgivere i kirkelige
gsmaal, Juristen som Konsulent i Statssager, Medici-
e som Livlæger, saa maatte det være af Vigtighed for
gen til disse Pladser at faa Mænd, som han kunde
paa og kjendte som skikkede til at løse disse Opga-
ıaa tilfredsstillende Maade. De filosofiske Professorer
e derimod alene det akademiske Hverv at fyldestgjøre,
ıer maatte derfor det akademiske Senat være bedst
et til at afgjøre, hvem der var den brugbareste. Det
midlertid dog ikke saa sjeldent paa, at Kongen ogsaa
ærerposter i dette Fakultet anbefalede Personer, der
ham nærmere bekjendte — som oftest Slesvigere —;
det kunde da ogsaa hænde sig, at de højlærde und-
sig for at følge Anvisningen, naar de mente, at det
være til Skam eller Skade for Universitetet. Og om
Kongen og hans Hofomgivelser uden at spørge «Rek-
g Professorer» havde truffet Valget af vedkommende ny
r, skete det dog ikke ualmindelig, at det blev over-
det akademiske Senat at foretage den egentlige Kal-
og at træffe de nærmere Aftaler med vedkommende, hvor-
ialfald Skinnet af Universitetets Selvstyrelse bevaredes.
rtiden skete det ogsaa, at Professorerne først bleve
gte om deres Mening, idet det Valg, man paa højere

Steder havde truffet, blev dem forelagt til Betænkning af Kansleren. Her var der da idetmindste Lejlighed for dem til at fremføre de Betænkeligheder, de mulig havde, eller til at støtte Valget, hvis de billigede det. Under saadanne Forhold var der dog forøvrigt i de allerfleste Tilfælde kun Tale om en passiv Underkastelse, naar man ikke havde saadanne Indvendinger at gjøre, at man med Grund kunde haabe, at de vilde blive tagne for fyldest. Traf Professorerne en enkelt Gang paa egen Haand Valget af en Professor i et af de højere Fakulteter, maatte de udentvivl altid forelægge Kongen det til Antagelse eller Forkastelse[1]). Derimod er vistnok ikke sjælden Lærere i det filosofiske Fakultet antagne af det akademiske Senat uden nogen kongelig Stadfæstelse, men i det højeste med Kanslerens Samtykke.

Egentlig kongelig Bestalling eller Udnævnelse fik Professorerne i Regelen endnu ikke, uden forsaavidt de med Professorstillingen forbandt Funktioner, hvorfor de oppebar særlig Løn af det kongelige Rentekammer, f. Ex. som kgl. Raad eller som Livlæge. Ved Tiltrædelsen blev vedkommende immatrikuleret, forsaavidt han ikke tidligere havde studeret ved Universitetet, og derpaa aflagde han Professoreden. Endnu stod nemlig Bestemmelsen i de ældste Statuter ved Magt, at ingen maatte stedes til nogen Lærerstilling, uden at han først havde aflagt denne Ed[2]).

---

[1]) Se Tillæg $^{26}/_{12}$ 1560.

[2]) S. R. D. VIII, 343: »Statuimus et ordinamus, quod nec doctores nec magistri nec bedelli permittant aliquem recipere insignia doctoratus vel magisterii nec licentiam, nec legere, nec facere aliquem actum baccalariatus, nisi prius iuret solempniter, quod jura, privilegia, statuta, ordinationes et consvetudines laudabiles Universitatis Hafnensis observabit, et bonum ipsius procurabit, ad quemcunque statum devenerit, et quod secreta ejus non revelabit.

gen Aldersbestemmelse for Tiltrædelsen af et akademisk ærerembede var der ikke. Vi træffe i det 16de Aarhunde flere Professorer ansatte i en Alder af 20 Aar eller e stort derover. Dette kunde tyde paa en usædvanlig llig Modenhed hos enkelte, men er dog snarere et Vidsbyrd om Mangel paa brugbare videnskabelige Kræfter. ndertiden havde dog vistnok Slægtskab eller andre foraaende Forbindelser Indflydelse i saa Henseende[1]).

I Christian III's Tid skete det hyppigere end senere, Professorer efter nogle Aars Virksomhed atter forlod niversitetet og gik over i andre Stillinger. Det kom tills af, at der blandt Lærerne i dette Tidsrum var saa ange Udlændinge, som ofte befandt sig mindre vel her i andet, og derfor vendte tilbage til deres Hjemstavn, naar ejlighed tilbød sig, og naar de bleve vaer, at her ikke var n Lykke at gjøre, som de havde ventet. De temmelig rvelige Professorlønninger have vist ogsaa gjort noget til gen. Flere Professorer bleve afsatte. Det akademiske enat synes nemlig at have haft en temmelig udstrakt yndighed til at fjerne Lærere, der af en eller anden Grund ke kunde være til nogen Nytte eller Ære for Universitet. At en Professor havde indgaaet en Forlovelse, der asaas for mindre hæderlig, blev saaledes Grund til at erne ham. For en anden blev hans Trættekjærhed og

---

Edsformularerne, som brugtes ved det ældre Universitet, findes trykte i S. R. D. VIII, 334—5. Den efter Reformationen vedtagne Edsformular er meddelt som Tillæg, Nr. 4.

[1]) Hans Albretsen var kun 20 Aar, da han blev Professor, Hans Hemmingsen var neppe engang saa gammel, Christian Machabæus var 24 Aar, Peder Sørensen var neppe heller ældre, om han var saa gammel. Jørgen Boie var vistnok ogsaa meget ung, og det samme har sikkert være Tilfældet med flere, hvis Alder vi ikke saa nøje kjende.

hans uordentlig Levned Aarsag til, at hans Kolleger gav ham Rejsepas. En af de mest yndede Lærere truedes med Afskedigelse, hvis han ikke skilte sig fra sin utro Hustru. Men herom skal der meddeles fuldstændigere Oplysninger i de følgende Biografier, hvor Professorerne saavidt muligt ville findes anførte i den Orden, som Tiden for deres Ansættelse anviser[1]). De Lærere, som vel bleve ansatte i Christian III's Tid, men hvis Hovedvirksomhed falder efter denne Konges Død, ville først finde nærmere Omtale i det næste Tidsrum. Vi stille de tre Mænd i Spidsen, som allerede havde været ansatte ved det gamle Universitet før dets Opløsning under Reformationskampen.

1.

Christiern Torkelsen Morsing *(Christiernus Torchilli Morsianus)*, der i over tyve Aar var en af de Grundpiller, hvorpaa det gjenoprettede Universitet hvilede, og hvem en samtidig tydsk Forfatter giver det Vidnesbyrd, at han var «et Lys for Danmarks Rige og et Mynster for alle lærde Folk»[2]), var født ved Aaret 1485 paa Øen Mors. Ikke uden Grund kalder den lærde Gram ham derfor «en af vort Nørre-Jyllands Ornamenter»[3]). Ogsaa en anden af det gjenoprettede Universitets ældste Lærere (M. Christen

---

[1]) Efter samme Orden gaar Rasmus Vinding frem i sit Værk, Regia Academia Hauniensis, 1665. Jeg har dog fundet enkelte Lærere, som han ikke har kjendt; ligeledes har jeg undertiden maattet afvige fra hans Orden, naar den var mindre rigtig.

[2]) «Ein Licht des Reiches Dennemarcken und ein Ausbund aller gelahrten Leute» (Sam. Meiger, Nucleus Historiarum, Hamb. 1599, I, 157).

[3]) Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. IV, 271.

rtensen) var en Morsing; fra denne Ø stammede Slægt Sadolin, og hvis man kan tro Lyskander, er den bente Skribent Christiern Pedersen ogsaa født der, saa n Mors altsaa har givet et ganske godt Bidrag til Rermationens Gjennemførelse her i vort Fædreland, selv om n «Mester Morsing af vor Røverkule, vi endnu have i borg», som Jørgen Sadolin (1530) med saa stor Haan peger som en af den evangeliske Læres haardnakkede odstandere, maa lægges i den anden Vægtskaal[1]).

Om vor Christiern Torkelsen Morsings Ungdom vide vi ke sønderligt mere, end hvad han selv paa sine gamle age med Tak bekjendte: «at Gud havde udvalgt ham og det ham opføde og fremholde, først indenlands i Skolen, d hans kjærlige og salige Forældres Flittighed, i al hans arndoms og første Ungdoms Tid, og siden fremdraget ham lenlands ved fremmede Højskoler». Men naar vi vide, vad han ogsaa beretter, at han besøgte mange Lande, og t hans Udenlandsrejser strakte sig gjennem en lang Aarekke[2]), saa kunne vi, med lidt Kjendskab til Tider og orhold, dog nok danne os et Billede af hans Vandringer ed Stav i Haand og Randsel paa Ryggen fra et Læromssæde til et andet, undertiden alene, oftere i Flok og ølge med andre «Bacchanter», under Savn og Farer, men

---

[1]) Om Slægten Sadolin se mit Skrift: Mester Jørgen Jensen Sadolin, S. 2. 165. Om Chr. Pedersen se Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 169. 272. Om Mester Morsing i Viborg, Danske Mag. I, 94. I Resens Inscript. Hafn. p. 143 nævnes som Hans Tavsens Eftermand som evangelisk Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn: M. Christiernus Morsianus — og det synes at være den «Mester Christen», som Peder Palladius i sin Visitatsbog (udg. af Heiberg, S. 158) fremstiller som et Mønster paa «en tro Sjælesørger i sit Embede» — altsaa endnu en velfortjent Morsing fra Reformationens Tidsalder.

[2]) Se Tillæg, Nr. 53.

oplivet og styrket ved Udsigten til at trænge ind til de ny Rigdomskilder af klassisk Smag og humanistisk Dannelse, som nys havde aabnet sig og som udøvede saa stærk en Tiltrækning paa næsten alle den Tids livligere og mere velbegavede Hoveder. Han kom hjem hædret med akademiske Grader i tvende Fakulteter, Vidnesbyrd om, at han ikke havde studeret forgjæves[1]). Han var nemlig baade Magister artium og Baccalaureus utriusque censuræ (d. e. baade i Kirke- og i Kejserloven). Efter sin Hjemkomst blev han Rektor ved Kjøbenhavns Skole og Vikarius ved Vor Frue Kirke. Det var Kapitlet, som antog og lønnede Rektoren, og Vikariet har maaske udgjort en Del af Lønnen, uden derfor at være en blot Sinecure, saa Morsing ventelig er bleven præsteviet forat kunne besørge den tilhørende Altertjeneste. Aaret, da dette skete, kan vel ikke angives; men 1519 finde vi ham i den nævnte Lærervirksomhed; da han i dette Aar, som «Ludimagister Haffnensis», udgav en lille Samling grammatiske Skrifter til Brug for sine Disciple, blandt hvilke fandtes den siden noksom bekjendte Hans Svaning, der med Ærbødighed nævner Morsing som sin Lærer fra hine Dage[2]). Det var ingen lille Opgave at være Rektor paa en Tid, da Skolens Discipeltal løb op til mange hundrede — det var jo den eneste Skole i Kjøbenhavn —; og led dette Tal end ikke ringe Indskrænkning, dengang Christiern II efter Moder Sigbrits Raad bød, at ingen maatte antages i Skolen, med mindre han selv kunde kjøbe sin Kost, forat Byen ikke skulde fyldes med latinske Tiggere[3]), saa blev der dog nok tilbage til at gjøre Skole-

---

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 61.
[2]) Svaning, Christiernus II, Udg. 1658, p. 81. Jfr. Listen over Morsings Skrifter ved Slutningen af Biografien.
[3]) Allen, De tre nord. Rigers Hist. 1497—1536. III, 2, 36—7.

›sterens Gjerning saare besværlig, saa meget mere som n neppe havde ret mange Medlærere til Hjælp.

I Aaret 1520 blev Morsing sendt udenlands af Kong ıristiern II forat hente nogle ny Lærere til Universitetet. ›t var Kanslerens, Biskop Lage Urnes, Ønske, at han ulde henvende sig til Køln eller Løwen om en theologisk ·ofessor; men da han formodentlig havde faaet en anden ıvisning af Kongen, drog han til Vittenberg, og fik der› M. Martin Reinhart og D. Matthias Gabler med tilıge[1]. Selv blev han ogsaa ved samme Tid Professor ved niversitetet; thi den nævnte Professor Gabler omtaler ham ›m Universitetslærer 1521 i sit Æredigt til Christiern II ; berømmer den Flid og Smag, hvormed han holdt Foresninger over «de hellige Digtere»[2]» — en Opmærksom›d, som Morsing gjengjældte ved at føje et latinsk Poem l Gablers Vers, hvori han sammenligner denne Forfatter ed Homer, i hvilken Anledning Gram dog ikke uden rund har bemærket: «Det gjør mig ondt for den brave orsing, at han ikke har ydet dette sit Hykleri paa et ›dre Sted; thi af saadanne Homeris, som denne Gablerus ır været, har man i alle Lande ikke større Mangel end a Fluer om Høsten. Jeg kan desmindre ynke ham for n slemme Spotteglose, som han har draget sig paa Haln af en ved samme Tid, der har skrevet i Bredden af det ·emplar, jeg har brugt, disse Ord: Mulum scabit mulus[3]».

---

1) Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. III, 22—25. Allen, a. Skr. III, 2, 424. Helvegs Omtale af Chr. Torkelsens Udrejse 1520, i Den danske Kirkes Hist. til Reform. II, 558, er vildledende. Denne «unge Klerk» var en Mand paa 35 Aar; han rejste ikke ud forat studere i Vittenberg, og det er vistnok ogsaa en urigtig Antagelse, at han understøttedes af Rigets Bisper til Rejsen.

Scr. Rer. Dan. VIII, 488.

Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. IV, 273—4.

Den nævnte Spotteglose har dog neppe, som Gram mener, noget Hensyn til de paagjældendes Betydning som Videnskabsmænd, men er sikkert en ivrig Papists Haansord mod de to luthersksindede Lærere. I Aaret 1522 valgtes Morsing til Universitetets Rektor, og han vedblev i Funktionen et Aar ud over den sædvanlige Tid, udentvivl fordi den store Forstyrrelse, som Kjøbenhavns Belejring 1523 forvoldte, ikke tillod noget nyt Rektorvalg til den i Statuterne bestemte Tid.

Efterat Kjøbenhavn var kommet i Frederik I's Vold, og medens Prælaterne og Rigsraadet søgte at undertrykke de Spirer til Reformationen, som havde vist sig især ved den høje Skole, fandt Morsing det saa uhyggeligt hjemme, at han frivillig eller tvungen af Omstændighederne opgav sin Plads ved Universitetet og atter begav sig til Udlandet. Biskop Lage Urne, hvis Kanslerembede neppe havde betydet stort i de sidste Aar af Christiern II's Tid, begyndte nemlig nu atter med Kraft at gjøre sin Indflydelse gjældende, og han var en saa afsagt Fjende af Reformationen, og havde saa fuldstændig brudt med den fordrevne Konge, at han neppe vilde taale en Mand som Universitetslærer, der villig havde tjent Kong Christiern i hans Bestræbelser for at fremme Reformationen. Morsing begav sig altsaa paa Rejser. Det lader sig vel ikke gjøre at følge ham Skridt for Skridt, men nogle Spor af hans Vandreliv kunne vi dog paavise. 1527 træffe vi ham saaledes ved Universitetet i Leipzig[1]) og Aaret efter i Køln. Da han paa det sidstnævnte Sted, efter, som han selv siger, at have besøgt ikke faa af Evropas Højskoler, laa stille i nogen Tid forat vente paa Brev fra Danmark, benyttede

[1]) Ny kirkehist. Saml. II, 517.

han Tiden til, «Ungdommen ved Kjøbenhavns Universitet til Gavn», at udarbejde en latinsk Regnebog, som han tilegnede Domprovsten i Lund, Mester Klavs Urne, som han baade hjemme og paa sine Rejser havde haft Lejlighed til at komme i venlig Berørelse med. Fra Køln begav han sig endnu i Aaret 1528 til Universitetet i Løwen, hvor han optraadte som Docent i Arithmetik og Astronomi. Det var ikke hans Agt at blive her længe, da han stundede hjemad; men Professor Severinus Harling og dennes Husfæller (convictores) overtalte ham dog til at blive Vinteren over og at fortsætte sine private Forelæsninger mod et passende Honorar. Til Brug ved disse Forelæsninger udgav han et kosmografisk Skrift, som var oversat fra Græsk i rimede Vers[1]). Samtidig opholdt sig i Løwen tvende andre bekjendte Nordboer, nemlig Adelsmanden Vincens Lunge, der siden kom til at spille saa stor en politisk Rolle i Norge, samt Geble Pedersen (senere evangelisk Biskop i Bergen), af hvilke den sidste ligesom Morsing fornemmelig syslede med Mathematikkens Studium[2]).

Imidlertid var der foregaaet en vigtig Forandring ved Kjøbenhavns Universitet: dets myndige Kansler, Biskop Lage Urne var død i Foraaret 1529, og nu var der intet ivejen for, at Morsing atter kunde komme til at indtage den Lærerplads, som hans Kundskaber og øvrige Dygtighed gav ham fuld Adkomst til. Sikkerlig er han da atter traadt i Universitetets Tjeneste i Aaret 1529. Fra Slutningen af dette Aar have vi en Kvittering udstedt af ham i Kjøbenhavn for 50 Mark, som han havde modtaget af Hr. Anders Bilde som Afdrag paa Betalingen for en Have, han havde overladt ham til Salg eller til Leje. I dette Dokument kalder

[1]) Werlauff, Kbhvns Univ. fra dets Stift. til Reform. S. 68.
[2]) Norske Samlinger. I, 8.

han sig Vikarius i Kjøbenhavn[1]). Det Vikarie, han havde, var S. Margrete Alter, der almindelig anvendtes til Underholdning for en Læsemester ved Universitetet. I Aaret 1530 fik han desuden Indtægten af Sæby Kirke (i Løve Herred) for tre ugentlige Forelæsninger, den ene over den hellige Skrift (in sacris), de to andre over de gamle Sprog (in literis politioribus[2]).

Endnu i Avgust 1531 forekommer Morsing som Læsemester ved Universitetet og Vikarius til S. Margrete Alter; men Højskolens Forfald og Kampen mellem Katholiker og Protestanter drev ham snart atter ud fra Hjemmet. Han paatog sig at være Hovmester for den unge, siden saa berømte Peder Oxe, og han gjennemrejste nu paany en stor Del af Evropa. Som Steder, hvor han i længere Tid opholdt sig, kan nævnes Antverpen, Paris, Italien, Montpellier og Basel. I Montpellier blev det medicinske Studium drevet med overordentlig Iver, og Morsing studerede med Lyst sin Yndlingsvidenskab og glædede sig over den Anseelse, Lægekunsten her nød, saa man ikke taalte, at nogen «Bissekræmmer med sin Knapsæk» gav sig ud for det, han aldrig havde lært, men med Haan jog slige selvkaldte Læger ud af Byen. I Basel tog han, saavidt vides, Doktorgraden i Medicinen, og her modtog han 1537, efterat have tilbragt ialt fire og tyve Aar ved fremmede Højskoler, Kong Christian III's Bud om at vende tilbage til Fædrelandet forat yde Hjælp ved Universitetets Gjenoprettelse[3]). Hans

[1]) Se Tillæg, Nr. 80.

[2]) Vinding, p. 61—62. Werlauff, a. Skr. S. 90.

[3]) Morsing modsiger sig tilsyneladende selv, naar han i Forordet til Henr. Smiths tredie Urtegaard siger, at «Mumpolier» var det sidste Universitet, han studerede ved, medens han i Ordinatio lectionum 1537 siger, at han opholdt sig i Basel, da Kaldet til at vende hjem udgik til ham. Det er i ethvert Tilfælde urigtigt, naar Joh.

Virksomhed i denne Henseende tilhører Universitetets almindelige Historie, her skal kun kortelig berøres, at et Professorat i Lægevidenskaben blev ham overdraget, og at han, som Højskolens første Rektor efter Restaurationen, i Forening med Bugenhagen 1537 udkastede den første Plan for de Forelæsninger og Øvelser, der skulde holdes. I de følgende Aar træffe vi ham deltagende i alle vigtigere Forhandlinger, som angik Universitetet, med Undtagelse af de særlig theologiske, forsaavidt alle Højskolens Lærere ikke deltoge i disse, navnlig synes hans praktiske Dygtighed og Erfaring at være kommen Universitetet til Nytte i alle økonomiske Sager, og under den hyppige Vexel af Lærere var han den vigtigste Bærer af den akademiske Tradition, især da han alt havde været Lærer ved det ældre Universitet, som det nyere i flere Henseender tog Arv efter. Han valgtes atter til Rektor 1539 og var samme Aar tilstede ved Rigsdagen i Odense i Anledning af Forhandlingerne om Vedtagelsen af Universitetets Fundats og Ordinans. 1544 blev han af samtlige Professorer og udentvivl med Kongens Samtykke valgt til Universitetets Vicekansler, en Værdighed, der kun sjelden forekommer i Højskolens Historie[1]). Desuden valgtes han endnu tvende Gange til Rektor, nemlig 1546 og 1556. Fra Aaret 1541 til 1544 var han Vor Frue Kirkes akademiske Værge[2]).

Ol. Slangendorp, Oratio de initiis doctrinæ religionis etc., Bl. P 4, siger, at han blev tilbagekaldt fra Antverpen. Om hans Rejser se forøvrigt Tillæg Nr. 53. Ryge, Peder Oxe, S. 41—42. Vinding l. c. og Werlauff a. Skr., S. 68—69.

[1]) Da Morsing ikke i noget til vor Tid bevaret Dokument forekommer som Vicekansler, er det rimeligt, at han kun i kortere Tid eller kun i Kansler Johan Friis's Forfald har fungeret i denne Egenskab.

[2]) Efter en Optegnelse i Kgl. Bibl. bl. Langebeks Excerpter. Nr. 254.

I en lang Aarrække var D. Christiern Morsing den, der egentlig repræsenterede det medicinske Studium ved Kjøbenhavns Universitet, da hans Medlærere i Fakultetet hyppig skiftede. 1544 kreerede han Kongens Livlæge Cornelius v. Hamsfort til Doktor i Medicinen[1]). Da en Pest udbrød i Kjøbenhavn 1546, og Universitetet opløstes, drog han med de andre Professorer til Knardrup for at undgaa Smitten. Men for dog at gjøre nogen Nytte, «efterdi», som han sagde, «Gud og hans Verdsens Øvrighed havde kaldet ham til at lære og bruge Lægedomskunst her i hans Fædrenerige», og paa det han med sin Skrivelse og gode Raad kunde hjælpe og trøste dem, hos hvilke han ikke personlig kunde være tilstede, forfattede han, medens «han var fri for anden Forhindring, som efter hans Befaling og Embeds Vegne udi Universitetet var paalagt ham», et lille Skrift om Aarsagerne til Pesten og Midlerne imod den. Dette Skrift udgav han i Trykken og tilegnede Kansler Johan Friis det til Tak for «den sønderlige og velvillige Fromhed, denne havde bevist imod ham, sønderlig siden han hjemkom af fremmede Lande, i hvilke han havde været og rejst fra det ene Studium og til det andet, mere end 24 Aar, paa det han des ydermere kunde tjene sit Fædreland baade udi Lægedoms og i andre fri Kunster, som lidet havde været bekjendte her i Riget tilforn[2])». Forøvrigt skulde man jo mene, at han bedre havde opfyldt sin Pligt, om han var bleven i Kjøbenhavn og havde ydet praktisk Hjælp under Sotten, især da der dengang neppe fandtes nogen anden studeret Læge i Byen; men en saadan praktisk Virksomhed ansaa de medicinske Professorer dengang og endnu

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 62.
[2]) Fortalen til Johan Friis er dat. «ex villa Universitatis Knarderop, decimo Calend. Octob. An. Dom. 1546».

længe efter som deres Kald uvedkommende. Som Læge var det vistnok, at D. Christiern Morsing 1548 fulgte med Hertug Frederik til Norge i Anledning af Hertugens Hylding som udvalgt Konge[1]). Aaret iforvejen var han af Kongen bleven forlenet med Kongetienden af Gañløse Sogn med Undtagelse af den Del af samme, som alt tidligere var tillagt Universitetets Tilsynsmand i Knardrup[2]). Den 9de December 1557 forlenedes han med det Kannikedømme i Roskilde, der var ledigt ved D. Joh. Machabæus's Død, medens han afstod et mindre indbringende, som han fra en tidligere Tid havde i Ribe Domkapitel[3]).

Vi skulle ikke her dvæle ved de mange forskjellige Universitetshverv, som fra Tid til anden betroedes D. Christiern Morsing, da vi tildels have omtalt dem i den almindelige Historie[4]). Derimod skulle vi fremhæve nogle af de Vidnesbyrd, som ere komne til os om hans Lærervirksomhed og videnskabelige Dygtighed. Han havde jo lagt sin Lærdom for Dagen og tildels erhvervet akademiske Grader i alle fire Fakulteter. Særlig berømmes hans store Lærdom i Medicinen, som flere af vore dansk-latinske Digtere have besunget[5]). En Slesviger, Samuel Meiger, der i sin

---

[1]) Norske Mag. I, Indledn. S. XV.

[2]) Danske Mag. 4 R. I, 336.

[3]) Registre over alle Lande Nr. 6 Fol. 145. Ny kirkehist. Saml. III, 320.

[4]) Se foran S. 186. 201. 231. 243 o. fl. St.

[5]) Saaledes siger Hans Jørgensen Sadolin i sin Elegier (1552) i et Digt til Morsing:

Præstantes fuerant Podalirius atque Machaon,
Doctus erat Charmis, doctus et Hippocrates,
Dania te similem nunc iactat, regia tellus,
Æterna cultrix Dania chara Dei.

Rasmus Lætus udbryder ved at nævne Morsings Navn: »Nomen eximium, medica cum maximus esset in arte, et disciplinas calleret doctus« (Res Dan. p. 241).

Ungdom havde studeret ved Kjøbenhavns Universitet, fortæller i en stor historisk Exempelsamling, som han udgav ved Aarhundredets Slutning[1]), følgende.

«Danmarks Rige har i vore Dage haft en Doktor i Medicinen i Kjøbenhavn, som hed Christiernus Morsianus, han besad en saa overordentlig Lærdom i Lægekunsten, i Sprogene, i de fri Kunster, i Filosofien og overhovedet i alt, hvad en lærd Mand bør vide, at han næsten maatte kaldes et Vidunder, som det er dem velbekjendt, der have hørt hans Forelæsninger og Disputationer. Han havde ved Siden af sine Lærergaver en saa udmærket Hukommelse, at han udenad kunde recitere sine Poeter, Virgil, Tibul, Propertis, Persius og Lucan, som han i sin Ungdom havde lært. Medens jeg studerede i Kjøbenhavn, tildrog sig engang følgende. Der kom en lærd Italiener i Besøg, som drog omkring for at lære alle Universiteter at kjende. En Dag kom han ind paa Universitetet, hvor han opponerede mod nogle opstillede medicinske Theses, ved hvilken Lejlighed han til Tilhørernes Forundring anførte Galens egne Ord i det græske Sprog. Da han nu var færdig, resumerede D. Chr. Morsianus i det græske Sprog og repeterede, hvad Opponenten meget lærdt havde indført, og svarede ham i det samme Sprog, indførte Galens og Hippokrates's egne Ord og gjennemgik de anførte Argumenter saaledes, at den fremmede rent ud tilstod for hele Universitetet og offentlig erklærede, som jeg dengang hørte det af hans egen Mund, at han under saa kold en Himmel og i disse nordlige Lande ikke havde ventet at træffe en Mand af saa stor Dygtighed og med saa fortrinlig en Hukommelse, der paa staaende Fod kunde recitere sin Galen saaledes, som om han havde gjort

[1]) Nucleus Historiarum, Hamb. 1599. III, 177.

det efter moden Forberedelse og Overlæg». Ogsaa i Mathematikken var Morsing en Mester, og han nævnes som sin Tids største Mathematikker hertillands[1]. Det er nemlig højst sandsynligt, at han ikke indskrænkede sig til sine medicinske Forelæsninger alene. I den Ordning af Forelæsningerne, han havde udgivet 1537, var det bestemt, at de medicinske Professorer ogsaa skulde læse over de fysiske og mathematiske Lærefag og over Kosmografien, og der er al Rimelighed for, at han selv jevnlig har efterkommet dette, hvad hans Forfattervirksomhed ogsaa tyder paa[2].

Efter et langt og virksomt Liv døde D. Christiern Torkelsen Morsing den 27de Juli 1560, 75 Aar gammel, og jordedes i Vor Frue Kirke[3]. Han var to Gange gift, første Gang med Marine Lavritsdatter, med hvem han havde tre Børn, nemlig Johan, Frederik og Elisabeth, af hvilke den første blev holdt til Studeringerne paa Bekostning af Faderens gamle Ven, Peder Oxe, men teede sig som et meget slet og ryggesløst Menneske og voldte sin gamle Fader stor Sorg[4]. Anden Gang var Morsing gift med Elisabeth Nielsdatter, der overlevede sin Mand i mange Aar. Med denne Hustru havde han fire Døtre: Kirstine, der endnu før Faderens Død blev gift med Mester Villum Uno, Apotheker i

---

[1]) I en Krønike i Gl. kgl. Saml. 2420. 4 siges om Morsing: «Inter Mathematicos sui seculi in his oris vix similem habuit».

[2]) Se foran S. 317.

[3]) Gravskriften over ham, hvori Dødsdagen angives til 6 Kal. Aug. (ɔ: 27de Juli), findes hos Vinding, p. 62—3. Marm. Dan. I, 78 o. fl. St. M. Knud Bramsen skrev tvende Carmina «in mortem doctissimi viri D. Christierni Torchilli Morsiani, Professoris medicæ facultatis in Academia Hafniensi, obiit a d. 1560, 6 Cal. Augusti, anno ætatis 75» (Næniæ, Witeb. 1569). Dødsdagen angives derimod som den 6te Avgust i Mort. Pedersens Optegn. (Ny kirkehist. Saml. III, 499), og i C. Aslaci Tabula Chronologica.

[4]) Ny kirkehist. Saml. II, 249. Tillæg, Nr. 75. Vinding, p. 62.

Kjøbenhavn[1]), Dorthe, Mette, der den 23de September 1582 blev gift i Rendsborg med Mag. Gerhard Culemann[2]), og endelig Susanne.

Havde en samtidig Forfatter ikke berettet os, at Morsing i sin Alderdom maatte kjæmpe med trange Kaar[3]), saa skulde man have troet, at han havde været en ret velhavende Mand; thi der er endnu opbevaret mange Dokumenter, der handle om de Residenser, Huse og Gaarde, han har haft dels til Eje, dels til Leje. Som Vikarius til S. Margrete Alter havde han en Residens, som han beholdt efter Reformationen tilligemed Indtægten af Vikariet. Denne Residens mageskiftede han 1540 bort mod den Kannikegaard, som Kanniken M. Peder Hansen hidtil havde boet i[4]). Siden fik han forskjellige af Universitetets Jordskyldshuse og Gaarde i Kjøbenhavn i Arvefæste, hvilke han da formodentlig atter har lejet ud[5]). 1554 fæstede han en Gaard i Lundtofte ved Lyngby, der tilhørte Vor Frue Kirke[6]). Det Skifte, som foretoges efter hans Død, synes ogsaa at vise, at han har haft et efter de Tiders tarvelige Forhold ret velforsynet Hus. Hans Enke forlenedes 1561

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 75. »Svoger« betyder utvivlsom Svigersøn. M. Villum Uno havde været gift en Gang før (Nyt hist. Tidsskr. I, 247). Det gik senere tilbage med ham, og Kirstine D. Christierns Datter nød i Aaret 1585 og oftere, som trængende, Understøttelse af Universitetet (Univ.-Regnsk.).

[2]) Ped. J. Hegelunds Kalenderoptegnelser.

[3]) M. Hans Laugesen i Ribe, i Ny kirkehist. Saml. III, 320. Den »Querela privatæ infelicitatis«, som Lyskander tillægger D. Chr. Morsing, har rimeligvis dels haft Hensyn til hans trange Formuesvilkaar, dels til den Sorg, han havde af sin vanartede Søn.

[4]) Se Tillæg, Nr. 9. Jfr. Ny kirkehist. Saml. II, 249—50.

[5]) Danske Mag. 3 R. VI, 265—6. I Gl. kgl. Saml. 727 Fol. findes Afskrifter af Fæstebrevene. Jfr. Nye Danske Mag. I, 187.

[6]) Danske Selskabs Tilvæxt, S. 224. Langebeks Diplomatarium under 4de Marts 1554.

med en af Kronens Gaarde i Maalø, fri for Ægt og Arbejde[1]). Imidlertid lader det til, at hun har haft Vanskelighed ved at komme ud af det; de mange uforsørgede Børn have vel ogsaa krævet betydelige Udgifter; nok er det, at hun oftere var i trykkende Forlegenheder og i sin Alderdom maatte støttes af Universitetet[2]).

Skrifter[3]). De latina constructione vigintiquinque precepta ad puerorum institutionem, ex probatissimis grammaticis, Auctore: vt fertur: Joanne Murmelio. Regule grammatices Joannis Bugenhagenij: aucte in quinta regula de verbis impersonalibus. Rudimenta Jo. Dispauterij. Hec omnia a Christierno Torchilli Ludimagistro Haffnensi ad studiose iuuentutis vtilitatem collecta, recognita atque castigata sunt. Hafn. 1519. 4. (Jfr. Nyerup, Mantissa, p. 21—28).

*Jac. Henrichmanni Syntaxis per Christiernum Torchilli ludi literarii Haffnensis moderatorem recognita et emendata. Hafniæ, typis Melchioris Blume. 4.

Arithmetica breuis ac dilucida in quinque partes digesta. Colon. 1528. 8. (Senere Udgaver af samme Skrift ere maaske: *Chr. T. Morsiani Arithmetica practica, cum Arithmetica Jacobi Fabri Stapulensis. Basil. 1536 og 1553).

Dionysius de situ orbis a Rhennio Fannio latinitate donatus,

---

[1]) Registre o. a. Lande, Nr. 7 Fol. 352—53.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 18. Univ.-Regnskab 1585. I et Brev af 5te Oktober 1582 tilstaar Christen Christensen, Byfoged i Kjøbenhavn, at Christoffer Mogensen, Raadmand smst., har nu paa Elisabeth D. Christierns trende Børns, Dorthe, Mette og Susanne Christiernsdøtres, Vegne betalt ham, paa velb. Christoffer Valkendorfs til Glorup, Kgl. Maj.s Raad og Rentemesters, Vegne, 90 gode gl. enkende Daler, for hvilke fornævnte Børn og deres Moder havde sat deres 10 Boder i Las Legs Stræde i Pant. Formodentlig har Svogeren, M. Gerhard Culemann, hjulpet dem til denne Indløsning, der omtrent falder samtidig med hans Giftermaal med den mellemste af de tre nævnte Søstre.

[3]) De Skrifter eller Udgaver, som her og i det følgende ere mærkede med *, findes ikke i de kjøbenhavnske Bogsamlinger.

a Christierno Torchillo Morsiano ad exemplar græcum diligenter castigatus: et cum memorabilium rerum, et celebrium locorum nominibus in margine illustratus. Antverp. 1529. 8.

Ordinatio lectionum in Academia Haffniensi nunc per Regiam Maiestatem instaurata. Hafn. 1537. 8. (Optrykt, men ukorrekt, i Münters Mag. für Kirchengesch. I, 271—77).

En liden Bog om Pestilentzis Aarsage, Forvaring oc Lægdom der imod. Kbhvn. *1546. *1552. 1619. 8 (den sidste Udgave med Fortale af H. P. Resen).

I Matth. Gablers Epistola metrica 1521 har Morsing skrevet: Ad lectorem octostichon (optrykt i Scr. Rer. Dan. VIII, 489). I Henrik Smiths Ny Urtegaard 1546 og i hans Tredie Urtegaard 1557 findes Fortaler af Morsing, indeholdende Approbationer til Trykken af disse Skrifter (se Tillæg, Nr. 21 og 53).

Lyskander tillægger Morsing følgende Skrifter: I. Fragmenta varia Medicinæ theoreticæ, II. Fasciculus Thematum publice propositorum, III. Querela privatæ infelicitatis, IV. Scholia in elementa Geometrica D. Joannis Vogelin, Hafniæ prælecta 1550. Men med Undtagelse af de nævnte Theses har det øvrige neppe været trykt, ialfald findes det ikke mere.

2.

Hans Tavsen *(Johannes Tausanus)*, der mere end nogen anden af Reformationens Mænd i vort Fædreland var et Redskab i en højere Styrelses Haand til at bryde en ny Bane for den danske Kirke og til med Ordets og Aandens Vaaben at bekjæmpe ældgamle og indgroede kirkelige Vildfarelser — var vel kun i en meget kort Tid i Universitetets Tjeneste; men da han dog baade med god Sandsynlighed kan anføres blandt Højskolens Lærere før Opløsningen, og med Vished vides at have holdt Forelæsninger her i den allernærmeste Tid efter Gjenrejsningen, om end kun i faa Maaneder, saa kunne vi ikke forbigaa ham paa dette Sted eller unddrage vort Universitet den det tilkom-

ende Ære, at tælle denne mærkelige og højtfortjente
and blandt sine Lærere.

I Landsbyen Birkende mellem Odense og Kjerteminde
dtes Hans Tavsen i Aaret 1494. Hans Fader, Tage, var
med; Moderen hed Karine. Sagnet fortæller, at Faderen
r en kløgtig Mand, der forstod at uddrage Myrejern af
osejorden, hvorfor han blev anset for en Troldmand af de
idende Bønder og dræbt af dem. Ifølge et andet Sagn
og Faderen sin tolvaarige Søn ved Ploven — rimeligvis
rdi han havde større Lyst til Bogen end til at være
Plovkjøring» — hvorfor Hans Tavsen i Aaret 1506 løb
emme fra og kom til Odense, hvor han blev optaget i
atinskolen. Ifølge samme Beretning begav han sig alle-
de Aaret efter til Slagelse Skole, hvor han tilbragte nogle
ar, indtil han efter fuldendt Skolegang indtraadte i det
ærliggende Johanniterkloster i Antvorskov[1]).

To og tyve Aar gammel drog Hans Tavsen udenlands
rat studere, rimeligvis understøttet af Klosteret. Om han
rud har tilbragt den befalede Tid ved Kjøbenhavns Uni-
ersitet i Overensstemmelse med den af Kong Hans derom
dstedte Forordning, kunne vi ikke oplyse. Vi vide der-
nod med Vished, at han i November 1516 blev immatri-
uleret i Rostok, og at han her fuldendte sit egentlige
kademiske Kursus, idet han 1517 tog Bakkalavr- og 1519

---

[1]) Thiele, Danmarks Folkesagn. I, 331. Bidrag til M. Hans Tavsens Levned i Ny kirkehist. Saml. III, 3. Disse »Bidrag« ligge tildels til Grund for det følgende. Desuden er her benyttet Røn, Sciagraphia Lutheri Danici sive Biographia M. Johannis Tausani, Hafn. 1757; Knudsens Bidrag til den danske Reformationshistorie i Annal. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1847, S. 84 ff., samt andre bekjendte Kilder, som jeg dog forat spare Plads i Regelen ikke enkeltvis anfører i det følgende, naar jeg ikke har noget særligt at bemærke eller tilføje.

Magistergraden. Hvor grundige hans Studeringer vare og hvor stor en Anseelse han nød, kunne vi slutte deraf, at det i Sommersemesteret 1520 blev overdraget til ham, den fremmede, at holde Forelæsninger over Aristoteles ved Rostoks Universitet[1]). I Oktober 1521 finde vi ham i Kjøbenhavn, hvor han optraadte som Læsemester i Theologien; thi saaledes maa udentvivl de gamle noget omstridte Beretninger forstaas[2]). Hans Ansættelse ved Universitetet hænger vistnok sammen med Christiern II's kjendelige Bestræbelse for at forsyne Kjøbenhavns Universitet med en ny Kreds af Lærere, der havde Sind og Evne til at fremme ikke blot de humanistiske Studier, men ogsaa den kirkelige Reformation. Thi skjønt vi ikke kjende nærmere til Tavsens videnskabelige og kirkelige Standpunkt i disse Aar, er der dog al Rimelighed for, at han i Rostok er bleven paavirket i begge Henseender, om han end i kirkelig Henseende ikke var kommen til fuld Klarhed og navnlig ikke havde skilt sig fra den Munkeorden, han tilhørte. Hans Virksomhed ved Kjøbenhavns Universitet kan ikke have varet længe, maaske kun et Semester; thi skjønt han allerede selv var Lærer, længtes han dog efter at sidde som Lærling ved Luthers og Melanchtons Fødder. Med Understøttelse af den Orden, han tilhørte, og som udentvivl i ham ventede at faa en Mand af fremragende Lærdom, der kunde fremme Ordenens Anseelse, drog han da atter ud. Det var jo ikke Aftalen, at han skulde rejse til Vittenberg,

[1]) Ny kirkehist. Saml. IV, 66—68.

[2]) Hvitfeldt siger (S. 1305) om Tavsen: »Aar 1521, mense Octob profiterit hand publice til Kiøbenhaffn Theologiam«; og H. P. Resen siger (Lutherus triumphans Bl. G 3): »Mense Octobri inscriptus est in matriculam academiæ ad theologicæ facultatis professionem«.

tvertimod var der betegnet ham en anden Rejseplan, som han da ogsaa i Begyndelsen fulgte, idet han først drog til Højskolerne i Løwen og Køln[1]). Men lidet opbygget af hvad han her hørte begav han sig til Vittenberg, hvor han blev immatrikuleret den 16de Maj 1523 efter maaske allerede forud at have opholdt sig der i nogen Tid, idet det ikke altid var Tilfældet, at tilrejsende Studenter strax lod sig indskrive i Universitetets Album. »Med utrolig Lærelyst hørte han nu Luther paa andet Aar«, som hans Gravskrift siger, »men saa blev han kaldt tilbage til Fædrelandet, før han ventede det«. At det skulde være sket i Unaade fra Johanniterordenens Side, have vi egentlig ingen Antydning af, tvertimod siger en gammel Beretning, at han ved sin Hjemkomst til Antvorskov blev modtaget med store Forventninger og stor Stads. Rimeligvis har dog Ordensprioren med Ængstelse hørt om, at Tavsen dvælede saa længe i Vittenberg, og derfor kaldt ham tilbage, uden dog at gjøre sig nogen Forestilling om, at han saa afgjort havde sluttet sig til den ny evangeliske Oplysning, som Tilfældet virkelig var. De store Forventninger, hvormed han blev modtagen, havde vistnok Hensyn til det Ry for Lærdom, der gik forud for ham. Men snart forandredes Stemningen imod ham.

Kort efter sin Hjemkomst holdt han nemlig en Prædiken i Antvorskov Klosterkirke, hvori han aabent vedkjendte sig sin Overbevisning, og nu var Venskabet ude. Da han ikke vilde opgive, hvad der var blevet ham en

[1]) Et ligefremt Forbud mod at drage til Vittenberg er neppe givet Tavsen, ialfald haves ingen sikker Antydning derom, men vel er det at antage, at han ikke har udtalt det som sin Hensigt at drage derhen, men kun i Almindelighed at fortsætte sine vel begyndte Studeringer ved fremmede Højskoler.

Hjærte- og Samvittighedssag, lod Prioren, M. Eskil Thomesen, ham kaste i et mørkt og stinkende Fængsel[1]). Ved formaaende Venners, navnlig Lensmand Knud Ruds og den kjøbenhavnske Raadmand Albret van Gochs, Mellemkomst, lykkedes det ham vel efter nogen Tids Forløb at slippe ud af Fængselet, dog kun forat sendes andenstedshen, hvor han kunde være under sikkert Opsyn. Han blev nemlig forsat til Johanniterklosteret i Viborg, hvis Prior, M. Peder Jensen, skildres som en dygtig og skarpsindig Mand, om hvem man haabede, at han enten med det gode eller med det onde kunde bringe den vildfarende Ordensbroder tilbage i det gamle Spor. Mester Hans Tavsen var imidlertid ikke en ung uforsøgt Munk, som lettelig lod sig bringe fra hvad han engang havde erkjendt som fuld Sandhed. Han var jo alt en moden Mand, som havde færdedes ikke saa faa Aar i fremmede Lande, ja endog havde været Lærer ved tvende Højskoler. Hans Forflyttelse til Viborg bragte ham derfor ikke til at forstumme, men gav netop hans Ord en videre Rækkeevne.

Kan man tro Tavsens Gravskrift, saa blev han i Begyndelsen behandlet som Fange i Viborg, uden at han dog derved bøjedes, thi fra Klosterfængselets Gitter talte han Ordet til den sammenstrømmende Mængde. Dette synes at have lært Prioren, at han maatte vælge en anden Fremgangsmaade; det skal ogsaa være lykkedes Tavsen at vinde en vis Yndest hos M. Peder Jensen, saa at denne ikke blot atter satte ham i Frihed, men efter nogle Maaneders For-

---

[1]) Jeg finder ingen Grund til med Knudsen at forkaste Hvitfeldts Beretning, om at Forandringen i Tavsens Anskuelser først ret blev vitterlig ved en Prædiken, han holdt i Antvorskov efter sin Hjemkomst. Det forekommer mig ikke, at Gravskriften bestemt vidner derimod.

løb endogsaa tillod ham at prædike i Klosterkirken Søndag Eftermiddag, naar Munkene havde endt deres Aftensang. Snart samledes om hans Prædikestol en talrig Tilhørerkreds, som med Begjærlighed og Forundring lyttede til hans Ord, thi saadan Tale var man ikke vant til at høre. Han forstod at anslaa de Strænge, som røre sig dybest i Hjærtet. Hvad der laa for som Tidens Opgave, og hvad mange kun dunkelt anede, det forstod han at give Ord. Og der var en Ild og Kraft i hans Tale, som henrev den lyttende Skare af Mænd og Kvinder, der trængte sig til for at høre ham. Prioren i Klosteret saa med Ængstelighed paa alt dette. Han havde en Tidlang behandlet Tavsen med Venlighed, nu vendte han sig atter fra ham og begyndte med andre at lægge Raad op, om hvad der var at gjøre for at lukke Munden paa denne farlige Klosterbroder. Da Tavsen mærkede dette og saa, at Faren var overhængende, sluttede han en Søndag sin Prædiken med at fortælle sine Tilhørere, hvorledes han var stedt og med at bede dem, om at, hvis de havde fornummet nogen Frugt af det Ord, han havde forkyndt, de da vilde tage ham i deres Beskyttelse og unde ham Husly, thi i Klosteret kunde og vilde han ikke længere blive — og dermed kastede han den Munkedragt, han hidtil havde baaret. Der var Borgere nok tilstede, som hellere end gjerne, selv med Livsfare, vilde yde Tavsen den Beskyttelse, han begjærede. Enden blev, at han modtog Borgmester Peder Tranes Tilbud. Det var en Mand, som baade ved sin Embedsstilling og ved sin talrige Slægt og mange Venner bedre end nogen anden kunde yde ham Beskjærmelse, og til hans Hus begav han sig da nu omringet af sin trofaste Tilhørerkreds.

Nu var altsaa det sidste Baand bristet, som bandt Mester Hans Tavsen til Romerkirken, han stod nu som en

fri Mand, der kun skyldte Gud alene Regnskab for sin Virksomhed. Men nu var ogsaa Johanniterklosterets Kirke lukket for ham, og han maatte derfor søge sig en ny Plads til at forkynde Ordet. Der var en anden S. Hans Kirke i Viborg, ved hvilken Latinskolens Rektor var Sognepræst; den var kun lille, men i Mangel af nogen bedre maatte man dog være glad ved den. Den daværende Rektor, Mester Jakob Skjønning — der omtrent elleve Aar efter blev den første evangeliske Superintendent i Viborg — lukkede gjerne sin Kirke op for Tavsen og hans Venner, og i nogen Tid samledes de da i S. Hans Kirke; men snart var den for lille til den stadig voxende Tilhørerskare, Prædikanten gik da ud paa Kirkegaarden, hvor der var bedre Plads, og talte fra Trappen, der førte op i Kirketaarnet. Det var imidlertid ubekvemt baade for Prædikanten og Tilhørerne saaledes i Længden at samles under aaben Himmel, og de søgte derfor at faa Adgang til Graabrødreklosterets rummeligere Kirke, idet de bad Klosterets Guardian om Tilladelse til at benytte den om Eftermiddagen, naar Munkene ikke gjorde Brug af den. Da dette imidlertid blev afslaaet, prædikede Tavsen nogle Gange fra Benhuset paa Graabrødrenes Kirkegaard. Men snart bleve hans Tilhørere utaalmodige over den Modstand, deres billige Ønske fandt hos Munkene, der dog levede af de Almisser, Borgerne gav dem, og en skjøn Dag, da de vare samlede paa Kirkegaarden, opbrød de den lukkede Kirkedør og førte deres Prædikant ind i Kirken, hvor han dog endnu indtil videre ikke besteg Prædikestolen, men staaende paa en Bænk talede til den forsamlede Menighed.

Det er lidt vanskeligt nærmere at bestemme Tidspunktet for disse Begivenheder. Saameget er dog afgjort, at Tavsens Aflæggelse af Munkedragten og Optræden som

Friprædikant ikke skete senere end i Efteraaret 1526. Paa denne Tid besøgte Frederik I nemlig Nørrejylland, og under hans Ophold i Aalborg henvendte Tavsen sig til ham og bad om hans Beskyttelse. Denne var Kongen ogsaa villig til at yde ham, og den 23de Oktober d. A. udstedte han et Brev til Borgmestere, Raad og Menighed i Viborg af følgende Indhold: «Vider, kjære Venner, at vi nu have taget og annammet denne Brevviser, Mester Hans Tavsen, under vor kongelige Hegn, Fred, Værn og Beskjærmelse besønderligen at forsvare og fordegtinge til al Rette. Og saa have vi annammet ham udi vor Tjeneste til vor Kapellan; dog have vi givet ham Forlov og Befaling at være i Viborg nogen Stund hos eder at prædike det hellige Evangelium for eder. Thi bede vi eder og hver særdeles byde strængeligen, at I beskytter og beskjærmer paa vore Vegne udi vor Fraværelse forskrevne Mester Hans Tavsen, vor Tjener og Kapellan, for alle, som ville overfalde hannem med Magt og Vold, være sig enten gejstlig eller verdslig, imod vort Beskjærmelsesbrev, som vi have naadeligen givet hannem[1])».

Dette Brev stod ganske vist ikke i den bedste Overensstemmelse med Kongens Haandfæstning, og det var let nok at se, at Tavsens Udnævnelse til kongelig Kapellan kun var en Formalitet, der sigtede til at unddrage ham fra den bispelige Myndighed. Dette og andre lignende Beskjærmelsesbreve for evangeliske Prædikanter bleve derfor Gjenstand for Rigsraadets og da navnlig Prælaternes Besværinger paa Herredagene i Odense 1526 og 1527, men Kongen var paa ingen Maade at bevæge til at tage dem tilbage, ligesaalidt som han efter Rigsraadets Forlangende vilde

[1]) Dänische Bibliothek. I, 7—9.

anvende nogen Tvang forat bringe de «forløbne Munke», hvortil Tavsen da ogsaa hørte, til at vende tilbage til deres Klostere[1]).

Kongens Beskjærmelsesbrev maatte yde Tavsen en vigtig Støtte i hans evangeliske Prædikegjerning, men kunde dog ikke forhindre Forsøg fra den verdsligsindede Biskop Jørgen Friis's Side paa at standse en Virksomhed, der kjendelig undergravede hans Stilling, og Bispen var saa meget mindre tilbøjelig til at agte Brevet, som han ogsaa af andre Grunde stod i et meget spændt Forhold til Kongen. Da Tavsen derfor en Dag prædikede i Graabrødre Kirke, udsendte Bispen en Afdeling af sine Svende under Anførsel af Slotsfogden Povl Stigsen, forat de skulde gribe ham og føre ham til Bispegaarden. Da Anføreren traadte ind i Kirken, befalede han Tavsen at holde op og følge med ham til Biskoppen. Men han fik til Svar: «Her staar jeg i en højere Herres Tjeneste; men naar jeg er færdig, skal jeg gjerne aflægge Biskoppen et Besøg». Hermed var Anføreren imidlertid ikke tilfreds, men forlangte, at Prædikanten strax skulde følge med ham, hvis ikke vilde han anvende Magten. Under Ordstriden lykkedes det Tavsen at slippe ned af Prædikestolen, og medens en Del af Borgerne trængte sig om ham forat beskytte ham, vidste andre at skaffe sig Forsvarsmidler, Kvinderne løb hjem og hentede deres Mænds Vaaben, og snart stod en rustet og kampfærdig Skare omkring den elskede Prædikant, saa Biskoppens Svende maatte forlade Kirken med uforrettet Sag og ilsomt søge Tilflugt indenfor Bispegaardens Mure. Efterat

[1]) Nye Danske Mag. V, 210. Paludan-Müller, Herredagene i Odense 1526 og 27 (Vid. Selsk. Skr. 5te R. Hist.-filos. Afd. II, 290 ff. 325).

have jaget dem paa Flugt, forlangte Borgerne, at Tavsen atter skulde fortsætte sin Tale, som han da ogsaa gjorde[1]).

Det er ikke at undres over, at der under slige Forhold faldt skarpe Ord fra Prædikantens Mund. Tavsen var af Naturen heftig, og Modstanden æggede ham end mere. Naar han nu brændende i Aanden skildrede Romerkirkens Forvanskning af den sande Kristendom, da hagede disse stærke Ord sig fast i Tilhørernes Sjæle, og der dannede sig en fastsluttet Skare om ham, der var beredt til at vove det yderste forat afryste det Aag, der saa længe havde hvilet paa dem. Tavsen stod heller ikke alene i Viborg. I Mester Jørgen Jensen Sadolin, der 1526 kom hjem fra Vittenberg, fik han en trofast Medarbejder, og flere Klostermænd stillede sig afgjort paa hans Side. Den evangeliske Frimenighed vandt efterhaanden større Fasthed, og en ordnet Gudstjeneste indrettedes med dansk Psalmesang, med Daab og Nadvere efter evangelisk Vis. Da Biskoppen i Fyn, Jens Andersen Beldenak, fandt sig foranlediget til at komme sin betrængte Embedsbroder til Hjælp ved at skrive til Borgmestere og Raad i Viborg og Aalborg og indstændig at advare dem imod «den forløbne Munks og Kjætters», Morten Luthers, Tilhængere, ansaa Tavsen det for rigtigt offentlig at tage tilorde imod ham. Hans «korte Ansvar til Bispens Sendebrev af Odense» (1528) var et med Klarhed og Dygtighed affattet Stridsskrift, som ikke lod nogen af Bispens Paastande ubesvaret. Omtrent samtidig udgav han ogsaa en anden lille Bog, en Bearbejdelse efter Luther, hvori Affaldet fra den oprindelig Kristendom skil-

[1]) Jeg har søgt at forene de to i Enkelthederne afvigende men i Hovedsagen samstemmende Beretninger om dette Optrin, som man har i Jens Bloks Beretning (Kirkehist. Saml. I, 376) og i en Skoletale fra Ribe 1590 (Ny kirkehist. Saml. III, 7—8).

dredes med levende Farver, og han viste saaledes, at han besad ikke mindre Dygtighed til med Pennen end med Ordet at angribe Fjenden i hans Befæstninger.

Den Bevægelse, som ved Tavsens Prædiken var vakt i Viborg, udbredte sig efterhaanden i videre Kredse til andre jydske Byer, og Bisperne formaaede ikke at standse den, saa gjerne de end vilde, da Kongen holdt sin Haand over de evangeliske Prædikanter[1]). Den hurtige Fremgang, Reformationen gjorde, udviklede imidlertid et vist Overmod blandt Lutheranerne, der undertiden ytrede sig paa en mindre sømmelig Maade, og Tavsen var selv en altfor heftig Karakter, til at han egnede sig at dæmpe slige Udbrud af overmodig Haan mod det, man forhen havde æret. Misfornøjede med, at Messetjenesten endnu uforstyrret fortsattes i Viborg Domkirke, begav saaledes en Del Borgere sig ind i Kirken paa en Tid, da en Præst, der af sin stærke Stemme almindelig kaldtes Hr. Klavs Raaber, forrettede Messen, og da han stod med Kalken i Haanden for Alteret, løb en af dem ved Navn Christen Stub til, rev ham Kalken af Haanden og kastede den paa Jorden, hvorpaa han flygtede forfulgt af Præsten, medens dette forargelige Optrin ledsagedes af de andre tilstedeværendes Latter. Tavsen, som var tilstede — man skulde altsaa tro, at han var vidende om, hvad der skulde ske — besteg nu Prædikestolen og holdt en fyndig Tale over det Sted af Joh. Aabenb. 14, 8: »Den er falden, den er falden, Babylon, den store Stad; thi den har givet alle Folkene at drikke af sit Horeris giftige Vin[2])«.

---

[1]) Den 20de November 1528 skrev en vis Knud Nielsen Skriver til den landflygtige Christiern II: »Vtj monge aff kopstederne i Juland predickes Gudts Ordt poa Dansche, tesligeste holdes messe oc poa Dansche; Bisperne kunne ey betaget« (Ekdahl, Christiern II's Arkiv, S. 1250).

[2]) Kirkehist. Saml. I, 376—7.

At Romerkirkens Magt i Viborg var brudt, og det fremfor alt ved Tavsens Virksomhed, lader sig heller ikke nægte; men derfor kunne vi dog ikke billige en saadan Fremgangsmaade, selv om det maa indrømmes, at skal der brydes Hul paa Aarhundreders Is, da maa der Ild og Staal til. Da Byens mange Sognekirker vare overflødige, naar Messelæsningen ophørte, ansøgte Borgerne om og fik den 23de Februar 1529 kongelig Tilladelse til at nedbryde de Kirker og Kapeller, som Byen ikke formaaede at holde ved Magt og at beholde de tvende næsten opløste Tiggeklosteres (Graabrødre og Sortebrødre) Kirker som deres fremtidige Sognekirker, udentvivl fordi disse Kirker vare rummeligere end de andre. Tavsen blev ved den Lejlighed Sognepræst ved Graabrødre Kirke, hvori hans Frimenighed, der nu blev en Sognemenighed, alt i længere Tid havde været tilhuse, til Sorg for Munkene, der nu bleve saa godt som ganske fortrængte fra Kirken, idet de kun beholdt et lille Kapel i en Sidegang til at holde deres Gudstjeneste i[1]). Imidlertid nærmede Hans Tavsens Gjerning i Viborg sig sin Afslutning; Staden var ved hans Prædiken i faa Aar bleven forvandlet fra en papistisk til en luthersk By. Der var mange andre Steder i Fædrelandet, hvor hans fyndige og folkelige Ord nu gjordes mere fornødent. Før sin Bortgang fra Viborg foretog han imidlertid en Handling, som vakte ikke ringe Forargelse blandt Modstanderne, og som han selv vistnok har tøvet med at udføre, indtil den bydende Nødvendighed krævede den. Da Bisperne nemlig ikke vilde indvie evangeliske Lærere til Præsteembedet, dristede Tavsen sig til at ordinere flere saadanne, deriblandt M. Jørgen Sadolin og vistnok adskillige af de unge Mænd, som havde

[1]) Annal. f. nord. Oldk. og Hist. 1847. S. 123—4. Kirkehist. Saml. I, 337.

faaet deres Uddannelse i den evangeliske Præsteskole, som Sadolin siden 1526 forestod i Viborg. Da der paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530 blev rejst Anklage mod Tavsen, fordi han havde vovet sig til dette Skridt, svarede han: «at han ikke havde viet Præster, thi det hører Gud alene til; men duelige, lærde og skikkelige Personer har han vel forklaret for Almuen, og af menige Kristenfolks Vilje og Begjæring har han og andre kristne Mænd med en almindelig Bøn til Gud og Hænders Paalæggelse samtykt dem at prædike Evangelium og at tjene den hellige kristne Kirke med Sakramenter og anden tilbørlig Tjeneste; og det kjende de sig at have gjort med kristelig Skjel efter Apostlernes Lærdom og Exempel, og med saa meget des større Skjel, eftersom de, der skulde gjøre det, vare forsømmelige herudi [1])». — Ogsaa et andet Skridt havde Tavsen foretaget i Viborg, hvormed han paa det bestemteste havde brudt med Fortiden. Han havde nemlig indladt sig i Ægteskab med en Jomfrue ved Navn Dorothea — efter Povl Eliesens Fortælling en Søster til Jørgen Sadolin — og han var, ifølge den samme bitre Avindsmands i den Anledning fremførte Skjældsord imod ham, den første danske Præst, som i Reformationens Dage vovede sig til dette Brud med Romerkirkens unaturlige og ukristelige Forbud mod Præsteægteskabet [2]).

---

[1]) Genswar som dannemarcks riigis Christelige predicanther kortelig gaffue paa the xxvij Klagemaale ther prelaterne oc theris Clerckerij førde offuer thennum. 1530. Dette mærkelige Skrift, som længe har været anset for tabt, har jeg for nylig været saa heldig at komme i Besiddelse af, idet det ved det kirkehistoriske Møde i Randers i Sept. 1868 blev mig foræret af Sognepræsten smst., Hr. Dines Pontoppidan.

[2]) Chron. Skib., Scr. Rer. Dan. II, 581. Den tydske Theolog (D. Nic. Stagefyer), som forfattede Gjendrivelsen af de evangeliske Prædi-

Efterat have ført Reformationens Sag saa vidt i Viborg, ıt den ikke lettelig atter kunde standses i sin sejrige 'remgang, begav Tavsen sig i Avgust 1529 til Kjøbenhavn. Han lagde Rejsen over sin Fødeø Fyn, hvor han i Odense esøgte den nys udvalgte Biskop Knud Gyldenstjerne, som an kjendte fra Viborg af, hvor Gyldenstjerne hidtil havde æret Domprovst i Kapitlet og neppe havde hørt til Refornationens ivrige Modstandere. Hvitfeldt beretter, at Taven »gjerne havde omvendt ham, men han skaffede dermed ngen Frugt«; andre mene dog, at Tavsens Besøg har haft tørre Betydning og navnlig har virket til, at Gyldenstjerne enere stillede sig venligere til Reformationen end nogen af e andre danske Bisper[1]).

Tidspunktet for Tavsens Ankomst til Kjøbenhavn var eldigt; thi i Foraaret 1529 var Biskop Lage Urne død, og ıans Eftermand Joachim Rønnov var saaledes bundet ved len Forpligtelse, han havde udstedt til Kongen ved sin)vertagelse af Bispedømmet, at han ikke kunde lægge Evangeliets Sag betydelige Hindringer ivejen. I Kjøbenhavn ılev S. Nicolai Kirke anvist eller overladt Tavsen at præ-

kanters Forsvar mod Prælaternes Klagemaal 1530, siger: »Relatum est mihi a viris fide dignis, Magistrum Johannem uxoris loco sororem nescio cujus in scortum habere, atque in gratiàm ejus conatum commendatione sua fratrem laicum ad Sacerdotii honorem promovere: dignum sc. Evangelici Sacerdotii rationem«. Denne løgnagtige Beskyldning vover Povl Eliesen dog ikke at gjentage i sin danske Bearbejdelse af den latinske Gjendrivelse (se Engelstoft, De confutatione apologiæ evangel. opposita, p. 27. 67). I Ny kirkehist. Saml. III, 356 har jeg omtalt en Omstændighed, som maa vække Tvivl om Rigtigheden af den skibbyske Krønikes Beretning, om at Tavsens Hustru var en Søster til Sadolin (jfr. Beretningen om Slægten Sadolin, der er aftrykt i mit Skrift, Mester Jørgen Jensen Sadolin, S. 165).

[1]) Se mit Skrift, M. Jørgen Jensen Sadolin. S. 20.

dike i, dog vistnok uden at den hidtidige katholske Gudstjeneste i Kirken derfor ophørte, ialfald ikke for det første. Kapitlet, som havde Patronatsret til Kirken, har neppe med sønderlig Villighed givet ham denne Tilladelse; men da dets Hoved, Dekanen Klavs Gjordsen, var Kongens Kansler og sikkerlig som alle Kongens nærmeste Omgivelser evangelisksindet, har denne vel ordnet Sagen, og de andre Medlemmer af Kapitlet have maattet føje sig, helst da det neppe var dem ubekjendt, at det var efter Kongens Anvisning eller Befaling at Tavsen nu havde valgt Hovedstaden til sin Virkekreds[1]). Det Brev, hvorved Kongen havde kaldet Tavsen til sin Kapellan og havde taget ham under sin Beskjærmelse, stod jo desuden endnu ved Magt.

Snart bleve Virkningerne af Tavsens evangeliske Prædiken kjendelige i Kjøbenhavn. Tiggeklostrene mistede den Støtte, de hidtil havde haft i Borgernes Almisser, og et Aar var neppe forløbet siden den ny Prædikants Ankomst, da havde Graabrødrene maattet forlade deres Celler; S. Klare Kloster var lukket, og det var bestemt, at Helligaands Hus udelukkende skulde anvendes til Hospital[2]). Povl Eliesen

[1]) I Magn. Matthiæ utrykte Series Regum Daniæ læses følgende: »Eodem anno (1529) a Frederico Rege permissum est Evangelicis Doctoribus omnibus publice docere per Daniam, editis super ea re literis. Quando et bona omnia, Ecclesiæ Malmogensi adjecta olim, docentium et Xenodochii Malmogensis usibus cesserunt, Rege volente et jubente, a quo missus tunc etiam Hafniam Anno eodem M. Johannes Tausanus, Ripensis postea Diœcesis Superintendens, qui ad id usque tempus Wibergæ aliquamdiu docuerat, sub cujus adventum vilescere plerisque cœpit Ecclesiæ Pontificiæ doctrina, et Monasteria Francisci et Claræ apud Hafnienses paulatim desolari, Euangelium publice doceri et Psalmi Danici decantari in ipsis templis«.

[2]) Nærmere Oplysninger findes i mit Skrift, Kbhvns Kirker og Klostere i Middelalderen.

har paa sin Maade bevidnet den overordentlig Indflydelse, Hans Tavsen udøvede, naar han siger, at «fra den Tid denne Mand, der var alle Lutheraneres Bannerfører, var kommen til Kjøbenhavn, voxede Ondskaben saaledes, at denne Stad, der før standhaftig havde elsket og holdt fast ved Fromhed og Gudsfrygt, nu blev al Ugudeligheds og Skjændsels mest forbryderiske Hule; thi den forførte, raa og uvidende Almue rasede med en saadan Afsindighed og Forbitrelse mod Kirkernes Helligdomme, at de ikke alene omstyrtede Helgenernes Billeder, men med gruelige Forsmædelser vanærede det højhellige Messeoffer, og tilsidst gik ligesaa vidt i deres Ugudelighed, som de havde hørt, at de mensvorne Malmøboere og de afsindige Viborgere vare gaaede, og de forbryderiske Borgere lod ikke nogen af Lutheranernes Byer overgaa dem i nogen Skjændsel og Ugudelighed[1])». Saavidt Povl Eliesen, der er saa opfindsom i udsøgte Skjældsord, at det falder vanskeligt at gjengive den latinske Krønikes Ord paa Dansk. Underligt nok, at hvad der i hans Mund er den bitreste Dadel, i vore Øren er en Ros, eller i ethvert Tilfælde et uimodsigeligt Vidnesbyrd om den frygtløse Nidkjærhed, hvorved Tavsen blottede Papismens Vildfarelser og søgte at føre sin stadig voxende Tilhørerkreds til en klarere evangelisk Oplysning. Ligesom Psalmesangen i Modersmaalet allerede i Viborg havde været et vigtigt Middel til Menighedens Opbyggelse, saaledes blev den det i endnu højere Grad i Kjøbenhavn, hvor Tavsen tog den af den malmøske Reformator Klavs Mortensen udgivne danske Psalmebog i Brug. «I det Aar 1529», siger M. Hans Thomesen, «blev danske Psalmer først sjungne her i

---

[1]) Chron. Skib., Scr. Rer. Dan. II, 585—86.

Kjøbenhavn om Høsten af Mester Hans Tavsen, salig Ihukommelse, som kom da did fra Viborg, og her saavelsom der prædikede Jesu Kristi klare Evangelium med stor Frugt[1])». Naar Povl Eliesen ogsaa udtalte sin bitre Dadel over denne evangeliske Menighedssang, og overhovedet ansaa det for Brud paa god Kirkeorden, at gamle og unge, Mænd og Kvinder saaledes sang med hinanden af Hjærtensgrund, saa faa vi derved et Vink om, hvorledes vi idethele skulle bedømme hans hadefulde Angreb paa de evangeliske Lærere i Almindelighed og paa Tavsen i Særdeleshed.

Saa skarpt end Tavsen dadlede mange Misbrug, saa foretog han sig dog indtil videre saa faa Forandringer i de tilvante Kirkeskikke som muligt. I December 1530 omtaler han, at han, for ikke at give Forargelse i noget, som han selv ansaa for uvæsenligt, «endnu hertildags har holdt alle vanlige Ceremonier i Messen, og intet forvandlet enten i Messeklæder, Lystænding eller Sakramentets Opløftelse». Ikke desto mindre paadrog han sig dog Beskyldning som den, der havde berøvet Sakramentet sin Værdighed og Betydning, og Povl Eliesen «begræder af stor Medynk Kjøbenhavn, at der hvor han tilforn havde en Herre og Gud i By med sig (ɔ: i Messeofferet), der havde Tavsen forjaget Kristum, alle kristne Menneskers Herre og Gud, og ladet Kjøbenhavn et Stykke Brød og en Slug Vin igjen», en Beskyldning, som Tavsen tilstrækkelig besvarer med de Ord, at vel har han kaldt Sakramentet et Tegn, «men saadant et Tegn, som fører med sig lige det samme, som det betegner, at under det synlige Brød og Vin annammes Jesu Kristi sande Legeme og Blod med Uskyldighed og Retfær-

---

[1]) Fortalen til Hans Thomesens Psalmebog. 1569.

dighed, formedelst Troen til det Ord, som Kristus haver hos det samme Sakramente bestillet[1])».

I den Religionsforhandling, der forefaldt i Juli 1530 samtidig med Herredagen i Kjøbenhavn, indtog Tavsen den forreste Plads blandt de 21 evangeliske Prædikanter, som vare her tilstede, og det er sandsynligt, at han er Forfatter til det Forsvar, som Prædikanterne afgav i Anledning af Prælaternes 27 Klagemaal imod dem[2]), ligesom ogsaa at han ved sit Ord og Exempel har opildnet sine Medbrødre ikke blot til Forsvar men ogsaa til vældige Angreb paa Fjendens Forskandsninger, idet de i daglige Prædikener under Herredagen med uimodstaaelig Magt drog Folkestemningen over til den evangeliske Sags Side. Intet Under derfor, at der, efterat Herredagen var sluttet, gik mægtige Dønninger af den Bevægelse, som disse Tordentaler havde vakt mod Messelæsning, Helgenbilleder og hvad de andre papistiske Misbrug hedde. Da Tavsen forblev i Kjøbenhavn efter Mødet, blev det nærmest hans Sag at forsvare, hvad der var vundet, og at bringe Ro tilveje efter den stærke Ophidselse. Han var heldigere i det første end i det sidste; thi da Povl Eliesen i et Skrift, stilet til Raadet i Kjøbenhavn og rettet mod «de ny Messedræbere», søgte at forsvare den katholske Messe mod de mange Angreb paa den, idet han tillige udæskede de evangeliske Prædikanter i Kjøbenhavn til mundtlig eller skriftlig Forhandling af Sagen, saa tilbageviste Tavsen ikke blot med sejrige Vaaben Modstanderens Beskyldninger i et Skrift, han den 8de Decem-

---

[1]) H. Tavsen, Svar til den falske og ukristelige Undervisning, som Lektor Povl skrev til Raadet i Kbhvn. Bl. H ij.

[2]) I det eneste opbevarede Exemplar af Prædikanternes «Gensvar» (se foran S. 458 Not.) har Hans Povlsen Resen i Randen bemærket, at Tavsen er Forfatteren.

ber 1530 indleverede til Raadet, men vendte ogsaa Angrebet mod Papisterne selv, idet han søgte at vise, at de «havde opført en Kristenhed, som ikke var bestedt i Aand og Sandhed, som hun skulde være, men var fattet i Ædelse og Beklædning, i Kirkebygning og Klosterlevned, i Lystænding og Vandviening, i Ofring og Pilegrimsløb, i lang Læsning og Sang, i døde Mænds Bens Beprydelse og Sakramentets Højtidelighed etc.[1])». Derimod lykkedes det ikke Tavsen at lede Bevægelsen i Kjøbenhavn i en rolig Strøm. Borgerskabet var højlig misfornøjet over, at den katholske Gudstjeneste endnu som forhen fortsattes i Vor Frue Kirke, og da Kongen ikke havde villet gribe ind forat standse den, uagtet Byøvrighedens indtrængende Begjæring derom, saa stormede en Del Borgere med den voldsomme Borgmester Ambrosius Bogbinder i Spidsen ind i Kirken paa tredie Juledag 1530 og anrettede stor Forstyrrelse og Ødelæggelse i Kirken, idet de «nedslog alle Tavler og Billeder og rasede værre mod Sten og Træ end Tyrken mod den sande Tros Bekjendere». Først da Tavsen langt om længe kom tilstede, lykkedes det ham at standse Billedstormen. — Kunne vi tro hans bitre Modstander Povl Eliesen, saa betragtede han i Begyndelsen dette Skridt som et let undskyldeligt Udbrud af protestantisk Nidkjærhed; men senere, da han saa, at det misbilligedes af alle besindigere Folk, saa forandrede han sin Opfattelse deraf, og dadlede det i de stærkeste Udtryk i sine Prædikener[2]). Hvorledes dette nu end forholder sig, saa maatte dog denne Begivenhed, der truede med at frembringe en betænkelig Reaktion i manges Stemning mod Reformationen, være Tavsen en alvorlig Lære om for Fremtiden at gaa frem med større Be-

[1]) Tavsens Svar til Lektor Povls Undervisning, Bl. E iiij.
[2]) Chron. Skib. II, 586—7.

hed, uden derfor at opgive den Sag, til hvilken han
indviet sit Liv.
de nærmest følgende Aar hører vi ikke meget til
n. En norsk Biskop, Hoskold af Stavanger, som i
mmeren 1531 opholdt sig i Kjøbenhavn, sendte der-
Erkebispen i Trondhjem nogle smaa Bøger, som nys
udgangne mod «Lutheranernes Prædikant, Hans Tav-
og bemærkede derhos om Forholdene i Hovedstaden:
eri bruges der fast blandt Borgerne, dog er der stor
hed Bonde (ɔ: Husbonde) og Hustru imellem; thi
ekvinder ville gjerne holde deres rette Tro og Dyr-
». De «smaa Bøger», Biskop Hoskold sendte til
, vare upaatvivlelig Exemplarer af Povl Eliesens oven-
te Sendebrev til Raadet i Kjøbenhavn mod «Messe-
rne». Dette havde Forfatteren nemlig udgivet i
en i Aaret 1531 ledsaget af ny polemiske Udfald mod
ns Svar, hvoraf Raadet havde tilstillet ham en Af-
. For ikke at staa forsvarsløs maatte Hans Tavsen
saa lade sit Svar komme for Lyset; men da det gjaldt
am om saa hurtigt som muligt at retfærdiggjøre sig
odstanderens nærgaaende Beskyldninger, lod han sig
med at udgive den sidste og vigtigste Halvdel af Sva-
lligemed nogle Bemærkninger foranledigede ved Povl
ns ny Angreb paa ham. Dette Svar udkom i Juli 1531,
forelaa der da Vidnesbyrd fra begge Sider, saa enhver
isk Dommer selv kunde afgjøre, paa hvis Side Sandheden
Ifølge den skibbyske Krønikes Beretning søgte
Tavsen forgjæves at forhindre, at Vor Frue Kirke,
avde staaet lukket næsten et helt Aar efter Billed-

ye, Christianssands Stifts Bispe- og Stiftshistorie, S. 115.
. hist. Tidsskrift II, 462 ff. og Hist. Tidsskr. 3 R. VI, 38 ff.

stormen, i November 1531 blev tilbagegiven t
i Kapitlet. Forøvrigt har han sikkert benyttet
vis roligere Aar 1531—32 til fastere at begru
hørere i den evangeliske Lære og til bestemten
den ny Form for Gudstjenesten.

Efter Kong Frederik I's Død kom der
for de evangeliske Prædikanter. I Juli 1533
indstævnet for den Herredag, der holdtes i
I den afdøde Konges Tid var der nemlig tr
stemmelse, at Præster og Klostermænd, som
sig til den evangeliske Lære, kun skulde staa
Kongen og Danmarks Riges Raad, naar der
Anklage imod dem, en Bestemmelse, som efter
neppe altid er bleven overholdt, men dog blev
Hensyn til Tavsen[1]). Det var forskjellige Beskyl
fremførtes imod ham. Han havde, saa sagde
trykt Bog udskjældt Danmarks Bisper og Præl
ranner, Bedragere, haardnakkede og forblind
Biskop Joachim Rønnov klagede over, at han
hængere havde befattet sig med alle Kjøbenh
især S. Nicolai, og da Bispen havde talt ha
paa Kapitelshuset, saa havde han svaret han
lige og hovmodige Ord[2]). Og endelig kom

---

[1]) Se min Udg. af Malmøbogen, Indledn. S. XLVII og
[2]) Denne Forhandling paa Kapitelshuset i Kbhvn
forefaldet samme Aar kort efter Frederik I's Død, o
rimeligvis det Ordskifte, som senere blev en af
Anklageposter imod Joachim Rønnov, nemlig at
givet sig i »en Tale og Disputation» med Tavsen
trænge ham til at forlade Evangelium», og da Præ
appelleret til et frit kristeligt Koncilium, saa havde
»Hvem tænker du at ville have til Dommer? Den
eller den Gjæk af Holsten? Nej, jeg skal være dig
og Dommer nok»! (Nye Danske Mag. III, 16—17.

Fjende Povl Eliesen, der af Prælaterne var antaget til Aktor i Sagen mod Tavsen, med en Mængde Beskyldninger imod ham, blandt andet med den, at han i det Svar, han 1530 havde tilstillet Raadet i Kjøbenhavn i Anledning af Lektor Povls Sendebrev, havde «skrevet og sagt det højværdige Alterens Sakramente for nær» — en Beskyldning, som Tavsen dog ikke vilde indrømme. Dommen kom til at lyde paa, at al præstelig og litterær Virksomhed for Fremtiden skulde være ham forment, og at han inden en Maaned skulde være ude af Stiftet, og siden ikke maatte opholde sig nogensteds i Sjælands eller Skaanes Stifter[1]).

Medens Rigets Herrer og Prælater vare forsamlede paa Kjøbenhavns Raadhus forat forhandle denne Sag, og medens Hans Tavsen stod som anklaget i deres Midte, gik det som en Løbeild gjennem Staden, at det gjaldt den elskede Prædikants Liv, og at naar de høje Herrer vare færdige med ham, vilde de snart øve samme Tyranni mod Borgerne, og drive den evangeliske Lære ud af Byen og Landet. Da greb en mægtig Forbitrelse Borgerne; fra alle Sider strømmede de væbnede sammen til Gammeltorv, selv Kvinderne holdt sig ikke tilbage. Der var dem blandt Borgerne, som havde været saa forsynlige itide at henvende sig om Raad og Hjælp til den lybske Borgmester Jørgen Wullenwever, som netop var i Kjøbenhavn, og han havde vist sig villig at hjælpe dem. Fra en Afdeling lybske Orlogsskibe, som laa ved Dragør, trak han ubemærket Landsknegte og Matroser ind i Byen, og inden Rigsraaderne og

[1]) Dommen, dat. 14de Juli 1533, er trykt i den formentlig rigtigste Form i Ny kirkehist. Saml. III, 13—16. Den har i den nyeste Tid givet Anledning til en udførlig historisk-kritisk Diskussion, som dog ikke her skal gjenoptages; kun at jeg fremdeles maa fastholde mit tidligere indtagne Standpunkt i Sagen.

Prælaterne saa sig for, var der en stor Hob. Hele denne Mængde fyldte efterhaanden Torvet udenfor Raadhuset, medens Retsforhandlingen stod paa, og forlangte med høje og truende Raab Prædikanten frigiven. «Var der vederfaret ham nogen Overlast af Rigsraadet», siger den lybske Historieskriver Reimer Kock, «da var ingen af dem kommen levende derfra; thi hvorledes den menige Mand hilsede Rigsraadet og især deleshed Biskopperne og deres Munke, dengang de traadte ud af Raadhuset, det har jeg hørt med mine egne Øren og set med mine egne Øjne[1])». Tavsen viste sig her i det ædleste Lys; thi da han saa, at Folkeforbitrelsen især var rettet mod Biskop Joachim Rønnow, saa glemte han, at denne Mand nys havde staaet som hans Hovedanklager, og førte ham uskadt gjennem den larmende Folkehob til hans Bispegaard.

Skjønt Borgerne i Kjøbenhavn tydelig nok havde givet tilkjende, at de ikke vilde slippe deres Prædikant, stod Herredagsdommen jo dog endnu ved Magt, og Rigsraadet savnede neppe Midler til at føre den igiennem. Da Tiden derfor nærmede sig, at Hans Tavsen skulde forlade Hovedstaden og Sjælands Stift, maatte hans Venner være betænkte paa Udveje til at beholde ham. Det lykkedes dem at faa Hjælp af en Mand, som alt i Frederik I's Tid havde været de evangeliske Prædikanters faste Værn, medens han i samme Grad havde været Munkenes Rædsel, Rigshofmester Mogens Gøye, der med flere ligesindede Rigsraader ikke havde haft nogen Del i Dommen over Tavsen[2]). Denne

---

[1]) Det paagjældende Sted hos Reimer Kock er aftrykt i Hist. Tidsskr. 3 R. VI, 28—29 Not. Jfr. Paludan-Müller, Grevens Feide, I, 112 114—6.

[2]) Niels Hemmingsen omtaler i en Dedikation til Herluf Trolle (i sin Kommentar til Romerbrevet 1562) dennes Svigerfader, Hr. Mogens

Mand indlod sig i Underhandling med Bispen og fik ham til paa egen Haand at tage Forvisningsdommen tilbage, saa det tilstodes Tavsen, at han «igjen maatte indkomme udi Kjøbenhavn, der at prædike det hellige Evangelium og Guds Ord uden al Skjændsord og Tale paa Biskopper, Prælater eller nogen anden, ydermere eller videre end den hellige Skrift indeholder og medgiver». Tillige lovede Mogens Gøye Bispen, at dersom nogensomhelst vilde med Vold trænge eller overfalde ham, fordi han havde tilstedt Mester Hans at komme ind i Kjøbenhavn igjen, saa skulde han være forpligtet til at afværge det af sin yderste Magt og Formue, og, om Behov gjordes, vove Liv og Gods for og med Biskoppen, medens han paa den anden Side skulde hjælpe til at straffe Tavsen, hvis han foretog noget, der kunde være Biskop Rønnov til Skade, Afbræk eller Forfang i nogen Maade. Denne mærkelige Overenskomst, hvorved Rønnov igrunden løsrev sig fra de andre Prælater og egenmægtig kasserede en Herredagsdom, noget der heller ikke undgik stærk Dadel[1]), blev udfærdiget paa Bispens Gaard Bistrup den 16de Avgust 1533, eller to Dage efterat Maanedsfristen for Tavsen var udløben. Dagen efter mødte denne selv tilligemed endel Medlemmer af Kjøbenhavns Øvrighed hos Biskoppen og udstedte en Revers, hvorved han lovede at være Biskop Rønnov hørig, tro og villig og at afvende hans Skade og Fordærv, samt at afholde sig fra alle Skjældsord mod gejstlige Personer[2]).

Gøye til Krenkerup, paa følgende Maade: »Primus in hoc regno revocatæ puræ doctrinæ autor fuit, sed prius scriptis frequentibus ad ipsum a beato Luthero missis recte instructus. Huius etiam patrocinio primi præcones revocati Evangelii in his regnis securi fuerunt«.

[1]) Chron. Skib., Scr. Rer. Dan. II, 593.

[2]) Hvitfeldt, S. 1401—2.

Saaledes havde da Stormen mod M. Hans Tavsen atter lagt sig, og han stod fastere i sin Stilling i Kjøbenhavn end nogensinde før. Men ikke længe efter afløstes den religiøse Strid af den politiske, som længe havde ulmet i Grunden, indtil den i Grevefejden brød ud i lys Lue. Det var en Kamp mellem det demokratiske og det aristokratiske Princip, og Kjøbenhavn kom, som bekjendt, til at spille en vigtig Rolle i denne Kamp. Tavsen var Præst i Hovedstaden under Belejringen 1535—6, den haardeste af de mange haarde Belejringer, der ere overgaaede denne Stad, en Tid, da Hungersnød og Elendighed naaede en forfærdelig Grad, medens Fortvivlelsen og den overhængende Fare næsten syntes at have udslettet al menneskelig Følelse hos Stadens Styrere[1]). Fra tidligere Tid stod Tavsen i et nært Forhold til flere af disse, ligesom han efter sin hele Tænkemaade tilhørte den demokratiske Side af Folket, som gjorde et fortvivlet men tilsidst dog mislykket Forsøg paa at afryste Adels- og Prælatherredømmet; hans Stilling har vist derfor i hine Dage være saare betrængt, ikke blot fordi han saa sine Forhaabninger skuffede, og selv med Hustru og Børn led den yderste Nød, men ogsaa fordi han med Sorg maatte se de fordærvelige og ødelæggende Kræfter bryde frem af den Jordbund, han havde søgt at berede for en bedre Sæd.

Da Kjøbenhavn maatte overgive sig, førte Forholdene det med sig, at Tavsen kom til at staae i Række med andre amnesterede Oprørere. Ved den kongelig Hofpræsts M. Johan Albretsens, Hjælp opnaaede han vel at erholde et kongeligt Beskyttelsesbrev mod videre Overlast for sig, sin Hustru og sine Børn; men naar han senere blev forbi-

---

[1]) Paludan-Müller, Grevens Feide. II, 252—9.

gaaet ved Beskikkelsen af de første evangeliske Superintendenter, han som hidtil havde gaaet i Spidsen for hele den reformatoriske Bevægelse her i Landet, saa kan man ikke let unddrage sig fra den Tanke, at Hovedgrunden til hans Tilsidesættelse maa søges i hans tidligere stærkt betegnede politiske Stilling som Præst for det indtil det yderste gjenstridige Kjøbenhavn[1]). Indtil videre vedblev Tavsen fremdeles at være Sognepræst ved S. Nicolai Kirke, og han sørgede forat bringe den evangeliske Gudstjeneste i Hovedstaden i en fast Form ved i Forbindelse med Stadens andre Sognepræster (1536) at udgive en Haandbog, hvori der fandtes Formularer og Anvisninger for de kirkelige Handlinger[2]). Et endnu betydeligere kirkeligt Arbejde fuldendte Tavsen omtrent ved samme Tid, nemlig sin Postil over Søndagsevangelierne og Epistlerne, der rigtignok først udkom 1539, men hvori Tilegnelsen til Kong Christian III er mærket med Aaret 1536[3]). Dette Værk, hvoraf et Ud-

[1]) Denne Antagelse om Aarsagen til, at Tavsen blev tilsidesat ved Superintendentvalget 1537, er først udtalt af min Fader, H. Chr. Rørdam, i hans Fremstilling af den evangeliske Christendoms Indførelse i Danmark, Kbhvn. 1836, S. 168, og senere hævdet af mig i Ny kirkehist. Saml. III, 22. Den har dog fundet nogen Modsigelse af Biskop Engelstoft i Hist. Tidsskr. 3 R. VI, 31 Not. 1, som henviser til, at Sadolin, der ogsaa ligesom Tavsen maatte søge kgl. Protectorium, dog strax blev Biskop; men han havde dog neppe gjort sig saa bemærket blandt dem, der »havde ført Avindskjold mod deres Fædreland«, som Tavsen, der havde været Præst i Kjøbenhavn.

[2]) Denne Haandbog kjendes kun af P. Palladius's Omtale af den i Fortalen til sin liden og nyttelige Bog om lønligt Skriftemaal osv. 1538 (der tildels er et Udtog af den ældre Haandbog) og af nogle hdskr. Uddrag af den i Kallske Saml. 472. 4to, p. 86—7.

[3]) Paa Titelbladet til Postillen, der er trykt i Magdeborg 1539, kaldes Tavsen: Prædiker i Kjøbenhavn; men denne Betegnelse af hans Stilling refererer sig sikkert til Aaret 1536, da Haandskriftet var færdigt, og ikke til Trykkeaaret, som jeg antog, da jeg skrev mine Bidrag til Tavsens Levned i Ny kirkehist. Saml. III, 23.

valg paany er draget frem i vore Dage til Menighedens Opbyggelse, godtgjør, at Tavsen var en af de ypperste danske Prædikanter i det 16de Aarhundrede, om ikke den ypperste. Af hans Tilegnelse til Kongen fortjene følgende Ytringer især Opmærksomhed, da de ikke blot stille os det Tidspunkt klart for Øje, da den gamle Bispevælde var fældet, medens den ny evangeliske Kirkeorden endnu ikke var indført, men ogsaa i en kort Sum indeholde nogle af de vigtigste Grundsætninger og Betragtninger, som Tavsen senere søgte at gjennemføre, dengang han blev Biskop i den reformerede Kirke: »Det er nu højt raadeligt, allerkjæreste naadige Herre«, siger han, »at Eders Kgl. Majestæt takker Gud for det, (som) saa vel af Guds Naade frem er faret, og ser flittelig til at gjøre og fuldkomme det meget, igjen staar, og agter det for at høre til Ed. Naades kongelige Embede ej aleneste at beskytte Evangelium med sine Tilhængere, og lade siden alting tage sig selv, men ogsaa af Ed. Naades kongelige Magt hjælpe, det paa Fod, (og) med en god bekvem Reformats føre det alvorlig til en herlig Fremgang, at Evangelium maa prædikes overalt, at Skoler maa komme til sig, at et retskaffent Universitet maatte oprettes her i Riget, og Ungdommen kunde holdes til Tugt og Lærdom, at lærde Mænd, de saadant skulle forsørge, maatte og blive forsete med deres ærlige Næring og Ophold, og nyde de Privilegier og Friheder, som lidelige og tilbørlige kunne findes, som af Arildstid vanligt haver været (ikke foruden mærkelige Sager) hos Jøder og Hedninge og Kristne, at Klerkeri, som sønderlig skulde have Hu og Sind til boglige Kunster, haver og været sønderlig begavet af Herrer og Fyrster, og allermest af Gud selv, saasom Moses Lov klarlig udviser. Ogsaa at E. N. Kgl. Majestæt lader gjøre en god kristelig Skik paa Hospi-

taler og Sygehuse for syge og vanføre, med en god Politi, for fattige Enker og faderløse Børn, og almindelig (for) den menige Armod, hvis Raab og Røst Gud gjerne altid hører. Og overalt, det Ed. Naades kongelige Embede sønderlig kræver, at disse svare Synder, som ere saa meget gængse og fri her udi Ed. Naades Rige, maatte formenes med Straf og kongelig Hævn: Hor, Mord og Mandslæt, vrange og vildige Domme, det vitterlige og saare almindelige Skjørlevned, det overflødige Slemmeri og de store forfængelige Eder, med saadanne andre flere aabenbare onde Sædvaner, hvilke man skjøt ikke kjender for Synd for deres Almindeligheds Skyld, for hvilke Guds Vrede plejer at komme over Verdsens vantro Børn; og dennem til Straf haver Gud sat sine Befalingsmænd udi sit Sted at skulle hevne og straffe over alle saadanne, som saa ilde gjøre».

Da endel evangeliske Prædikanter i November 1536 indkaldtes med Repræsentanter for Domkapitlerne forat gjøre Udkast til en evangelisk Kirkeordinans, som nu var højlig fornøden[1]), var det i sin Orden, at Tavsen var i de Prædikanters Tal, hvem dette Hverv blev betroet, og det kan med Vished antages, at han ikke har været noget uvirksomt eller unyttigt Medlem af denne Forsamling, som be-

---

[1]) Om Indkaldelsen til Mødet har man hidtil ikke vidst andet end hvad der fremgaar af den korte Notits i Tegnelser over alle Lande, som er aftrykt i Kirkehist. Saml. II, 587—8 og i Danske Mag. 3 R. VI, 76. Lidt mere erfares dog af følgende svenske Udtog af Indkaldelsesbrevet, som findes i en Registratur over Lunde Kapitels Breve i Stokholm: «Konung Christians påbud och befallningsskrifft effter dess Rijkes Rådz Rådh i Danmarck att låta pålysa ett Generale concilium uthi Odense, det lærde Mänd ofver alt Rijket skulle sammankomma till att anstella een godh reformation och forandring på dhe ochristelige Ceremonierna och Missbruk, som höltz i gamble konungers Tijd i dhen helige Kyrkna och annorstedes, dat. Sancti Martini Episcopi Dag 1536».

gyndte sine Arbejder i Odense og fuldendte dem i Haderslev i den første Del af Aaret 1537. Og da Universitetet oprettedes paany samme Aar, havde man ogsaa her Brug for hans Dygtighed, idet det ved Siden af hans Præsteembede blev ham overdraget at holde Forelæsninger over Hebraisk. Om sin for den Tid og især for vort Land sjeldne Kundskab i det hebraiske Sprog havde han nys aflagt et talende Vidnêsbyrd i sin efter Grundtexten udarbejdede Oversættelse af de fem Mosebøger[1]). Og det var første Gang, at Elementerne af dette for de fleste studerede Folk dengang endnu ganske ubekjendte Sprog bleve foredragne ved Kjøbenhavns Universitet.

Om Tavsens Flid i hans akademiske Lærergjerning have vi Bugenhagens samtidige Vidnesbyrd. Den blev imidlertid ikke af lang Varighed; thi i det samme Brev (af 28de December 1537) til Kongen, hvori Bugenhagen omtaler, at Tavsen med Flid holdt Forelæsninger over Hebraisk, bemærker han ogsaa, at Borgmester og Raad i Roskilde havde henvendt sig til Øvrigheden i Kjøbenhavn, om at de maatte faa ham til Præst i deres By; thi siden den Tid Palladius havde prædiket og holdt Forelæsninger der, var der opstaaet en stor Hunger og Tørst efter Guds Ord, saa at de to Sognepræster, som alt vare ansatte der, ikke vare tilstrækkelige. Denne Begjæring var bleven understøttet af Superintendenten og Lensmanden. Bugenhagen havde nu overlagt Sagen med den sidste og skrevet til Palladius, at det var Kongens Vilje, at man ikke for bestandig gav Slip paa Hans Tavsen i Kjøbenhavn, men at det var kristeligt for en Tid at laane ham til Roskilderne til at prædike og

---

[1]) I Kbhvnske Vid. Selsk. Skrifter I, 1—24 har M. Wøldike leveret en udførlig Granskning af dette vigtige Sprogmindesmærke.

olde Forelæsninger for dem, og at dermed vilde man gjerne ene dem[1]).

Uagtet det lod til, at Borgmestere og Raad i Kjø-enhavn ikke vare sønderlig villige til at laane deres Præst id, saa maa Tavsen dog være gaaet ind paa Bugenhagens Plan, da vi allerede i Februar 1538 finde ham i Virksom-ed som Læsemester i Roskilde, idet det nemlig paalægges n Præst, som ikke var stærk i den evangeliske Lære, daglig at søge højlærde Mands Mester Hans Tavsens Lejse» (Forelæsning) i denne By[2]). Indtil videre synes ans Stilling her dog kun at have været af midlertidig Natur. Maaske er han en Tidlang bleven staaende som ognepræst ved S. Nicolai, hvor da vel en anden har be-ørget Embedets Forretninger for ham, medens han havde in egentlige Virksomhed i Roskilde[3]). Men da det havde ist sig, hvor nødvendig og frugtbar hans Lærergjerning er var, er det formodentlig blevet bestemt, at han ganske kulde opgive sit Præsteembede i Kjøbenhavn. Tidspunktet ertor fremgaar formentlig af tvende Breve fra September 539. I det ene af dem tilsiger Domkapitlet i Roskilde am ifølge kongelig Befaling en aarlig Løn af 50 Daler, saa længe han læser i den hellige Skrift en Lejse for Kler-keriet her i Roskilde dagligen, uden naar lovlig Forfald annem derudi aarsager (ɔ: undskylder), og interpreterer Skriften retfærdeligen, Gud til Lov og dennem, som han-em høre, til Opbyggelse og Forbedring; og om vi hannem or Trang og Brøst Skyld samme Tid behov have og beti-eligen tilsige om Prædiken, at han derudi vilde da lade ig finde villig og hjælpsom, Kapitlet og Domkirken til

[1]) Schumacher, Gel. Männer Br. I, 14.
[2]) Münter, Bugenhagii in Dania commoratio, p. 110.
[3]) Rimeligvis den ovenfor S. 433 Not. omtalte M. Christiern Morsing.

Gode». I et andet samtidigt Brev gjør Kanniken Jep Heye, som var »Procurator» til de af den bekjendte Mester Jens Grand i sin Tid stiftede »sex Præbender» i Roskilde, vitterligt, at han »med Kapitlets Vilje og Samtykke havde undt og tilladt, at hæderlig Mand Mester Hans Tavsen, Prædikant og Læsemester her hos Domkirken, maa og skal, saalænge han læser og interpreterer den hellige Skrift for Klerkerne her udi Roskilde, nyde og beholde fri og kvit uden al Leje og Afgift forskrevne sex Præbendarum Gaard og Residens, liggendes østen næst ved Provstegaarden, som han nu selv udi bor, med Have og al sin rette Tilliggelse[1]». Det fremgaar heraf, at Tavsen ikke har været fast Sognepræst eller vel endog Provst i Roskilde, som man har antaget, men derimod Læsemester eller Lektor ved Domkirken, en Stilling, som var af ikke ringe Vigtighed, da ikke alene [flere af de tidligere romerskkatholske Præster fra Byen og Omegnen, der vare forblevne i deres Embeder, ved Lektorens Forelæsning førtes ind i den evangeliske Lære og Tankegang, men ogsaa saadanne ældre Skoledisciple, som ikke havde Raad og Lejlighed til at gjøre egentlig akademiske Studier, ved at høre Lektorens theologiske Forelæsninger førtes saavidt, at de kunde modtage Præstevielsen. Det var maaske med Hensyn til denne theologiske Lærervirksomhed at Tavsen den 12te Juli 1538 kreeredes til Bakkalavr i den hellige Skrift ved Kjøbenhavns Universitet, under D. Peder Palladius's Præsidium. Af Hensyn til den »særdeles Velvilje», som Tavsen havde vist Universitetet og fremdeles var villig til at vise det, forlenede Rektor og Professor ham den 8de Juni 1540 med Bispetienden af Glim Sogn mod en aarlig Afgift. I det

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 24—25.

herom udstedte Brev omtales han som «Theologiæ baccalaureus et publicus in Ecclesia Roschildensi sacrarum literarum professor», og Stillingen som Læsemester i Roskilde har han da sikkert uforandret indtaget, lige indtil han blev kaldet til Biskop i Ribe[1]).

Det er tidligere omtalt, at Tavsen blev forbigaaet, dengang Kongen og hans Omgivelser 1537 beskikkede evangeliske Superintendenter her i Landet; men i Kirkeordinansen bestemtes, at Superintendenterne for Fremtiden skulde vælges af de mest ansete Præster i vedkommende Stifter. Første Gang denne Valgmaade kom til Udførelse, traf Valget Mester Hans Tavsen, saa man altsaa ser, at ialfald de danske Præster havde Erkjendelsen af denne Mands fremragende kirkelige Betydning og store Fortjenester. Da nemlig den hidtilværende Biskop i Ribe Stift, M. Johan Vandel, døde den 9de Avgust 1541, valgte «menige Prælater, Kanniker og Kapitel, samt alle Herredsprovster, Sognepræster og menige Kleresi over alt Ribe Stift» Hans Tavsen til deres Superintendent eller Biskop, og Valget fik den 21de Oktober s. A. kongelig Stadfæstelse. Ifølge gamle Beretninger blev han dog først indviet et halvt Aar efter, Søndagen den 30te April 1542, da D. Johan Bugenhagen var kommen herind fra Vittenberg, og da Kongen med Rigets Raad og Landets øvrige Biskopper vare samlede i Ribe forat vedtage de Tillæg til Kirkeordinansen, som senere almindelig kaldtes Ribeartiklerne[2]).

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 26—27.

[2]) Om Tavsens Udvælgelse til Biskop se Ny kirkehist. Saml. III, 28—9. Naar jeg der har udtalt nogen Tvivl om Rigtigheden af den almindelige Beretning, om at Tavsen blev indviet af Bugenhagen, saa maa jeg nu tilbagekalde denne Tvivl af Hensyn til de gamle Vidnesbyrd. Foruden det vægtige i Terpagers Inscript. Rip. p. 158 har jeg nemlig ogsaa i Magni Matthiæ Series Reg.

Det vilde føre os for vidt, om vi her skulde give en udførlig Fremstilling af Tavsens tyveaarige Virksomhed som Biskop i Ribe Stift. Det maa være nok med nogle korte Antydninger. Idethele kan det bemærkes, at ogsaa som Biskop viste han den samme frygtløse Nidkjærhed for hvad han ansaa for Ret og for Kirkens og Skolernes Tarv, som hans tidligere Gjerning i saa høj Grad bærer Præget af. Kan man end maaske med Føje sige, at han ofte tog Tingene paa en heftigere og skarpere Maade, end det strængt taget behøvedes, saa var denne Heftighed saa nøje knyttet til det bedste i hans Karakter, at vi ikke kunne føle os kaldede til at gaa strængt irette med ham, om han maaske nok en og anden Gang gik for vidt i sin kirkelige Nidkjærhed eller var for paastaaelig i det, han ansaa for det rette. Han var jo en gammel Stridsmand, og Digteren har træffende udtrykt de Ord, som han jevnlig udtalte:

> Den Dag han ej kjæmped med Modgang eller Nød,
> han frygted, Guds Naade som før ej til ham flød.

Betegnende for Tavsens bispelige Virksomhed var da især hans Iver for en alvorlig Kirketugt, som han alt i sin Fortale til Postillen havde anbefalet. Vi have tidligere omtalt det Skrift, han mod Slutningen af sit Liv udarbejdede i denne Retning, men som paa Grund af Vanskeligheder ved Censuren ikke blev trykt[1]). Hans skarpe Ytringer om

Daniæ msc. fundet følgende: »Eodem anno (1541) Augusti die IX obijt Ripis M. Johannes Wandalus Goslariensis, loci eius Superintendens primus, cui successit Magister Johannes Tausanus, a Pomerano ordinatus Ripis anno sequenti 1542, Rege ipso præsente, et præsentibus alijs quoque Superintendentibus Daniæ omnibus. Quo tempore conscripti sunt et ab his editi Articuli nonnulli pro declaratione ordinationis«. Dette er Kilden til Hvitfeldts Beretning, S. 1526.

[1]) Se foran S. 291.

Sædelighedstilstanden og de stærke Midler, han vilde anvende forat forbedre den, vare vistnok begrundede i den Tids raa og vilde Sæder, der endogsaa gjorde det til noget ikke ganske usædvanligt, at Præster øvede Manddrab, ikke at tale om andre grove Synder. Især tillod Adelen, skjærmet af sine Standsprivilegier, sig ofte Voldsomheder og Raaheder, som den verdslige Arm vanskelig kunde og nødig vilde ramme, men som Tavsen haabede at kue ved en stræng Kirketugt. Til denne «uædle jydske Adel», som han kaldte den, stod han som oftest i et meget spændt Forhold. Han kunde ikke rolig se paa, at den stillede sig udenfor Loven og plyndrede Kirker eller kirkelige Stiftelser for Ejendomme, der endnu vare dem levnede. Adelen gjorde fra sin Side Gjengjæld og fremkom 1552 med et Andragende til Kongen, om at det Gods, der i sin Tid var givet Kirkerne for Psalterlæsning og Sjælemesser, nu maatte overgives til Adelen, da de gejstlige Herrer i Ribe Kapitel, som man paastod, bestyrede disse Godser slet[1]). Fjendskabet mod Tavsen fra Adelens Side gik saa vidt, at en Herremand endog engang med Sværdet i Haanden trængte ind paa ham forat hugge ham ned, medens han stod paa Prædikestolen i Ribe Domkirke[2]). Vi have et Brev, som Tavsen 1555 skrev til Rigsraad Niels Lange til Kjærgaard, der nogle Aar senere blev Stiftslensmand i Ribe; det angaar en temmelig ubetydelig Sag, Beskikkelsen af en Kapellan hos en gammel affældig Præst, men der gaar saa skarp en Tone derigjennem, at man føler, at en aaben Fejde laa nær mellem Biskoppen og den mægtige Adelsmand. Og da denne saa dog

[1]) Kong Christian den Tredies Hist., Supplem. S. 110.
[2]) Ny kirkehist. Saml. III, 349.

tilsidst fik Medhold af Kongen, maa det have været tungt nok for Tavsen at bøje sig[1]).

Ribe Stift var nogen Tid før Reformationen blevet indskrænket, idet Tørninglen var blevet skilt derfra og henlagt under Provsten i Haderslev. Men dette blev atter forandret kort før Delingen af Hertugdømmerne mellem Christian III og hans to Brødre 1544. I den Anledning indfandt Provsten fra Haderslev, M. Anthonius Keyser, sig i Ribe og overdrog ved en latinsk Tale den nævnte Landsdel atter til Ribe-Bispens gejstlige Omsorg. Tavsen svarede, at han havde Møje nok med sit Embede, og havde derfor gjerne set, at Provsten i Haderslev havde beholdt Tørninglen under sit Opsyn, men eftersom Kgl. Majestæt vilde det saa have, saa var han rede til at annamme det i Jesu Navn[2]). Denne Udvidelse af Stiftet skaffede Tavsen siden mange Bryderier, idet Hertug Hans i Haderslev og hans Embedsmænd, der havde den verdslige Bestyrelse over Tørninglen, lagde Bispen i Ribe mange Hindringer i Vejen for Udøvelsen af hans Embedsgjerning, hvilket da gav Anledning til Klager fra begge Sider og til Forhandlinger, der ikke altid vare af den behageligste Art[3]).

Ifølge Fortidens ensstemmige Vidnesbyrd var Tavsen flittig og nidkjær i sit bispelige Embede, han visiterede hyppig og tog sig med Iver af Kirker, Skoler og Hospitaler. Meget var under Reformationskampen kommet i Ulave, som nu skulde bringes i en ny og bedre Skik, og det tør sikkert antages, at hans Arbejde ikke har været forgjæves. Desuden holdt han stadig theologiske Forelæsninger i Lek-

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 307—11.
[2]) Kirkekalender for Slesvig Stift. I, 179—80.
[3]) Ny kirkehist. Saml. III, 44. 296—9. IV, 69—70. Sejdelin, Diplom. Flensborg. II, 564.

toriet ved Domkirken, ligesom han havde gjort i Roskilde. Sin litterære Virksomhed fortsatte han endnu; men langtfra alt, hvad han fik udarbejdet, blev trykt, skjønt det visselig vel havde fortjent det. Dette gjælder navnlig den fuldstændige Oversættelse af Bibelen efter Grundtexten, som var færdig fra hans Haand 1543, og paa hvis Udgivelse han modtog kongeligt Privilegium[1]). Rimeligvis har han ikke kunnet overkomme de store Bekostninger ved Trykningen, og Haandskriftet er da blevet henliggende ubenyttet for siden at gaa til Grunde. Paa samme Maade gik det med andre Skrifter af ham. Forøvrigt udmærker alt, hvad vi have fra hans Haand, sig ved en ejendommelig og kraftig dansk Sprogtone, noget som selv Samtiden havde Øje for og vidste at sætte Pris paa[2]).

I sine sidste Aar led Tavsen endel af Podagra og Stensmerter, indtil den Herre, som han havde tjent gjennem et langt Liv rigt paa Kamp og Arbejde, hjemkaldte sin tro Tjener, den 11te November 1561. Hans Valgsprog var: «Imorgen skal min Retfærdighed svare for mig», og han fortjener i Sandhed et Eftermæle, som faa Mænd i den danske Kirke. Den nærmeste Eftertid erkjendte ogsaa dette i fuldt Maal, og det vilde være let at samle en Række Udtalelser fra Samtiden og den paafølgende Menneskealder angaaende Tavsens store Betydning som den, der mere end nogen anden har bidraget til at tænde Evangeliets Lys i vort Fædreland[3]). «Ved hans Død», siger en

---

[1]) Røn, Sciagraphia Lutheri Danici, p. 98—99.

[2]) «Lingvam vernaculam artificiosà facundià, qvæ in variis ipsius scriptis elucet, ornavit et mirifice locupletavit», siger Hans Laugesen i sin Gravskrift over Tavsen.

[3]) Ny kirkehist. Saml. III, 346—9. 503. Cimbria lit. II, 888—9. Er. Lætus, Res Danicæ. Joh. Francisci Ripensis, Elegiarum lib. Witeb. 1554. I den fjerde Elegi siges bl. a. om Tavsen:

gammel Kilde, »mistede den danske Kirke den højlærde, ærværdige Lærefader og Biskop, som først aabenbarligen bekjendte, prædikede og førte den lutherske Religion paa Fode udi Danmark og Norge[1])«. I det 17de Aarhundrede, den strenge og stive Orthodoxis Tidsalder, syntes Stemningen imod ham at skulle slaa om, da den Antagelse udbredte sig, at han havde staaet Zwingli og Kalvin nærmere end Luther i sin theologiske Betragtning, navnlig hvad Nadverlæren angaar[2]). Men vi kunne ikke finde denne Antagelse grundet, selv om det kan indrømmes, at Tavsens Iver for en alvorlig Kirketugt nok saa meget minder om Kalvin som om Luther. Men en saadan Iver fandtes ogsaa hos Mænd fra hin Tid, som med Hensyn til Læren stod i den skarpeste Modsætning til den kalvinske Retning, saa deraf lader sig ikke noget slutte[3]). I Midten af forrige Aarhundrede vaktes ved M. Wøldikes, Joh. Mollers, Ludv. de Hemmers, Pontoppidans, L. Harboes, P. Røns og andres Undersøgelser atter en varm Interesse for Hans

---

Sacra salutiferi spargens quoque dogmata Christi,
Illius et uera dogmata luce nouans,
Scilicet hæc stygio reuocasti primus ab orco,
Obruta cum patriis ante fuere plagis.

Se endvidere Hans Laugesens Gravskrift over Tavsen hos Terpager, Inscript. Ripenses, p. 35—8 og Peder Jensen Hegelunds i Scr. Rer. Dan. VII, 203—4. Lyskander, Scriptores Danici, ny Udg. 243—4.

1) Kong Frederik II's Krønike udg. af P. Resen, S. 62.

2) J. P. Resen, De gratia universali contra Joh. Piscatorem, Hafn. 1620. Bl. n 3. Joh. Bartholin, Disqvisit. hist.-theol. de exhortat. ante communionem Ecclesiis Regni Daniæ injuncta, Hafn. 1710, p. 23. Ny kirkehist. Saml. III, 8—21. 359—67.

3) Saaledes var Peter Bokelman i Husum, der levede samtidig med Tavsen, en stor Iver for Kirketugt og tillige en stærk Modstander af Kalvin (se Ny kirkehist. Saml. IV, 635—46).

Tavsen og hans Gjerning i den danske Kirke, som forhaabentlig aldrig skal tabe sig[1]).

Han var to Gange gift, første Gang med Dorothea fra Viborg, der døde medens han var Præst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, anden Gang med Anne Andersdatter, som overlevede ham. Af det første Ægteskab havde han fire og af det andet ni Børn. Gjennem flere af sine Døtre blev han Stamfader til en ret anseelig Efterslægt[2]).

Skrifter: En ret christelig Fadzon at christne Børn med paa Danske. Wiborg 1528. (Skriftet er nu tabt, men efter en Afskrift er det optrykt i Kirkehist. Saml. II, 547—55).

Her haffue wij bodhee edt enckelight Klawemooll Och edt wenlight tilbudh., huorledes then herre Jesus Christus beclawer, ath wij eræ saa faldhnæ hannum fraa, Och haffue kast then helig Christelighe troo Ath wij inthet haffue beholdhet ther aff wdhen naffnet. Och huorledes hand naadheligh tilbydher oss gudz naadhæ oc wenskaff ighien formedelss sidt helighe Euangelium. M. L. Wdhsadt af Hans Tawssen i wiborg. Vib. 1528. 4.

Edt kort antswor till bispenss sendhæbreff aff Othense huilcketh hand tilskreef the borgheræ i Wiborg och Olborg, raadhendess thennum ath bliffwæ wbeworedhæ met thenne Euangelische lerdom, som gudh haffuer nu aff syn besønderligh naadhæ seendt oss. Viborg 1529. 4.

Genswar som dannemarcks riigis Christelige predicanther kortelig gaffue paa de xxvij Klagemaale ther prelaterne oc theres Clerckerij førde offuer thennum, Begiedicle schrifftelig forschickede til høyborne Førstes Kon: Ma: Konning Fridericks eghen hand vti Købinghaffns herredage 1530 (trykt i Forbindelse med Jørgen Sadolins «korte Fortælling om hvad andet Gud almægtigste der i samme sin Sag bestilled sig til Ære». Viborg 1530. 8).

---

[1]) Ogsaa fremmedes Opmærksomhed vaktes for den danske Reformator, saaledes indeholder Dan. Gerdes's Hist. Reformationis, III (1749) en temmelig udførlig Fremstilling af den danske Reformationshistorie med et Portræt af Hans Tavsen.

[2]) Se Ny kirkehist. Saml. III, 356—9.

Suor til then falske oc vchristelige vnderuiisning som lector Powell screff til Raadet y Københaffnn om then Papistiske Messe. Malmø 1531. 4.

Eet tilbørligt strengt suor aff Doctor Morten Luther paa det mandatt, som wnder keyserligh mayestatz naffn wdgick nu i thette xxxi aar effter then almindelighe Herredagh som bleff holden i Ausborg i thet aar tilforn Mdxxx effter Christi fødzel. Met en ydmygh troo formaning til Kong Frederick wor kieriste naadighe Herre om thet Helighe Euangelii forfremmelse. (Orig. Hdskr. i Karen Brahes Bibl. Afskrift i Thottske Saml. 326. 4. «Formaningen til Kong Frederik» er aftrykt i Stemmer fra Reformationstiden, Odense 1836, S. XXXIII—VIII).

Om Løgen oc Sandhed (en Vise, rimeligvis forfattet og maaske ogsaa trykt 1533, optrykt i «Tuenne skiøne Viser» 1547; siden oftere aftrykt, navnlig hos Chr. Bruun, Viser fra Reformationstiden, Kbh. 1864 S. 47—51. Jeg anser det ikke for usandsynligt, at Tavsen ogsaa er Forfatter til flere af de danske satiriske Viser vedkommende Religionsforhandlingen paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530, som ere optrykte i Bruuns anførte Skrift).

Det Gamle Testamente [de fem Mosebøger]. Med tro oc flijt fordanskedt. Magdeborg 1535. [1536]. 8.

*Haandbog til Brug i det evangeliske Præsteembede. Trykt hos Hans Vingaard, Kbh. 1536 (se foran S. 471).

Justi Menii Oeconomia Christiana. Det er, En christelig hwsholding, Hworledes hwer maa met Guds frycht tage ware paa det hannem til hør, effter sith Kaldt. Vdsat [paa Dansk]. Rostok 1538. 8. (Kun de første Blade af Skriftet ere i Behold).

Winterdelen aff Postillen. Magdeborg 1539. 8. (Se foran S. 471—3).

Sommerdelen aff Postillen. Magdeborg 1539. 8.

Wor Herris Jesu Christi Hellige Passies oc pinsels hystori ord fra ord wddragen aff alle iiij Euangelister med en føye forklaring. Magdeborg 1539. 8.

Bønner til alle Aarets Søn- og Festdage. Orig. Hdskr. i K. Brahes Bibl.; Afskrift i Thottske Saml. 326. 4. Nogle af

disse Bønner ere trykte i Udvalgte Prædikener af Mester Hans Tausen, opfriskede og udgivne af L. Helweg. Kbh. 1850.

Sendebrev til Provsterne og Præsterne i Ribe Stift. Orig. Hdskr. i K. Brahes Bibl.; Afskrifter i Thottske Saml. 326. 4 og i Ny kgl. Saml. 1130. 4.

Epistola ad studiosam juventutem Ripensem. Orig. Hdskr. i K. Brahes Bibl.; Afskrift i Thottske Saml. 326. 4.

*Den danske Bibel. 1543. Hdskr.

*Den danske Psalmebog forbedret. 1544. 1557. 8.

Pater Noster, met en føye forklaring, Oc den LXXI. Psal., som er den hellige Kirckes euige Bøn, kortelig forklaret. Vittenb. 1552. 8.

*Tractatus M. Joh. Tausani in Decalogum, in 8vo, Hdskr., som fandtes i Bibl. Lymviciana. (Catal. i Konsist. Ark. 146 c.).

*Om Ægteskabet (de conjugio), Hdskr., som omtales 1590 (se Ny kirkehist. Saml. III, 349).

Judicium de excommunicatione paucis verbis explicatum. 1557. Orig. Hdskr. i Ny kgl. Saml. 129 g. 4.

*Forklaring til hele Catechismus (de toto Catechismo). Hdskr. (se Ny kirkehist. Saml. III, 349).

*Davids Psalter med en kort Udlægning paa Dansk. Hdskr., som i sin Tid fandtes i Joh. Pouchs Bogsamling i Ribe.

*En kort Udlægning til Salomons Prædiker. Hdskr., som fandtes i Pouchs Saml.

Endvidere har Tavsen forfattet nogle danske Psalmer, som dels findes i Psalmebogen fra 1553, dels i Hans Thomesens Psalmebog (jfr. Nyerup og Rahbek, Den danske Digtekunsts Hist. I, 198—200; Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning. I.). En Del Breve af ham findes blandt Bidragene til hans Levned i Ny kirkehist. Saml. III.

3.

Oluf Gyldenmund (*Olavus Chrysostomus*). Blandt de danske Reformatorer var der enkelte, der nærmest ad Videnskabens Vej, gjennem Humanismen, synes at være komne til et Brud med Romerkirken. Til disse hører den

her nævnte Mand, der vistnok maa anses for en af de tidligste og betydeligste danske Humanister. Han var født i Byen Hjøring i Vendsyssel, hvorfor han ogsaa undertiden kalder sig selv Hæryngianus[1]). Om hans Slægt vides intet. Nogle have ment, at han har faaet sit Tilnavn paa Grund af en særdeles Veltalenhed, ligesom Kirkefaderen Johannes Chrysostomus eller den engelske Prædikant Henry Smith (i Beg. af 17de Aarh.), der fik Tilnavnet »the silvertongued[2])«. Da vor Chrysostomus's Efterkommere imidlertid bar samme Navn, og han selv altid skrev sig saaledes, hvilket maatte betragtes som en høj Grad af Ubeskedenhed, hvis Navnet var tillagt ham paa Grund af hans gode Talegaver, maa Navnet Gyldenmund vistnok rettest anses for et almindeligt Stammenavn, der efter Tidens Skik oversattes Chrysostomus, uden at den danske Form af Navnet derfor ganske var gaaet i Glemme, saaledes som Tilfældet f. Ex. var med Melanchtons tydske Navn.

Der er intet bekjendt om Oluf Chrysostomus's Studeringer i hans Ungdom. Da han imidlertid var en ualmindelig ferm Latiner og vel bevandret i den klassiske Litteratur, har han rimeligvis studeret ikke blot ved Kjøbenhavns Universitet, der i dets ældre Periode ikke indtog nogen høj Plads, men ogsaa ved Udlandets bedre udrustede Højskoler, skjønt den Omstændighed, som senere tilfældigvis omtales, at han ikke var det tydske Sprog saaledes mægtig, at han kunde tale det[3]), maa opvække Tvivl om, at han

---

[1]) Saaledes i et latinsk Vers »Ad libellum apologeticum (Fr. Wormordi) in publicum exiturum Carmen Phaleucium, Olavo Chrysostomo Hæryngiano autore«.

[2]) Tanner, Bibliotheca Britannica, p. 678.

[3]) Schumacher, Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dänemark. I, 33.

ret længe har opholdt sig ved noget tydsk Universitet. Vi møde ham første Gang i Sommeren 1527, og dengang allerede som Læsemester ved Kjøbenhavns Universitet, da han var tilstede ved Offentliggjørelsen af Biskop Lage Urnes Forordning om, at ingen maatte høre theologiske Forelæsninger, med mindre de vare Bakkalavrer eller Præster. Han nævnes ved denne Lejlighed Mag. Olavus, og var sandsynligvis ansat i det filosofiske Fakultet[1]), Tredie Pintsedag 1529 holdt han efter Opfordring af Universitetets Rektor, M. Klavs Urne, en versificeret latinsk Tale, kaldet Lamentatio Ecclesiæ, over den Text, Luc. 11, 52—54: «Ve eder I lovkyndige, at I have taget Kundskabens Nøgle; selv gaa I ikke ind, og dem, som ville gaa ind, formene I det», osv. Talen blev foredraget i Vor Frue Kirke. Den indeholder en Klage over Kirkens daværende sørgelige Tilstand, Sædelighedens Forfald, Præsternes Uvidenhed og Bispernes verdslige Liv. Det hele var holdt saaledes, at det tilnød lod sig høre i en Forsamling, der fornemmelig bestod af katholsksindede Tilhørere, uden at vække alt for stor Forargelse. Forfatteren har nemlig med en stærk Benyttelse af Billeder fra den klassiske Oldtid — der unægtelig tage sig temmelig besønderlig ud som Indklædning for kristelige Forestillinger — til en vis Grad tilsløret sin sande Mening. Men en opmærksom Tilhører vilde dog neppe kunne tage fejl af den. I ethvert Tilfælde maatte enhver Tvivl om, paa hvilken Side Chrysostomus stod, snart falde bort, da Talen nogen Tid efter udkom paa Prent ledsaget af Randgloser, hvori Forfatterens Forkastelse af flere af Papismens Vildfarelser træder tydeligere frem end i selve Digtet.

[1]) Münter, Den danske Reform. Hist. I, 537. Werlauff, Kbhvns Univ. fra dets Stift. til Reform. (Progr. 1850), S. 79.

Chrysostomus havde sendt Manuskriptet til sin Ven Frands Vormorsen, der var Prædikant i Malmø, og denne havde besørget Udgivelsen, og ledsaget Bogen med en Efterskrift, ligesom Peder Lavrenssen, en anden bekjendt Forkjæmper for Reformationen, havde skrevet Fortalen. Dette offentlige omend noget tilslørede Angreb paa de katholske Bisper og paa forskjellige Misligheder i den romerske Kirke har rimeligvis foranlediget, at Chrysostomus maatte forlade Universitetet, hvor Katholicismen endnu var herskende; ialfald kaldtes han kort efter til Læsemester ved den af K. Frederik I samme Aar (1529) oprettede evangeliske Præsteskole i Malmø, hvor han tillige blev Byens Skolemester[1]).

I Malmø havde Chrysostomus nu sin Virksomhed som «politioris literaturæ professor» indtil Udgangen af Aaret 1536, og foredrog i et veltalende Sprog Grundtrækkene af Filosofien og Theologien for sine Tilhørere i Gymnasiet eller Præsteskolen, medens han samtidig søgte at føre Ungdommen i Byens Latinskole ind i Oldtidens klassiske Forfatteres Værker[2]). I Sommeren 1530 deltog han fra luthersk Side i Religionsforhandlingerne, der holdtes i Kjøbenhavn samtidig med Herredagen, og her gjorde han sine Trosfæller god Nytte ved i en meget kort Tid at oversætte deres Svar paa Prælaternes Klagemaal fra Dansk til Latin[3]). Han indskrænkede sig dog ikke til en blot Oversættelse, men udvidede jevnlig Forsvaret og indlagde navnlig adskillige skarpe Braadde, som særlig henledte Modstandernes

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. II, 168—9. Petersen, Bidr. til d. danske Lit. Hist. II, 90.

[2]) A. S. Welleius, Oratio de vita et obitu Jo. Pet. Grundith, 1567: «Tradebat hic (Malmogiæ) Philosophiæ præcepta et literas sacras, in quibus fuit egregie uersatus, uir eloquens Olaus Chrysostomus».

[3]) Danske Mag. I, 93.

Vrede mod ham, saa at de i deres Gjendrivelse af Prædikanternes Apologi af og til stiklede paa »Poeten«, som disse havde haft til Penneførér[1]).

Da Herredagen og Religionsforhandlingerne vare endte, vendte Chrysostomus tilbage til sin dobbelte Lærergjerning i Malmø. Nærmere Efterretninger om denne haves vel ikke, heller ikke deltog han ved særegne Skrifter i den følgende litterære Kamp mod Papisterne, men enkelte latinske Vers, hvormed han ledsagede Skrifter udgivne af hans Medarbejdere Peder Lavrenssen og Frands Vormorsen, vise ikke blot hans ualmindelige Færdighed i den latinske Versekunst, men vidne ogsaa om den skarpe og satiriske Grundstemning i hans Karakter, som naar han haanligt spotter Prælaterne og Munkene og kalder dem «sande Bukke, blot uden Horn», eller betegner dem som «de kronragedes bidske Orden». Efterat have gjennemlevet Grevefejden', i hvilken Staden Malmø tog en saa fremtrædende Del, og efter formodentlig at have lidt en hel Del ondt under Byens Belejring, var Chrysostomus i Aaret 1537 efter kongelig Befaling beskjæftiget med Affattelsen af Kirkeordinansen, og der er ved nyere Undersøgelser tilvejebragt stor Sandsynlighed for, at han paa Grund af sin Færdighed i det latinske Sprog har haft en væsentlig Andel i Redaktionen af den latinske Ordinans[2]). Efterat M. Jørgen Jensen Sadolin den 2den September 1537 var bleven indviet til Superintendent i Fyns Stift, blev Chrysostomus beskikket til hans Eftermand som Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, og kort efter, eller samtidig, blev han, ved Universitetets Gjenoprettelse, tillige Professor i Rhetorik. Desuden overdroges

---

[1]) Engelstoft, De Confutatione Apologiæ Evangelic. Havn. 1530 opposita, p. 25. 27—8.

[2]) Ny kirkehist. Saml. II, 36. 206—7. 377.

Universitetets Regnskabsvæsen til hans Bestyrelse som Rentemester (Thesaurarius eller Qvæstor). Det sidstnævnte Hverv forestod han i tre Aar[1]). Med denne tredobbelte Virksomhed, der maatte synes saa vidtløftig, at en enkelt Mand neppe kunde bestride den, forbandt han desuagtet endnu en fjerde, idet han nemlig i sit Hus havde en Skole for unge adelige og uadelige Mennesker, der tillige vare i Kost hos ham. Men Følgen var da ogsaa den, at de unge Kostgjængere bleve forsømte og intet lærte, som vi høre en af dem, den siden hæderlig bekjendte Rigsraad Jørgen Rosenkrands (en af Rigsstyrerne i Christian IV's Mindreaarighed og Fader til den lærde Holger Rosenkrands), bittert beklage sig over[2]).

Efter Bugenhagens Bortrejse blev Chrysostomus 1539 Læsemester i Theologien, efterat man først forgjæves havde søgt at faa en tydsk Theolog til at overtage Pladsen[3]); og skjønt Chrysostomus vel hidtil især havde givet sig af med de humanistiske Fag, var han dog en Mand af saa alsidig Lærdom, at han uden Vanskelighed kunde udfylde denne Plads. Men da han ikke var promoveret Doktor i Theologien, hvilket efter Universitetsfundatsen egentlig udfordredes, nød han indtil videre ikke fuld theologisk Professorløn. 1542 raadede Bugenhagen K. Christian III til at lade ham og tvende andre Professorer kreere til Doktorer i Theologien, «thi de ere saa lærde, som vi kunne sende Ed. Majestæt nogen fra Tydskland». Kongen lovede at tage Sagen i Betænkning og at raadføre sig med D. Peder Palladius derom[4]). Imidlertid var Chrysostomus i det akademiske

---

[1]) Danske Mag. 3 R. I, 68—87. VI, 2.
[2]) Se foran, S. 331—2.
[3]) Danske Mag. 3 R. I, 82. Schumacher, Gel. Män. Br. I, 29.
[4]) Schumacher a. Skr. I, 33. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 227.

Aar 1542—3 Universitetets Rektor, og da hans Eftermand i Rektoratet, Universitetskonservatoren Peter Svave, ikke havde sønderlig Lejlighed til at tage sig af Embedets Forretninger, besørgede Chrysostomus som Vicerektor i alt væsentlig disse ogsaa i det følgende Aar. I Aarene 1544—7 var han Vor Frue Kirkes akademiske Værge, samtidig med at han var Sognepræst ved Kirken, og 1546 deltog han med de andre theologiske Professorer i Nationalsynoden i Antvorskov. Imidlertid var han den 24de November 1544 bleven kreeret til Dr. theol. af D. Peder Palladius, efterat han havde deltaget i Forhandlingerne og Disputatserne med de papistisksindede Kanniker i Kjøbenhavn, Roskilde og Lund og som Vicerektor tildels havde ført Forsædet ved samme. Hans Kolleger forærede ham 27 Daler til hans «Promotskost[1])».

Da Chrysostomus havde noget skarpt og bittert i sin Optræden, var han bleven indviklet i Strid med Kjøbenhavns Borgerskab, vistnok nærmest i sin Egenskab som Vor Frue Kirkes Sognepræst og Værge, og dette Forhold blev tilsidst saa uhyggeligt, at han i Marts 1548 modtog Kaldelsen til Superintendent i Vendelbo Stift. Hans Kolleger ved Universitetet vilde nødig give Slip paa ham, saa han altsaa dog har staaet i et godt Forhold til dem; men af Hensyn til Borgernes Stemning imod ham gav de dog deres Samtykke til hans Bortgang[2]). Den hidtilværende Superintendent i Vendelbo Stift, Hr. Peder Thomesen, havde nedlagt Embedet træt af den Modstand, der navnlig fra den tidligere katholske Gejstligheds Side vistes mod Reformationen; thi i Landet nord for Limfjorden havde Indførelsen

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 23. Se foran S. 152 ff. 169.
[2]) Se Tillæg, Nr. 16. Flere Forfattere have forstaaet «Cives» om de akademiske Borgere, men det er sikkert urigtigt.

af den evangeliske Kirkeorden kun været meget lidet forberedt, og Folket var haardt og holdt stærkt paa sine gamle Vaner. Som født Vendelbo og gammel og øvet Stridsmand maatte D. Oluf Chrysostomus synes særlig skikket til at optage Kampen, der var bleven hans Forgjænger for svær. Den 12te Juni 1548 blev han af Sjælands Biskop, D. Peder Palladius, indviet til sit ny Embede, samtidig med at M. Frands Berg indviedes til Superintendent i Oslo og Hammer Stifter[1]). Biskoppen i Vendelbo Stift havde hidtil savnet Embedsbolig, hvad vel ogsaa havde bidraget til at gjøre hans Stilling mindre behagelig. Denne Mangel fik Chrysostomus strax afhjulpet, idet Kongen, formodentlig paa hans Ansøgning, tillod, at den Vaaning og Grund, som det ved Reformationen ophævede Præstegilde i Hjøring havde haft, blev udlagt til Opførelse af en Bispe-residens, hvorhos det paalagdes Lensmanden i Børglum Kloster at yde Tømmer af Klosterets Skove til Bygningen, som idethele fuldførtes for kongelig Regning[2]).

Chrysostomus fik altsaa Bolig i sin Fødeby Hjøring; thi paa den Tid hørte Byen Aalborg endnu ikke til Stiftet. Vi kjende vel ikke synderligt til hans Virksomhed som Biskop, men naar der ikke senere høres saadanne Klager over Tilstanden i Vendelbo Stift som tilforn, saa maa det vel antages, at det er lykkedes ham at faa den evangeliske Kirkeorden nogenlunde gjennemført. Ved sine Visitatser undersøgte han med Flid, hvad Bogforraad Præsterne havde;

---

[1]) Scr. Rer. Dan. II, 601. Almindelig siges, at Chrysostomus blev Biskop i Vendelbo Stift 1547; men det er urigtigt. Den 31te Marts 1548 skrev Christian III til Melanchton og Bugenhagen: »D. Olaus ist vor wenig Tagen zu einem Superattendenten in Wenszhensel beruffen worden, daselbst der Gemeyne vortzustehen» (Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 252).

[2]) Danske Mag. 4 R. II, 78—9.

men det var visselig ikke store Samlinger han fandt hos dem [1]. — Han døde i November 1553 [2]. Hans Enke, «Mette D. Oluf Gyldenmunds», fik den 8de Maj 1555 kgl. Bevilling paa at være fri for al kongelig og Bys Tynge i Aalborg, al den Stund hun hensad i Enkesæde og ingen Handel eller Kjøbmandskab brugte [3]. Senere ægtede hun Præsten i Dronninglund, Hr. Mads Ibsen Finger, om hvem der berettes, at han mistede sit Mæle, saa han i mange Aar maatte holde Kapellan, hvilket har givet Zwergius Anledning til den Vittighed, at hun først havde en Mand med en gylden Mund og siden en Mand med ingen Mund [4]. D. Oluf Chrysostomus efterlod en Søn, Daniel, der paa en hæderlig Maade forplantede Faderens Navn. Han blev, sandsynlig i meget ung Alder, 1559 kaldet til Sognepræst i Hjøring; men fik, da han endnu ikke havde fuldendt sine Studeringer, kgl. Tilladelse til at lade Embedet besørge af en Vikarius, medens han selv i tre Aar fortsatte sine Studier ved Kjøbenhavns Universitet. Han er bekjendt som Forfatter af et latinsk Mindedigt over den kgl. Sekretær M. Jesper Brockmand. En Søn af ham var udentvivl Hr. Oluf Danielsen Chrysostomus i Rubjerg og Maarup i Aalborg Stift [5]. — En af D. Oluf Chrysostomus's Eftermænd, D. Jens Bircherod, fornyede hans Minde, idet han ved sin Embedstiltrædelse holdt en latinsk Tale til Stiftets forsamlede Gejstlighed «de Chrysostomo Vansalico [6]».

---

[1] Wiberg, Almindelig dansk Præstehistorie. S. 93. 116.
[2] Zwergius's haandskrevne Fortsættelse af Sjælandske Cleresie.
[3] Reg. o. a. Lande Nr. 6. Fol. 395. Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 258.
[4] A. Thura, Beretning om Jerslef-Herredes Kirker, S. 9. Zwergius anf. Hdskr. Vahl, Aalborg Stiftskalender 1862. S. 14.
[5] Ny kirkehist. Saml. II, 616—17. Danske Mag. VI, 3. 48—49. Vahl, Aalborg Stiftskal. 1862. S. 33.
[6] Bircherods Dagbøger ved Molbech. S. 290.

Skrifter: Lamentatio ecclesie versibus exposita tertio die Pentecostes Haffnie, in ede Virgini Matri sacra decantata. Impr. Malmogie per Olauum Vlrici in vigilia assumptionis Marie (1529). 4. (En Prøve af dette Digt er meddelt foran S. 38—9).

Ad libellum apologeticum (Francisci Wormordi) in publicum exiturum Carmen Phaleucium, Olavo Chrysostomo Hæryngiano autore (indført i Fr. Vormorsens Apologia adversus Lundenses Canonicos. Malm. 1533). Olaui Chrysostomi Carmen ad lectorem (i Peder Lavrenssens Expostulatio ad Canonicos Lundenses, Malmog. 1533). En Del af dette Digt er optrykt i Petersens Lit. Hist. II, 102.

Chrysostomus's udvidede latinske Oversættelse af det «Gjensvar, som Danmarks Riges kristelige Prædikanter kortelig gave paa de 27 Klagemaal, der Prælaterne og deres Klerkeri førte over dennem — udi Kjøbenhavns Herredage 1530», er trykt i M. Wøldikes «Apologia concionatorum evangelicorum etc. nunc Danice et Latine edita. Hafn. 1739—49». I Hdskr. haves det i Forbindelse med Prælaternes «Confutatio» deraf i Ny kgl. Saml. 730 Fol.

Deltog i de kjøbenhavnske Theologers Fællesskrift: Epistola ad Canonicos Roskildenses (tr. i Dän. Bibl. VII, 123—29), og efter Tonen og Stilen at dømme maa han vistnok anses for den egentlige Affatter af samme (se foran S. 160—1).

4.

Johan Bugenhagen kaldet **Pommer** *(Johannes Bugenhagius Pomeranus)* var født den 24de Juni 1485 i Byen Wollin paa Øen af samme Navn ved Oderens Munding. Hans Fader, Gerhard Bugenhagen, indtog en Plads i Stadens Raad. Forøvrigt vides kun lidet om hans Barndomsaar. Han voxede op til en kraftig Yngling, sund paa Sjæl og Legeme; et alvorligt religiøst og sædeligt Præg var hans Arvelod fra Fædrenehuset. 1502 gik han til Universitetet i Greifswalde, hvor stærke humanistiske Strømninger mødte ham og snart rev ham med sig. Sprogstudiet blev

for ham en Indgang til en alvorlig Granskning af Bibelen. Allerede 1503 tog han Magistergraden, og tyve Aar gammel overtog han Styrelsen af Klosterskolen i Treptov ved Rega, som han snart hævede til en forhen ukjendt Anseelse, saa at endog fra fjerne, fremmede Egne strømmede Disciple til ham. Især laa de unges religiøse og sædelige Dannelse ham alvorlig paa Hjærte; han holdt derfor jevnlig Foredrag for dem over bibelske Emner, og disse Forelæsninger besøgtes ogsaa af Klostermændene og Byens Borgere. Da han opfordredes til at holde Foredragene i Kirken, gav det Anledning til, at han modtog Præstevielsen[1]).

Den Anseelse, Bugenhagen havde vundet ved sin Lærervirksomhed i Treptov, bevægede den hæderlige Abbed Johan Boldewan i det nærliggende Kloster Belbuk til at kalde ham til Lektor ved en Dannelsesanstalt, Abbeden nys havde oprettet for Munke og Præster. Her var Bugenhagen ret paa sin Plads: han udlagde forskjellige Bøger af det Gl. og Ny Testamente for sine Tilhørere, og hvorvel hans Øje endnu ikke var aabnet for Romerkirkens Vildfarelser, blev den Bibelkundskab, han saaledes erhvervede, dog af stor Betydning for ham, idet den gjorde det muligt for ham strax at erkjende, at Luther havde den hellige Skrift paa sin Side, dengang Røsten fra Vittenberg endelig naaede hans Øre. Samtidig syslede han forøvrigt flittig med sit Fædrelands Historie, og efter Opfordring af Hertug Bugislav X berejste han Pommern og samlede historiske Materialier, hvoraf Frugten blev hans latinske Pommerns Krø-

[1]) Man veed ikke med Vished, naar Bugenhagen blev ordineret; men 1512 omtaler han selv, at han var Præst. Zietz, Joh. Bugenhagen zweiter Apostel des Nordens. 2te Aufl. Leipz. 1834. Dette Værk er benyttet ved den følgende Udsigt over Bugenhagens Levned. Rudelbach har i »Christelig Biographie« S. 361—415 fremstillet B.s Levned, men i et slet og ofte opskruet Sprog.

nike. Læsningen af Erasmus's Skrifter havde allerede virket meget tiltrækkende paa ham; men Luther kjendte han endnu ikke, da dennes Skrift om Kirkens babyloniske Fangenskab 1520 naaede til Belbuk. I en Kreds af Lærere og Klostermænd blev det nys ankomne Skrift taget frem, og man spurgte Bugenhagen om hans Mening. Han bladede noget i Bogen, og efter kort Betænkning udraabte han heftig: «Mange Kjættere have allerede angrebet Kirken og sat haardt ind paa den, men endnu er ingen fremstaaet, der er fordærveligere end denne». Lysten til at blive nærmere bekjendt med dette kjætterske Skrift bragte ham dog til at tage det hjem med, og under stille Granskning deraf slog det ham med mægtig Kraft, at Luther havde Ret, og hans Modstandere Uret. Da han nogle Dage efter stod i den samme Vennekreds, sagde han derfor frimodig til dem: «Hvorfor skulde jeg dølge min Mening? hele Verden er blind og vandrer i et cimmerisk Mørke; Luther alene ser Sandheden». Nu søgte han da at vinde sine Omgangsvenner for denne Anskuelse, og det lykkedes ham over Forventning. Selv Klosterets Abbed og mange af Munkene gav med ham Sandheden Æren.

Efterat det var kommet saavidt med Bugenhagen, havde han ikke længere Ro til at blive i Pommern. Han maatte til Vittenberg for selv at gjøre Bekjendtskab med den Mand, hvis Ord havde frembragt saa stor en Forandring i hele hans kirkelige Betragtning. I Begyndelsen af Aaret 1521 kom han til den Stad, som i over en Menneskealder blev Skuepladsen for hans frugtbare Virksomhed. Hos Luther fandt han den Vejledning, han ønskede, og snart begyndte han at holde Forelæsninger over Psalmerne, først for en snevrere og siden for en videre Kreds, og disse Forelæsninger bleve optagne med stort Bifald; selv Melanch-

ton var blandt Tilhørerne. Den 13de Oktober 1522 indlod han sig i Ægteskab med en Søster til Georg Rörer, og Aaret efter beskikkedes han til Sognepræst i Vittenberg. 1533 tog han Doktorgraden i Theologien og 1535 blev han theologisk Professor uden derfor at opgive Præsteembedet[1]). Vi kunne ikke her i det enkelte følge hans flittige og omfattende Virksomhed. Det maa være nok med enkelte Træk. Til Luther traadte han i det nøjeste Venskabsforhold; han ærede ham som sin aandelige Fader, medens Luther til Gjengjæld skattede sin tro Skriftefader højt. Ved en Række især exegetiske Arbejder gav Bugenhagen et vigtigt Bidrag til Reformationens Fremme, og han havde en Hovedandel i den første plattydske Bibeloversættelse. Mærkeligst er dog hans kirkeordnende Virksomhed. Den begyndte i Brunsvig 1528; samme og følgende Aar ordnede han Kirkeforholdene i Hamborg. Paa begge Steder forfattede han Kirkeordninger, der ogsaa bleve vejledende andensteds[2]). Da han var saa nær ved det danske Riges Grændser, fulgte han Hertug Christians Indbydelse til at komme til Flensborg forat deltage i Religionssamtalen med Sværmeren Melchior Hoffman i April 1529. Det Bekjendtskab, han her gjorde med Hertugen, var udentvivl den nærmeste Anledning til hans senere Komme til Danmark. I Lybek opholdt han sig 1530 og atter 1531, forat bringe det evangeliske Kirkevæsen paa en fast Fod i denne Stad, og 1535 ordnede han de kirkelige Forhold i sit Fædreland Pommern. Kun nødig løsrev han sig saa hyppig fra sin Gjerning i Vittenberg, men Hensynet til de ny evangeliske Menigheders Trang

---

[1]) Förstemann, Liber Decanorum Fac. theol. Viteb. p. 29—31.

[2]) Af den brunsvigske Kirkeordning oversattes en Del paa Dansk og udkom i Malmø 1535 (se min Udgave af Malmøbogen, Indledn. S. LXI, Not. 1).

maatte være det overvejende saavel for ham som for Luther og hans andre Venner.

Vi komme nu til det Afsnit af Bugenhagens Liv, hvori han traadte i umiddelbar Berørelse med den danske Kirke og Højskole og kom til at udøve en afgjørende Indflydelse paa samme. Heller ikke her skulle vi give en udførlig Fremstilling, da saa meget af hvad der kunde fortjene Opmærksomhed, alt er berørt i Universitetets almindelige Historie. — Efter Afsættelsen af de katholske Bisper maatte det vise sig som en Nødvendighed for Christian III at tilvejebringe en fast evangelisk Kirkeordning i hans Lande. Han sendte derfor allerede faa Dage efter sin Hofpræst M. Andreas Jedicke[1]) til Kurfyrsten af Sachsen med en Skrivelse af 23de August 1536, hvori han bad denne om at laane sig D. Johan Bugenhagen til Guds Æres Fremme og til Oprettelsen af en kristelig Ordning, da Kongen for Tiden ikke selv var forsynet med saadanne lærde og duelige Mænd, som kunde anstille og oprette en saadan kristelig Ordning, saaledes som Nødvendigheden og Lejligheden udkrævede[2]). Kurfyrsten vilde dog ikke indlade sig derpaa, da han selv havde Brug for sine Theologer, og den danske Konge blev derfor nødt til at hjælpe sig, som han kunde, paa anden Maade. I November samme Aar lod han derfor udgaa Befaling til endel gejstlige Mænd — de mest prøvede evangeliske Prædikanter samt udvalgte Medlemmer af Domkapitlerne — om at

---

[1]) Navnet skrives ogsaa Mester Anders Gedick, f. Ex. i den Bestalling, han Torsdag efter Judica 1540 fik som Tugtemester for Hertug Frederik, Kong Christian III's Broder (Regist. der Bestallungen i Geh.-Ark.). Jfr. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 215.

[2]) J. J. Müller, Entdecktes Staatscabinet. IV, 318—9. Jfr. Engelstoft, Kirkeordinansens Historie i Ny kirkehist. Saml. II, 23 ff.

møde i Odense kort efter Nytaar 1537[1]). Forsamlingen blev imidlertid, rimeligvis af Hensyn til de slesvigske Medlemmer, snart efter forlagt til Haderslev, hvor den udarbejdede Grundtrækkene til en evangelisk Kirkeordning for den danske Konges Stater, dels under Benyttelse af Bugenhagens tydske Kirkeordninger og andre lignende Skrifter fra Vittenberg, dels med bestemt Tilslutning til den evangeliske Kirkeforfatning, som i nogle Aar havde bestaaet i Hertugdømmet Slesvig, især i den nordlige Del af samme[2]). Det færdige Udkast sendte Christian III i Foraaret 1537 til Luthers Gjennemsyn, samtidig med at han atter henvendte sig til Kurfyrsten af Sachsen med Begjæring om, at han vilde tillade Bugenhagen at komme herind til Landet forat lægge sidste Haand paa Kirkeordinansen og sætte den i Værk. «Sagens Nødtørft kræver», skrev Kongen, «at en saadan Ordning oprettes og bringes for Lyset ikke af simple, men af fortræffelige, erfarne og anseelige Personer». Naar han altsaa ikke troede, at danske Mænd som Tavsen, Sadolin, Vormorsen og andre, som havde arbejdet med paa Udkastet, vare anseelige nok til at føre det ud i Livet, hvem skulde han da hellere søge at erhverve end den Mand, som allerede havde aflagt saa mange Prøver paa sine ypperlige Gaver til at ordne Forholdene i de ny evangeliske Landskirker, som dannede sig paa Ruinerne af de sammensunkne romersk-katholske Kirkebygninger. Denne Gang gav Kurfyrsten sit Samtykke, og i Begyndelsen af Juli 1537 kom Bugenhagen da med Hustru og Børn til Kjøbenhavn, hvor han snart fik Hænderne fulde af det Ar-

---

1) Se foran S. 473 Not.
2) Engelstoft a. Skr., samt min Afhandling om Reformat. i Haderslev Amt, i Kirkekalender for Slesvig Stift. I, 157 ff.

bejde, der ventede paa ham[1]). Sit Herberge fik han hos den kjøbenhavnske Kannik, M. Matthis Pedersen, der havde været og endnu var en af det katholske Partis Hovedstøtter. Bugenhagen fik da ved Siden af sin offentlige Virksomhed ogsaa den private, at se, om han kunde omvende Kannikken; men skjønt han ikke undlod at gjøre sig Flid dermed, havde hans Arbejde dog ingen blivende Frugt. Da han efter sin Bortrejse erfarede, at hans Vært endnu blev ved sine gamle Meninger, skrev han til Peder Palladius: «De Piller der i Kjøbenhavns Kirke og de Vægge i Skolen vide, hvad jeg har gjort mod Mester Mats[2])».

Ikke længe efter Bugenhagens Ankomst blev det hædrende Hverv ham overdraget at krone Kongen og Dronningen. Denne højtidelige Handling foregik den 12te August 1537 i Vor Frue Kirke, og man har endnu den Tale, Bugenhagen holdt ved denne Lejlighed[3]). Tre Uger efter (2den September) indviede han de syv danske evangeliske Superintendenter. Efter en Beretning, hvis Paalidelighed dog er omstridt, skal han ved samme Tid ogsaa have viet Geble Pedersen til Superintendent i Bergen[4]). Paa den

---

[1]) I et Brev til sine Venner i Vittenberg (skrevet i Kjøbenhavn 4 Februar 1538) fortæller Bugenhagen: «Veni huc salvus per mare, per terras, cum uxore et liberis tertio die post Visitationis Mariæ, hoc est initio Canicularium, quando adolescentes quietem optant et refrigeria. Hic ego miles, licet canus, nondum tamen veteranus aut emeritus, statim objiciebar laboribus et molestiis Ordinationum, quæ tamen Ordinatio totius regni Daniæ, ut omnes leges facilius fiant quam serventur, per Christum parata est post feliciter» (P. Paulson, Bibliotheca Aarhus. p. 50—52).

[2]) P. Palladius, Om Christi Forklarelse paa Thabor. 1555. Bl. E. Jfr. Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelald. S. 149.

[3]) G. Lauterbek, Regentenbuch. 1557. Fol. XIX—XXX. Münter og Werlauff, Aktstykker om Christian III's Kroning. Kbhvn. 1831.

[4]) I Edvarsens Bergens Beskrivelse fortælles efter M. Absalon Pedersens nu tabte Vita Gabeli: «M. Geble rejste ned til Danmark 1537

Dag de danske Superintendenter modtog Ordinationen ved Bugenhagens Haand, udstedtes tillige den latinske Kirkeordinans, som han havde været med til at lægge sidste Haand paa, og otte Dage efter var han tilstede ved Universitetets højtidelige Gjenoprettelse. Selv overtog han en theologisk Professorpost ved samme, og i den følgende Tid delte han sin Tid mellem Omsorgen for den danske Kirkes og for Højskolens Anliggender. Hvad Kirkesagerne angaar bestod hans Virksomhed dog nærmest kun i at give Kongen og Sjælands Biskop, Peder Palladius, Raad i forefaldende vanskelige Spørgsmaal, sjeldnere tog han umiddelbar Del i de lokale Omordninger, som i Roskilde, hvor han i Oktober 1537 var med ved Afslutningen af en Overenskomst med Kapitlet og med Borgmestre og Raad, om at de fleste af de overflødige Kirker, som fandtes der i Byen, skulde nedbrydes, og Sognene sammenlægges[1]. Men til

og blev af Hs. Kgl. Majest. kaldet til Superintendent over Bergens Stift, og ordineret udi Vor Frue Kirke af D. Joh. Pomeranus med syv andre Bisper udi Danmarks Rige ipsa dominica decem leprosorum [26de Avgust]. Der Ordinatsen var endt efter Prædiken, sendte han D. Pomeranus nogle Kander Vin med en Skjænk og Foræring, hvilken højligen takkede derfor; og efterdi han forstod, at Mester Geble havde udsendt den, sagde han til Budet: Nonne decem mundati sunt etc. Ere de ikke ti rensede, hvor ere de ni? Kom der ingen igjen at give Gud Æren uden denne fremmede? menendes dermed, at der var flere Biskopper, som han havde ordineret samme Dag, men der var ingen, som sendte hannem Skjænk uden den fremmede fra Bergen udi Norig» (Norske Saml. I, 9—10). B. Münter har allerede vist, at denne Efterretning neppe kan være rigtig, da Bugenhagen selv siger, at kun syv Superintendenter bleve indviede, og Ordinationsdagen var ikke den 26de Avgust, men den 2den September, som man ser af Dateringen under Fortalen til den latinske Kirkeordinans (Münter, Bugenhagii in Dan. commor. p. 50. Cragii Ann., Addit. p. 32).

[1] Under et Kongebrev, udstedt «Hafniæ sabbatho post Mariæ assumpt. 1537», hvorved Hr. Oluf Raffn kaldtes til Præst i Branderslev paa

slige Forretninger var Bugenhagen jo ogsaa mindre skikket paa Grund af sin Mangel paa Kjendskab til det danske Sprog. Under Kongens lange Fraværelse (1537—38) især ved Fyrstemødet i Brunsvig gav han ham i Breve Underretning om Sagernes Gang herhjemme og forebragte saadanne Ønsker eller Spørgsmaal, som trængte til Kongens Afgjørelse, medens denne fra sin Side henviste en eller anden Sag til Bugenhagens Undersøgelse[1]). Idethele indtog han, saalænge han var her i Landet, en Slags overbiskoppelig Stilling, som gav sig tilkjende derved, at han baade gav de ny Superintendenter Formaninger og Anvisninger vedkommende deres Embede, og derved at han frembar for Kongen deres Begjæringer saavel med Hensyn til deres egen Stilling som til de kirkelige Anliggender[2]).

I sin Lærergjerning ved Universitetet var Bugenhagen

Laaland, anføres D. Joh. Pomeranus som »Relator« (Regist. o. a. Lande. 4, 92). Iblandt M. Morten Pedersens Optegnelser findes følgende: »23 Oct. 1537 reformata est religio Roschildiæ ex mandato et in præsentia Christiani 3ii Regis Daniæ, præsente Doctore Bugenhagio Pomerano et D. Petro Palladio, episcopo Dano« (Ny kirkehist. Saml. III, 502). Peder Palladius omtaler »then ordinantz och skick, som kongl. Maits kantzeler sampt met høyelerdt mand Doctor Johan Bug. Pomeranus giorde met the gwode herrer wdi Capittel och met borgemesther och raadt wdi Roskyldt« (Münter, Bugenhagii in Dania commor. p. 109). Og Bugenhagen siger selv: »Roeschildiæ quatuordecim parochiæ dicebantur esse; mirabar, quod una et talis civitas tot habeat parochias; re autem perspecta, tres tantum ibi ordinavimus« (Paulson, Bibl. Aarhus. p. 52). Jfr. hans Ytringer om denne Indskrænkning af Kirkernes Antal og om Ansættelse af evangeliske Præster i Roskilde i et Brev af 21de Novbr. 1537 til Christian III (Schumacher, Gel. M. Briefe, I, 5).

1) Saaledes skrev Kongen Søndagen efter Dorotheæ Dag 1538 til Bugenhagen om at prøve en tydsk Student, Johannes Hawschilt, der var anbefalet til ham, saa han efter sin Tilbagekomst kunde erfare, hvad denne Person duede til (Gemein Canzelei Regist. 1537—8. Fol. 88).

2) Jfr. Münter, Bugenhagii in Dania commor. p. 87.

littig: han fortolkede endel af Psalmerne, Profeterne og Pauli Breve for sine Tilhørere og bidrog idethele til at række Interesse for de akademiske Opgaver saavel blandt Professorerne som blandt Studenterne. Da mange af de studerende ikke forstod Luthers tydske Bibeloversættelse, forfattede han under sit Ophold i Kjøbenhavn en latinsk Oversættelse af Psalmerne, nærmest til Brug ved Forelæsninger; men den udkom dog først, adskillige Aar efterat han var vendt tilbage til Vittenberg[1]). Paa samme Maade gjorde han ogsaa Melanchtons sachsiske Visitationsartikler tilgjængelige for Danske ved at oversætte dem paa Latin. Betænkninger og andet, der nærmest var bestemt for Kongen, skrev han derimod paa Tydsk; saaledes en Afhandling om Ægteskabsbrud og Skilsmisse, som han forfattede i Anledning af, at Kongen havde sendt til hans Betænkning en Erklæring, som den slesvigske Reformator Herman Tast havde afgivet angaaende et vanskeligt Ægteskabsspørgsmaal[2]). Endelig kunde det bemærkes, at den efter de fire Evangelister sammenarbejdede Fremstilling af Herrens Lidel-

---

[1]) I Tilegnelsen af dette Værk til Kjøbenhavns Universitets Konservatorer og Professorer (se foran S. 150) udtaler Bugenhagen sig om sit Forhold til Højskolen, og siger bl. a.: »Postquam vero hæc divina opera a rege apud vos per Dei clementiam facta sunt, ad quæ ego Dei cooperarius fui, a regia majestate ad hoc vocatus (sit Christo gratia in æternum), semper ut præsens, ita et absens amavi scholam vestram; tunc enim, præter alios meos non contemnendos labores, suscepi etiam laborem interpretandi in schola vestra quædam ex Paulo et Psalmis, multa vero ex Prophetis, neque aliquid a schola accipere volui, delectatus tantum eruditione quorundam, quos ego vicissim quandoque isthic audiebam, ut reliqui professores, in illis sacris initiis, constituta salaria accipere possent«. Om den Løn, Bugenhagen modtog for sin Virksomhed her i Landet, se foran S. 69 Not.

[2]) B. Münter a. Skr. p. 82—3. Herman Tasts Erklæring er i Udtog meddelt i Ny kirkehist. Saml. IV, 512—4.

seshistorie, som endnu er i kirkelig Brug hos os, væsentlig stammer fra den tydske Bearbejdelse af dette Emne, som Bugenhagen udgav i Vittenberg 1537, hvilken senere blev overført i det danske Sprog af Peder Palladius[1]).

I Foraaret 1539 fratraadte Bugenhagen sin akademiske Lærerpost i Kjøbenhavn; men efter Kongens indstændige Anmodning til Kurfyrsten af Sachsen, fik han dog Lov til at blive endnu nogle Maaneder her i Landet, indtil Universitetsfundatsen og den danske Kirkeordinans vare vedtagne paa Herredagen i Odense den 10de og 14de Juni samme Aar. Efterat saaledes det Værk, for hvis Skyld Bugenhagen var kommen herind, væsentlig var sikret ved disse Lovarbejder, begav han sig paa Hjemrejsen til »Fader Luther« i Vittenberg, ledsaget af Kongens og Rigsraadets Tak for hans toaarige frugtbare Virksomhed til den danske Kirkes og Højskoles Bedste[2]).

I nogle Aar virkede Bugenhagen nu atter i sit gamle Embede, men Kong Christian III savnede hans Bistand, og da Biskop Godske Ahlefeld i Slesvig døde, skrev han derfor til ham den 13de Marts 1541 og tilbød ham den ledige Bispestol. Det var en anseelig og vellønnet Post, men den fristede dog ikke Bugenhagen, som, idet han takkede for Tilbudet, undskyldte sig med sin Alder og med det vigtige Embede, han havde i Vittenberg, der vel kunde veje op mod en slesvigsk Biskops. Modtog jeg denne Post, bemærkede han, da kunde det maaske siges, at man nedstødte de papistiske Bisper af deres Sæde for selv at sætte sig derpaa[3]). Kongen opgav dog ikke Forsøget paa endnu

---

[1]) B. Münter a. Skr. p. 87—8.

[2]) Se foran S. 73—4. 114—5.

[3]) Aarsberetning fra Gehejmearkivet I, 216—20. Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 277—8.

engang at vinde ham for den danske Kirke og Højskole. Derfor skrev han den 6te Januar 1542 til ham og tilbød ham en Plads som «Hoved» for Universitetet. «Der er ingen, som vi heller ønskede til en saadan Post, end eders Person», skrev Kongen, «thi vi vilde gjerne have saadan en gammel Pommer og Flæskeæder, som maaske ogsaa bedre kunde taale Luften hertillands end en anden; vi vilde da ogsaa sørge saaledes for samme, at han skulde have Grund til at takke os». Vilde Bugenhagen ikke modtage dette Tilbud, saa var det dog Kongens indstændige Begjæring, at han paa kortere Tid vilde komme herind til Landet forat være behjælpelig med Ordningen af Kirkevæsenet i Slesvig og Holsten, som endnu ikke var bragt paa nogen fast Fod[1]). Denne Bøn mente Bugenhagen vel, at han ikke godt kunde afslaa, og da Christian III tillige samtidig havde henvendt sig til Kurfyrsten af Sachsen om Tilladelse for ham til en saadan Rejse[2]), saa kom Bugenhagen da ogsaa senest i Begyndelsen af Marts 1542 til Rendsborg, hvor han var behjælpelig med Udfærdigelsen af den plattydske Kirkeordinans for Hertugdømmerne, der i Hovedsagen nøje sluttede sig til den tidligere under hans Auspicier vedtagne danske Ordinans. Senere var han med Kongen i Husum, hvor han gav Raad, der sigtede til en Forøgelse af Præsternes Indkomster[3]). I Slutningen af April og Begyndelsen af Maj var han, ligeledes i Følge med Kongen, i Ribe, hvor han deltog i de vigtige Forhandlinger paa Mødet der og ved sin Medvirkning bidrog til Vedtagelsen af de sexogtyve saakaldte Ribeartikler, der indeholdt et Supplement til den

---

1) Aarsberetning fra Gehejmearkivet. I, 322—3.

2) Kurfyrstens Svar af 1 Febr. 1542 findes trykt hos Schumacher, Gel. M. Br. I, 221—2.

3) Krafft, Husumsche Kirchenhist. S. 448—9.

danske Kirkeordinans og deriblandt Bestemmelser, som sigtede til at forbedre Præsternes Lønninger, der havde givet Anledning til mange Klager. Han havde nødig villet være med til Ribe, men glædede sig dog senere over de gode Frugter, Mødet ved hans Bistand havde bragt[1]). Paa Tilbagevejen fra Ribe til Vittenberg indviede han D. Tileman v. Hussen til Biskop i Slesvig Stift og indførte ham i S. Peders Domkirke.

Dermed var Bugenhagens personlige Virksomhed her i Landet tilende; thi skjønt han ved en senere Lejlighed (1548) ytrede Haab om endnu engang at gjense Danmark, saa skete det dog ikke mere[2]). Men han vedblev dog med en faderlig Omhu at følge den danske Kirke og Højskole i deres videre Udviklingsgang, og han var ved mangen en senere Lejlighed Talsmand for danske Præster og Studenter, naar de trængte til Bistand af en Mand, hvis Ord altid blev modtaget med Velvilje af Christian III, om Kongen end ikke i ethvert Tilfælde rettede sig derefter. Paa Tilbagevejen fra Danmark foretog Bugenhagen i Forbindelse med tvende andre Præster en stor Kirkevisitation i de brunsvigske Lande og ydede Bistand ved Reformationen i Hildesheim. 1544 maatte han i et Halvaarstid bestyre Bispedømmet Camin i Pommern og være «en naadig Herre», der raadede over Land og Folk; men efter sit inderlige Ønske slap han dog atter fri for denne «Naade»[3]). Siden

---

[1]) Den 12te April 1545 skrev Bugenhagen til Christian III: «Ich frewe mich noch, das ich so viel gutes noch verschaffet durch E. M. zu Ripe, da ich doch so vngern erstlich hin wolte, vnd wie wol ich solchs E. K. M. habe zugesagt in meiner grossen angst, do sie mich hart nötigeten». (Schumacher, Gel. Män. Br. I, 35—6). Om Mødet i Ribe se foran S. 144—5.

[2]) Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 112.

[3]) Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 36. 42—9.

var hans Virksomhed vel nærmest indskrænket til Vittenberg; men ved de mange Forbindelser, han fra tidligere Tid havde med den danske og de nordtydske Landskirker, kom han endnu paa mange Maader til at udøve en Indflydelse, der rakte ud over hans nærmeste Embedskreds.

Efter Luthers Død, der smertelig berørte hans gamle og trofaste Ven Bugenhagen, indtraf der tunge og vanskelige Tider for de tydsk-lutherske Menigheder idethele og for Vittenbergerne især deleshed. Efter en Belejring, som Bugenhagen har skildret, erobredes Vittenberg af Kejseren (1547) under den schmalkaldiske Krig[1]). Derefter fulgte de bitre Stridigheder med Flacius Illyricus og andre ivrig lutherske Theologer, især foranledigede ved den temmelig holdningsløse, mæglende Stilling, som Vittenbergerne søgte at indtage til det af Kejseren udstedte «Interim». Det maatte falde en gammel Troens Stridsmand, som Bugenhagen var, tungt at skulle forsvare sig mod Angreb paa sin Rettroenhed[2]). I sine sidste Leveaar var han besværet med stor legemlig Svaghed og tiltagende Afkræftelse. Saalænge han kunde røre sig, gik han dog hver Dag til Kirken og bad for Guds Menighed. Overhovedet var han baade i sunde og syge Dage flittig til Bønnen. Der fortælles, at da han engang lod Menigheden vente paa sig, inden han besteg Prædikestolen, saa begyndte han, da han

---

[1]) Det er denne Beskrivelse af Vittenbergs Belejring, Bugenhagen sigter til, naar han i et Brev af 3 Avg. 1547 skriver til Christian III: «Meine Historien, in der eil geschrieben, wird E. M. wol mittheilen meinen lieben Herrn und Brüdern den beiden Cantzelarien (Johan Friis og Andreas v. Barby), dem Haubtman Peter Gosken, den reichs reten meinen lieben Herren etc.». (Schumacher, a. Skr. I, 98).

[2]) Jfr. Bugenhagens Brev til Hans Tavsen 1549, i Ny kirkehist. Saml. III, 43.

endelig traadte frem, med de Ord: »Undrer eder ikke, kjære Venner; jeg er bleven opholdt af Gud, med hvem jeg kom i en lang Samtale om Kirken, om Universitetet, om vor Stad og om den hele Kristenhed». Hans Valgsprog var: «At vide alt, og ikke kjende Kristus, er intet at vide; kjender du Kristus, da veed du nok, om du end intet andet veed[1])». «Evangelisk Ædruelighed og Trofasthed», siger Rudelbach, «var Grundtrækket i hans Karakter; Gud havde forlenet ham et rigt Maal af Gaver og Kræfter, og det bedste endnu til alt dette, at han kunde bevare dem i Ydmyghed[2])». Kunde vi fra vort Stade vel have ønsket, at den kirkelige Udvikling hos os ikke var bleven saa meget i tydsk Stil, som den blev, og at altsaa Bugenhagens Nærværelse her i Landet kunde have været savnet, saa miskjende vi dog ikke, at den evangeliske Kirke neppe vilde have opnaaet saa gode ydre Vilkaar, som den fik, hvis han ikke ved sin højere Avtoritet til en vis Grad havde imponeret de ikke meget kirkeligsindede danske Adelsmænd, og vel ogsaa havde bidraget til at oplive Kong Christians kirkelige Iver. Det skal til hans Ære siges, at om han end undertiden benyttede sin Indflydelse til at faa en eller anden Slægtning forsørget her i Landet[3]), saa var han dog selv ingenlunde nogen Lykkesøger, men afslog oftere at modtage Embeder, der kunde have givet ham baade større Indtægter og større Magt, end han havde i in Præste- og Professorstilling i Vittenberg. Der gaar en vis gemytlig Tone igjennem det meste af hvad han har skrevet, skjønt det ikke kan nægtes, at et og andet deraf for vor Tids Smag falder noget i det platte; men Plat-

[1]) Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 192.
[2]) Rudelbach, Christelig Biographie. S. 414.
[3]) Se f. Ex. Schumacher, Gel. M. Briefe. I, 75.

tydsken, der er saa rig paa Udtryk for en bred og temmelig saftig Vittighed, var jo ogsaa Bugenhagens Modersmaal, og det var ikke uden Møje, at han tilegnede sig den fri Brug af den meisniske Dialekt eller Højtydsken[1]).

Den 20de April 1558 døde D. Johan Bugenhagen i sit 73de Aar. En Søn af ham, der bar Faderens Navn, blev Professor i Vittenberg.

Skrifter. Bugenhagens Skrifter opregnes paa forskjellige Steder, saasom i Christoph. Frid. Læmmelii Hist. Bugenhagiana. Hafn. 1706, p. 93—96, og fuldstændigere i samme Forfatters Skrift, D. Joh. Bugenhagii Epistola Apologetica ad Christianum III, Hamburg. 1709; vi indskrænke os derfor her til de af hans Skrifter, som han forfattede eller udgav her i Landet:

Instructio Visitationis Saxonica ad Ecclesiarum Pastores de Doctrina Christiana, translata in Latinum propter Ecclesias Danicas. Roschildie 1538. 8.

Vom Ehebruch vnd weglauffen, an Königliche Maiestat zu Dennemarcken etc. Vittemb. 1540. 4.

Der XXIX Psalm ausgelegt. Dar innen auch von der Kinder Tauffe. Item von den vngeborn Kindern vnd von den Kindern, die man nicht tauffen kan. Vittenb. 1542. Overs. paa Latin af H. P. Resen og udg. til Brug for danske Præster, Hafn. 1632. 8.

Psalterium Davidis et integri loci sacre doctrine ex omnibus Prophetis cum quibusdam aliis piis Canticis. Hæc latine transferebat Joh. Bugenhagius Pomeranus, Doctor, in Academia Hafniensi 1539. Wittemb. 1544. 8.

Epistola ad Superintendentes Regni Daniæ, scripta in Castro Newborg ad Balthicum 1539, feria 2da post Jubilate (trykt i Ny kirkehist. Saml. III, 469—82).

Instructio von den ersten dreyen gebetten im Vater Vnser, so viel zum Worten allein; an die Kön. Mai. zu Dännemarck, Christianum III gestellet durch D. Joh. Bugenhagium im Abschiede

---

[1]) Prøver paa mindre smagfulde Udtryk i Bugenhagens Tale ved Kroningen i Kjøbenhavn 1537 meddeles hos B. Münter, Bugenhagii in Dan. commor. p. 34 sq.

zu Ripa 1542 Dominica Cantate (trykt i Dän. Bibl. IV, 140—51. Det originale Hdskr. findes i Gl. kgl. Saml. 3408. 8).

Præfatio in «Enchiridion siue Manuale Pet. Palladii 1538», dat. ex Copenhagen 1538, Feria 2da post Jubilate.

Bugenhagen havde Andel i følgende Skrifter: Ordinatio ecclesiastica Regnorum Daniæ et Norvegiæ et Ducatuum Slesvicensis, Holsatiæ etc. Hafn. 1537. 8 (navnlig skrev han Fortalen til dette Værk); Ordinatio Lectionum in Academia Hafniensi. Hafn. 1537. 8; samt i Fundatio et Ordinatio universalis Scholæ Hafniensis. 1539.

5.

Peder Plade (*Petrus Palladius*) var født 1503 i Ribe, der i det 16de Aarhundrede fostrede saa mange udmærkede Mænd og skjænkede Universitetet en Række fortræffelige Lærere[1]). Hans Fader, Esbern Jensen, var en ringe men hæderlig Borgermand, der med Flid holdt sine to begavede Sønner, Peder og Niels, til Bogen[2]). Om den førstes Skolegang vide vi kun, hvad han selv tilfældigvis mange Aar efter meddelte i sin Visitatsbog, hvor han siger: «Den Tid vi, som nu ere Klerke herinde, ginge til Skole og vare smaa Sinker, da maatte vi hen oven paa Skoleloftet, saa mange Peblinge var der, at der var fuldt baade oven og neden, 700 udi Riber Skole, 900 udi Roskilde Skole, ikkun for de skulde blive Munke og Alterpræster; ja Ædelfolk holdt ogsaa deres Børn til Skole for store Præbender og kostelige Len». Det var rimeligvis de dygtige Skolemestere — i Ribe Bagge (Nielsen) og i Roskilde Val-

---

[1]) «Ripa — — mater plurimorum virorum eruditorum, præclarisque ingeniis fæcunda», siger Jon Jensen Kolding i sin Descriptio Daniæ, 1594, p. 86.

[2]) Peder Palladius, Evangelisk Rimstok, Fortalen. Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 55.

ter Mortimer — hvis Berømmelse trak et saa stort Discipeltal til disse Skoler. Forresten synes Peder Palladius paa Vejen fra Ribe til Roskilde at have besøgt Assens og maaske flere andre Skoler, thi han siger etsteds: «Jeg gav en Pebling udi Assens Skole en dansk Hvid, for han skulde lære mig at gaa om By og tigge Almisse; men han var ikkun min Mester en Middagsstund, siden lærte jeg det selv, at jeg turde (ↄ: behøvede) ikke der give mere ud for[1])». Det var dengang Skik, at fattige Disciple flakkede fra en Skole til anden forat finde Lærdom og Føde, og ofte mere det sidste end det første. I Tydskland, hvor dette Vandreliv især florerede, kaldtes slige for «fahrende Schüler». Saadanne Vandringer havde det fri og ubundne Livs Tillokkelser; men i Regelen lærtes der ikke meget godt paa den Maade. Palladius siger dog med Tilbageblik paa sin Barndom: «I se jo vel, at vi have ikke været ledige i Skolen, endog vi legede undertiden paa Marken: med Lyst og Leg lærte vi, der vi lærte[2])». Forøvrigt vide vi intet om hans Ungdomsliv, før vi ved Aaret 1530 træffe ham som Skolemester i Odense, hvorfra han, understøttet af Borgmester Michel Pedersen (Akeleje), 1531 drog til Vittenberg, ledsaget af samme Borgmesters Søn, Knud Michelsen, hvis Mentor han rimeligvis har været, og af en anden ung Mand fra Odense[3]).

Hjemmefra havde Palladius udentvivl et forberedende Kjendskab til den evangeliske Lære og Lyst til en dybere

---

[1]) P. Palladius's Visitatsbog udg. af Heiberg. S. 110—2. Om Rektorerne i Ribe og Roskilde se foran S. 31—2.
[2]) Visitatsbog udg. af Heiberg. S. 111.
[3]) Se mit Skrift, Jørgen Jensen Sadolin, S. 20, og Ny kirkehist. Saml. III, 499. Den 3 Sept. 1531 blev «Petrus Esbernus Pladius» immatrikuleret i Vittenberg.

Tilegnelse af den, ellers var han neppe gaaet til Vittenberg. Men her aabnede sig dog som en ny Verden for ham. Ved at høre Mænd som Luther, Melanchton og Bugenhagen, og ved Samtaler med disse og andre opvakte og lærde medstuderende udfoldedes de fortræffelige Evner, den unge danske Mand af Naturen besad. Den 25de September 1533 tog han Magistergraden[1]), og da Forholdene hjemme vare alt andet end indbydende under Grevefejden, blev han idethele i henved sex Aar i Vittenberg, maaske paa enkelte Udflugter nær, f. Ex. til Jena, hvor han lærte, hvorledes man skulde undervise smaa Børn saaledes, at de med Lyst og Glæde samledes om Læreren[2]), en Lærdom, som senere kom ham til Nytte, da han som Biskop visiterede i Menighederne og gjorde det paa en saadan Maade, at det maatte være en Festdag for de unge, naar Biskoppen var i deres Kreds.

Efterat Christian III var kommen til Magten i Danmark, og da det var hans Agt at gjennemføre Reformationen her, og han i den Anledning brevvexlede med Reformatorerne i Vittenberg, henledte disse Opmærksomheden paa Magister Petrus Danus, d. e. vor Palladius, som en Mand, Kongen kunde have baade Ære og Glæde af at bruge til det Værk, han havde for Hænde, og man raadede ham, at han skulde lade Palladius tage den theologiske Doktorgrad, inden han kaldte ham hjem, et Raad, som han ogsaa fulgte og forsynede den unge, lovende danske Videnskabsmand med de nødvendige Penge til Gradens Erhvervelse[3]). Den 1ste Juni 1537 blev Palladius da tilligemed Tileman

[1]) Heiberg, Ped. Palladius. S. 9.
[2]) Palladius's Visitatsbog udg. af Heiberg. S. 113. En Erindring fra Vittenberg omtaler Palladius smst. S. 45.
[3]) Schumacher, Gel. Männer Br. I, 4—5.

›n Hussen kreeret til Licentiat under Luthers Præsidium, ꝫ faa Dage efter til Doktor i Theologien. D. Justus Jonas ›rrettede den højtidelige Promotion, og man har endnu letmindste tildels de Taler, der holdtes ved denne Lejlighed[1]). Kort Tid efter begav Palladius sig paa Hjemrejsen l Danmark, udentvivl i Følge med Bugenhagen. Han er a vistnok kommen til Kjøbenhavn i de første Dage af uli 1537, da han allerede i denne Maaned forekommer som Relator» ved Udstedelsen af flere Kongebreve angaaende kirkege Sager, ved hvilken Lejlighed han kaldes «Doctor Petrus ipensis[2])». Sligt viser, at han strax efter sin Hjemkomst r traadt i personlig Forbindelse med Kongen, og da han llige støttedes ved Bugenhagens Anbefaling, saa traf Valet denne 34aarige, i det præstelige Embede rimeligvis ndnu uforsøgte Theolog, da det gjaldt om at finde den land, der bedst egnede sig til at beklæde den vigtige 'ost som Sjælands Stifts første evangeliske Superintendent. imeligvis har man i ham ment at finde ikke blot en dyg-

---

[1]) Heiberg a. Skr. S. 11—12. Blandt L. Harboes Samling «Palladiana» i Sjælands Bispearkiv findes i Afskrift: «Oratio Lutheri in promotione Petri Palladii; Lutherus composuit, Palladius recitavit»; ligeledes: «Argumenta et solutiones disputationis, ubi respondit Pet. Palladius pro licentia Anno 37. 1 Junii». I Philippi Melanthonis Selectarum Declamationum Tomus I. Argent. 1564, findes p. 55—65: «Oratio Doctoris C. Crucigeri de dignitate Studiorum Theologicorum et ministerio Ecclesiastico, habita anno MDxxxvii in promotione M. Petri Palladii».

[2]) Bugenhagen kom til Kjøbenhavn den 5te Juli 1537. I Regist. o. a. Lande Nr. 4, Fol. 43—4 læses følgende: «Her Peder Andersen fick presentatzs paa Magleby kircke paa Langeland per resignationem domini Ivari Johannis, per nouam formam». «Her Iffuer Hansen fick presentatzs till Humlet kircke paa Langeland per mortem domini Clementis, in noua forma». Begge Brevudtog ere dat. «Haffnie profesto Margarete virginis, Aar 1537», og undertegnede «Relator doctor Petrus Ripensis».

tig luthersk Theolog, men ogsaa en Mand, der var i Besiddelse af den Verdenskundskab og Besindighed, som hørte til for at omgaas Rigets Stormænd uden at forivre sig, naar de maaske mangen en Gang lod sig forlyde med, at Reformationens aandelige Side ikke var deres Sag, eller lode sig mærke med, at de ringeagtede den borgerlige Superintendent, der hverken i Indtægter eller i politisk Indflydelse i nogen Maade kunde maale sig med de gamle Herrebisper.

Den 2den September 1537 viedes D. Peder Palladius til det evangeliske Bispeembede, og kort efter beskikkedes han tillige til Professor i Theologien ved det gjenoprettede Universitet. Ikke uden Grund siger Kirkeordinansen, at de evangeliske Superintendenter ikke kaldtes til nogen Ørkesløshed, som Tilfældet havde været med de gamle Bisper, men til stort Arbejde[1]); thi det var en vanskelig og møjsommelig Gjerning, som nu laa for, hvor Reformationen skulde føres ud i Livet, og en sand evangelisk Oplysning meddeles Menighederne, der endnu paa mange Maader vare hildede i de gamle Forestillinger. Ingen vil kunne nægte Peder Palladius sin Beundring for den Maade, hvorpaa han løste Opgaven; i mange Maader gjorde han en evangelisk Biskops Embede saaledes Fyldest, at faa af hans Efterfølgere i den Henseende kunne agtes for hans lige. Det vilde imidlertid føre for vidt, om vi her, hvor vi nærmest have Palladius's akademiske Virksomhed for Øje, skulde paavise dette i det enkelte. Det maa derfor være nok med enkelte Træk. Den 21de Novbr. 1537 kunde Bugenhagen allerede skrive til Kongen: »Jeg vil, Eders Majestæt til Trøst, ikke dølge, at Gud udretter meget godt

---

[1]) Den rette Ordinants. Bl. LXXVI—VII.

ved sine fattige Biskopper eller Superintendenter. Jeg efterlod D. Petrus Palladius fjorten Dage i den papistiske Stad Roskilde. Der prædikede han hver Dag, og hele Byen løb til for at høre ham, og de takke og prise Gud, baade Raad og Borgere. Han holdt ogsaa hver Dag en latinsk Forelæsning og havde 125 Tilhørere[1])». Snart var Palladius i fuldt Arbejde med Visitatser rundt om i Stiftet, og gjennem Bugenhagens Breve til Christian III høre vi en Gjenlyd af de snart glædelige, snart sørgelige Erfaringer, han ved denne Lejlighed gjorde[2]). Det var imidlertid ikke blot med det mundtlige Ord Palladius søgte at opbygge og oplyse Menighederne og deres Lærere, ogsaa med Pennen arbejdede han forat yde de nødvendige Hjælpemidler til Udbredelse af evangelisk Oplysning og til en ret Ordning af Gudstjenesten. Saaledes udgav han allerede 1537 en dansk Oversættelse af Luthers Katekismus nærmest til Brug for Degnene ved Undervisningen af de unge Folk, og Aaret

[1]) Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 11—12. 14.

[2]) Den 28 Decbr. 1537 skrev Bugenhagen saaledes til Kongen: »Doctor Petrus hat einige Priester auf den Dorffern gelert und from gefunden, da man mit etliche Stedte ser wol kont versorgen.. Das aber E. K. M. sulcher guten zeitung der Visitation vnd des Euangelien halben gewisse sei, vnd das allenthalben, Got sei gelobt, wol stehe, dazu auch wie treulich Iuar Krabbe, E. M. alhie heubtman, seine Visitation ausgericht hat, sende ich E. M. die brieffe Doctoris Petri Palladii Superintendenten (der itzt hin zu Wobesar ist gereiset, weiter zu visitiren) an mich geschriben, mit dem vnterteniglichem bedinge, das E. M. alleine lese, oder sie nicht vielen lasse lesen, weil sulchs allen nicht wol schmecket... Das er aber von Roschilde schreibt, das sol E. M. im besten also verstehn, die ganze Stadt leufft nach Gots worte, sint der Zeit das D. Petrus xiiij Tage nach einander da gepredigt hat vnd Lectien gelesen« (Schumacher, a. Skr. I, 13—14). Om de kirkelige Forhold i Roskilde paa denne Tid haves tvende Breve fra Palladius til Eske Bilde, trykte hos Münter, Bugenhagii in Dan. commor. p. 108—10.

efter skjænkede han ved sin «Haandbog for Sognepræster til evangelisk Kirketjeneste» Præsterne en Vejledning, der udentvivl har været ligesaa velkommen som fornøden, hvilket ogsaa maa antages om hans Anvisning til Forrettelsen af lønligt og aabenbart Skriftemaal samt Sygeberettelse, hvilken ligeledes udkom 1538[1]). Derimod fik hans danske Oversættelse (1539) af den latinske Kirkeordinans ingen blivende Betydning, da der, kort efter dens Udgivelse, paa Herredagen i Odense vedtoges en dansk Kirkeordinans i en fra den afvigende Form[2]).

Naar Palladius var saa stærkt optagen af de kirkelige Sager, maatte hans akademiske Virksomhed let komme til at træde noget i Skygge; imidlertid se vi dog, at han beklædte Rektorværdigheden i Sommersemesteret 1538[3]). I Universitetsfundatsen indførtes følgende Bestemmelse angaaende hans Løn og Virksomhed: «Superintendenten eller Biskoppen skal have 100 Daler i aarlig Løn af Højskolen. Han faar mindre end de andre theologiske Professorer, ikke fordi han er ringere, men fordi han i omtrent tre Maaneder af Aaret maa være borte paa Kirkevisitatser. Forresten paaligger der ham alle de samme Arbejder, som de andre have; om han vil, kan han dog slippe for den ene af sine Disputationer, noget som Kirkevisitatsen maaske ogsaa vil gjøre fornødent[4])». Foruden den ovenomtalte Professorløn

[1]) Bruun, Danske Samlinger. I, 73—77.
[2]) Engelstoft, Kirkeordinansens Hist. i Ny kirkehist. Saml. II, 385—7.
[3]) Vinding, Acad. Haun. p. 64.
[4]) Cragii Annal., Addit. p. 103. I Kirkeordinansen findes herom følgende: «Efterdi alting er i Kjøbenhavn dyrere end andensteds i Riget, og man vil der have mere behov til Tæring, da lægge vi den Superattendent, som der skal bo, saa meget mere til sin Belønning, at han skal have den tredie Lectie i den hellige Skrift, der mindre tilligger end til de andre, at han flittig skal læse den

havde han ogsaa den sædvanlige Bispelon. Man skulde da altsaa tro, at han var godt stillet; men det var dog ikke saa. Den Løn, der var indrømmet de evangeliske Bisper, var nemlig paa denne Tid temmelig ringe, og det værste var, at den ikke ordentlig udrededes af de kongelige Lensmænd. Bugenhagen fortæller, at dengang han rejste til Nyborg i Foraaret 1539, havde Palladius i henved tre Maaneder ikke faaet noget Foder til sine Heste, som Slotsherren i Kjøbenhavn skulde levere ham. Han bad derfor Bugenhagen om at benytte Hestene paa sin Rejse, at de ikke imidlertid skulde dø af Sult, da han ikke havde Penge til at kjøbe Foder til dem for[1]). Forresten havde han faaet Brønshøj Præstegaard «til en Ladegaard»; men det lader til, at han paa den Tid endnu ikke havde haft noget Udbytte af den, thi netop i Foraaret 1539 blev der paa Kjøbenhavns Slot i flere høje Rigsembedsmænds og D. Johan Bugenhagens Nærværelse vedtaget en Overenskomst mellem Palladius og Præsten Matthis Hansen i Brønshøj om den fremtidige Fordeling af Embedets Indtægter mellem dem[2]).

hellige Skrift aabenbare udi Skolen, naar han er hjemme, og nødes ikke til at fare nogen Sted ud at besøge Kirkerne» (nemlig for at have fri Underholdning saalænge). Der kan ikke lægges nogen afgjørende Vægt paa, at der her siges, at Superintendenten skulde have «den tredie Lectie»; thi Universitetsfundatsen bestemte udtrykkelig, at han skulde være den første af Theologerne. («Tres Theologiæ promoti Doctores erunt, quorum primus sit Superintendens»). Først senere Tid blev Bispen «tertius Theologus».

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 478.

[2]) Münter, Bugenhagii in Dan. commor. p. 110—11. I Univ. Regnskab 1554—5 (D. Mag. 3 R. VI, 255) findes følgende Post: «Antvordede jeg D. Peder Palladio, som Dn. Professores befalede mig, der de vare udi hans Gaard i Brønshøj — 4 Dlr.». Heraf synes at fremgaa, at Palladius undertiden har boet der i Præstegaarden.

I den følgende Tid modtog Palladius efter Kongens Anvisning oftere ret anseelige Tillæg til sin Løn, hvilket vistnok viser, at denne i sig selv var temmelig sparsom, men ogsaa at Kong Christian var villig til at bøde paa Manglerne[1]). Da den gamle Bispegaard i Kjøbenhavn blev overdragen til Universitetet, fik Palladius den tidligere Universitetsbygning til Embedsbolig, idet denne efter kongelig Foranstaltning tillige udvidedes med en hosliggende Vikarieresidens[2]).

Idethele var Palladius vistnok yndet ved Hove og velanset af Rigets Stormænd, som han behandlede med en Hensynsfuldhed, som kunde synes overdreven. Man har en Anvisning af ham angaaende Superintendenternes Forhold til Adelen, der giver et mærkeligt Billede af den Tids Samfundsforhold. Han siger heri, »at naar en Adelsmand begyndte at yppe Strid med en Superintendent eller at udæske ham ved at forsvare en eller anden Sætning af den papistiske Lære, som det ofte kunde ske, saa skulde Superintendenten enten tie stille til slige aabenbare Fornærmelser, eller svare saa beskedent som muligt, navnlig med Hensyn til alt, hvad der vedkom hans eget Embede, og kun henholde sig til den Troskabsed, han havde svoret Kongen, idet han f. Ex. svarede: Min fromme Herre, min fromme Mand, jeg er ikkun en fattig Tjener, dertil har jeg paa mine Knæ svoret Kgl. Majestæt, at jeg vil være tro i mit Embede, og eder og andre af Adelen er det befalet at haandhæve mig, saa tror jeg ogsaa det gode til eder[3])«.

---

[1]) I Statsregnskabet for 1539 findes flg. Post: »100 Golt Gulden aus Beuelich Ko. W. Doctor Peter geben Freidags nach Luce des Euangelisten« (Danske Saml. 240 i Geh.-Ark.). Se forøvrigt Heiberg. Ped. Palladius, S. 24—5. Danske Mag. 4 R. I, 227.

[2]) Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelald. S. 112 Not. 71.

[3]) Ny kirkehist. Saml. I, 350—1. 699.

Naar Palladius undertiden kaldes Ærkebiskop, da er det ikke rigtigt, forsaavidt en saadan Værdighed aldrig tillagdes ham ved nogen officiel Udnævnelse; men faktisk indtog han dog efter Bugenhagens Bortrejse en Art overbiskoppelig Stilling, især med Hensyn til Norge og Island, af hvilke Lande han erhvervede sig ikke ringe Fortjenester[1]). Han kalder sig selv etsteds «Tilsynsmand over de omliggendes Lande, som høre til Danmarks Rige[2])». Hertil maa da ogsaa regnes Gulland. Med ham raadførte Kongen sig i kirkelige Sager, og han forfattede Anvisninger til, hvorledes Texterne paa de befalede Bededage skulde behandles, hvilke Anvisninger da af Kongen sendtes til Landets øvrige Biskopper til Efterlevelse, selv Provsterne i de kongelige Dele af Slesvig og Holsten fik Befaling om at følge dem; ja vi finde endog, at Hertug Hans i Haderslev befalede Præsterne i sin Landsdel at rette sig efter de af Peder Palladius forfattede Vejledninger til en passende Behandling

---

[1]) Harboe, Om Reformationen paa Island (Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. V og VII). Heiberg, Ped. Palladius, S. 144—51. For Norges vedkommende kan især henvises til Norske Saml. I, 10—16. Her fortælles bl. a., at Biskop Geble Pedersen i Bergen, da han ikke kunde faa Magt med den «uudsigelige Slemmen og Demmen» og «den ublu og umenneskelige Løsagtighed og Ukydskhed, som der i Byen og mest paa Kontoret af Garperne bedreves», «tit og ofte skrev sal. D. Peder Palladium til, som var Biskop i Kjøbenhavn paa den Tid, at han saadant for Hs. Kgl. Maj. vilde andrage, paa det dog denne Forargelse maatte borttages og forhindres. Doctor Palladius skrev en ganske Bog derom imod Bryggen, hvilken han forskikkede til Mester Geble, som lod forsamle Oldermændene, Akteinerne og de tydske Prædikanter, og lod samme Bog læse for dem paa Kjøbmandsstuen, og truede dem, at hun skulde prentes paa adskillige Tungemaal, paa det deres Løsagtighed vide i andre Lande skulde kundgjøres, dersom de ikke vendte sig fra saadanne grove Synder». Dette Skrift af Palladius kjendes nu ikke mere.

[2]) Fortalen til Oddur Gotskalksen islandske Overs. af Kristi Lidelseshistorie 1558.

af de opgivne Bededagstexter[1]). Han var hele den danske Gejstligheds Talsmand og skaffede den Fritagelse for den 1553 af Kongen paalagte Skat[2]). Ved de Bispemøder, som jevnlig holdtes i Christian III's Tid, førte Palladius Forsædet og har udentvivl haft en afgjørende Indflydelse paa de Beslutninger, der toges og som bleve af megen Vigtighed med Hensyn til Ordningen af forskjellige kirkelige Forhold, der enten vare forbigaaede eller mindre nøjagtigt bestemte i Kirkeordinansen[3]).

Af ikke ringere Betydning for hele den dansk-norske Kirke vare Palladius's Skrifter. Vi skulle især fremhæve hans «Formula visitationis provincialis» (1555) og hans «Visitatsbog». Det første Skrift indeholder en Anvisning for Herredsprovsterne, hvorledes de skulde gaa frem ved deres Kirkevisitatser, samt hvorledes Præstekalenterne skulde indrettes. Desuden meddeler Skriftet en udførlig Læreorden for de latinske Skoler og for Universitetet, tilligemed den tidligere omtalte «Divisio Philosophiæ[4])». Visitatsbogen, der først nu er kommen frem af det Skjul, hvori den saa længe har hvilet, er et af de mærkeligste Skrifter, vor Litteratur har at opvise. Med Rette bemærker Udgiveren

---

[1]) Se Ny kirkehist. Saml. III, 305—6. 314. 316—7. Heiberg, Ped. Palladius. S. 179—80 (den her under C. omtalte «Delineatio homiletica textuum poenitentiæ», forfattet af Palladius 1552, findes skreven med hans egen Haand i Kgl. Bibl., Aflev. fra Geh.-Ark. Lærde Mænds Breve til danske Konger, Fasc. 4). Sejdelin, Diplom. Flensborg. II, 551—2. 658—9. Hertug Hans's Befaling findes i et utrykt Brev (dat. 3 Marts 1553) til M. Anthonius Keyser, Provst i Haderslev.

[2]) Ny kirkehist. Saml. III, 380. Jfr. smst. S. 301—2.

[3]) Bispemøderne i Kjøbenhavn 1540, i Antvorskov 1546 og i Kjøbenhavn 1555 ere omtalte ovenfor S. 135 ff. 185. 232. Efterretningen om et lignende Møde i Kjøbenhavn 1544 beror udentvivl paa en Fejltagelse.

[4]) Se foran S. 240. 310.

at dette Værk: «Vi tvivle paa, at noget andet Lands Litteratur har et Skrift at opvise, der fremstiller et mere levende Billede af Folkets kirkelige Vilkaar paa hin mærkelige Tid, end denne Visitatsbog. Thi det er just det tiltrækkende ved dette Skrift, at det ikke lægger an paa at beskrive og udmale, men i den jevneste Fremstilling fører Læseren midt ind i Forholdene, saa han ser dem for sine Øjne. Forfatterens Veltalenhed tager kun undtagelsesvis en høj Flugt. Men han har en forunderlig Gave til at hæve Tilhørernes Tanker fra det dem bekjendte til de aandelige Ting, som høre Guds Rige til. Han fører dem om i Kirken, hvor han er samlet med dem, viser dem Prædikestolen, Døbefonten og Alteret, og forstaar derved at føre Billedet frem for dem af Guds sande Kirke, som er der tilstede, hvor Ordet ret forkyndes og Sakramenterne forvaltes efter Herrens Indstiftelse. Han fremstiller Kirkens Tjenere i deres Embede og Forhold til Menigheden, deres Pligter og Rettigheder, og taler til begge Parter med indtrængende Kraft og Formaning. Af Troens Artikler udvikler han Kirkeaaret og alle de hellige Dage. Han taler de fattiges Sag, om Ægteskabet, om Børneopdragelsen, og veed overhovedet at fremstille Livet i og udenfor Kirken, saaledes som det nu i Modsætning til de forgangne Tiders Mørke burde vise sig i Evangeliets klare Lys. Hvad der dog mere end noget andet maatte gjøre hans Tilsynsvirksomhed frugtbringende, var hans ualmindelige Evne til at drage Menighedens daglige Livsvilkaar frem og paa dem anvende Troens Lærdomme. Visitatsbogen beskjæftiger sig i Regelen ikke med Forholdene i Kjøbstederne; men desto fyldigere en Skildring har Forfatteren givet os af Landalmuens Liv og Sædvaner, dens daglige Levemaade, dens Forlystelser, Sammenkomster ved festlige Anledninger, dens særegne Skikke og

dens hele aandelige Standpunkt[1])». Det lykkedes vel ikke Palladius at faa dette mærkelige Skrift udgivet, men vi kunne dog godtgjøre, at det idetmindste i sine Hovedtræk har været kjendt og anvendt af flere af de samtidige Biskopper, saasom af M. Jørgen Jensen Sadolin i Odense, af Broderen M. Niels Palladius, der siden 1552 var Biskop i Lund, og af M. Jørgen Mortensen Borringholm, der 1558 blev Biskop i Vendelbo Stift[2]).

Medens den danske og norske Kirke saaledes idethele nød godt af Peder Palladius's Virksomhed, maatte den dog især deleshed komme hans nærmeste og egentlige Embedskreds tilgode. I Løbet af sex Aar (1537—43) fik han visiteret alle de 390 Kirker, der hørte under Roskilde Stift[3]), noget der naturligvis medførte betydeligt Arbejde, da paa ethvert Sted mange Forhold skulde ordnes fra ny af, mange Misbrug afskaffes, og alt bringes paa en saadan Fod, at det kunde gaa idetmindste uden betydelige Anstød mod en rigtig og sømmelig evangelisk Kirkeorden. Med Flid søgte han at faa fjernet af Kirkerne alt, hvad han kaldte »Uryd«, det var Levninger fra den papistiske Tid, saasom Helgenbilleder, unyttige Altere, Relikvier, Messebøger og lignende. Især havde han et vaagent Øje med de endnu temmelig stærkt søgte Valfartssteder i Stiftet, Bidstrup, Holmstrup, Egede, Undløse, og fik ved Kongebreve Søgningen til flere af disse Steder forbudt, om den end ingenlunde fuldkommen

---

1) Heibergs Fortale til hans Udgave af Palladius's Visitatsbog, Kbhvn. 1867. S. XII—XIII.

2) Anf. Fortale S. XI. Ny kirkehist. Saml. I, 699, og M. Jørgen Mortensen Borringholms Biografi nedenfor blandt Vor Frue Kirkes Præster.

3) Danske Mag. III, 54. Senere forhindrede de mange andre Arbejder, der paalagdes Palladius, ham i at visitere saa regelmæssigt

blev afskaffet i hans Tid[1]). Overhovedet ses det af mange Ting, at Modstanden mod den evangeliske Lære og Kirkeorden endnu ikke var overvunden; vi ville i saa Henseende blot minde om den Modstand, Palladius fandt i Roskilde Domkapitel[2]), og at det i et Kongebrev fra 1551 omtaltes, at der endnu var «mange, som sad og forhærdede sig og ikke vare udi en ret kristelig Tro, som dennem burde», hvorfor det paalagdes dem at lade sig undervise af Palladius og at efterkomme, hvad han paa Kongens Vegne «tilsagde dem om Religionen[3])». Saa stor Modstand Palladius end saaledes fandt i sit evangeliske Bispeembede, saa maa vi dog ikke forestille os ham som en Mand, der billigede enhver Angrebsmaade, naar det gjaldt at ramme Modstanderne og at tilintetgjøre Papismens Levninger; thi lad end være, at han mangen en Gang udtalte sig skarpt nok om den papistiske Haardnakkethed, som han jevnlig traf paa, saa misbilligede han dog, naar Præsterne i deres Prædikener paa en upassende Maade omtalte Helgenerne og deres Relikvier, og i det hele kun lagde an paa at rive ned og ikke tillige at bygge op[4]).

Det vilde føre for vidt, om vi her udførlig skulde gaa ind paa alle de forskjellige Forhold, hvorunder Palladius optraadte, og de mange Hverv, som betroedes ham. Her skal derfor kun nævnes de temmelig vidtløftige Forhand-

---

[1]) Visitatsbog udg. af Heiberg. S. 172 ff. Danske Mag. 3 R. III, 221—2.
[2]) Se foran S. 157 ff. 217—9.
[3]) Heiberg, Peder Palladius. S. 186. Jfr. Tillæg Nr. 83.
[4]) I Palladius's utrykte «Libellus de forma examinandi Episcopum» siger han om Præsterne: «Moneantur, ne quid in concione scurriliter de sanctis et eorum reliquiis effutiant, sed reuerenter et honorifice de gloriosis Christi membris loquantur ad ædificationem». Men paa den anden Side: «Moneantur grauiter, ne superstitionem vulgi vel excitent vel impiis doctrinis alant».

linger, han førte forat hævde Roskilde Stifts gamle kirkelige Overhøjhed over Rygen[1], hans betydelige Deltagelse i det danske Bibelværk[2], hans Interesse for den danske Psalmedigtning[3] og hans øvrige mærkelige Forfattervirksomhed. Især deleshed skal dog fremhæves hans Omhu for Almueungdommens Kristendomsundervisning og hans Iver for det lærde Skolevæsen. I det sidstes Fremme saa han Betingelsen for at faa en god evangelisk Præste- og Lærerstand, og han gav derfor ikke blot lejlighedsvis Vink og Anvisninger i den Retning; men efterat det 1551 af Kongen var paalagt ham at drage om til alle Kjøbstederne og til andre Steder i Stiftet, hvor Skoler holdtes, »og der grandgivelig forfare al Lejligheden, hvorledes vor Ordinans om Religionen ved Magt holdes«, og, hvor han fandt Mangler, enten raade Bod paa dem med Lensmandens og Sognefolkets Hjælp, eller gjøre Indberetning derom til Kongen[4]: fra den Tid af henvendte han en endnu større Opmærksomhed paa alt, hvad der angik Skolevæsenet. Vi minde saaledes her blot om den af ham udgivne latinske Grammatik (1553) og om hans »Tavle om Skoleøvelserne« (1555). Følgende »Formaning til Folket om at sætte deres Børn til Skole«, der findes i Visitatsbogen, er især karakteristisk

---

[1] Heiberg, Ped. Palladius, S. 151—57. I Geh.-Ark. findes en Samling endnu ubenyttede Aktstykker i denne Strid, deriblandt nogle Breve fra Palladius.

[2] I sit Skrift »De vita ministrorum Verbi Divini quotidiana« 1547 bemærker Palladius: »necessitas ipsa postulat, ut domi maneré cogar in revidendis Danicis bibliis occupatus«. Palladius modtog betydeligt større Honorar end nogen af de andre Bibelrevisorer, hvoraf lader sig slutte, at han ogsaa har haft det meste Arbejde ved Revisionen (Heiberg, Ped. Palladius. S. 174).

[3] Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I. Ny kirkehist. Saml. II, 603—4. IV, 429.

[4] Se Tillæg Nr. 83.

for hele hans Standpunkt: «Hvilke smaa Drenge, som i fornemme at de lære vel, og det løber i dem som bredt (ɔ: smeltet) Smør, hvad Degnen lærer dem, og de ville have Bog og ville til Skole, naar i spør dem ad, saa lader dem gjerne komme til næste Kjøbsted til Skole. Lejer eder heller en liden Plovdreng saa længe, at I kunde se, hvad Gud skikker eders Barn til, og hvad der skal blive af hannem. Efter et Fjerdingaar kunne I spørge Skolemesteren til, om eders Barn lærer noget. Siger han nej, da kunne I tage hannem hjem igjen og gjøre af hannem, hvad Gud haver forskikket om hannem. Siger han: «ja, det er et godt Barn, han lærer vel, det var stor Synd at tage hannem fra Skolen», da vaer din Hud, om du tager hannem derfra igjen; enten skal han snart dø bort, eller du skalt faa lidet godt og Gavn af hannem. Aarsagen vil jeg sige dig: fordi at du vilt da nøde og tvinge dit Barn fra det, som han er født til af sin Moders Liv; og naar en bliver nødt og tvungen derfra, da bliver han til en Dagtyv. Deraf er der mange Dagtyve til, som ikke maa komme til det, som de ere skabte til af Gud. Siden kunne de intet andet gjøre end Skam og Skade; de blive ikke til Bønder, som ere komne af Bønder. Bønder ere Guds gode Folk, naar de have Troen paa Jesum Kristum; men der sidder tit paa en Bondekvindes Skjød et dejligt lidet Drengebarn, som voxer op og kommer til Skole og kan siden hjælpe en hel Hob Slægt indtil niende Knæ med Guds salige Ord og andre gode Raad, saa at I kunne faa af eders egne Børn til Sognepræster og til Sognedegne (det var jo eders store Ære), desligeste til Borgmestere, Raadmænd, Skrivere osv., saa at en hel Slægt kunde helde deres Hoved til en frommer Mand, som havde stedet sine Børns Sko i Skole. Have I ikke at føde eders Børn med,

lader dem ikke derfor blive fra Skolen: faar dem Høkrogen i Munden, og lader dem føde sig selv. I saa aldrig nogen Pebling sulte ihjel; de faa deres Føde snarere end andre. Vi kom lettere ad vor Føde, den Tid vi ginge og tiggede vort Brød for gode Dannemænds Døre, end vi gjøre paa denne Dag. Lad ikkun dit Barn løbe hen til Roskilde, til Kjøbenhavn, til Malmø, til Tydskland; dør han bort, saa finder du hannem i Himmerig; bliver han ved Livet, saa kommer han dig glad nok hjem igjen, der tørst du intet tvivle paa; saa bliver han ogsaa fri, at ingen tør pladse eller stevne hannem til Herredsting, til Bud eller til anden Møje og Arbejde[1]). Vore Forældre vare flittigere til at sætte deres Børn til Skole, alligevel de vidste ikke saa meget af Guds Ord at sige, som vi nu vide udi denne klare Evangelii lyse Dag[2])».

Palladius's akademiske Virksomhed og hans Deltagelse i alle den Tids theologiske Forhandlinger og Stridigheder er saa udførlig omtalt under Universitetets almindelige Historie, at vi her kunne indskrænke os til følgende Hovedpunkter. Efterat han siden Højskolens Gjenoprettelse havde forestaaet det af ham betroede theologiske Professorat, nedlagde han samme den 28de Marts 1545 og gav samtidig Afkald paa den tilhørende Løn. Alle hans Kolleger takkede ham for hans Flid, og udtalte, at han ogsaa for Fremtiden skulde agtes for Medlem af Universitetet, og at man forbeholdt sig at søge Raad hos ham i vanskeligere

[1]) Meningen er, at ved at indtræde i den gejstlige Stand opnaaede Bøndersønner Gejstlighedens Privilegier og Friheder, hvortil ogsaa hørte, at Præste- og Degnesønner vare fritagne for at deles til Stavns, saaledes som det udtrykkelig var bestemt i den kgl. Forordning af 24de Avgust 1550 (Danske Mag. V, 252).

[2]) Visitatsbog udg. af Heiberg. S. 109—11.

Sager[1]). Vi finde da ogsaa, at han ikke blot deltog i Rektorvalget 1546[2]), og at han som før vedblev at modtage et vist Kvantum af Universitetets Tiende- og Landgildekorn til nedsat Pris[3]), men ogsaa at han deltog i de vanskelige Forhandlinger, som 1546—7 førtes af Professorerne mod Sværmeren Adrian Hollænder[4]). Da der senere blev stor Trang til en theologisk Professor, og Palladius var færdig med Bibelrevisionen, der synes at have lagt stærkt Beslag paa hans Tid, bekvemmede han sig i Efteraaret 1550 til atter at overtage sin tidligere Lærervirksomhed[5]), hvorpaa han 1553—54 beklædte Rektorværdigheden og udfoldede megen Iver for Højskolens Vel ved de Forhandlinger, som 1554—5 førtes med Kongen og Kansleren om forskjellige Forbedringer i Universitetets økonomiske Forhold og de fattige Studenters Vilkaar.

Ogsaa fra andre Sider vide vi, at Palladius med venlig Omhu antog sig trængende Studenter, og at navnlig Normænd og Islændinger havde deres Tilflugt til ham. Saaledes fortæller Normanden Absalon Pedersen, der i

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 5 (Dateringen findes i Harboes Udtog af Acta Consist. i Bispearkivet).

[2]) L. Harboes Optegnelser.

[3]) Act. Consist. 14 Oktob. 1545: »Statutum est ab Universitate, ut D. Petrus Palladius habeat frumentum eodem pretio; quo alii Professores, cum sit membrum Universitatis non minus posthac quam ante, videlicet sesqui lastas«.

[4]) Se foran S. 172—3.

[5]) Se Tillæg Nr. 16. Følgende Titel paa et Haandskrift, som Peder Lucoppidan omtaler, synes at vidne om, at Palladius allerede 1550 paany er begyndt med sine Forelæsninger: »Summa quædam Bibliorum a Petro Palladio collecta in usum studiosorum. Adjecta sunt alia quædam ad religionis nostræ cognitionem necessaria. 1550«. (Se Ny kirkehist. Saml. I, 698). 1551 vedtog Professorerne en Orden for Disputationer og deri: »6 Aprilis (1552) Dn. Episcopus (disputabit), si volet« (se Tillæg Nr. 93).

endel Aar opholdt sig i Palladius's Hus, om nogle af sine Landsmænd: »Der disse studerede i Kjøbenhavn 1548, begav det sig, at de ingen Hjælp fik fra Norge, og der var Dyrtid i Kjøbenhavn; da beklagede sex af de norske Studenter sig for mig over deres store Trang og begjærede, at jeg vilde andrage deres Nød for D. Peder Palladius, hvilket baade jeg og de siden gjorde. Han var strax velvillig, fordi han var de norske Studenters Fader og deres Tilflugt, naar dem noget fejlede. Han gik strax op til Kong Christian den Tredie, med højlovlig og salig Ihukommelse, og gav Hs. Majestæt de fattige Studenters Nød tilkjende. Da befol Hs. Kgl. Majestæt, at Kansleren skulde strax antvorde D. Peder 60 Daler, hvilket og skete; og D. Peder bar dem hjem, gjorde en Bog og skrev derudi de sex Studenters Navne, og fik (ɔ: gav) dem saa Pengene, efterhaanden som de trængte paa det, at de ikke skulde unyttigen fortære dem; og de maatte gjøre Regnskab og indskrive, hvad de vilde kjøbe for Pengene; blandt hvilke og var Hr. Lars Nielsen, som nu er Ærkedegn i Trondhjem, og Niels Organist, som da tjente Fru Ide (Munk, Hr. Oluf Rosenkrands's) paa Vallø. Der jeg skrev ham til, at Kgl. Majestæt havde skjænket ham de 10 Daler, fik han Forlov og gav sig til Skolen igjen[1])«. Denne Biskoppens forsynlige Omhu for de nødlidende Studenter giver udentvivl et godt Billede af hele hans hæderlige Karakter.

D. Peder Palladius var langtfra nogen gammel Mand, da hans Helbred allerede var nedbrudt. Han havde tidligere oftere maattet holde Sengen[2]), og endelig ramtes han

---

[1]) Norske Saml. I, 12—3.

[2]) I Efterskriften til den ovenfor omtalte Anvisning til Behandling af Bededagstexten 1552 omtaler Palladius, at han var sengeliggende, dengang han skrev den. Han omtaler nemlig Skriftet som

under Bispemødet i Maj 1555, just som han stod paa Prædikestolen, af et Slagtilfælde, der for Fremtiden lammede hans legemlige Kraft. Dog kuedes hans Aand ikke anderledes, end at han selv under sin Sygdom dels kunde udgive mange Skrifter, som han tidligere, medens han færdedes vide, ikke havde faaet Tid til at lægge sidste Haand paa, dels kunde forfatte ny, som vidnede om, at den levende og kraftige Aand endnu ikke havde forladt ham[1]). Under sin Sygdom havde han en Tid Kanniken Hans Henriksen i Roskilde, der ogsaa havde været hans Medarbejder ved det danske Bibelværk, til Medhjælper idetmindste i visse af de til Bispeembedet hørende Forretninger[2]). Ved Kongebrev af 31te Maj 1558 paalagdes det Universitetet at forordne Mester Hans Albretsen til den theologiske Lærerstol, som Palladius paa Grund af sin Sygdom ikke længere kunde beklæde[3]), og endelig befalede Kong Frederik II den 29de November 1559 Herluf Trolle at tale med D. Peder Palladius, som formedelst sin Svaghed ikke længere kunde fore-

---

»ad grabatum effusa verius quam scripta«. Fra samme Aar har man ogsaa et Kongebrev, hvori det antydes, at Palladius kunde blive nødt til at nedlægge sit Bispeembede. Kongen forlenede ham nemlig med Højby Kirke i Ods Herred, paa det han maatte »nu des bedre have sin Underholdning, og naar han ikke længer kan forestande sit Embede og Befaling, at han da maa have en Tilflugt« (Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 70—1).

[1]) Se foran S. 253 flg.

[2]) Se Tillæg Nr. 86. At der har bestaaet et nærmere Forhold mellem Hans Henriksen og Palladius, kan ogsaa sluttes deraf, at denne Midsommersdag 1556 tilegnede »ærlig og vellærd Hr. Hans Henriksen, som tjente salig Biskop Ove Bilde«, sin Oversættelse af Huberinus's »Tvende mærkelige Traktater om Ægteskab osv.«, i Anledning af hans Bryllup, da han agtede »efter lang og tro Tjeneste at stikke sine Fødder under sin egen Bordende og give sig i den hellige Ægteskabs Stat«. Hans Henriksen synes ogsaa at have været Værge for Palladius's Enke (se nedenfor S. 531 Not. 4).

[3]) Se Tillæg Nr. 67.

staa sit Embede med Visitatser, om at han, forat Religionen ikke skulde blive forsømt, vilde være tilfreds med, at der i hans Sted tilskikkedes en anden gudfrygtig og forstandig Mand. Dog skulde han, saalænge han levede, beholde en nødtørftig og tilbørlig Underholdning. Tillige skulde Trolle handle med M. Hans Albretsen om at overtage Arbejdet for Palladius[1]). Overensstemmende med denne kongelige Befaling blev Forholdet i Hovedsagen ordnet, dog fratraadte Palladius ikke ganske Bispeembedet, men M. Hans Albretsen blev ham sideordnet. Ialfald have vi en kongelig Skrivelse om Bededage udfærdiget til begge Superintendenter i Forening[2]). Dog varede denne Tilstand ikke mere end en Maaned; thi Palladius døde allerede den 3die Januar 1560, samtidig med at en forfærdelig Storm rasede i Kjøbenhavn og bortrev endel af Taget over Vor Frue Kirke, hvor Biskoppen saa mangen en Gang havde forkyndt Ordet, og hvor han ogsaa fik sit Hvilested[3]).

Peder Palladius var ved sin Død endnu ikke 57 Aar gammel; men saare indholdsrigt havde hans Liv været. En gammel Kilde siger om ham i Anledning af hans Død: «Udi hannem saa man Guds sønderlige Forsyn, efterdi han af ringe og fattige Forældre udi Ribe var opkommen til

---

[1]) Tegnelser over alle Lande VI, 173.

[2]) Kongebrevet, der er udstedt 6te Januar 1560 (altsaa efter Palladius's Død, men inden Kongen endnu havde erfaret samme), findes i Tegn. o. a. Lande VI, 199—200.

[3]) Ny kirkehist. Saml. III, 488; Udtog af endel Lejlighedstaler, Ped. Palladius havde holdt i Vor Frue Kirke, findes meddelt smst. I, 683—97. Man har ogsaa andre Prædikener af ham, der sikkert ligeledes ere holdte i Vor Frue Kirke. — I denne Kirkes Regnskab for 1566—7 findes følgende Indtægtspost: «For salige D. Petri Palladii Ligsten blev lagt paa hans Grav — 6 Mark». Indskriften paa Stenen anføres hos Heiberg (S. 161) og paa flere andre Steder. Opmuringen af Graven blev bekostet af Kirken.

saadan høj og hæderlig Bestilling, hvorudi han uden al Nøds og Fares Anseelse med stor Lov og Tak[1]) haver ladet sig bruge, saa han billigen maa æres og kaldes alle Kirkers og Klerkers Fader udi disse Riger. Han hjalp den lutherske Lærdom meget paa Fode udi Danmark, og med sin daglige Prædiken og mange kostelige Bøger og Skrift førte den danske Kirke udi saadan høj Agt og Anseelse hos alle omliggendes Herrer og Fyrster, at de ikke vidste paa den Tid nogle Kirker bedre, ordentligere eller renligere at være beskikkede end disse her udi Danmark, hvorover ogsaa Hertugen af Brunsvig haver skrevet herind, at Hs. Majestæt vilde naadigst bevilge og meddele hannem hans kristelige Kirkeordinans, at hans Lande kunde siden efter Palladii Exempel rette Lærdommen og Kirkerne udi alle hans Provindser[2])». Baade fra ældre og nyere Tid lyder der mange andre Lovtaler over Palladius som en ægte Discipel af Luther og Melanchton og som en aarvaagen Biskop, højt fortjent af den danske, norske og islandske Kirke — Vidnesbyrd, som vor Tid ikke vil underkjende[3]).

Om Palladius's Familieforhold vides ikke meget. Hans Hustru, Kirstine (Pedersdatter), overlevede ham[4]); en Bro-

---

[1]) Der staar »Tycke«, men jeg antager det for en Trykfejl for »Tacke«.

[2]) Kong Frederik II's Krønike udg. af Resen. S. 46—7.

[3]) Dan. Cramer, Epist. dedic. til Holger Rosenkrands foran i Udgaven af Palladii Isagoge ad libros prophet. et apost. Stetin 1605. N. Hemmingius, De methodis. Bl. O 7. Flere Elogia over P. Palladius anføres hos Moller, Cimbria lit. I, 477.

[4]) Kirstine, Doctor Peders Efterleverske, fik 14 Juni 1560 Kongebrev paa noget Korn og Proviant, der skulde leveres hende af Lensmanden paa Roskildgaard (Reg. o. a. Lande. 7, 293). I Univ. Regnskab 1560 findes følgende: »Antvordet Hr. Hans Henriksen udi Roskilde til Husleje af den Gaard udi Studiistræde, sal. Doctoris Petri Palladii Efterleverske udi bor, 10 Daler« (Danske Mag.

der til hende var udentvivl Niels Pedersen, der var Foged i Vor Frue Kloster i Roskilde, hvem Peder Palladius kalder sin Svoger i et Skrift, han tilegnede ham[1]). Biskop Niels Palladius i Lund, der i mange Henseender slægtede sin Broder paa, døde samme Aar som han. Vi vide ikke, om Peder Palladius har haft Børn. En Søstersøn af ham (Hr. Hans Frandsen) var hans Vicepastor i Højby, med hvilket Præstekald Palladius var forlenet[2]).

Skrifter har Peder Palladius efterladt sig i stor Mængde, men da de anføres af Zwergius og Heiberg (ikke at tale om Mollers, Worms og Nyerups Literaturlexica), og da Chr. Bruun i Danske Samlinger har begyndt en fuldstændig palladisk Bibliografi, som forhaabentlig vil blive fuldført, indskrænker jeg mig til at henvise til disse Skrifter.

6.

Tileman van Hussen *(Tilmannus ab Huessen)* var født 1497 i Hertugdømmet Kleve; Huessen var rimeligvis Navnet paa hans Fødeby. Han studerede ved Universitetet i Løwen, hvor han erhvervede en Licentiatgrad, formodentlig i Kirkeretten. Ad Veje, som vi ikke nærmere kunne paavise, blev han vundet for den evangeliske Lære, og maatte af den Grund forlade sit Fædreland. Han begav sig derfor til Hamborg, og da han paa en eller anden Maade her havde tildraget sig Christian III's Opmærksom-

---

3 R. VI, 275). I Vor Frue Kirkes Regnskab 1560—61 findes følgende: »Mads Klokkers Gaard i Studiistræde blev undt og tilladt D. Petri Palladii Efterleverske den at nyde og bruge kvit og fri uden Afgift i sin Livstid, og derefter at komme til Vor Frue Kirke igjen«. En Konsistoriebeslutning af 19de Decbr. 1562 hende vedkommende anføres hos Heiberg, Ped. Palladius, S. 164. Hun levede endnu 1566 (Ny kirkehist. Saml. I, 18).

[1]) Heiberg a. Skr., S. 171.

[2]) Petri Musenii Catal. past. Sialandiæ msc. (Gl. kgl. Saml. 2990. 4).

hed, besluttede denne at bruge ham som Lærer ved Kjøbenhavns Universitet. Hans Ansættelse beroede imidlertid paa, at han først kunde blive godkjendt af Reformatorerne i Vittenberg. Herhen begav han sig derfor og erhvervede den theologiske Doktorgrad samtidig med Peder Palladius, den 6te Juni 1537. Den danske Konge bekostede Udgifterne ved Gradens Erhvervelse. Kort efter begav D. Tileman sig ind til Danmark, hvor han strax fra Universitetets Gjenoprettelse af blev Læsemester i Theologien. Dette Embede forestod han i omtrent halvfemte Aar, tillige var han Lærer for Kongens lille Datter, Prindsesse Anna, der siden blev gift med Kurfyrst August af Sachsen. I halvandet Aar (1539—41) beklædte han Rektorværdigheden ved Universitetet; men forøvrigt savnes Efterretninger om hans akademiske Virksomhed.

Da et evangelisk Superintendentur eller Bispeembede 1542 var oprettet i Slesvig, blev Tileman v. Hussen i Maj samme Aar valgt til denne vigtige Post[1]), som han under forskjellige Afvexlinger forestod indtil sin Død, og saavidt vi kunne skjønne, med Flid og Troskab. Han visiterede i Stiftets Kjøbsteder og drog Omsorg for, at de ældre kirkelige Stiftelsers Midler fremdeles fandt Anvendelse til tidssvarende kirkelig Brug. Selv prædikede han hyppig i Slesvigs Domkirke og holdt theologiske Forelæsninger, saaledes som hans Embede medførte. Overfor mindre religiøse og kirkelige Afvigelser viste han en Overbærenhed, som har

[1]) Af Hensyn til den Tidsbestemmelse for Tileman v. Hussens Udvælgelse til Biskop i Slesvig, der findes i Scr. Rer. Dan. V, 510, mener jeg nu, at der maa gjøres en lille Ændring ved hvad der om denne Sag er bemærket foran S. 144, idet Bugenhagen maa antages først at have indviet D. Tileman til Biskop efter Mødet i Ribe (jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 522—3).

paadraget ham nogen Dadel; derimod var han streng paa det sædelige Omraade, som de under hans Forsæde afsagte Domme af det slesvigske Konsistorium vise.

Dengang Tileman v. Hussen blev Biskop, tillagdes der ham en fast Løn (900 Mark lybsk og nogle Naturalydelser), medens de langt rigeligere Indtægter af den slesvigske Bispestols Godser bleve ham unddragne; men da det slesvigholstenske Ridderskab ønskede i Bispen at have en mægtig Prælat, der kunde føre Forsædet paa Landdagene, ligesom Tilfældet havde været før Reformationen, saa satte det igjennem, at Kongen 1545 overdrog D. Tileman Bispestolens gamle rige Indtægter, men vistnok dog kun under den hemmelige Betingelse, at han atter skulde afstaa dem, naar det forlangtes af ham. Og det skete fire Aar efter, da Kongens yngste Broder, Hertug Frederik, 1549 valgtes til Koadjutor i Bispeembedet, for paa denne Maade at blive forsørget uden at erholde en særlig Andel af Slesvig og Holsten, saaledes som hans to ældre Brødre Hans og Adolf 1544 havde faaet. Nu maatte D. Tileman nemlig atter lade sig nøje med den Løn, han oprindelig havde haft, og overgive Bispegodsets Indkomster til sin Koadjutor, medens han selv vedblev at varetage Bispeembedets kirkelige Forretninger, ligesom han ogsaa ved en og anden Lejlighed var Kongens Raadgiver i kirkelige Sager.

Efter i ni Aar at have beklædt Slesvigs Bispestol, døde D. Tileman v. Hussen den 14de Maj 1551, 54 Aar gammel. Han jordedes i Slesvigs Domkirke. Gravskriften over ham indeholder en Lovtale i latinske Vers, hvori navnlig hans Nidkjærhed i Evangeliets Forkyndelse og hans Lærdom i det hebraiske, græske og latinske Sprog roses. Ogsaa den slesvigske Kirkehistoriker Cypræus giver ham et hæderligt Vidnesbyrd for hans Flid i at prædike, visitere og holde

Forelæsninger i Koret i Domkirken. Da Døden overraskede ham, var han beskjæftiget med en Udlægning af Psalmerne[1]). Et Billede af ham i Slesvigs Domkirke viser en Mand i gejstlig Dragt af et værdigt og sagtmodigt Ydre, knælende for den korsfæstede Frelser[2]). — I sit Ægteskab med Petronella Belga (dette Tilnavn betegner vel, at hun var en Nederlænderinde) havde han idetmindste een Datter, som blev gift med Enkedronning Dorotheas Hofpræst M. Bartholomæus Embs. Efter Biskop Tilemans Død ægtede hans Enke Mester Hieronymus Koppersmidt eller Cypræus, der var Kannik og senere blev Ærkedegn i Slesvigs Domkapitel.

Skrifter har Til. v. Hussen, saavidt vides, ikke efterladt sig; et Par Breve af ham findes trykte i Ny kirkehist. Saml. IV, 549—52, hvor der idethele er meddelt en udførligere Fremstilling af hans Embedsvirksomhed som Biskop i Slesvig Stift.

7.

Laurentius Sibeney eller **Siebeneicher** var fra Freisingen i Baiern og blev 1538 immatrikuleret i Vittenberg[3]). Samme Aar kaldtes han til Kjøbenhavn, hvor han blev ansat som juridisk Læsemester[4]). Da han var Lic. juris, benævnedes han almindelig blot «Licentiaten». Vi vide forøvrigt meget lidt om ham[5]). Omtrent ved Mikkels-

---

[1]) Cypræus, Annal. eccl. Slesv. p. 446.

[2]) Et Kobberstik af dette Billede findes i Westphalens Monum. ined. III, 267. Tab.

[3]) Förstemann, Album. Acad. Viteberg. p. 169.

[4]) Danske Mag. 3 R. I, 71. 82. VI, 3. Vinding nævner ham ikke.

[5]) En Rejse, han 1538 foretog, forat tale med Kongen, omtales af Bugenhagen, Schumacher, Gel. M. Br. I, 23. I Univ. Regnskab 1539 bemærkes, at «Licentiatus» gjorde Bøn for en fattig Student, der længe havde været syg, hvorfor Universitetet tilstod denne 4 Daler (Danske Mag. 3 R. I, 83).

dagstid 1541 fratraadte han atter sin Lærerstilling ved Universitetet, og dermed tabes ethvert Spor af ham.

8.

Thomas Zeger *(Thomas Zegerus Clivensis)*, fra Hertugdømmet Kleve, var Doctor Medicinæ, da han ved Aaret 1529 fik Ansættelse som Professor i Mathematik ved det nys oprettede Universitet i Marburg. I denne Stilling var han nogle Aar og skal have indlagt sig ikke ringe Berømmelse[1]). I Aaret 1532 blev han første Medicus eller Physicus i Hamborg, hvor han var til 1537[2]); men Aaret efter træffe vi ham i Husum eller paa Nordstrand, uvist i hvilken Bestilling; thi den 28de Januar 1538 fik «D. Thomas i Husum» Befaling af Kong Christian III til at forføje sig til ham, og den næstfølgende 8de Februar skrev Kongen til Marqvard Seested, Staller i Strand (Nordstrand), at da han havde besluttet at drage højlærde D. Thomas Zeger til Kjøbenhavn, skulde Stalleren «handle ham løs fra Sognet i Strand» og sørge for, at han fik sin tilbagestaaende Løn rigtig udbetalt[3]).

---

[1]) Pet. Nigidius, Elenchus Professorum Acad. Marpurgensis. Marp. 1591. p. 10. 18. Dav. Chytræus, Chronicon Saxoniæ. Lips. 1593, p. 346. Hos Nigidius findes følgende Carmen:

Thomas Zegerius Clivensis, Medicinæ Doctor et Mathematicus.
Zegerius Thomas, cum primum Academia nostra
Surgeret, hic medica clarus in arte fuit,
Quadruplicem docuit magna cum laude Mathesin,
Plebejis gratus nobilibusque viris.
Post alio sese statuit conferre, relinquens
Post abitum famæ nomina clara suæ.
Saxonicas autem digressus venit ad oras,
Ut primum retulit nuncia fama mihi.
Rostochium quidam potius venisse putarunt,
Diversa ut multis garrula fama refert.

[2]) Fabricius, Memoriæ Hamburg. II, 1043.

[3]) Slesvigske Provindsialefterretn. III, 26.

I Februar 1538 kom D. Thomas Zeger da altsaa til Kjøbenhavn, hvor han ansattes som Professor i Medicinen, ligesom han ogsaa praktiserede som Læge[1]). Men efter et Aarstids Forløb forlod han, uvist af hvad Grund, sin Plads og drog til Rostok, hvor han med Søn og Famulus blev immatrikuleret den 21de November 1539[2]). Rimeligvis var der budt ham bedre Vilkaar af Hertug Henrik af Meklenborg, end han havde i Kjøbenhavn, og han var aabenbar ikke af dem, der holdt af at være længe paa et Sted ad Gangen, saa han var let at lokke. Men da det inden føje Tid viste sig, at Forholdene i Rostok ikke vare de behageligste, vendte han i Efteraaret 1542 paany tilbage til sin forrige Post i Kjøbenhavn[3]). Da Kanniken M. Matthis Pedersen døde i September 1543, begjærede Zeger, at den derved ledige Kannikeresidens maatte indrømmes ham, eftersom Kongen havde bestemt, at efterhaanden som de gamle Kan-

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 68. Danske Mag. 3 R. I, 70. 82. I Vedels Oratio de vita et obitu Jo. Petri Grundith, 1567, omtales, at da Grundet under sine Studeringer i Kjøbenhavn 1538 blev farlig syg, raadspurgte han D. Thomas Zeger.

[2]) Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen. 1740, p. 760. Det bemærkes i Matriklen, at Hertugen af Meklenborg forat hædre Zeger var tilstede ved hans Immatrikulation. Zegers Famulus, Johannes Julinus, nævnes ogsaa i Danske Mag. 3 R. VI, 9.

[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 10. I Westphalens Monum. ined. III, 1430 findes følgende Notits: »Anno 1539 in Rectoratu hybernali M. Andreæ Eggerdes novus Medicinæ Doctor et Professor in Academiam Rotzstockiensem advenit Thomas Zegerus, quem Hamburgo evocaverat Dux Henricus Mecklenburgensis... Atqui vero nec ille diu turbulentis his temporibus Rotzstockii subsistere potuit, nam cum ipsi commodior ac opulentior in Academia Danorum Hafniensi offerreretur conditio, in illam se contulit, factus ibi Professor Medicinæ excellentissimus, ubi tamen non diu supervixit, sed mortuus est cum magno Academiæ ejusdem cordolio 1544«. Forfatteren har ikke vidst noget om Zegers første Ansættelse i Kjøbenhavn.

niker døde, skulde deres Residenser tilfalde Professorerne. Skjønt Zeger nu havde tabt sin Anciennitet ved at forlade Universitetet, indrømmede man ham dog Boligen for et Aar eller to, paa det Vilkaar, at han ved en særegen Ed skulde forpligte sig til at vise Lydighed mod Universitetets Rektor og den akademiske Øvrighed[1]). Om der i denne Forpligtelse kan ligge nogen Antydning af, at dét tidligere har manglet paa saadan Lydighed fra Zegers Side, kunne vi imidlertid ikke med Vished afgjøre. Af Residensen kom han ikke til at nyde godt i lang Tid, da han allerede døde i Efteraaret 1544[2]). Hans Enke, Magdalena, tog Bolig i Kolding og gjorde sig berømt ved sine Indsigter i Astronomi og Astrologi, der satte hende istand til at skrive de aarlige Almanakker, forsynede med de af høje og lave dengang lige yndede Forudsigelser eller Prognostica. Af Almuen ansaas hun derfor som en Hex, men døde ikke desto mindre ufortrædiget den 16de Januar 1568, 71 Aar gammel. Formodentlig har hun nydt Beskyttelse af Enkedronning Dorothea, som boede paa Koldinghus. Den Præst, som var hos hende, dengang hun laa paa sit Dødsleje, vidnede, at hun døde i den rette kristne Bekjendelse[3]).

9.

Peder Lille *(Petrus Parvus Rosæfontanus v. Roeschildensis)* var født i Roskilde, formodentlig i det sidste Tiaar af 15de Aarhundrede. Han hørte upaatvivlelig ikke til den gamle, oprindelig sønderjydske Adelsslægt Litle, men til en borgerlig Familie, der gjennem flere Slægtled havde haft

---

[1]) Engelstoft Univ. og Skole-Ann. 1811. II, 24—25.
[2]) Vinding, p. 68. Danske Mag. 3 R. VI, 14.
[3]) Thura, Gynæceum Dan. litt. p. 132—3. Cimbria lit. II, 1022. Marmora Danica II, 75. Ny kirkehist. Saml. III, 488.

sit Hjem i Roskilde[1]), og blandt hvis mere fremtrædende Medlemmer vi kunne nævne hans tvende Brødre, Matthis og Henrik, af hvilke den første gjorde sig fortjent som dansk Forfatter og døde (1553) som Sognepræst i Blidstrup i Nordsjæland, medens den anden vandt en vis Navnkundighed ved sin trofaste Vedhængen ved Christiern II og ved den haarde Skjæbne, der overgik ham under Kjøbenhavns Belejring i Grevefejden. Hvad Peder angaar, da var han oprindelig ikke bestemt til Studeringerne, men hans egen Lyst førte ham dog tidlig ind paa Videnskabernes Bane, og han kastede sig med ualmindelig Iver over Studiet af de gamle Sprog, hvorfor ogsaa den Tids store Lærdomslys, Erasmus fra Rotterdam, . blev Gjenstand for hans mest levende Beundring. Før Aaret 1519 havde han studeret i Rostok samtidig med Henrik Smith fra Malmø og havde med stor Flid dyrket Klassikerne. Den 5te December 1519 finde vi ham i Kjøbenhavn, hvor han forfattede et Brev til ovennævnte Henrik Smith, trykt foran i dennes «Hortulus Synonymorum» (1520). Dette Brev er meget interessant, thi det viser os en ung Mand med den brændende Nidkjærhed for de humanistiske Studiers Fremme, som var ejendommelig for en Ulrik v. Hutten, en Petrus Mosellanus og hvad de andre Mænd hedde, der paa hin Tid vakte et Røre i den videnskabelige Verden, der har noget eget tiltrækkende ved sin ungdommelig frejdige Karakter og ved den visse Sejersfølelse, der gjennemstrømmede Forkjæmperne for de gjenopstandne Videnskaber.

Blandt de store Navne paa samtidige Humanister, som Peder Parvus med Berømmelse omtaler i sit Brev, er ogsaa «den højlærde Filip Melanchton og den dybsindige Theolog

---

[1]) Se Ny kirkehist Saml. II, 240.

Martin Luther», hvilke han dog endnu kun kjendte af Rygte, men inderlig ønskede at komme i personlig Forbindelse med. Man har ved en skjødesløs Læsning af Ordene om disse Mænd faaet ud, at Peder Parvus 1519 kom tilbage fra Vittenberg greben af Evangeliet, og saa har man paa egen Haand føjet til, at han i det følgende Aar optraadte som den første evangeliske Prædikant i Kjøbenhavn[1]. Herom indeholder den sikre Historie imidlertid intet. Et latinsk Digt til Jomfru Marias Ære, som Peder Parvus i Begyndelsen af Aaret 1520 udgav, tyder jo heller ikke paa noget skarpt kirkeligt Brud. I Rostok havde han vel kunnet høre tilforladelige Efterretninger om alt det mærkelige, der havde tildraget sig i Vittenberg; men det var dog vistnok fornemmelig den Iver, hvormed Luther og Melanchton anbefalede et grundigt Sprogstudium, og den Dygtighed, hvormed de selv og andre derværende Professorer drev samme, der fremkaldte det levende Ønske hos den unge danske Videnskabsmand om at faa Lejlighed til at høre disse navnkundige Lærere, der gjorde fælles Sag med Humanisterne i Kampen mod gammel Overtro og videnskabeligt Barbari.

---

[1]) Saaledes siger Lintrup i sin Afhandling De meritis Joh. Bugenhagii (i Læmmelii Hist. Bugenhagiana, p. 100): «Petrus Parvus, quem in Leucoreo Lutheri roseto conceperat fragantissimum Euangelii odorem, domi inter primos spargere, atque obturatos a Philistæis Romanensibus Israelis fontes patriæ sitienti jam A. 1520 aperire conatus». Fejlen stammer udentvivl fra H. P. Resen, som i sin Lutherus triumphans, 1617 (Bl. D 1 og F 8) begaar tre betydelige Fejl ved at sige, at Peder Parvus 1519 vendte tilbage fra Vittenberg, at han er Forfatter til Hortulus Synonymorum, og at han gjorde fælles Sag med Martin Reinhard som Reformationens Forkynder i Kjøbenhavn. Ogsaa den sidste Omstændighed henfører Resen til Aaret 1519. Disse Fejl ere siden trolig blevne forplantede.

En saadan Lejlighed fik Peder Parvus dog senere, og maaske i rigeligere Maal, end han havde ønsket; thi i mange Aar færdedes han i fremmede Lande og fik først sent en passende Virksomhed i Fædrelandet. Det er sandsynligt, at de politiske Forhold herhjemme have bidraget til at gjøre ham udlændig i saa lang en Tid, skjønt vi ikke have nogen sikker Hjemmel for den gamle Beretning, om at han har været iblandt den landflygtige Christiern II's Ledsagere, hvilket derimod var Tilfældet med hans Broder Henrik. I Paris synes han at have opholdt sig en Tid, da han senere omtaler den derværende berømte Bogtrykker og Humanist Robert Stephanus som sin «gode gamle Ven[1])». Til Vittenberg kom han ogsaa, hvor han da efter Ønske fik Lejlighed til at høre Luther og Melanchton, hvis kraftige Vidnesbyrd greb hans Sjæl og var ham en ny Spore til videnskabelig Virksomhed[2]). Rimeligvis har han her erhvervet Magistergraden, og da Forholdene i Hjemmet vare komne noget i Ro ved Christian III's Sejr, besluttede han sig endelig til at drage tilbage for om muligt at finde en Virkekreds i Fædrelandet. Venner, som han havde erhvervet udenlands, søgte ved deres Anbefaling at fremme hans Sag. Saaledes skrev den som kongelig Sekretær senere bekjendte Herman Skeel, som studerede i Tydskland, til Rigsraad Anders Bilde: «Kjære Hr. Anders! Var her i

---

1) Fortalen til «en Sum paa alt det ypperligste, som den hellige Skrifts Bøger indeholde» 1543.

2) I Fortalen «Gul. Gnaphæi Acolastus» 1537 siger Ped. Parvus: «Martinus Lutherus et Philippus Melanthon duo sunt fulmina demoliendorum exelsorum et lucrorum, quæ propemodum totum Christianismum occupaverunt; debeo enim ipsis patribus, dominis præceptoribus meis summam reverentiam, omnibusque aliis, quorum ope et opera ad aliquam futuræ eruditionis spem qualicunque modo sum incitatus atque inflammatus» (Vinding, Acad. Haun. p. 69).

Vittenberg en god lærd Mand, ja en saa lærd Mand, som der (ikke) i lang Tid har været i Danmark. Han hedder M. Petrus Parvus, hvilken er nu vandret ned i Danmark og vilde blive hos vor naadigste Herre Konning, om han kan faa at holde sig udaf, som slig en lærd Mand bør at have. Beder jeg eder for Guds Skyld og det ganske Lands Bestand og Hæder, at I hjælper dertil, at han bliver i Danmark og faar at holde sig (udaf). Kan I vel kjære Herre forstaa, hvad slig en lærd Mand kan gavne og være Danmark til stor Hæder, fordi vi haver ikke mange lærde Mænd, som er danske. Er det mig tit bebrejdet af lærde Mænd her i Tydskland, at vi haver faa lærde Mænd i Danmark. Men hvis der kommer nogne, der lærde ere, da kunne de neppeligen faa deres Føde og intet til Klæde. Kjære Hr. Anders, tænker her en god Raad til[1])». Dette Brev maa antages for at være fra Aaret 1536. I dette Aar finde vi ialfald M. Peder Parvus i Roskilde, hvor han udgav den løwenske Professor Johan af Kampens latinske Parafrase af Psalmerne og Prædikerens Bog, som han ledsagede med Anmærkninger, der indeholde Forklaringer af de vanskeligere latinske Udtryk. Disse Forklaringer ere paa Latin; men paa enkelte Steder tilføjer Udgiveren en dansk Oversættelse[2]).

---

[1]) Brevet er trykt hos Gamst, De Petro Parvo Rosæfontano schediasma, S. 55—7. Det er udateret, men maa af forskjellige Grunde henføres til 1536 (se Ny kirkehist. Saml. II, 242—3, hvor dog Udtrykket «vanneret neer» er misforstaaet).

[2]) Saaledes: ad Ps. 92 v. 14. «Bene habiti). Id est pingues et succulenti, quorum membra in rugas non flaccescunt, wel byldighe och fuldkomme udi aensycht och lemmer». Udgiveren, der ikke nævner sig paa Titelbladet, kjendes kun af følgende Anmærkning ad Eccl. 10 v. 1. Bullis) bulla tumor ille in aqua, cum ingens sit pluvia, vel in olla ebulliente, aliove quocunque liquorem subito exoriens et cito evanescens, Danice boble. M. Varro similem facit humanæ vitæ imbecillitatem. Homo inquiens bulla est.

t efter udgav han, ogsaa i Roskilde, en latinsk Ko-
e om den forlorne Søn af Vilhelm Gnapheus, Rektor
Gymnasiet i Haag, hvilket Værk han tillige forsynede
Anmærkninger og med en Fortale til D. Johan Bu-
agen, hvori han hentydede til en Samtale, de nylig
haft om de katholske Bispers Fald («de excelsis
s»), og hvori han anbefalede sine Brødre og sin
de M. Frands Parvus til Bugenhagen. Han omtalte
, at han havde haft god Hjælp til sit Arbejde ved
en af M. Christoffer Jepsen Ravensbergs Bogsamling i
ilde[1]).

Til de Skrifter, som Peder Parvus forfattede, inden
var kommen i en fast Embedsvirksomhed eller ialfald
efter, hører maaske ogsaa den i stilistisk Henseende
kelig «Seditionum Daniæ liber», en kort Beretning om
efejden, kjendelig forfattet af en ivrig Humanist og af
'jende af alt Papisteri og Munkevæsen. Hvad der
mest skulde vidne imod, at Peder Parvus er Forfatter
ette navnløse Skrift, er at han saa afgjort tager Parti
Christian III og Adelen, da hans Broder, Hr. Henrik

uam ipsam ipsius auream sententiam Rosæfontanus, qui hæc
andido lectori conscripsi, seu congessi potius, adulescens admo-
um hoc extemporaneo disticho complexus sum:
Vita hominum fragilis, tumidæque simillima bullæ est,
Gurgite quæ vitreo mox peritura fluit.
ml. Lorck, Bibelgeschichte in einigen Beiträgen erlaütert. I,
94—202.

enne Fortale, som nu kun kjendes af et Udtog i Th. Bartholins
dskr. Annales (i Univ. Bibl.), benyttet i Dansk hist. Almanak
764, var dat. den 6te Juli 1537. Da Bugenhagen, efter hvad han
elv beretter (se foran S. 500 Not.), kom til Kjøbenhavn den
te Juli s. A., er det rimeligt, at han paa Rejsen har opholdt sig
dt i Roskilde, og at Peder Parvus, der kjendte ham fra Vitten-
erg, har benyttet Lejligheden til at hilse paa ham, hvorpaa han
a Dagstid efter har skrevet omtalte Fortale eller Dedication.

Parvus havde hørt til det modsatte Parti og havde lidt en meget haard Medfart af de kongelige, da han 1536 var udsendt af de belejrede i Kjøbenhavn forat spejde i Kongens Lejr, ved hvilken Lejlighed han blev greben og lagt paa Pinebænken forat give Oplysninger om Tilstanden i den belejrede Stad[1]). Imidlertid er der Kjendetegn, der tyde paa, at Peder Parvus ikke desto mindre er Skriftets Forfatter[2]). Maaske skulde det bane ham Vej til en saadan Ansættelse i Statens Tjeneste, som han fik, da han i Efteraaret 1537 ved Universitetets Gjenoprettelse beskikkedes til Professor Pædagogicus ved samme. Det var en vigtig Post; thi endnu var den pædagogiske «Profession» ikke delt, som den senere blev[3]), og det var fremfor alt denne Professors Opgave at føre de unge Studenter ind i den humanistiske Dannelse og at vejlede dem ved Udarbejdelsen af latinske Breve og Vers. Efter omtrent et Aars Virksomhed forlod Peder Parvus imidlertid atter for en Tid Universitetet. Aarsagen hertil kan ikke med Vished oplyses; det er imidlertid sandsynligt, at det har været paatrængende Gjældskrav, som have nødt ham til at opgive sin Plads, indtil han paa en eller anden Maade er kommen til Forlig med sine Kreditorer. Ialfald vise senere akademiske Forhandlinger, at hans Formuesforfatning kun var maadelig, saa Universitetet maatte overtage Indløsning af det ham overdragne S. Jakobs Alters Vikarie, hvilket han havde pantsat[4]).

---

[1]) I Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 51 findes den Bekjendelse, som Hr. Henrik Parvus afgav, der han blev pint.

[2]) En nærmere Undersøgelse af dette Spørgsmaal har jeg givet i mit Skrift: Historieskrivningen i Danmark og Norge eft. Reform. S. 10—20.

[3]) Danske Mag. 3 R. I, 70.

[4]) Ny kirkehist. Saml. II, 244—6. 249—50.

I det Aar Peder Parvus var fjernet fra Universitetet, benyttede han Tiden til et litterært Arbejde, der ikke var uden Betydning, nemlig en dansk Oversættelse af Antonius Corvinus's Postil over Søndagsevangelierne til Brug for danske Prædikanter, af hvilke mange endnu vare saa ubefæstede i den ny Lære, at de ikke paa egen Haand kunde udarbejde en Prædiken, der lod sig høre, og derfor maatte nøjes med at læse op af en Postil. Oversættelsen var foretagen med Frihed efter Læsernes Tarv. I Forordet antyder Oversætteren, at han ogsaa havde haft et andet Arbejde under Hænder sigtende til Menighedens Oplysning. «Jeg havde», siger han, «berammet og forfattet en Undervisning paa nogle besønderlige Stykker, som baade timelig og evig Velfærd er anrørendes; men det var ikke Prenteren paa denne Tid belejligt det altsammen efter mit Sind at afstedkomme». Man kunde derved enten tænke paa et lille religiøst Skrift, han senere udgav, oversat fra Fransk, eller, hvis han er Forfatter til «Seditionum Daniæ liber», paa den Kirke- eller Reformationshistorie, som Forfatteren af dette Skrift omtaler, at han havde isinde at udgive[1]).

I Aaret 1539 tiltraadte M. Peder Parvus atter sin Lærerstol ved Universitetet, og 1542 blev han Professor i Rhetorik. Hans senere Forfattervirksomhed indskrænkede sig væsentlig til mindre latinske Poesier, hvoraf vi kun have Levninger tilbage. De maa dog have vundet meget Bifald paa højeste Steder, siden Peder Parvus af Kong Christian III blev kreeret til Poeta laureatus og tillagt et Digtervaaben (i hvilket der ses en Egegren med Blade og Agern), som hans Søn, Christoffer Lille eller Parvus, der

---

[1]) Se mit Skrift, Historieskrivn. i Danmark og Norge efter Reform. S. 11. 12—3.

senere i mange Aar var Præst i Birkerød, ogsaa førte og lod sætte paa Prædikestolen i sin Kirke[1]). Skulle vi forøvrigt dømme efter de Lovtaler, som flere af Peder Parvus's Disciple have holdt over ham, saa maa han have været en fortræffelig Lærer, der skjønt han hed Lille og af Ydre var en lille og uanseelig Mand, dog besad en stor Begavelse og Veltalenhed[2]). Han døde den 27de Avgust 1559[3]). Indtil det sidste synes han at have været i smaa Omstændigheder, da Universitetet ydede hans Hustru, Anne, Hjælp til hans Begravelse[4]).

Skrifter: Petri parui Roescheldensis ad optimum quemque ac sedulum syncerioris doctrinæ et veræ pietatis amatorem erga Christum Opt. Max. et eius purissimam et pientissimam matrem Mariam decastichum extemporale paraneticon (findes foran i Passionis dominice — — horæ per D. Sebastianum Brantum conscriptæ. Impr. Hafniæ 1520. Sexto Kal. Martias, hvilket Skrift vistnok idethele er udgivet af P. Parvus; sml. Aarsberetn. fra det kgl. Bibl. I, 288—9.

Psalmorum omnium iuxta Hebraicam veritatem paraphrastica interpretatio authore Joanne Campensi. Accessit Athana-

---

[1]) Vaabenet findes afbildet hos Gamst p. 10. Jfr. Bircherods Dagbøger udg. af Molbech. S. 216.

[2]) M. Knud Bramsen skrev saaledes om ham i sine Næniæ (Witeb. 1569):

> Artibus angustis erat et quoque nomine Parvus,
> Arte fuit magnus, magnus et ingenio.

Hans Jørgensen Sadolin, der senere selv blev lavrbærkronet Digter, skrev i sine Elegier (Witeb. 1552) følgende Vers til »den berømte Digter og Taler«:

> Ingenium, pietas, charites, facundia, uirtus,
> Omnia prænduntur nomine, Parue, tuo.
> Magnus es arte tua, sed cur es nomine Paruus!
> Magnus in arte sua non bene paruus erit.

Ogsaa Rasmus Lætus omtaler Peder Parvus med stor Berømmelse (Res Dan. p. 241).

[3]) Ny kirkehist. Saml. III, 500.

[4]) Danske Mag. 3 R. VI, 276.

sius ad Marcellinum in librum psalmorum Capnione interprete. Paraphrasis in concionem Salomonis Ecclesiastæ per Joannem Campensem. Roschildiæ ap. Jo. Barth, Idib. Novemb. 1536. 8.

*Gulielmi Gnaphæi Acolastus, Comoedia de filio prodigo, cum scholiis et epistola ad Bugenhagium. Roschildiæ 1537.

Postilla offuer de Søndagis Euangelia, som falde om alt Aaril. For de fattige Sogne Prester oc Husfædre beskreffuen aff Antonio Corvino, och vdsæt paa ræt Danske. Rosk. 1539. 8.

Denne Bog eller tractat kortteligc i een Sum befatter alt ded ypperligste oc mæst besynderlige, som den Hellige scriftis bøger, ded er ded Gamle oc Ny Testamente, indholde. Wdsæt aff Frandzose paa Danske. Kbh. 1543. 8. (Tilegnet Fru Helene til Skjørringe, Hr. Henrik Gøjes Efterleverske).

*Carmen in obitum virginis Annæ a Bruchofen, Henrici, concionatoris in aula Regis Daniæ, sororis. Witeb. 1557. 4. (Trykt i Forbindelse med et Digt i samme Anledning af Joh. Sascerides).

I den af Henrik Smith udgivne Hortulus Synonymorum, Hafn. 1520, findes en Carmen af Ped. Parvus og en Epistel fra ham til Udgiveren (det vigtigste af den er optrykt i Nyerups Mantissa p. 31—5). I Joh. Matth. Hoini Orat. funeb. in memor. Chr. Morsiani, 1554, findes Carmina af P. Parvus over D. Joh. Siningius og M. Georgius Præstonius (optrykte i Ny kirkehist. Saml. II, 251—2).

Under Petrus Parvus Rosæfontanus's Navn har Hans Svaning udgivet Refutatio Calumniarum Jo. Magni Gothi og Chronicon Joannis Regis Daniæ, 1560. Jfr. de udførlige Oplysninger om dette Forhold i mit Skrift: Historieskrivningen i Danmark og Norge efter Reformationen. S. 73—87.

10.

Peder Povlsen *(Petrus Paulinus)* var født 1509 i Aarhus af ærlige Borgerfolk, der vare komne fra Vestfalen. I sin Ungdom blev han med Flid holdt til Skole af sine Forældre, først under den berømte D. Morten Børup, hvis

udmærkede Skolevirksomhed han altid bevarede i taknemmelig Erindring[1], og siden under M. Torkel Abildgaard, indtil han kom saa vidt, at han selv blev Hører ved Aarhus Skole. Men 1533 drog han til Vittenberg[2], hvor han studerede paa femte Aar under Reformatorernes Vejledning og kreeredes til Magister Artium og Baccalaureus Theologiæ. I Begyndelsen af Aaret 1538 blev han ansat som Professor i det græske Sprog ved Kjøbenhavns Universitet, og blev snart en af den unge Højskoles vigtigste Støtter. 1540—41 var han Vor Frue Kirkes akademiske Værge, og blev 1541 valgt til Universitetets Rektor, hvilket vidner om den Agtelse, han nød, da det før 1569 sjeldnere skete, at nogen Professor af det filosofiske Fakultet beklædte Rektorværdigheden[3]. At Bugenhagen ansaa ham for en lærd og brugbar Mand fremgaar deraf, at han 1542 raadede Kongen at lade ham promovere til Doktor i Theologien, da han var ligesaa dygtig som nogen tydsk Doktor og tilmed kunde lade sig høre som tydsk Prædikant ved Hoffet. Dette Raad fulgte Kongen dog ikke, maaske fordi det kom for sent, eftersom Mester Peder Povlsen alt i Foraaret 1542 havde forladt Universitetet og var bleven beskikket til M. Hans Tavsens Eftermand som Lektor eller Læsemester i den hellige Skrift ved Domkirken i Roskilde, med hvilken Stilling han tillige forbandt Embedet som Sognepræst ved samme Kirke.

Det var i Begyndelsen ikke saa ganske let en Stilling

---

[1]) Magn. Matthiæ Ser. Reg. Dan. msc. s. a. 1509. Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. XI, 394.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 465.

[3]) Vinding, Acad. Haun. p. 70. Danske Mag. 3 Række I, 70. 71. 82. VI, 3. 7. 9.

[4]) Schumacher, Gel. Män. Briefe. I, 33. Jfr. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 227.

paa Grund af den Uvilje, mange af Kannikerne nærede mod Reformationen; de saa i Mester Peder Povlsen en Spion, der beluredo deres Skridt og gjorde Indberetning til Stiftets Biskop, Peder Palladius, om deres fortsatte Vedhængen ved Papismen. Vel bleve de 1543 nødte til at underskrive en evangelisk Bekjendelse, men deres Sindelag forandredes dog neppe[1]). Efterhaanden uddøde imidlertid den ældre Slægt, og den 18de Avgust 1564 blev Peder Povlsen selv forlenet ved et Kannikedømme i Roskilde[2]). Imidlertid forestod han sit dobbelte Embede som Læsemester og Præst i 30½ Aar, og i den Tid «beviste han sig baade udi sit Kald og med Omgjængelse som en from kristen Mand udi alle Maader. Sit eget Hus stod han kristelig fore, levede kjærlig og hovisklig udi Ægteskab udi 32 Aar og avlede sine fine Børn og optugtede dem udi Gudsfrygt og Hoviskhed, som tilborligt var. Sit Embede og Kald tog han flittelig vare baade udi Fare og uden Fare, og læste den ganske Bibel tit ud for sine Tilhørere, Kanniker, Vikarier, Præster og Degne, og haver derover skrevet nyttelige og gode Commentarier, som vare vel værd at komme ud paa Prenten flere til Gavn; for han var grundlærd udi den hellige Skrift, desligeste og udi de Tungemaal, som dertil tjene». Saaledes vidnede D. Niels Hemmingsen i sin Ligtale over ham[3]), og efter et andet samtidigt Vidnesbyrd

---

[1]) Se foran S. 157—64. 217—9.

[2]) Registre o. a. Lande. Nr. 8. Fol. 345.

[3]) It vist og fast tegen, huor paa huer kand kende sig selff, huad heller hand er Guds barn eller ey. Kbhvn. 1577. Denne Tale er Hovedkilden til nærværende Biografi. Er. Lætus udtaler sig paa lignende Maade i Fortalen til De republica Noribergensium, 1574. Her roses «Paulini, qui recens obiit Roskildie, placiditas dexteritasque vel in vitæ conuersatione vel in ministerii vsu, quod magna animi tranquillitate, sine turbis, insectationibus aut confusione

gjennemgik han hele Bibelen tre Gange med sine Tilhørere[1]). I sine sex eller syv sidste Leveaar havde han sin Svigersøn og Efterfølger, M. Anders Lavritsen, til Medhjælper, men dog vedblev han selv at tage Del i Arbejdet lige til sin Dødsdag, den 22de September 1572[2]). Han efterlod følgende Børn: M. Povl Pedersen, der ligesom Faderen endte som Sognepræst ved Roskilde Domkirke, Hr. Hans Pedersen, Sognepræst i Storeheddinge, Anne Pedersdatter, gift med M. Anders Lavritsen, der senere blev Professor i Theologien ved Universitetet, og en Datter, der blev gift med Christoffer Nielsen, Vikarius i Roskilde[3]).

Trykte Skrifter har han, saavidt vides, ikke efterladt, kun et Brev af ham er trykt i Danske Mag. V, 272—73 (se foran S. 157—8). Derimod findes i Haandskrift følgende:

Annotationes Magistri Petri Paulini super Euangelia Dominicalia Anno Domini 1548 (heri bl. a. Methodus historiæ passionis Christi pro verbi ministris. Ratio absolvendi homicidas per M. P. P. Concio M. Petri Paulini super Euangelium Dominicale Mat. 7. s. attendite a falsis prophetis; in præsentia Regiæ Majestatis habita). Hdskr. i Ny kgl. Saml. 22. 8.

11.

Jørgen Pedersen Samsing *(Georgius Petri Samsingius)* maa nøje adskilles fra den samtidige langt mere bekjendte M. Jørgen Pedersen Samsing, som, efter at have været Biskop Ove Bildes Kansler i Aarhus, ved D. Morten

---

inciuili atque inhumana aliorum exercuit, adhibuit, perfecit». Jfr. samme Forf.s Rer. Dan. lib. XI, p. 494.

1) Bloch, Roskilde Domskoles Hist. III, 5. Ny kirkehist. Saml. III, 500.

2) Indskriften paa hans Ligsten findes i Marm. Dan. II, 285. Sterm Friis, Roskilde Domkirke, S. 203—4. Om hans Ejendomme i Roskilde se Bibliotheca Hersleb. 1758, p. 541. 542. Arn. Magnussens danske Diplomer (i Univ. Bibl.) Fasc. 30, Nr. 14.

3) Bloch, a. Skr. I, 44, og en Skiftebog i Gl. kgl. Saml. 3022. 4.

Børups Død 1526 blev Kantor i Aarhus Domkapitel og udmærkede sig som en af Reformationens ivrigste Modstandere, hvorfor han 1530 blev sendt til Tydskland for at hente nogle «aristoteliske Lærere» til Hjælpetropper for de aandelig betrængte Papister, men som ikke destomindre beholdt sin Stilling i Kapitlet efter Reformationen, ja paa Grund af sin praktiske Duelighed ogsaa senere betroedes Tillidshverv, f. Ex. som Tilsynsmand ved Hospitalet i Aarhus, og som døde 1548[1]). Den Jørgen Samsing, som vi her beskjæftige os med, antage vi derimod for at være den Georgius Petri Samsingius Cimber, der 1532 blev indskreven ved Universitetet i Vittenberg, hvor han vistnok har taget Magistergraden.

I Efteraaret 1538 blev Mester Jørgen Samsing ansat ved Universitetet som Lector Virgilii, men kun med halv Professorløn[2]). Til Erstatning for det manglende i Lønnen var det formodentlig, at Kongen, omtrent samtidig med hans Ansættelse ved Universitetet, den 10de Oktober 1538 forlenede ham med S. Erasmi Alters Vikarie i Lund[4]). I Sommeren 1540 forlod han dog atter Universitetet, som gav ham 4 Daler i Tærepenge paa Rejsen[5]). Derefter blev han Præst i Besser og Onsbjerg og tillige Provst paa Samsø. Om hans mangeaarige Virksomhed her savne vi

[1]) Danske Mag. 3 R. I, 164. Marm. Dan. II, 105. Thura, Infantia et pueritia Acad. Hafn. p. 45. Hübertz, Aktst. om Aarhus. I, 125. Ny kirkehist. Saml. II, 182. 729. Regist. o. a. Lande 4, 342. Scr. Rer. Dan. II, 601.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 464.

[3]) Danske Mag. 3 R. I, 71. 82 (paa det sidste Sted skal istedenfor: M. Georgius Samsingius j stipendium etc. læses $\frac{1}{2}$ stipendium). Vinding kjender ikke noget til denne Professor.

[4]) Registre o. a. Lande, 4, 213.

[5]) Danske Mag. 3 R. I, 82. 83.

nærmere Efterretninger. Derimod forekommer hans Navn hyppig i Registraturen over Lunde Kapitels Breve, da han jevnlig brevvexlede med Kanniken Mester Peder Iversen eller Jarsen i Lund, som var hans «Prokurator» i Kapitlet og indkasserede Indtægten for ham af det ovenomtalte Vikarie, som han vedblev at beholde[1]). Da Christian III 1557 havde udstedt en Forordning, om at de, som havde Kirkens Rente, skulde residere ved Domkirkerne, med mindre de vare ansatte i Kancelliet og i Kongens daglige Tjeneste, eller studerede ved noget Universitet, stod Mester Jørgen Samsing Fare for at miste sit Vikarie[2]). Men da Kongen i et Brev af 28de Marts 1558 selv gik i Forbøn for ham hos Kapitlet, at han maatte beholde sit Præbende, skjønt han for sit Provstedømmes Skyld ikke kunde residere ved Lunds Domkirke, som han egentlig burde, saa beholdt han det dog. Imidlertid undgik han ikke senere Bryderier i den Anledning. Vi kjende ialfald et Brev fra ham (dat. Samsø den 13de Juni 1565), hvorved han giver Mag. Søren Madsen Fuldmagt til paa hans Vegne «at agere hans Sag hos Kapitlet» imod Archidiaconus M. Baltazar Jakobsen, og at forebringe hans Undskyldning for, at han selv var forhindret i at møde[3]).

Mester Jørgen Pedersen Samsing døde i Aaret 1572[4]). Hans Hustru, der hed Karen, overlevede ham og ægtede

---

[1]) Registraturen findes i Stokholm. Det første Brev til M. Peder Iversen er dat. Kjobenhavn den 21de Decbr. 1538. Et senere, dat. Samsø den 16de Febr. 1552, findes i Afskrift til Langebeks Diplomatarium.

[2]) Se Tillæg, Nr. 61.

[3]) Lunds Kapitels Registratur.

[4]) Resen, Descriptio Samsoæ, p. 21. Den 22de Sept. 1566 fik Peder Friis kgl. Ventebrev paa det Vikarie i Lunds Domkirke, som Mester Jørgen, Provst paa Samsø, nu har (Udkast i Geh.-Ark. Svenske Jordebøger).

siden Eftermanden i Embedet, Provst M. Hans Knudsen. Hun døde den 1ste Februar 1599. I sit første Ægteskab havde hun en Søn og sex Døtre, af hvilke en blev gift med Biskoppen i Aarhus, M. Lavrits Bertelsen, en anden, ved Navn Mette, 1567 ægtede M. Lavrits Nielsen, der først var Rektor og siden Kannik og Sognepræst ved Domkirken i Aarhus[1]).

12.

Jens Andersen Sinning (*Joannes Andreæ Sinningius*[2]) var en Jyde af Fødsel og formodentlig fra Landsbyen Sinding i Aarhus Stift. I sin Ungdom gik han i Aarhus Skole, hvor han skal have nydt D. Morten Borups Undervisning[3]); men da denne berømte Skolemand døde 1526, efterat han forud havde opgivet Skolevirksomheden, og da Sinning 1532 og derefter endnu gik i Skole, kan han dog neppe ret længe have været under Borups Vejledning. Fra hans Skoletid fortælles følgende Træk. Engang gjennemgik Rektoren, Mester Torkel Abildgaard, der paa en værdig Maade traadte i Borups Fodspor, Persius's Satirer for sine Disciple. Under hans Foredrag faldt Jens Sinning i Søvn. De andre Disciple vilde vække ham, men Rektoren forbød det. Det var nemlig hans Hensigt senere at prøve Sinning i det, der var gjennemgaaet, og, naar han ikke vidste Besked dermed, da at bringe ham til at skamme

---

[1]) Marmora Dan. II, 190. Lyskander, Scriptores Danici, ny Udg. S. 277. Med Hensyn til Efterretningen om, at Biskop Lavrits Bertelsen var gift med en Datter af M. Jørgen Samsing, kunde det dog bemærkes, at vi af en samtidig Optegnelse (Konsist. Ark. Pakken 95) vide, at Bispens Enke hed Elline Sørensdatter; venteligt har han da været to Gange gift.

[2]) Navnet skrives ogsaa Synningius eller Senningius.

[3]) Ny kirkehist. Saml. III, 461. Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. XI, 394.

sig over sin Uopmærksomhed. Persius er som bekjendt en meget vanskelig Forfatter, som det ikke er let at tyde. Men da Rektoren, efterat Sinning var vaagnet op, gav sig til at spørge ham, svarede han uden Betænkning rigtigt og klart, og blev endogsaa ved længere, end der var sat for, saa Rektoren fuld af Forundring vendte sig til de andre Disciple og udbrød: «Videte mirum»; hvorfor disse senere gav Sinning Øgenavnet Jens Miro, hvilket dog mere var ham til Ære end til Skam. Under sin Skolegang stiftede han især Venskab med Jens Pedersen Grundet, der siden som Rektor i Ribe erhvervede sig ikke ringe Navnkundighed som udmærket Lærer og Opdrager, og af hvem Anders Vedel hørte det ovenanførte Træk fra Skoletiden[1].

I Aaret 1534 drog Jens Sinning til Universitetet i Vittenberg, hvor han ved Flid, fortrinlige Evner og god Opførsel vandt sine Læreres, især Melanchtons, store Yndest. Her tog han ogsaa Magistergraden i Filosofien og Bakkalavrgraden i Theologien[2]. Efter omtrent fire Aars Fraværelse vendte han tilbage til Fædrelandet, fattig som han var udrejst, men rig paa Kundskaber og velbefæstet i den evangeliske Tro og Lære. Paa Hjemrejsen landede han i Ystad, her traf han ganske uformodet sin Ungdomsven Jens Grundet som Rektor ved den derværende Skole. Det var et overraskende og glædeligt Møde; Grundet tog Sinning hjem med sig og forsynede ham med Klæder, som han haardt trængte til, og gav sig til at udspørge ham om alt det store og mærkelige, han havde oplevet og lært.

---

[1]) A. S. Welleius, Oratio de vita et obitu Jo. Petri Grundith, 1567.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 465. II, 251. Vinding, Acad. Haun. p. 68. I Catal. Bibl. Lymvicianæ (Konsist. Ark. Nr. 146 c) anføres: «Annot. in Rhetoricam Georgii Majoris Joh. Sinningii», rimeligvis et Forelæsningshefte fra Vittenberg.

siden de skiltes. Saaledes gik flere Dage hen, og da Sinning endelig skulde afsted, opgav Grundet sit Skoleembede og drog med Vennen til Kjøbenhavn, hvor Universitetet nys var blevet gjenoprettet og vinkede den lærelystne unge Mand, der ikke før havde haft Lejlighed til at studere ved nogen ordentlig Højskole. Her kom M. Jens Sinning snart i den Stilling, at han kunde gjengjælde sin Ven, hvad denne havde gjort imod ham, og han forsømte ikke Lejligheden. Kort efter Ankomsten til Kjøbenhavn, i Begyndelsen af Aaret 1538, blev han nemlig beskikket til Professor i Dialektik og nu tog han Grundet i Huset til sig og søgte paa enhver Maade at hjælpe ham frem[1]).

Ved Siden af Lærerstolen i Dialektik overtog Sinning fra 1541 af ogsaa den hebraiske Forelæsning ved Universitetet[2]). Aaret efter foreslog Bugenhagen, at Kongen skulde lade ham og et Par af hans Kolleger kreere til Doktorer i Theologien, og mulig benytte ham som tydsk Hofprædikant, i hvilken Egenskab han paa Grund af sit tidligere Ophold i Tydskland vel kunde gjøre Fyldest, da han var en lærd og duelig Mand[3]). Det sidste Raad tog Kongen dog ikke til Følge, derimod blev Sinning den 24de November 1544 kreeret til Doktor i Theologien, efter at han havde godtgjort sin theologiske Dygtighed ved at deltage i de Religionsdisputatser, som i den nærmest forudgaaende Tid vare blevne holdte med de katholsksindede Medlemmer af flere af Landets Domkapitler. Til hans «Rektorkost» forærede Universitetet ham 27 Daler[4]). Aaret efter (1545), da Peder

---

[1]) A. S. Welleius l. c. Jfr. Wegener, Hist. Efterretn. om A. S. Vedel. 2 Udg. S. 16 flg.
[2]) Danske Mag. 3 R. I, 70. 71. 82. VI, 3. 7. 10. 15.
[3]) Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 33.
[4]) Danske Mag. 3 R. VI, 20. Jfr. Tillæg, Nr. 16 og 17.

Palladius efter eget Ønske hørte op med at holde Forelæsninger, beskikkedes D. Jens Sinning til Professor i Theologien og valgtes omtrent samtidig til Universitetets Rektor, skjønt han var ugift, og det, idetmindste senere ved en anden Lejlighed, gjordes gjældende, at denne akademiske Ærespost ikke burde betros til en ugift Mand[1]). I Anledning af en Promotion eller en anden Universitetshøjtidelighed holdt han samme Aar den mærkelige Tale om de filosofiske Fags Betydning og Forhold til Theologien, som Anders Vedel mange Aar efter udgav og N. M. Petersen i vore Dage med fortjent Ros atter har henledet Opmærksomheden paa[2]). Som Udsending fra Universitetet deltog Sinning 1546 i Bispemødet i Antvorskov, og i Foraaret 1547 valgtes han til Sognepræst ved Helliggejstkirke i Kjøbenhavn, men modtog, som det synes, ikke Valget, da hans Kolleger mente, at det var for meget for een Mands Kræfter baade at være Præst og Professor. Ialfald har han i det højeste i et Par Maaneder vikarieret ved Kirken[3]). Samme Aar indlod han sig i Ægteskab, og den Tale er endnu bevaret, som Biskop Peder Palladius holdt ved hans Ægtevielse[4]). Men denne Forbindelse blev en Kilde for ham til megen Krænkelse og Sorg. Hans Hustru befandtes nemlig kort efter Brylluppet frugtsommelig ved en anden Mand. Sinning vilde have skaanet hende; men da det rygtedes, forelagde hans Kolleger ham Valget imellem

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 19. Ny kirkehist. Saml. I, 38. At Sinning blev theologisk Professor 1545 og ikke 1544, som der almindelig siges, fremgaar af Danske Mag. 3 R. VI, 22. Jfr. Heiberg, Peder Palladius, S. 95.

[2]) Bidrag til den danske Literaturs Hist. (1ste Udg.) II, 74—76. Se foran S. 306—10.

[3]) Se Tillæg, Nr. 16. Vinding, Acad. Haun. p. 68.

[4]) Ny kirkehist. Saml. I, 697.

enten uopholdelig at skille sig af med hende eller at nedlægge sit Embede. Vel undslog han sig en Tidlang for at indlade sig paa disse Vilkaar, men da Universitetets Rektor, D. Peter Capeteyn, i Kongens Navn, den 26de Juni 1547 atter forelagde ham Valget og forlangte et afgjørende og veloverveiet Svar, bekvemmede «den fromme og skyldfri Mand» sig endelig til at underkaste sig Fordringen[1]). Om han imidlertid har gjort Alvor af, hvad man ogsaa forlangte af ham, nemlig at indstevne Kvinden med hendes «Patron» for Kongens Domstol, maa anses for tvivlsomt, saa meget mere som han ikke ret længe overlevede denne uhyggelige Forhandling. Under en pestagtig Epidemi, som herskede i Kjøbenhavn, døde han nemlig efter tre Dages Sygdom, den 30te November 1547, og blev Dagen efter med al Hæder jordet i Vor Frue Kirke[2]).

Over faa af Universitetets ældre Lærere høre vi en saa stærk og udelt Ros, som over denne «fromme Guds

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 16. Hemmingsen omtaler denne Begivenhed i sit Skrift, De conjugio et divortio, 1572, p. 144—45. Han udvikler nemlig her, at naar Ægteskabsbrud er sket, og den uskyldige Part er i privat Stand, kan Dommeren forsvare at raade den uskyldige til at tilgive den skyldige. Men hvis den uskyldige Part er i nogen offentlig Bestilling i Kirken eller Staten, maa det ikke ske: «Nam ea reconciliatio et cohabitatio redderet innocentem inidoneum ad publici muneris functionem, vt in quem infamia consortis redundaret, non sine iniuria et damno Ecclesiæ et Reipublicæ. Triste exemplum huiusmodi casus vidimus anno 1547. Nam cum vir pius et præclarus, clarum in Ecclesia Dei organon, vellet stupratam ab alio coniugem retinere, Rex ipse Christianus, eius nomine tertius, cum senatu regni et academiæ, prudenter cogitantes, quid inde incommodi sequeretur, compulerunt optimum virum, etsi valde reluctantem, vt ream personam dimitteret, ne ipse, qui innocens erat, redderetur functioni, qua summa cum laude fungebatur, inutilis».

[2]) Ny kirkehist. Saml. II, 251. Andensteds angives Dødsdagen til 21de November, f. Ex. i Scr. Rer. Dan. II, 601 Not.

Mand», der gik bort, just som han stod i sin kraftigste Manddomsalder, til stort Tab for Højskolen, der ikke havde nogen at sætte i hans Plads. Med stor Flid havde han undervist de adelige Kostgjængere, som han efter Tidens Skik havde haft i sit Hus[1]). Hans Forelæsninger vare højt skattede, saa hans Tilhørere med Flid opskrev og bevarede dem[2]). Syv Aar efter hans Død omtaltes hans Bortgang i en akademisk Tale som et betydeligt Tab for Kirken og Skolen[3]); og endnu 1560 mindedes Melanchton ham som den flittigste og bedst begavede af de mange unge Danske, som han havde haft at gjøre med, og han udtalte sin Sorg over, at Døden havde bortrevet ham, just som han stod i sin fejreste Kraft[4]). I sin Ligtale over Kong Christian III

---

[1]) Se Jørgen Rosenkrands's Vidnesbyrd herom, foran S. 332.

[2]) Se Tillæg, Nr. 29. I den Bogsamling, M. Johan Pouch i Ribe i sin Tid havde, fandtes «D. Joh. Sinningii Commentarii in Hoseam ad finem usque Cap. VII ex ore eius Hafniæ a. 1547 excepti a Nicolao Busch Ripensi».

[3]) Joh. Matth. Hoinus omtaler i sin Orat. funeb. in obit. Chr. M. Morsiani, 1554, D. Jens Sinning, «cuius piam et perpetuam memoriam semper in hac schola uigere justum est, cuius et quoties recordamur, debemus merito dolere. Siquidem is non solum firmum Ecclesiæ Christi fulcrum, sed etiam præclarissimum Euangelicæ lucis lumen in doctrina et uita fuit, et in schola hac sacram doctrinam artium bonarum nitore foelicissime illustrauit et exornauit, non sine magno auditorum fructu. Eius sane interitus (quanquam cum Deo nunc beatus uiuit) grauem Ecclesiæ, quam ipse fortiter in uita sua suffulsit, ruinam, tum et in hac schola Theologicæ facultati magnum attulit dispendium: quanquam ea Dei beneficio etiamnum fructuose uiget».

[4]) I Epist. dedicatoria ad Fridericum II foran i Er. Læti Bucolica siger Melanchton: «Cum mihi interdum in memoriam venit clarissimus vir Johannes Synningius, quem et nos olim in hac Schola vnice dileximus, et ante aliquot annos in patria, ob eximiam eruditionem ac pietatem, testimonio Doctorum in Theologia ornatum audiuimus, non possum equidem non dolere, tam vtilem Regno atque Ecclesiæ Christi virum, tanto ætatis flore tantaque omnium nostrorum expectatione, e medio abreptum esse: cum

nævnede Bording D. Jens Sinning som en af Universitetets bedste Støtter i denne Konges Tid, og Lyskander priser hans mangesidige Lærdom i de stærkeste Udtryk. Dog ikke blot hans fortrinlige Gaver og store Lærdom, ogsaa hans Arbejdsomhed, hans Retskaffenhed, Omgjængelighed, Gudsfrygt og gode Hjærte roses fra forskjellige Sider, og det omtales, hvormeget Kongen saavelsom enhver brav Mand i Landet beklagede hans tidlige Død[1]). Hans Ven og Medlærer M. Peder Parvus satte ham et smukt Minde[2]), og baade Vedel og Langebek havde isinde at udgive hans Levnedsbeskrivelse[3]). Forøvrigt have vore Litterærhistorikere (Nyerup, N. M. Petersen o. a.) forvexlet ham med Præsten Hans Sjunesen i Malmø og urigtig henført den sidstes Skrifter til D. Jens Sinning[4]). Ved sin Død bestemte denne,

---

non doctrina tantum, ingenio, studijs ac diligentia conterraneos suos propemodum superaret, verum etiam modestia atque integritate ita probaretur vniuersis, vt nihil pene me ex illa terra, quod quidem ad ingenij præstantiam morumque suauitatem attinet, elegantius vidisse recordari possum».

[1]) Cragii Annal. p. 304. 422. Lyskanders Scriptores Danici, ny Udg. S. 247—8. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 253. Fortsætteren af den skibbyske Krønike (Hans Henriksen) kalder Sinning «sanctus homo Dei» (Scr. Rer. Dan. II, 601). I Vedels Tidsregister bag efter hans Ligprædiken over Frederik II nævnes han som «en besønderlig from og lærd Mand». I Er. Lætus's Fortale til De republica Noriberg. 1574 omtales «Synningii labor, humanitas et infucata bonitas». P. Resen siger i Atlas Dan. msc. om ham: «Vetus memoria narrat, virum fuisse sanctum innocentemque».

[2]) Optrykt i Ny kirkehist. Saml. II, 251—2. Hans Jørgensen Sadolin skrev i sine Elegier (Witeb. 1552) følgende Distichon:

Te mihi præripuit Mors improba, docte Seningi!
O misero iuueni, doctor adempte mihi!

[3]) Wegener, Efterretn. om Vedel. 2 Udg. S. 186. Scr. Rer. Dan II, 601 Not. Langebeks Udkast til en Levnedsbeskrivelse af Sinning (imod hans Sædvane affattet paa Latin) findes i Kgl. Bibliothek

[4]) Sonnenstein Wendt har i Ny kirkehist. Saml. II, 231 gjort opmærksom paa den almindelige Forvexling af disse to Mænd.

at hans Bogsamling skulde tilfalde Vor Frue Skole i Kjøbenhavn; men da han efterlod sig nogen Gjæld, som først skulde dækkes, har Skolen paa den Maade dog maaske neppe faaet ret mange Bøger[1]).

Skrifter: Oratio de studiis Philosophicis Theologiæ studioso necessariis, recitata a Johanne Synningio, piæ memoriæ, SS. Theologiæ Doctore etc. ante annos xlvi. Ripæ 1591. 4 (udg. af Anders Vedel, som paa Bogens sidste Blad har sat en Gravskrift over Forfatteren).

Naar Lyskander tillægger Sinning »Annotationes in dialecticam Philippi, Hafn. prælect. 1541, excipiente Hilario Joannis Malmogiensi«, da var det en haandskreven Forelæsning. Den endnu bevarede Fortegnelse over Ejler Hansen Malmøs efterladte »annotata scripta« indeholder flere Forelæsninger af Sinning over Melanchtons Lærebøger (se Tillæg Nr. 29).

13.

Jakob Schmidt *(Jacobus Fabritius)* var født i Nordslesvig 1508 og vistnok en nær Slægtning af Hr. Johan Schmidt, Præst i Øsby, der var den første lutherske Provst i Haderslev Herred[2]). Han kom 1532 til Universitetet i Vittenberg, hvor han tog Magistergraden[3]). 1539 blev han ansat som Professor pædagogicus ved Kjøbenhavns Universitet[4]), formodentlig fordi Kongen har kjendt ham og hans Familie, fra den Tid han residerede som Hertug paa Haderslevhus. Han var ikke den eneste Nordslesviger, K. Christian III drog til Universitetet. Indtil videre fik han dog kun halv Professorløn[5]). Senere, formodentlig 1540, blev

---

[1]) Acta Consist. 1548, se Tillæg Nr. 16.
[2]) Kirkekalender for Slesvig Stift. 1ste Aarg. S. 147.
[3]) Ny kirkehist. Saml. I, 465.
[4]) Danske Mag. 3 R. I, 71.
[5]) I Danske Mag. 3 R. I, 82 skal istedenfor: M. Jac. Fabricius — xxxv daler, læses: M. Jac. Fabricius $\frac{1}{2}$ stipendium — xxxv daler.

han Professor i Fysisk og omtrent samtidig Universitetets Rentemester og Tilsynsmand ved dets Bygningsvæsen. 1544 var han Dekanus i det filosofiske Fakultet og kreerede som saadan fem Bakkalavrer, deriblandt Jens Skjelderup, der siden kom til at indtage hans Plads ved Universitetet, da han imod sin Vilje maatte forlade det[1]).

Bestillingen som Rentemester forestod han indtil Mikkelsdag 1545. Da han fratraadte, aflagde han intet Regnskab, hvilket gav Anledning til Klage, saa Kongen den 24de April 1546 befalede Statholderen paa Kjøbenhavns Slot, Hr. Eske Bilde, at sørge for, at M. Jakob kom til at aflægge rigtigt Regnskab. Den 1ste Oktober s. A. samledes da tre Kanniker fra Roskilde paa Universitetskonservatorernes Vegne med Professorerne i Knardrup og gjennemgik M. Jakobs Regnskaber for de fem Aar, han havde været Rentemester. Det viste sig da, at han ikke blot ikke skyldte Universitetet noget, men endog havde 330 Daler tilgode[2]). Uagtet det saaledes lykkedes ham at klare denne Sag paa en tilfredsstillende Maade, hævedes der dog omtrent samtidig andre betydelige Klager imod ham, som bevirkede, at han i nogen Tid fjernedes fra Universitetet, indtil han fik Kongen til at antage sig hans Sag. Han erhvervede nemlig 1547 et Kongebrev til Universitetet, af det Indhold, at han maatte indtræde i sin Post, hvis de andre Professorer vilde give deres Samtykke dertil. Dette gaves da ogsaa paa Vilkaar, der oplyse os om Grundene til hans

---

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 71. 90.

[2]) M. Jakob Fabritius's Regnskaber ere trykte i Danske Mag. 3 R. VI, 1—27. Den ham givne Kvittering for rigtig aflagt Regnskab, udstedt den 10de Februar 1547, findes trykt smst. S. 28 og 96. En Overenskomst, han havde sluttet som Universitetets Rentemester den 7de Februar 1545 angaaende Benyttelsen af Ljunge Skov som laa under Knardrup Kloster, findes blandt Tillægene, Nr. 92.

Fjernelse. Han skulde nemlig beflitte sig paa at bevare Enighed med sine Kolleger, vise Flid i sit Embede, klæde sig, som det sømmede sig for en Professor, og endelig bortsende fra Byen en Kvinde af tvetydigt Rygte, med hvem han vel altsaa antoges at staa i Forbindelse[1]).

I Juli 1547 finde vi M. Jakob Fabritius atter i hans Function, idet han var den ene af Universitetets tvende Repræsentanter ved Forhandlingerne med Hovedstadens Borgerskab om Vedtagelse af en ny Taxt for Skyldsætningen af Universitetets, Hospitalets og Kirkernes Lejevaaninger i Kjøbenhavn[2]). Overhovedet synes han mere at have egnet sig for det praktiske Liv end for videnskabelig Virksomhed, thi hvor der handles om Universitetets Gods og Rente, møde vi hans Navn[3]), medens intet er bekjendt om hans Lærervirksomhed, og han ingen Skrifter har efterladt sig. Endelig forlod han for bestandig Universitetet, idet han af »sin store Patron« Hertug Hans den ældre i Haderslev blev kaldet til Præst i Øsby i Sønderjylland. Her havde han, som det synes, allerede været et Par Aar, da han den 10de Januar 1551 skrev til Universitetets Professorer og undskyldte, at han endnu ikke var kommen over til dem for at berigtige nogle Poster i sit Regnskab, som de havde gjort Udsættelser ved. Han gav som Grund, at han ikke havde kunnet faa nogen til at besørge hans Embede saalænge, og lovede snart at komme for at bringe Sagen i Rigtighed[4]).

Som Præst i Øsby undgik M. Jakob Fabritius heller ikke Dadel, navnlig klagedes der over hans Pengebegjær-

---

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 71.
[2]) Se Tillæg Nr. 23.
[3]) Se Danske Mag. 3 R. VI, 242—44 samt Tillæg Nr. 24.
[4]) Se Tillæg, Nr. 31.

lighed; men der siges dog ogsaa, at han mod sit Livs Aften rettede og bedrede sine Fejl. Forholder dette sig rigtigt, da maa der være foregaaet en grundig Omvendelse med ham, da Gjerrighed er af de Fejl, der ikke pleje at tabe sig med Aarene. Han døde den 26de November 1564, 56 Aar gammel[1]). Mag. Knud Bramsen, der senere selv blev Præst i Øsby, skrev en latinsk Elegi til hans Minde[2]). Med sin Hustru, Anne, der overlevede ham og egtede Eftermanden i Embedet, Hr. Hans Stromessen, havde M. Jakob Fabritius elleve Børn; men det er ikke bekjendt, hvad de ere blevne til[3]).

14.

Mats Hack *(Matthias Hachus Danus)* forekommer første Gang, da han i Vintersemesteret 1532—33 blev indskreven ved Universitetet i Vittenberg[4]). Her tog han formodentlig ogsaa Magistergraden. 1537 udgav han et lille mathematisk Skrift i Nyrnberg. Ved Nytaarstid 1539 blev han ansat som Læsemester i Mathematikken ved Kjøben-

---

[1]) Hans Oldendorphs hdskr. Dagbog under 26 Novbr. 1564: »M. Jacobus Fabritius, pastor in Øsby, obiit noctu«. 28 Novbr. s. A.: »Sepultum est funus M. Jacobi in templo Øsby, me præsente cum aliis sacerdotibus. Boetius (M. Jørgen Boie, som skal omtales i det følgende) habuit concionem funebrem et non leuiter adulatus est parœcianis, fleuit etiam etc. Dixit se fuisse confessorem Jacobi, cuius auaritiam et φιλαργυρίαν non attigit«. Jfr. Rhode, Haderslev Amts Beskr. S. 302. J. A. Fabricius, Centuria Fabriciorum. Hamb. 1708. p. 15.

[2]) Canuti Bramtii Næniæ in obitum doctorum in patria virorum. Witeb. 1569. Dette Skrift er dog, saavidt vides, nu tabt; men Udtog deraf findes i Nachrichten vom baltischen Meere. 1766.

[3]) Efter Breve i Gemeinsch. Archiv. Naar Rhode i Haderslev Amts Beskr. S. 159 siger, at Fabritius var gift med en Datter af M. Jørgen Boie, Hofpræst i Haderslev, da er det urigtigt.

[4]) Ny kirkehist. Saml. I, 465.

havns Universitet og var den første Lærer i dette Fag efter Universitetets Gjenoprettelse; samme Aar overdroges tillige Undervisningen i Musik (lectio musica) til ham[1]). Samtidig var han Forstander for det kongelige Kantori, ledede som saadan Sangen ved Hoffester og forfattede musikalske Kompositioner, som ved slige Lejligheder udførtes, saaledes f. Ex. dengang Dronning Dorothea 1540 holdt sin Kirkegang efter Hertug Magnus's Fødsel, ved hvilken Lejlighed der var 50 Sangere samlede, som under hans Ledelse foredrog flerstemmige Sange[2]). Det var formodentlig paa Grund af denne musikalske Virksomhed, at Kongen den 26de September 1544 gav ham Tilsagn om det første Kannikedømme og Vikarie, som faldt i Lunde Domkirke, hvortil Kongen havde Forleningsret[3]). Men det lader til, at Mathematikken ikke i samme Grad har været Mester Mats Hacks Fag (skjønt hans Discipel Rasmus Lætus dog omtaler ham med Ros som Docent i Astronomi), hvorfor det 1545 blev tilladt ham af Kongen med Bibeholdelse af hans Professorløn at drage til Tydskland for at erhverve en grundigere Indsigt i de mathematiske Discipliner[4]). Paa Rejsen tilstødte der ham imidlertid det Uheld, at hans Hest blev tagen fra ham i Holsten, fordi han ikke havde betalt Told af den, skjønt uformuende studerede Personer ellers plejede at passere frit. Uagtet Raadet i Lybek søgte at skaffe ham Hesten tilbage, lykkedes det dog ikke, og han led saaledes et føleligt Tab, hvortil endnu kom, at han strax efter sin Ankomst til Vittenberg blev hjemsøgt med en farlig og langvarig

---

[1]) Danske Mag. 3 R. I, 71. 82. VI, 3. 7. 10. 15. 22.

[2]) Se Tillæg, Nr. 18.

[3]) Danske Mag. 4 R. I, 33.

[4]) Vinding, Acad. Haun. p. 71, hvor dog Aarstallet 1544 formodentlig er urigtigt. Er. Lætus, Rer. Dan. lib. V, p. 241.

Sygdom, under hvilken han satte alt til, hvad han havde[1]). I Januar 1546 skrev han da fra Vittenberg til Kong Christian og klagede sin Nød, og Bugenhagen fremstillede ogsaa hans beklagelige Tilstand og bad om, at Kongen vilde skaffe ham Hesten igjen og ellers hjælpe ham[2]). Bevæget herved sendte Kongen i Marts samme Aar 50 Daler til Hjælp for ham. Men da disse Penge langt om længe kom til Vittenberg, var Mats Hack alt dragen derfra; han havde ytret, at han kom snart tilbage, men baade den 5te Juni og den 20de Avgust 1546 omtaler Bugenhagen i Breve til Kong Christian, at Pengene endnu laa hos ham, da M. Mats Hack endnu ikke var kommen, og ingen vidste, hvor han var; heller ikke vidste man, hvor hans Broder, der omtrent samtidig med ham havde været i Vittenberg, nu opholdt sig[3]). Derefter forsvinder M. Mats Hack i nogle Aar, uden at vi vide noget om hans Opholdssted; men i Sommeren 1550 træffe vi ham i Lowen, hvor han omtales som «Regis Daniæ Mathematicus[4])». Det Kannikedømme og Vikarie, han havde faaet i Lund, beholdt han til sin Dødsdag; men til Kjøbenhavns Universitet kom han ikke mere tilbage. Han døde 1555 i Augsburg, eller, som en anden Kilde siger, i Italien[5]).

---

1) Schumacher, Gel. Män. Br. I, 61. 72—73.
2) Schumacher a Skr. I, 59. 61—62. 75. III, 188—89.
3) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 243—44. Schumacher a. Skr. I, 77. 89.
4) Herholdt, Archiv for Lægevidenskabens Hist. S. 180.
5) Den 28de September 1555 forlenedes Mester Tyge med det Kannikedømme i Lund, der var ledigt ved Doctor (!) Mattis Hacks Død (Registre o. a. Lande, Nr. 6 Fol. 496) Den 13de Novbr. 1556 forlenedes Hr. Mogens Madsen med det Vikarie i Lund, som var ledigt efter sl. Mester Matz Hack (smst. Fol. 503). Der synes at være Fejl ved et af disse Aarstal. At M. Hack døde i Augsburg, siges af Er. Lætus, Rer. Dan. Index. Isak Movritsen siger derimod, at han ikke kom tilbage fra Italien. se Tillæg Nr. 79.

Skrift: *Ecclipses anni 1538 per Mathiam Hacum Danum, brevi carmine redditæ. Noribergæ apud Joh. Petreium 1537 mense Novembri (2 Bl. i Kvart).

Breve trykte som Tillæg Nr. 18 og i Gel. Männer Briefe. III, 188—89.

15.

Hans Svaning *(Johannes Svaningius)* var født 1503 i Landsbyen Svaninge i Fyn af fattige Bønderfolk; men han havde en Slægtning i den gejstlige Stand, M. Jens Andersen, der var Kansler hos Biskop Jens Andersen (Beldenak) i Odense, og ved dennes Understøttelse kom han til at studere. Et Familiesagn fortalte senere, at han i sin Barndom havde været halt og skjævbenet, men at han ved et pludseligt Fald havde faaet sin Førlighed. Han gik i Kjøbenhavns Skole, medens M. Christen Torkelsen Morsing var Rektor her, og han havde siden meget at fortælle om, hvad han havde oplevet, den Tid Moder Sigbrit dominerede og lod fine Herrer staa uden for sin Gadedør i Regn og Slud, medens hun formente de fattige Skolepeblinge at gaa om og tigge deres Føde for gode Folks Døre, som de fra gammel Tid af vare vante til, og saaledes nødte mange til at opgive Studeringerne[1]). I Svanings Familie fortaltes mange Aar efter et Sagn om, hvorledes han selv uformodentlig var bleven hjulpet ud af sin Armod. Da han var bleven Student, skulde han nemlig gjerne have en Kjole, men han havde ikke Raad til at anskaffe sig en ny; han gik derfor hen paa Torvet og kjøbte sig en gammel aflagt Kofte, som han agtede selv at sy om forat spare Skrædderløn. Men da han sprættede den op, fandt han i den nederste Søm ind-

---

[1]) Svaning, Christiernus II, Francof. 1658, p. 81. 130—31. 224—25. 257.

syet en hel Del Guldpenge. Ærlig som han var, gik han med Pengene til Byfogden og bad ham oplyse dem; men da denne vel mente, at det vilde være en umulig Sag at finde den rette Ejer, bad han den ærlige Finder om at beholde Pengene og bruge dem vel til sine Studeringer, noget som han da ogsaa gjorde efter Evne[1]).

Efterat have studeret nogle Aar hjemme, drog Svaning til Vittenberg og blev indskreven ved Universitetet der den 23de December 1529[2]). Medens han opholdt sig her, fik han 1532 ved Velynderes Bistand kongeligt Præsentationsbrev paa den forste Kronens Kirke, der blev ledig i Fyns Stift; selv kunde han nyde Indtægten af Sognet, hvor han vilde, naar han blot holdt en Kapellan, som «kunde prædike Folket det hellige Evangelium og Guds Ord[3])». Den 25de September 1533 tog han Mestergraden i Vittenberg, og her opholdt han sig endnu i mange Aar og var en Støtte for yngre danske Studenter, som kom hertil[4]). I Aaret

---

[1]) Disse Træk fra Svanings Ungdom fortaltes af M. Niels Andersen Haels, der var Professor ved Odense Gymnasium († 1704) og nedstammede fra gamle Mester Hans Svaning (se Bloch, Den fyenske Geistlighed I, 406). Af dennes Mund horte den flittige historiske Samler M. Peder Jensen Lucoppidan, Præst i Landet paa Taasinge, Fortællingerne og meddelte dem til Joh. Moller i Flensborg, der optegnede dem i Cimb. lit. II, 875. Sønderlig Paalidelighed kan der altsaa ikke tillægges disse Sagn.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 464.

[3]) Se Tillæg, Nr. 81.

[4]) Heiberg, Ped. Palladius. S. 9. Søndag Reminiscere 1539 skrev Hartvig Bilde fra Vittenberg til sin Fader Eske Bilde: «Lieber Her Vater, es ist meine freuntliche bitte an euch, das ir dem M. Johannem Swawingium (!) schreiben vnd dancken, den ir gleubt nicht, was gutes er mich thut in alle maassen, wo er kan». I et lidt senere Brev (Wittenberge 19 die Aprilis 1539) skriver han: «Es ist meyner fleissige bitte an euch, das in wollet M Johannem Swaningium dancken, den ir gleubt nicht, was ehr vnd tugent er mich beweist hat in vielen dingen, wo er gekund hat, dieweyl ich

1538 indfandt han sig i Brunsvig, paa den Tid Fyrstemødet holdtes, rimeligvis forat faa Adgang til Kong Christian III, som var tilstede der, og for at erhverve en Ansættelse i Fædrelandet[1]). Dette lykkedes dog ikke strax, thi endnu i de første Maaneder af Aaret 1539 finde vi ham i Vittenberg; men ikke længe efter begav han sig dog paa Hjemrejsen og modtog endnu samme Aar Kaldelse som Professor i Rhetorik i Kjøbenhavns Universitet. Som saadan holdt han bl. a. Forelæsninger over Cicero, og havde blandt sine Tilhørere ved denne Forelæsning Jens Pedersen Grundet, der senere blev hans Kollega og gode Ven i Ribe[2]).

Efter i omtrent to Aar at have været Professor, blev Svaning 1541 «Tugtemester» for den syvaarige Prinds Frederik. I Aaret 1548 fulgte han med Prindsen til Norge i Anledning af hans Hylding til Thronfølger[3]). Ved den Lejlighed var det at han ved sin Opmuntring bevægede Lavrens Hansen til at foretage sig at oversætte de gamle norske Kongesagaer, en Oversættelse, der senere kom ham selv til

bin hir gewest. So er nun aber weck ist, so habe ich gar niemant, zu dem ich ein zuflucht haben, so ich kranck werde (so Got vor sey) oder mir sonst was felte». Da Hartvig Bilde skrev det sidste Brev, havde Svaning altsaa forladt Vittenberg. Den unge Adelsmand skrev formodentlig paa Tydsk til Faderen for at vise, hvorvidt han var kommen i Sproget. I det sidste Brev omtaler han forøvrigt, at der paa den Tid ogsaa var en anden dansk lærd i Vittenberg ved Navn Andreas, som længe havde været hos Hr. Erik Rosenkrands. (Kgl. Bibl., Breve til Adel. Hist. Fasc. 9).

[1]) Refutatio Calumn. Joh. Magni Gothi. Blad Q 4 vers.

[2]) Danske Mag. 3 R. I, 82 (istedenfor: j flerdingaar, skal der læses $\frac{5}{j}$ flerdingaar). VI, 3. A. Velleius, Orat. de vita et obitu J. P. Grundith. 1567. Bl. P 5.

[3]) At Svaning 1541 blev Prinds Frederiks Lærer kan sluttes af Danske Mag. 3 R. VI, 3. Om Norgesrejsen se Nicolaysen, Norske Mag. I, Indledn. S. XV.

god Nytte. Imidlertid erholdt han adskillige anseelige kirkelige Len, saasom et Kannikedømme i Roskilde og et Kannikedømme og et Vikarie i Lund; endvidere forlenedes han 1547 med Dekanatet i Ribe og fik samtidig Løfte om det første Kannikedømme, der blev ledigt sammesteds[1]. I Anledning af disse Forleninger i Ribe kom han i endel kjedsommelige Stridigheder med Bispen, M. Hans Tavsen, der som en ivrig Forfægter af Kirkernes Frihed, ikke vilde indrømme ham de Rettigheder, som hans Forgjænger i Dekanatet efter Tavsens Mening med Urette havde haft, navnlig over Guldager Kirke. Den havde tidligere været «en fri Kirke», indtil Biskop Iver Munk havde lagt den under Degnedømmet. Tavsen vilde hævde, at Præsten skulde være en uafhængig, virkelig Sognepræst; medens Svaning paastod, at han som Dekan havde Ret til at nyde Embedets Indtægter mod at holde en Kapellan til at besorge Forretningerne. Striden stod paa i mange Aar, og skjønt Svaning fik Retmæssigheden af sin Paastand stadfæstet ved en kongelig Rettertingsdom, klagede Tavsen dog senere til Kongen over, at det var sket ved «vrang Undervisning», og at Dommen altsaa var uefterrettelig[2].

I Aaret 1552 afskedigedes Mester Hans Svaning fra sin Stilling som Prinds Frederiks Tugtemester, da Prindsen

[1] Forleningsbrevene paa Kannikedømmerne i Roskilde og Lund har jeg ikke fundet, saa Tiden, da Svaning fik dem, ikke nærmere kan bestemmes; men i et Brev, dat. Lund den 8de Sept. 1547, tilstaar og bekjender han, at Mester Peder (Iversen), Kannik i Lund, har gjort ham Rede og Regnskab for den Tid, han har været hans Procurator i Kapitlet (Register over Lunde Kapitels Breve i Stokholm), og 1561 mistede han Kanonikatet i Roskilde (se nedenfor S. 575—6). Om Forleningerne i Ribe se Ny kirkehist. Saml. III, 293 Not.

[2] Ny kirkehist. Saml. III, 292—5. 302. 324. Samt mit Skrift, Historieskrivningen i Danmark og Norge efter Reform. S. 81.

nu var 18 Aar gammel; men da denne i sine ældre Aar oftere beklagede, at han ikke havde lært synderligt i sin Ungdom, faar man ikke store Begreber om hans Lærers Dygtighed, om end den unge Herres Ulyst til Studeringerne kan have været den væsentlige Grund til, at de elleve Aar, han tilbragte under Svanings Vejledning, ikke bragte mere Frugt[1]). Uden Betydning har det dog neppe været, at Kong Frederik II i sin Ungdom havde en dansk Mand til Lærer og det en Mand med Svanings historiske Sands. Det er sikkert sket efter Forlangende af Rigsraadet[2]). Efterat have opgivet sin Hofstilling tog Svaning Bolig ved sit Prælatur i Ribe. Af Konsistoriets Forhandlinger ser man, at han gjorde Krav paa de Rettigheder, der i Universitetsfundatsen vare tillagte udtjente Professorer, og at der blev svaret ham, at de ikke kunde nytte ham noget, med mindre han vilde tage Bolig i Kjøbenhavn og med Tiden virkelig paany gjøre Tjeneste som Professor; men dertil havde han neppe nogen Lyst[3]). I Ribe giftede han sig den 30te September 1554 med Marine, en Datter af Borgmester Søren Jakobsen Stage sammesteds, i hvilken Anledning den bekjendte Ripenser M. Hans Frandsen forfattede et smukt

---

[1]) Hist. Tidsskr. III, 54—5. At Svaning havde fratraadt sin Lærerpost 1552 ses af Kirkehist. Saml. I, 261.

[2]) I Isak Grønbæks Oratio funebris in obitum Friderici II, 1588, vil man dog finde en gunstig Dom udtalt om den Indflydelse, Svaning havde udøvet paa Prindsen. Hans Jørgensen Sadolin siger i sit Digt, De nuptiis inclyti Dom. Regis Friderici II, om Kongens Opdragelse:

. . . . puer artes
Amplexus primas Musarum, præbuit alti
Ingenij specimen (testis Suaningius heros,
Qui moderator erat primæ custosque iuuentæ)
Æqualesque suos haud longo tempore vincens (etc.).

[3]) Se Tillæg Nr. 93.

latinsk Bryllupsdigt, der Aaret efter blev særskilt udgivet i Vittenberg. Brudgommen var 51 Aar gammel og Bruden kun 15, men derover stødte man sig ikke i hin Tid; tvertimod hørte slige Ægteskaber dengang til Dagens Orden, og jo ældre en Mand var, desto yngre en Kone søgte han gjerne at faa. — Den følgende Del af sit Liv, som blev længere end de fleste Menneskers, tilbragte Svaning nu i Ribe, beskjæftiget med det hæderlige Hverv, som var blevet ham overdraget, idet han 1553 var bleven beskikket til »Danmarks Riges Historicus«, nærmest med den Opgave at fortsætte Saxes Historie indtil Datiden[1]).

Allerede 1542 havde Melanchton peget paa Hans Svaning som en Mand, der maaske egnede sig til at give en historisk Skildring af Reformationens Indførelse i den danske Stat[2]). Deraf fremgaar det vistnok, at han allerede i Vittenberg havde syslet med historiske Studier. Efter sin Beskikkelse til kongelig Historieskriver berejste han forskjellige Dele af Landet for navnlig i Klostrene at indsamle Stof til en Danmarkskrønike, som man ser af en Befaling, han 1555 fik om at begive sig til Kjøbenhavn med det historiske Materiale, han saaledes havde erhvervet[3]). Det lader til, at der har været nogen anden, til hvis Raadighed man vilde stille, hvad Svaning havde indsamlet i Kirkernes og Klostrenes Bogsamlinger og Brevgjemmer. Men det blev dog ved Tanken, og Svaning var senere den Mand, til hvem den danske Regjering henvendte sig, da det gjaldt om at finde en Forsvarer mod de nærgaaende Beskyldninger,

[1]) Nyerup, Fortegnelse paa de kgl. danske Historieskrivere. S. 66. Nogen Bestalling for Svaning har jeg ikke fundet, men af hans Gravskrift (Marmora Danica. II, 69) ser man, at han ved sin Død 1584 havde været Danmarks Riges Historicus i 31 Aar.

[2]) Se foran S. 281.

[3]) Se Tillæg, Nr. 85.

der af en svensk Forfatter vare udslyngede mod de danske Unionsregenter og mod det danske Folk i det hele.

I Aaret 1554 udkom i Rom en Krønike, som gjennem lange Tider har bidraget til at udsaa og nære Fjendskab mellem Danmark og Sverig; det var den gothiske Historie, som den fordrevne forhenværende svenske Ærkebiskop Johannes Magnus havde forfattet under sin Landflygtighed. Ti Aar efter Forfatterens Død var Bogen bleven udgivet af hans Broder Olaus Magnus, der ligeledes for sin Tros Skyld maatte opholde sig udenfor Fædrelandet. I dette Skrift havde Forfatteren benyttet enhver Anledning til at rive ned paa de Danske og havde skildret Unionstiden med de mørkeste Farver, navnlig havde han i Historien indført en Tale, som foregaves at være holdt af Hemming Gad og som strømmede over af Had og Haan mod det danske Folk — en Tale, som efter nyere Undersøgelser maa anses for opdigtet af Johannes Magnus selv. Da dette Værk blev bekjendt her i Landet, vakte det bitter Harme. Vel havde Forfatteren været en af den svenske Kong Gustavs religiøse Modstandere og var derfor død i Landflygtighed; men han var dog en Svensker, og hans Historie vandt kun alt for meget Bifald i Sverig, hvor ny Stridigheder holdt det gamle Danskerhad vaagent. Imidlertid vare Meningerne hertillands dog delte om, hvorvidt Angrebet burde besvares. Nogle vare mest tilbøjelige til at lade det hengaa uændset, men andre, og deriblandt fornemmelig Kansler Johan Friis, erklærede sig bestemt for, at man ikke burde lade en saadan Forhaanelse sidde paa sig, og hans Mening vandt Bifald hos Christian III. I Kongens sidste Leveaar var Svaning ovre i Kjøbenhavn. Han talte saavel med Kongen som med Kansleren om Sagen, og det blev besluttet, at han skulde udarbejde et Modskrift. Kansleren drev tillige alvorlig

paa, at han skulde skrive Danmarks Historie fra den Tid af, da Saxe slipper, forat det danske Folk ligesaalidt som andre Folkeslag skulde savne sin Historie. Foreløbig blev dog Gjendrivelsen af Johannes Magnus Hovedsagen, tillige skulde Svaning give en Fremstilling af Kong Hanses Historie for ogsaa paa en positiv Maade at imødegaa de Angreb, hvorfor denne Konge især havde været udsat.

Efter omtrent et Aars Forløb var Svanings Arbejde saa vidt fremmet, at Kong Frederik II den 17de December 1559 kunde befale Universitetets Rektor og Professorer at gjennemse Skriftet, om de maaske kunde forbedre noget deri, inden det udgik paa Prent. I Februar 1560 vare de færdige med deres Gjennemsyn. De gjorde Forslag om, at der enkelte Steder skulde udslettes noget, og da vistnok de skarpeste Udfald mod Svenskerne; men da Sagen blev forelagt Kongen og Kansleren, skrev denne tilbage, at det var Kongens Vilje, at hvad der var udslettet i Mester Hans Svanings Haandskrift skulde blive staaende, og intet lades ud, «efterdi det er Sandingen». Nu gik da Trykningen for sig; men efterat Skriftet var blevet færdigt fra Pressen, maa der være opstaaet Betænkeligheder om det tjenlige i at lade det udgaa under den rette Forfatters Navn, og Resultatet af Overvejelserne blev, at man kasserede de Blade af Skriftet, hvorpaa Svanings Navn fandtes, eller som indeholdt personlige Hentydninger til denne som Forfatteren, og indsatte omtrykte Blade, hvorved den i Aaret 1559 afdøde Professor Petrus Parvus Rosæfontanus angaves som Forfatter. Tillige blev Bogtrykkerens Navn og Trykkestedet udeladt, og der gjordes nogle Forandringer i Fortalen, der skulde give det Udseende af, at Bogen var udarbejdet for mange Aar siden, og at Petrus Parvus dertil havde benyttet Dokumenter i Christiern II's Arkiv, medens han opholdt

sig hos denne i Landflygtighed i Tydskland. Forøvrigt bestaar Skriftet af to Dele, nemlig dels en Gjendrivelse af Johannes Magnus's Beskyldninger, dels en Kong Hanses Krønike. Den sidste er den vigtigste og indeholder interessante historiske Bidrag og smukke Skildringer. Svaning besad nemlig den for en Historieskriver vigtige Egenskab, at han kunde fortælle paa en livlig og anskuelig Maade, men han manglede historisk Kritik og Nøjagtighed, og kom derved til at gjøre sig skyldig i slemme Fejltagelser, som dog ere mindre fremtrædende i dette Værk end i andre Arbejder, som han efterlod i Haandskrift[1]).

Under den nordiske Syvaarskrig benyttede den danske Regjering jevnlig Svanings Pen til Affattelse af politiske Stridsskrifter, hvoraf adskillige endnu ere bevarede i Haandskrift. Og da efter Krigen med Sverig Lensstridighederne angaaende Slesvig blussede op, tyede Regjeringen paany til ham for at faa Vaaben mod Hertugernes Paastande og Udflugter. Med hans udførlige Danmarkskrønike trak det derimod i Langdrag, skjønt det ikke manglede paa kraftige Opmuntringer for ham til at fuldende den[2]). Saavidt man kan skjønne, har han dog fordetmeste haft den færdig indtil Aaret 1523, men den udkom dog ikke. Efterhaanden forandrede Tankerne om Svanings Dygtighed til et saadant Arbejde sig ogsaa endel, vistnok noget paavirkede af Anders Vedels Dom i saa Henseende og af dennes Tilbøjelighed til selv at overtage det Hverv, som i saa mange Aar havde paahvilet Svaning. Vistnok var Vedel ogsaa en betydeligere

[1]) I mit Skrift, Historieskrivningen i Danmark og Norge efter Reform. S. 73—87 har jeg givet en udførligere Fremstilling af de Forhold, hvorunder Svanings Refutat. Calumn. Joh. Magni Gothi og Chronicon Johannis Regis udkom.

[2]) Se mit anf. Skrift S. 87 flg.

Skribent med en grundigere og mere alsidig historisk Dannelse end Svaning, til hvem han 1577 ved at ægte hans Datter traadte i et nært Slægtskabsforhold; men den følgende Tid viste dog, at han for den danske Historie neppe fik udrettet saa meget som hin. Imidlertid fik han med Hensyn til det Løfte, han havde givet om at beskrive den danske Historie og Kongernes Bedrifter, 1578 Ventebrev paa det Prælatur i Ribe, som Svaning havde, og hvori hans Løn som Historieskriver nærmest bestod. Og den 24de Februar 1579 fik denne Befaling til med det første at begive sig til Kongen med hvad han havde forfattet og sammendraget til Danmarks Historie, hvad enten det var aldeles fuldendt eller ikke, og tage med sig, hvad gamle Dokumenter han havde samlet, og overantvorde det altsammen til Kansler Niels Kaas, «paa det at fornævnte danske Historier med des større Frugt og Fuldkommenhed kunde færdiges og udgaa[1])». Værket blev nu overgivet til Universitetets Bedømmelse; men det kom ikke videre. Svaning var jo ogsaa en gammel Mand og savnede vistnok den Aandslivlighed, som hørte til for at lægge sidste Haand paa Værket og drive paa, at det kunde komme for Lyset.

Hvad hans ydre Stilling angaar, da undergik den ingen væsentlig Forandring i de mange Aar, han tilbragte i Ribe. Som Dekan i Kapitlet førte han Tilsyn med endel af Stiftets Kirker og havde ogsaa andre offentlige Hverv[2]). Sit Kannikedømme i Roskilde mistede han 1561, paa en Tid, da man skulde tro, at Regjeringen ellers maatte være tilbøjelig til at begunstige ham for den Tjeneste, han ydede den med sin Pen. Men i Roskilde søgte man konsekvent

---

[1]) Wegener, Efterretn. om And. Sør. Vedel. 2 Udg. S. 111.
[2]) Se Ny kirkehist. Samling III, 296.

at gjennemføre den kongelige Forordning af 20de December 1557, om at ingen, der ikke residerede ved Domkirken, maatte beholde de ham tillagte Præbender, med mindre han var i Kongens daglige Tjeneste i Kancelliet eller ved Hoffet, eller ogsaa studerede (eller var Lærer) ved noget Universitet[1]). Maaske har Svaning dog faaet nogen Erstatning for det Tab, han saaledes led i Indtægter. Vi vide ialfald, at han den 24de Januar 1566 fik kongelig Forlening paa en Brørup Kirke tilhørende Gaard, som kaldtes Sekjær, i Malt Herred, med Tilsagn om, at hans Hustru Marine Sørensdatter skulde beholde den i sin Livstid, om hun overlevede ham[2]). De Forleninger, Svaning havde i Lunds Domkapitel, beholdt han ogsaa indtil sin Død, skjønt man skulde synes, at her maatte Forordningen om Forbrydelsen af de ikkeresiderende Kannikers og Vikarers Præbender ligesaavel komme til Anvendelse som i Roskilde; men af flere Tilfælde vide vi, at man her ikke gik saa strængt tilværks.

Efter et langt Liv døde Mester Hans Svaning den 20de September 1584, 81 Aar gammel[3]). En saare hæderlig Mand synes han at have været, »vir prudens, gravis et in omni eruditionis genere excellens, maxime antiquitatis et historiarum peritissimus«, kalder Vedel ham i hans Vel-

[1]) Den 1ste Januar 1561 gjør K. Frederik II vitterligt, »at efterdi der nu vacerer og ledigt er et Kannikedømme udi Roskilde Domkirke, som os elsk. Mester Hans Svaning har forbrudt efter det Brevs Lydelse, stormægtige højbaarne Fyrste vor kjære Herre Fader, højlovlig Ihukommelse, hannem paa samme Kannikedom givet haver, thi at han ikke residerer hos Domkirken, eftersom samme Forleningsbrev hannem tilholder« — saa forlenes D. Albret Knoppert nu med samme Kannikedømme (Registre o. a. Lande, 7, 321).

[2]) Registre o. a. Lande. Nr. 8, Fol. 123—4.

[3]) Gravskriften over ham læses i Marmora Danica II, 69.

magts Dage[1]). Han blev Stamfader til en ret anseelig Efterslægt, thi i sit Ægteskab med den ovennævnte Marine Sørensdatter, havde han ikke mindre end femten Børn, af hvilke vi her kunne nævne følgende Sønner: Frederik, født 1557, døde 1587 som Student i Vittenberg; Jakob, født 1558, rejste i mange Aar udenlands og blev efter Faderens Død dennes Eftermand som Kannik i Lund; Niels, der døde 1592 i Strasborg som Magister og Lærer for Brødrene Otte og Jørgen Skeel; og Søren, født 1576, der døde 1607 som Præst i Guldager. Af Døtrene kjendes: Dorthe, født 1561, gift med Jens Laugesen, Tolder i Ribe, ved hvem hun blev Moder til M. Hans Svaning den yngre, Præst i Besser og Onsbjerg og Provst paa Samsø samt historisk Forfatter; Marine, født 1562, blev 1577 gift med M. Anders Sørensen Vedel, men døde allerede Aaret efter; Abele, gift 1586 med Professor Dr. med. Anders Christensen (fra Ribe); Anne, gift 1590 med Borgmester Hans Olufsen Riber i Horsens, ved hvem hun blev Moder til Ærkebiskop D. Hans Svane; Karine, gift 1588 med Professor M. Peder Aagesen, og 1593 efter dennes Død med M. Christen Blymester, Sognepræst i Nyborg. Gamle Mester Hans Svanings Enke overlevede de fleste af sine Børn og døde først den 4de Juli 1615, 76 Aar gammel[2]).

Den svenske Forfatter Johannes Messenius, som har søgt at gjendrive Svanings «Refutatio» af Joh. Magnus's ublu Beskyldninger mod det danske Folk, sagde spydig om ham, at han var bedre skikket til at avle Børn end til at skrive Bøger, og der er maaske flere, der have været af samme Mening. Thi en Afdeling af hans store latinske

---

[1]) A. Vellejus, Oratio de vita et obitu J. P. Grundith. 1567. Bl. P 5.
[2]) Disse Oplysninger om Svanings Familie ere fornemmelig uddragne af Peder Hegelunds Almanakoptegnelser.

Danmarkshistorie, der blev trykt længe efter hans Død — hans Christiernus II — har paadraget ham megen og ikke ufortjent Dadel, dels paa Grund af Værkets mange historiske Fejl, dels paa Grund af den haarde Dom, han fælder over den ulykkelige Konge, idet han med Forkjærlighed fremdrager hvad der kunde bidrage til at nedsætte ham, og deriblandt ikke sjelden uhjemlede Sagn, medens han savner Blik for det store i denne Konges Regjeringspolitik. Det er ikke min Hensigt at forsvare Svaning i saa Henseende; jeg kan idethele underskrive Grams Ytringer, naar han siger om ham: «Endskjønt jeg er forsikret om hans Hjærtes Oprigtighed, at han intet Factum eller Hoved-Gjerning har med Flid opdigtet, saa forbeholder jeg mig dog alle Tider hans Circumstantser at undersøge og paadømme, og vil ikke raade nogen at sætte Tro til enten Aarstal eller Navne eller Aarsager, som han foregiver til Ting, og deslige Biomstændigheder, forend de have examineret dem tilgavns. Thi udi sligt forlod han sig for meget, nu paa sin egen Hukommelse, nu paa andres, og slumpede saa til at skrive, undertiden hvad ret var, undertiden ikke[1]». Dog faar man, naar man overskuer de forskjellige Arbejder, som gamle Mester Hans Svaning efterlod sig, men hvoraf kun en Del er kommen til os, Indtrykket af, at han har været en flittig og ikke ufortjent Mand i det ham betroede Kald som «Danmarks Riges Historicus». Og saa meget der end er at udsætte paa hans Forfattervirksomhed, saa var han dog den første betydeligere Forfatter, som hos os søgte at skrive Historie efter den nyere Tids Grundsætninger for historisk Kunst.

[1] Kbhvnske Vid. Selsk. Skr. III, 24.

Skrifter: Refutatio Calumniarum cuiusdam Joannis Magni Gothi Upsalensis . . . Huic accessit Chronicon siue Historia Joannis Regis Daniæ in declarationem eiusdem refutationis. (Hafniæ) 1560 (ɔ: 1561). 4. Af Kong Hanses Historie har man en hdskr. dansk Oversættelse af Zacharias Jacobsen, 1582.

En retractat eller forklaring paa den beretning, som er nyligen vdgangen de Suenske til vilge om alt det, som er skied oc forhandlet emellum de Danske oc de Suenske saa vel vdi fredelighed som vdi strid til lands, Aar 1565. Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 2577. 4.

De Slesuicensi Ducatu et de regalibus in eo bonis, ad quos iure pertineant, ad reges Daniæ, an ad vasallos; præterea quo iure, quibusvis conditionibus hij regibus Daniæ sunt obligati, breuis et succincta declaratio. Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 2899. 4.

Christiernus II, Daniæ Rex. Francof. 1658. 8. s. l. 1670. 8. (Udkastet til dette Værk findes i Rostgaardske Saml. 42. 4).

*Historia Danica. Hdskr., hvoraf nu kun haves et fragmentarisk Udkast i Gl. kgl. Saml. 2444. 4.

*Descriptio Daniæ. Hdskr.

Epitaphia duorum regum Danorum Ripis sepultorum (tr. i Marmora Dan. II, 49—50, og i Scr. Rer. Dan. VII, 205—7).

Om flere andre Haandskrifter, som med større eller mindre Sandsynlighed kunne tillægges Svaning, findes Oplysninger i mit Skrift, Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge efter Reformationen, S. 87—101.

16.

Johannes Pomerius maa vel adskilles fra D. Johannes Pomeranus (Bugenhagen) og fra M. Johannes Pomeranus (Lübbeke), der ogsaa vare Lærere ved Kjøbenhavns Universitet, kort efter dets Gjenoprettelse[1]. Nærværende

[1] Jeg har selv tidligere gjort mig skyldig i en Forvexling i saa Henseende, i Danske Mag. 3 R. VI, 3 Not.

Dr. med. Johannes Pomerius kaldes Anglus, var altsaa en Englænder af Fødsel, og han var samtidig baade Livlæge hos Kongen og Professor i Medicinen ved Universitetet[1]). I et Brev, som den kongelige Sekretær M. Jesper Brochmand skrev fra Kjøbenhavn til Christian III den 28de December 1540, findes følgende Ytringer om ham: «Som Eders Majestæt skriver mig til om den engelske Doktor, da haver jeg været til Handels med hannem igjen, og kan dog ingen andre Ord faa af hannem, end som jeg haver fanget tilforn; han vil for ingen Del æske eller begjære noget af Eders Kgl. Majestæt, uden hvad som Eders Kgl. Majestæt vil ellers af sønderlig Gunst og Naade vende hannem til: der vil han lade sig nøje med, og vil sætte det ind til Eders Naade selver. Andre Ord kan jeg ikke faa af hannem. Men derover haver han lovet og tilsagt mig, at han vil blive tilstede her udi Byen og forbie Eders Kgl. Majestæts Tilkomst[2])». Efter D. Thomas Zegers første Bortgang fik D. Joh. Pomerius i Foraaret 1541 Pladsen som anden Medicus, og forblev i Universitetets Tjeneste til Slutningen af Aaret 1542, da han formodentlig atter forlod Landet[3]). Hans senere Skjæbne er ikke bekjendt.

17.

Jørgen Boie *(Georgius Boetius Agricola)* var født i Nordslesvig, hvor hans Fader Lorents Boie var den første evangeliske Sognepræst i Vilstrup. I Aaret 1538 blev han immatrikuleret ved Universitetet i Vittenberg, hvor han tog

---

[1]) Er. Lætus, De republ. Noriberg., Præf. (aftrykt i Grams Prælatio til Cragii Ann. p. 115 og i Herholdts Archiv, S. 38).
[2]) Saml. til Adel. Hist. Fasc. 5 i Kgl. Bibl.
[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 3. 7. 10.

Magistergraden[1]). Da Kong Christian III kjendte Faderen, siden den Tid han havde resideret paa Haderslevhus, tog han sig med Velvilje af Sønnen og skaffede ham i en ung Alder Ansættelse som Docent ved Kjøbenhavns Universitet. I Avgust 1540 tiltraadte M. Jørgen Boie sin Lærerpost; men da han i det første Aarstid kun havde halv Professorløn, er han vel ikke blevet regnet uden som extraordinær Docent; men fra Mikkelsdag 1541 nød han fuld Løn som Professor Pædagogicus[2]). 1544 var han Dekan i det filosofiske Fakultet, da han den 23de Marts d. A. kreerede fem Magistre. Selv blev han den 15de September samme Aar kreeret til Bakkalavr i Theologien af D. Johannes Machabæus. Det lader til, at han i Aaret 1545 i nogen Tid har besørget den dialektiske Forelæsning, men han traadte dog snart tilbage i sin forrige Stilling som pædagogisk Professor. I Forbindelse med M. Oluf Chrysostomus førte han i Sommeren 1544 Tilsynet med Universitetets Bygningsarbejder, og Aaret efter var han paa Universitetets Vegne Vært for den rygenske Superintendent Johan Knipstro, da han i nogen Tid opholdt sig i Kjøbenhavn i Anledning af de Forhandlinger, som dengang førtes angaaende Roskilde Bispestols Overhøjhed over Rygen[3]).

Da Mester Jørgen Boie var kjendt og yndet af Hertug Hans den ældre i Haderslev, blev han den 10de Januar 1548 af denne kaldet til Sognepræst i Vilstrup efter sin Fader og samtidig til Hertugens Hofprædikant og Skrifte-

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 466.

[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 4. 7. 10. Vinding siger (Acad. Haun. p. 71), at Boie blev immatrikuleret i Kjøbenhavn 1542. Men da Universitetets Regnskaber vise, at han var Docent siden 1540, maa det være en Fejl.

[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 15. 19. 22. 24. Tillæg, Nr. 16. Jfr. foran S. 170.

fader. Som saadan maatte han udstede en Forpligtelse om at han vilde være sin Herre til Tjeneste, hvor han behøvede ham eller sendte ham hen, og gjøre sig al mulig Flid i sit Embede, samt bevare alt, hvad Hertugen betroede ham i Skriftestolen, i den dybeste Tavshed. Som Løn for denne Hoftjeneste fik han Løfte om 30 Daler aarlig og Tøj til en Hofklædning[1]). Som Hofprædikant havde han Bolig i Haderslev; men da Vilstrup ikke ligger meget langt fra denne By, kunde han tilnød nok selv besørge begge Embeder. Forøvrigt synes han snart at have vundet Hertugens Yndest og Tillid, saa der Tid efter anden blev betroet ham flere vigtige Hverv. Da saaledes Provsten (eller Superintendenten) i Tønder Amt og paa Nordstrand, Hr. Vincentius Alberti, døde 1552, blev det, foreløbig paa et Aar, overdraget Boie at visitere Kirkerne og føre Opsyn med Præsterne paa Nordstrand. Ved sit første Besøg fandt han Landskabet daarlig forsynet med Præster, og paa flere Steder havde Gjendøbere og »Sakramenterere« skaffet sig Indgang. Da han gjorde Forestilling herom, gav Hertugen ham Fuldmagt til i Forbindelse med Stalleren at kalde Præsterne for sig og efter Undersøgelse og Forhør at afsætte dem, som i Lære eller Levned ikke forholdt sig i Overensstemmelse med Guds Indstiftelser og Kirkeordinansen, og at indsætte lærde og gudfrygtige Mænd i deres Sted. Det blev derhos forbudt Beboerne af Nordstrand for Fremtiden paa egen Haand at antage Præster, men det skulde ske med Stallerens og Provstens Raad og Medvirkning, under Forbehold af Hertugens Stadfæstelse.

I et Aarstid (1553—54) var M. Jørgen Boie ved Siden

---

[1]) Efter Hertug Hanses Regjeringskopibog, der idethele er Kilden til de fleste Efterretninger i det følgende.

af sine øvrige Forretninger konstitueret som Provst i Haderslev Amt og Sognepræst i Byen Haderslev, og samtidig synes han ogsaa at have ført Tilsynet med Tønder Provsti. Disse Forretninger afgav han dog atter i Slutningen af Aaret 1554; derimod vedblev han at være Superintendent eller Provst paa Nordstrand, samtidig med at han var Hofpræst i Haderslev og Sognepræst i Vilstrup. I Sommeren 1555 ledsagede han sin Herre paa en Rejse til Nordstrand. Denne Rejse blev i kirkelig Henseende af megen Vigtighed, idet Hertugen ved den Lejlighed udstedte en særlig Kirkeordning for dette Landskab; og det ligger nær at antage, at Boie har haft en Hovedandel i samme, ja vel endog har forfattet den[1]). Da Ditmarsken var erobret 1559, blev det overdraget Boie paa Hertug Hanses Vegne, i Forbindelse med Kongens og Hertug Adolfs Hofprædikanter, at udarbejde en Kirkeordning for Ditmarsken. Den blev udfærdiget i Rendsborg den 10de November samme Aar, underskreven af de tre nævnte Mænd, som forud «paa det flittigste havde examineret og forhørt de ditmarsiske Præster» og udkaaret tre af dem til Superintendenter i Landet[2]).

I Aaret 1560 blev M. Jørgen Boie foruden sine øvrige Embeder beskikket til Provst i Haderslev Amt, Arbejde nok for een Mand, uden at man endnu ovenikjøbet med Rhode behøver at gjøre ham til Rektor ved Haderslev Skole[3]). Thi det var han sikkerlig ikke; derimod var han Skoleinspektør, ligesom han ogsaa førte Tilsynet med Studenterne fra Hertug Hanses Andel, der understøttede med Stipendier stu-

[1]) Denne Kirkeordning for Nordstrand er trykt hos Lackmann, Einleitung zur Schleswig Holst. Hist. I, 479—86.
[2]) Den er trykt hos Muhlius, De reform. relig. in Cimbria, p. 174—8.
[3]) Rhode, Haderslev Amts Beskrivelse, S. 236. Dette Værk indeholder idethele mange Urigtigheder om Boie og hans Slægt.

derede ved fremmede Højskoler. I Aaret 1562 skrev Universitetet i Rostok til Hertug Hans, at han havde tilstaaet en Student (Vilhelmus Severus Strandanus) en aarlig Understøttelse af 24 Daler, men den havde Provsten i Haderslev, Georgius Boetius, nu frataget ham, hvorfor Universitetet bad, at Studenten maatte beholde Stipendiet, da man kunde give ham et godt Vidnesbyrd[1]).

Efter Hertugens Befaling forfattede Boie 1564 et Skrift, der indeholder vigtige Oplysninger om Kirkevæsenets Ordning, om Kirkernes Ejendomme og deslige i Haderslev Provsti eller det gamle Barvit Syssel. Det hele afgiver et fordelagtigt Vidnesbyrd om Provstens Forretningsdygtighed og Nøjagtighed. Sandsynligvis kan det ogsaa tilskrives ham, at Hertugen samme Aar udstedte en Befaling om, at der i Haderslev og Tørning Len aarlig, «naar Drikketing holdes», skulde indsættes tvende Mænd i hvert Sogn til at have flittigt Tilsyn med, om nogen levede i Ægteskabsbrud og Utugt, eller undlod at helligholde de forordnede Festdage, eller øvede Vold og Kaadhed i Kirker, paa Kirkegaarde og Kirkeveje, eller iøvrigt førte et ukristeligt Levned. Enhver, der gjorde sig skyldig i sligt, skulde angives for Øvrigheden, at han kunde blive straffet efter Fortjeneste.

I de sidste Aar, Boie levede, modtog han flere Beviser paa Hertugens særdeles Yndest. Da han saaledes havde ansøgt om, at en af hans Sønner, som var ved Studeringerne, maatte blive hans Efterfølger i Præstekaldet i Vilstrup, forudsat at han gjorde saadanne Fremskridt i sine Studeringer, at der var Haab om, at han kunde blive sit Fædreland en nyttig Mand, saa tilstod Hertugen ikke blot

---

[1]) Orig. i Gemeinschaft. Archiv.

ınne Bøn, men lovede endog (Nytaarsdag 1566), at derım Sønnen endnu var mindreaarig ved Faderens Død, ıaatte han lade Kaldet besørge af en Kapellan under rovstens Tilsyn, saalænge til han selv kunde overtage det. ed samme Lejlighed udtalte Hertugen sig paa den mest ıerkjendende Maade om Jørgen Boies rosværdige og flittige mbedsførelse som Provst, idet han tillige bevidnede, at an som Hofpræst og Hertugens Skriftefader havde holdt g kristelig og vel saavel i Lære som i Levned, og at han esuden havde Krav paa ikke ringe Taknemmelighed af ıne Sognefolk. Da Hertugen havde faaet sig et nyt Slotsapel indrettet paa Haderslevhus eller Hansborg, indviedes ımme paa første Paaskedag 1566 af M. Jørgen Boie[1]), om senere hen i det samme Aar «paa Grund af sin lange g tro Tjeneste» af Hertugen forlenedes med et Vikarie i jelstrup, som kaldtes Hr. Sebes Len.

Som en Mand, der besad megen Indflydelse hos sin Ierre, modtog Boie ikke sjelden Ytringer af Hyldest og Erbødighed af saadanne, som ønskede at vinde hans Ynest eller Understøttelse[2]). Sligt plejer just ikke at være den

[1]) Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 407. I Hans Oldendorphs samtidige Dagbog (Hdskr. i Thottske Saml. 541. 8) findes følgende Notits: «1566, 14 Aprilis, h. e. die paschali, audiui concionem M. Georgii Boetii cum aliis multis in arce, ubi in nouo templo principis egregie exstructo atque ornato primus habuit primam concionem ex 16. Marci cap. de resurrectione Christi et utilitate eius plurima. Bene et pie docuit, utinam faciet iuxta illud Dei verbum. Amen. Habuit etiam xj communicantes nobiles, et accepit donum offertorii satis amplum».

[2]) 1560 tilegnede en vis Laurentius Hage ham et Skrift «De Trinitate» (se min Udgave af Lyskanders Script. Danici, S. 276). 1569 tilegnede M. Knud Bramsen fra Haderslev ham «Næniæ aliquot scriptæ ad ornatissimum virum D. Magistrum Georgium Boetium Agricolam, Superintendentem Dioecesis Hathersleuiensis et Strandensis, in aula illustrissimi Principis ac Domini D. Johannis

bedste Skole for Karakteren, og der lyder da ogsaa fra en vis Side Klager over hans Egenkjærlighed, Ærgjerrighed og Pengebegjærlighed; men da disse Beskyldninger fremførtes af en Mand, hvis Dom der kun kan tillægges liden Vægt, saa kunne de ikke i nogen væsentlig Grad nedsætte den Agtelse, vi ellers maa have for M. Jørgen Boie som en dygtig kirkelig Tilsynsmand[1]). Han var den første indfødte Sønderjyde, som beklædte nogen højere kirkelig Stilling i Nordslesvig efter Reformationen, hvor man hidtil udelukkende havde betjent sig af Tydskere. Hans daglige Sprog var Dansk[2]); men i Embedsskrivelser, selv til helt danske Egne, ikke at tale om i sine Prædikener ved Hoffet, har han dog udentvivl benyttet sig af Plattydsk, som var Hertug Hanses Omgangs- og Kancellisprog.

Mester Jørgen Boie døde den første Maj 1569. Siden Aaret 1553 havde han været gift med Sara Meiger, en Datter af Provst Johan Meiger i Rendsborg, og Enke efter den ovenfor omtalte Provst Vincentius Alberti i Tønder[3]). Da hun overlevede sin sidste Mand og havde flere Børn, der endnu ikke vare voxne, tillagde Hertugen hende Kirketienden af Fjelstrup Sogn, som hendes Mand allerede havde haft. Deres ældste Søn var Lorents Boie (Laurentius Boetius), som blev Præst i Løgumkloster og Nørrre Løgum[4]).

---

senioris Ducis Holsatiæ etc. fidelissimum concionatorem, Mæcenatem suum obseruandissimum«.

[1]) Det er Hans Oldendorph, der en Tid var Kapellan i Haderslev, der fremsætter disse Beskyldninger mod Boie; men han var selv af en meget stridbar Natur og til Tider ikke rigtig i Hovedet (se Ny kirkehist. Saml. IV, 243—52).

[2]) Dette ses af Oldendorphs Dagbog, som anfører danske Ytringer af Boie.

[3]) Heimreich, Nordfresische Chronik herausgeg. v. Falck. I, 364. 390—1.

[4]) Kraft, Husum. Kirchen-Hist. S. 403. Jensen, Kirchl. Statistik. S. 305.

Skrift: Ein Bericht vnde Verkleringe der Gelegenheit vnde der Kerken jerlichen Inkumpst sambt densuluigen Registern düsser Prawesty, Barrezüssell genant, vth des durchluchtigen hochgebornen fürsten vnd hern, hern Johansen, eruen tho Norwegen, hertogen tho Schleswig, Holsten etc., heten vnd beuell, durch Magister Georgium Boetium kortlichen vorfatet Anno etc. 1564. Hdskr. i Gemeinschaftl. Archiv. Den første Del deraf er trykt i Ny kirkehist. Saml. II, 265—82 og i Jahrbücher für die Landeskunde. IV, 94—105. Jfr. «Anmerkungen über eine in der Haderslebischen Propstei vorhandenen Handschrift» i Neues Kiel. Mag. I, 317—29.

Et Brev fra Boie er trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, S. 700.

18.

John Mac Alpin *(Johannes Machabæus Alpinas)* var født i Skotland af en gammel adelig Slægt. Hans Fødeaar er ikke bekjendt, men det maa falde omtrent ved det 16de Aarhundredes Begyndelse. Fra sin første Ungdom af viste han en overordentlig Lyst til Studeringer, hvorfor hans Forældre sørgede for, at han fik lærde Lærere, der vejledede ham til gode Sæder og førte ham ind paa Videnskabernes Bane. Da hans Hjærte tidlig vendte sig til Reformationen, forlod han sit Fædreland, hvor Protestanterne forfulgtes, og søgte til England, hvor de havde bedre Kaar. Her fandt han navnlig Beskyttelse hos Nicolaus Shaxton, Biskop af Salisbury, Herren af Cromwel og flere andre af Rigets første Mænd. Hans brændende Iver for den kristne Tro og hans udmærkede Lærdom gjorde ham agtet og afholdt, og han aflagde et Vidnesbyrd om begge Dele i sit Skrift «De vera et falsa ecclesia[1])». Imidlertid forandrede den vægelsindede Kong Henrik VIII's Stemning mod Prote-

---

[1]) Bale, Scriptorum illustrium maioris Brittaniæ Catal. Basil. 1557. Fol. II, 226.

stanterne sig, og Machabæus blev derfor nødt til med sin Hustru, Agnete Matthewson (eller Sudderland), som han havde ægtet i England, men som forøvrigt ogsaa var af fornem skotsk Æt, at forlade sin Fødeø for at drage til Fastlandet[1]).

Efter nogen Omflakning, under hvilken han havde taget den theologiske Bakkalavrgrad i Køln, kom han til Vittenberg, hvor han den 25de November 1540 blev indskreven i Universitetets Matrikel. Her vandt han snart Luthers og Melanchtons Agtelse og Velvilje; især blev han en Ven af den sidste, og det saameget mere som de stemmede temmelig nøje overens i deres theologiske Anskuelser[2]). Forat skaffe ham en passende Ansættelse skrev Bugenhagen 1541 saavel til Kansler Johan Friis som til Kong Christian III, og anbefalede ham som en lærd, from og forstandig Mand, der var dygtig nok til at beklæde en theologisk Lærerstol i Kjøbenhavn, hvilken han heller ønskede end Pladsen som Præst eller Professor i Strasborg, der var ham tilbudt. Han antog nemlig, at man i Danmark snarere vilde lade sig nøje med hans «Lægmandssprog» (ɔ: hans simple Tydsk) end i Strasborg; desuden virkede det gode Ry, Christian III havde for sin Nidkjærhed for Reformationen og sin Gavmildhed mod den lærde Stand, vistnok ogsaa tiltrækkende paa ham. Kongen viste sig ogsaa strax villig til at gaa

---

[1]) Se Tillæg af 4de Febr. 1589. I Gravskriften (Vinding, Acad. Haun. p. 73 og Resen, Inscr. Hafn. p. 49) kaldes hun Agnete Machison, men da Dødsdagen her er fejl angiven, er maaske ogsaa Navnet urigtig læst.

[2]) Der fortælles almindelig (Christian III's Historie I, 390—91), at Melanchton efter sin sædvanlige Skik forandrede Mac Alpins Navn til Machabæus, imidlertid findes han allerede indskreven i den vittenbergske Matrikel under Navnet: D. Joannes Maccabæus Scotus (Ny kirkehist. Saml. I, 466).

ind paa Forslaget, men ønskede dog, at Machabæus først maatte blive kreeret til Doktor i Theologien. Imidlertid affærdigede han sin Sekretær, Herman Skeel, til Vittenberg for at gjøre den fornødne Aftale med ham og sørge for hans Rejse herind til Landet[1]). Som Følge heraf underkastede Machabæus sig den 3die Februar 1542, under D. Martin Luthers Dekanat, Prøven «pro licentia in Sacra Theologia» og blev den paafølgende 9de Februar under Luthers Præsidium kreeret til Doktor i Theologien[2]). Kort efter begav han sig med sin Hustru og lille Søn paa Vejen til Danmark, og tiltraadte sit Embede som theologisk Professor i Kjøbenhavn omtrent paa samme Tid, som D. Tileman v. Hussen forlod Universitetet for at gaa som Biskop til Slesvig. I et Brev til en høj Rigsembedsmand, formodentlig Rigshofmester Eske Bilde, ytrede Kongen den 25de Marts 1542: «Vi sende nu til eder en Doktor, som vi have ladet forskrive ned fra Vittenberg at skulle læse der udi Universitetet i vor Stad Kjøbenhavn; thi bede vi eder og begjære, at I selv følger og paa vore Vegne overantvorder ham ind i Universitetet og promoverer ham hos de lærde Mænd og strax lader gjøre ham sin Besoldning, eftersom de andre Læsemestere have[3])». Det er aabenbart om Machabæus her er Tale. Og at han har fundet en god Modtagelse blandt sine tilkommende Kolleger, kan sluttes deraf, at Universitetet skjænkede ham 50 Daler som Erstatning for hans Rejseomkostninger[4]). I Vittenberg fulgte

---

[1]) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 221—22. Kongens Svar til Bugenhagen er dateret: Gottorp den 6te Januar 1542.
[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 476—77. Jfr. Harboes Fortale til Zwergs Sjæl. Cler. S. 104 Anm.
[3]) Afskrift i Langebeks Diplomatarium.
[4]) Danske Mag. 3 R. VI, 7. 8.

man ogsaa hans Skjæbne med Interesse, saa at, da det usande Rygte var kommet dertil, at Professorerne i Kjøbenhavn havde udelukket ham fra Forhandlingerne i Konsistorium, skrev Bugenhagen til Christian III for at faa raadet Bod derpaa, i hvilken Anledning man i December 1542 vedtog i Konsistorium, at Machabæus selv skulde gaa til Kongen og erklære Rygtet for ugrundet[1]).

I de femten Aar D. Johannes Machabæus stod som Professor ved Universitetet, er hans Navn indvævet i de forskjellige kirkelige og theologiske Forhandlinger, som i dette Tidsrum førtes. I Aarene 1543 og 1544 finde vi ham saaledes deltagende i Forhandlingerne med de katholsksindede Kanniker i Roskilde, Lund og Kjøbenhavn. I det sidstnævnte Aar valgtes han til Universitetets Rektor, og da han samtidig var Dekanus i det theologiske Fakultet, kreerede han den 15de September 1544 fire Bakkalavrer i Theologien[2]). I et Brev til M. Cæso Eminga, der var Lektor i Slesvigs Domkapitel og havde opholdt sig samtidig med Machabæus i Vittenberg, udtalte han sig 1546 meget gunstig om Kirkens og Skolens Tilstand i Danmark, medens han omtalte sine egne Omstændigheder som taalelige[3]). Samme Aar deltog han som en af Universitetets tre Afsendinge i Nationalsynoden i Antvorskov, og tog 1548 Del i Udarbejdelsen af den udførlige Betænkning, som afgaves af de kjøbenhavnske Theologer over Skriftet »Interim«. 1549

---

[1]) Harboes Fortale til Zwergius's Sjæl. Cler. S. 104.

[2]) Vinding, Acad. Haun. p. 72.

[3]) Se Tillæg Nr. 22. Dengang jeg lod dette Brev trykke, havde jeg endnu ikke opdaget, til hvem det var skrevet. Langebeks Afskrift stammer fra den slesvigske Superintendent Jakob Fabricius den ældres Samlinger, som findes i Univ. Bibl., Donat. Variorum 122 4 (Vol. 1 Nr. 71). Brevet er vanskeligt at læse. Linie 13 bør Deo rettes til: Dei, og Lin. 23 præstantiæ ... til: præstantiæ servus.

valgtes han anden Gang til Universitetets Rektor. Den 16de Februar 1550 fik han Livsbrev paa det Kannikedømme i Roskilde, som Frands Brockenhus havde opladt og resigneret til ham[1]). Skjønt han nævnes blandt Deltagerne i Revisionen af den danske Bibel, der udkom 1550, er det dog neppe rimeligt, at han kan have ydet sønderlig Hjælp i denne Henseende, da han ikke synes at have haft ret megen Færdighed i det danske Sprog. Derimod forestod han tilligemed D. Christiern Morsing Salget af Biblen, efterat den var gjort færdig fra Pressen, hvorfor der ogsaa tilstodes ham 100 Daler af Overskuddet som Hjælp til hans Søns Studering[2]). I Slutningen af Aaret 1551 tilsendte Kongen ham og D. Peder Palladius et Skrift af Osiander og udbad sig deres Betænkning og Kritik derover; men Machabæus maatte den 4de Januar 1552 erklære, at han paa Grund af længere Tids Svagelighed («hans Hoved vilde ikke staa ham bi») hidtil ikke havde kunnet gjøre noget ved dette Arbejde, og i Maj samme Aar var han endnu ikke kommen tilende dermed[3]). Senere hen paa Aaret omtales han som arbejdende paa at skaffe M. Henrik von Bruchofen herind til Landet, hvilket som bekjendt lykkedes, da denne Mand, der ogsaa støttedes ved Anbefaling fra Vittenberg, blev Kongens Hofpræst[4]). Den 7de Marts 1553 kreerede Machabæus, efter Forsvaret af en Række Theses

---

[1]) Reg. o. a. Lande. Nr. 5, Fol. 204.

[2]) Kirkehist. Saml. II, 405—14. Ny kirkehist. Saml. I, 124—26.

[3]) Schumacher, Gel. Männ. Briefe. III, 131—35. Aarsber. fra Geh.-Ark. I, 263. I et Brev skrevet 1552 hedder det: «Doctor Machabeus ist noch schwach vnd wiewohl er vertrost jegen die Ostern mit dem beuohlen des Osianders ketzerey halben fertig zu werden, so ists doch seiner gelegenheit nach im zweifel» (Geh.-Ark. Saml. Rygen under Roskilde Stift).

[4]) Schumacher, a. Skr. I, 185.

angaaende den hellige Nadvere, sin Kollega M. Niels Hemmingsen til Bakkalavr i Theologien og holdt ved den Lejlighed en latinsk Tale over Rom. 14, 23: Alt det, der ikke er af Tro, er Synd[1]). Det er kjendeligt af de Theses, Machabæus opstillede, at han nærmest sluttede sig til Melanchton i sin Opfattelse af Nadverlæren, og paa samme Maade maa det forklares, at han senere undslog sig for, efter D. Peder Palladius's Opfordring, at udtale en Fordømmelse over de landflygtige Kalvinister, som under Jan Laskis Førelse i Efteraaret 1553 vare komne fra England til Kjøbenhavn. Machabæus's Svar til Palladius gav tydelig nok at forstaa, at hvis man vilde nøde ham til imod hans Samvittighed at fordømme Personer, han ikke kjendte, eller hvis man ikke mere satte Lid til hans Rettroenhed, var han beredt til selv at rejse bort[2]). Hertil kom det imidlertid ikke, baade fordi Kongen yndede ham meget, og fordi Palladius neppe ønskede at drive Sagen til Yderligheder. I Slutningen af Januar 1554, altsaa kort efter disse Begivenheder, fik Machabæus kongelig Befaling til at være tilstede i Øm Kloster ved en Registrering, der skulde foretages over Klosterets Breve og Bøger[3]); det er maaske at antage, at han for nærmere at forklare sig er rejst over til Kongen, der opholdt sig paa Koldinghus, og da ved samme Lejlighed har faaet dette Hverv, der ellers laa noget fjernt fra hans øvrige Virksomhed. Forøvrigt synes han ikke at have haft noget stærkt Helbred; det hændtes saaledes engang

---

[1]) Se Tillæg Nr. 37. Dän. Bibl. VIII, 257—78.

[2]) Harboes Fortale til Zwerg. Sjæl. Cler. S. 105—6. »Quod si talis videor, qui ferri non possim, non debeam: ego, quam primum id mihi legitime innotuerit, me cum omni pace ac sine cujusquam offendiculo hinc proripiam«.

[3]) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, Tillæg. S. 35.

i Foraaret 1554, medens han stod og holdt Forelæsning, at han pludselig blev saa syg, at han hverken kunde staa eller gaa[1]). Han kom sig dog igjen, saa han i Oktober samme Aar tilligemed tvende Kolleger kunde rejse over til Nyborg for at forhandle med Kongen om Universitetets Anliggender[2]).

Tidligere i samme Aar havde Machabæus gjentagne Gange maattet henvende sig til Kongen, og det i en Sag, der vel ikke angik ham selv personlig, men som ikke desto mindre laa ham stærkt paa Hjærte. Han var nemlig Svoger til den engelske Bibeloversætter og Reformator Biskop Myles Coverdale; denne var efter den katholske Marias Thronbestigelse i England (1553) bleven afsat fra sit Bispeembede og var kommen i en meget farefuld Stilling. I sin Nød henvendte han sig til sin Svoger i Danmark for ved hans Bistand at formaa Christian III til at tage ham under sin Beskyttelse eller ved en Anbefaling og Forbøn hos den engelske Dronning at sikre hans Liv og Frihed. I et Brev fra Kong Christian til Dronning Maria (dat. Koldinghus den 24de April 1554) ytrer Kongen, at efter indstændige Bønner af en af hans Undersaatter, en Mand af

---

[1]) Joh. Matth. Holnus, Oratio funebr. in obit. M. Christierni Morsiani. Bl. B 7. »Vidistis ante duos dies (Talen blev holdt d. 24de April 1554) reverendissimum præceptorem nostrum et ss. Theologiæ syncerrimum Doctorem D. Johannem Macchabæum inter prælegendum grauissima infirmitate correptum esse, adeo ut legenti et sacra dogmata sermonis facundia illustranti uerbum exciderit, ipseque graviter debelitatus nec pedibus valuit consistere vel ire. Sed Dei beneficio pristinæ eum ualetudini aliquo modo restitutum debemus merito omnes gaudere» etc.

[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 259. Slangendorpius, Oratio de initiis doctrinæ etc. Hafn. 1591. Bl. P 5. Den 4de Juni 1554 skrev en af hans Disciple: »D. D. Machabæus prosperrima adhuc vtitur valetudine» (se Tillæg Nr. 40).

stor Lærdom og Fromhed, for hvem han bar megen Agtelse, og som baade ved Slægtskab og fælles aandelige Egenskaber var forbunden med «en vis Myles Coverdale, forhen Biskop i Exeter», der nu ved Tidens ulykkelige Vilkaar var kommen i en ynkværdig Tilstand og var bragt i Fængsel og Livsfare, vilde Kongen ikke undlade paa det indstændigste og stolende paa det gode Forhold, som fra gammel Tid havde fundet Sted mellem begge Riger, at anholde hos Dronningen om, at hun vilde tilgive Coverdale, og at, hvis Tidsomstændighederne ej gjorde det muligt eller passende for ham at blive i England, Dronningen da vilde tilstede ham med hans Familie at søge et Tilflugtssted i Danmark. Kongen vilde betragte det som et Bevis paa udmærket Velvilje og altid vise sig villig til at føje enhver Anmodning af Dronningen, som det stod i hans Magt at opfylde. Det lykkedes imidlertid først efter gjentagne Anmodninger fra K. Christians Side at bevæge den blodige Dronning til at slippe sit Bytte. Endelig tillod hun dog i Februar 1555 Coverdale at rejse, hvorpaa denne begav sig til Danmark, hvor han naturligvis blev modtagen med Glæde af sine Slægtninge, der saalænge havde været bekymrede for hans Skjæbne. Universitetet sendte ham Vin og Klaret, og Kongen tilbød ham gejstligt Embede i Danmark, som han dog, paa Grund af sin Ukyndighed i Sproget, ikke vilde modtage[1]).

---

[1]) Molbech, Hist. Tidsskrift. V, 153—56. Danske Mag. 3 R. VI, 260. Følgende Skrift af Myles Coverdale, der minder om hans Ophold i Danmark, omtales af Tanner, Bibl. Brit. p. 203—04: Ordo baptismi et coenæ domini in Dania et quibusdam Germaniæ ecclesiis. 12mo. Men det findes ikke i vore Bibliotheker. I Tanners anf. Skr. p. 202 nævnes en anden Englænder, som rimeligvis har været i Følge med Myles Coverdale, nemlig Thomas Cottisford, om hvem det bemærkes: «initio regni Mariæ ob religionem sponte exulavit primo Hafniæ in Dania, et 1555 Genevam contendit».

Om D. Johannes Machabæus er endnu at tilføje, at
ı med Universitetets øvrige Lærere i Foraaret 1557
lerskrev den «Tavle om Herrens Nadvere», som M. Niels
mmingsen efter kongelig Befaling maatte opsætte for at
se sig og det kjøbenhavnske Universitet for Mistanke
Vranglære i dette Stykke. Machabæus erklærede i sin
derskrift, at han «fordømte og forsvor aldeles alle de
dfarelser, som imod Jesu Christi Nadveres Sandhed uret-
g og falskelig opdigtede ere, og at han forsagede af Hu
Hjærte al den Lærdom, som af Menneskene er optænkt
od den samme Nadveres Sandhed, og derimod bejaede
samtykte den Sentens og Lærdom, som de hellige Apostle
deres Skrift lære, og den højberømte Skole udi Vitten-
g nu lærer og bekjender[1])». Derefter kreerede han den
le September samme Aar Hemmingsen til Doktor i
eologien og benyttede denne Lejlighed til end yderligere
forsvare de Theses om Nadveren, som han 1553 havde
msat og som dengang vare blevne anfægtede af D. Peder
lladius[2]). Ikke længe efter døde han, den 5te December
57. Fra alle Sider lyder det Vidnesbyrd om ham, at
ı var en grundlærd, retskaffen og gudfrygtig Mand, der
l sin Konges Naade og alle brave Folks Yndest[3]). Af
e Disciple var han højt æret og elsket, saa de sørgede
get over hans Død og bevarede hans Forelæsningshefter
n Klenodier eller søgte at skaffe sig Afskrifter af dem;
aa Kongen viste sin Agtelse for ham ved til Fods at

Se Tillæg, Nr. 55. Kirkehist. Saml. I, 238—39.
Se Tillæg, Nr. 37, Overskriften.
K. Christian III's Hist. I, 258. 391. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 292—3. Lyskander, Script. Danici, ny Udg. S. 262—3. Magn. Matthiæ, Ser. Reg. Dan. msc.: «Vir inprimis doctus, longe integerrimus». En Samling af forskjellige Vidnesbyrd om Machabæus findes hos Lackmann, Hist. Ordin. Eccles. p. 128—9.

følge hans Lig til Jorden og ved at sørge for hans Enke[1]. Agnete Matthewson overlevede nemlig sin Mand i mange Aar; hun døde den 27de Januar 1589, 86 Aar gammel[2]. Deres eneste Barn var Sønnen Christian Machabæus, der i Frederik II's Tid blev Professor ved Universitetet.

Skrifter: *De vera et falsa ecclesia.

*De conjugio sacerdotum.

De traditionibus, cæremoniis et ritibus humanis in Ecclesia. Christo opt. max. aspirante sequentia themata vir præstans M. Nico. Hemmingius, S. Theol. Candidatus, pro assequendo in eadem facultate gradu, Joh. Machabæo D. T. præsidente, instantis mensis XXI publice defendet. Hafn. 1552. 8.

Themata de sacra coena. 1553 (trykte som Tillæg Nr. 37).

Oratio in dictum Paulinum Rom. XIV, 23. 1553 (trykt i Dän. Bibl. VIII, 257—78).

*Themata theologica XII, de quibus disputabitur publice. Hafn. 1554. Fol. pat.

*Themata theologica XIII de traditionibus et cæremoniis humanis in Ecclesia. Hafn. 1556. Fol. pat.[3].

*Themata, respondente pro gradu Doctoratus in Theologia Mag. Nicolao Hemmingio, Prof. Hafn., die 21. Sept. 1557. 8vo (se Wielandts Nye Tidender 1736. S. 305).

*Enarratio in Deuteronomium continens singulorum capitum brevem summam et concinnam dispositionem. Londini 1563. 12.

Følgende utrykte Forelæsninger af Machabæus nævnes: Annotationes in evang. Johannis, 1542. In evang. Matthæi. Is

---

[1] Epistolæ ad Luc. Lossium, ed. Lackmann, p. 126—27. Ny Kirkehist. Saml. III, 320. 345—6. Jfr. foran S. 269—70. Den 12te Januar 1584 fik »Anne«, D. Joh. Machabæi, Kongebrev paa nogle Fødevarer fra Kjøbenhavns Slot (Sjæl. Reg. 12, 305).

[2] Se Universitetets Sørgeprogram ved hendes Død, Tillæg af [illegible] Febr. 1589.

[3] Disse Themata nævnes i Alb. Thuras hdskr. Optegnelser (Univ.-Bibl., Addit. 189. 4) og bør neppe identificeres med de tidligere anførte fra 1552, som hidtil med Urette have været henførte blandt Hemmingsens Skrifter.

evang. Marci, 1556. In epist. Pauli ad Romanos. In locos communes Philippi Melanthonis.

Han deltog i de kjøbenhavnske Theologers Fællesskrifter: Epistola ad Capitulum Roskildense, 1543 (Dän. Bibl. VII, 123—29) og Judicium et censura de libro Interim (Dän. Bibl. V, 76—160. VI, 192—212).

Breve af ham ere trykte som Tillæg Nr. 22, i Dän. Bibl. VII, 168—80, samt i Harboes Indledn. til Zwergius's Sjæl. Cleresi S. 105—6.

19.

Bernart Wigbolt Fries *(Bernhardus Wygboldus Frysius)* blev juridisk Professor 1542; forøvrigt henvises til hans Biografi blandt Universitetets Konservatorer, foran S. 425—28[1]).

---

[1]) Der kunde dog være Anledning til endnu at fremdrage følgende hidtil utrykte Karakteristik af Bernart Wigbold, som jeg tidligere har overset. I Joh. Pistorius's hdskr. »Ephemerides« (Gl. kgl. Saml. 460 Fol.) læses nemlig: »Die 20 Aprilis 1556 Bernhardus Wigbold Groningensis, J. V. Doctor et Christiani III Regis Daniæ consiliarius, in legatione obiit Rostochii. Fuit in ipso ingenium adeo excellens et diuinum, vt puer non modo celerrime arriperet omnia, quæ proponebantur, sed etiam cum in speciem segnior et negligentior cæteris συμφοιτήταις visus esset, tum plus disceret, quam cæteri, et summa facilitate et perspicuitate cogitationes explicaret. Deinde in Academiam Witebergensem missus, aliquot annos vsus est consuetudine D. Philippi Melanthonis, cuius honorifica de præstanti ingenio et doctrina ipsius testimonia multi meminerunt. Et acumen ipsius ac orationis elegantiam et vbertatem in disputationibus publicis et prælectionibus multi docti tum Witebergæ cum Parisiis admirati sunt. Postea in aulam Danicam vocatus est, vbi suam virtutem, sapientiam, eruditionem, industriam et fidem inclyto Regi Christiano et summis viris probauit. Luxit in eo vera agnitio Dei et fides ac inuocatio, quam velut reginam et moderatricem omnibus consiliis et actionibus præficiebat. Fuit in tota vita iustus, verax, castus, et omnes actiones et sermones mirifica quadam et vere philosophica moderatione et suauitate condiebat«. Det er ikke usandsynligt, at denne Karakteristik er et Udtog af det nu tabte Epicedion, som er omtalt ovenfor S. 428 Not. 6.

20.

Niels Hemmingsen *(Nicolaus Hemmingius)* blev i Slutningen af Aaret 1542 Professor i Græsk; men da hans Hovedvirksomhed falder i K. Frederik II's Tid, opsætte vi de nærmere Oplysninger om hans Levned til næste Tidsrum.

21.

Etho Johannes Sibelius von Freudenburg *(Freudenburgensis)*, en af de mange Udlændinge, man i den første Tid efter Universitetets Gjenoprettelse fandt det fornødent at ansætte ved samme, vistnok ikke altid til Gavn for Videnskaben. Han havde taget den medicinske Doktorgrad i Bologna og var forsynet med et glimrende Vidnesbyrd fra dette Universitet, da han den 22de November 1543 blev antagen af K. Christian III til kongelig Livlæge, foreløbig paa et Aar. Han skulde have Bolig i Byen Slesvig, hvor han tillige skulde holde et Apothek. Det var nærmest Kongens unge Brødres Sundhedstilstand, hvormed han skulde have Opsyn, men i hans Bestalling nævnes dog ogsaa den øvrige kongelige Familie som Gjenstand for hans Opmærksomhed. Som Løn tillagdes der ham 100 Gylden for et Aar[1]). Efter D. Thomas Zegers Død beskikkedes han 1544 til Professor i Medicinen ved Kjøbenhavns Universitet. Han blev foreløbig kun antagen paa et halvt Aar, indtil man kunde faa en anden, og paa det Vilkaar, at han ikke skulde være sine Medlærere til nogen Vanære. Vinding beretter om ham: »Han var en Tydsker og førte et meget frit Sprog, der udartede til Skjældsord mod hans

[1]) Se Tillæg Nr. 82. Slesvigske Provindsialefterretn. III, 10—11. Den tidligere kongelige Livlæge i Slesvig, D. Mattheus v. Otten (Chylius), var død den 18de Maj 1542 (Noodt, Beiträge. II, 442—3).

Kolleger. Da han blev anklaget derfor, afbad han sin Forseelse og lovede, at han skulde tale hæderligt om Universitetet. Siden, da han sagde, at han fortrød, at han havde ladet sig indskrive i Universitetets Matrikel, blev det besluttet, at han skulde udelukkes derfra for sin Gjenstridigheds og Ulydigheds Skyld. Men da han atter ved D. Machabæus bad om godt Vejr og lovede at forbedre sig, blev han ogsaa tagen til Naade. Snart efter viste han sig dog paany gjenstridig, derfor besluttede Konsistorium enstemmig, at hans Løn for den næste Termin ikke skulde udbetales ham, og at man ikke vilde taale ham længere som Læsemester paa Grund af hans slette Sæder og Kivagtighed. Dog bekvemmede man sig siden til at give ham Lønnen for at blive af med ham, og saa rejste han da af 1546[1])».

22.

Hans Mønster *(Johannes Spithovius Monasteriensis)* var af Fødsel en Nederlænder, ialfald omtaler han selv D. Jakob Bording fra Antverpen som sin Landsmand[2]). I Aaret 1542 blev han immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet, dog endnu kun som studerende, og han tog Magistergraden sammesteds 1544 under M. Jørgen Boies Dekanat. Aaret efter blev han Professor Pædagogicus. Men da han 1549 imod de andre Professorers Vilje trolovede sig med en Kvinde, der rimeligvis maa have haft et daarligt Rygte, eftersom Forbindelsen erklæredes for uværdig baade for ham

---

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 85 efter de nu tabte gamle Acta Consistorii. Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 22, hvor han kaldes D. Johannes Etho.

[2]) I den akademiske Sørgetale over ham. Lyskander betegner ogsaa Hans Mønster som «natione Belga» (Scriptores Danici, ny Udg. S. 245).

selv og for Universitetet, saa besluttede det akademiske Senat, at han af den Grund skulde udelukkes fra Professorværdigheden[1]).

Under disse Forhold forlod M. Hans Mønster Danmark og drog til England, hvor den unge Kong Edvard VI dengang regjerede. Som bekjendt havde Protestanterne i hans Tid gode Vilkaar, og den mægtige Ærkebiskop Thomas Cranmer saa gjerne, at fremmede protestantiske lærde kom til England, for i dem at finde en Støtte for Reformationsværket. Det var ved den samme Tid at den lutherske Ivrer Hans Oldendorph fra Haderslev kom til England og fik en Ansættelse som Famulus hos Ærkebiskop Cranmer, hvor han imidlertid, skjønt hans Herre behandlede ham med al Venlighed, dog ikke befandt sig vel, fordi han mærkede, at den kalvinistiske Retning var den fremherskende[2]). Ogsaa Hans Mønster fik en Ansættelse, idet han blev Lærer for Kongens, siden som Englands Dronning saa berømte, Søster Elisabeth. Og det er rimeligt nok, at han med sin grundige klassiske Dannelse har haft en ikke ringe Indflydelse paa Udviklingen af den Sands for Lærdom og Videnskabelighed, som udmærkede hende baade i hendes Ungdom og senere[3]).

---

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 87. Danske Mag. 3 R. VI, 23. Et Skrift, der tillægges Mønster (se nedenfor), kunde gjøre det antageligt, at han i nogen Tid har holdt Forelæsninger over Dialektik.

[2]) Ny kirkehist. Saml. IV, 244—5. Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 385—6.

[3]) Ny kirkehist. Saml. III, 505. I Stricklands Lives of the Queens of England, New Edit. III, 42 findes Uddrag af Elisabeths Regnskabsbog 1552—53 og deriblandt følgende Notits: »Paid to John Spithonius (sic) the 17th of May for books, and to Mr. Allen for a Bible, 27s. 4d«. Der kan da ikke være Tvivl om, at det er vor Joh. Spithovius, som vi her finde nævnt, og at han som Lærer har besørget Indkjøb af Bøger til Prindsessen.

Da Kong Edvard døde, og den blodige Maria begyndte sine Forfølgelser mod Protestanterne, maatte Mester Hans Mønster forlade England. Han vendte da atter tilbage til Danmark, hvor han ved Kongens Anbefaling 1554 paany fik Ansættelse ved Universitetet som Professor i Græsk, i hvilken Egenskab han begyndte med at holde Forelæsninger over Aristoteles's Politik[1]). Som Dekan i det filosofiske Fakultet kreerede han 1555 sex Magistre, og da D. Jens Skjelderup 1557 forlod Universitetet forat gaa som Biskop til Bergen, blev Mønster nogen Tid efter hans Eftermand som Professor i Fysik. Den 9de Avgust 1560 forlenede Kongen ham med det Kanonikat i Roskilde, der var blevet ledigt ved D. Christiern Torkelsen Morsings Død. Og da Kapitlet vægrede sig ved at overdrage ham dette Præbende, idet det paastod, at denne Udnævnelse stred imod Kapitlets Privilegier, skrev Kongen paany og bad, at man dog for hans Skrivelses og Bøns Skyld ikke desto mindre vilde lade M. Hans Mønster komme i Besiddelse af det ham lovede Kannikedømme[2]). Ventelig har han efter Kongens Tilsagn ment at have Krav paa det samme Præbende, Morsing havde haft, medens Kapitlet forlangte, at han skulde begynde med det ringeste.

Efter den medicinske Professor D. Jakob Bordings Død 1560 holdt Mønster en Sørgetale over ham ved Universite-

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 40. Vinding, p. 87. Danske Mag. 3 R. VI, 253. 258. 261—2. Magnus Matthiæ siger i sin utrykte Series Regum Daniæ under Aaret 1554: »Hafniam rediit ex Anglia Johannes Spithovius Monasteriensis denuo factus Græcæ linguæ Professor«, hvilket vel rigtigst bør forstaas: han blev paany Professor, og det i Græsk; da det ikke er bekjendt, at han tidligere har været Læsemester i dette Fag.

[2]) Registre over alle Lande Nr. 7 Fol. 312. Tegnelser o. a. Lande VI, 322. Det sidste Kongebrev er dateret den 27de Avgust 1560.

tet. Talen blev senere trykt flere Gange; den udmærker sig ved en skjøn, klassisk latinsk Stil, og den giver et smukt Billede af den bortgangne udmærkede Lærer. Da Mønster attraaede en Lærerpost i det medicinske Fakultet, tog han den 24de November 1563 Bakkalavrgraden i Medicinen under D. Hans Frandsens Præsidium[1]), og det var Hensigten, at han, efterat have erhvervet Doktorgraden, skulde have overtaget den Lærerstol, der var ledig ved den medicinske Professor D. Elias Rempolts Død. Men inden Planen kunde komme til Udførelse, døde han selv under en dengang herskende Landesot, den 30te December 1563[2]). Hans Hustru, «Karine Mønsters», overlevede ham i mange Aar. En af hans Disciple, den latinske Digter Hans Jørgensen Sadolin, omtaler ham som en ved Dyder og Talenter udmærket Mand og fremhæver især hans fortrinlige Indsigt i det latinske og græske Sprog[3]). Ogsaa fra andre Sider roses han som en saare veltalende og lærd Mand.

Skrifter: *Commentarii in secundum librum Rudolphi Agricolæ de inventione dialectica. (Formodentlig en utrykt Forelæsning).

Oratio in funere viri doctrina et virtutibus clarissimi, Doctoris Jacobi Bordingi, Hafniensis Academiæ Rectoris et Serenis-

---

[1]) Norsk Magasin. I, 244. Der siges almindelig, at Mønster blev Doktor i Medicinen, men det er urigtigt.

[2]) Blandt Knud Bramsen «Næniæ», Vitteb. 1569, fandtes et Digt med følgende Overskrift: «In mortem Johannis Spithovii Munsteri. Medicæ facultatis Baccalaurei et Professoris in Academia Hafniensi. Obiit Hafniæ Anno Dn. 1563. 30 die Decemb.» Jfr. Ny kirkehist. Saml. III, 505. Det er urigtigt, naar 1564 andensteds almindelig angives som M. Hans Mønsters Dødsaar. Biskop Hans Albretsen fik allerede den 14de Januar 1564 Forleningsbrev paa det Kannikedømme i Roskilde, som Hans Mønster havde haft.

[3]) Jo. Georgii Sadolini Vibergii Epithalamion in honorem nupt. D. Joh. Francisci Ripensis; ejusdemque Fasciculus Apollinaris. Witteb. 1566. Bl. A 3 og E 8.

simi Daniæ Regis Medici. Viteb. 1562. 8. (Der omtales ogsaa en anden Udgave af dette Skrift, trykt i Rostok af Stephanus Myliander, uden Trykkeaar, samt en Udgave fra 1624 i 4to).

*Propositiones quædam medicæ. Diss. inaug. habita præside D. Johanne Francisci. Hafn. 1563. (Formodentlig er dog D. Hans Frandsen den egentlige Forfatter af disse Theses).

23.

Ejler Hansen Malmø *(Hilarius Johannis Malmogensis)* var, som hans Tilnavn viser, født i Malmø. Som en fattig ung Mand, der gav gode Forhaabninger, fik han 1544 en Understøttelse af Universitetet og det blev paalagt ham at lægge sig efter Medicinen, vistnok for med Tiden at kunne overtage en Post som Professor i dette Fag[1]). Af en Fortegnelse, der er opbevaret over hans Bøger og Haandskrifter, kan man skjønne, at han meget flittig har hørt Forelæsninger i de forskjellige Videnskaber, som dengang doceredes ved Kjøbenhavns Universitet[2]). I Aaret 1545 blev han udnævnt til Professor Pædagogicus, efterat han forud havde taget Magistergraden. Da den hidtilværende Professor i Mathematik, M. Mats Hack, ikke længe efter forlod Universitetet, blev Mester Ejler hans Eftermand i dette Fag. 1547 blev han tillige Universitetets Notarius. Men nogen Tid efter, formodentlig i Begyndelsen af Aaret 1550, blev han sindsforvirret, og henlevede nu sit øvrige Liv i denne sørgelige Tilstand først i Kjøbenhavn og siden i Sorø Kloster, hvor Universitetet underholdt ham og en Kvinde, der tog Vare paa ham. En af hans Disciple fortæller, at Aarsagen til hans Sindsforvirring var hans altfor anstrængte Studeringer, især hans Arbejde med at forfær-

---

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 14. Vinding, Acad. Haun. p. 88.
[2]) Se Tillæg Nr. 29.

dige og forklare Anvendelsen af et Astrolabium (et mathematisk Instrument til at maale Vinkler med). Endelig døde han den 28de Oktober 1567. Den senere Forstander for Sorø Skole, M. Christian Machabæus, satte ham en latinsk Gravskrift i den derværende Kirke[1]).

I sine Velmagtsdage havde Mester Ejler haft unge Adelsmænd i Huset, der nød hans Undervisning, blandt andre den senere som Rigskansler bekjendte Ejler Grubbe til Lystrup[2]). Han havde dog ikke været gift, og det Inventarium, der blev optaget over hans Bo, dengang han gik fra Forstanden, viser en Tarvelighed, som man nu neppe vil finde større selv hos den fattigste Student. Af Bøger havde han vel nogle; for en Professor var det dog kun et saare tarveligt Forraad. Men i hine Tider kunde man nøjes med færre Bøger end nutildags. Fortegnelsen er forresten ikke uden Interesse, da man ser, hvilke Skrifter der dengang hørte til de daglige Haandbøger for enhver studerende. Saa indskrænket Samlingen var, saa fandtes der

---

[1]) Se Tillæg Nr. 93. Danske Mag. 3 R. VI, 23. 248. Gravskriften findes hos Mort. Pedersen, Absalons og Esb. Snares Herkomst S. 64, og hos Vinding p. 88. Iblandt den slesvigske Præst Johan Pistorius's haandskrevne Optegnelser findes følgende: »28 Octbr. 1567 Hilarius Johannis Malmogensis, artium liberalium Magister et Professor Mathematum in Academia Hafniensi, anno c. 47 subito phrenesi correptus ex nimio studio et animi intentione in doctrina Astrolabii et ejusdem fabrica, quam tunc publice tractabat, hoc anno et die, videlicet 20 post annis, Soræ in custodia mortuus est«.

[2]) I Fortalen til Ped. J. Vinstrups Skrift Om det euige liff oc Død, 1587, der indeholder Ejler Grubbes Levnedsomstændigheder, fortælles: »Hans Salige Forældre forskickede hannem til Kiøbenhaffuen, til en lærd Mand ved Naffn M. Eyler, som den tid vaar Professor Mathematum i Vniuersitet, hoss huilcken hand vaar halffandet Aar, indtil Gud besøgte forneffnde M. Eyler med et hart Kaarss, at hand vdi Roschilde Marckit falt vdi Forbistrelse oc Affsindighed, huilcket hannem oc fulde til hans Død«.

dog ikke mindre end fem Exemplarer af Terents's Komedier i den, et Vidneshyrd om, hvor stor en Anvendelse disse dengang fandt ved de akademiske Øvelser. I hele Professorens Bogsamling fandtes kun en eneste dansk Bog, nemlig Hans Tavsens Oversættelse af de fem Mosebøger, og det er ikke usandsynligt, at der var andre af hans Kolleger ved Universitetet, hvis Forsyning i den Retning ikke var sønderlig større. Nogle faa mathematiske Instrumenter fandtes ogsaa i Mester Ejlers fattige Bo, og deriblandt det ulykkelige Astrolabium.

24.

Rembert Gilsheim *(Reimpertus Gilsheimius)*, af Fødsel en Rostokker, og formodentlig en Søn eller nær Slægtning af den fortjente Læge, Professor D. Rembert Gilsheim sammesteds. Han var Magister, da han i D. Joh. Machabæus's Rektorat 1544 blev indskreven ved Københavns Universitet. Samme Aar skal han ifølge kongelig Befaling være bleven kreeret til Dr. juris af Peter Svave. Men naar Vinding, der beretter dette, siger, at han samtidig blev juridisk Professor, saa gjør Universitetets Regnskaber os tvivlende om Rigtigheden af denne Efterretning, idet de vise, at Lic. Bernart Wigbolt Fries hævede Løn som saadan idetmindste indtil Mikkelsdag 1545 [1]). Og mere end een juridisk Læsemester var der ikke. Skjønt nu D. Rembert Gilsheim hører til de taagede Figurer fra Højskolens ældre Tid, om hvilke vi ikke vide stort mere end Navnet, er det dog vist, at han i nogle Aar (formodentlig fra 1545 af) beklædte den juridiske Lærerstol: ifølge

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 74. 82. Danske Mag. 3 R. VI, 22. Om den ældre D. Rembert Gilsheim se Mecklenburg. Jahrbücher. III, 60 flg.

Vindings Beretning var han tillige kongelig Sekretær, og Rasmus Lætus omtaler ham med Ros[1]). 1548 valgtes han til Universitetets Rektor; men saasnart den sædvanlige Funktionstid var udløben, udtraadte han 1549 af Universitetets Tjeneste. Vinding siger, at han døde S. Hansdag 1549; Bartholin lader ham dø 1550; men begge disse Angivelser maa vistnok forkastes, naar man tager Hensyn til, hvad Stephanius fortæller, at han som særlig kyndig i Folkeretten 1550 afgik i en Statssendelse fra den danske Regjering til de tydske Ridderes Stormester[2]). Rimeligvis er han identisk med den D. Rembert Gildesheim eller Geilsheim, som 1577 forekommer som Deltager i forskjellige Forhandlinger i Lifland med den danske Hertug Magnus. Men dengang var han i ethvert Tilfælde forlængst udtraadt af den danske Statstjeneste[3]).

25.

Hans Albretsen *(Johannes Albertius Hafniensis)* var født 1525 i Kjøbenhavn. I en ung Alder kom han til Universitetet, hvor han 1544 tog Bakkalavrgraden i Filosofien og ikke længe efter Magistergraden, hvorpaa han, da Hemmingsen, der hidtil havde været Læsemester i Græsk, 1545 blev Professor i Dialektik, efterfulgte ham i den græske «Profession», altsaa formodentlig 1545 eller 46, i en Alder af neppe 21 Aar, hvilket paa den ene Side er et Vidnesbyrd om hans tidlige Modenhed, men paa den anden Side ogsaa om den Mangel, der var paa Mænd

---

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 244. Lætus, Res Dan. p. 241.
[2]) Vinding, p. 82. C. Bartholin, De ortu et progressu Acad. Hafn. Bl. F 1. Cragii Ann. p. 342. Overs. I, 349.
[3]) Mittheilungen aus der Geschichte Liv- Ehst- und Kurlands. II, 439—44.

kikkede til at beklæde akademiske Lærerposter[1]). I Aaret 550 begjærede han Professorernes Bistand for at faa Lov il paa en Tid at opgive sin Lærerpost og drage til Tydskand forat gjøre grundigere Studier. D. Christiern Tork. forsing var af den Mening, at han hertil maatte have Kongens Samtykke og derfor maatte oppebie dennes Tilagekomst, og at han i ethvert Tilfælde ikke kunde faa)rlov før efter Mikkelsdag. Enden paa Sagen blev dog, at an tilsidst fik Afslag paa sin Begjæring[2]). Rimeligvis har nan ikke kunnet undvære ham. Da Professoren i Dialekik, M. Christen Mortensen Morsing, 1554 døde, blev I. Hans Albretsen hans Eftermand i dette Fag, og 1555 algtes han til Universitetets Rektor. Professoren i Diaektik plejede at vikariere for Sjælands Biskop i hans genskab som theologisk Professor i de tre Maaneder af aaret, han var fraværende paa Visitatsrejser; men da Palidius fra 1555 af blev meget svag, er det rimeligt, at Hans Albretsen ogsaa udenfor de tre Maaneder har holdt

¹) H. Albretsen døde den 25 Maj 1569, »ætatis suæ anno 44. fere«, (Vinding, Acad. Haun. p. 85. Mag. til den danske Adels Hist. I, 155), altsaa er Fødselsaaret 1525 rigtigt. 1562 skrev Hemmingsen i Fortalen til Historia Jesu, som han tilegnede ham: »Spero Fratribus hæc lecturis haud ingratum fore videre in nobis manere illibatam sanctam illam a majoribus traditam in religione concordiam et animorum conjunctionem, quam jam totos viginti annos illæsam aluimus et fovimus idque in eadem republica literaria viventes, in qua mihi aliquoties in philosophicis eisque variis lectionibus successisti«. Altsaa har H. Albretsen allerede været ved Universitetet 1542, men da Hemmingsen først blev indskreven i Matriklen i dette Aar, kan hin dog maaske ogsaa have været der tidligere. Tiden, da han tog de akademiske Grader er noget usikker (sml. Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 83). Hemmingsen blev 1545 Prof. Dial. (ikke 1544, som Vinding siger), og da Albretsen blev hans Eftermand som Græcus, falder hans Udnævnelse sandsynlig i det samme eller det følgende Aar.

²) Se Tillæg, Nr. 16.

theologiske Forelæsninger i Bispens Sted. Det laa derfor ogsaa nær at antage, at han ved første Vacance vilde avancere op i det theologiske Fakultet, saaledes som Tilfældet havde været med tvende af hans Forgjængere i det dialektiske Professorat, Sinning og Hemmingsen. Da D. Johannes Machabæus nu døde i December 1557, kom Spørgsmaalet til Afgjørelse. Det lader imidlertid til, at Kongen har haft store Betænkeligheder ved at lade M. Hans Albretsen stige op i det theologiske Fakultet, vel ikke saa meget fordi han ingen lærde theologiske Værker havde udgivet, som fordi han var en Hjemmefødning, der ikke havde studeret udenlands og navnlig ikke havde været i Vittenberg, hvor enhver dansk Theolog af Betydning skulde have sit Stempel, og endelig fordi han ikke var promoveret Doktor i Theologien. Rigtignok vilde Christian III ingenlunde give Slip paa Albretsen af Universitetets Tjeneste, saa Præsteskabet i Vendelbo Stift fik Afslag, da det i Januar 1558 gjennem Stiftslensmanden Otte Brade henvendte sig til Kongen for at faa ham til Stiftets Biskop[1]; men det var dog først efter flere mislykkede Forsøg paa at vinde en tydsk Theolog for den ledige Lærerstol, at Kongen den 31te Maj 1558 beskikkede ham til theologisk Professor, efterat han den 1ste April samme Aar var bleven kreeret til Bakkalavr i Theologien af Hemmingsen[2].

Da Biskop Peder Palladius bestandig blev svagere og mindre skikket til at varetage sit Embede, befalede K. Fre-

---

[1]) Tegnelser o. a. Lande. V, 317.

[2]) Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 83—84. Tillæg, Nr. 67. Jfr. foran S. 272—74. I et Dokument udstedt af Univ. 25 Juli 1560 (Tillæg Nr. 73) kaldes H. Albretsen Lic. theol., uden at vi vide, naar han har taget denne Grad, eller om derved skal forstaas andet end Bakkalavrgraden.

derik II den 29de November 1559 Stiftslensmanden Herluf Trolle at forhandle med ham om, at han vilde være tilfreds med, at der i hans Sted blev beskikket en anden gudfrygtig og forstandig Mand, der navnlig kunde forrette Visitatserne. Tillige henvistes Trolle til at forhandle med M. Hans Albretsen om at overtage dette Arbejde, dog saaledes, at Palladius beholdt en nødtørftig og tilbørlig Underholdning[1]). Som Følge heraf blev Albretsen altsaa den svagelige Biskops Medhjælper; men dette Forhold varede kun kort, da Palladius allerede døde en Maanedstid efter. Det eneste Spor af en Fællesvirksomhed mellem Biskoppen og hans Medhjælper, som er opbevaret fra den korte Tid, de virkede sammen, er et Forslag til Afholdelse af Bededage. Kongens Svar, der er dateret den 6te Januar 1560, stiledes ialfald til begge «Superintendenterne», idet han nemlig endnu ikke havde faaet Underretning om Palladius's dengang allerede indtrufne Død[2]). I den følgende Tid vedblev Albretsen at forrette Bispeembedet, indtil han, efter at være rettelig valgt og kaaret, fik kongelig Bestalling som Superintendent i Sjælands Stift den 29de Maj 1560[3]).

Her er ikke Stedet til at gaa ind paa en nøjere Skildring af M. Hans Albretsens ligesaa hæderlige som flittige og nidkjære Virksomhed som Sjælands Biskop[4]); der skal

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 103.

[2]) Tegnelser o. a. Lande. VI, 199—200. En senere kgl. Befaling (af 31 Jan. 1560) er rettet til M. Hans Albretsen alene; det overlades ham heri paa egen Haand at træffe Bestemmelse om Tiden for Bededagene (smst. Fol. 204).

[3]) Tegnelser o. a. Lande. VI, 277—78. «Ad gubernandas Ecclesias Selandicas, Senatu Scholæ nostræ approbante, suffectus es», siger Hemmingsen til ham i Dedic. til Hist. Jesu Christi, 1562.

[4]) Herom kan navnlig henvises til Zwergius a. St. og til Biskop H. Albretsens udførlige Synodalmonita, trykte i Ny kirkehist. Saml. II, 464—507.

kun fremhæves, at ligesom han tidligere paa flere Maader havde været virksom i Universitetets Tjeneste, saaledes vedblev han fremdeles som tredie Theolog at deltage i alt, hvad der vedkom Højskolen, ikke blot ved Forelæsninger og Forhandlinger i Konsistorium, men ogsaa ved Overtagelse af andre Hverv, der i og for sig vel kunde have været besørgede af en anden Professor, hvis Biskoppen ikke altid havde vist sig redebon til at yde Universitetet sin Tjeneste[1]). Den 28de Januar 1563 blev han af Hemmingsen kreeret til Doktor i Theologien[2]). Akten foregik med stor Højtidelighed i Vor Frue Kirke, som i den Anledning var betrukken med flamsk Klæde; og den siden som Rektor og endelig som Biskop i Ribe bekjendte Peder Hegelund forfattede et latinsk Festdigt til den ny Doktors Ære[3]). Medens Pesten rasede i Kjøbenhavn 1564, opholdt D. Hans Albretsen sig med de fleste andre Professorer i Roskilde, hvor han samme Aar ved kongelig Forlening havde faaet et Kannikedømme[4]). 1567 udfærdigede han i Forening

---

[1]) Se Tillæg Nr. 59. Danske Mag. 3 R. VI, 275. Ny kirkehist. Saml. I, 13—35. 1563 rejste Biskoppen med to andre Professorer til Storeheddinge for at forlige en af Universitetets Tjenere med en Mand, som han laa i Strid med. Samme Aar var han tilligemed Hemmingsen og Lætus hos Kongen paa Frederiksborg i et Universitetsanliggende. 1564 rejste han »i Universitetets Bestilling« med Lætus og Qvæstoren omkring paa Godset i Sjæland (Univ.s Regnskaber).

[2]) Morten Pedersens Optegnelser i Ny kirkehist. Saml. III, 489. Det er altsaa urigtigt, naar Hundrup (Program fra Roskilde 1854 S. 10) henfører hans Doktorpromotion til 1559.

[3]) Vor Frue Kirkes Regnskab 1562—3. I Langebeks Bogfortegnelse i Vidensk. Soc. hist. Almanakker 1766 anføres: »Pet. Hegelund, Carmen gratulat. ad Joh. Albertium Seelandiæ Episcopum, cum Theologiæ Doctor Hafniæ d. 28 Januarii 1565 crearetur, in 4to«. Aarstallet er dog urigtigt. Skriftet selv synes nu at være tabt.

[4]) Se Tillæg af 24 Novbr. 1564. Reg. o. a. Lande 8, 317. 319. Den

med Hemmingsen og Otte Krumpen den Ordning for Herlufsholm Skole, der længe gjaldt som en Grundlov for denne Stiftelses hele Indretning[1]. Den 2den Oktober samme Aar valgtes han til Universitetets Rektor og vedblev efter Professorernes Ønske i denne Funktion, selv efter at den sædvanlige Embedstid var udløben, lige til sin Død den 25de Maj 1569.

I det Program, hvormed Universitetets Vicerektor, M. Klavs Skavbo, et Par Dage efter Biskoppens Død indbød Studenterne til at bivaane hans Begravelse, gav han en Karakteristik af ham, der i det væsentlige maa anses for rigtig. «Han var en forstandig, skarpsindig, flittig og lærd Mand, venlig og omgjængelig i sit Væsen, hvorfor han ogsaa lettelig erhvervede sig alle brave Folks Venskab. Han beflittede sig som en from Mand stedse paa at have Gud, Kirken, Staten, Familien og sit Embedskald for Øje i al sin Gjerning; altid stræbte han at bevare en god og uskadt Samvittighed og et ubesmittet Rygte. Alt, hvad der angik Religionen og Guds Dyrkelse, var ham en Hovedsag, og han smykkede Kristi Kirke ved Lærdom, Fromhed og godt Exempel. I al sin Omgjængelse var han retskaffen og mild, og for sin Familie var han en kjærlig Fader. I sit Bispeembede viste han, baade naar han optraadte som Dommer og ellers, stor Billighed, Alvor og Beskedenhed; han vilde ikke vige et Haarsbred fra det, som ret er, men var dog strængere mod sig selv end imod andre. De gamle Præster omgikkes han som Fædre, sine jævnaldrende som Brødre, de yngre som Sønner. Overalt opførte han sig saaledes, at han med Rette kan fremstilles som Mynster

14 Jan. 1564 forlenedes D. Hans Albretsen med det Kannikedømme i Roskilde, der var ledigt efter afd. M. Hans Mønster.

[1]) Melchior, Hist.-Efterretn. om Herlufsholm. S. 67 flg.

for ethvert gudfrygtigt Menneske, men især deleshed for Kirkens Lærere og Forstandere[1])». Som «en god, from og sagtfærdig Mand», som Hvitfeldt kalder ham, stod han stadig i det venligste Forhold til sin Medlærer Hemmingsen, der 1562 tilegnede ham sin Historia Jesu Christi og deri omtaler ham som en fredelskende Mand. Han fremhæves som et mærkeligt Exempel paa en Mand, der uden at have studeret ved Udlandets Højskoler erhvervede sig en grundig Lærdom (rarum Daniæ miraculum, peregrinam terram non vidit[2]); men hans Forfattervirksomhed var dog ikke af sønderlig Betydning. Han døde i sin kraftigste Alder, neppe 44 Aar gammel. Hans Hustru hed Karine Andersdatter, og var en Datter af den fra Reformationens Tid hæderlig bekjendte Sognepræst i Malmø, Lektor Anders Jensen Ljung[3]). De havde udentvivl Bryllup 1550, og havde to Sønner, nemlig M. Albert Hansen, der, efterat have beklædt forskjellige Embeder i Skolens og Kirkens Tjeneste, døde 1593 som Biskop i Aarhus, og Anders, der naaede at blive Student, men siden aldrig blev til noget nyttigt. Karine Andersdatter forlenedes efter sin Mands Død af Kongen med Kongetienden af Gladsaxe Sogn samt med en Gaard i Brønshøj, der tilhørte Kronen[4]).

---

[1]) Vinding, Acad. Haun. p. 83—84.

[2]) Morten Pedersens Optegnelser (Ny kirkehist. Saml. III, 489. 490).

[3]) Dette omtales i Hemmingsens Dedic. til Hist. Jesu Christi. Hos Zwergius og Worm er Dn. Andreas Johannis, som H. Albretsens Svigerfader kaldes af Hemmingsen, oversat: Hr. Anders Hansen; men da der ikke var nogen Præst i Malmø af dette Navn, maa det utvivlsomt være Anders Jensen Ljung, som menes (jfr. Ny kirkehist. Saml. II, 227—28). Hemmingsen omtaler ham som «olim concionator Malmogensis facundissimus et constantissimus», hvilket godt kan passe paa Anders Ljung.

[4]) Zwergius a. Skr. S. 90. Registre o. a. Lande 11, 29. I mit Skrift Kbhvns Kirker og Klostere i Middelald., Till. S. 214—6, er med-

Skrifter: *Themata Logica, Rhetorica et Ethica, resp. quibusdam juvenibus titulo Baccalaureatus in Philos. ornandis. Hafn. 1555. Fol. pat.

*Theses de uno mediatore. Hafn. 1559. 4.

Dispositio Concionum, quæ in diebus publicarum precationum 12. 13. 14. Julij populo proponentur, ad usum Ministrorum uerbi. (Bagi findes tre danske Bededagsbønner). Hafn. 1563. 8.

Enarratio Psalmi XX. Exaudiat te Deus etc. In tres Conciones digesta pro ministris verbi. In diebus precationum 14. 15. 16. Augusti. Hafn. 1564. 8.

Psalmi XC explicatio tribus concionibus distincta, ita vt Ecclesijs Dei proponi possit, in diebus publicarum precationum, quæ in hoc regno Daniæ celebrabuntur 18. 19. 20. Junij. Hafn. 1565. 8. (Bagi tre danske Bededagsbønner).

Dispositio trium concionum ex Hoseæ 14 capite pro ministris verbi in diebus precationum 25. 26. 27. Martii. Hafn. 1566. 8.

Udgav 1564 Peder Palladius's danske Alterbog med en Fortale, der ogsaa er optrykt i senere Udgaver. Skrev 1563 Fortale til Peder Tidemands Bønnebog, og 1564 Fortale til sammes Oversættelse af Luthers Huspostil. Skal have forfattet flere Psalmer i Hans Thomesens Psalmebog, hvoraf dog kun den smukke »Jeg veed en Urt baade deilig oc bold« kjendes, forfattet 1566 i Anledning af Krigen med Sverig. Et Brev fra ham til K. Frederik II, af 31 Decbr. 1560, er trykt hos Zwergius, S. 88—90[1]). Epigramma Joh. Alberti H. findes i Balt. Jacobi Sepulchri facies Ciceronis. Hafn. 1559.

---

delt et Brev fra 1563, hvorved D. Hans Albretsen og hans ovennævnte Hustru fæste S. Dionysii Alters Residens i Kjøbenhavn, som da rimeligvis har været Bispindens Enkesæde.

[1]) Dette Brev handler om nogle Bededage, der skulde holdes, men da man paa den Tid som oftest regnede Aarets Begyndelse fra Juledag, er det rette Aarstal for Brevet vistnok 1559, i saa Tilfælde gjælder det de ovenfor (S. 609) omtalte Forhandlinger om Afholdelsen af Bededage.

26.

Peter Capeteyn *(Petrus Capitaneus s. Stratageus)* var født i Middelburg i den nederlandske Provinds Zeeland i Aaret 1511. I sin Ungdom studerede han ved Universiteterne i Løwen og Paris, hvor han fornemmelig lagde sig efter Lægevidenskab, Mathematik, Astronomi og Astrologi. Den medicinske Doktorgrad tog han ved Akademiet i Valence. Derpaa blev han Lærer ved Universitetet i Køln, og senere Professor i Medicinen i Rostok. I Maj 1545 tiltraadte han sidstnævnte Sted, og allerede i Høsten samme Aar valgtes han til Rektor ved Rostoks Universitet. Men inden hans Rektorat endnu var fuldt udløbet, fulgte han i Avgust 1546 det Kald, der udgik til ham fra Kjøbenhavn, om at komme dertil forat overtage den medicinske Lærerstol, som D. Etho Sibelius v. Freudenburg havde forladt[1]. Den 3die Januar 1547 fik han tillige Bestalling som Livlæge hos den tilkommende Konge, Hertug Frederik[2]. Samme Aar forlenedes han af Kongen med Hvidøre Gaard og Gods i Gjentofte Sogn ved Kjøbenhavn[3]. Tillige blev han i Aaret 1547 valgt til Universitetets Rektor, i hvilken Egen-

---

[1] Weitere Nachrichten von gelehrten Rostockschen Sachen, 1745, S. 327—35. Vinding, Acad. Haun. p. 85—6. Skandin. Litteraturselskabs Skr. (1811) X, 154.

[2] I Nyerups Univ.-Annaler, S. 39—40, er Bestallingen trykt, men med urigtigt Aarstal.

[3] Den 13de Juli 1547 fik han Følgebrev til Bønderne under Hvidøre, hvormed Kongen havde forlenet ham; dog saaledes, at han skulde gjengive Godset til D. Luder Reventlow, hvis denne kom tilbage og ikke var død (Heinze, Kielisches Mag. II, 181). Den 9de Juli 1548 fik D. Peder Capeteyn kgl. Forleningsbrev »ad gratiam paa Hvidøre, som han tilforn i Være haver, sammeledes paa Hvidøre Kro med den Jord og Ejendom, der tilligger, og desligeste paa fire Gaarde i Vangede« (Regist. o. a. Lande. V, 179).

skab han imod Sædvane fungerede i $1^1/_2$ Aar[1]). Omtrent samtidig fik han Knardrup Gaard og Gods under sit Tilsyn, hvilken Funktion han saavidt vides vedblev at have, saalænge han var ved Universitetet[2]). Af de mange Forretninger, som Universitetet ogsaa senere overdrog ham, synes det overhovedet at fremgaa, at han har været en Mand, der egnede sig for det praktiske Liv, og hans Kolleger erkjendte hans Fortjenester i saa Henseende ved 1552 at eftergive ham en Sum, som han var bleven Rentemesteren skyldig[3]). Iøvrigt skulde man antage, at hans Ubekjendtskab med det danske Sprog, som han idetmindste endnu 1553 ikke kunde udtrykke sig skriftlig i, maatte lægge ham Hindringer i Vejen, og det var vel ogsaa med Hensyn hertil, at Universitetet 1551 gav ham M. Jens Skjelderup til Medhjælper i Bestyrelsen af Knardrup[4]).

I Oktober 1548 fulgte D. Peter Capeteyn med den danske Prindsesse Anna paa hendes Brudefærd til Sachsen[5]), hvor han formodentlig har gjort Bekjendtskab med D. Bugenhagen, der 1549 omtaler ham som sin Ven og fortæller, at han havde anbefalet en Student fra Ribe til ham[6]). I November 1548 var Capeteyn atter i Kjøbenhavn, hvor han modtog endel Medicin, som Hertug Frederik havde ladet forskrive fra Antverpen[7]). Da han havde

---

[1]) Se foran S. 383.

[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 238 flg. Act. Consist. 12 Dcbr. 1551 og 30 Juli 1552 (Tillæg Nr. 93).

[3]) Acta Consist. 7 Juli 1552 (Tillæg Nr. 93).

[4]) Acta Consist. 12 Dcbr. 1551 (Tillæg Nr. 93).

[5]) Nye Danske Mag. I, 367.

[6]) Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 133.

[7]) Sander Leyel (Tolder i Helsingør) skriver Lørdag næst efter S. Martini 1548 fra Kbhvn til Hertug Frederik: »Giver jeg Eders Naade ydmygeligen tilkjende, at den Medicin, som E. N. gav Befaling at kjøbe, han er, Gud have Lov, vel overkommen, og kom hjem

forfattet en Almanak for Aaret 1549 og tilegnet Christian III den, befalede Kongen Rigshofmester Eske Bille, at han til Løn derfor skulde fornøje ham med en god Oxe, to fede Svin og ½ Tønde Smør[1]). I Sommeren 1550 opholdt Capeteyn sig, uvist i hvad Ærinde, i Løwen, hvor han traf sammen med en Englænder, D. John Dee, der i sine Optegnelser omtaler ham som en god Mathematiker[2]). At han har været hjemme i denne Videnskab synes jo ogsaa den ovennævnte Almanak at vidne om, skjønt den vel nærmest var af astrologisk-medicinsk Karakter og indeholdt Bemærkninger om Himmellegemernes Indflydelse paa de forskjellige Dele af det menneskelige Legeme og Anvisninger om de Dage, paa hvilke man burde rense sig, samt Forudsigelser af den Art, som Astrologerne dengang gav sig meget af med[3]). Paa Rejsen til Løwen faldt D. Peter Capeteyn forøvrigt i Hænderne paa Røvere, som udplyndrede ham, men han slap dog derfra med Livet; det gik ham saaledes heldigere end hans Kollega, D. Albret Knop-

---

med et Skib af Kbhvn, som havde været i Holland og kom hjem til Kbhvn S. Martini Aften; og giver jeg E. N. ydmygeligen tilkjende, at jeg har antvordet samme Medicin til E. N.s Doctor, D. Peter Capetyn, fordi at den min Dreng, som indskibede samme Medicin til E. N. paa Skibet, han blev syg undervejs paa et andet Skib; og giver jeg E. N. ydmygeligen tilkjende, at den Doctor, som har kjøbt samme Medicin udi Andorpen, han har ladet et Register derhos paa hvormeget som er fadet, og hvormeget hvert Lod har kostet, og sender jeg E. N. nu samme Register med, saa D. Cornelius (Hamsfort) han kan slaa Fadet op og bese, om der er saa meget i Fadet, som Register udviser» (Herholdt og Mansa, Saml. til Medicinalhist. S. 239—40. Orig. i Geh.-Ark. Danske Saml. Nr. 806).

[1]) Se Tillæg, Nr. 28.

[2]) Herholdt, Archiv for Lægevid. Hist. S. 180. Johannes Capito, som den engelske Kilde har, er vistnok kun en Skriv- eller Hukommelsesfejl.

[3]) Eloy, Dictionaire hist. de la Médicine. Mons 1778. I, 530—31.

pert, som endel Aar senere blev myrdet af Røvere paa Rejsen til den samme By[1]). Efter Hjemkomsten fik han den 22de Oktober 1550 kgl. Ventebrev paa Degnedømmet i Lunds Kapitel, om han overlevede den daværende Dekan, M. Torben Bilde; dog skulde der, naar han kom i Besiddelse af dette Præbende, afkvittes ham saa meget i hans Løn som Livlæge, «som samme Degnedom sig aarlig rente og beløbe kan[2])». I Aaret 1551 valgtes han atter til Universitetets Rektor og førte som saadan Forsædet ved Retsforhandlingerne i Februar 1552 mod de to sværmeriske fynske Præster Christoffer Michelsen og Lavrits Heliesen, og der bemærkes, at han maatte forsvare Kongen mod de Angreb paa ham, som de to Fanatikere tillod sig[3]).

Medens Pesten i Aaret 1553 rasede i Kjøbenhavn, opholdt D. Capeteyn sig paa Halsnæs, saaledes som den Tids Læger ofte havde for Skik at rejse bort, netop naar farlige Epidemier maatte synes at gjøre deres Nærværelse allernødvendigst. For imidlertid dog at gjøre noget, skrev han en Anvisning paa de Præservativmidler, man bedst kunde anvende mod Sygdommen, og gav Apothekerne Recept paa en Lægedrik, man kunde bruge, naar man var bleven angrebet af Smitsotten. Denne Anvisning, der var «Kjærnen og Blommen» af et større Skrift om Pesten af D. Peter Capeteyn, hvilket dog aldrig udkom, blev oversat paa Dansk og oplæst fra Prædikestolene[4]). Samme Aar fik han ved

[1]) Bugenhagen skriver d. 18 Juni 1550 fra Vittenberg til K. Christian III: «Uns ist geschrieben von Lübeck, das Doctor Petrus Capitaneus beraubet ist, das ist uns leid, und das er kaum mit dem Leben davon gekommen ist, das ist uns lieb» (Gel. Männer Br. I, 146).

[2]) Regist. o. a. Lande, Nr. 5, Fol. 456.

[3]) Ny kirkehist. Saml. I, 323. Danske Mag. V, 200.

[4]) Skriftet er dateret: Halsnæs, Onsdag efter Samaritanum (ɔ: 31te Avgust) 1553. Jfr. Petersens Lit. Hist. II, 87—88.

M. Torben Bildes Død Degnedømmet i Lund, saaledes som det tidligere var ham lovet; derimod maatte han 1556 afstaa Hvidøre Gaard og Gods til den kongelige »Wundarzt« M. Jacob Hasenbart[1]). I det sidstnævnte Aar gjennemførte han som Dekan i Lund Kongens Befaling om at Kannikerne skulde aflægge deres »Almutium« eller Kannikehætte, som de hidtil havde baaret ligesom i den papistiske Tid[2]). Kort efter døde han, den 6te Januar 1557, 46 Aar gammel. Han blev jordet i Vor Frue Kirke, hvor der blev opsat en Mindetavle over ham med en latinsk Indskrift af en vis Antonius Baldersleben fra Sangershausen, hvori det blandt andet omtales, at han oftere ved sin Lægekunst havde reddet K. Frederik II's Liv under svære Sygdomme. Det samme Vidnesbyrd om hans Duelighed som praktisk Læge lyder ogsaa fra andre Sider[3]). Hans Hustru, med hvem han havde været gift i 18 Aar, overlevede ham, men hendes Navn er ikke bekjendt[4]).

Skrifter: *En (tydsk) astrologisk Almanak for Aaret 1549. *De potentiis animæ. 1550, 6 Martii.

---

1) Regist. o. a. Lande. Nr. 6, 65—6. 80. 481—2.

2) Herom beretter Magn. Matthiæ i sin haandskrevne Series Regum Daniæ: »Anno 1556 pridie omnium Sanctorum, qui dies Sabbathum erat, abrogata sunt apud Lundenses almutia, quæ vocant, ex mandato et jussu regis, procurante id Petro Capitaneo Medicinæ Doctore, Lundensis ecclesiæ per id tempus Decano«.

3) I Gl. kgl. Saml. 3022. 4 findes Grams Afskrift af et hjerteformigt Blad, hvorpaa er skrevet: »Post Deum carissimæ vxoris sanitatis restauratori aliisque multis modis benefactori Domino Doctori Petro Capitaneo, Medico Regio Excellentissimo, Antonius Mailletus parabat. Anno salutis nostræ M. D. LVI. Hafniæ«. Denne A. Mailletus var en kunstforstandig og studeret fransk Bogbinder, der var indkaldt for at indbinde den danske Bibel (se foran S. 201).

4) Resen, Inscript. Hafn. p. 33. 47—8. D. Jens Skjelderup (se ndf.) var en Svigersøn af D. Pet. Capeteyn; men da hans Hustru hed Susanne Leonhartsdatter, synes hun at have været Capeteyns Stifdatter.

En Præseruatiue och foruaring mod Pestilentze, screffuit til Kiøbenhaffns Borgere Anno M. D. LIII. (Ni Oktavsider; trykt i Forbindelse med en udførligere «Indgang oc beslut» af D. Ped. Palladius. Findes oversat paa Latin i Th. Bartholins Cista Medica).

. To Breve fra D. Peter Capeteyn (til Universitetet i Rostok og til D. Jakob Bording) af 20 Apr. 1556 findes trykte i Weitere Nachrichten von gelehrten Rostockschen Sachen. 1743. S. 327—30.

27.

Christen Mortensen Morsing *(Christiernus Martini Morsianus)* var, som hans Tilnavn viser, fodt paa Oen Mors, og gik i Nykjøbing Skole, hvorfra han dimitteredes til Universitetet. Ved sin Flid og Sædelighed vandt han Professorernes Yndest, saa de satte ham til Horer ved Trivialskolen i Kjøbenhavn. 1544 tog han Bakkalavrgraden i Filosofien under M. Jakob Fabritius's Dekanat, og blev 1545 antagen til Universitetets Notarius; 1546 kreeredes han til Magister af M. Niels Hemmingsen. Da han ved sin beskedne Opforsel og sine gode Lærergaver havde vundet almindelig Agtelse, opmuntrede Professorerne ham til at optræde som Privatdocent. Forat faa bedre Tid hertil nedlagde han Notariatet. Efter nogen Tids Forlob fik han imidlertid Tilbud om at rejse udenlands som Hovmester for Hr. Klavs Bildes Sønner. Han modtog Opfordringen og rejste nu i tre Aar med disse unge Adelsmænd, navnlig var han i længere Tid i Paris. I Antverpen gjorde han sig bemærket derved, at han, medens flere derværende Danske i Paaskketiden nød Nadveren i en katholsk Kirke, bestemt vægrede sig derved og hellere vilde afholde sig fra Sakramentet end nyde det efter katholsk Ritus. Efter sin Hjemkomst blev han ifølge Professorernes Valg beskikket til Pro-

fessor Pædagogicus, vi vide ikke ganske sikkert i hvilket Aar. Men saameget er vist, at han 1552 havde Bryllup og at D. Peder Palladius viede ham; thi vi have endnu den Tale, som Biskoppen holdt ved denne Lejlighed[1]). Samme Aar overdrog det akademiske Senat ham «Pædagogiets Gaard» til Bolig, paa den Betingelse at han undertiden skulde holde den «pædagogiske» Forelæsning og modtage Studenterne i Kost hos sig. Lidt senere vedtoges der, at der skulde sættes et Plankeværk mellem M. Christen Morsings Husstand og Studenterne, som boede i Pædagogiet. Disse Bestemmelser, hvortil endnu føjedes den, at de omliggende Boder eller Smaahuse for Fremtiden skulde indrømmes Studenter i Pædagogiet til Bolig, vise, hvad der hidtil har staaet som uvist, at et Pædagogium virkelig er kommet i Gang ved Kjøbenhavns Universitet, i Henhold til hvad der var besluttet 1548, og i Lighed med hvad der omtrent samtidig indførtes ved flere tydske Højskoler, saasom i Rostok, Heidelberg og Tybingen[2]).

Ligesom det bemærkes, at M. Christen Morsing skulde holde Bord for Studenterne i Pædagogiet, saaledes vide vi ogsaa, at han ved samme Tid havde adelige Kostgjængere i sit Hus. Der er nemlig tilfældigvis bevaret en Kvittering, som han 1553 har udstedt for 30 Mark danske, som Hr. Anders Bilde havde betalt ham for Torben Bildes Kost og Underholdning[3]). Da Niels Hemmingsen 1553 blev theologisk Professor, efterfulgte M. Christen Morsing ham som Professor i Dialektik, og nogen Tid efter blev han

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 695.

[2]) Acta Consist. 7 Juli og 6 Sept. 1552, se Tillæg Nr. 93. Jfr. foran S. 195—7. Hvad jeg tidligere kun kunde udtale som en Formodning, har altsaa stadfæstet sig ved det heldige Fund af nogle hidtil upaaagtede Uddrag af Konsistoriets Forhandlinger.

[3]) Se Tillæg, Nr. 38.

nus i det filosofiske Fakultet. Som saadan kreerede
i Foraaret 1554 efter tre Dages offentlig Disputation
nde fire Kandidater til Magistre i Filosofien: Paulus
thiæ (siden Sjælands Biskop), Johannes Aurifaber (siden
essor), Johannes Pauli og Clemens Haqvini[1]). Men
ne Dag, han fuldendte denne akademiske Akt, blev
syg, og Sygdommen tog snart en meget farlig Ven-
. Under hans Sygdom besøgte Rektoren ved Latin-
n ham, og da han fandt ham henliggende tavs, spurgte
ham, hvad han tænkte paa. Hans Svar lød: «paa
evige Liv»; og da Skolemesteren senere gjentog Spørgs-
let, svarede han: «paa Vorherre Jesus Kristus», hvor-
han opløftede begge sine Hænder. Kort efter døde
den 24de April 1554. D. Peder Palladius holdt Lig-
n over ham i Vor Frue Kirke, og en Ven af ham, Hans
sen Højne fra Ribe, holdt ved Universitetet en latinsk
detale over ham, hvori han blandt andet højlig roste
s Godgjørenhed mod fattige Studenter, hans Velvillig-
og Omgjængelighed, samt hans Beskedenhed og Ret-
fenhed[2]). Hans Hustru overlevede ham[3]).

Skrift: Joannis Sulpitii Verulani de moribus puerorum in
sa præcipue seruandis Carmen Elegiacum. Ad pueros Haff-
ses C. M. Morsianus (uden Trykkeaar og Sted, men vistnok

Magn. Matthiæ, Ser. Reg. Dan. msc.

Oratio funebris, scripta in memoriam piissimi uiri M. Christierni Morsiani, qui obijt Haffniæ die 24 Aprilis 1554. Et recitata in schola Haffniensi a Johanne Matthia Hoino. Wittebergæ. Ex officina hæredum Petri Seitzii. 1554. 8. Skriftet er tilegnet D. Peder Palladius samt Kbhvns Universitets Rektor og Professorer. Tilegnelsen er undertegnet: Witeberga 21 die Augusti 1554. Dette Skrift i Forbindelse med Palladius's Ligtale (se Ny kirkehist. Saml. I, 688—9) og Vinding, Acad. Haun. p. 88, ere Hovedkilderne til hvad ovenfor er meddelt om Morsings Levned.

Danske Mag. 3 R. VI, 253.

fra den Tid Morsing var Hører ved Kjøbenhavns Skole. En senere Udgave, Rostochii 1575. 8 er fornylig funden. Prøver af Skriftet findes hos Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Hist. II, 79.

28.

Johan Lübbeke eller **Hans Pommer** *(Johannes Lubecus Pomeranus)* var en Søn af Borgmester Jakob Lübbeke i Greifenberg i Pommern og Hustru Katharina Bugenhagen, en Søster til den bekjendte Reformator D. Johan Bugenhagen, i hvem den unge Johan Lübbeke havde en trofast Støtte. 1537 fulgte han med sin Morbroder ind til Danmark og blev 1538 indskreven ved Kjøbenhavns Universitet[1]). Senere tog han Magistergraden, formodentlig i Vittenberg, og var i længere Tid paa Rejser, paa hvilke han endog kom til Venedig. Derefter var han henved to Aar Rektor ved Skolen i Brandenborg. I Begyndelsen af Aaret 1546 begav han sig atter til Danmark forsynet med Anbefaling fra sin Morbroder til K. Christian III og Anmodning om, at Kongen paa et Aarstid eller længere vilde skaffe ham Tjeneste og Løn ved Hoffet eller ved Højskolen i Kjøbenhavn. Kongen, der altid viste sig villig til at imødekomme Bugenhagens Ønsker, gav ham da foreløbig en extraordinær Ansættelse ved Universitetet, hvor det blev overdraget ham at holde Forelæsninger tre Timer om Ugen, de to over Ciceros Taler og den ene over Katechismus[3]). I det følgende Aar besøgte han Sachsen og var i nogen

---

[1]) Zietz, Joh. Bugenhagen. 2te Ausg. S. 25. Baltische Studien. I, 166—9. B. Münter, Bugenhagii in Dania commor. p. 20. Vinding, Acad. Hann. p. 89.
[2]) Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 57.
[3]) Schumacher, a. Skr. I, 75, 80. Ny kirkehist. Saml. I, 5.

Tid hos sin Morbroder, men da han, som denne oftere omtaler, befandt sig vel i Danmark, kom han atter tilbage hertil og fik 1548 fast Ansættelse som Professor Pædagogicus, og var i det følgende Aar Dekanus i det filosofiske Fakultet, da han kreerede tre Magistre[1]). Han omtales ofte i Bugenhagens Breve og var ved flere Lejligheder Mellemmand imellem denne og K. Christian III, naar der var et eller andet, Bugenhagen vilde have udrettet[2]). I Juli 1550 fik han paa nogen Tid Orlov fra Universitetet forat besøge sit Fædreland[3]). 1551 giftede han sig, i hvilken Anledning hans Morbroder paany anbefalede ham til Kongens Naade[4]). Men 1552 opgav han, uvist af hvad Grund, sit Professorembede og forlod Kjøbenhavn[5]). Senere blev han Borgmester i Treptow an der Rega i Pommern. Her levede han endnu 1585, da han meddelte David Chytræus adskillige Bidrag til den pommerske Historie, som denne benyttede i sit historiske Værk «Vandalia», i hvilken Anledning Chytræus omtaler ham som «Senex antiqua virtute et fide ac doctrina præstans[6])». Der er ellers intet bekjendt om hans litterære Virksomhed.

29.

Albret Knoppert (*Albertus Knopperus Suollensis*) var fra Zwoll i Nederlandene; om hans Forhold og Studier, før han kom her til Landet, vides kun dette, at han siden 1546 havde studeret i Rostok og taget den juridiske Dok-

---

[1]) Schumacher, a. Skr. I, 97—98. 100. Vinding, l. c.
[2]) Schumacher, a. Skr. I, 139. 154. II, 140. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 259.
[3]) Se Tillæg, Nr. 16.
[4]) Baltische Studien, a. St. Schumacher, I, 163—64.
[5]) Vinding l. c. Pontopp. Ann. III, 315. Danske Mag. 3 R. VI, 250.
[6]) Dav. Chytræi Vandalia. Rostoch. 1589. Fol. 42 b.

torgrad sammesteds, ligesom ogsaa at han en kort Tid, 1549, læste over Romerrettens Institutiones ved dette Universitet[1]). Af tilfældige Ytringer i et Brev erfare vi, at man allerede 1548 ventede hans Ankomst til Kjøbenhavn[2]); men Vinding beretter, at han først den 29de Oktober 1549 blev indskreven i Universitetets Matrikel, og hermed stemmer det, at han endnu i Avgust d. A. ansøgte Raadet i Rostok om en fast Ansættelse ved Universitetet i denne Stad[3]). I Efteraaret 1549 tiltraadte han altsaa som juridisk Professor ved Kjøbenhavns Universitet, og efter alt at dømme maa han anses for at have været en brugbar og duelig Mand. Rasmus Lætus roser ham ikke lidet for hans Begavelse og Dygtighed i forskjellige Retninger[4]). I Uni-

---

1) Etwas von gel. Rostokschen Sachen 1740. S. 111. Krabbe, Die Univ. Rostock. S. 463. 469—70. D. Alb. Knopperts ældste Søn nævnes Henricus Rostochiensis (Vinding, Acad. Haun. p. 89), hvilket antyder, at han var født i Rostok.

2) M. Poul Noviomagus skriver, »altera post Catharinæ 1548«, fra Nyborg til Joh. Pistorius i Kjøbenhavn: »Rogatus a Doctore Petro Capitaneo domum meam locaui Uniuersitati cum hac conditione si ille, in cuius vsum conducere volebant, non veniret, vestra maneret: incerti tunc adhuc erant Professores de aduentu D. Doctoris Alberti Knopperi« (Joh. Pistorius's Brevbog, Gl. kgl. Saml. 3078. 4).

3) Vinding, p. 89. Krabbe a. Skr. S. 470. Det er altsaa urigtigt, naar Knoppert i Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III, Till. S. 37, omtales som Vor Frue Kirkes Værge allerede d. 12 Apr. 1549 (det skal vel være 1559). At der maa være Fejl i Aarstallet, ses ogsaa deraf, at den Mand, der nævnes som hans Medværge, bevislig først blev Kirkeværge 1552.

4) I Res Danicæ, p. 502 findes saaledes følgende Lovtale:

. . Quid ego Albertum, nam late est notus, amicum
Hercle virum sileam? dedit hunc Svvollensis honestum
Vrbs ciuem: qui Knoppero de patre creatus
Intulit Aonijs animumque et fata Camœnis.
Plane autem ingenio facili est, animoque benigno
Et lepido prorsus: cui gratia plurima lætos
Temperat accessus dictisque venustat amœnis.

versitetets Anliggender blev D. Albret Knoppert hyppig brugt. Han var saaledes dets Rektor 1552—53, 1557—58, 1562—65 (paa Grund af Pesten og Syvaarskrigen skete der i to Aar intet nyt Valg) og 1569—70. Vor Frue Kirkes akademiske Værge var han i en lang Aarrække 1557—70. Tillige synes han at have haft Tilsynet med Universitetsbibliotheket og forestaaet Indkjøbet af Bøger i endel Aar; med Regnskabsvæsenet havde han ogsaa adskilligt at gjøre[1]). Som Universitetets eneste juridiske Medlem og dertil kejserlig Notar (sacra imperiali authoritate Notarius publicus) maatte der ofte være Brug for hans Tjeneste[2]). Maaske var det en Løn for beviste Tjenester, at hans Kolleger 1558 tillod ham at opføre en Vejrmølle paa Ledøje Præstegaards Grund, der hørte under Universitetet[3]). Den 1ste Januar 1561 forlenedes han med et Kannikedømme i Roskilde, som M. Hans Svaning hidtil havde haft[4]).

I Aaret 1551 var D. Knoppert udsendt af Sander Leyel i Helsingør og andre danske Undersaatter til England «med Fuldmagt at handle, at de maatte fange Betaling og Opretning igjen for deres gode Tjeneste», som de formodentlig havde ydet den engelske Regjering eller engelske Undersaatter. Paa denne Rejse havde han brugt 50 Kroner af de indkrævede Penge, og skjønt han beraabte sig paa, at han under sit lange Ophold i London havde sat saa meget

Jus autem didicit, quod recte intelligit, artes
Artibus adiunxit, rerumque negotia solers
Sic tractat, nihil vt desit, quin optimus esse
Vir queat, ex odiis qui pacem condere certet,
Auersosque animos fraternam in vincla reducit.

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 246 flg. Ny kirkehist. Saml. I, 12. 19. 35. 37. 50. 124.

[2]) I Dän. Bibl. VI, 182 findes hans Notarialmærke afbildet.

[3]) Se Tillæg, Nr. 70.

[4]) Se foran S. 576.

til, blev han dog ved Dom forpligtet til at erstatte Beløbet[1]). Siden anvendtes han oftere i Sendelser for den danske Regjering, hvilket forøvrigt maatte være til Skade for hans Virksomhed ved Universitetet. Saaledes var han 1562 i Lifland for at forhandle med den polske Regjering; den 17de Juli 1563 fik han Befaling til at drage til Prindsen af Oranien for at pleje Underhandlinger med ham[2]). 1567 var han Medlem af den Ret, der dømte D. Justus Jonas til Døden[3]). Endelig gjorde han 1576 den Rejse, som kostede ham Livet. I Anledning af Lensstridighederne mellem Kong Frederik II og hans Farbrødre, Hertugerne Hans og Adolf i Slesvig og Holsten, blev han nemlig affærdiget til de tydske og nederlandske Universiteter for at erhverve juridiske Responsa, der kunde være til Gunst for den danske Konge[4]). Han havde allerede fuldendt endel

---

[1]) Tegnelser o. a. Lande. III, 451. I et Brev, dat. Flæskesøndag 1551, skriver Per Michelsen i Stege til Anders Bilde til Søholm om den Forhaabning om et godt Udfald af en Sag, »som den Doctor, som var vort Sendebud til England med andre gode Mænd, giver«, og lover at godtgjøre Bilde hans mulige Udlæg i Anledning af Sagen (Saml. til Adel. Hist. Fasc. 5 i Kgl. Bibl.).

[2]) Vinding, p. 89. Inländ. Registr. 1563—4. Fol. 183. Jfr. Vedel Simonsen, Bidr. til Odense Bys Hist. III, 93.

[3]) Frederik II's Krønike udg. af Resen. S. 191.

[4]) Rentemester Christoffer Valkendorf fik flg. Kongebrev: »Fr. II. Vid, at vi have affærdiget os elsk. D. Albret Knoppert at skulle nu strax begive sig udenlands, der at omdrage udi nogen Handel, vi hannem haver befalet, til de fleste Universiteter der er, og efterdi han samme Rejse ikke snart kan fuldføre til Ende, og dertil behøves ikke en ringe Summa Penge baade til Foræring, han skal gjøre de højlærde, han besøgendes vorder, saa og til Tæring og anden Udgift, som kan forefalde: da bede vi dig og ville, at du overvejer og betænker, hvormeget til samme Rejse vil behøv gjøres, og finder Raad dertil, at hannem saa mange Penge kunde medgives, at han kan vel tilkomme, saa hannem intet skal fattes. Actum Frederiksborg 17 Febr. 1576« (Sjæl. Tegn. XIII, 125).

af sit Hverv, da han fra Køln drog til Løwen. Men ikke langt fra den sidstnævnte Stad blev han overfalden paa Vejen af tre Stimænd, der udplyndrede ham og saarede ham saa haardt, at han efterat være bragt til Løwen døde syvende Dag derefter af sine Saar, den 16de Maj 1576[1]).

D. Albret Knoppert var to Gange gift; hans første Hustrus Navn kjendes ikke, hun døde 1568[2]); den anden hed Anne; med hende havde han Bryllup 1570, i hvilken Anledning Professorerne skjænkede ham «en god Amme Vin[3])». Af første Ægteskab havde han to Sønner: Henrik, der blev Student 1558, og 1564 fik Ventebrev paa det første ledige Kannikedømme i Roskilde, paa det Vilkaar at han skulde «studere og følge Skolen og udi boglige Kunster sig beflitte»; senere finde vi ham studerende i Vittenberg[4]); den yngre Søn, Johannes Knoppert, der blev Student 1570, fulgte med Faderen paa hans sidste Rejse og søgte med Held at fuldføre hans ufuldendte Hverv; siden tog han den juridiske Doktorgrad og blev 1587 forlenet med Ringsted Kloster; han døde 1591[5]). — I den Samling Portræter, som Peder Resen 1685 skjænkede til Universitetsbiblioteket var ogsaa et af D. Albret Knoppert.

---

[1]) Se Tillæg af 21 Avg. 1576. Vedels Tidsregister bag i hans Ligpræd. over Frederik II. Schumacher, Gel. Männer Br. III, 271. Vinding anfører som Dødsdagen den 17de Maj 1577 (Aarstallet er urigtigt). Hegelund (Calend. msc.) har den 20de Maj. Jfr. Sjæl. Tegn. XIII, 165.

[2]) Vor Frue Kirkes Regnskab 1568—9: «For en Ligsten af D. Albret Knoppert' til sin Hustrus Grav i Vor Frue Kirke — 12 Mark».

[3]) Univ.s Regnskaber for 1569—70 og 1576—7. Iblandt Nath. Chytræi Carmina sponsalia, Rostoch. 1573, findes et til D. Albr. Knoppert. Heri omtales Lic. Caspar Paslich som Knopperts «affinis».

[4]) Vinding, p. 89. Regist. o. a. Lande. 8, 320. Magaz. til den danske Adels Hist. I, 153.

[5]) Vinding l. c. Sjæl. Regist. 12, 597. 13, 203.

Skrifter: *Theses selectæ ex tractatu de jure emphyteutico. Hafn. 1565. 4.
*Disputatio de Justitia. Hafn. 1573. 4.

30.

Ludolf Prig *(Ludolphus Priggius)* fra Hamborg forekommer, saavidt vides, første Gang i Aaret 1539, da han i Vittenberg udgav en latinsk, metrisk Beskrivelse af Kong Christian III's og Dronning Dorotheas Kroning ved D. Johan Bugenhagen. Men da denne Beskrivelse synes at vidne om, at Forfatteren havde set de Steder, han skildrer, navnlig Vor Frue Kirke og Slottet i Kjøbenhavn, er det at antage, at han selv tidligere havde været der; mulig var han kommen fra Vittenberg i Følge med Bugenhagen 1537 og havde selv overværet Kroningen. Ved sit Digt vandt han K. Christians Yndest, saa denne, efterat han var vendt tilbage fra Vittenberg til Hamborg, kaldte ham til sit Hof og brugte ham i en diplomatisk Sendelse. Efter Kongens Anbefaling antog Professorerne ham den 8de November 1549 som »Professor Artium et Philosophiæ» eller Pædagogicus, som det almindelig kaldtes, ved Universitetet, og som saadan holdt han Forelæsninger over Ciceros Tale »pro rege Dejotaro»; men efter omtrent et Aars Forløb begjærede han sin Afsked fra dette Embede, dog, som han i alle Professorernes Nærværelse bevidnede, ikke af Had eller Lede til Stedet, eller fordi man havde lagt ham Vanskeligheder i Vejen, men fordi vigtige Anliggender kaldte ham tilbage til hans Fædreland, hvorfor han ogsaa takkede sine Kolleger for de Velgjerninger, der vare viste ham, og lovede, hvor han saa kom hen, at vise sin Taknemmelighed paa enhver mulig Maade mod Kjøbenhavns Universitet. Professorerne gav da den 27de December 1550 deres Samtykke til hans

Begjæring og takkede ham venlig for den Tid, han havde været iblandt dem[1]).

Siden opholdt M. Ludolf Prig sig i Aarene 1552 og 53 ved Universitetet i Leipzig; K. Christian III ønskede gjerne, at han skulde komme tilbage til Kjøbenhavn, men dertil havde han ingen Lyst, skjønt han forøvrigt i sine Breve omtalte Danmark med Velvilje og stod i Venskabsforbindelse med de ikke faa Tydskere, som vare ansatte ved Universitetet og Hoffet. For Kong Christian nærede han en stor Beundring; men han vilde dog helst tjene Kongen i Egne, der laa hans Hjemstavn nærmere[2]). Hans senere Skjæbne er ikke bekjendt.

Skrifter: De coronatione serenissimi et potentissimi Principis ac Domini, D. Christiani tertii etc. Witeb. 1539. 8. (Optrykt i Scr. Rer. Dan. VIII, 505—14 og i Aktstykker vedkommende K. Christian III's og Dronning Dorotheas Kroning. Kbh. 1831).

*In orationem Ciceronis pro rege Dejotaro commentarii, finiti Hafn. 1550. d. 6 Junii. (Formodentlig en utrykt Forelæsning).

*Carmen elegiacum de laude clariss. urbis Hamburgensis.

To Breve fra ham til Joh. Pistorius findes i dennes Brevbog, Gl. kgl. Saml. 3078. 4.

31.

Jens Skjelderup *(Janus s. Joannes Scheldorpius)* var udentvivl en Jyde af Fødsel, og ikke, som der almin-

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 93. Vinding, Acad. Haun. p. 90. Bartholin, De ortu et progressu Acad. Hafn. Bl. F 3. Han er maaske den Ludolphus, som omtales i Breve fra Johan Sturm til Christian III (Schumacher, Gel. Männer Br. II, 482—4), hvoraf da vilde fremgaa, at han i Foraaret 1550 har været sendt til Vyrtemberg forat bevæge den berømte Theolog D. Johan Brenz til at antage en Lærerpost ved Kjøbenhavns Universitet.

[2]) Moller, Cimbria literata. I, 506.

delig antages, en Fynbo fra Skjellerup Sogn ved Nyborg. Jeg antager Byen Skjellerup ved Hobro for hans Fødested. Sædvanlig angives Aaret 1499 som hans Fødeaar; men dette Aarstal er sikkert urigtigt, han er neppe født før ti Aar senere i det tidligste. Hans Fader, der døde 1563, skal have heddet Peder Jensen og Moderen Maren Nielsdatter[1]). Vi træffe Jens Skjelderup ved Aaret 1543 i den Kreds af ældre studerende, som sluttede sig om Niels Hemmingsen og daglig nød godt af hans Omgang[2]). I det følgende Aar tog han den filosofiske Bakkalavrgrad, hvorefter han begav sig paa Rejser til fremmede Højskoler. I Vittenberg har han rimeligvis erhvervet Mestergraden[3]).

Vi vide ikke med fuld Vished, naar M. Jens Skjelderup fik Ansættelse ved Kjøbenhavns Universitet, heller ikke, hvilket Fag han først var Lærer i. Rimeligvis har han nogen Tid været pædagogisk Professor, indtil han efter M. Jakob Fabritius's Bortgang omtrent 1549 blev Læsemester i Fysik[4]). I December 1551 blev han D. Peter Capeteyns Medhjælper i Tilsynet med Knardrup Klosters

---

[1]) Hatting, Bergens Præstehistorie. 2 Udg. S. 71. At Jens Skjelderups Slægt boede i Jylland ses af Norske Mag. I, 244. 281. 286. Jfr. Kirkehist. Saml. I, 478.

[2]) Se foran S. 361.

[3]) Vinding, Acad. Haun. p. 90. At Skjelderup havde studeret i Vittenberg fremgaar af hans Underskrift 1557 under Hemmingsens Tabella de cœna Domini (se Tillæg, Nr. 55).

[4]) I Univ. Regnskab 1552 findes følgende Post: »Forbyggede Mester Jens Skelleroppe i Pædagogii Gaard, som jeg siden fornøjede hannem efter hans Registers Lydelse — 24½ Daler 10 β 2 Alb.« (Danske Mag. 3 R. VI, 248). Heraf kan formentlig sluttes, at han har været Professor Pædagogicus. Ganske sikkert er det imidlertid ikke. Vinding veed intet derom; han lader ham først komme som Lærer til Universitetet 1551 og da som Professor i Fysik. Men da Fabritius dengang alt længe havde været borte, er jeg tilbøjelig til at sætte Skjelderups Overtagelse af dette Fag endel tidligere.

Gods[1]), og af denne blev han den 9de Marts 1553 kreeret til Bakkalavr i Lægevidenskaben. Ved at ægte en Datter (eller maaske Stifdatter) af D. Capeteyn traadte Skjelderup i et endnu nøjere Forhold til denne sin ældre Kollega, og fandt derfor ogsaa kraftig Understøttelse hos ham, da han ved at tage Doktorgraden ønskede at skaffe sig Adkomst til med Tiden at indtræde som Lærer i det medicinske Fakultet. Af en eller anden Grund attraaede han helst at erhverve denne Grad ved Universitetet i Rostok. I den Anledning skrev Capeteyn, der var velbekjendt her, siden den Tid han selv havde været ansat som Professor i Rostok, til Universitetet og anbefalede paa det bedste sin Svigersøns Andragende, idet han bevidnede, at det var med Kongens og de andre kjøbenhavnske Professorers Samtykke, at Skjelderup søgte Graden ved en fremmed Højskole[2]). — Det lykkedes

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 93.

[2]) Den 26de April 1556 skrev D. Petrus Capitaneus fra Kjøbenhavn til Universitetet i Rostok (Weitere Nachrichten von gelehrten Rostockschen Sachen, 1743, S. 327—8): »Certis de causis, Viri ornatissimi et eruditissimi, transmitto ad hanc vestram scholam (in qua ego ipse aliquando et Rectorem et Professorem egi) Magistrum Johannem Scheldorp [Aftrykket har: Echeldorp] generum meum, ordinarium in schola Hafniensi Professorem Physicum, qui in hac vestra Universitate ad Doctoratus in Medicina gradum in primis admitti petit, et si non indignus videatur, tam publico quam privato examini sese subjiciet, nec gravabitur etiam in publica disputatione sue eruditionis specimen exhibere. Vite vero sue anteacte, morum et studiorum suorum testimonia non contempnenda ostendet; que autem causa sit, quod in schola nostra promotionem non accipiat, ex testimoniis partim intelligatis, partim ex Magistro Petro Sassio, nostro amico, qui simul vobis narrabit, quod Rege sciente et consentiente, et tota Universitate permittente, foris promotionem querat, quod ex testimoniis etiam Collegarum non erit difficile. Vehementer itaque oro, ut huic meo filio vestra opera et consilio adsitis, et mee erga vos fiducie et expectationi satisfaciatis«. Samme Dag skrev Capitaneus til D. Jakob Bording (smst. S. 329—30) og bad ham at fremme Op-

da ogsaa denne at opnaa sit Ønske i saa Henseende, idet han, efter forud at være immatrikuleret i Rostok, her blev kreeret til Doktor i Medicinen i Juni 1556, efterat han «pro licentia in Medicina consequenda» under D. Jakob Bordings Præsidium havde forsvaret en Række Sætninger af denne Videnskab[1]). Men medicinsk Professor i Kjøbenhavn blev han derimod ikke, skjønt der snart efter blev en Plads ledig ved D. Peter Capeteyns Død i Januar 1557. Den Skuffelse, hans Forhaabninger saaledes led, har formodentlig været den nærmeste Anledning til, at han kort efter modtog en Ansættelse af en hel forskjellig Art, nemlig som Biskop i Bergen.

Bispestolen her var bleven ledig ved den fortjente M. Geble Pedersens Død (den 9de Marts 1557), og man var formodentlig i Forlegenhed for at finde en passende Mand til dette vanskelige Embede. Til Bergen strømmede nemlig dengang mange fremmede sammen for Handelens Skyld, de tydske «Garper» havde deres Kontorer og Kirke der, og der herskede et saa vildt og ryggesløst Levned i denne By, som neppe noget andetsteds i Norden paa den Tid. Det gjaldt derfor om at finde en kraftig Mand, der var vant til at omgaas med fremmede Folk. Kongen henvendte sig til D. Jens Skjelderup, som kort iforvejen med de øvrige Professorer havde underskrevet den Bekjendelse om den hellige Nadvere, som Hemmingsen havde maattet opsætte, og i sin Underskrift havde bevidnet, at han alene

---

fyldelsen af Skjelderups Begjæring («obnixe orans, ut in primis promotionem instituere velis, non solum ob sumptus vitandos majores, sed propter uxorem ejus, cui ad festum pentecostes vel paulo post partus instat»).

[1]) Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen, 1740, S. 201. Jfr. nedenfor under Jakob Bordings Skrifter.

vilde holde sig til den Lærdom, han havde annammet af sine Lærere i Vittenbergs og Kjøbenhavns Universitet. Men Skjelderup var noget betænkelig ved at opgive sin sikre Stilling ved Universitetet for et Embede, der, om det end var anseeligt og hæderligt, dog var forbundet med saa store Vanskeligheder. Han modtog derfor først Tilbudet, efterat de tvende Hofpræster Henrik v. Bruchofen og Povl Noviomagus paa Kongens Vegne den 28de Maj 1557 havde indfundet sig i Konsistorium og der begjæret og faaet en Tilsikring af Universitetet om, at hvis han ikke fandt sig tilfreds i Bergen, maatte han uhindret vende tilbage til sin akademiske Stilling; ligeledes beholdt han et Vikariat i Lund, han tidligere var bleven forlenet med[1]). Efter ogsaa at være kommen overens med Regjeringen om den Løn, han skulde have som Biskop, modtog D. Jens Skjelderup den 10de Juni 1557 kongelig Udnævnelse til sit ny Embede, idet Ordinansens Forskrift om Superintendentens Kaaring af Stiftets mest ansete gejstlige her ikke blev iagttaget[2]). Det er ikke bekjendt, af hvem Skjelderup er bleven indviet til Bispeembedet. Almindelig viedes de norske Bisper dengang i Kjøbenhavn af Biskoppen i Sjælands Stift, medens de danske sædvanlig indviedes i deres egen Stiftskirke af en Nabobiskop; men det er et Spørgsmaal, om D. Peder Palladius paa den Tid har været saa rask, at han har kunnet foretage Bispevielsen, eller om hans Broder M. Niels Palladius i Lund ikke maaske er kommen over til Kjøbenhavn forat forrette denne høitidelige Handling[3]).

---

[1]) Vinding, p. 91. Pontopp. Ann. III, 206. Samt Optegnelser om Lunds Kapitel i Konsist. Arkiv, Pakken 93.
[2]) Norske Rigsregistranter. I, 225. 228. Norske Mag. I, 188.
[3]) Af Scr. Rer. Dan. VII, 215 fremgaar, at Skjelderup er indviet i Kjøbenhavn.

Det første, vi høre fra Skjelderup, efterat han var kommen til Bergen, er at han forsamlede Stiftets Præster og forhandlede med dem om deres Embedsanliggender. I Indberetningen til Regjeringen herom klagede han over, at han endnu ikke havde kunnet besøge de fjernere Dele af Stiftet, da han manglede Evne til at skaffe sig Befordring. Den daværende Lensmand paa Bergenhus, Christoffer Valkendorf, fik i den Anledning kongelig Befaling, den 2den November 1557, om at undersøge Forholdene og gjøre Forslag til, hvorledes den Biskoppen tillagte Løn kunde forøges[1]). Overhovedet kom der senere jevnlig Klager fra Biskop Skjelderup over forskjellige Forhold vedkommende hans personlige Stilling, hvad enten disse Klager nu have været vel grundede, eller han har været noget unøjsom i sine Fordringer. Der var saaledes anvist Biskoppen Bolig i det gamle Graabrødrekloster i Bergen; hermed var han kun lidet tilfreds, da Bygningerne tildels vare forfaldne, saa næsten alle hans Indkomster kunde gaa med til Vedligeholdelsen. Han androg derfor 1560 om, at der maatte ske en Forandring i denne Henseende, i modsat Tilfælde maatte han søge at komme tilbage til Danmark, hvor han kunde have haft det meget bedre. Det varede imidlertid længe, inden Sagen blev ordnet efter hans Ønske, da der en Tidlang ikke synes at have været det bedste Forhold mellem ham og Lensmanden paa Bergenhus, Erik Rosenkrands[2]).

I Avgust 1559 var Biskop Skjelderup i Kjøbenhavn, i Anledning af Kong Frederik II's Kroning, ved hvilken Handling han assisterede. Efter sin Faders Død foretog han 1565 atter en Rejse til Danmark for at tage Arv.

[1]) Norske Rigsregistranter. I, 232.

[2]) Norske Mag. I, 188—9. 234. 280. N. Rigsregistr. I, 304. 456—7.

ed den Lejlighed var han i stor Livsfare paa Nedrejsen[1]. aa Turen besøgte han ogsaa Kjøbenhavn, hvor hans tidgere Kolleger endnu bevarede ham i venlig Erindring og ıodtoge ham som en æret Gjæst[2]).

I Bergen var der endnu endel Levninger fra Katholismens Tid, navnlig Helgenbilleder i Kirkerne, disse lod ispen nedtage, da han erfarede, at nogle gamle Koner ıdnu tilbad dem; dog foretog han dette Skridt, først efterat ın i Prædikener og paa anden Maade havde søgt at vise ɜt forkastelige i Billedernes Bevarelse. Ikke desto minre vakte han herved en stærk Storm imod sig (1571), da orgerskabet ingenlunde var tilfreds med Bortskaffelsen af ɜ gamle tilvante Billeder paa Kirkens Højalter. Dette ranledigede Skjelderup til at udgive i Trykken «en Undersning af den hellige Skrift om hvad en Kristen skal ›lde om afgudiske Billeder». Men Sagen fremkaldte som ıgt ikke ringe Bevægelse i Bergen. Maaske er Bispen ɜller ikke gaaet frem med det fornødne Maadehold og esindighed; thi at han var en hidsig Mand fremgaar af ılgende Træk, som Mester Absalon Pedersen, der ingenınde var hans Uven, fortæller i sin bergenske Kapitelsbog. n Dag var Bispens Dreng (d. e. Karl) Jens gaaet ud i larken og vilde kjøbe et Lam, hvilket han og fik; men saa ɔm Byfogeddrengene og vilde tage det fra ham; efter ogen Strid løb Jens hjem og fortalte Bispen det; ɜnne sendte Bud til Byfogden for at spørge, om dette var ɾet med hans Vilje. Da Fogden svarede ja, blev Bispen ıa vred, at han greb et Spyd, løb ud i Marken, og da

---

[1]) Norske Mag. I, 281. 286. I Univ. Regnskab findes følgende Udgiftspost: D. 27 Maj (1565) givet for Vin, som Dn. Professores skjænkede Doctori Johanni Schelderup, 2½ Mk.

[2]) Norske Mag. I, 392—96. Norske Saml. I, 61—62.

han fandt Byfogeddrengene der, »kom han dem til, at de brugte Ben[1])».

At D. Jens Skjelderup forøvrigt har nydt Anseelse ikke blot i Hjemmet, men ogsaa i Udlandet, kan skjønnes af den Tilskrift, hvormed Professor David Chytræus i Rostok 1578 tilegnede ham en ny Udgave af sit »Onomasticon Theologicum». Heri omtalte han navnlig de vanskelige Forhold i Bergen og henviste til, at naar Bispen dessuagtet havde opretholdt en god Orden og Lære-Renhed i Kirken, da var det et talende Vidnesbyrd om hans Fromhed og Aarvaagenhed[2]). — Efter en femogtyveaarig Virksomhed som Biskop i Bergen døde D. Jens Skjelderup 1582. Med sin Hustru Susanne Leonhartsdatter havde han mange Børn; blandt disse er Datteren Adriane, gift med M. Jørgen Eriksen, Biskop i Stavanger, og Sønnen Peder, der blev Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og siden Biskop i Trondhjem, de mest bekjendte[3]).

---

[1]) Norske Mag. I, 448.

[2]) Chytræus siger (Dedic. ad D. Joh. Schieldorp, Episcopum Bergensem) om sit Onomasticon Theol. recens recognitum 1578: »Quod superioribus mensibus denuo recognitum ad te potissimum mittere volui, vt testimonium observantiæ et amoris erga te et ecclesiam, cui præes, mei publicum extaret, ac vt gratulari me tibi et ecclesiis in inclyto regno vestro puritatem veræ doctrinæ, quæ inde vsque ab initio instaurationis ecclesiarum eadem sine vllis dissentionibus in ecclesiis totius regni sonat, et piam tranquillitatem et concordiam ostenderem. Qua ex re vigilantia pij Regis et Episcopi potest cognosci, præsertim in illo emporio, in quod ex variis gentibus homines confluunt, imbuti diuersis opinionibus, et magna ingeniorum et iudiciorum varietate præditi. In tali cœtu veritatem et tranquillitatem ecclesiæ piam retinere, illustre testimonium est pietatis et vigilantiæ Episcopi» (etc.).

[3]) Om de øvrige Børn se Norske Mag. I, Regist. Sønnen Daniel omtales i Kirkehist. Saml. I, 271. Hvis D. Jens Skjelderup ikke har været gift to Gange, maa man antage, at hans nævnte Hustru kun har været en Stifdatter af D. Peter Capeteyn.

Skrifter: *Medica themata de partibus humani corporis. Hafn. 1554.

*Undervisning af den hellige Skrift om hvad en Christen skal holde om afgudiske Billeder. Kbhn. 1572. 8.

Om en Psalme: «Verden hun er saa underlig», der udentvivl er forfattet af ham, se Ny kirkehist. Saml. I, 542 Anm.

32.

Marcus Jordan (*Marcus Jordanus Crempensis*) var født i Krempe i Holsten. Om hans Uddannelse er os intet bekjendt. Han var Magister og efter sigende «en velforfaren Mathematicus», da han ifølge Kongens Anbefaling blev antagen til Læsemester i Mathematik ved Kjøbenhavns Universitet den 14de Juni 1550[1]). Indtil videre fik han dog kun halv Professorløn, hvilket tyder paa, at han endnu kun har været en yngre og mindre anset Videnskabsmand. I Konsistoriets Forhandlinger berettes, at han den 28de Avgust 1552 sendte Universitetet et af ham udgivet Kort over Danmark til Foræring med den Begjæring, at man vilde indrømme ham fuld Løn; men det var dog først efter nogen Betænkning, at det akademiske Senat gik ind paa hans Forlangende[2]). Hans Hovedfag synes at have været mathematisk Geografi. Han holdt saaledes Forelæsninger over den gamle Geograf Ptolomæus's Skrift «De situ orbis»; men da han saa, at de fleste Studenter vare Theologer, søgte han at lempe sig derefter og at drage dem til sine Forelæsninger ved at meddele geografiske Oplysninger om Apostelen Paulus's Rejser, navnlig om de Vejlængder, han havde tilbagelagt, og om de Byer, hvori han fornemmelig

[1]) Kong Christian den Tredies Hist. I, 335 Anm. Vinding, Acad. Haun. p. 90.

[2]) Se Tillæg, Nr. 93.

havde opholdt sig, hvorhos han tillige udkastede et Kort over de Egne, Apostelen havde besøgt[1]).

Da Universitetet 1553 en Tidlang var opløst paa Grund af Pesten, kaldte K. Christian III Marcus Jordan til sig til Roskilde og overdrog ham at berejse de danske Provindser og udkaste et Kort over dem. Efter nu i over et halvt Aar at have rejst omkring i alle Landets Egne og anstillet geografiske Iagttagelser, kom han til Kongen, som da opholdt sig i Randers, og meddelte ham, hvad han havde udrettet[2]). Kongen befalede ham da at sammenarbejde det hele til et Kort, hvilket ogsaa skete, hvorpaa Kortet efter Kongens Befaling blev gjemt i Universitetsbibliotheket[3]). Lærer ved Universitetet blev M. Jordan

---

[1]) Herom siger Jordan selv i Tilegnelse i sit Skrift Hodoeporicon Diui Pauli, 1572: »Vigesimus iam annus agitur, cum inter cæteras Philosophiæ lectiones Ptolomæi Alexandrini Cosmographi libros de situ orbis terrarum in academia Hafniensi in Dania publice prælegerem, quorundamque locorum distantias supputatione geometrica scholasticæ iuuentuti proponerem. Cum vero studia genealogica in istis locis plurimum vigerent, magnaque esset frequentia eorum, qui lectionibus sacrorum librorum inuigilarent, vt omnibus inseruirem, inter dimetiendum locorum internalla, aliquot exempla ex profectionibus D. Pauli Apostoli desumta proposui, vt sic et vsus et vtilitas huius disciplinæ philosophicæ conspiceretur, ac simul historia Paulina, quæ in actis exstat, scholasticis fieret familiarior. Hac occasione motus tabulam geographicam, in qua præcipua Asiæ, Europæ et Africæ loca secundum annotationem Ptolomaicam ita depinxi, vt non solum eæ ciuitates, per quas D. Paulus iter scribitur fecisse, notarentur, verum etiam alia vicina loca et vrbes, quæ aut Episcoporum synodis celebres, aut præcipuorum doctorum in ecclesia vel sedes vel patriæ fuissent, inspecta tabula, statim considerari possent«.

[2]) I Slutningen af Avgust 1554 opholdt Kongen sig paa Dronningborg ved Randers (D. Mag. VI, 158), hvilket vel altsaa vil være den Tid, da M. Jordan var færdig med sine Iagttagelser.

[3]) Se foran S. 223. Sml. mit Skrift, Klavs Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter S. 174. 277.

derimod ikke mere, uden at vi kunne oplyse noget nærmere om Grunden. Formodentlig har det varet for længe med hans Tilbagekomst, og maaske har han ogsaa selv ønsket en Forandring. Senere syslede han fremdeles med geografiske Opmaalinger og Undersøgelser. 1568 blev han Borgmester i sin Fødeby Krempe og levede her til sin Død 1595, lige til det sidste beskjæftiget men sine Yndlingsstudier, velanset og æret i sin Kreds[1]).

Skrifter: Hodoeporicon Diui Pauli Apostoli, quo itinera et profectiones tam maritimæ quam terrestres, in geographica charta punctis expressæ, carmine Heroico describuntur et delineantur. Accessit index nominum aliquot recentium prouinciarum, vrbium, fluviorum, portuum et promontoriorum. Vitebergæ 1572. 8.

Kurzgefasste Chronick von Anno 1435 bis 1593 (trykt i de af Noodt udgivne Samml. unterschiedener zur Erläut. der Schlesw. Holst. Historie gehörigen Schriften 1753. 1 St. S. 77—93. Haandskr. i Ny kgl. Saml. 1450. 4).

Einige Namensverzeichnisse der Bürgemeister etc. in Crempe (tr. i Neues Staatsbürg. Mag. III, 634—5, sml. Noodts Sammlungen, 1 St. S. 107 ff.).

Descriptio civitatum præcipuarum Daniæ, Norvegiæ, Succiæ, cum charta geographica Regni Daniæ, 1590 (trykt i Braunii Theatrum urbium IV).

Descriptio et ichnographia civitatis Slesvicensis an. 1584 delineatæ (Hdskr. i Univ. Bibl.).

Desuden har han udgivet flere Kort: *Typus Regni Daniæ. Hafniæ apud Joh. Vinitorem 1552. Typus Ducatuum Holsatiæ, Sleswig etc. Hamburgi apud Joachimum Leoninum 1559 (paany optrykt med en tilhørende Text under Titel: Descriptio Slesuicensis continens simul Regum Daniæ et Ducum Holsatiæ stirpem ac nobilium familiarum per Holsatiam insignia A. 1580. Crempæ typis formata et exsculpata per M. Marcum Jordanem).

---

[1]) Se Noodts Oplysninger i Samml. unterschiedener zur Erläut. der Schl.-Holst. Hist. gehörigen Schriften. 1 St. S. 93—106.

To Breve fra ham til Statholder Henrik Rantzov ere trykte i Noodts Samml. 1 St. S. 101—05. I dette Skrift saml. i Cimbr. lit. I, 286—87 findes nærmere Oplysninger om M. Jordans litterære Virksomhed.

33.

Hans Svendsen Bager *(Johannes Svenonius Artopæus)* var en dansk Mand, men hans Fødested kjendes ikke. Vi møde ham første Gang, da han den 5te November 1549 blev immatrikuleret i Vittenberg[1]). Efterat have taget Magistergraden, blev han den 9de September 1552 antaget til «at læse over den latinske Grammatik» (altsaa som Professor Pædagogicus) ved Kjøbenhavns Universitet, hvormed han forenede Bestillingen som akademisk Notarius. Men da den mathematiske Professor M. Marcus Jordan i Begyndelsen af Aaret 1554 forlod Universitetet, blev han dennes Eftermand. Hans Virksomhed i det mathematiske Professorat blev dog kun meget kortvarig, thi allerede Langfredag, den 23de Marts 1554, døde han og jordedes den paafølgende Paaskedag i Vor Frue Kirke[2]). Han synes at have været en brugelig Mand, da Universitetet strax begyndte at benytte sig af hans Tjeneste i akademiske Anliggender[3]). Der er Spor til, at Astronomien især har været hans Fag, ialfald betragtedes hans Død som et føle-

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 470. Artopæus, Pistorius, Becker og Bager (Bagger) er det samme Navn; undertiden brugte den samme Person flere af disse Navneformer iflæng.

[2]) Se Tillæg, Nr. 84 og 93. Danske Mag. 3 R. VI, 247. 251. Mag. Matthiæ, Ser. Reg. Dan. msc. Mort. Pedersens Optegnelser i Ny kirkehist. Saml. III, 492.

[3]) Han sendtes saaledes i Universitetets Anliggende til Claus Festeyn paa Farumgaard (Danske Mag. 3 R. VI, 252).

ligt Tab for denne Videnskab[1]). Skrifter har han saavidt vides ikke efterladt sig.

34.

Lavrits Jakobsen Olderup eller **Fynbo** *(Laurentius Jacobi Oldorphius)* var født 1517 i Landsbyen Olderup ved Svenborg. Efter at han formodentlig havde studeret nogen Tid i Kjøbenhavn, blev han 1541 indskreven ved Universitetet i Vittenberg; Immatrikulationen skete gratis, hvilket viser, at han var meget fattig[2]). Senere tog han Magistergraden; men forresten vide vi intet om ham, før vi 1553 træffe ham som Professor Pædagogicus ved Universitetet[3]). Allerede 1554 blev han dog Læsemester ved Domkirken i Aarhus, tillige paatog han sig at være Universitetets «Procurator» i Aarhus Domkapitel ved Indkasseringen af den det tilkommende Andel af Naadensaaret efter afdøde Kanniker og af «Sjælegaven» efter afdøde Præster, en Forretning, som han forestod i en lang Aarrække[4]). 1576 blev han Kantor i Domkapitlet, og døde

[1]) Joh. Matth. Holnus siger i Orat. funebr. in mem. M. Chr. Morsiani, 1554, B 2: »Nuper ipso die paschæ uirum pium et doctum Mathematicæ disciplinæ professorem in Domino defunctum sepelíistis. Eius equidem mortem credo portendere sacratissimæ istius artis de motibus corporum coelestium extinctionem in hac schola, eo quod a plerisque despicitur; cum tamen Deus ipse iusserit, ut corpora cœlestia aspiciamus, et posuerit ea nobis in signa et tempora, dies, menses et annos, cumque eius cognitio ad uernm Dei agnitionem et ad confirmandam fidem de diuina prouidentia summe utilis et necessaria sit«.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 466.

[3]) I hans Gravskrift (Vinding, Acad. Haun. p. 443—44) siges: »postquam biennium in Academia Hafniensi Pædagogus egisset, vocatus est huc Arhusiam in Theologiæ Lectorem a. 1553«; men i Universitetets Regnskaber findes han kun opført som hævende Løn i Aaret 1553—54 (Danske Mag. 3 R. VI, 251).

[4]) Danske Mag. 3 R. VI, 261. 268. 273. Ny kirkehist. Saml. I, 47.

den 21de Juli 1601, 84 Aar gammel. Han havde været gift i 47 Aar og havde ni Sønner, blandt hvilke M. Hans Lavritsen Olderup, der først var Rektor og siden Præst ved Vor Frue Kirke i Aarhus, samt fire Døtre. Hans Valgsprog var: Elephas non curat muscas[1]).

35.

Povl Madsen *(Paulus Matthiæ Strobius)* blev 1554 ansat som Professor Pædagogicus og Docent i Hebraisk, men den vigtigste Del af hans Virksomhed falder i Frederik II's Tidsalder.

36.

Rasmus Glad *(Cimbrius Erasmus Michaelius Lætus)* blev ligeledes i Aaret 1554 antaget til Professor Pædagogicus, men han «blomstrede» især i det følgende Tidsrum.

37.

Klavs Lavritsen Skavbo *(Nicolaus Laurentii Scavenius)* beskikkedes 1555 til Professor i Mathematik. Ogsaa om ham henvises til næste Tidsrum.

38.

Jakob Bording *(Jacobus Bordingus)* blev født i Antverpen den 11te Juli 1511. Hans Fader, Nicolaus Bording, var en velhavende Kjøbmand sammesteds, Moderen hed Adriane Adriansdatter. Da Forældrene mærkede fortrinlige Aandsanlæg hos Sønnen, blev han bestemt til Studeringerne og sattes i sit niende Aar i sin Fødebys

[1]) Ifølge Gravskriften. Jfr. Hertel, Beskr. over Aarhus Domkirke II, 458. 470. Marm. Dan. II, 112.

Skole. Efterat han havde lagt den første Grundvold her, blev han sendt til Pædagogiet i Løwen, hvor han især gjorde udmærkede Fremskridt i de gamle Sprog. Atten Aar gammel gik han til Paris, hvor han under ansete Lærere lagde sig efter Lægevidenskaben og den aristoteliske Filosofi; men der bemærkes, at han omhyggelig vogtede sig for de Laster, der gik i Svang i den store Stad. Da de Penge, hans Fader sendte ham til hans Underholdning, engang vare blevne bortrøvede paa Vejen, maatte han være betænkt paa selv at sørge for det fornødne; han begyndte derfor efter den berømte Humanist Johan Sturms Opmuntring at holde Forelæsninger over Græsk og Hebraisk i Collegium Lexoviense, og det med saa stort Held, at han snart ikke behøvede nogen Understøttelse fra Hjemmet mere, da mange rige Folk betroede deres Sønner til hans Vejledning.

Efter sin Faders Død kom Bording i Huset hos Johan de la Rochefoucauld, Biskop i Mende i Languedoc, hvor han opholdt sig i to Aar. Skjønt han ikke dulgte, at han ved Læsning af Melanchtons Fortolkning af Romerbrevet var bleven paavirket af den protestantiske Lære om Retfærdiggjørelsen af Troen, sendte Biskoppen ham dog paa sin Bekostning til Universitetet i Montpellier, hvor han fortsatte sine medicinske Studier. Herfra vilde han besøge Italien og lagde Vejen over Carpentras i det sydlige Frankrig. Medens han opholdt sig her, traf det sig, at den lærde Kardinal Jacob Sadoletus, som havde hørt ham roses, tilbød ham Rektoratet ved Skolen i Carpentras mod en rundelig Løn. Bording modtog 1538 dette Embede og ægtede nogen Tid efter (10de November s. A.) Francisca Nigroni, en Jomfru af genuesisk Patriciertæt. Efter sit Giftermaal rejste han for en kort Tid til Antverpen for at

besøge sin Slægt. Da han var kommen tilbage til Carpentras, fik han Lyst til at tage den medicinske Doktorgrad, hvorfor han begav sig til Bologna, forsynet med Anbefalingsskrivelser fra Kardinal Sadoletus til flere af Universitetets Professorer. Den 1ste December 1540 kreeredes han til Doctor Medicinæ. Men ikke længe efter sin Hjemkomst maatte han opgive sit Rektorembede paa Grund af sin Hengivenhed for Protestantismen.

Nu begav han sig 1541 til Antverpen, hvor han i fire Aar praktiserede som Læge, medens han samtidig holdt Forelæsninger over Anatomi og Kirurgi. Men da han ogsaa her saa sig udsat for Forfølgelse paa Grund af sin religiøse Overbevisning, der efterhaanden havde vundet en større Klarhed og Styrke, udvandrede han 1545 med sin Familie til Hamborg. Her blev han Aaret efter Stadslæge, og levede nu i denne By, indtil han 1550 modtog Kaldelse af Hertug Henrik af Meklenborg til Professor i Medicinen ved Universitetet i Rostok[1]). Herfra kaldtes han, efter en hæderlig sexaarig Virksomhed, 1557 til Livlæge hos K. Christian III og Professor i Medicinen ved Kjøbenhavns Universitet. Kongen havde formodentlig lært Bording at kjende ved et Besøg, denne 1556 havde gjort i Kjøbenhavn, venteligt i Følge med Hertugerne af Meklenborg, for hvem han var Livlæge[2]); og da nu D. Peter Capeteyn døde i Januar

[1]) Om Bordings Liv, før han kom til Kjøbenhavn, haves udførlige Efterretninger navnlig i hans Selvbiografi hos Jac. v. Melle, Notitia Maiorum, Lips. 1707, p. 48 sq.; Sebastian Bacmeister, Megapolis literata, i Westphalens Monum. ined. III, 1434—9 med Bordings kobberstukne Billede; Joh. Spithovii Monasteriensis Oratio in funere D. Jac. Bordingi, Viteb. 1562; Cimbria lit. II, 79—81; sml. Herholdt og Mansa Saml. til Medicinalhist. S. 135 flg., og Krabbe, De Univ. Rostock. S. 521—5.

[2]) Professorerne ved Kjøbenhavns Universitet trakterede ved denne Lejlighed Bording med Vin og Claret (Danske Mag. 3 R. VI, 260).

1557, erholdt Bording Opfordring til at overtage det dobbelte Embede, hin havde beklædt. Da han havde erklæret sig villig, blev han den 20de Maj 1557 antagen til Professor ved Universitetet, og den 25de Maj s. A. fik han Bestalling som kgl. Livlæge med en Løn af 120 Daler og en Hofklædning aarlig, foruden den Løn, der tilkom ham som Professor Medicinæ, hvilken ikke skulde afkortes ham, om han ogsaa paa Grund af sin Stilling som Livlæge var forhindret i at holde Forelæsninger[1]).

Snart lykkedes det D. Jakob Bording at vinde sin kongelige Herres Yndest, især da han ved en aldeles luthersk Bekjendelse om Nadveren havde nedslaaet de Tvivl, der kunde være om hans Rettroenhed[2]); og han har vistnok fortjent den Tillid, der vistes ham, da han fra alle Sider roses som «en kostelig lærd og velforfaren Mand» af en hæderlig og retskaffen Karakter. Kongen forlenede ham derfor den 29de Marts 1558 med Kongsgaarden Hvidøre og fire Gaarde i Vangede[3]). Ved Julctid samme Aar stod han ved sin Herres Dødsleje paa Koldinghus Slot, og den 13de Februar 1559 holdt han Ligtale over ham i Odense og skildrede smukt og sandt den afdøde Konges Karakter. K. Frederik II beholdt ham som Livlæge og gav ham i Avgust 1559 Livsbrev paa et Kannikedømme i Roskilde[4]). Kort efter valgtes han til Universitetets Rektor; men inden hans Rektorat var ude, døde han den 5te September 1560, 49 Aar gammel.

---

[1]) Reg. o. a. Lande. 6, 126. Christian III's Historie. I, 390. Anm. Bartholin, Cista Medica, p. 88. Det er altsaa ikke rigtigt, naar der ofte siges, at Bording blev Professor og Livlæge 1556.

[2]) Se Tillæg, Nr. 63.

[3]) Reg. o. a. Lande. 6, 163. I Gl. kgl. Saml. 1076 Fol. findes et orig. Brev fra Bording til K. Frederik II, dat. 22 Marts 1560, angaaende denne Forlening.

[4]) Reg. o. a. Lande. 7, 255, jfr. Tegn. o. a. Lande. VI, 135.

Universitetet led ved hans Død et stort Tab, da han utvivlsomt var en ualmindelig dygtig Lærer i sit Fag. Herom haves mangfoldige Vidnesbyrd, men da disse alt ere samlede af Joh. Moller, behøve vi her kun at anføre dette, at hans tidligere Disciple i Rostok søgte at skaffe sig Afskrifter af de Forelæsninger, han holdt i Kjøbenhavn, navnlig over Pathologien[1]). Udentvivl fortjene derfor hans lægevidenskabelige Arbejder, der bleve udgivne flere Gange længe efter hans Død, større Opmærksomhed, end der hidtil er ydet dem af de Forfattere, som have beskjæftiget sig med Lægevidenskabens Historie hos os. Skjønt han ikke undgik Mistanke — dog neppe med Grund — for at helde til Kalvinismen, roses han dog af alle som en gudfrygtig og god Mand, og hans Medlærer M. Hans Mønster har rejst ham et smukt Mindesmærke i den udførlige Skildring af hans Liv og Fortjenester, som han gav i en latinsk Tale, der holdtes ved den akademiske Sørgefest i Anledning af hans Død. I denne Tale beskriver han ogsaa Bordings Dødsleje, der var meget opbyggeligt for alle tilstedeværende. Med brudt Stemme begyndte han selv at synge Luthers Trossang: «Wir glauben», og da Røsten svigtede ham, lod han Sognepræsten M. Tyge Asmundsen og den ovennævnte M. Hans Mønster kalde, og disse vedblev at foresige ham Formanings- og Trøsteord af den hellige Skrift lige til hans Dødsstund[2]).

Til Bedømmelse af Bordings Karakter kan især et Brev tjene, som han i December 1558 skrev til Melanchton, og

---

[1]) D. Levin Battus's Fortale til Bordings medicinske Skrifter. I Cimbr. lit. l. c. findes en stor Samling af Elogia over Bording.

[2]) Af Epist. ad Luc. Lossium ed. Lackmann, p. 178, ser man, at der var udspredt andre, sikkert aldeles grundløse Rygter om Bordings Død. — En Gravskrift over ham findes i Resenii Inscriptiones Hafn. p. 110.

hvori han udtalte sin stærke Misbilligelse af et Smædeskrift, som de ivrige Filippister (Casp. Peucer, Pet. Vincentius o. fl.), under Navn af Scholastici Academiæ Vittebergensis, samme Aar havde udgivet imod den ivrig lutherske Theolog Flacius Illyricus og dennes virkelige eller formentlige Meningsfæller og Tilhængere. Skjønt Bording nemlig i sine theologiske Anskuelser nærmest sluttede sig til Melanchton, og talfald stod i et nært Venskabsforhold til ham, kunde han dog ikke lukke Øjnene for slige Skrifters fordærvelige Virkning, hvorfor han ogsaa med djærve Ord lod Melanchton høre, at dette ikke var Maaden til at oprette Freden i det af bitre Lærestridigheder sønderrevne evangeliske Kirkesamfund; over slige Skrifter kunde Evangeliets Fjender glæde sig, men Vennerne maatte sørge. Bording bemærker tillige, at Skriftet havde vakt megen Misbilligelse i Danmark, ogsaa blandt dem, «der ville os vel og ingenlunde ellers holde med Flacius og Magdeborgerne». Selv var han især bleven stødt over, at Smædeskriftet havde taget fat paa hans Ven D. David Chytræus i Rostok, hvem man under et fingeret Navn havde lagt de Ord i Munden, at der ikke vilde komme Fred i Kirken, inden Melanchton var afvejen — en Beskyldning mod Chytræus, som var i høj Grad uretfærdig[1]). Hele Brevet er efter vor Mening et smukt Vidnesbyrd om Bordings retsindige Tænkemaade; og Melanchton har da udentvivl ogsaa følt Vægten af hans Ord, om end den skarpe Bebrejdelse smertede ham og gjorde ham tilbøjelig til hellere at tie end at fortsætte Forhandlingen om dette mindre behagelige Emne[2]).

---

[1]) Bordings Brev er trykt hos v. Seelen, Philocalia epistolica, p. 56—62.

[2]) I Bretschneiders Corpus Reform. VIII, 683 findes et Brev fra Melanchton til «Jacobo Bordingo, Ἀρχιάτρῳ inclyti Regis Daniæ», der begynder: «Cum in magno dolore sim propter censuræ vestræ

Med sin Hustru Francisca Nigroni havde Bording ni Børn, hvoraf fire Sønner bleve indskrevne i Kjøbenhavns Universitetsmatrikel, blandt disse er Jacob Bording for os den mærkeligste, da man senere, skjønt forgjæves, søgte at drage ham herind til Universitetet som juridisk Professor efter D. Albret Knopperts Død[1]). Datteren Johanne blev 1560 gift med M. Lucas Bacmeister, der var Hofpræst paa Koldinghus og senere blev Professor i Theologien i Rostok; i Brudegave forærede de kjøbenhavnske Professorer dem en Sølvkande[2]). D. Jakob Bordings Enke fik efter sin Mands Død Kongens Anbefaling til Professorerne, om at hun maatte beholde den Del af Naadensaaret af Kannikedømmet i Roskilde, der ellers plejede at tilfalde Universitetet, eftersom Bording ikke var naaet til at nyde nogen Oppebørsel af denne Forlening, medens han levede[3]). Ikke længe efter begav hun sig imidlertid med sine Børn til Rostok, hvor hun havde flere Venner, og hvor hun kunde »faa nogen

---

et propter literarum tuarum asperitatem, decreveram nihil ad quenquam istic scribere, ac mea philosophia uti, hoc est, silentio mea vulnera tegere. Sed Conradum istuc redeuntem sine testimonio dimittere videbatur inofficiosum. Scripsi igitur hanc unicam epistolam» (etc.). Brevet er dateret 8de Marts 1556; men det maa være en Fejl for 1559; thi 1556 var Bording jo slet ikke Livlæge hos den danske Konge. I Chytræi Epist. p. 1217—8 læses forøvrigt et Brev fra Melanchton til Chytræus, hvori han undskylder sig med, at Smædeskriftet var udkommet uden hans Vidende og Vilje; han mente dog, at Flacianerne ved deres Adfærd selv havde givet Anledning til, at man havde taget fat paa dem paa denne Maade.

[1]) Børnenes Navne, med Oplysninger om dem, findes hos Jac. v. Melle, Notitia Maiorum p. 55 sq., Cimbr. lit. II, 81, jfr. Bartholin. Cista Medica, p. 88. Epist. ad Luc. Lossium ed. Lackmann, p. 192—3. Om den yngre Jacob Bordings Kaldelse til Kbhvn se Ny kirkehist. Saml. IV, 288.

[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 276.

[3]) Se Tillæg, Nr. 74.

Trøst af Guds Ord i det tydske Sprog», som der paa den Tid ikke var nogen Lejlighed til at faa i Kjøbenhavn, da den tydske Prædiken i Slotskirken var afskaffet efter Christian III's Død[1]). I Rostok døde hun den 16de Avgust 1582.

Skrifter: *Propositiones medicæ, de quibus, præside Jacobo Bordingo, pro licentia in Medicina consequenda, die 12 Junii 1556 disputabit Johannes Scheldrop, Danus, artium Magister et Medicinæ Baccalaureus. Rostochii 1556. 4.

Oratio de vita et obitu Christiani III, Daniæ et Norwagiæ Regis, Othiniæ d. 13 Febr. A. 1559 recitata. Hafn. 1559. 4. (Optrykt i Grams Udg. af Cragii Annales Christiani III.). En dansk Oversættelse udkom i Kbhvn 1559. 8.

Φυσιολογία, Ὑγιεινή, Παθολογία, prout has medicinæ partes in inclytis Academiis Rostochiensi et Haffniensi publice enarravit J. Bordingius (ed. Lev. Battus). Rostoch. 1591. 8. I—II. Dedic. til Kjøbenhavns Universitets Rektor, D. Anders Christensen, og Professorer. (En ny Udgave med forandret Titel udkom i Rostok 1605).

Se forøvrigt Cimbria literata II, 84. Herholdt og Mansa, Samlinger til Medicinalhist. S. 141—2. En Række medicinske Theses af Bording findes aftrykt i Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen, 1740, S. 292 flg.

39.

Hans Thomesen Guldsmed *(Johannes Thomæ Aurifaber)* blev 1557 ansat som Professor Pædagogicus, men levede langt udover Christian III's Tidsalder.

---

[1]) I et Brev, som David Chytræus i Rostok 1567 i Francisca Nigronis Navn skrev til hendes Svoger i Frankrig, berettes, at hun var dragen til Rostok: «ubi et consolationem necessariam ex concionibus verbi divini (quæ nullæ in Dania Germanico idiomate habebantur) haurire poteram» (Dav. Chytræi Epistolæ, p. 384). Om Afskaffelsen af den tydske Prædiken i Kbhvn se Ny kirkehist. Saml. III, 152.

40.

Jan Sasgers *(Johannes Sascerides)* beskikkedes 1557 til Professor i Hebraisk; men hans Hovedvirksomhed falder i det følgende Tidsrum.

41[1]).

Hans Mogensen *(Johannes Magni Hafniensis)* blev 1558 Professor Pædagogicus, men hører nærmest til Frederik II's Tidsalder.

6.

Universitetets Bestillingsmænd og Betjente.

Foruden Professorerne havde Universitetet nogle andre Embedsmænd, tildels i underordnede Stillinger, som vi kortelig maa omtale forat faa et fuldstændigt Billede af den akademiske Stat. Om det menige Folk i denne Stat — Studenterne — forbeholde vi os derimod det nærmere til et senere Tidsrum, hvor Kilderne flyde rigeligere, og hvor vi da agte at meddele en udførligere Paavisning af de forskjellige Stadier i det akademiske Liv.

1.

Rentemesteren *(Thesaurarius, Qvæstor s. Oeconomus).* Ved det ældre Universitet findes ikke nogen Em-

[1]) Naar jeg ovenfor, S. 292, har angivet det samlede Tal paa de i Christian III's Tid ved Universitetet ansatte Lærere til 40, da kommer det deraf, at jeg dengang ikke havde regnet M. Hans Tavsen med, paa Grund af at han kun i saa kort Tid var i Funktion ved Universitetet og havde et andet Embede ved Siden af.

bedsmand af dette Navn, derimod omtales Universitetets Syndicus, et Embede, som ikke nævnes i Christian III's Universitetsfundats og heller ikke senere. Skjønt Antydningerne fra den ældre Tid kun ere sparsomme, er det rimeligt, at Syndicus har haft omtrent de samme Forretninger, som Rentemesteren senere fik, saa at det i Hovedsagen kun har været en Navneforandring, der er foregaaet ved Reformationen[1]). Ligesom Syndicus tillige kunde være Universitetslærer, saaledes vare Højskolens første Rentemestere tillige Professorer, og da de idethele havde Universitetets Økonomi og dets Gods under deres Bestyrelse, maatte de, ligesom Syndicus fordum, jevnlig optræde i Retssager og lignende Forhandlinger vedkommende den høje Skoles Gods og Rente.

I Universitetsordinansen var der givet temmelig udførlige Bestemmelser om, hvorledes Rentemesteren skulde holde Bord for Studenterne og til den Ende skulde have en egen Bolig paa Studiigaarden med Kjelder og hvad der hørte til en større Husholdning; og at Universitetet skulde mage det saa, at de fattige Studenter, saavidt muligt, kunde have deres Kost billigere hos ham end andensteds i Byen; men det er allerede tidligere omtalt, at vi ingen bestemte Spor finde til, at denne Ordning er traadt i Kraft, ialfald ikke i den første Tid efter Universitetets Gjenoprettelse, hvad saa end Grunden har været til, at en Bestemmelse, der saa at sige var stillet i Spidsen for den ny Universitetsordning, ikke kom til Udførelse[2]). Da Rentemesteren saa-

---

[1]) Werlauff, Kbhvns Univ. fra dets Stift. til Reform. (Progr. 1850) S. 50. 79.

[2]) Cragii Ann., Addit. p. 93—4. 117. Oversætt. S. 642—3. 674. Der oversættes Thesaurarius ved: Skatmester; men saaledes har denne Embedsmand aldrig været kaldet paa Dansk.

ledes ikke kom til at overtage den byrdefuldeste Del af de ham tiltænkte Forretninger, ansaa man det maaske heller ikke for fornødent at følge det Raad, som Universitetsordinansen ligeledes havde givet, nemlig ej at gjøre nogen Professor til Rentemester eller Økonom, at ikke Forelæsningerne skulde lide derved. Ialfald var først M. Oluf Chrysostomus (1537—40) og siden M. Jakob Fabritius (1540—45) Universitetets Rentemestere, samtidig med at de vare Professorer, skjønt man skulde tro, at det ikke godt lod sig gjøre at forene to saa forskjellige Bestillinger. Thi Rentemesteren maatte hvert Øjeblik være tilrede, han maatte beværte Bønderne, der kom med Landgildekorn, og gjøre Indkjøb af Materialer hos Kjøbmændene til Universitetets Bygningsarbejder og andre Fornødenheder. Især synes Fabritius at have været ikke blot Qvæstor men ogsaa Foged. Det gik tit paa, at han maatte rejse ud paa Godset. Snart maatte han til Tryherreds Ting i Slangerup angaaende Retssager, som Universitetet eller dets Bønder havde, snart til Smørum Herreds Ting, snart til Sokkelunds Herreds Ting, eller endog til Landstinget i Ringsted; saa maatte han til Roskilde eller til Lund, naar Studiiskatten af Sjælands og Skaanes Kirker ikke indkom i rette Tid, saa maatte han til Helsingborg for at kjøbe Kalk og Sten, eller til Horns Herred for at forlige nogle Bønder, og saaledes fremdeles[1]). Heldigvis var han en rørig Mand, der ikke skyede at gjøre de fleste af disse Rejser tilhest; men der blev under alt dette neppe stor Tid eller Lyst til at holde Forelæsninger. Da nu dertil kom, at han var sendrægtig med at aflægge Regnskab for sin Bestyrelse af Universite-

[1]) Se Udtogene af Universitetets Regnskaber 1537—45 i Danske Mag. 3 R. I, 67—87. VI, 1—27.

tets Midler, har det vistnok givet Anledning til, at man senere overdrog Bestillingen til Mænd, der ikke vare Universitetslærere [1]).

Allerede i det sidste Aar, Prof. Jakob Fabritius var Rentemester, nød en vis Oluf Skriver, der ogsaa udtrykkelig kaldes Universitetets Qvæstor, den Bestillingen tillagte Pengeløn (20 Daler aarlig), ligesom der omtales forskjellige af ham udførte Hverv [2]). Da han døde endnu i Aaret 1544, overtog Hr. Oluf Rafn Forretningerne og beholdt dem, efterat Fabritius fuldstændig havde maatte opgive Bestillingen som Rentemester. Denne Oluf Rafn havde tidligere været Præst (formentlig i Branderslev paa Laaland); men Præsteembederne vare dengang i Almindelighed ikke saa gode, at man skulde holde paa dem for Indtægternes Skyld, og der forekommer derfor ikke saa sjeldent Exempler paa, at Folk atter frasagde sig dem forat søge en bedre lønnet verdslig Bestilling. Dette var da maaske Tilfældet med Hr. Oluf Rafn, skjønt det jo ogsaa er muligt, at han er bleven afsat for en eller anden Forseelse. Han forekommer først som Universitetspedel og siden 1545—49 som Rentemester [3]). Efter ham finde vi en vis Mester Peder i denne Bestilling. Det bemærkes i Konsistoriets Forhandlinger den 3die December 1551, at Mag. Petrus Qvæstor i Professorernes Nærværelse lovede inden otte Dage at stille Borgen for de 485 Daler, han var Universitetet skyldig; medens Professorerne lovede, at de af dem, som skyldte Rentemesteren Penge (nemlig for Landgildekorn, der solgtes Professorerne for nedsat Pris), skulde indbetale samme til Rektor. I det følgende Aar omtales det, at Professorerne

---

[1]) Se foran S. 490. 561—2.
[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 23—25.
[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 21. 23—4. 239. 241. 243. 4 R. I, 320.

eftergav Universitetets daværende Rektor, D. Peter Capeteyn, hvad han skyldte Rentemester M. Peder for Korn, og det af Hensyn til de forskjellige Arbejder, Rektoren besørgede til Højskolens Bedste[1]).

I Aaret 1552 beskikkedes **Knud Pedersen** kaldet **Skriver** til Rentemester. Han var født i Svenborg og havde gaaet i Roskilde Skole under Rektor Niels Black samtidig med Niels Hemmingsen. 1547 blev han Universitetets Befalingsmand eller Foged paa Knardrup Kloster, og da han lagde fremragende praktisk Duelighed for Dagen, overdrog man ham senere hele Bestyrelsen af Universitetets Regnskabsvæsen[2]). Hans Regnskaber, der endnu ere bevarede, ere en vigtig Kilde til Oplysning om Højskolens indre Forhold. I Aaret 1559 blev han af Kong Frederik II ansat som Slotsskriver paa Kjøbenhavns Slot, en ikke uanseelig Post. Universitetet forlenede ham 1560 paa hans egen og hans Hustrus, Anne Hansdatters, Levetid med en Gaard i Ganløse og en Mose kaldet Ømose[3]), og den 10de November 1562 gjorde Kongen vitterlig, at eftersom K. Christian III havde forordineret Duebrødre i Roskilde at skulle blive et Kannikedømme under Roskilde Domkapitel, og Hr. Hans Henriksen, som samme Kannikedom sidst i Værge havde, var død og afgangen, saa forlenedes Knud Pedersen, Slotsskriver paa Kjøbenhavns Slot, nu med Kannikedømmet Duebrødre, dog paa den Betingelse, »at han skulde opholde og forsørge de fattige Folk, som der indskikkedes, og fat-

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 93.

[2]) Naar det i Act. Consist. 1550 (se Tillæg Nr. 16) omtales, at M. Niels Hemmingsen klagede over, at »en ved Navn Knud Skriver« havde overvældet Biskoppen med Skjældsord, saa maa det vel antages, at det er en anden Mand end Fogeden Knud Pedersen Skriver, der menes.

[3]) Konsistoriets Kopibog 1538—1602. Fol. 120.

tige Degne (ɔ: Skolediscipler) efter den Fundatses Lydelse, som derpaa var gjort, med tilbørlig Underholdning og Husvaaning, saa der ingen Brøst paakom[1])». Da der imidlertid efter Knud Skrivers Død førtes Klage over, at Duebrødre Stiftelse ikke var bleven bestyret paa den bedste Maade, er det sandsynligt, at han væsenlig har betragtet den som et Præbende, hvoraf han skulde drage Indtægten, og ikke har taget tilbørligt Hensyn til, at den tillige var et Hospital[2]). Medens han var Slotsskriver havde han tillige hele Skaanes Toldvæsen under sin Bestyrelse og var idethele en mægtig Mand, saa Universitetet mere end een Gang maatte bejle til sin forrige Fogeds Gunst[3]). D. Niels Hemmingsen tilegnede ham 1566 sin latinske Kommentar til Kolossenserbrevet, og omtalte ham i Fortalen som sin gamle Ven. 1567 blev Knud Pedersen Borgmester i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han døde den 10de Maj 1569[4]). Af Ytringer i Fortalen til et moralsk Skrift, som Rasmus Jørgensen Kaabeløs 1575 tilegnede Knud Pedersens Enke, vide vi, at den afdøde Borgmester havde vist Gavmildhed mod Forfatteren, medens han som fattig Student laa i Kjøbenhavn, og havde givet ham fri Kost og Bolig[5]). Dette lille Træk nævnes her, fordi vi ellers mest faa Indtrykket af, at Knud Pedersen Skriver har været en myndig Forretningsmand. Af hans Sønner blev Morten Knudsen (Knardorph kaldte han sig efter sit Fødested Knardrup) Kannik i Hamer i Norge, og Peder Knudsen blev Foged over Totens og Hadelands

---

1) Udkast i Geh.-Ark., Topograf. Saml. Roskilde Nr. 79.
2) Se det Forleningsbrev, Knud Pedersens Efterfølger i Bestyrelsen af Duebrødre Stiftelse fik den 11 Avg. 1569 (Regist. o. a. Lande 10, 259).
3) Se Ny kirkehist. Saml. I, 15—17. III, 659.
4) Ny kirkehist. Saml. III, 494.
5) Se min Udgave af Lyskanders Scriptores Danici, S. 218.

Fogderier i Norge og tilsidst Stiftsskriver i Oslo og Hamer Stifter[1]).

2.

Tilsynsmanden eller **Fogden** *(procurator s. præfectus)* **i Knardrup** var den næste af Universitetets Bestillingsmænd. Han omtales vel ikke i Fundatsen, men da der til Knardrup Kloster, som jo 1538 var blevet henlagt til Universitetet, ikke blot hørte Bøndergods, men ogsaa et ikke saa ganske lille Avlsbrug med Mølle og Fiskeri, hvilket alt trængte til dagligt Tilsyn, saa havde Professorerne strax antaget Hr. Peder Jensen som Tilsynsmand ved denne Bedrift. Nogen fast Pengeløn havde han ikke af Universitetet, men nød, foruden fri Bolig i Klosteret, Føden dèr for sig og sin Familie af Klosterets Avl, for hvis Overskud han saa maatte aflægge Universitetets Regnskab[2]). Undertiden maatte han forestaa Beværtningen, naar Professorerne gjæstede Knardrup, som da de højlærde 1545 vare derude for at tage Syn paa Universitetets Skove, da det Rygte gik, at de vare forhuggede. Ved den Lejlighed var Hr. Peder og hans Hustru Vært og Værtinde for dem; men Universitetet bekostede selv den efter hin Tids Skik og Lejlighed rigelige Beværtning[3]). Som det heraf fremgaar var Hr. Peder Jensen gift, og da der allerede 1542 omtales en Søn af ham, hvem Universitetet skjænkede Spangenbergs latinske Grammatik, saa maa han temmelig tidlig have løsrevet sig fra Klosterlivet, hvis man vil

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 658—66. 846.

[2]) Den ham 1540 givne Kvittering for rigtig aflagt Regnskab for Bestyrelsen af Knardrup Klosters Avl fra Mortensdag 1538 af, findes som Tillæg Nr. 10. Jfr. Danske Mag. 3 R. I, 86.

[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 26.

ıtage, at han har været en af Klosterets ældre Beboere[1]. errenavnet, som han bar, viser i ethvert Tilfælde, at han ır en gejstlig Mand.

Det lader til, at Universitetet i Aaret 1544 har tænkt aa at indføre en forandret Bestyrelse af Knardrup, idet ıan forlenede den tidligere nævnte Qvæstor Oluf Skriver ıed Gaarden, formodentlig mod en fast Afgift[2], men da ın allerede døde samme Aar, er Hr. Peder Jensen forıodentlig indtil videre bleven i sin forrige Bestilling. Og ı man 1547 paany forlenede Gaarden bort, blev han dog emdeles boende der, idet han maaske ogsaa senere har ført ; vist Tilsyn med Bedriften, naar «Befalingsmanden» var aværende, medens han nød Indtægten af en Del af Ganıse Kongetiende, som han af Kongen var forlenet med[3]. — Hr. Peder Jensens Tid var det, at Professorerne, medens esten rasede i Kjøbenhavn 1546, søgte Tilflugt i Knarrup. Uheldigvis findes der slet ingen Regnskaber for ətte Aar, saa vi savne Oplysning om, hvorlænge de højərde have maattet tage tiltakke med Klostercellerne, og vormange af dem der have valgt dette Fristed.

I Foraaret 1547 fik Knud Pedersen Skriver Knarrup Gaard i Forlening (tildels hvad vi nu kalde Forpagting) af Universitetet, medens han samtidig blev Foged ver det tilhørende Bondergods, alt under Professor D. Peter apeteyns Overtilsyn. Tillige forlenedes han med et Par af e Universitetet tilhørende Kongetiender mod en fast Afıft. Hans aarlige Afgift af Gaardens Avl var oprindelig

---

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 9.
[2]) Danske Mag. 3 R. VI, 24.
[3]) Danske Mag. 4 R. I, 336. I Knardrup Godsregnskab 1559—60 anføres, at «Hr. Peder i Knardrup» efter Universitetets Befaling fik et af Oldensvinene. Paa den Tid var han altsaa endnu ilive.

kun een Læst Korn, siden forøgedes den til halvanden; for sin Bestyrelse af Bondergodset nød han Tredieparten af den uvisse Rente af Godset (Gaardfæstning, Sagefald, Oldengjæld, Førelov, Drift og Husbondehold). Forleningen, ifølge hvilken han kaldte sig «Universitetets Befalingsmand udi Knardrup», havde han som det synes paa treaarige Kontrakter, der ogsaa fornyedes, efterat han var bleven Universitetets Rentemester eller Qvæstor. Det er rimeligt, at dette Forhold er vedblevet, saalænge indtil han blev Slotsskriver (1559), eller mulig endog saalænge Universitetet besad Knardrup Kloster, det er indtil Aaret 1561[1]). Da han, som det synes, paa en temmelig vilkaarlig Maade, benyttede sig af sin Stilling som Foged over Bondergodset og gjorde sig utilbørlig Fordel, blev hans Myndighed som saadan 1555 indskrænket af Universitetet, og der blev foreskrevet ham bestemte Regler, som han ved Ed maatte forpligte sig til at følge[2]). Efter D. Peter Capeteyns Død (1557) førte D. Albret Knoppert Overtilsynet med Knardrup[3]). Men forøvrigt blev det ved den nævnte Forskrift af 1555 paalagt Fogden at indhente Samtykke fra Universitetets Rektor til alle vigtige Foretagender. Ligesom Hr. Peder Jensen ved given Lejlighed havde været Vært for Professorerne, naar de besøgte Knardrup, saaledes var det samme ogsaa Tilfældet med Knud Skriver, i hvis Regnska-

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 239. Tillæg, Nr. 52 og 93.

[2]) Se Tillæg, Nr. 46. I Danske Mag. 3 R. VI, 238—45 findes [illegible] af Knud Pedersens Regnskab for Bestyrelsen af Knardrup [illegible] 1547—49. Sex senere Aarsregnskaber findes i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 99.

[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 268. «A. Knopperi Ratio [illegible] expensorum in usum prædii Universitatis Knardrup, tam in [illegible] tionem quam in agriculturam, ab Michaele Anno 1557 ad [illegible] 1558» findes i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 99.

r der oftere anføres Udgifter til Rostokkerøl, Vin og
ınskøl, ikke at tale om «Groffenbrad» og andre Føde-
rer, som fortæredes, naar Klosteret fik Besøg af de høj-
rde. Dette skete ikke blot, naar Universitetets Rektor
ı Efteraaret kom derud til «Svinejagt» (rimeligvis Ind-
ɪgelse af Oldensvinene i Klosterets Skove), men ogsaa
ar der forefaldt Stridigheder med Nabolodsejerne (som da
ıiversitetet 1548 havde Trætte med Adelsmændene Erik
ıristoffersen til Vindinge og Niels Andersen Dresselberg
Lyndbylille om Fiskeriet i Pugesø), eller naar der træng-
; til større Forbedringer i Klosterets Avlsvæsen eller
det derhenhørende[1]). Thi til Professorernes Ros kan det
mærkes, at de viste sig tilbøjelige til at foretage saadanne
ıranstaltninger, som tjente til Gaardens Forbedring. Saa-
les lod de ikke blot Bygningen istandsætte og forsynede
n med et Taarnuhr, men de lod ogsaa Jorderne «skifte
afmaale», og forat hæve Fiskeriet i den tilhørende Sø
lkaldte de en tydsk Fisker fra Rostok til at oplære Uni-
rsitetets Fisker ved Knardrup[2]).

3.

Notarius var Universitetets Sekretær. I de ældste
ıtuter fandtes Bestemmelse om, at Notarius foruden den
, som enhver maatte aflægge ved sin Immatrikulation,
ɜaa skulde gjøre Ed paa, at han tro og flittig vilde ud-
e sit Embede til Universitetets og det Lemmers Gavn
Ære, og ikke forraade de akademiske Hemmeligheder,

ı Se Tillæg Nr. 24. Danske Mag. 3 R. VI, 242—3. 255. I Knar-
drups Regnskab for 1559—60 anføres følgende Udgiftspost: «Givet
Jens Ibsen, Skovfogden, for det Rektor Mester Hans Albretsen
og jeg med andre fortærede hos hannem udi Svinejagt — 1 Daler».
Danske Mag. 3 R. VI, 255. 263. 271.

at han ikke med sit Vidende vilde skrive noget for saadanne, som misbrugte Privilegierne eller overtraadte Statuterne, og endelig at han vilde nøjes med den Godtgjørelse, som Universitetet havde bestemt for hans Arbejde, og ikke forlange eller modtage mere af nogen, med mindre vedkommende ganske frivillig og med Vidende vilde yde ham mere. Han skulde være tilrede og indfinde sig, saasnart Rektoren sendte Bud efter ham, eller i alle Tilfælde sende en anden i sit Sted[1]). Forøvrigt bemærkes det, at der først i Aaret 1520 blev ansat en egen Universitetsnotarius[2]). Optegnelsen af de akademiske Forhandlinger, som efter Reformationen udgjorde en væsentlig Del af Notarens Embede, skete nemlig tidligere af Rektoren selv; og der var før Reformationen saa mange kejserlige og pavelige Notarer hertillands, at man maaske mindre havde savnet en egen Universitetsnotarius.

I Christian III's Universitetsordinans bestemtes: «Notarius skal, efterat have aflagt Troskabsløfte, være tilstede ved de Universitets-Raadslagninger, til hvilke han kaldes, og skal opskrive alt. Han skal være tilstede ved det aarlige Regnskab og optegne alt. Han skal skrive Testimonier, Promotionsvidnesbyrd og andre akademiske Udfærdigelser. Hans aarlige Løn skal være 14 Daler. For Promotionsvidnesbyrd skal en Bakkalavr betale ham en Mark, en Magister to, en Licentiat eller Bakkalavr i et af de højere Fakulteter tre, og en Doktor fire[3])». Der vedtoges ogsaa en noget forandret Form for den Ed, Notarius ved Tiltrædelsen af sin Bestilling skulde aflægge, idet navnlig det første Led

---

[1]) Scr. Rer. Dan. VIII, 335. 339. 345.
[2]) Thura, Infantia et pueritia Acad. Hafn. p. 34.
[3]) Cragii Annal., Addit. p. 116.

af den ældre Edsformular var delt i to, og det andet Led var udeladt[1]).

Fra Christian III's Tid kjendes følgende Universitetsnotarer: 1. Jens Madsen (1537—40), som flere Gange afskrev Universitetsfundatsen paa Pergament og paa Papir, og hvis Afskrift rimeligvis endnu er bevaret, dog vel ikke i det pragtfulde Originalexemplar paa Pergament, som gjemmes i Qvæsturens Arkiv, men snarere i den samtidige Papirsafskrift, som findes i Gehejmearkivet[2]). Efterat have nedlagt Notariatet, drog Jens Madsen til Vittenberg, hvor han 1542 understøttedes af Universitetet i Kjøbenhavn[3]). Det er sandsynligt, at han er den Hr. Jens Madsen, som 1550 var Sognepræst ved Helliggejst Kirke[4]). 2. Johannes Pauli (1540—41), maaske den Hr. Hans Povlsen,

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 4.

[2]) Danske Mag. 3 R. I, 70. 71. 73. 83. Jeg benytter Lejligheden til her at berigtige, hvad der ovenfor S. 115 og 238 er sagt, at der intet samtidigt Exemplar haves af Christian III's Universitetsfundats (og Ordinans). For nylig er jeg nemlig bleven gjort opmærksom paa, at der i Qvæsturens Arkiv, som ellers kun indeholder nyere Regnskabssager, findes (foruden flere andre meget gamle, i lang Tid aldeles upaaagtede Dokumenter vedkommende Universitetet) et meget pragtfuldt Originalexemplar af Fundatsen med Kong Christian III's store Majestætssegl og de Rigsraaders Segl, som vare med at udfærdige Fundatsen 1539 og som nævnes ved Slutningen af samme. De allerfleste af Rigsraadernes Segl hænge endnu ved og ere vel bevarede. Endvidere har jeg i Gehejmearkivet (Saml. Sjæland og Møen) fundet en samtidig Papirsafskrift af Fundatsen, der er mærkelig derved, at i samme findes rettet en paafaldende Fejl i Originalen (gjentagen i Grams Udgave S. 119, uden der at være fremhævet), nemlig at det ene af de to Herreder, hvis Bispetiende tillagdes Universitetet, kaldes Smørum istedenfor Sømme.

[3]) Univ Regnskab indeholder følgende Post: »Item x Daler Johanni Matthiæ olim notario, quos Doctor Sinningius misit Vitenbergam« (Danske Mag. 3 R. VI, 8).

[4]) Se Acta Consist. 19 Novbr. 1550 (Tillæg, Nr. 16).

som i Begyndelsen af Frederik II's Tid et Aar eller to var Universitetets Qvæstor eller Rentemester[1]). Han maa da i Mellemtiden have været Præst et eller andetsteds. 3. Hr. Oluf Rafn var Notarius 1544, derpaa blev han Qvæstor. Hans Efterfølger var 4. Christen Mortensen Morsing (1545), der siden blev Professor[2]). Den 29de April 1547 valgtes 5. M. Ejler Hansen Malmø til Notarius, han var samtidig Professor og den første akademiske Lærer, der tillige var Notarius[3]). Den 5te November 1550 antog det akademiske Senat 6. Christoffer Pallesen til Notarius, rimeligvis den bekjendte M. Klavs Christoffersen Lyskanders Fader, der fra 1552 til sin Død 1602 var Sognepræst i Vram i Skaane[4]). Hans Efterfølger i Notariatet var 7. Professor M. Hans Svendsen Bager (1552—3), som er omtalt blandt Professorerne[5]). Denne afløstes af 8. M. Povl Madsen, den siden noksom bekjendte Sjælands Biskop, der var Notarius 1553—57, samtidig med at han var Professor[6]). Det er ikke bekjendt, hvem der var Notarius i det sidste Aar af Christian III's Levetid, og det er mere end sandsynligt, at der i den forudgaaende Tid har været flere Notarer, hvis Navne nu ikke mere kjendes.

4.

Bibliothekaren *(claviger bibliothecæ s. bibliothecarius custos)* var i det Tidsrum, vi her have at gjøre med, som oftest en Student, der havde denne lille Betjening til Hjælp

---

1) Danske Mag. 3 R. VI, 3. 272. 275.
2) Danske Mag. 3 R. VI, 23. Jfr. foran S. 619.
3) Vinding, Acad. Haun. p. 88. Jfr. foran S. 603.
4) Se Tillæg Nr. 93, og mit Skrift, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, S. 5—8. 310.
5) Danske Mag. 3 R. VI, 247. Jfr. foran S. 640.
6) Danske Mag. 3 R. VI, 251. 254. 258. 262.

e Studeringer. Om hans Gjerning indeholder Fundat- følgende Bestemmelse: «Han skal, efter at have gjort Ed, tage vare paa Bogsamlingen, lukke i og lukke op, ned Flid være tilstede paa bekvem Tid for dem, der e Adgang, at der ikke skal ske noget utilbørligt. Det det bedste, om denne Nøglegjemmer (claviger) med det e kunde faa sin Bolig ved Indgangen til Bibliotheket, dog ikke i samme. Hans aarlige Løn skal være 10 r[1])». Det vil erindres, at dengang denne Bestemmelse s, var Bogsamlingen i Helliggejst Kloster. Vi kjende Navnene paa følgende tre Bibliothekarer: Søren Erik- (1540—41), Olaus Johannis (1542), og Hr. Jakob lsen. Den sidste blev den 28de Avgust 1552 udvalgt til e Bestilling, og man kunde formode, at det er den ne Jakob Nielsen, som 1558 blev Sognepræst ved icolai Kirke og i sin Tid var en af de mest yndede likanter i Kjøbenhavn[2]).

5.

Pedellerne (*sceptigeri s. pedelli*). Nu anses i Al- lelighed en Universitetspedels Stilling for en saadan, hvilken der ikke gives noget højere Avancement end t blive Klokker ved Vor Frue Kirke; men det var rledes i den ældste Tid: mere end een Biskop har ndt sin Embedsbane som Universitetspedel. I vor koles ældste Statuter nævnes Pedellerne ofte, og der s temmelig udførlige Bestemmelser angaaende deres ede, saa man ser, at de paa deres Maade have været ge Personer i den akademiske Stat. Det fulgte af sig

[1] ragii Annal., Addit. p. 117.
[2] e Tillæg Nr. 93 og Ny kirkehist. Saml. III, 592 flg.

selv, at de maatte være Litterati; men foruden den sædvanlige Ed, som enhver akademisk Borger maatte aflægge, forpligtedes de til trolig at opfylde deres Embedspligter, til ikke at røbe Universitetets eller Lærernes Hemmeligheder, om de fik Nys om dem, til ved enhver Lejlighed at vise baade Lærerne og de graduerede sømmelig Ærbødighed, og til ikke at kræve usædvanlige Foræringer af Lærerne eller de studerende. Til «de sædvanlige Foræringer» regnedes hvad hvert Fakultet bestemte som Sportler for Pedellerne ved Promotioner, samt 1 Skilling af hvert Universitetssuppositum fire Gange om Aaret[1]). Det var Pedellernes Pligt i det mindste een Gang om Dagen at indfinde sig hos Rektor, og desuden altid at møde hos ham efter Tilsigelse. Naar han viste sig offentlig, skulde idetmindste een Pedel gaa foran ham med Sølvspiret. Forøvrigt bestode deres Forretninger i at proklamere Fester, Ferier, Forelæsninger og Disputatser, i at tilsige til akademiske Møder, i at paase, at ingen uberettiget optraadte som Lærer ved Universitetet, og at ingen, der ikke var immatrikuleret som akademisk Borger, hørte Forelæsninger i mere end 14 Dage; endelig skulde de ved enhver ny Rektors Tiltrædelse oplæse Universitetets Statuter. De maatte ikke være en hel Dag borte fra Byen, og selv Rektoren kunde ikke uden Dekanernes Samtykke tillade dem at være over tre Dage borte[2]).

I Christian III's Universitetsfundats bestemtes: «Der skal være to Pedeller; de skulle være til Tjeneste for Rektoren, og, om det behøves, ogsaa besørge Ærinder for de

---

[1]) Om Betydningen af Udtrykket Suppositum se foran S. 384 Not. 2.
[2]) Scr. Rer. Dan. VIII, 335, 338—9, 342—5. Jfr. Werlauff, Kbhvns Univ. fra dets Stiftelse til Reform. (Progr. 1850). S. 50. 79.

andre Doktorer og Læsemestere, dog væsentlig kun i Højskolens Anliggender, thi til private Hverv maa enhver selv holde sig en Tjener efter eget Behag. Pedellerne skulle, naar det hører sig til, bære Sceptrene foran Rektor; ved de akademiske Akter skulle de anvise enhver den ham tilkommende Plads, og de skulle være til Tjeneste for dem, der tage akademiske Grader. Hver Pedel skal i aarlig Løn have 10 Daler». Ved Promotioner fik de til Deling ligesaameget, som Notarius alene oppebar[1]). — Pedellernes Virksomhed ved Depositionerne og som akademiske Politibetjente fremtræder mindre i dette Tidsrum, vel nærmest paa Grund af Kildernes Magerhed, og vi skulle derfor opsætte den nærmere Omtale deraf til et senere Afsnit.

Følgende Universitetspedeller nævnes i Christian III's Tid, idet der dog utvivlsomt har været andre end de faa, hvis Navne ere opbevarede. 1. Lavrits Heliesen (1537—9), sikkerlig den samme, som senere blev Præst i Odense og ved sine sværmeriske Paastande ikke blot gav Biskop Jørgen Sadolin men ogsaa Universitetet saa meget at bestille, og hvis sørgelige Skjæbne foran er skildret[2]). 2. Christiern Madsen Brun fra Viborg (1537—43). Da han nedlagde sit Embede som Pedel, var det Professorernes Hensigt at kreere ham til Magister og gjøre ham til Rektor ved Vor Frue Latinskole, men af ubekjendte Grunde blev der ikke noget deraf. Derimod gav Universitetet ham 20 Daler som Hjælp til at drage til Vittenberg, hvor han som fattig Student blev gratis immatrikuleret i Oktober 1544[3]). Bugenhagen omtaler ham oftere i sine Breve til Kong Chri-

---

[1]) Cragii Annal., Addit. p. 116. Jfr. foran S. 660.
[2]) Danske Mag. 3 R. I, 70. 71. Jfr. foran S. 211—15.
[3]) Danske Mag. 3 R. I, 70. 71. VI, 3. 7. 10. 14. Tillæg Nr. 16. Ny kirkehist. Saml. I, 468.

stian III som «en redelig og from Yndling»; han fik da ogsaa Understøttelse af Kongen under sine Studeringer i Vittenberg; og da han 1546 drog bort herfra, forsynede Melanchton ham med et hæderligt Testimonium[1]). Senere blev han Præst i Hjærk og Harre i Salling, hvor han døde omtrent 1584[2]). 3. Kjeld Juel (1540—42) var født i Skive af fattige Forældre og ligesom Christiern Brun Student fra Viborg Skole. Efter i nogle Aar at have været Pedel og samtidig og senere at have drevet sine egne Studier med Flid, blev han Rektor ved Viborg Skole, og snart efter Lektor ved Domkirken sammesteds, og endelig 1549, altsaa kun syv Aar efter at han havde været Pedel, Biskop i Viborg Stift, i hvilken Stilling han døde 1571[3]). 4. Hr. Oluf Rafn, som tidligere er omtalt, var Universitetspedel 1544, inden han blev Notarius og Qvæstor[4]). Han er ikke det eneste Exempel paa, at en ordineret Mand har været Pedel, thi i det 17de Aarhundrede forekommer ogsaa en forhenværende Præst i denne Stilling. — I en lidt senere Tid var altid en af Pedellerne «Depositor», eller den der udførte de besønderlige symbolske Skikke, der i flere Aarhundreder betegnede Adgangen til Universitetet; hvis Pe-

---

[1]) Schumacher, Gel. Männer Br. 1, 40. 62. Aarsberetn. fra Geh.-Ark. I, 240. 244. Langebekiana ved Nyerup, S. 288. Melanchtons Testimonium findes i Corpus Reformator. ed. Bretschneider. VI, 199. I Schumachers a. Skr. I, 69—70 er aftrykt et Brev fra Chr. Brun til Bugenhagen.

[2]) Registre over alle Lande. 9, 20. I Aaret 1585 fremsendtes «Sjælegaven» efter ham (1 Daler, der tilkom Universitetet af enhver afdød Præsts Bo), Univ.s Regnskab.

[3]) Danske Mag. 3 R. VI, 3. 8. Paa det sidste Sted anføres i Univ. Regnskab 1541—42: «Item iiij Daler Chiliano pro scribenda ordinatione» — en god Extraindtægt for den fattige Student. Jfr. Molbech, Hist. Aarbøger. III, 157—8.

[4]) Danske Mag. 3 R. VI, 21. Jfr. foran S. 653. 662.

ellen ogsaa i det Tidsrum, vi her omhandle, har haft denne unktion, saa maa den tidligere omtalte Petrus Follinius, der senere blev Biskop i Aabo, i nogen Tid have eret kjøbenhavnsk Universitetspedel[1]).

6.

Famulus communis var den ringeste af Universitets Betjente. Han skulde ifølge Fundatsen være Portner ia Studiigaarden (hvor der ogsaa indrettedes en Bolig for im), og holde Auditorierne rene; hans aarlige Løn skulde ere sex Daler. Endvidere bestemtes, at naar det Fælles-ord kom istand, som Rentemesteren efter Planen skulde olde for Studenterne, saa skulde Famulus communis hjælpe im med at sætte Maden paa Bordet; men naar Studenrne vare komne tilsæde, skulde han sætte sig paa et be-'emt Sted, og højt og tydeligt forelæse dem Stykker af it gamle eller ny Testamente (naturligvis paa Latin), edens de spiste, forat de kunde mættes med Guds Ord mtidigt med at de modtog den legemlige Føde. Naar de ire færdige med at spise, skulde Famulus tage af Bordet ; sætte enhver Ting paa sit Sted. Hans Løn for dette Arjde skulde være, at han selv fik Lov til at spise sig mæt, iar de andre vare færdige. Rentemesteren skulde dog irge for, at den fattige Famulus fik saa megen Tid, at in ogsaa kunde høre Forelæsninger; thi han saavelsom niversitetets andre «offentlige Betjente» (hvortil Notarius, ibliothekaren, Pedellerne og Famulus regnedes) skulde ere akademiske Borgere, ja vel endog saadanne, om hvilke ir var Haab, at de med Tiden kunde blive nyttige Red-

---

[1]) Se foran S. 346.

skaber i Statens, Skolens eller Kirkens Tjeneste[1]. — Følgende Famuli communes nævnes: 1. Casparus (1537—38), 2. Olaus Bagge (1538—42), og 3. Christiern Andersen (1554—55). Den sidste brugtes til som Universitetets Bud at bringe Breve til Kongen, der opholdt sig paa Koldinghus[2].

7.

Prenteren *(typographus)*, **Bogføreren** *(bibliopola)* og **Bogbinderen** *(bibliopegus)* kunne paa en vis Maade ogsaa regnes for Universitetets Bestillingsmænd. Men vi have i dette Tidsrum ikke meget at sige om dem. — Om Prenteren eller Bogtrykkeren er tildels talt tidligere[3]. I den største Del af Christian III's Tid var som det synes Hans Vingaard Universitetsbogtrykker, og de akademiske Themata (Propositiones) eller Disputationsemner, hvortil Universitetslitteraturen næsten indskrænkede sig, udgik fra hans Presse ialfald i Aarene 1552—58 og vistnok allerede tidligere[4]. Han har da vistnok ogsaa nydt den Frihed for alle borgerlige Skatter og Paalæg, som Kongen i Fundatsen havde tilsagt Universitetets Bogprenter.

Nogen fast Boghandler synes Universitetet endnu ikke at have haft. I dette Tidsrum nævnes tre Bogførere, som fra Tid til anden forsynede Universitetets Bogsamling, nem-

---

[1] Cragii Annal., Addit. p. 116—7. Famuli communis »Habitats« omtales i Danske Mag. 3 R. VI, 8.

[2] Danske Mag. 3 R. I, 70. 71. VI, 3. 7. 255. 263.

[3] Se foran S. 132—34.

[4] Danske Mag. 3 R. VI, 255. 259. 262. 270. Naar Hans Vingaard 1544 fik 1 Pund Byg af Knardrups Rente (smst. S. 21), saa er det ogsaa rimeligt, at han er den ubenævnte »Prenter«, hvem Universitetet i Regnskabsaaret 1544—5 udbetalte 6½ Daler 8 Sk. for Prentning (smst. S. 23).

539—40 Frants Bogfører[1], 1544—5 Claus Bogfører, vivl den bekjendte Claus Føerd[2], og 1556 Baltzer Den sidste boede i et af Universitetets Jordskylds- «bag Skolen[3]».

)m Universitetet paa denne Tid har haft en fast inder, maa vi lade uafgjort. Foruden Franskman- Antoine Maillet (Anthonius Gallus), som var kommen , ligesom Povl Knobloch fra Lybek, i Anledning af ndingen af den store danske Bibel, og som ogsaa e indbandt for Universitetet[4], nævnes i dets Regnska- Augustinus Bogbinder og især Hans Krampe, en i sin nset og dygtig Mand i sit Fag, hvilke begge samtidig Universitetet med deres Kunst[5]; thi som en Kunst, blot som et Haandværk, betragtedes Bogbindingen paa Tid, ligesom Bogbinderne ogsaa mangen en Gang og om oftest vare helt eller halvt studerede Folk, noget ogsaa var Tilfældet med Bogprenterne og Bogførerne. rigt vare alle eller næsten alle den Slags Folk her s endnu Udlændinge i det her omhandlede Tidsrum.

---

anske Mag. 3 R. I, 83.

anske Mag. 3 R. VI, 24. Af en Notits smst. S. 268 ser man, t denne Bogfører undertiden besøgte Viborg paa sine Handelsrej- er med Bøger. Christian III havde forresten i Aaret 1555 givet ilsagn om, at hvis nogen Bogfører vilde nedsætte sig i Viborg, vortil der føltes Trang, saa skulde han være fri for alle konge- ge Skatter (Langebekiana ved Nyerup S. 290—1). Men det lader ke til, at dette Tilsagn havde været tilstrækkeligt til at hidlokke ogen.

anske Mag. 3 R. VI, 259. 267.

anske Mag. 3 R. VI, 255. Jfr. foran S. 201.

anske Mag. 3 R. VI, 254. 259. 271.

7.

Vor Frue Skole og dens Rektorer

(Lectores musici).

Kjøbenhavns Latinskoles eller Vor Frue Skoles Historie rækker mindst halvtrediehundrede Aar længere tilbage i Tiden end Universitetets. Skolens Oprettelse falder uden-tvivl paa det nærmeste sammen med Kapitlets Stiftelse i Kjøbenhavn, og er altsaa omtrent fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, eller fra Valdemar Sejers Dage. Om Skolens Skjæbne før Reformationen ere Efterretningerne imidlertid meget ufuldkomne. Den synes oprindelig at have haft sin Plads omtrent paa Hjørnet af Nørregade og Dyrkjøb, ligeoverfor Vor Frue Kirke. Til Forskjel fra Universitetet eller Schola universalis kaldtes efter dettes Oprettelse Latinskolen ofte Schola particularis eller Børneskolen (ludus puerorum s. schola trivialis). Af Rektorerne kjendes kun faa fra den ældre Tid; dog borger Christiern Torkelsen Morsings Navn for, at Skolen ikke har været uden Betydning, dengang denne Mand ved Aaret 1519 forestod den, og da Mænd som Hans Svaning udgik fra den [1]).

Kjøbenhavns haarde og langvarige Belejring 1535—36 maatte nødvendigvis gjøre Skolen stort Afbræk. Om den maaske for en Tid opløstes, kunne vi ikke afgjøre; men saasnart der kom roligere Tider, optoges i ethvert Tilfælde Arbejdet igjen med Flid og Dygtighed af Skolemesteren, Mester Oluf, hvem Universitetet i Aaret 1539 tilstod 20 Daler til Løn for, at »han længe og trolig havde tjent her

[1]) I mit Skrift, Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelalderen, S. 82—87 (jfr. S. 379), har jeg samlet det lidet, der lod sig finde til Kjøbenhavns Skoles Historie før Reformationen.

i Skolen[1])». Denne Mester Olufs fulde Navn var Oluf Offesen; han var fra Aahus i Skaane[2]), hvorfor han ogsaa undertiden synes at være kaldt Oluf Skaaning; ialfald forekommer en Mand af dette Navn i Aaret 1541 som «Skolemester i Kjøbenhavn og Vikarius til S. Andreas's Alter i Vor Frue Kirke[3])». Ifølge M. Oluf Offesens Gravskrift maa han være født 1494, og senest 1533 blev han Rektor i Kjøbenhavns Skole[4]). Han var en velstuderet Mand, hvis Omgang med Niels Hemmingsen vi tidligere have omtalt, ligesom det er ogsaa berørt, at han blandt sine Disciple havde den dygtige Mogens Madsen, der siden blev Biskop i Lund[5]). Ved Aaret 1544 blev han forfremmet til Rektorembedet ved Domskolen i Roskilde[6]); senere aflagdes han med et Kanonikat sammesteds, som han beholdt, da han 1557 tillige valgtes til Kantor i Kapitlet, et af Prælaturerne ved Domkirken[7]), som han forestod indtil sin Død, den 14de Oktober 1575. Blandt Hørerne ved Kjøbenhavns

---

1) Danske Mag. 3 R. I, 83. Blandt Disciple, som under Grevefejden besøgte Kjøbenhavns Skole, kan nævnes Herluf Trolle (se T. A. Becker, Herluf Trolle og Birgitte Gøie. S. 10).

2) Dette omtales i en Retssag, der førtes 1577 mellem M. Oluf Offesens Arvinger og hans Testamentarier i Roskilde Kapitel.

3) Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelald. S. 86.

4) Marmora Danica. I, 26. Ny kirkehist. Saml. II, 781.

5) Se foran S. 325 og 361, samt Tillæg, Nr. 77.

6) Det er sikkert urigtigt, naar baade Gjessing (Jubellærere III, 12 Not.) og Bloch (Roskilde Domskoles Hist. I, 38) sige, at Oluf Offesen først 1556 blev Rektor i Roskilde. Den M. Frants Andersen, som Bloch omtaler som hans Formand i Rektorembedet i Roskilde, var snarere hans Eftermand.

7) Den 6te Januar 1557 skriver Kapitlet i Roskilde til Kongen, at det havde udvalgt Mester Oluf Offesen til Kantor i Kapitlet. Kongen havde foreslaaet dem to af deres Medbrødre, som de kunde vælge imellem De havde da valgt M. Oluf og bade nu om kgl. Stadfæstelse af Valget. (Orig. i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Roskilde Nr. 101). Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 273.

Skole i M. Oluf Offesens Tid kunde mærkes Johannes Vardensis (Jens Varde), der af ovennævnte Mogens Madsen omtales med Ros som en brav og flittig Mand[1]; endvidere den senere Professor Christen Mortensen Morsing, der gjorde sig fortjent af Disciplene ved et Skrift, hvori han gav dem Anvisninger til et pænt og anstændigt Væsen[2]). Forøvrigt vide vi ikke med Vished, hvormange Locater eller Hørere der paa denne Tid var ved Skolen. En af dem havde ligesom Rektoren Løn af Vor Frue Kirke for at lede Kirkesangen der. Tvende andre af Skolens Hørere forrettede Degnetjenesten ved Stadens øvrige Sognekirker (Helliggejst og S. Nicolai). Et Par Hørere og nogle af de ældre Skoledisciple fungerede om Søndagen som Degne i de nærmestliggende Landsbykirker og oppebar derfor den sædvanlige Degnerente[3]).

Det var i Universitetsfundatsen bestemt, at Rektoren ved Børneskolen som Lector musicus skulde undervise Studenterne saavel theoretisk som praktisk i Musik. Imidlertid finde vi dog intet Spor af, at M. Oluf Offesen har haft dette Hverv, ventelig fordi man havde en saa dygtig Musiker ved Universitetetet som den mathematiske Professor M. Mats Hack, hvem Undervisningen i dette Fag var overdraget. Til Mester Olufs Eftermand i Rektorembedet var den blandt Universitetspedellerne nævnte Christiern Brun udset. Den 11te Juni 1544 vedtoges det nemlig i Kon-

---

1) Magn. Matthiæ, Episcop. eccl. Lund. series. Præfatio.

2) Se foran S. 619—22. En Christen Hører ved Kbhvns Skole 1545 omtales i Danske Mag. 3 R. VI, 27. Smst. S. 21 nævnes en Jørgen Hører i Kbhvn 1544.

3) Se N. L. Nissen, Memorabilia qvædam ad res scholasticas, in primis scholæ Hauniensis (Skoleprogr. 1815) II, 30. Wolf, Encomion Regni Daniæ, S. 338—9. De Tilstande, som her skildres, ligge dog hundrede Aar længere nede i Tiden.

sistorium, at han «skulde holdes her tilbage og gratis promoveres til Magister, forat han ved Mikkelsdagstid kunde blive sat i Spidsen for Trivialskolen her i Byen; men om Skolemesterens Løn skulde man henvende sig til Kongl. Majestæt[1])». Som vi have set, blev der dog ikke noget af Christiern Bruns Ansættelse som Rektor, hvad saa end Grunden dertil har været.

Da Skolelokalet udentvivl baade var forfaldent og utilstrækkeligt, skal der paa de tre kjøbenhavnske Sognekirkers (Vor Frue, Helliggejst og S. Nicolai) Bekostning 1548 være opført en ny Skolebygning paa den Plads, hvor Skolen stod indtil 1807, nemlig sydost for Vor Frue Kirke, paa den ene Side ud mod Kirkegaarden, paa den anden ud mod Skindergade, som det synes lidt til Øster for den Grund, hvorpaa «Trøstens Bolig» nu staar[2]). Skolemesteren havde i Studiistræde sin Embedsbolig, der ligesom Skolen vedligeholdtes af de ovennævnte tre Sognekirker. Skolens Discipelantal var temmelig stort; hvilket ikke er at undres paa, da det var Kjøbenhavns eneste Latinskole, der ovenikjøbet havde ikke liden Tilgang fra Landet. Peder Palladius siger i sin Visitatsbog: «Der er halvtrediehundrede dejlige Peblinge paa denne Dag, ogsaa Bønderborn, udi Kjøbenhavns Skole; deres Forældre hjælpe mindst til deres Føde; de faa den alligevel, Gud være Lov! Gud forser (ↄ: forsyner) dem

[1]) Se Tillæg, Nr. 16. Jfr. foran S. 665.

[2]) A. Thura, Idea hist. lit. Dan. p. 28. Pontoppidan siger (Ann. eccl. Dan. III, 284), at Bygningen af Skolen begyndte 1545. Disse Forfatteres Kilde er maaske, middelbart eller umiddelbart, et Dokument fra 1548 (se Tillæg Nr. 92 b), hvorved de tre Sognekirkers Værger i Forbindelse med Professorerne D. Christiern Morsing og M. Niels Hemmingsen vedtog det Forhold, efter hvilket enhver af Kirkerne skulde bidrage til «den almindelige Skoles» og den ny Kirkegaards Vedligeholdelse. Men det fremgaar egentlig ikke heraf, at Skolen er opbygget i dette Aar.

vel; de hellige Engle ere hos dem, og gode gudfrygtige Borgere forse dem med Hus og Almisse, saa dem skader dog intet[1])». Undertiden rakte Universitetet saadanne fattige Skolедisciple en lille Hjælp eller gav dem en liden Fortjeneste ved Haandlangerarbejde, medens Universitetsbygningen stod paa[2]). Kong Christian III viste sin Interesse for de fattige Peblinge ved at give «tolv Degne af Skolen» fri Kost paa Kjøbenhavns Slot[3]).

Da Planen om Christiern Bruns Ansættelse som Rektor var opgivet, antog man Mester Jon Andersen (Jonas Andreæ) til Skolemester, og da M. Mats Hack 1545 forlod Universitetet, blev Studenternes Undervisning i Musik ogsaa overdraget den nævnte Mester Jon i Henhold til Fundatsens Bestemmelse[4]). Han blev dog ikke gammel i Embedet, thi allerede 1549 modtog han Ansættelse som Lektor ved Domkirken i Oslo. Her vakte han imidlertid Forargelse ved sit uordentlige Levned, saa at Biskop Peder Palladius den 20de Januar 1551 skrev til ham: «Mester Jon, jeg er af vore Brødre i Kirken og ved Universitetet

[1]) Palladius's Visitatsbog udg. af Heiberg, S. 111. Det er mindre nøjagtigt, naar Heiberg, støttet til disse Ord, siger i sin Ped. Palladius, S. 94, «at der alene i Kjøbenhavns Skole fandtes 250 aldeles fattige Børn, hvis Forældre næsten intet bidroge til deres Underholdning». Thi 250 var hele Discipelantallet, rige og fattige tilsammen.

[2]) Af Universitetets Regnskaber kan udsondres følgende Poster: 1541—42, «En Bog latin abc, quem distribui inter pauperes pueros in schola Haffniensi, 18 Skilling. Item en Bog danske abc, 18 Sk. Item Christoforus Nicolai, puer in schola, 8 Sk.» 1543—44, «Item 3 Drenge af Skolen (der hjalp ved Universitetets Bygningsarbejde) i to Dage, om Dagen 4 Sk., det er 1½ Mark. Item 4 Drenge af Skolen, som satte Tagsten op til Vægen paa Loftet, der Loftet kunde ikke bære Stenene, 8 Sk.» (Danske Mag. 3 R. VI, 10. 19).

[3]) Kong Christian den Tredies Hist. I, 224 Not.

[4]) Danske Mag. 3 R. VI, 23.

anmodet om skriftlig at foreholde Dig, hvad der her fortælles om Dig, nemlig at Du ikke alene er den gamle i Drik og andre Laster, der pleje at være i Følge med Drukkenskab, men at Du ogsaa gjør Din Superintendent saa mange Bryderier, at han hellere vil opgive sit Embede end længere finde sig i Dit forargerlige Levned. Hvis det forholder sig saaledes, saa tvivler jeg ikke om, at det vil gaa Dig ilde, naar Kongen kommer hjem. Og bliver Du ved at opføre Dig paa den Maade imod Din Superintendent, saa laver Du Dig selv en Kage, som vil blive Dig bedsk at tære. Hvis Superintendenten derfor ikke med det første kan give Dig et godt Vidnesbyrd, saa skulle vi lettelig faa Kongen til at udstede et Brev, hvorved Du skal blive kaldt tilbage — blot det ikke maa ske med Hs. Majestæts største Fortørnelse. Thi det havde været bedre, at Du aldrig var kommen til Norge, end at Du imod al Billighed skulde sætte Dig op imod Din foresatte[1])». Rimeligvis har denne fyndige Formaning ikke undladt at gjøre sin Virkning; ialfald blev Mester Jon i sit Embede. Den 4de Juni 1565 fik han K. Frederik II's Løfte paa det første Kannikedømme, der blev ledigt i Oslo Domkirke, eftersom han i lang Tid havde tjent Religionen baade i Danmark, og nu paa 16 Aar havde været Læsemester i Oslo, og der af sin yderste Formue havde læst og lært, men nu ikke længere kunde forestaa Bestillingen paa Grund af sin Alderdom og sine Øjnes Skrøbelighed[2]).

Mester Jens Christiernsen var rimeligvis Jon Andersens umiddelbare Eftermand i Rektoratet ved Kjøbenhavns Skole. I hans Tid var Skolen 1553—4 i et Halv-

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 626—7.
[2]) Norske Rigsregistranter. I, 459.

aarstid opløst paa Grund af Pesten. Det var under disse bedrøvelige Forhold, at Peder Palladius Nytaarsdag 1554 tilegnede «Kjøbenhavns Peblinge» de «tre mærkelig Sange af den lærde Mand Hr. Arved Pedersen paa Bornholm», som Tidsomstændighederne gav ham Anledning til at udgive. Den hjærtelige Tiltale til Peblingerne, hvormed Skriftet indledes, slutter med en Opfordring til dem om at «annamme disse kristelige Sange og synge dem ogsaa for andre, at Gud kan desydermere bekjendes, paakaldes, loves og prises i vort danske Tungemaal[1])». Hvad Mester Jens angaar, da fortælles om ham, at den Tid han var Skolemester i Kjøbenhavn, dikterede han sine Disciple Hemmingsens dengang endnu utrykte latinske Forklaringer af Søndagsevangelierne. Det anføres til hans Ros; — nu vilde man neppe ubetinget rose det, om en Lærer vilde bruge Skoletiden til at diktere sine Disciple en tyk Bog, hvor fortrinlig den end ellers kunde være[2]). Den 1ste Juli 1557 fik M. Jens Christiernsen kongelig Stadfæstelse som Sognepræst i Stege, til hvilket Embede han var udvalgt af Borgmester, Raadmænd og Menigheden i denne By[3]). I dette Kald var han dog kun i faa Aar, da han allerede døde 1560 eller 61. Hans Hustru, Anne Pedersdatter, Datter af Raadmand Peder Sjunesen (eller Sjuvendsen) i Kjøbenhavn, blev først gift med Eftermanden i Stege Præstekald, Niels Jensen Fædder, og senere med Professor Jakob Svendsen i Kjøbenhavn[4]).

---

[1]) Danske Mag. V, 347.

[2]) Hemmingsens Postil overs. af R. Rerav. Fortalen. Paulli, N. Hemmingsens Pastoraltheologi. S. 21.

[3]) Se Tillæg, Nr. 58.

[4]) Der findes et Ligprogram over Anne Pedersdatter, af hvilket et Udtog er meddelt i Ny kirkehist. Saml. I, 12 Not. Smst. S. 234 findes mere om hende.

Efter M. Jens Christensens Forflyttelse blev Niels Hvid (Nicolaus Albinus) formodentlig Skolens Rektor[1]). Men han kan kun have været det i kort Tid (1557—58). Rimeligvis har han opgivet Pladsen forat faa Lejlighed til at rejse udenlands. Senere blev han Sognepræst ved Helliggejstkirke i Kjobenhavn og endelig 1578 Biskop i Lund, hvor han døde den 12te Juli 1589.

8.

Universitetets Kirker og Præster.

Ville vi have et nogenlunde fuldstændigt Overblik over de Indretninger og Personer, som vare knyttede til Universitetet, da maa dets Kirker ogsaa omtales, og da især det saakaldte «Templum Academicum», Vor-Frue Kirke i Kjøbenhavn. I denne Kirke havde enhver Professor sin faste Plads, hvor han sjelden savnedes nogen Søn- og Helligdag. Da Pulpiturer indrettedes i Kirken, stode en stor Del af Studenterne og Skoledisciplene her under Opsyn af Latinskolens Rektor. I Kirkens Kor samledes Professorerne mangen en Gang, naar Gudstjenesten var ude, til Forhandlinger angaaende Kirkens og Højskolens Anliggender. De vigtigste akademiske Højtideligheder vare knyttede til Vor Frue Kirke. Her foregik hvert Aar den højtidelige

---

[1]) Intet andetsteds end i Cawallins Lunds Stifts Herdaminne I, 26 har jeg fundet det omtalt, at Niels Hvid har været Skolemester i Kjøbenhavn. Rimeligvis maa Cawallin dog have haft noget at støtte denne Efterretning til; men naar han siger, at Niels Hvid beklædte Embedet 1559, saa kan Aarstallet dog ikke være rigtigt, da vi med Vished vide, at en anden i dette Aar indtog Pladsen (se Danske Mag. 3 R. VI, 270.)

Overdragelse af Rektorværdigheden, ligesom ogsaa Doktorpromotionerne (idetmindste de theologiske). Ved Promotioner var Kirken tjeldet med flamsk Klæde, medens Fakultetets Dekanus traadte frem for Højalteret og udførte Akten »med meget herlige Ceremonier[1])«.

1.

Vor Frue Kirke *(templum s. ædes Divæ Virginis)* i Kjøbenhavn havde i Middelalderen været en Kollegiatkirke, og skjønt den vel undertiden nævnedes som »Domkirke«, havde den dog ikke blot været underordnet S. Lucii Domkirke i Roskilde, men ogsaa været af ringere Rang end de andre Stiftskirker i Landet og da navnlig end S. Laurentii Kirke i Lund, ved hvilken Danmarks Ærkebiskop, »Sverigs Fyrste og Pavens Legat« havde haft sit Sæde. Ved Kirkereformationen blev Forholdet derimod anderledes. Vor Frue Kirke blev Landets Hovedkirke og fik paa en Maade sin Indvielse som saadan 1537, ikke blot ved Kong Christian III's og Dronning Dorotheas højtidelige Kroning her — thi Kroninger vare alt tidligere foregaaede i denne Kirke — men især ved den for den danske evangeliske Kirke saa betydningsfulde Handling, at Bugenhagen her indviede de syv første evangeliske Superintendenter. Man har i vore Dage anstrængt sig forat udfinde en Sandsynlighed for, at nogen af de ældre romersk-katholske Bisper kunde have været tilstede og deltaget i denne Indvielseshandling — som om Nærværelsen og Deltagelsen af en eller anden af de gamle aandsforladte Kirkefyrster kunde have gjort den Indvielse af Mænd, der for største Delen all

---

[1]) J. L. Wolf, Encom. Regni Daniæ, S. 336.

længst havde viist, at de vare den Helligaands udvalgte Redskaber til Evangeliets Fornyelse i den danske Kirke, mere aandelig kraftig og gyldig, end den gjennem tre Aarhundreder har vist sig at være. Vi overlade slige Gjætninger til deres egen Skjæbne og holde os til det uimodsigelige, at den Mand, der trods nogen af Reformatorerne havde godtgjort, at han besad en Gave til at ordne og styre, her overdrog Kirkestyrelsens Tjenergjerning til Mænd, der, hvor forskjellige deres ydre Gaver end kunne have været, dog alle vare aandelige Personligheder, nidkjære for det vigtige Embede, til hvilket de ved denne Handling fik den ydre, kirkelige Indvielse.

Da Sjælands eller, som man endnu ofte sagde, Roskilde Stifts Biskop i den følgende Tid fik sit Sæde i Kjøbenhavn, og den første Biskop var en Mand af en Dygtighed som Peder Palladius, der ikke blot oftere nævnedes som »den danske Kirkes Styrer[1])«, men ogsaa virkelig ved flere Lejligheder optraadte som en Ærkebiskop for alle den danske Konges Riger og Lande[2]), og da denne Mand almindelig benyttede Vor Frue Kirke ved de kirkelige Handlinger, som han hyppig udførte, saa var det i sin Orden, at den Forestilling efterhaanden fæstnede sig, ifølge hvilken denne Kirke agtedes som Landets Hovedkirke. Det følgende Tidsrum vil yde Bevis for, at denne Forestilling formelig anerkjendtes af Regjeringen.

Indtil Reformationen havde Kjøbenhavns Kapitel haft Vor Frue Kirke under sin Bestyrelse, men da Kapitlet opløstes, blev Kirken stillet under Universitetets Patronat. Herom hedder det i Kong Christian III's Universitets-

---

[1]) Melanchton kalder Palladius: Gubernator ecclesiæ Daniæ.
[2]) Se foran S. 519—20.

fundats: »Eftersom det er vor Vilje, at den skjønne Kirke, som kaldes Vor Frue, skal henhøre under Akademiet, saa bør Højskolens Rektor tilligemed Dekanerne og Stadens fire Borgmestere tilkalde ti af Sognemændene og med disse udvælge en duelig og gudfrygtig Mand af Sognet, der kan være Kirkeværge i Forening med en af de lærde, og sørge for Kirkens Bygning, og for Prædikanternes og Kirketjenernes Underholdning, saavelsom for andre Fornødenheder[1]). Naar disse Værger aflægge det aarlige Regnskab, bør fire af Byøvrigheden være tilstede tilligemed Universitetets Rektor og Dekaner, og de skulle ved samme Lejlighed kræve Regnskab med Hensyn til S. Peders Kirkes Penge — idethele til Beløb af 306 Mark — som vi have tillagt Vor Frue Kirke[2])«. Ved Reformationen var nemlig saavel S. Peders som S. Klemens Kirke blevne lukkede som formentlig overflødige, og den største Del af Sognefolkene i og udenfor Byen vare blevne henlagte til Frue Sogn, en Foranstaltning, hvis Uhensigtsmæssighed i den følgende Tid blev meget følelig[3]).

Til Bolig for Præsten ved Vor Frue Kirke og hans to Kapellaner og deres Efterfølgere anviste Universitetsfundatsen »den Gaard, som Mester Jørgen, der blev Superintendent i Odense, sidst havde beboet som Sognepræst ved

---

[1]) Vor Frue Kirkes akademiske Værger i Christian III's Tid vare: M. Peder Povlsen til 1541, D. Christiern Torkelsen Morsing til 1545, D. Oluf Chrysostomus til 1547, Hr. Søren Andersen til 1557 (denne var dog ikke Professor men Succentor og Vikarius ved Kirken) og endelig D. Albret Knoppert til 1570. Af de borgerlige Værger kjendes Anders Nielsen Bager, som var Kirkeværge til 1546, Oluf Tygesen til 1552 og Mester Lavrens Madsen Bossestøber til 1570. Den sidstes Regnskaber over Kirkens Indtægter og Udgifter fra 1552 til 1570 findes endnu i Konsistoriets Arkiv.

[2]) Cragii Annal., Addit. p. 96.

[3]) Hvitfeldt, Danmarckes Riges Kronicke, S. 1335.

denne Kirke», nemlig hvad der laa mellem Degnegaarden (Dekanens Residens) med Have, og Højskolen med tilhørende Gaardsplads, med Undtagelse af et Stykke, der skulde tages fra til Boliger for Præsteenkerne. Det var med andre Ord en Del af den Plads, hvorpaa Bibliotheket og den østre Ende af Universitetsbygningen nu staar, som udlagdes til Præstegaardene. Her skulde Sognepræsten da have «et muret Hus» med de fornødne Værelser i (hvoriblandt en Badstue nævnes) samt en aflukket Abildgaard. Øst for Sognepræstens Gaard skulde der af nogle gamle Bygninger, som der stod, indrettes tvende Kapellanboliger. «Vi ville nemlig», siger Kongen, «at Vor Frue Kirke ikke skal nøjes med een Kapellan baade af Hensyn til den talrige Menighed, som ved Skriftemaalet skal prøves i Børnelærdommen og hvis syge skulle besøges, og fordi Bønderne af S. Peders og S. Klemens Sogne, som vi have henlagt til Kirken, ogsaa jevnlig skulle besøges». Af disse Bønders Tiende og Offer skulde den ene Kapellan have sin Underholdning, og ham skulde det da særlig paaligge ofte at se ud til Bønderne i Solbjerg, Valby og Vigerslev og at holde Katekismusprædikener for dem. Ønskede Sognepræsten imidlertid selv at nyde Indtægten af Bondemenigheden, skulde det staa ham frit for, mod at han gav den ene af Kapellanerne en ligesaa stor Løn, som Bymenigheden havde at udrede til den anden. Kirkeværgerne skulde lade de ovenomtalte Præsteboliger opføre og vedligeholde paa Kirkens Bekostning. Men da Kirkens ved Reformationen indskrænkede Midler vanskelig kunde forslaa til disse temmelig betydelige Udgifter, befalede Kongen 1542 Universitetet at yde Hjælp til Opførelse af en Kapellanbolig[1]). Paa en Del af den oven-

[1]) Danske Mag. 3 R. VI, 9.

for beskrevne Plads skulde der for de kjøbenhavnske Sognekirkers Regning opføres Enkesæder for tre Præsteenker, een for hvert Sogn; var der til en Tid ingen Enke, kunde Boligen lejes ud saalænge til Indtægt for vedkommende Kirke. Universitetets Rektor og Dekaner skulde være saadanne Præsteenkers og deres umyndige Børns Værger[1]).

Hvad nu Kirkens Indtægter angaar, hvoraf disse og andre Udgifter skulde afholdes, da bestod de dels i Jordskyld af endel Huse og Grunde i Kjøbenhavn, som før Reformationen havde tilhørt S. Peders Kirke, men som Vor Frue Kirke havde faaet i Arv, da hin Kirke ophørte at benyttes til Gudstjeneste, medens den selv havde maattet afgive sine egne Jordskyldsejendomme i Kjøbenhavn til Universitetet; dels af noget Strøgods paa forskjellige Steder i Sjæland, som Kirken havde beholdt fra tidligere Tid, og hvoraf den nød de sædvanlige Jordebogsindtægter, saavel den visse Rente (Landgilde) som den uvisse (Indfæstning, Sagefald o. s. v.). Endvidere havde Kirken Præstepenge, nærmest som Bidrag til den Løn, Kirken ydede Præsterne, samt Tavlepenge af Kirkens Blok. En ikke uvæsentlig Indtægt var Betalingen for Gravsteder. Prisen var meget forskjellig, paa Kirkegaarden nogle Mark, i Kirkens Skib eller Omgange nogle Daler, Pladser i Koret betaltes derimod med 20 Daler eller derover. Undertiden havde Kirken en liden Indtægt af, at Bogførere fik Tilladelse til at holde Udsalg i Vaabenhuset.

Kirkens Udgifter gik især til Bygningens Vedligeholdelse og Udsmykning samt Anskaffelse af Kirkeinventarium.

---

[1]) Cragii Annal., Addit. p. 96—99. Bestemmelsen om Enkesæderne kom dog neppe ret til Udførelse; og kun Præstegaarden og den ene Kapellanbolig kom istand, hvorfor Kirken senere ydede den anden Kapellan Huslejehjælp.

Undertiden ser man, at der hentedes Materialier fra S. Klemens Kirke, som efter Reformationen ikke længere benyttedes til Gudstjeneste og altsaa maa have været Vor Frue Kirkes Ejendom, indtil den fuldkommen blev nedbrudt. Til de faste Udgifter hørte endvidere Løn til Sognepræsten og den ene af Kapellanerne samt til Rektoren og en af Hørerne ved Skolen, der ledede Kirkesangen, samt til Organisten og de lavere Kirkebetjente. I Forbindelse med de to andre Sognekirker bidrog Vor Frue Kirke til Latinskolens Vedligeholdelse[1]). I Aaret 1550 skal Kirken være bleven prydet med et mindre Spir (rimeligvis har det ældre lidt Skade), og 1555 blev den underkastet en saa omfattende Restauration, at det endog kaldes en Fornyelse. Hvælvingen blev malet saaledes, «at den ene Bue ikke var den anden lig udi Arbejde og Mynster», og dette skete, efter hvad J. L. Wolf beretter, med saa stor Kunstfærdighed, «at de, som sig paa Kunsten forstaa og med Flid det agte, meget forundre sig[2])». Samtidig indrettedes paa den søndre Side af Kirken det saakaldte Konventhus, hvor de kjøbenhavnske Præster siden holdt deres Forsamlinger og hvor gejstlige Retssager foretoges[3]). Rimeligvis var det et af Kirkens ældre Kapeller, der anvendtes til denne forandrede Brug og nu indrettedes i Overensstemmelse hermed.

Hvad Gudstjenesten angaar, da holdtes hver Søn- og Helligdag Fropprædiken, Højmesse og Aftensang, saa at alle tre Præster vare i Virksomhed. Der fortælles ogsaa, at

---

[1]) Se Udtoget af Kirkens Regnskab 1552—59, der er meddelt som Tillæg Nr. 84.

[2]) Wolf, Encomion Regni Daniæ. S. 162. Jonge, Kbhvns Beskriv. S. 150. Adskillige af de Forbedringer og Prydelser ved Kirken, som den sidste Forfatter henfører til 1550, synes snarere at maatte henssættes til 1555 (jfr. Tillæg Nr. 84).

[3]) Jonge a. Skr. S. 151, jfr. Ny kirkehist. Saml. III, 149.

inden Kong Christian III fik Slotskirken indrettet, lod han holde Prædiken for sig og Dronningen i Vor Frue Kirke. Denne Prædiken var henlagt til Kl. 12 eller mellem Højmesse og Aftensang. Og Wolf beretter efter gamle Folks Fortælling, som endnu kunde mindes det, at Hans Majestæt med Hofjunkerne og Dronningen med hendes Jomfruer agede til Kirken, men «naar det var lystigt Vejrligt, red Hs. Majestæt og Dronningen med sine Jomfruer til Kirke paa Gangere[1])». Denne Gudstjeneste maa have været paa Tydsk, og er forrettet af Kongens Hofprædikant. Desuden anordnede Christian III, at der skulde holdes en Ugedagsgudstjeneste paa følgende Maade. Byens Sognepræster skulde skiftevis prædike hver Fredag Morgen Kl. 6—7 i Helliggejst Kirke, og Kapellanerne skiftevis samme Dags Morgen Kl. 5—6 i Vor Frue Kirke. For denne Tjeneste tillagde Kongen Præsterne en Del af det Vikariegods, som tilforn havde ligget til Altrene i Vor Frue Kirke; dog skulde de, som vare forlenede dermed, beholde Godset i deres Livstid; forat Præsterne imidlertid strax kunde faa noget for deres forøgede Arbejde, befalede Kongen, at Slotsherren paa Kjøbenhavns Slot aarlig skulde yde hver Sognepræst en Læst Korn og hver Kapellan en halv Læst med andre Viktualier til deres Underholdning, i hvilke Ydelser der da skulde ske Afdrag, efterhaanden som Præsterne kom i Besiddelse af Vikariegodset[2]).

---

[1]) Wolf, Encomion Regni Daniæ. S. 146. Denne Tolvprædiken har dog neppe fundet Sted ret længe, thi allerede 1541 omtales en Concionator arcis Hafniensis, hvilket tyder paa, at det ældre Slotskapel da atter er blevet benyttet til Gudstjeneste.

[2]) Hvitfeldt, S. 1336. Ved en besønderlig Anakronisme henfører han denne Anordning til Aaret 1530, uagtet han nævner Christian III som den, der har udstedt den. Jfr. Wolf, Encom. Regni Daniæ, S. 369—70. C. Aslacus, Oratio Jubilæa, Bl. D 2. Pontopp. Ann.

Da alle Professorresidenserne laa i Vor Frue Sogn, vare de højlærde nøje knyttede til denne Kirke, hvis Sognepræster de med Borgerskabets Samtykke udvalgte og forsynede med Kaldsbrev[1]). Ogsaa de fleste Studenter boede i Sognet; men forresten hørte de til de Sogne, hvor de havde Bolig, og de skulde give Offer til vedkommende Sognepræst[2]). Paa Grund af det nøje Forhold, hvori Vor Frue Kirke stod til Universitetet, skal her endnu hidsættes nogle Oplysninger om de Sognepræster og Kapellaner ved denne Kirke, som levede og virkede i dette Tidsrum.

Sognepræster.

1. Mester Jørgen Jensen Sadolin (1536—7). Da denne bekjendte Reformators Virksomhed ved Vor Frue Kirke laa forud for Universitetetets Gjenoprettelse, indskrænke vi os til følgende Bemærkninger. Han var født i Viborg 1499, hvorfor han ofte skrev sig Viberg. Nogle og tyve Aar gammel gik han til Vittenberg, hvor han ikke

---

II, 899. Jonge, Kbhvns Beskr. S. 151—2. Et bestemt Spor af Anordningen findes i følgende kgl. Befaling: »Mogens Godske fik Brev, at han skulde fornøje de Prædikanter udi Kjøbenhavn tre Læster Korn, ligesom de finge i det næstforledne Aar. Datum Lund Fredagen post omnium sanctorum 1546» (Danske Mag 4 R. I, 241—2). Vi kjende ellers intet andet om Sagen end det Brev af 8de Novbr. 1554, hvorved Christian III henlagde Vikariegodset, efterhaanden som det blev ledigt, til Underholdning for Præsterne og Skoletjenerne i Kjøbenhavn (trykt i Christian III's Hist. II, 502—3. Jfr. mit Skrift, Kbhvns Kirker og Klostere. S. 211).

[1]) Dette fremsættes egentlig kun som Formodning, da der ikke foreligger nøjagtige Oplysninger om Kaldelsesmaaden i dette Tidsrum. Undertiden synes Kongen at have udøvet nogen Indflydelse paa Besættelsen. I den følgende Tid fremkaldte Spørgsmaalet om Kaldsretten megen Strid, hvorom der i senere Dele af dette Værk vil blive Tale.

[2]) Cragii Annal., Addit. p. 131. Overs. I, 693.

blot erhvervede Mestergraden, men blev saa stærkt greben af den evangeliske Lære, som her forkyndtes, at hele hans følgende Liv kom til at bære de umiskjendeligste Spor deraf. Efter sin Hjemkomst fik han i Aaret 1526 Frederik I's Tilladelse til under kongelig Beskyttelse at oprette en evangelisk Præsteskole i Viborg. I Juli 1530 deltog han i Religionsforhandlinger, der førtes ved Herredagen i Kjøbenhavn; 1532 kom han til Odense, hvor han dels virkede som evangelisk Prædikant, dels var en Slags Medhjælper for Biskoppen, Knud Gyldenstjerne, i hvis Navn han udgav en dansk Oversættelse af Luthers lille Katekismus med en indtrængende Paamindelse til Præsterne om at tage sig af den forsømte kristelige Børnelærdom. I den Anledning blev han udsat for nogen Forfølgelse, da Biskoppen var fraværende, men han fandt et Fristed hos den gamle Biskop Jens Andersen Beldenak paa dennes Gaard Kjærstrup paa Taasing[1]). 1533 udgav Sadolin en dansk Oversættelse af den augsburgske Konfession, og efter Grevefejden og Kjøbenhavns Overgivelse til Christian III blev han den første evangeliske Sognepræst ved Vor Frue Kirke. Men allerede Aaret efter beskikkedes han til Superintendent i Fyns Stift og indviedes den 2den September 1537 til dette Embede

[1]) I en Art Mindeskrift, som Sadolin lod opsætte over Biskop Jens Andersen i det theologiske Lektorium i Odense, fandtes bl. a. følgende Ord: »mihi per doctum Colomannum scripta dedisti« (Scr. Rer. Dan. VIII, 526); denne Coloman var vist en Italiener, der tidligere havde været Privatdocent ved Kjøbenhavns Universitet, om hvem der i et Hdskr. angaaende Universitetet forekommer følgende Bemærkning: »Anno 1514, die 2. Martii, Rectore O. Ditl. Smyther, Colomannus Styra Pataviensis Dioeceseos admissus ad legendum propter paupertatem in arte oratoria sub fortuna sua, non ut Magister« (ikke som ordentlig Lærer i det filosofiske Fakultet). Jfr. Werlauff, Kbhvns Univ. fra dets Stift. indtil Reform. (Progr. 1850), S. 71 Not. r.

af Bugenhagen. Efter en toogtyveaarig nidkjær og kraftig Virksomhed som Biskop døde han den 19de December 1559, og efterlod et hædret Navn som den Mand, der næst efter Hans Tavsen havde de største Fortjenester af den evangeliske Læres Indførelse i vort Fædreland[1]).

2. Doktor Oluf Chrysostomus eller Gyldenmund (1537—48). Hans Levned er meddelt foran blandt Professorernes (S. 485—94).

3. Mester Jost (Jodocus 1548—50 ?). Efterretningerne om denne Mand ere saa tarvelige, som det vel er muligt. Han forekommer ikke i nogen Fortegnelse over Præsterne ved Vor Frue Kirke, men kun i Konsistoriets Forhandlinger den 19de November 1550, og selv der siges blot om ham, at han var Sognepræst i Kjøbenhavn, uden at Kirken nævnes[2]). Men da vi kjende Præsterne ved de to andre Sognekirker, og M. Jost ikke er iblandt dem, og da vi ikke med Vished kunne paavise nogen anden Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Tidsrummet 1548—50, saa kan der neppe anføres nogen afgjørende Grund, hvorfor vi ikke skulde vove at sætte M. Jost som Sognepræst ved Kirken i disse Aar, især da de Præstefortegnelser, man har, ikke ere saa nøjagtige, at Udeladelsen af denne Mands Navn kan være særdeles paafaldende[3]). Længere end til Slutningen af Aaret 1550 kan han dog ikke have været i den nævnte Stilling, da et Dokument af 22de Januar 1551 nævner

---

[1]) Udførligere Efterretninger findes i mit Skrift: Mester Jørgen Jensen Sadolin, Odense 1866.

[2]) Se Tillæg, Nr. 16.

[3]) Resens Fortegnelse i Inscript. Hafnienses, Hafn. 1668, p. 1—2, der er den ældste, man har, og fra hvilken de senere Fortegnelser stamme, kjender saaledes intet til M. Jørgen Mortensen Borringholm, der dog bevislig var Sognepræst ved Vor Frue Kirke (se nedenfor).

M. Niels Palladius som daværende Sognepræst ved Vor Frue Kirke. Men om M. Jost er død eller er bleven forflyttet, maa vi lade uafgjort, ligesom vi heller ikke kjende hans Efternavn[1]).

4. Mester Niels Esbensen Palladius (1550—52). Denne Mand, der ikke blot var en kjødelig Broder til Sjælands berømte Biskop Peder Palladius, men ogsaa i alle Maader ham aandsbeslægtet, var født i Ribe i det første Tiaar af 16de Aarhundrede. Da Broderen blev Rektor i Odense, tog han ham til sig, og han blev i Skolen, ogsaa efterat Peder Palladius 1531 var draget til Vittenberg[2]). I Juni 1534 blev han selv immatrikuleret ved samme Universitet[3]) og levede nu atter sammen med Broderen i nogle Aar, greben af alt det store og ny, som aabne sig for ham, medens han som opmærksom Tilhører fulgte Luthers og Melanchtons Foredrag. Han erhvervede sig Magistergraden og syntes for bestandig at ville blive i Vittenberg, da han giftede sig her med en tydsk Kvinde, Barbara, Datter af en vis Veit Køtzelitz, i hvilket Ægteskab han havde flere Børn[4]). I et Brev fra Christian III til Bugenhagen, skrevet i Foraaret 1541, lover Kongen efter Bugenhagens Opfordring end yderligere at ville understøtte M. Niels Palladius under hans Ophold i Vittenberg; man ser altsaa deraf, at han allerede tidligere havde nydt Hjælp af den

[1]) I Hans Jørgensen Sadolins Fasciculus Apollinaris, trykt Witeb. 1566, men indeholdende Digte fra en ældre Tid, findes et Carmen, »in nuptiis D. Justini Pauli et Margaritæ Moldenhoueræ«, der er imidlertid vistnok en altfor dristig Gjætning, at vi her skulde have den ovennævnte M. Jodocus.

[2]) Danske Mag. I, 26.

[3]) Ny kirkehist. Saml. I, 465.

[4]) Dok. i Gehejmearkivet. 1543 havde Niels Palladius tre Børn (se mit Skrift, M. Jørgen Jensen Sadolin. S. 137).

danske Konge[1]). Efter Opfordring af Biskop Jørgen Sadolin i Odense kom han endelig 1544 tilbage forat overtage Posten som Læsemester og Prædikant i Maribo Kloster og forat understøtte Biskoppen i Tilsynet med Præsterne og Menighederne paa Laaland og Falster. Det var imidlertid en lidet tilfredsstillende Gjerning at være Præst for de baade papistisk- og verdsligsindede Klosterjomfruer i Maribo, som ingenlunde vare tilsinds at følge den evangeliske Lærers Vejledning. M. Niels Palladius blev derfor snart kjed af Virksomheden, saameget mere som han paa Grund af det uvisse i Stillingen havde maattet lade sin Familie blive i Tydskland. Han opgav derfor Pladsen 1545 eller i Begyndelsen af det følgende Aar, og drog atter til Vittenberg[2]). Kongen tilstod ham paany nogen Understøttelse[3]). Man kan dog ikke andet end undre sig over, at der ikke blev gjort mere for her i Landet at fastholde en Mand af Niels Palladius's Dygtighed, især paa en Tid da man ingenlunde havde Overflod paa brugbare Folk til akademiske eller vigtigere kirkelige Stillinger. Endelig aabnede der sig en Plads for ham herhjemme, som nogenlunde svarede til hans Evner og Dygtighed, idet han, efter hvad vi antage, i Slutningen af Aaret 1550 blev kaldet til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn[4]). Kun i lidt over et Aar fore-

---

[1]) Aarsberetn. fra Gehejmearkivet. I, 220.

[2]) M. Jørgen Jensen Sadolins Levned. S. 83—6.

[3]) Ny kirkehist. Saml. IV, 77.

[4]) Almindelig siges, at Palladius 1547 blev Sognepræst ved Vor Frue Kirke; men dette Aar er i ethvert Tilfælde urigtigt, da Chrysostomus først 1548 blev Biskop i Vendelbo Stift. Det første sikre Vidnesbyrd, om at Palladius var i Kjøbenhavn, er et Dokument, dat. 22 Januar 1551, hvorved Peder Jensen og Anders Bradt, Borgere i Kbhvn, sælge, skjøde og afhænde til M. Niels Palladius, Sogneherre til Vor Frue Kirke, hans Hustru Barbara Vit Kötzelitz Datter og deres Arvinger, en Gaard og Grund med to Boder, lig-

stod han dette Embede; men det lykkedes ham i den Grad at vinde Menighedens Kjærlighed, at den ikke vilde give Slip paa ham, da han den 9de December 1551 af Gejstligheden i Skaane valgtes til Biskop i Lund. Man henvendte sig til Kongen forat faa Valget erklæret for ugyldigt, noget hvorpaa denne dog ikke vilde indlade sig, men lovede, at der skulde blive draget Omsorg for, at Menigheden skulde blive forsørget med en anden god, lærd og duelig Sognepræst [1]). Efterat Universitetet derpaa efter kongelig Befaling havde prøvet den udvalgte Biskop og fundet ham duelig til Embedet [2]), rejste han selv over til Kongen i Jylland og aflagde i Fastelavnsugen 1552 paa Dronningborg ved Randers sin Superintendented, hvorpaa han Søndagen efter Paaske samme Aar i Lunds Domkirke blev indviet til Biskop af sin Broder Peder Palladius [3]). Vi kunne ikke her udførlig gaa ind paa M. Niels Palladius's Virksomhed i Bispeembedet, ligesaa lidt som paa hans Skrifter. Det maa være nok at bemærke, at han ogsaa som Biskop erhvervede sig en velfortjent Agtelse og Kjærlighed som en nidkjær, begavet og omgjængelig Mand, især fremhæves hans fortræffelige Gaver som Prædikant og hans Flid som kirkelig Tilsynsmand [4]). Hans Skrifter indtage en ret anseelig Plads i den Tids ellers ikke meget rige kirkelige Litteratur. Ligesom Broderen var han en ægte

---

gende paa Rosengaarden, vesten op til M. Niels Hemmingsens Læsemesters, Boder, sønden for Stadens Vold (Orig. i Geh.-Ark., Kbhvns Gaarde og Huse, Nr. 415).

[1]) Se Tillæg, Nr. 33 a. b. Magn. Matthiæ, Episcop. eccl. Lund. series p. 241—2.

[2]) Den kgl. Befaling, om at Professorerne skulde prøve Niels Palladius, læstes i Konsistorium d. 17 Januar 1552 (se Tillæg Nr. 93).

[3]) Tegn, over alle Lande. IV, 57. 38. 42. Magn. Matthiæ l. c.

[4]) Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. I, 20—3.

Discipel af Luther, utilbøjelig til at gaa ind paa den nyere filippistiske Retning, uden at derfor det Venskabsforhold forstyrredes, hvori han stod til Melanchton[1]). Under Peder Palladius's Sygdom blev det ham overdraget i dennes Sted at krone Kong Frederik II, hvilken højtidelige Akt foregik den 20de Avgust 1559 i Vor Frue Kirke[2]). Senere indviede han M. Hans Albretsen til sin Broders Eftermand paa Sjælands Bispestol; men dermed var ogsaa hans Gjerning tilende, thi allerede den 17de September 1560 døde han, neppe tre Fjerdingaar efter Broderen.

5. Mester Jørgen Mortensen Borringholm (1552—58). Da M. Niels Palladius var bleven Biskop i Lund, valgtes «Kapellanen i Malmø» — rimeligvis den ikke ubekjendte Skribent Hr. Hans Sjunesen (Johannes Septimius) — til Sognepræst ved Vor Frue Kirke. D. Peder Palladius indberettede Valget til Kongen, som den 4de Marts 1552 gav sit Bifald dertil; men da det kom til Stykket, vilde bemeldte Kapellan ikke modtage Embedet, rimeligvis fordi han havde Udsigt til snart at blive Sognepræst i Malmø, hvilket han ogsaa senere blev[3]). Valget faldt da paa den ovennævnte M. Jørgen Mortensen, der, saavidt vides, dengang var Læsemester ved S. Knuds Kirke i Odense. Om denne Mands Levnedsforhold kan følgende meddeles. Udentvivl var han af Fødsel en Bornholmer, og det kan formodes, at han er den Georgius Burrindensis, der anføres i Universitetets Regnskab for 1542 som en af de Studenter, der nød akademisk Understøttelse[4]). Siden maa han

[1]) I Corpus Reform. IX, 77—9 findes et Brev (dat. 1 Febr. 1557) fra Melanchton til Niels Palladius. Jfr. foran, S. 258—60.
[2]) Se Bruun, Danske Saml. IV, 143 flg.
[3]) Ny kirkehist. Saml. II, 231.
[4]) Danske Mag. 3 R. VI, 9.

have erhvervet Magistergraden hjemme eller udenlands. Om hans Studier kunde maaske gjøres en Slutning deraf, at Poeten Hans Jørgensen Sadolin har skrevet et Digt til ham «de tabulis chiromanticis[1])». I Aaret 1548 blev han Læsemester ved S. Knuds Kirke i Odense[2]) og 1552 valgtes han til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn[3]). Samme eller følgende Aar havde han Bryllup med Marine Jørgensdatter. Biskop Peder Palladius forrettede Vielsen, og vi have endnu den Tale, Biskoppen ved denne Lejlighed holdt[4]). Universitetet viste sin Sognepræst den Opmærksomhed at sende ham en Oxe til hans Bryllupskost[5]). Efter i henved sex Aar at have forestaaet Præsteembedet ved Vor Frue Kirke, beskikkedes han den 14de Januar 1558 af Kongen til Superintendent i Vendelbo eller Aalborg Stift, hvilket Embede han forestod i 29 Aar[6]). Han regnes af Niels Hemmingsen blandt de fredsommelige Mænd, der søgte at bevare Fred og Læreenighed i Kirken[7]). Da han første Gang efter sin Tiltrædelse af Bispeembedet, samledes med Stiftets Provster til Landemode, meddelte han dem en udførlig Anvisning til en omhyggelig Betjening af deres Tilsynsembede, tilligemed Oplysning om, hvorledes

---

1) Joh. Georgii Vibergius, Elegiada. Witeb. 1552.

2) Regist. over alle Lande. Nr. 5, Fol. 303. I Blochs Fortegnelse over Lektorerne i Odense (Den fyenske Gejstligheds Hist. I, 268 flg.) søger man forgjæves hans Navn.

3) Af Tillæg, Nr. 84 ses, at Kirkeværgen og en anden Mand af Vor Frue Sogn vare ovre hos Kongen i Randers i Anledning af Præstevalget, maaske fordi Kongen tidligere havde givet sit Samtykke til Valget af en anden Mand. Jfr. Act. Consist. 11 Juli 1552 (Tillæg Nr. 93).

4) Ny kirkehist. Saml. I, 697.

5) Danske Mag. 3 R. VI, 248.

6) Tegn. over alle Lande. V, 320.

7) Hemmingsens Dedication i hans Historia Dn. Jesu Christi 1562 (jfr. Engelstoft og Møller, Hist. Calender. II, 341 Not.).

han selv vilde forrette sin Bispegjerning. Hvad han meddelte, var i Hovedsagen uddraget af Peder Palladius's Visitatsbog[1]). Forresten savne vi nærmere Efterretninger om hans Embedsførelse. Han døde den 16de Februar 1587; hans Hustru overlevede ham i fem Aar[2]). — Ved Vor Frue Kirke efterfulgtes M. Jørgen af M. Niels Jespersen, men da den største Del af dennes korte Embedstid her hører til næste Tidsrum, opsætte vi den nærmere Meddelelse derom.

Sædvanlig var en af Kjøbenhavns Sognepræster tillige Provst i Smørum og Sokkelund Herreder; men det var endnu ikke nogen Regel, at Præsten ved Vor Frue Kirke skulde indtage denne Stilling. Vi kunne heller ikke oplyse, om nogen af de ovennævnte Præster ved Vor Frue have været Provster; med Vished vide vi kun, at 1545 var Præsten ved Helliggejst Kirke Provst i de nævnte to Herreder; i Aaret 1550 var Præsten ved S. Nicolai Kirke rimeligvis Provst. Benævnelsen Stiftsprovst forekommer ikke i 16de Aarhundrede, og først i Frederik II's Tid kunne vi paavise, at Provsten i Kjøbenhavn har fungeret i Bispens Forfald eller naar Bispestolen stod ledig.

Kapellaner.

Hr. John Gau var af Fødsel en Skotte fra Perth. I Aaret 1510 studerede han ved Universitetet i S. Andrews. Senere sluttede han sig til Reformationen; men da haarde Forfølgelser udbrød mod Protestanterne i Skotland efter Patrick Hamiltons Martyrdød 1528, flygtede han med flere af sine Landsmænd til Danmark, hvor han tog Bolig i

---

1) Afskrift i Kgl. Bibl., Langebeks Excerpter 252 a.
2) Marmora Danica. II, 235.

Malmø. Her oversatte han 1533 paa Skotsk M. Christiern Pedersens Skrift, »Den rette Vej til Himmeriges Rige«, og lod sin Oversættelse trykke i Malmø, hvorfra den sendtes til Skotland, hvis Litteratorer anse Skriftet for det ældste protestantiske, man har der i Landet. I Malmø ægtede John Gau en dansk Kvinde ved Navn Birgitte, med hvem han var gift i 15 Aar og havde en Datter. Efter Reformationen blev han Kapellan ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, men vi vide ikke i hvilket Aar, heller ikke hvorlænge han var i dette Embede, i ethvert Tilfælde neppe ud over Aaret 1553. Hans Hustru døde omtrent 1551, og vi besidde endnu den Ligtale, Biskop Peder Palladius holdt over hende, og hvori han skildrede hendes kristelige Endeligt.

Hr. Rasmus var i en lang Aarrække Kapellan ved Vor Frue Kirke, men forresten savne vi nærmere Oplysninger om hans Livsforhold[3]). Den 20de Maj 1558 udstedte Christian III et Brev om, »at naar som os elskelige Hr. Rasmus, Kapellan udi Vor Frue Kirke her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, ikke længere kan for hans Alderdoms og Sygdoms Skyld fuldgjøre hans Embede at være Kapellan der udi Kirken, skal han ligevel maa nyde, bruge og beholde udi hans Livstid, og saa længe han lever, det Gods, som kaldes Apostolorum Gods og han nu selv udi Værge haver, og Kapitlet her sammesteds hannem tilforn med forlenet haver, paa det han paa sine gamle Dage saa meget desbedre maa have sin Underholdning[4])«. Hr. Rasmus

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. II, 194.

[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 683—5.

[3]) I Tillæg, Nr. 84, forekommer nogle Notitser om ham; i Ligtalen over John Gaus Hustru omtaler Palladius, at Hr. Rasmus berettede hende, da hun laa paa sit Dødsleje.

[4]) Registre over alle Lande Nr. 6, Fol. 164.

døde dog allerede samme Aar, ikke længe efter at han havde modtaget dette Kongebrev. Hans Begravelse bekostedes af Kirken[1]). Hans Hustru, Marine, overlevede ham.

Hr. Mads omtales som Kapellan i Kirkens Regnskab 1553—4. Rimeligvis var han John Gau's Eftermand; men han blev snart afløst af en anden[2]).

Hr. Søren Grønbæk blev den 10de April 1553 immatrikuleret ved Universitetet i Rostok[3]). Et Par Aar efter blev han Kapellan ved Vor Frue Kirke, rimeligvis efter Hr. Mads. Han var det dog kun i kort Tid, da Menigheden i Kjøge snart efter valgte ham til Medtjener for den gamle svage Sognepræst Hr. Morten Thomesen og til eventuel Efterfølger. Den 6te Avgust 1557 gav Kongen sit Samtykke til dette Valg og befalede Peder Palladius at paase, at Menigheden i Kjøge gav Hr. Søren en tilbørlig Underholdning, uden at den gamle Præst derved led nogen Afgang i sine Indtægter[4]). I Kjøge var Søren Grønbæk Sognepræst til 1574, da han blev kaldet til Slotspræst paa Frederiksborg[5]). Denne Kaldelse vidner om, at han maa

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 84.

[2]) I Joh. Francisci Ripensis Elegiarum liber. Witeb. 1554, findes et Digt »In tumulum D. Laurentii Jacobi ecclesiæ Haffnensis ministri«; han synes at have været fra Ribe, og Hans Frandsen omtaler ham som sin fortrolige Ven. Men om han har været Kapellan ved Vor Frue Kirke eller ved en af de andre Sognekirker i Kjøbenhavn, maa vi lade uafgjort.

[3]) Norske Samlinger. I, 85 Not. Søren Grønbæk var Baccalaureus artium (Danske Mag. VI, 336).

[4]) Se Tillæg, Nr. 87. Peder Palladius's Brev til Menigheden i Kjøge (dat. 7 Avg. 1557), hvorved Kongens Samtykke meddeles, er trykt i Danske Mag. VI, 336—7. I Vor Frue Kirkes Regnskab 1558—59 findes følgende Post: »Givet Hr. Søren Grønbæk hvis han var tilagters af S. Nicolai Kirke, 14 Mark«. Betydningen af denne Regnskabspost er mig ikke klar.

[5]) Sjælandske Registre Nr. 11, 86. 306.

have været anset for en dygtig Prædikant. I April 1579 fik han imidlertid sin Afsked og døde Aaret efter[1]). Blandt hans Børn var den senere Biskop i Trondhjem, M. Isak Grønbæk.

Hr. Oluf var udentvivl Søren Grønbæks Efterfølger i Kapellaniet ved Vor Frue Kirke. Men vi vide intet videre om ham, end at han var i Embedet i omtrent fire Aar (1558—62).

Mester Niels Pedersen var født i Kjøbenhavn, hvor hans Fader Peder Olufsen hørte til de anseeligere Borgere. Selv omtaler han etsteds, at han laa i Vuggen, dengang Hovedstaden (1523) belejredes af K. Frederik I. Han studerede rimeligvis en Tid udenlands og tog Magistergraden. 1547 fik han en præstelig Ansættelse i Visby paa Gotland. Her var han i ni Aar og samlede endel Sagn og mere eller mindre uhistoriske Efterretninger, som han siden bearbejdede til et Skrift, ved hvilket den saakaldte gullandske Hypothese først fik Indgang i vor Historie, hvor den siden fremkaldte megen Forvirring. Efterat være vendt tilbage fra Gotland havde han, som det synes, i et Par Aar Ansættelse i Fyn. Derpaa var han i en kort Tid, efter den ovennævnte Hr. Rasmus's Død, Kapellan ved Vor Frue Kirke. Men ved Mikkelsdag 1558 forlod han atter denne Plads og blev Kapellan i Malmø. Tilsidst blev han Præst i Løderup og Hørup i Skaane og Provst i Ingelstad Herred. Her levede han endnu i Aaret 1577[2]).

---

[1]) Sjællandske Tegnelser XIV, 198. Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 331—2.

[2]) Se Tillæg, Nr. 84, samt mit Skrift, Historieskrivningen i Danmark og Norge efter Reform. S. 129—34, og Lyskanders Scriptor. Danici, ny Udg. S. 285—6. Det er rimeligvis denne Mand, hvem følgende Udgiftspost i Vor Frue Kirkes Regnskab 1559 gjælder: »Betalte jeg Fru Anne Jakob Becks for et Aars Husleje, for Mester Niels boede i hendes Gaard, 24 Mark«.

Foruden Kapellanerne forrettede i den nærmeste Tid efter Reformationen ogsaa Kannikerne og Vikarierne ved Vor Frue Kirke nogen Gudstjeneste, mest bestaaende i «Tidesang» og Bønner, sjeldnere vistnok i Prædiken. Dette ophørte imidlertid, efterhaanden som den gamle Slægt af Præbendebesiddere uddøde. Noget bestemt Aar kan ikke angives.

2.

Flere **Landsbykirker** vare fra Universitetets ældste Tid af knyttede dertil paa den Maade, at nogle af Professorerne som Embedsløn oppebar Sognekaldenes Indtægter, imod at de da sørgede for, at Gudstjenesten blev forrettet af Vikarer eller Kapellaner. Vedkommende Professor var som Kirkens «Ejer» tillige dens Forsvar og Værge og sørgede for Kirketiendens og andre Kirkeejendommes Anvendelse til dens Vedligeholdelse og øvrige Fornødenheder. Allerede i Tiden før Reformationen vare Faxe, Sæby, Eggitsløv, Gladsaxe-Herløv og Ledøje-Smørum og formodentlig ogsaa Fosie Sognekirke saaledes henlagte til Universitetet. Den sidstnævnte Kirke ligger i Skaane, de øvrige i Sjæland. Fra det kjøbenhavnske Kapitel arvede Universitetet senere, foruden vor Frue Kirke, ogsaa Taarnby Kirke paa Amager, og med Knardrup Kloster fik det den nærliggende Ganløse Kirke[1]).

Til disse Kirker havde Universitetet efter Reformationen Patronatsretten: det kaldte Præsterne og bortfæstede Kirketienderne til bedste for Kirkerne og sørgede for disses Vedligeholdelse og Fornødenheder. Af Præsterne oppebar det en aarlig Afgift eller Pension (Pens), der mindede om

[1]) Se foran S. 90—1. Om Fosie Kirke se Danske Mag. 3 R. I, 81.

Præsternes tidligere Stilling som blotte Vicepræster eller Kapellaner. Da adskillige af Præsterne negtede at betale denne Afgift, maatte Universitetet 1552 ved at sagsøge dem for Landemodet i Roskilde nøde dem til at opfylde deres Forpligtelser[1]). Ofte blev dog Pensen eftergiven for kortere eller længere Tid, naar Præsterne ikke evnede at udrede den[2]). — Universitetets Rektor og nogle af Professorerne undersøgte Kirkernes Regnskaber, der førtes af tvende Kirkeværger. Eftersynet skete almindelig for flere Aar ad Gangen, og det var — ligesom Tilfældet endnu er i Slesvig — forbundet med et Gilde. For Afhørelsen og Optegnelsen af Regnskaberne oppebar Universitetets Rektor og Notarius en vis Godtgjørelse.

Til Universitetets Landsbykirker hørte middelbart ogsaa Ovre ydre — nu Hvidovre — Kirke. Denne ejedes nemlig af Vor Frue Kirke, der rimeligvis har arvet den fra den ved Reformationen inddragne S. Klemens Kirke i Kjøbenhavn. Formodentlig have Vor Frue Kirkes Værger haft Patronatsretten til Ovre ydre, ialfald betalte Præsten her sin aarlige «Pens» til Vor Frue.

---

[1]) Det var Præsterne i Faxe, Sæby og Eggitsløv, der gjorde Modstand. Paa Universitetets Vegne førte Juristen D. Albret Knoppert og M. Niels Hemmingsen Sagen imod dem (Danske Mag. 3 R. VI, 250. Jfr. Acta Consist. 16 Debr. 1550, Tillæg Nr. 93).

[2]) Se Tillæg, Nr. 19. Danske Mag. 3 R. VI, 268—9.

Rettelser og Tillægsbemærkninger.

S. 7. Pave Sixtus IV's originale Stiftelsesbulle for Kjøbenhavns Universitet er fornylig funden i Universitetsqvæsturens Arkiv. Aftrykket i Münters Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht Nordens I, 59—64 er imidlertid upaaklageligt.

S. 24. Lin. 18 Faders, læs: Broders.

— Lin. 26 1523, læs: omtrent 1525.

S. 63. Lin. 9 højtidelig, læs: højtidelige.

S. 103. Lin. 10 f. n. rimeligvis ogsaa, læs: ogsaa.

S. 121. Lin. 15 til, læs: af.

S. 125. Lin. 16 f. n. er I udfaldet.

S. 126. Lin. 2 Bestræbelse hører, læs: Bestræbelser høre.

— Lin. 4 fortræffeligt, læs: fortræffelige.

S. 154. Lin. 7 f. n. skriftlig, læs: skriftlige.

S. 158. Lin. 16 om, læs: om den.

S. 164. I en Registrant over Lunde Kapitels Breve (i Stokholm) anføres følgende: Rector og Professores Scholæ Hafn. indstevne Lunde Kapitel til Kjøbenhavn for tilligemed Kapitlet i Roskilde at conferere med Professorerne angaaende Religionsvæsenet, saa at deres Propositioner maa da enten blive antagne eller refuterede, og udi Religionen Enighed træffes, som Kongen endelig vilde. Dat. Hafniæ die Saturni post diem Andreæ 1543.

S. 193. Lin. 13 Kirkeforsamling, læs: Kirkeforsamlingen.

S. 248. Lin. 5 f. n. 1560, læs: 1561.

S. 251. Noget nærmere om Universitetets Forhandlinger med Kapitlet i Lund erfares af følgende Brevudtog (Registratur over Lunde Kapitels Breve i Stokholm): Curatores stipendiariorum Reg. in schola Hafniensi skrive Lunde Kapitel til, om at de efter Kgl. Majestæts og

Rigens Raads Forordning vilde være betænkte aarlig at indsende 100 rhinske Gylden til fattige Studenters Underhold. Dat. Kbhvn 6 Juni 1544.

S. 283. Lin. 7 det, læs: den.

S 315. Lin. 8 f. n. adpiciendas, læs: adspiciendas.

S. 393. Not. 1. I Resenii Bibl. Acad. Hafn. donata, p. 360, anføres Joh. Friis's Disputats (men blandt de Bøger, som Resen ikke havde) med Aarstallet 1515, hvorved det ialfald bliver noget sandsynligere, at Friis kan have udgivet et saadant Skrift.

S. 398. Lin. 14 hans, læs: han.

S. 407. Lin. 1 Konversatorernes, læs: Konservatorernes.

S. 569. Not. 1. M. Hans Svaning, Hertug Frederiks Tugtemester, blev S. Olavi Aften 1546 forlenet med et Kannikedømme i Roskilde, der var ledigt efter Erik Hansen (Regist. o. a. Lande 5, 150).

Blandt de Kilder, som indeholde enkelte Bidrag til Universitetets Historie, er jeg for sent bleven opmærksom paa de Statsregnskaber, som endnu bevares for enkelte Aar af Christian III's Regjeringstid. Jeg maa derfor indskrænke mig til her at hidsætte de Notitser, jeg har fundet i samme vedkommende Universitetet, Understøttelser af studerende og lignende Forhold:

Uddrag af den kongelige Rentemesters Regnskaber.

1551.

Tirsdagen næst efter Kyndelmisse udi Nyborg givet 6 Islændere, som ere ved Navn Oluf Hjaltesen, Gylbert Johansen, Eggert Hansen, Peter Ejnarsen, Torlak Ematsen og Brønnel Jonsen, som Kgl. Maj. skjænkede dennem at holde paa — 40 Daler.

Søndag Judica givet en Student, hedder Hans Høne af Ribe, som Kgl. Maj. skjænkede ham udi Flensborg at studere med — 40 Daler.

Fredagen næst efter Quasimodogenti givet Hr. Oluf Hjaltesen og Peter Ejnarsen, som Kgl. Maj. skjænkede dennem udi Flensborg hver 4 Daler er — 8 Daler.

Mandagen efter Trinitatis Søndag givet 2 Studenter ved Navn Hans Olsen og Hans Pedersen, som Kgl. Maj. skjænkede dennem at studere med — 4 Daler.

Sancti Hans Aften antvordet Mester Povl Prædikant, som Kgl. Maj. skjænkede Mester Tilemand Epping Prædikant — 10 Daler.

Item Mandagen efter S. Hans Dag antvordet Erik Valkendorf, som Kgl. Maj. skjænkede de Degne af Skolen (i Kjøbenhavn), som legte for hannem — 6 Daler.

Lørdagen efter S. Galli Dag givet 2 Degne (i Kbhvns Skole) ved Navn Peder Olsen og Lavrits Pedersen, som Kgl. Maj. skjænkede dennem til at kjøbe Bøger fore, efter Mads Fyrbøders Befaling — 2 Mark.

1554.

Onsdagen næst efter Anthonii efter Korfits Knudsens Befaling givet Hans Knudsen Student, som Kgl. Maj. og min naadigste Frue skjænkede hannem at studere med — 8 Daler.

Den 19. Sept. udi Odense efter Kgl. Maj.s Befaling givet Andres Bar(s)bild Student, som Kgl. Maj. skjænkede hannem at studere med — 30 Daler.

Samme Tid givet Rasmus Sørensen Student, som Kgl. Maj. skjænkede hannem at studere med — 30 Daler.

Samme Dag antvordet forskrevne Rasmus Sørensen, som Kgl. Maj. skjænkede en anden Student Hans Frandsen udi Vittenberg at studere med — 30 Daler.

Den 20. Dag Sept. udi Odense efter Johan Friis's Kanslers Befaling givet Hans Mogensen, en Student, som Kgl. Maj. skjænkede hannem at studere med — 20 Daler.

S. Nicolai Dag udi Nyborg efter Christoffer Møllers Befaling givet en Dreng, som var en Vikarius's Søn af Slesvig, som Kgl. Maj. skjænkede hannem at studere med — 4 Daler.

Juleaften givet Skolemesteren og Peblingene udj Nyborg, som sang Diskant for Kgl. Maj., som Hans Naade skjænkede dennem efter Hs. N.s egen Befaling — 4 Daler. (De fik lige saa meget Nyaarsaften, da de atter sang Diskant for Kongen).

Torsdagen efter Allehelgensdag efter Johan Friis's Kanslers Befaling givet Doctor Peder Palladius, Doctor Machabeus og

Doctor Christiern som Kgl. Maj. lod give dennem til Tæring tilbage igjen til Kjøbenhavn, og som de nu hid fortæret havde — 30 Daler. End samme Tid givet til Tæring og Udkvitning efter samme Befaling, som de have fortæret udi deres Herberge, eftersom Knud Skriver der havde afregnet, til Hr. Nielses og Jesper Stampes Hustruer, efter hans Haandskrifts Lydelse — 16 Daler $2^1/_2$ Mk. 5 ß.

1556.

Den 8. Dag Martii efter Anthonii Befaling givet en Student ved Navn Leve Lavritsen, som Kgl. Maj. skjænkede hannem — 2 Daler.

Samme Tid antvordet Hertug Magnus, som Hans Naades Dreng, Christiern Skram, hentede, som Hs. Naade vilde skjænke nogle Studenter — 4 Daler.

Paaske Aften antvordet Hertug Magnus, som Hs. Naade vilde skjænke to Studenter, som Hans Lange hentede — 2 Daler.

Item Philippi og Jacobi Dag efter Kgl. Maj.s Befaling givet Hr. Iver Bertelsen, som var Kapellan udi Kolding, som Kgl. Maj. skjænkede hannem at studere med udi Tydskland — 10 Daler.

Item den 3. Dag Julii antvordet Andres Barby, som Kgl. Maj. lod forskjænke til de «gelerte» af Leipzig — 50 Daler.

Item Sancti Michels Dag antvordet Andres Barby, som Kgl. Maj. skjænkede Doctor Joseph — 20 Daler.

Item den 26. Dag Octobris givet tvende Studenter ved Navn Christiern og Jørgen, som Kgl. Maj. skjænkede dennem — 2 Daler.

Item den 20. Dag Novembris givet Rasmus Hey(n)sen, Sangmester, som Kgl. Maj. skjænkede hannem at studere med — 30 Mark.

Den 26. Februarii efter Johan Friis's Kanslers Befaling givet Doctor Bernit Friis, som han skulde have til Tæring paa den Rigsdag til Halberstadt — 100 Daler.

Den 12. April givet Wadslaff Wobitzer og Doctor Bernit Friis, som de skulde have til Tærepenge paa den Rejse i Mechelborg og til den Dag i Rapin — 350 Daler.

Den 13. Julii betalt Mester Niels Hemmingsen, Læsemester udi Kjøbenhavn, efter Kgl. Maj.s Befaling for hvis Mad, Øl og Vin, som den græske Greve havde fortæret udj Huset paa halvtredie Uge, beløb sig tilsammen — $13^1/_2$ Daler 1 m℔ 7 ß. (Andensteds i Regnskabet bemærkes, at «den græske Herre van Samy», den 6te Juli s. A. fik en Foræring paa 3 Daler af Kongen).

1557.

Den 5. Septembris udi Knudsby givet en Student ved Navn Peder Matsen efter Hans Skovgaards Befaling, som Kgl. Maj. skjænkede hannem — 2 Daler.

Den 24. Septembris antvordet Hans Lakej, som Kgl. Maj. vilde give fattige i Guds Navn udi Vor Frue Kirke, der Hans Naade var der til Promots, (da) Mester Niels Hemmingsen blev Doctor — 3 Mark.

Den 6. Novembris efter Anthonii Hanisk's Befaling forsendt til Vittenberg med Ambrosius Skierff, som. Kgl. Maj. skjænkede en ved Navn Mester Iver af Kolding at studere med — 50 Daler.

Den 8. Novembris efter Hans Skovgaards Befaling givet Jacob Grønebech, en Student, som Kgl. Maj. skjænkede hannem — 6 Daler.

Sanct Mortens Aften antvordet Erik Valkendorf, som Kgl. Maj. skjænkede Degne, Peblinge og Skolemester, som sang Diskant for Hans Naade (i Kjøbenhavn) — 15 Daler.

Den 6. Decembris antvordet Hans Lakej, som Kgl. Maj. gav fattige Folk udi Vor Frue Kirke, der Doctor Machabeus blev begraven — 3 Mark.

Den 5. Dag Novembris antvordet Mester Oluf Bjørnsen, som Kgl. Maj. skjænkede Rasmus Heynsen, som var Sangmester, 20 Daler, 5 Daler for Bøger og 2 Daler, som Kgl. Maj. skjænkede Budet, er tilsammen — 27 Daler.

1558.

Den 15 Februarii efter Kgl. Maj.s Befaling antvordet Doctor Cornelius og Doctor Jacob Bordingus, som Kgl. Maj. skjænkede Doctor Albret Knoppert — 100 Daler.

Tirsdagen udi Fastelavn efter Kgl. Maj.s Befaling antvordet Erik Valkendorf at give nogle Degne, som agerede en Comedie paa Salen, som Kgl. Maj. skjænkede dennem — 10 Daler.

Samme Dag givet nogle andre Degne og Peblinge, som dandsede Bøgledands paa Salen, som Kgl. Maj. skjænkede dennem — 5 Daler.

Den 22. Marts givet en ung Præst ved Navn Hans Pedersen, som Kgl. Maj. skjænkede hannem efter Erik Valkendorfs Befaling — 2 Daler.

Samme Dag givet en ung Student ved Navn Anastasius Wenth, efter Doctor Cornelii Befaling, som Kgl. Maj. skjænkede hannem at studere med udi Frankrig in Medicinis — 70 Daler.

Samme Dag efter samme Befaling givet en anden Student ved Navn Elias Rembolt, som Kgl. Maj. og skjænkede hannem at studere med udi Frankrig in Medicinis — 70 Daler.

Den 6. Juli givet en ung Student ved Navn Christiern Michelsen, som havde suppliceret til Kgl. Maj. paa Nyborg Slot, som Hans Naade skjænkede hannem til Underholdning — 4 Daler.

Sancti Olai Aften efter Kgl. Maj.s egen Befaling udi Kansler Johan Friis's Nærværelse givet en Student udi Vejle ved Navn Jacob Matsen, som Hans Naade skjænkede hannem udi Clement Sørensen Borgmesters Gaard udi Vejle — 10 Daler.

Den 17. Octobris efter Kgl. Maj.s Befaling givet Doctor Peder Palladius, Superintendens, som Kgl. Maj. forstrakte ham med udi sin Krankhed — 100 Daler. (Desuden oppebar Ped. Palladius 200 Daler aarlig af det kgl. Rentekammer, hvilke udbetaltes ham i to Terminer).

Den 28. Decembris efter Anthonii Hanisk's Befaling givet en Student ved Navn Rasmus Heynsen Tæring til Jena udi Derringen efter Doctor Victorin Strigel, som er kaldet udi Doctoris Machabei Sted, 30 Daler; og haver Kgl. Maj. bevilget at give forskrevne Rasmus Heynsen udi to Aar, han studerer udi Vittenberg, hvert Aar 40 Daler til Underholdning; og fik han nu for det første tilkommendes Aar 40 Daler. Er tilsammen, han fik — 60 Daler.